HÄZIRKI ZAMAN ARAP DILI (MORFOLOGIÝA)

Öwezmuhammet Abdyllaýew. **“Häzirki zaman arap dili (morfologiýa)”.** Ýokary okuw mekdepleriniň taryh, gündogary öwreniş we ylahyýet hünärleriniň talyplary üçin okuw gollanmasy. Aşgabat, 2019.

Magtymguly adyndaky dil, edebiýat we Milli golýazmalar institutynyň uly ylmy işgäri **Amanmyrat Ýazgulyýewiň** ylmy redaksiýasy bilen.

Türkmenistanyň Prezidenti
Gurbanguly Berdimuhamedow.

Bilim we ylym ýaly ugurlaryň tebigatynyň özi diňe bir milli häsiýetli bolmak bilen çäklenmän, eýsem has köp derejede milli çäklerden çykýandyr.

GIRIŞ

Ýörelgä öwrülen synplama laýyklykda arap dilini belli derejede özleşdirmegi maksat edinýänler üçin geçilmeli ýol birek-biregiň dowamy bolan iki tapgyrdan emele gelýär:

1.**Sözleriň şekil taýdan (morfologiýa/sarf) gurluşy we olaryň ýasalyş aýratynlygy.** Bu tapgyrda talyp nusgawy arap diline mahsus atlary, işlikleri we harplaryň synplamasyny özleşdirenden soň sözleriň erkek-aýal jynsyny, täklik-ikilik-köplük sana degişli şekillerini öwrenýär, at ýa-da işlikleriň ulanylýan dürli ölçeg we galyplara nähili geçirilýändigini öwrenýär, özboluşly gurluşa eýe işlikleriň görnüşleriniň ýöňkemelerde nähili özgerýändigine düşünýär. Eger-de bu meseleler goşmaça mysallar we öwrenýäniň derejesine laýyk gelýän gyzykly gönükmeler arkaly üsti ýetirilse, ana şol ýagdaýda öwrenmäge girişen kişi şekil bilen manynyň arasyndaky üznüksiz arabaglanyşygy duýmaga we hasyl bolmaga başlan şol endigini sözlem düzende zerurlyk duýulýan sözleri ýa-da manyny iş ýüzünde ornaşdyrmagyň hötdesinden arkaýynlyk bilen gelmäge başlaýar.

2.Sözlem düzmegiň (sintaksis/nahw) we ony ulanmagyň gurluş aýratynlygy. Söz düzümleri we sözlem sintaksisiň obýektidir. Ýagny, grammatikanyň sözlemde sözleriň ulanylyş tertibini, aýdylyş heňini, söz düzümleriniň we sözlemleriň hasyl bolşuny, gurluşyny, baglanyşyny, görnüşlerini öwredýän bölümine sintaksis diýilýär. Ol grekçe (sin-bile, taxis-düzülmek) bile düzülmek, gurulmak sözlerindendir. Sözler özara baglanyşyp söz düzümi emele gelende sintaksisiň düzgünleri ýüze çykyp başlaýar. Sintaksis diliň grammatik gurluşynyň jemleýji bölümidir. Sintaksis morfologiýa bilen berk baglanyşyklydyr. Morfologik taýdan sözleriň üýtgeýişleri käbir sintaktik kategoriýa üçin esas bolup durýar. Sözleriň käbir goşulmalary kabul etmegi olaryň başga bir söze baglanmagyny üpjün edip, sözlemdäki söz düzümlerini emele getirýär.

Sözleriň şekil taýdan ýasalyşy we olaryň gurluş aýratynlygy meselesinde maglumatlary düýpli özleşdiren talyp indiki nobatda bolsa şol öwrenilen sözleri logiki yzygiderlikde many taýdan bitewi ýagdaýda (sözlem) ulanmagyň ýokary tapgyryna geçýär. Beýleki dillerde bolşy ýaly arap dilinde hem islendik manyny aýry-aýry sözlem gurluşlarynyň çäginde bermek mümkin. Şeýlelikde sözlem barada umumy maglumat edinmek aslyýetinde haýsy ýagdaýlarda we nähili şertlerde söz düzümleriniň ulanylmalydygy, sözlemiň agzalary orun çalşyran ýagdaýynda olarda many taýdan hem düşümlerde (ygrap) üýtgeýşi taýdan hem üýtgeşmeleriň emele gelýändigini, ylaýtad-da, sözlemiň manysya düşünmezden ozal sözlemi emele getirýän esasy elementleriň nähili formada gelýändiginiň analiz edilmelidigi babatynda ýol görkeziji bolup hyzmat edýär. Düýpli we ýeterlik derejede sözlem gurluşy barasynda sowady bolmaýan talyp okaýan sözleminiň manysyna doly

düşünmegi ýola goýup bilmeýär. Ynha, bu gollanma arap dilini öwrenmekde amala aşyrylmaly birinji tapgyryň üstünlikli tamamlanmagyna goldaw bermekligi maksat edinmek bilen çäklenmän, şol sanda arap diliniň morfologiýasyny özleşdirmekde kepillik boljak gollanma bolup durýar.

Bu gollanmanyň aýratynlygy barada gürrüň edilse häzirki wagta çenli arap diliniň morfologiýasy babatynda taýýarlanan uly göwrümli işiň türkmen dilinde neşir edilmändigi sebäpli ilkinjileriň hatarynda bu işiň ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin niýetlenilip ýazylmagydyr. Häzirki zaman arap diliniň morfologiýasy ähli taraplaýyn diýen ýaly beýan edilmäge synanyşylmagy bu gollanmanyň käbir özüne mahsus özboluşly aýratynlygynyň bardygyny mälim edýär:

1. Bu gollanmadan peýdalanýanlar arap dilini öwrenmäge ilkinji synanyşygyny eden pursatlarynda arap dilinde ulanylýan sözleriň hereketleri babatynda kynçylyklardyr päsgelçilikler bilen ýüzbe-ýüz bolmajakdyklaryna göz ýetirerler. Çünki bu gollanmanyň gönükmelerinde getirilýän arap diline mahsus sözler hereketler bilen üpjün edildi. Bu saýada talyp ünsüni jemlemäge päsgelçilik berýän we wagt ýitmezçiligine sezewar edýän käbir amatsyzlyklara duşmajakdyklaryna göz ýetirer.

2. Bu işimiz okuw gollanmasynda göz öňünde tutulýan göwrüme laýyklykda taýýarlanyldy. Şol sebäpden temalaryň bir tarapdan özara baglanyşykda, ýönekeýden çylşyrymla ösüş ýagdaýynda meýilleşdirilmegi, ikinji tarapdan bolsa dili özleşdirmekde göz öňünde tutulýan bitewi kurs döwrüniň çäklerinde programmalaýyn we sintaksis kadalaryny öwrenmäge niýetlenen tapgyra geçiş bilen sazlaşykda düzülmäge synanyşyldy.

3. Morfologiýanyň özenini emele getirýän işlikleriň ýöňkemede üýtgeşi çylşyrymly gurluşlary bilen bilelikde, çäklije sözlemleriň üsti bilen ýa-da ähli aýratynlyklaryny bir ýerde jemlemek arkaly däl, aýry-aýry zaman şekilleriniň ýöňkemeleri aýratyn galyplar boýunça dürli temalara bölünip düşündirildi. Işlikleriň dürli görnüşleri belli wagt çäginde pugta ornaşdyrylmagyny üpjün etjek usul göz öňünde tutulyp beýan edildi.

4. Temalaryň ders usulyna laýyklykda taýýarlanylmagy bir tarapdan mugallyma, ikinji tarapdan bolsa talyplara uly mümkinçilikler berýär. Mysal üçin talyp ähli derslerde haýsy temanyň haçan düşündiriljekdigini öňünden bilýändigi sebäpli derse tutanýerlilik we uly höwes bilen taýýarlykly gelmek üçin amatly pursata eýe bolýar. Edil şonuň ýaly dersi okadýan mugallym hem şol günki dersde haýsy temany niresine çenli düşündirjekdigi ýa-da temalary düşündirmäge wagtynyň ýetip ýetmejekdigi babatynda aladalanmazlygyň berýän mümkinçiligini amatly ýagdaýa öwürip bilýär we özüne bolan ynam bilen dersi düşündirmäge müminçilik tapýar.

5. Bu gollanma dil taýdan ýeňil we ondaky türkmen diliniň grammatik adalgalary düşnükli beýan edilendigi sebäpli, ylaýta-da, kesgitlemeleriň açyk we anyk düşündirilmegi netijesinde höwesek dil öwrenijileri we ýokary okuw mekdepleriniň talyplary bilen bir hatarda arap dilini mugallymyň gözegçiliginiň ýok ýagdaýynda özleşdirmäge isleg bildirýänler üçin hem juda peýdaly we oňyn el kitaby bolup hyzmat etjekdigini nygtamak bolar.

6. Arap diliniň temalary özleşdirilende ýeňil bolar ýaly we ýadatmazlygy üçin

mümkin boldugyça her sapakda ilki bilen işlikleriň ýöňkemede üýtgäp gelmegine degişli mysallar getirildi, yzyndan bolsa ortak işlik, ortak işligiň gaýdym derejesi, degişliklik bildirýän sypat, gural aňladýan at ýaly esasy morfologik tamalara degişlilikde morfologiýanyň esasy meselelerine giňişleýin düşündirişler berildi. Galyberse-de bu ýagdaý bu gollanmanyň mazmunynda hem anyk görkezildi.

7. Seljerilýän tema bilen baglanyşykda juda köp mukdarda mysallardan we gönükmelerden peýdalanyldy, gollanmada getirilýän sözleriň manysyny düşündirmegiň has zerur bolan ýerlerinde bolsa getirilen mysallardaky sözler türkmen dilinde ulanylýan manydaş sözler bilen terjime edildi.

8. Degişli tema düşündirilip bolandan soň gönümel tema bilen baglanyşykly mysallar bölüminde şol bölümde geçilen işligiň görnüşleri bilen baglanyşykda ýönekeý we sada sözlemlerden peýdalanyldy, bu saýada talyp sözlemiň ýasalyşy barasyndaky düşünjeden bütinleý çetde durmaz ýaly sintaksis meselelerine taýýarlyk görmäge amatly ýagdaý hem döredildi.

BIRINJI BÖLÜM
ARAP DILINIŇ MORFOLOGIÝASY
(SARF) BARADA UMUMY DÜŞÜNJE

Arap diliniň hünärmenleri “sarfy” kesgitlänlerinde: “Sarf ortk işlik (ismi-fgyl), ortak işligiň gaýdym derejesiniň (ismi-mefgul), wagt doldurgyjynyň (ismi-zaman), orun doldurgyjynyň (ismi-mekan) we masdar ýaly arap diliniň şekil elementleriniň (galyplary) neneňsi we nähili ýasalýandyklaryny, olaryň ýöňkemede nähili üýtgeýändiklerini esaslary bilen bilelikde öwretmegi maksat edinýän ylym” diýip düşündiripdirler.

Sarf ylmyny gzyklandyrýan mesele sözlem däl, sözler we olaryň gurluş aýratynlyklary bolup durýar. Islendik sözüň haýsy formada, haýsy mana eýe bolýandygyny, bir formadan beýlekisine öwrülen sözde emele gelýän ses, harplaryň utgaşmasy (idgam), gowşak harplaryň düşürilmegi (iglal), harplaryň orun çalşygy (ibdal) ýaly şekile mahsus özgermeler sarf ylmynyň bülümlerini emele getirýär.

Arap diliniň morfologiýasynyň (sarfyň) kesgitlemesi barasynda orta asyr çeşmelerinde dürli garaýyşlar beýan edilipdir. Şol çeşmelerde: “Sarf (الصرف) sözüň ýasalyşy we gurluşy barasyndaky ylym” diýlip kesgitlenýär. Türkmen dilinde grammatikanyň sözleriň düzümini, goşulmalar arkaly ýasalyşyny, üýtgeýşini, söz toparlaryna bölünişini öwrenýän bölümine morfologiýa diýilýär. Diymek, morfologiýa söz toparlary, sözüň gurluşy; köki, ýasalyş ýollary, üýtgeýşi, ýasaýjy we üýtgediji goşulmalary hakyndaky ylymdyr. Morfologiýada öwrenilýän sözler adamzat gatnaşygynyň möhüm serişdesi bolup durýan sözlemiň esasyny düzýärler. Sözler sözlemler bilen berk baglanyşyklydyr.

Sözleriň gurluşyny we göz öňünde tutulýan manyny ýüze çykarmak üçin ulanylýan dürli galyplarda, sözde emele gelen özgermeleri öwrenýän dilbilimiň şahasy bolup şu aýratynlyklary özünde jemleýär.

1. Işlikleri ýöňkemede üýtgetme (**tasryf**): haýsydyr bir sözüň ýa-da işligiň bir şekilden başga bir şekile öwrülmegidir. Işlikleriň ýöňkemede üýtgeýşi öten zamandan häzirki zamana, häzirki zamandan buýruga we beýleki ýollar bilen amala aşyrylýar. Atlaryň ýöňkemede üýtgeýşi ikilik, köplük, kiçeltme, degişlilik we beýleki şekillerde amala aşyrmak bolýar.

2. Arap diliniň grammatikasy (kawagyt) işlikleriň aýratynlyklaryny (sarf) we sözlemiň gurluşyny (nahw) öwrenýän iki sany şahasy bolup, olardan “sarf” (şekil/forma baradaky ylym) morfologiýa adalgasy bilen beýan edilýär. Degişli manyny hasyl etmek üçin sözüň dürli şekillerini ýasamagyň tärini öwredýän dilbilimiň şahasy. Sarf sözüň at we işlik görnüşleri bilen meşgullanýar. Islendik sözüň bir şekilden başga bir şekile öwrülmegi arap dilinde “**tasryf**” (işlikleri ýöňkemede üýtgetme) bilen düşündirilýär.

Işlikler ýöňkemede üýtgedilende öten zamandan häzirki zamana, ondanam buýruk formasyna öwürmek arkaly amala aşyrylýar. Mysal üçin فَرِحَ begendi, يَفْرَحُ begenýär, إِفْرَحْ begen. Bu ýerde bir şahsdan başga bir şahsa öwürmek bilen dürli görnüşler hasyl edilýär. **Mysal üçin**: ...فَرِحَ فَرِحَا فَرِحُوا

Atlar ýöňkemede üýtgedilende bolsa ikilik we köplük sana, kiçeltme sypaty degişlilik bildirýän derejesine öwürmek arkaly amala aşyrylýar. **Mysal üçin:** نَهْرٌ derýa, نَهْرَانِ iki sany derýa, أَنْهَارٌ derýalar, نُهَيْرٌ derýajyk, نَهْرِيٌّ derýaly, derýa mahsus ýaly.

Dilbilimiň sarf şahasy nahw (sözlemiň ýasalyşy) şahasy bilen bilelikde arap diliniň iki aýratyn örän möhüm bölümini emele getirýär. Şoňa görä isle arap diliniň sözlem gurluşy bilen, isle söz ýasamak bilen meşgul bolýanlar ol ýa-da beýleki halatda dilbiliminiň bu iki şahasyna zerurlyk duýýarlar. Çünki sarf arap diliniň işlik gurluşynyň ülňüsi, ýagny ölçeg terezisidir. Diýmek, dilbiliminiň “nahw” şahasynda sözlemiň umumy aýratynlygy, onuň dil taýdan gurluşy göz öňünde tutulyp öwrenilýär. Soň sözlemiň many taýdan gurluşyna degişli bolan elementler, söz düzümleri aýry-aýrylykda seljerilýär. **Meselem**: إِنَّمَا الحَقِيقَةُ تُعْلَي بِالْعَدَالَةِ sözündäki grammatik aýratynlyklary nahw hünärmeni (الحَقِيقَةُ) sözüniň subýekt (تُعْلَي işliginiň subýekti) we (بِالْعَدَالَةِ) sözüniň bolsa ýöneliş düşümiň doldurgyjy (mefgulun-bih) bolup gelendigini beýan edýär. Söz düzüminiň edebi-çeperçilik (belagat) tarapy bolsa bu sözde subýektiň işligiň edil yz ýanynda getirilmän yzyrakda agzalmagy bilen ýüze çykýar.

Dilbiliminiň sarf şahasy sözleriň gutarnykly manyny aňlatjak şekilde yzly-yzyna getirilişine garamazdan olary aýry-aýry elementler hökmünde seljerýär we ýokardaky sözlemde تُعْلَي işligini gowşak harply (düzüminde ا،و،ي harplary getirilýän) işlikdigini aýdyp, elifiň nähili gowşak harp bolup durýandygyny beýan edýär, üstesine-de يَفْعُلُ galypynda (ölçeginde) ýasalandygyny düşündirýär. Söz düzüminiň mazmun-manysynyň aýratynlygyna we sintaksisde seljerilýän sözleriň düşüm boýunça üýtgeýişlerine (ygrap taýdan sözleriň hereketlerine) garamazdan sözüň soňundaky “elif” harpynyň aslynyň “ي” ýa-da “و” harpyndan öwrülip öwrülmändigine morfologiýada baha berilýär. Çünki sözüň gutarnykly many aňladýan yzygiderlikde getirilmegini tükellemek dilbiliminiň sintaksis bölüminiň wezipe çägine degişli bolýar.

Sarfyň meselesi işlikleriň dogry (sahyh) ýa-da gowşak harply bolmagy, ylaýta-da düýp derejesinde ýa-da düzme-goşma bolup gelmegi we beýleki gurluşa eýe arap diline mahsus sözlerdir. Sarf ylmynyň esaslandyryjysy Muaz ibn Muslim el-Harra (803-nji ýylda aradan çykypdyr) hasaplanýar. Käbir çeşmelerde Aly ibn Ebu Talybyň (599-661) esaslandyrandygy barada maglumatlar hem getirilýär.

Sarfy öwrenmegiň maksady bolsa arap diliniň söz gurluşynda ýüze çykyp biljek säwlikleri aradan aýyrmakdan we dürs ýazuw kadalaryny ýola goýmakdan ybaratdyr. Şol sebäpden sarfyň düýpli öwrenilmegi diliň özleşdirilmeginiň girewi bolup hyzmat edýär. Netijede sözleme dogry düşünmek üçin ilki bilen sarfyň meseleleriniň ýeterlik derejede we berk öwrenilmelidigi ünsden düşürilmeli däldir.

Sarfda öwrenilýän esasy meseleler şulardan ybarat:

1. Işlikleriň ýöňkemede üýtgeýşi (öten zaman, häzirki zaman, buýruk);
2. Işligiň görnüşleri (baplary);
3. Ýedi görnüşli işlik (aksamy-sebga);

4. Masdar (tebigy mastar);
5. Ýasama mastar;
6. Kiçeltmäni we söýgüliligi bildirýän atlar (ismi-tasgir);
7. Degişliklik bildiren atlar (ismi-mensup);

Işlikden ýasalan atlar:

1. Ortak işlik (ismi-fagyl);
2. Ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgul);
3. Wagt doldugyjy (ismi-zaman);
4. Orun doldurgyjy (ismi-mekan);
5. Mimli masdar;
6. San we mukdar bildirýän masdar (masdary-merre);
7. Görnüş bildirýän masdar (masdary-newg);
8. Gural ýasaýjy at (ismi-alet);
9. Ulaltma bildirýän sypat (mubalagatu ismi-fagyl);
10. Deňeşdirme aňladýan atlar (ismi-tafdyl);
11. Ortak işligine meňzeýän sypat (syfaty-muşebbehe);
12. Haýran galmagy bildiren işligiň galypy (fygyly-tagajjup).

Arap diliniň morfologiýasy (sarf)

Islendik ylmyň şahasyny öwrenmäge girişmezden ozal şol ylmy pudagyň kesgitlemesini, onuň öwrenýän meselelerini we maksadyny bilmek zerur bolup durýar. Şol sebäpden islendik ylym öňi bilen kesgitlenmeli, onuň meseleleri anyklanmaly, ondan hasyl boljak maksat nygtalmaly we ony öwrenmegiň netijeleri barasynda umumy garaýyşlar aýdylyp geçilmelidir.

Sarfyň kesgitlemesi: عِلْمٌ يُعْرَفُ بِهِ أَحْوَالُ الْكَلِمَةِ مِنْ حَيْثُ الْإِعْلَالِ وَ الْبِنَاءِ "Sözüň dürli formalarynyň özgerişleriniň we gurluş taýdan aýratynlyklarynyň anyklanmagyna hyzmat edýän dilbilimiň şahasy". Bu kesgitlemede عِلْمٌ sözi bilmek diýmekligi aňladýar. "Umumy häsiýetde sözleriň dürli formalarynyň emele gelişini seljerýän dilbilimiň şahasy" diýlip hem düşündirilýär.

Sarfyň meseleleri: Sözleriň ýöňkeme boýunça üýtgemegi sarfyň öwrenýän esasy meseleleri bolup durýar (arap dilinde işlikleriň ýöňkemede üýtgeýişleri "tasryf" adalgasy bilen beýan edilýär). Has takygy sözleriň sözsoňy kömekçi goşulmalarynyň nähili şertlerde özgerýändigi we üýtgeýändigi sarfyň meseleleri bolup durýar (arap dilinde sözsoňy goşulmalarynynyň ýerine ýetirýän wezipesi "tagýyr" adalgasy bilen düşündirilýär). Islendik sözi birnäçe formada üýtgedip, olardan dürli manylary ýüze çykarmak sarfyň esasy wezipesini düzýär.

Sarfyň maksady: Arap diline mahsus sözler okalan we ýazylan ýagdaýynda olary nädürs ýazmakdan we nätakyk aýtmakdan halas bolmagyň tärini anyk görkezmek morfologiýanyň maksadyny kesgitleýär. Sarfa girişmezden ozal ony emele getirýän iň ähmiýetli material/çig mal bolan "söz" barada umumy maglumat edinmek zerur bolup durýar.

Söz özbaşdak manyny bildirýän, aýry-aýry düşünjeleri aňlatmak üçin hyzmat edýän dil birligi. Arap dilinde söz öz düzüminde haýsydyr bir iş-hereketiň/hadysanyň many aýratynlygyny jemleýändigi taýdan dört topara bölünýär.

1. Işlik bäş topara bölünýär: a. Öten zaman işligi; b. Häzirki zaman işligi; ç. Buýruk şekili; d. Ýokluk bildirýän işlik; e. Haýran galmagy bildirýän işlik.

2. Sypat dört topara bölünýär: a. Ortak işik; b. Ortak işligiň gaýdymy; ç. Ortak işligine meňzeýän sypat (syfaty-müşebbehe); d. Deňeşdirme sypaty (ismi-tafdyl).

3. Masdar bäş topara bölünýär: a. Mimsiz masdar; b. Mimli masdar; ç. Mukdar aňladýan masdar (masdary-binaýy-merre); d. Görnüş aňladýan masdar (masdary-binaýy-newg); e. Ulaltma derejesindäki masdar (mubalagatul-masdar).

4. At alty topara bölünýär: a. Ýer bildirýän doldurgyç (ismi-mekan); b. Wagt aňladýan doldurgyç (ismi-zaman); ç. Gural aňladýan at (ismi-alet); d. Ulatma derejesindäki at (mubalagatu ismul-fagyl; e. Kiçeltmäni aňladýan at (ismi-tasgyr); f. Degişlilik aňladýan at (ismi-mensup).

Jemi ýigrimi aýratyn bölekden emele gelen bu formalara “Emsileýi-muhtelife” diýilýär. Aslynda ýigrimi dört bölege bölünýändigine garamazdan bärde işligiň ýokluk we buýruk formalary, II we III şahsyň buýruk şekilleri ýazylmady, olaryň umumy häsiýetde iş-hereket manysyny bildirip gelýändigi nygtalyp geçildi.

Aksamy-semaniýe (sekiz bölekden düzülen işlikler): Düzüminde üç sany asyl harp bar bolan işligiň birinji asyl harpyna “faul-fygyl” (işligiň “fa”-sy), ikinji asyl harpyna “aýnul-fygyl” (işligiň “aýn”-y) we üçünji asyl harpyna bolsa “lamul-fygyl” (işligiň “lam”-y) diýilýär.

“Aksamy-semaniýe” adalgasy işlikleriň sekiz bölekde seljerilýändigini görkezýär.

1. Sülasi müjerret sälim: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolmaýan üç harply işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** **نَصَرَ** ýaly.

Sälim bolmaýan sülasi müjerret: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolan üç harply işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** وَعَدَ ýaly.

Rubagy müjerret sälim: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolmaýan dört harply işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** دَحْرَجَ ýaly.

Sälim bolmaýan rubagy müjerret: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolan dört harply işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** وَسْوَسَ ýaly.

Sülasi mezit sälim: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolmaýan sülasi mezit işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** أَكْرَمَ ýaly.

Sälim bolmaýan sülasi mezit: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolan sülasi mezit işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** أَوْعَدَ ýaly.

Rubagy mezit sälim: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolmaýan rubagy mezit işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** تَدَحْرَجَ ýaly.

Sälim bolmaýan rubagy mezit: Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolan rubagy mezit işliklere aýdylýar. **Mysal üçin:** تَوَسْوَسَ ýaly.

Aksamy sebga (ýedi bölekden düzülen işlikler): Asyl harplarynda hemze, gowşak harp (elif, waw, ýa) we gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bolmaýan işlige dogry işlik diýilýär. **Mysal üçin:** نَصَرَ ýaly.

Asyl harplarynda hemze bar bolan işlige mehmuz diýilýär. Eger bu hemze işligiň birinji harpynda (faul-fygylynda) bolsa oňa hemzeli “fa” (mehmuzul-fa) diýilýär. **Mysal üçin:** أَخَذَ ýaly.

Eger bu hemze işligiň ikinji harpynda (aýnul-fygylynda) bolsa oňa hemzeli “aýn” (mehmuzul-aýn) diýilýär. **Mysal üçin:** سَئَلَ ýaly.

Eger bu hemze işligiň üçünji harpynda (lamul-fygylynda) bolsa oňa hemzeli “lam” (mehmuzul-lam) diýilýär. **Mysal üçin:** قَرَأَ ýaly.

Asyl harplarynda gaýtalanýan harp (şeddeli harp) bar bolan işlige goşalandyrylan (mudagaf) diýilýär. **Mysal üçin:** مَدَّ ýaly (asly مَدَدَ görnüşinde ýazylýar).

Asyl harplarynda gowşak harp bar bolan işlige gowşak (mugtel) işlik diýilýär. Eger gowşak harp işligiň birinji harpynda (faul-fygylynda) bolsa oňa mysal ýa-da “fa” harpy gowşak işlik (mugtelul-fa) diýilýär. **Mysal üçin:** وَعَدَ ýaly.

Eger gowşak harp işligiň ikinji harpynda (aýnul-fygylynda) bolsa oňa “ejwef” ýa-da “aýn” harpy gowşak işlik (mugtelul-aýn) diýilýär. **Mysal üçin:** قَاَلَ ýaly (asly قَوَلَ görnüşinde ýazylýar).

Eger gowşak harp işligiň üçünji harpynda (lamul-fygylynda) bolsa oňa “nakys” ýa-da “lam” harpy gowşak işlik (mugtelul-lam) diýilýär. **Mysal üçin:** غَزَا ýaly (asly غَزَوَ görnüşinde ýazylýar).

Eger gowşak harp işligiň ikinji harpynda (aýnul-fygylynda) we üçünji harpynda (lamul-fygylynda) bolsa ýa-da birinji harpy (faul-fygyl) we üçünji harpy (lamul-fygyl) bolsa şol işlige “lefif” diýilýär. Ikinji (aýnul-fygyl) we üçünji (lamul-fygyl) harplar gowşak harp bolsa “lefif” işligine gowşak harplary ýakyn işlik (lefiful-makrun) diýilýär. **Mysal üçin:** طَوَى ýaly (asly طَوَيَ görnüşinde ýasalýar).

Birinji (faul-fygyl) we üçünji (lamul-fygyl) harpy gowşak harp bolan “lefif” işligine gowşak harplary aýratyn işlik (lefifi-mefruk) diýilýär. **Mysal üçin:** وَقَى ýaly (asly وَقَيَ görnüşinde ýazylýar).

Aksamy-semaniýe işlikleri	sälim	sälim bolmaýan
sülàsi müjerret	نَصَرَ	وَعَدَ
süläsi mezit	أَكْرَمَ	أَوْعَدَ
rubagy müjerret	دَحْرَجَ	وَسْوَسَ
rubagy mezit	تَدَحْرَجَ	تَوَسْوَسَ

Arap elipbiýi

Arap diliniň elipbiýi jemi 28 harpdan ybarat. Elipbiýdäki harplaryň ählisi çekimsizlerden düzülen. Bu harplary okamakda hyzmat edýän sesleri/owazlary bermek üçin bolsa dokuz sany alamatdan/hereketden peýdalanylýar. Köne türkmen dilinde arap harplary bilen bir hatarda pars diliniň elipbiýindäki “p” , “ç” we “ž” harplary giňden ulanylypdyr. Bu 31 harpdan daşary türkmen diline mahsus “g” açyk çekimsizini görkezmek üçin “käf” harpyna nokat ýa-da çyzyjak goýmak arklay “gäf”, “teňňe” sözündäki dilardy sesini berýän “ň” açyk çekimsizini alamatlandyrmak maksady bilen üç sany nokat goýulmak arkaly “ňe” (käfi-nuny), lam bilen elifden lam-elif, hemze bilen “h” harpynyň çekimli görnüşi bolan “haýy-resmiýe” harplary ýasalypdyr.

Köne türkmen elipbiýi: Arap dilinde harplar sagdan-çepe edilip ýazylýar. Arap elipbiýindäki harplar baş we setir harplary diýlip tapawutlandyrylmaýar. Dyngy belgileri ulanylanda anyk kada eýerilmeýär. Arap harplary sözleriň başynda, ortasynda we ahyrynda dürli-dürli görnüşlerde ýazylýar. Käbir harplar (dal, zal, ra, ža, waw) özünde soňky harplar bilen birikmeýär.

Arap harharplarynyň türkmen diline mahsus baý çekimli seslerini berip bilýän ýeterlik harpyň ýokdugy barasyndaky meseläni dil hünärmenleri hemişe gozgap gelipdirler. Meselem arap elipbiýindäki “elif” türkmen dilindäki “a”, “e” we “ä” çekimli harplaryň ornuny eýeleýär ýa-da türkmen dilindäki “o”, “ö”, “u”, “ü” çekimli harplarynyň ornuna arap dilinde diňe “waw” harpy ulanylýar, bu şol bir wagtda “w” dodak çekimsiziniň ornuny eýeleýär.

Arap elipbiýini düzýän harplar we olaryň atlary

ا	Elif	ض	Dad
ب	Be	ط	Ty
ت	Te	ظ	Zy
ث	Se	ع	Aýn
ج	Jim	غ	Gaýn
ح	Ha	ف	Fa
خ	Hy	ق	Kaf
د	Dal	ك	Käf
ذ	Zal	ل	Lam
ر	Ry	م	Mim
ز	Zi	ن	Nun
س	Sin	ه	He
ش	Şin	و	Waw
ص	Sad	ي	Ýa
(ء)	Hemze		

Harplaryň sözleriň dürli ýerlerinde ýazylyşynyň düzgüni

Özbaşdak ýazylyşy	Soňda ýazylyşy	Ortada ýazylyşy	Başda ýazylyşy	Ady
ا	ـا	—	ـا	elif
ب	ـب	ـبـ	ـب	be
ت	ـت	ـتـ	ـت	te
ث	ـث	ـثـ	ـث	se
ج	ـج	ـجـ	ـج	jim
ح	ـح	ـحـ	ـح	ha
خ	ـخ	ـخـ	ـخ	hy
د	ـد	—	ـد	dal
ذ	ـذ	—	ـذ	zal
ر	ـر	—	ـر	ry
ز	ـز	—	ـز	zi
س	ـس	ـسـ	ـس	sin
ش	ـش	ـشـ	ـش	şin
ص	ـص	ـصـ	ـص	sad
ض	ـض	ـضـ	ـض	dad
ط	ـط	ـطـ	ـط	ta (ty)
ظ	ـظ	ـظـ	ـظ	za (zy)
ع	ـع	ـعـ	ـع	aýn
غ	ـغ	ـغـ	ـغ	gaýn
ف	ـف	ـفـ	ـف	fa
ق	ـق	ـقـ	ـق	kaf
ك	ـك	ـكـ	ـك	käf
ل	ـل	ـلـ	ـل	lam
م	ـم	ـمـ	ـم	mim
ن	ـن	ـنـ	ـن	nun
و	ـو	—	ـو	waw
ه	ـه	ـهـ	ـه	he
ي	ـي	ـيـ	ـي	ýa

Arap elipbiýindäki harplaryň sözüň dürli ýerlerinde ulanylyşyna degişli mysallar

Aýratyn	Ahyrda	Ortada	Başda	Özbaşdak ýagdaýda

شَدًّا	لَنَا	قَامَ	أَمَرَ	ا
بَابٌ	رَبِيبٌ	صَبَرَ	بِنْتٌ	ب
مَاتَ	شَمِتَ	دَفْتَرٌ	تَرَفٌ	ت
وَرِثَ	وَرِيثٌ	يَثْرَبٌ	ثَقِيلٌ	ث
مَرِجَ	ثَلْجٌ	حَجْمٌ	جَمَلٌ	ج
مَرِحَ	صُلْحٌ	مَحْمِلٌ	حِمَارٌ	ح
فَرْخٌ	مَسْلَخٌ	مُخْمَلٌ	خَلِيلٌ	خ
جَادٌّ	شَدِيدٌ	هَدَرَ	دَفْتَرٌ	د
مَسَارٌ	سَرِيرٌ	مَرْتَعٌ	رَغِبَ	ر
جِهَازٌ	عَزِيزٌ	مُزْهِرٌ	زَفِيرٌ	ز
مُقَاسٌ	شَمْسٌ	مَسَارٌ	سَمَرٌ	س
نِقَاشٌ	جَحْشٌ	مَشْهَدٌ	شِبْرٌ	ش
وَقَّاصٌ	مِقَصٌّ	مَصْهَرٌ	صَبْرٌ	ص
مَرِضَ	فَضَّ	بِضَاعَةٌ	ضَبْعٌ	ض
رَبَاطٌ	بَطٌّ	مَطْعَمٌ	طَبْلٌ	ط
عُكَاظٌ	حَافِظٌ	مَظْهَرٌ	ظِلٌّ	ظ
سُبَاعٌ	سَمِيعٌ	مَعْهَدٌ	عَلِيلٌ	ع
فَرَاغٌ	صِبْغٌ	بَغِيضٌ	غَفِيرٌ	غ
عَفَافٌ	عَفِيفٌ	سَفِيهٌ	فَقِيرٌ	ف
شُبَّاكٌ	سَبْكٌ	مَكِيدَةٌ	كَهْفٌ	ك
جَمَالٌ	جَمِيلٌ	جَلْبٌ	لَهَبٌ	ل
سِهَامٌ	سَهْمٌ	جَمُلَ	مَنْهَلٌ	م
بَنَانٌ	تِبْنٌ	مَنْبَعٌ	نَبِعَ	ن
جَنَّةٌ	بَيْتُهُ	سُهَادٌ	هَدِيرٌ	ه
مَرْو	يَرْبُو	مَوْرِدٌ	وَصَلَ	و
الرَّأْيُ	المَبَانِي	سِيَاسَةٌ	يَسُرَ	ي

Harplaryň sözüň başynda, sözüň ortasynda we sözüň soňunda ýazylyşlarynyň özboluşly ýazuw kadasy.

Harplar islendik sözde birek-birege birikdirilip ýazylýandyklary sebäpli sözüň başynda, sözüň ortasynda we sözüň soňunda ýazuw kadasy we ýazylyş şekilleri boýunça käbir özgermelere sezewar bolýar. Arap diliniň ýazuw kadalaryna laýyklykda alty sany harp özünden öňki harpa birigip gelýärler. Ýöne olar özünden soňky harp bilen birigmeýändigi sebäpli özbaşdak ýazylyrlar. Olar elipbiý tertibi boýunça sanalanda: “ا”, “ز”, “ر”, “ذ”, “د”, “و” harplardan ybaratdyr. Olaryň sözleriň başynda, ortasynda we ahyrynda ýazylyş kadalaryna degişli mysallara garap geçeliň:

Soňda		Ortada		Başda		Özbaşdak	Ady
قَرَأَ	بَدَأَ	سُئِلَ	سَأَلَ	أَكَلَ	اَلْ	ا أ ء	elif
وَجَدْناَ	سَمِعْناَ	فَواَكِهَ	كاَنَتاَ	جاَءَ	قاَلَ	ا أ ء	
وُلِدَ	يَجِدُ	عُدِلَ	عَدَمَ	دُفِعَ	دَخَلَ	د	dal
أُخِذَ	لَوَذَ	نَذَرَ	كَذَبَ	ذُكِرَ	ذَهَبَ	ذ	zal
بَصَرَ	ذَكَرَ	بَرَدَ	عُرِضَ	رَكِبَ	رُمِزَ	ر	ry
كَنَزَ	رَمَزَ	رُزِقَ	وَزَنَ	زُلِقَ	زَرَعَ	ز	zi
وَهُوَ	غَزَوَ	رُوِيَ	سَوَدَ	وُهِبَ	وَجَبَ	و	waw

Bu alty harpyň sanawyna girmeýänler özünden soňky harpa birikdirilip ýazylýarlar. Sözleriň başynda, ortasynda ýa-da ahyrynda gelen ýagdaýynda birikdirilip ýazylýan harplaryň ýazuw kadasyna degişli mysallary aşakdaky tablisada şeýle getirmek bolar:

Sözüň soňunda		**Sözüň ortasynda**		**Sözüň başynda**		**Tirkeşik ýagdaýda**	**Özbaşdak ýagdaýda**	**Harpyň ady**
كَتَبَ	شَرِبَ	سَبَقَ	كَبُرَ	بَدَأَ	بَطَلَ	ببب	ب	be
نَبَتَ	سَكَتَ	كُتِبَ	هَتَفَ	تَلِيَ	تَرَكَ	تتت	ت	te
بَعَثَ	حَدَثَ	مُثِلَ	وَثَبَ	ثَوَبَ	ثَقُلَ	ثثث	ث	se
خَرَجَ	فَلِجَ	رَجَعَ	خَجِلَ	جَعَلَ	جَنَحَ	ججج	ج	jim
فَلَحَ	ذُبِحَ	جَحَدَ	لَحِمَ	حَفِظَ	حَسِبَ	ححح	ح	ha
وَبَخَ	طَبَخَ	أُخِذَ	بَخِلَ	خَرَجَ	خَلَقَ	خخخ	خ	hy
عَبَسَ	بَئِسَ	خُسِرَ	حَسِبَ	سَجَدَ	سَمِعَ	سسس	س	sin
غَشَّ	فَرَشَ	خَشِيَ	نَشَطَ	شَهِدَ	شَتَمَ	ششش	ش	şin
يَقُصُّ	نَقَصَ	وَصَلَ	نُصِرَ	صَمَدَ	صَبَحَ	صصص	ص	sad
مَرِضَ	بَغُضَ	فُضِلَ	حَضَرَ	ضَرَبَ	ضَحِكَ	ضضض	ض	zat
نُشِطَ	بَسَطَ	قُطِعَ	لَطَمَ	طُمِسَ	طَلَعَ	ططط	ط	ty
حُفِظَ	غَلِظَ	عَظُمَ	نَظَرَ	ظُفِرَ	ظَلَمَ	ظظظ	ظ	zy
رُفِعَ	وَقَعَ	بَعُدَ	طَعِمَ	عَرَفَ	عَلِمَ	ععع	ع	aýn
دُمِغَ	بَلَغَ	رَغَدَ	بَغَرَ	غَرَقَ	غُلِبَ	غغغ	غ	gaýn
خُتِفَ	عَرَفَ	قُفِلَ	شَفِقَ	فَهِمَ	فَتَحَ	ففف	ف	fe
خُلِقَ	رُزِقَ	بَقِيَ	وَقَبَ	قَدَرَ	قَسَمَ	ققق	ق	kaf
مَلَكَ	عَدَكَ	عَكَسَ	رَكِبَ	كُذِبَ	كَتَبَ	ككك	ك	käf
نَزَلَ	أَمَلَ	طَلَعَ	وُلِدَ	لَمَعَ	لَعِبَ	للل	ل	lam
لأَمَ	دَهِمَ	أَسْمَرُ	جَمَعَ	مَرَجَ	مَزَحَ	ممم	م	mim
أَمِنَ	وَزَنَ	كَنَسَ	مَنَغَ	نُزِعَ	نَدِمَ	ننن	ن	nun
يَدَهُ	تَلِهَ	جَهَدَ	ظَهَرَ	هَدَى	هَجَأَ	ههه	ه	he

اَيُّ	دَعِيَ	بَيَعَ	كَيَدَ	يَجِدُ	يَكَادُ	ييي	ي	ýa

Arap dilinde ulanylýan hereketleriň görnüşleri we olaryň atlary

Fetha (فتحة): Türkmen dilinde üstün diýlip atlandyrylýar. Bu alamat harpyň üstünde ýazylýan çalarak egik tekiz çyzgy bilen görkezilýär.

Fetha alamaty üstünde ýazylýan harp “e” bilen “a” arasyndaky ses bilen aýdylýar. Inçe harplar “e” sesine, ýogyn harplar bolsa “a” sesine ýakyn ses bilen aýdylýar.

Kesra (كسرة): Türkmen dilinde astyn diýlip atlandyrylýar. Bu alamaty harpyň aşagynda çalarak egik tekiz çyzgy bilen görkezilýär.

Kesra alamaty aşagynda ýazylýan harp “i” bilen “y” harpynyň arasyndaky ses bilen aýdylýar. Inçe harplar “i” sesine, “ýogyn” harplar bolsa “y” sesine ýakyn ses bilen aýdylýar.

Damma (ضمة): Türkmen dilinde otur diýlip atlandyrylýar. Bu alamat harpyň üstünde ýazylýan dyrnajyga çalymdaş şekiljik bilen görkezilýär.

Damma alamaty aşagynda ýazylýan harp “u” sesi bilen aýdylýar. Inçe we ýogyn harplaryň üstünde “u” sesine ýakyn ses bilen aýdylýar.

Arap dilinde hereketleriň görnüşleri we olaryň ulanylyşyna degişli mysallar

Hereket diýlip harplaryň okalmagyna hyzmat edýän alamatlara aýdylýar. Arap elipbiýindäki harplar türkmen dilindäki çekimsiz harplaryň ornunda ulanylýar; hereketler bolsa çekimli harplaryň ornunda ulanylýar. Arap dilinde jemi üç sany hereket bolup, olar: “fetha”, ýagny üstünden; “astyn”, ýagny astyndan; “damma”, ýagny oturdan ybaratdyr.

Fetha (üstün ـَ): harplaryň ýokarsynda, sagdan-çepe egik görnüşde ýazylýar. Ol sözlerde gelende “e”, “a” sesini aňladýar. Aşakdaky sözlerdäki hereketler üstün görnüşindedir. جَعَلَ ، خَلَقَ ، غَفَرَ ، نَصَرَ ، صَدَقَ

Astyn (astyn ـِ): harplaryň aşagynda, sagdan-çepe egik görnüşde ýazylýar. Ol sözlerde “y”, “i” sesini aňladyp gelýär. Aşakdaky sözleriň ortasyndaky hereketi astyndyr. غَضِبَ ، رَضِيَ ، عَمِلَ ، وَسِعَ ، خَشِيَ

Damma (otur ـُ): harplaryň ýokarsynda kiçijik “waw” görnüşinde ýazylýar. Ol “u”, “ü” sesini aňlatmakda ulanylýar. Aşakdaky sözleriň birinji harpynyň hereketi oturdyr. فُتِحَ ، ذُكِرَ ، كُتِبَ ، ذُبِحَ ، وُضِعَ

Jezm (säkin ـْ): ýokarsynda ýerleşdirilen harpy özünden öňki harp bilen baglanyşdyrýan, kiçeňräk töwerek formasyndaky alamatdyr. Aşakdaky sözleriň ahyrky harplarynyň hereketi jezimdir. مِنْ ، قَدْ ، عَنْ ، هَلْ ، كُنْ

Şedde (teşdit ـّ): ýokarsynda ýerleşdirilen harpy iki gezek okatdyrýan we özünden öňki harp bilen baglanyşdyrýan alamatdyr. Sagdan-çepe görnüşde ýazylýar. Aşakdaky sözleriň ahyrky harplary şeddelidir. ثُمَّ ، اِنَّ ، اِلاَّ ، لَعَلَّ ، اَنَّ

Tenwin (goşa üstün, goşa astyn, goşa otur ـٍ ,ـً ,ـٌ): atlaryň ahyrynda ýazylýan we “n” sesi bilen sözüň tamamlanmagyna hyzmat edýän goşa hereketlerdir. Tenwin üç sany görnüşde gabat gelýär.

Fethatan (goşa üstün ـً): iki sany üstün diýmekligi aňladýar. Sözüň “-iň, -an” sesi bilen tamamlanmagyna hyzmat edýär. Eger at tegelek “te” (ة) ýa-da hemze bilen tamamlanmadyk ýagdaýynda iki üstün (ا) bilen bilelikde ýazylýar.

Indi bolsa iki üstün bilen baglanyşykly mysallara seredip geçeliň: كَثِيرًا ، قَرْيَةً ، جَمِيعًا ، اَزْوَاجًا ، كِتَابًا ، مَاءً ، مَدْرَسَةً

Kesretan (goşa astyn ـٍ): iki sany astyn diýmekligi aňladýar. Sözüň “-in, -yn” sesi bilen tamamlanmagyna hyzmat edýär. Indi bolsa iki astyn bilen baglanyşykly mysallara seredip geçeliň: شَدِيدٍ ، هَدِيَّةٍ ، قُوَّةٍ ، يَوْمٍ ، بَعْضٍ

Dammatan (goşa otur ـٌ): iki otur diýmekligi aňladýar. Sözüň “-un, -ün” sesi bilen tamamlanmagyna hyzmat edýär. Indi bolsa otur bilen baglanyşykly mysallara seredip geçeliň: فِتْنَةٌ ، حَسَنَةٌ ، جُنَاحٌ ، سَمِيعٌ ، مُصِيبَةٌ

Med (uzatma ~): med ýagny uzatmagy aňladýan harplar üç görnüşden ybaratdyr. “Elif”, “waw” we “ýa”. Şol sanda bu harplar gowşak harplar diýlip atlandyrylýar. Arap dilinde käbir ýagdaýlarda sözüň içindäki harplar uzadylyp okalýar. Onuň amala aşmagy üçin zerur bolan şertler bolýar. Med harpynyň uzadylyp okalmaklygy üçin hereketsiz ýagdaýda gelmelidir. Galyberse-de “elif”-den öňki harp üstün, “waw”-dan öňki harp otur, “ýa”-dan öňki harp bolsa astyn gelmelidir.

“elif” med harpyna degişli mysallar: كَانَ ، غَالَبَ ، جَاهَدَ ، قَالَ ، جَاءَ

“waw” med harpyna degişli mysallar: يَقُولُ ، يُعْجِزُونَ ، أُوتِىَ ، اَعُوذُ ، يَصُدُّونَ

“ýa” med harpyna degişli mysallar: يُرِيدُ ، نُزِيقُ ، تَجْرِى ، اَلَّذِينَ ، يَمِيزُ

Elifi-maksura (gysga elif): med harplary bolan elif, waw we ýa harpyndan başga, elif ýaly uzadyp okalýan we elifiňkä meňzeş wezipäni ýerine ýetirýän “elifi-maksura” diýlip atlandyrylýan, sözüň ahyrynda “ýa” görnüşinde gabat gelýän elif ulanylýar. Bu “ýa” harpynyň “elifi-maksura” diýlip atlandyrylmagy üçin ol sözüň ahyrynda gelmeli we fetha bilen hereketlenen harpdan soň säkin hökmünde okalmaly. **Mysal üçin**: طُوبَى ، سَلْمَى ، كُبْرَى sözlerinde ýazylyşy ýaly. Bu sözleriň ahyrky harpy özünden soň “elif” bar ýaly edilip uzadylp aýdylýar.

Arap dilinde ýogyn, inçe we peltekläp aýdylýan harplar we olaryň okalyşlary

Arap dilinde harplar galyňlygyna we peltekläp aýdylyşyna görä aşakda görkezilişi ýaly aýdylýar.

Ýogyn harplar:

خ (hy): Bu harp bokurdak arassalananda bogazyň mäzlerine, burun-bokurdak böleginde, agzymyzyň içine ýakyn bolan böleginden çykýan hyrryldy ýaly sesi görkezýär. Ýöne hyrryldydan has yumşak şekilde aýdylmalydyr.

ص (sad): Bu harp ýogyn **“s”** harpyny görkezýär. Meselem türkmen dilinde Salyh, sahypa, somsa, sorag, sapa diýlende **“s”** harpy ýogyn aýdylýar. Sad harpy hem şol görnüşde aýdylmaly.

ض (dad): Bu harp ýogyn **“z”** harpyny görkezýär. Türkmen dilinde zaýa, zolak, zor, zyňmak diýlende **“z”** harpy ýogyn aýdylýar. Dad harpy edil şol sözlerdäki ýaly aýdylýar. Saudy Arabystanyň daşyndaky beýleki ýurtlarda bu harp dogry görnüşde aýdylmaýar. Türkmenler hem “dad” harpyny aýdanlarynda “z” sesine ýakyn aýdylýar.

ط (ty): Bu harp ýogyn **“t”** harpyny görkezýär. Türkmen dilinde Turan, Taryk, torun, torba, talaň diýlende **“t”** harpy ýogyn aýdylýar. Bu harp edil ýokardaky sözlerdäki ýaly aýdylmaly.

ظ (zy): Bu harp ýogyn we peltek okalýar. Onuň aýdylyşyny düşündirmegiň kyndygyna garamazdan şu görnüşde beýan etmek mümkin: ýokarky maňlaý dişlerimiz we dilimiziň ujy bilen däl-de azyrak yzyrakda dilimiziň dişimize degmegi netijesinde **“z”** harpy aýdylanda emele gelýän ses. Bu ses tebigy bolup ýogyn we peltek aýdylýar.

غ (gayn): Bu harpa gysgaça agyz çaýkalanda çykarylýan ses-harp hem diýmek bolar. Agzyzda suw ýok wagty agyz çaýkalýan ýaly etmegiň netijesinde ýüze çykýar. Bu ýagdaýda çykýan ses gayn harpynyň aýdylyşy bilen sazlaşýar. Ýöne çenden-aşalyga ýol bermän aýdylmalydyr.

ق (kaf): Kaf harpy **“k”** harpynyň agyz-bokurdak boşlugynda ýogyn okalmagy arkaly aýdylýar. Käbir sözlerde “k” harpy ulanylanda damagyň ýakynlaryndan çykýan ses bilen aýdýarlar, muňa “Kap” dagy diýelendäki söz mysal bolup biler. Bu sözde “k” harpy arap dilindäki **“kaf”** harpynyň aýdylyşyna çalymdaşlykda amala aşyrylýar.

Ýogyn hem-de inçe okalýan harplar:

“ر” (ra) we “ل” (lam)

Lam harpy türkmen dilinde ulanylýan “l” harpyna çalymdaş aýdylýar. Ýerine görä ýogyn ya-da inçe okalýar. Alagaraňky diýlende “l” harpy ýogyn, “lükge” diýlende “l” harpy inçe okalýar.

“Ra” harpy hem edil şonuň ýaly.

Inçe we peltek aýdylýan harplar:

ث (sä): Se harpy hemişe we hemme şertlerde peltek aýdylýar. Käbir ynsanlar agyz gurluşynyň aýratynlygy zerarly “s” harpyny peltek görnüşde aýdýarlar. Sä harpy türkmeniň gündelik gepleşik dilinde ulanylýan haryaň ornuny eýeleýär. Bu harpy düşündirmek üçin iňlis dilinde ulanylýan “**with**” sözüni mysal getirmek hem bolar.

ذ (zal): Bu harp diliň ujy bilen hem-de maňlaý dişleriň birleşdirilmegi netijesinde peltek aýdylýar. Häzirk zaman türkmen dilinde ulanylýan “z” harpynyň ornuny eýeleýär.

Beýleki harplar:

ي (ýa), ه (he), ن (nun), م (mim), ك (käf), ف (fa), ش (şin ýa-da şin), س (sin), ز (zi), د (dal), ج (jim), ت (te), ب (ba ýa-da be): Bu harplaryň ählisi türkmen diliniň elipbiýindäki harplar ýaly aýdylýar.

و (waw): Waw harpy aýdylanda aşaky dodak bilen ýokarky maňlaý dişler birek-birege degmeýär. Edil türkmen “w” we iňgilis dilindäki (w) harpy ýaly aýdylýar. Käte geň wakalar bilen ýüzbe-ýüze gelnende “baý bow” diýlende ýogyna çalymdaş aýdylýan “w” harpynyň ornuny eýeleýär. Bu ümlük aýdylanda aşaky we ýokarky dodak birikdirilmän “w” harpy aýdylýar. Arap dilinde “waw” harpynyň umumy ýagdaýda iki dodagyň hereketleriniň bilelikde gatnaşmagynda amala aşyrylýar.

ا (elif): Bu harp sözlerde eýeläp gelýän ornuna görä çekimli harplaryň ählisi bilen bilelikde ulanylýar.

ع (aýn): Käte arap dilini öwredýän mugallymlar okuwçylara aýn harpyny özleşdirjek wagty “bokurdagyňy gaýnatmak” söz düzümini ulanýarlar. Bokurdagyň gaýnadylmagy söz düzümi haçan-da damagyň aňyrky böleginde gysyş arkaly ses çykaranymyzda “a” sesine çalymdaş, ýöne gaýnap çykýan ýaly ses emele gelýär. Ana, şol ses arap dilinde ulanylýan “aýn” harpyny ýadyňa salýar.

Üns beriň! Arap diliniň grammatikasy sarf (diliň formasy baradaky ylym) we nahw (sözlemleriň gurluşy baradaky ylym) bölümlerinden emele gelýär.

Arap dilinde sözleri emele getirýän (çekimsiz) 28 sany harp bar. Bu harplar sözüň başynda, ortasynda, soňunda ýa-da diňe başynda, ýagny jemi dört görnüşde ýazylýar.

Bu harplara “el-huruful-hijaiýýe”, ýagny heja (elipbiý harplary) harplary hem diýilýär. Harplaryň 22 sanysy özünden öňki we soňky harplara birigip gelýär, 6 sanysy bolsa diňe özünde öňki harplar bilen birigýär.

Mysal üçin: ا،د،ذ،ر،ز،و

Arap dilinde çekimli harp bolmaýar. Onuň ornuna hereketler ulanylýar. Hereket islendik harpyň nähili şekilde okalýandygyny görkezýän alamatlardyr:

Astyn: (kesra) harpyň aşagynda ýazylýan çepe tarap egik çyzgy bolmak bilen bir hatarda aşagyna ýerleşdirilen harp okalanda “i”, “y” sesini berýär.

Üstün: (fetha) harpyň üstünde ýazylyp çepe tarap egik çyzgy we ýerleşdirilen harp okalanda “e”, “a” sesini berýär.

Otur: (damma) kiçijik “و” harpyna meňzeýär we harpyň üstünde ýazylýar. Ýerleşdirilen harpa “u” sesini berýär.

Arap dilinde harplar sagdan çepe tarap ýazylýar.

Hemzäniň ýazuw kadasy

Beýleki harplardan tapawutlylykda hemzäniň sözüň başynda, sözüň ortasynda we sözüň soňunda ýazylyşynda käbir kadalara eýermek zerur bolýar. Elifiň hereketli formasy hemze diýlip atlandyrylýar. Kä halatlarda hemzäni elifden tapawutlandyrmak üçin elifiň ýokarsyna ýa-da aşagyna “إ”, “أ”, “أُ ” görnüşinde “ء” şekiljik ýerleşdirilýär. Hemze (ء) sözüň düzüminde eýeleýän ornuna görä käte elif (ا), käte waw (و), käte ýa harpynyň (ى) üstünde, kä halatlarda-da özbaşdak ýzylýar. Hemzäniň ýazylyşyny üç görnüşde seljermek bolar:

Hemzäniň sözüň başynda ýazylyşy. Hemzäniň hereketi üstün (fetha) ýa-da otur (damma) bolsa elifiň ýokarsynda, astyn (astyn) bolsa elifiň aşagynda ýazylýar. Başgaça aýdylanda hemze başda gelip, onuň hereketi üstün ýa-da otur bolsa elif (ا) harpynyň üstünde ýazylýar. **Mysal üçin:**

أُذُنٌ - أَخَذَ – أُخِذَ – أَكَلَ- أَنْتَ - أَمِينٌ - أَمْسِ - أَمْرٌ - أَيْنَ

Eger hemze başda getirilse we hereketi astyn bolup gelse elif (ا) harpynyň astynda ýazylýar. **Mysal üçin:**

إِنَّمَا - إِنَّا - إِنْ- اِمامٌ - اِمْرَأَةٌ

Hemzäniň ortada ýazylyşy. Hereketleriň iň kuwwatlysy astyn, soň otur (zamma), soň üstün (fetha), iň gowşagy bolsa säkin (jezim) kabul edilýär.
Arap elipbiýiniň düzümindäki harplardan "ýa" (ى) astyny, "waw" (و) otury, "elif" (ا) bolsa üstüni alamatlandyrýar. Hemze sözüň ortasynda gelen wagty onuň hereketi bilen özünden öňki harpyň hereketi güýç taýdan deňeşdirilýär. Haýsysy has kuwwatly bolsa hemze şol hereketi alamatlandyrýan harpyň ýokarsynda ýazylýar. Başgaça aýdylanda hemze ortada getirilse we öňündäki harpyň hereketi fetha we özi säkin ýa-da fethaly bolsa elif (ا) harpynyň üstünde ýazylýar.

Mysallar: يَأْكُلُ (iýýär), "يَأْمُرُ" (buýurýar), رَأْسٌ (kelle), سَأَلَ(sorady)

Bu ýerde hemzeden öňki harpyň (ýanyň) hereketi fetha, hemzäniňki bolsa säkin bolup gelipdir. Fetha has kuwwatly hasaplanýan hemze, fethany alamatlandyrýan elif harpynyň ýokarsyna ýerleşdirilipdir. Ýagny **hemzeden öňki harp üstün bolandygy sebäpli hemze elifiň ýokarsynda ýazylypdyr.** Hemze üstün (fetha) ýa-da säkin bolup, öňündäki harp otur bolsa "waw" (و) harpynyň üstünde ýazylýar. يُؤْمِنُ (ynanýar), "تُؤْمِنُ", (sen ynanýarsyň), "أُؤْمِنُ" (men ynanýaryn), "رُؤْيَةٌ" (düýş), "مُؤْمِنٌ" (mömin).

Bu ýerde ýanyň hereketi bolan otur hemzäniň hereketi bolan säkinden has kuwwatly bolandygy üçin hemze otury alamatlandyrýan "waw" harpynyň üstünde ýazylýar. Ýagny gysgaça aýdylanda hemzeden öňki harpyň hereketi otur bolandygy üçin hemze "waw" harpynyň ýokarsynda ýazylypdyr. **Mysal üçin:** يَقْرَأُ (okaýar)

Eger hemzeden öňki harp astynly bolup gelse ýa (ى) harpynyň üstünde ýazylýar. Ýöne ortada ýazylanda (ى) harpyny anyk görmek mümkin bolmaýar. (ى) harpyny alamatlandyrýan dişjagaz ýa-da kertijek görnüşli "ýa" harpynyň üstünde ýazylýar. **Mysal üçin**: **بِئْرٌ ، جِئْتَ ، بِئْسَ**

Eger hemze elif (ا) bilen at çalyşmasynyň arasynda üstün (fetha) bilen hereketli ýagdaýda getirilse özbaşdak kertigiň kömegi bilen ýazylýar. Eger otur bolup gelse "waw" (و) arkaly ýazylýar. Eger astynly bolup gelse kertikli "ýa" harpynyň üstünde ýazylýar. **Mysal üçin**: **أَعْدَاءَهُ ، أَعْدَاؤُهُ ، أَعْدَائِهِ**

Bu ýerde hemze özünden öň gelen harpyň hereketi bolan üstüni (fethany) alamatlandyrýan "elif" harpynyň üstünde ýazylypdyr. Ýagny özünden öňki harpyň

hereketi üstün bolandygy üçin hemze üstüniň ýokarsynda (fethanyň üstünde) ýazylypdyr. **Mysal üçin**: يُنْشِئُ (bina edýär).

Bu mysalda hemze özünden öňki "şin" harpynyň hereketi bolan astyny alamatlandyrýan "ýa" harpynyň üstünde ýazylypdyr. Ýagny özünden öňki harpyň hereketi astyn bolandygy üçin hemze "ýan" harpynyň üstünde ýazylypdyr.

Hemzäniň sözüň soňunda ýazylyşy. Hemzäniň sözüň ortasynda ýazylyş kadalarynda beýan edilişi ýaly özünden öňki harpyň hereketini alamatlandyrýan harpyň üstünde ýazylýar. **Mysal üçin**: يَلْجَأُ (sygynýar), نَبَأٌ (habar), نَاشِئٌ (ýetişen, ösen) شَاطِئٌ (kenar), اِمْرُؤٌ (kişi). Ýöne sözüň ahyryndaky hemzeden öň uzyn çekimli ýa-da säkin (jezimli) harp bar bolsa, hemze aýry ýagdaýda, ýagny özbaşdak ýazylýar. **Mysal üçin**: جَزاَءٌ (deregine), جُزْءٌ (bölek), صَحْراَءُ (çöl), شَيْءٌ (zat), عِبْءٌ (ýük).

Hemze sözüň ahyrynda getirilse we öňündäki harp säkin bolsa özbaşdak ýagdaýda ýazylýar. **Mysal üçin**: جَاءَ ، جُزْءٌ ، سَوْءٌ

Eger öňündäki harp hereketli bolsa öňündäki herekete görä laýyk gelýän harpyň üstünde ýazylýar. Otura laýyk gelýän harp "waw" (و), üstüne laýyk gelýän harp "elif" (ا), astyna laýyk gelýän harp bolsa "ýa" (ى) diýlip düşündirilýär. **Mysal üçin**: دَنُؤَ ، قَرَأَ ، هَنِئَ

Kesgitli (magrife) we kesgitsiz (nekre) atlar

Arap dilinde islendik söz (kelime) at (isim), işlik (fygyl) ýa-da harp diýlip synplandyrylýar. Atlaryň, işlikleriň we harplaryň haýsydyr bir gutarnykly manyny emele getirmek maksady bilen olaryň yzygiderlikde getirilmegi netijesinde sözlem (jümle) emele gelýär. Islendik sözlemiň ýasalmagy üçin gerekli bu üç elementi aýry-aýrylykda seljereliň.

At (isim): Janly-jansyz zatlara, barlyklara at bolup hyzmat edýän we haýsydyr bir zaman şekili bilen baglanyşygy bolmaýan sözlere (kelimelere) at (isim) diýilýär. Atlar (isimler) kesgitli (magrife) ýa-da kesgitsiz (nekre) bolup gelýär.

Kesgitli (magrife): islendik adyň başynda "**اَلْ**" goşulmasy getirilen bolsa şol at (isim) kesgitli diýlip atlandyrylýar. "**اَلْ**" goşulmasy arkaly kesgitlenen söze kesgitli (magrife) diýilýär. Mysal üçin "اَلْقَلَمُ" diýlende hýsydyr bir näbelli galam däl, belli bir galam barada gürrüň edilýändigine düşünmek bolýar.

Kesgitli atlar üç sany düşümde getirilýär. Olar baş düşüm, ýöneliş düşüm we eýelik düşüm.

Eýelik düşümde	Ýöneliş düşümde	Baş düşümde
اَلْقَلَمِ	اَلْقَلَمَ	اَلْقَلَمُ

Bu "اَلْ" goşulmasyna arap dilinde kesgitleýji harp (حَرْفُ التَّعْرِيفِ) diýilýär. Başyna "اَلْ" goşulmasy kabul edýän islendik sözüň soňuna tenwin gelmeýär.

Kesgitsiz (nekre): Eger adyň başynda kesgitleýji harp diýlip atlandyrylýan "اَلْ" goşulmasy ýok bolsa bu at (isim) hýsydyr bir kesgitsiz obýekti beýan edýär. Bu

kesgitlenmedik ada kesgitsiz (nekre) diýilýär. “قَلَمٌ ” diýlende kesgitlenmedik, anyk gürrüňi edilmeýän umumy manydaky hýsydyr bir galama düşünilýär we soňky harpy aşakdaky mysallarda görnüşi ýaly tenwinli bolup gelýär.

قَلَمٍ	قَلَماً	قَلَمٌ

Haýsydyr bir kesgitsiz obýekti, näbelli bir zady beýan edýän tenwin bilen bu söz “islendik galam” diýlip terjime edilýär.

Sözlem (jümle) düzülende umuman kesgitli (magrife) at (isim) ulanylýar. Islendik at (isim) kesgitli (magrife) bolup ýa-da kesgitsiz (nekre) bolup gelýär. Başgaça aýdylanda islendik adyň başynda kesgitleýji harp bolan “أَلْ” goşulmasy gelen bolsa onda şol sözüň soňunda tenwiniň gelmeýändigini aýdypdyk. Ýöne käbir has atlara we at çalyşmalaryna birigip gelýän atlar (isimler) tenwin kabul etmeýändikleri, şol sanda kesgitleýji harp bolan “أَلْ” goşulmasyny hem almaýandyklary görülýär. Çünki has atlar we at çalyşmalary (zamirler) aslynda kesgitli kategoriýasynda garalýarlar.

Mysal:

بَكْرٌ	عَادِلٌ	خَالِدٌ	يُوسُفُ	عُمَرُ
رَمَضَانُ	إِسْتَانْبُولُ	مَرْو	مَكَّةُ	تُرْكُمَنِسْتَان

Atlaryň başynda gelýän “أَلْ ” goşulmasynyň hemzesi başynda ýazylýan sözlere iki görnüşde birikdirilýär. Birinjisi “lam” harpy okalman geçilýär we yzyndan getitilýän harp şeddelenip ýazylýar. Ikinjisi bolsa “lam” harpyna säkin (jezim) goýulmak arkaly birikdirilýär.

Mysal üçin “اَلشَّمْسُ” we “اَلْقَمَرُ” ýaly. Mälim bolşy ýaly tejwit ylmynda bu kada “ydgamy-şemsiýe” (ýanaşyp gelen iki harpyň birek-birege goşulmagy) we “yzhary-kamariýe” (yzly-yzyna tirkeşip gelen harplaryň aýry-aýry edilip okalmagy) diýlip atlandyrylýar. Bu meselä anyk düşünmegiň “kesgitleýji harpdan” soňky harpyň şeddeli ýa-da şeddesiz okalýandygynyň anyklanylmagynda örän uly ähmiýeti bar.

Islendik at kesgitli (magrife) at hökmünde ulanylyp bilner. Eger-de haýsydyr bir söz “el” (أل) kesgitlilik harplaryny kabul edip gelse ýa-da kesgitsizlik (nekre) goşulmasyny alan bolsa onda şol sözi kesgitli (magrife) ýa-da kesgitsiz (nekre) diýip atlandyrmak bolar. Şol sebäpden islendik söz “tenwin” alan bolsa, şol sözüň kesgitli (magrife) däldigi ýüze çykýar. Gysgaça aýdylanda hiç bir söz iki alamaty bir wagtda kabul edip bilmeýär.

Bu kadalardan daşary “at çalyşmalary (zamirler)”, “has atlar”, “görkezme çalyşmalary”, “sypatlyk çalyşmalary” (ismi-mewsul), “kesgitli (magrife) ada eýelik-degişlilik aýyrgyjynyň (muzaf)” baglanyp gelmegi we “ýüzlenme” kesgitli (magrife) atlar toparyna degişlidirler.

Kesgitli atlary tablisa arkaly şu görnüşde beýan etmek bolar:

Görkezme çalyşmalary	إِسْمُ الإِشَارَةِ	Has atlar	العَلَمُ
Bu mekdep ajaýypdyr		Sagyt kölde balyk tutýar	

هَذِهِ المَدْرَسَةُ جَمِيلَةٌ		سَعِيدٌ يَصْطَادُ فِي البُحَيْرَةِ	
Sypatlyk çalyşmalary	الإِسْمُ المَوْصُولُ	At çalyşmasy	الضَّمِيرُ
Piramidalar deňi bolmaýan ymaratlardyr الأَهْرَامُ مِنَ الآثَارِ الَّتِي لاَ نَظِيرَ لَهَا رَوْعَةً		Biz bu filimi tomaşa etdik شَاهَدْنَا هَذَا الفَيِلْمَ	
Ýüzlenme	المُنَادِي المَقْصُودُ بِالنِّدَاءِ	Eýelik-degişlilik aýyrgyjy (muzaf)	المُضَافُ إِلَي مَعْرِفَةٍ
Dur, eý, oglan! قِفْ يَا وَلَدٌ!		Halydyň ulagy awtoparkda سَيَّارَةٌ خَالِدٌ فِي مَوْقِفٌ السَّيَّارَةٌ	

Kamary we şemsi harplar

Kamary harplar. Islendik sözüň başynda aşakdaky sözlemlerde getirilýän on dört sany harpdan biri gabat gelse özi bilen birigip gelýän “اَلْ” goşulmasyndaky lam säkinli (jezimli) “لْ” edilip okalýar. Kamary harplar arap dilinde ýazylan şu sözlemlerde jemlenipdir: **أَبْغِ حَجَّكَ وَ خَفْ عَقِيمَهُ**

Mysallar:

Kesgitli (magrife)		Kesgitsiz (nekre)		Kesgitli (magrife)			
أ	أذَانٌ	اَلْأذَانُ	azan	خ	خُبْزٌ	اَلْخُبْزُ	çörek
ب	بَيْتٌ	اَلْبَيْتُ	öý	ف	فَرَسٌ	اَلْفَرَسُ	ýaby
غ	غَنِيٌّ	اَلْغَنِيُّ	baý	ع	عَرَبِيَّةٌ	اَلْعَرَبِيَّةُ	arap dili
ح	حَجٌّ	اَلْحَجُّ	haç	ق	قَمَرٌ	اَلْقَمَرُ	aý
ج	جَارٌ	اَلْجَارُ	goňşy	ي	يَوْمٌ	اَلْيَوْمُ	gün
ك	كَاتِبٌ	اَلْكَاتِبُ	kätip	م	مَوْتٌ	اَلْمَوْتُ	ölüm
و	وَطَنٌ	اَلْوَطَنُ	watan	ه	هِجْرَةٌ	اَلْهِجْرَةُ	hijret

Şemsi harplar. Arap dilindäki beýleki harplaryň ählisi şemsi harplardyr. “**اَلْ**” goşulmasyndan soň gelýän söz bu harplardan biri bilen başlanýan bolsa “**اَلْ**” goşulmasyndaky lam harpy (**ل**) okalmaýar, ýanyndaky harp bolsa şeddelenip aýdylýar. Ýöne onuň okalmaýandygyna garamazdan “**اَل**” goşulmasy hökmany suratda ýazylýar.

Mysallar:

Kesgitsiz (nekre)				Kesgitli (magrife)			
ت	تِلْمِيذٌ	اَلتِّلْمِيذُ	okuwçy	ث	ثَوْبٌ	اَلثَّوْبُ	lybas
د	دِينٌ	اَلدِّينُ	din	ذ	ذِئْبٌ	اَلذِّئْبُ	gurt
ز	زَمَانٌ	اَلزَّمَانُ	zaman	ر	رَجُلٌ	اَلرَّجُلُ	adam
س	سُورَةٌ	اَلسُّورَةُ	süre	ش	شَجَرَةٌ	اَلشَّجَرَةُ	agaç

ص	صَدِيقَةٌ	اَلصَّدِيقَةُ	gyz ýoldaş	ط	طَائِرَةٌ	اَلطَّائِرَةُ	uçar
ض	ضَلاَلَةٌ	اَلضَّلاَلَةُ	azgynçylyk	ظ	ظَاهِرٌ	اَلظَّاهِرُ	zahyr, açyk
ن	نَارٌ	اَلنَّارُ	ot	ل	لَيْلٌ	اَللَّيْلُ	gije
ش	شَمْسٌ	اَلشَّمْسُ	güneş				

Ýigrimi sekiz sany harpyň on dört sanysy kamary, on dört sanysy bolsa şemsi harplardyr. Arap elipbiýindäki harplaryň bu görnüşde atlandyrylmagy jyns atlarda we sözlerde sözüň başyna “tagryf (anyklyk) harpy” diýlip atlandyrylýan “el” (ال) goşulmasy getirilende “lam”-yň (ل) okalyp okalmaýandygyny kesgitleýär. Kamary harplar bilen başlanýan sözüň başyna “el” (ال) goşulmasy gelende “lam” (ل) jezimlenmek arkaly ýüze çykarylýar. Ýagny “lam” açyk okalýar. Mysal üçin: اَلْحَمْدُ ، اَلْعاَلِمُونَ ، اَلْوَسْوَاسُ ، اَلْعَصْرُ sözlerinde berlişi ýaly, “lam” harpy jezimlenip okalýar.

Kamary harplar şu harplardan düzülýär: ا ، ب ، ج ، ح ، خ ، ع ، غ ، فَ ، قَ ، كَ ، م ، وَ ، ه ، ى

Bu harplary ýatdan beklemek üçin kamary harplardan düzülen iki sany sözlem düzülipdir: اَبْغِ حَجَّكَ وَ خَفْ عَقِيمَهُ

Şemsi harplar şu harplardan düzülendir: تَ ، ث ، د ، ذ ، ر ، ز ، س ، ش ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ل ، ن

Şemsi harplar bilen başlanýan islendik adyň başyna “el” (ال) goşulmasy gelende, “lam” (ل) okalman gönümel sözüň ilkinji harpy bolan şemsi harpa geçilýär. Şemsi harpyň ýokarsyna şedde ýerleşdirilýär. اَلشَّمْسُ ، اَلنَّاسُ ، اَلرَّحِيمُ ، اَلتَّوَّابُ اَلرِّزْقُ sözlerinde getirlişi ýaly, “lam” harpy okalmaýar, özünden soň getirilen harp şeddeli okalýar.

Galyberse-de başynda elif-lam goşulmasy bolan sözleriň ahyryndaky tenwin aýrylýar.

Kamary harplar اَلْحُرُوْفُ الْقَمَرِيَّةُ**" (el-huruful-kamariýýe -** ب ج ح خ ع غ ف ق ك م و ه ا**) bilen şemsi harplaryň** اَلْحُرُوْفُ الشَّمْسِيَّةُ **(el-hurufuş-şemsiýýe -** ت ث د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ل ن**)** arasyndaky aratapawut diňe sözüň içinde okalanda ýüze çykýan ownuk fonetik kada bolup durýar. – الْقَمَرِيَّةُ sözündäki “الْ” goşulmasy islensik sözde ulanylan wagty doly aýdylýar. – الشَّمْسِيَّةُ sözündäki “ال” goşulmasy özünden öň gelýän söz bilen tirkeşip gelen wagty aýdylmaýar.

Şemsi we kamary harplaryna degişli berkidiji mysallar: Arap dilindäki elipbiý harplarynyň deň ýarysy (on dört sany) kamary, beýleki ýarysy (on dört sanysy) şemsi harp diýip düşündiripdik. On dört sany kamary harpyň başyna “الْ”elif-lam goşulmasy gelende bu elif-lam doly aýdylýar. **Mysal**: الْقَمَرِيَّةُ al-kameriýýe

On dört sany şemsi harpyň başyna “ال” elif-lam goşulmasy gelende bu elif-lam okalmaýar. **Mysal**: الشَّمْسِيَّةُ aş-şemsiýýe

اَلْحُرُوْفُ الْقَمَرِيَّةُ **: el-huruful-kamariýýe**

1. اَلاُبُ : أ= el-ebu=kaka
2. اَلْبَابُ : ب= el-babu=gapy
3. اَلْجَنَّةُ : ج= el-jennetu=jennet
4. اَلْحِمَارُ : ح= el-himaru=eşek
5. اَلْخُبْزُ : خ= el-hubzu=çörek
6. اَلْعَين : ع= el-aýnu=göz
7. اَلْغَدَاءُ : غ= el-gadau=nahar
8. اَلْفَمُ : ف= el-femu=agyz
9. اَلْقَمَرُ : ق= el-qameru=aý
10. اَلْكَلْبُ : ك= el-kelbu=köpek
11. اَلْمَاءُ : م= el-mau=suw
12. اَلْوَلَد : و= el-weledu=çaga
13. اَلْهَوَاءُ :هـ= el-hewau=howa
14. اَلْيَدُ : ى = el-ýedu = el

اَلْحُرُوْفُ الشَّمْسِيَّةُ **: el-hurufuş-şemsiýýe**

1. اَلتَّاجِر : ت= et-tajiru=tüjjar
2. اَلثَّوبُ : ث= es-sewbu=lybas
3. اَلدِّيْكُ : د= ed-diku=horoz
4. اَلذَّهَبُ : ذ= ez-zehebu=altyn
5. اَلرَّجُلُ : ر= er-rajulu=erkek, adam, kişi
6. اَلزَّهْرَةُ : ز= ez-zehratu=çeçek
7. اَلسَّمَكُ : س= es-semeku=balyk
8. اَلشَّمْسُ : ش= eş-şemsu=güneş
9. اَلصَّدْرُ : ص= es-sadru=gögüs
10. اَلضَّيْفُ : ض= ed-daýfu=mysapyr
11. اَلطَّالِبُ : ط= et-talibu=talyp
12. اَلظَّهْرُ : ظ= ez-zahru=ýagyrny
13. اَللَّحْمُ : ل= el-lahmu=et
14. اَلنَّجْمُ : ن = iň-nejmu = ýyldyz

Wasyl hemzesi
(همزة الوصل)

Anyklyk goşulmasyny bildirýän anyklyk harpy, ýagny “اَلْ” goşulmasynyň hemzesi islendik sözüň başynda gelende hökman okalýar. **Mysal**: اَلْوَلَدُ ذَهَبَ - (el-weledu zehebe) çaga gitdi.

Bu ýerde sözlemiň eýesi başda gelendigi sebäpli “اَلْ” goşulmasy ýazylyşy ýaly okalýar. Edil şol “اَلْ” goşulmasy sözüň arasynda gelse elif harpy ýazylýandygyna garamazdan okalmaýar. Indiki harpa geçilip gidilen halatynda bolsa ýazylýandygyna garamazdan okalmaýan bu hemze “**wasyl hemzesi”** diýlip atlandyrylýar.

(zehebel weledu)	ذَهَبَ الْوَلَدُ	çaga gitdi

Sözüň başyndaky wasyl hemzesiniň elifiniň ýokarsyna (ء أ) şekiljik goýulmaýar. Ýagny (أُ إِ أَ) görnüşinde däl-de (اُ اِ اَ) görnüşinde ýazylýar. **Mysal üçin** (اَلتِّلْمِيذُ – اَلْوَلَدُ) ýaly.

Bu tema bilen baglanyşykly umumy kadalary şeýleräk düşündirmek bolar:

1. Wasyl hemzesi bilen başlanýan sözden öňki, ýagny “**اَلْ**” goşulmasyndan öňki (üstün, astyn, otur görnüşinde) hereket bar bolsa onda geçilip gidilende “**اَلْ**” goşulmasyndaky hemze (**أ**) hereketlenmeýär. Hereketden soň gelýän elif-lamly (tagryf/anyklyk harpy) söz, kamary harplardan biri bilen başlanýan edil öňündäki sözüň hereketi lama (**لْ**) säkin (jezim) berilýär.

Mysal:

ذَهَبَ الْوَلَدُ	(zehebel weledu)	çaga gitdi.
ضَرَبْتُ الْوَلَدَ	(darabtul welede)	çagany urdum.
أَخَذْتُ الْقَلَمَ	(ahaztul kaleme)	galamy aldym.
شَرِبْتَ الْمَاءَ	suwy içdiň.	
دَخَلَ الْبَيْتَ	öýe girdi.	
حَضَرَ الْعَمُّ	aga geldi.	

Hereketden soň gelen elif lamly (tagryf=anyklyk harply) söz şemsi harplardan biri bilen başlanýan bolsa özünden öňki sözüň hereketi goşalanyp aýdylýar we şemsi harp şeddelenýär. Anyklyk harpy ýazylýandygyna garamazdan ol okalmaýar.

Mysal:

أَخَذْتُ الدَّفْتَرَ	(ehaztud-deftera)	depderi aldym
شَرِبْتَ الزَّمْزَمَ	(şeribtez-zemzeme)	zemzemi içdiň
دَخَلَ الدُّكَّانَ	(dehaled-dukkane)	dükana girdi
حَضَرَ الطَّعَامُ	(hazarat-taamu)	Nahar geldi

2. Wasyl hemzesi bilen başlanýan sözlere özlerinden öňki harpyň ahyry säkin (jezimli) söz birikdirilende astyn edilip okalýar.

Başynda kamary harp bolan sözden geçiş şeýle amala aşyrylýar:

كَتَبَتِ الْبِنْتُ الدَّرْسَ	(Ketebetil-bintud-derse)	Gyz dersi ýazdy.

Başdaky harpy şemsi bolan sözden geçiş şeýle amala aşyrylýar:

كَتَبَتِ الدَّرْسَ	(Ketebetid-derse)	(Gyz) dersi ýazdy.

Ýöne "تُمْ" at çalyşmasynda geçiş otur arkaly amala aşyrylýar, bu bolsa kadadan daşary ýagdaý hökmünde kabul edilýär.

كَتَبْتُمُ الدَّرْسَ	(Ketebtumud-derse)	Dersi ýazdyňyz (erkek).
سَمِعْتُمُ الْخَبَرَ	(Semitumul-habera)	Habary eşitdiňiz (erkek).

3. Anyklyk harpyndan öňki tenwinli (kesgitsiz/nekre) sözde getirilýän bolsa onda geçiş tenwiniň nun harpyny astyna öwürmek arkaly amala aşyrylýar:

كَتَبَ خَالِدٌ الدَّرْسَ	(Ketebe halidunidderse)	Halyt dersi ýazdy.
قَرَأَ عَادِلٌ الْكِتاَبَ	(Karae Adilunilkitabe)	Adyl kitaby okady.

Wasyl hemzesine degişli mysallar: Sözleriň başynda gelip, diňe ýazylan ýagdaýynda okalýan, başga sözlerden soň gelen ýagdaýynda ýazylýandygyna garamazdan okalmaýan "elif" ýa-da "hemze", "wasyl hemzesi" diýlip atlandyrylýar. Wasyl hemzesi sözüň kök harpy bolman ol goşmaça ýazylan harpdyr. (أ إ أُ) görnüşinde däl (ا اِ اُ) görnüşinde ýazylýar. Özünde soň gelen harp bolsa säkine öwrülýär. Gysgaça aýdylanda:

Sözüň başynda ýazylýan hemze okalýar. Mysal üçin:

اِبْنُهُ – اِمْرَأَتُهُ – اِرْجِعْ – اُدْخُلْ

Özünden öň söz gelen hemzeler, ýangy sözüň ýa-da sözlemiň arasynda gelen hemzeler okalmaýar. Mysal üçin:

وَابْنُهُ–وامْرأَتُهُ–فَارْجِعْ – وَادْخُلْ

Başynda wasyl hemzesi bolan sözler:

1. Kesgitleýji harplaryň (ال) elifi. Mysal üçin "بَابُ الْبَيْتِ" - öýüň gapysy

2. Asly üç harply işlikleriň buýruk şekiliniň başyndaky elif. Mysal üçin: إِفْتَحْ – وَافْتَحْ(aç), أُنْصُرْ – وَانْصُرْ (ýardam et), إِفْرَحْ – وَافْرَحْ (begen). وَاعْفُ عَنَّا يَا كَرِيمُ / وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِر لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلاَنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ. - Bizi bagyşla eý, Perwerdigär!/ Bizi bagyşla, biziň ýazygymyzy geç, bize merhemet et, sen biziň Möwlamyz.

3. إِفْعاَل babyndan beýleki goşma işlikleriň elif bilen başlaýan işlikleriň öten zaman şekili, buýruk şekili we masdarlarynyň başlaryndaky elif. Mysal üçin: قَاَل

اجْتَمِعُوا (اِجْتَمَعَ- يَجْتَمِعُ)– Jemleniň diýdi! (buýruk), اِنْكَسَرَ – وَانْكَسَرَ – döwüldi (öten zaman işligi). اِسْتِقْبَالٌ – وَاسْتِقْبَالٌ اِسْتَقْبَلَ يَسْتَقْبِلُ اِسْتِقْبَالاً - garşy almak (masdar).

4. Aşakdaky sözleriň başyndaky elifler:

اِسْمٌ	At	اِثْنَانِ	Iki (erkek jynsy)	اِمْرُؤٌ	erkek	اِبْنٌ	Ogul
اِسْتٌ	Arka	اِثْنَتَانِ	Iki (aýal jynsy.)	اِمْرَأَةٌ	kadın	اِبْنَةٌ	Gyz
اَيْمَنُ – اَيْمُ	Ant bolsun	وَاثْنَانِ	Iki	وَابْنُ فُلانٍ	pylanynyň ogly		

F. "اَلْ" başyna "لِ" gelse hemze ýazylmaýar. Mysal üçin: اَلْقَلَمُ, لِلْقَلَمِ – اَلصَّفُّ, لِلصَّفِّ

Katyg hemzesi
(همزة القطع)

Sözüň başynda gelip, başga sözden soň gelende hemzesi islendik şertde ýazylyp okalýan hemzelere "katg hemzesi" diýilýär. Wasyl hemzesiniň daşyndaky hemzeleriňählisi katyg hemzesi kabul edilýär.

Başlarynda katyg hemzesi bolan sözler:

Wasyl hemzesiniň daşyndaky hemzeleriň hemmesi katyg hemzesi hasaplanýar. Katyg hemzesi barasynda bilnmeli esay aýratynlyklar şulardan ybarat:

1.**إِفْعَالٌ** babynyň öten zamany, buýruk şekili we masdarynyň başyndaky hemze:

وَأَرْسَلَ	we ugratdy	فَأَخْرِجْ	dessine çykar
وَأَكْرَمَ	we hödür etdi	وَإِخْرَاجُهُ	we ony çykarmagy

2. Häzirki zaman işligi I şahsyň hemzesi "أَكْتُبُ";

3. Deňeşdirme sypatynyň hemzesi "أَفْضَلُ";

4. Ortak işligiň sypat derejesiniň hemzesi "أَحْمَرُ";

5. (أَفْعَالُ) galypyndaky kadsyz/nädogry köplük sanlaryň hemzesi "أَشْيَاءُ";

6. Asly üç harply işlikden gabat gelýän "mehmuzul-fa" harpynyň hemzesi "أَخَذَ";

7. Haýran galmagy bildirýän işlikleriň hemzeleri "أَفْعِلْ بِهِ", "مَا أَفْعَلَهُ";

8. Hemze bilen başlaýan arap dilinde beýleki dillerden giren alynma has atlaryň hemzesi "إِبْرَاهِيمُ";

9. Alynam sözlerden däldigine garamazdan sözüň başy hemze bilen başlaýan jyns atlaryň hemzesi "أَسَدٌ" - ýolbars, "إِبِلٌ" - düýe;

10. Sorag goşulmasy bolan "أَ" hemze: "أَ لَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ ؟" - Biz seniň ruhy dünýäňe aram bermedikmi/saňa giňlik bermedikmi?;

11. Ýüzlenme goşulmasy bolan (أ) hemze: "أَ رَجُلُ" – Eý, ynsan!

IKINJI BÖLÜM
IŞLIGIŇ ÝIGRIMI DÖRT GÖRNÜŞI
(işlikleriň galyplary)

Işlikleriň görnüşleri (emsile - اَلاَمْثِلَةُ). Arap morfologiýasynyň “emsile” bölüminiň awtorynyň Aly ibn Ebu Talyp hasaplanýandygy barasynda taryhy çeşmelerde dürli maglumatlar getirilýär. Emsile “mysallar” diýlip terjime edilýär. Sarf bölüminde atlar we işlikler manylaryna laýyklykda galyplaşdyrylmak arkaly seljerilýär.

Emsile esasy iki bölege bölünýär:

1. Emsileýi-muhtelife (اَلاَمْثِلَةُ الْمُخْتَلِفَةُ)

2. Emsileýi-muttaride (اَلاَمْثِلَةُ الْمُطَّرِدَةُ)

1. Emsileýi-muhtelife: Emsileýi-muhtelife “dürli mysallar” diýmekligi bildirýär. Harplary birmeňzeş, şekilleri dürli-dürli bolup birek-birege meňzemeýän galyplar diýlip düşündirilýär. “Galyp” (syga) şekil taýdan üýtgeýän sözlere aýdylýar. Emsileýi-muhtelife 24 aýratyn galypdan düzülýär. 24 galypyň 13 sanysy işlik galan 11 sanysy bolsa atlardan ybaratdyr.

2. Emsileýi-muttaride: Emsileýi-muttaride harp we şekil taýdan birek-birege meňzeýän galyplara (sygalara) aýdylýar. Emsileýi-muttaride 14 sany galypdan ybarat bolup, olar işligiň düýp derejesi (maglum) we gaýdym derejesi (meçhul) diýlip iki sany esasy bölege bölünýär. Bu böleklere işligiň düýp derejesiniň şekili/formasy (binaýy-maglum) we işligiň gaýdym derejesiniň şekili/formasy (binaýy-meçhul) diýilýär. Bu bölekleriň her biri erkek-aýal jynsynyň III şahsy (gaýyp), erkek-aýal jynsynyň II şahsy (muhatap) we I şahs (mutekellim) diýlip jemi üç topara bölünýär. III şahs (gaýyp - ýanyňda bolmaýan) we II şahs (muhatap – ýanyňda bolan) erkek jynsy (muzekker) we eýal jynsy (muennes) diýlip iki topara bölünýär. Erkek jynsy (muzekker) we aýal jynsy (muennes) bolsa täklik (mufret), ikilik (tesniýe) we köplük (jemig) diýlip üç görnüşe bölünýär. I şahs (mutekellim) gürleýäniň özi (nefsi-mutekellim wahde) we gürleýän şahsyň başgasy ýa-da başgalary bilen bilelikde bolmagy (nefsi-mutekellim meal gaýry) diýlip iki topara bölünýär. Gürleýäniň (nefsi mutekellimiň) sesinden erkek ýa-da aýal jynsyna degişlidigi mälim bolandygy sebäpli aýal ýa-da erkek jynsy diýlip iki topara bölünmeýär.

Emsileýi-muttaride işlikler toparynyň görnüşler: Emsileýi-muttaride diňe işlik we buýruklarda bolýar. Galyplar subýektiň ýagdaýyna görä üýtgeýär we bu şekilde her bir işligiň we adyň emsileýi-muttaridesi emele gelýär. Işligiň düýp (maglum) we gaýdym derejesi (mejhul) diýlip iki görnüşde ýasalýar. Işlikleriň emsileýi-muttaridesi 14 sany galypdan düzülýär. Işlikler III, II, I şahs diýlip üç bölege bölünýär. III şahs erkek we aýal jynsy diýlip iki topara bölünýär. Erkek we aýal jynslary täklik, ikilik, köplük diýlip üç topara bölünýär. Ikisiniň jemi alty galypa deň bolýar. II şahs galypy erkek we aýal jynsy diýlip iki topara bölünýär. Erkek we aýal jynsy täklik, ikilik, köplük diýlip üç topara bölünýär. Ikisiniň jemi alty galypa deň bolýar. III we II galyplaryň jemi bolsa on ikä deň bolýar. Galan iki galyp bolsa I şahsyň täkligi we köplügi diýlip iki topara bölünýär. Üç harply işliklerde (sülasi müjerret) öten zaman işliginiň gaýdym derejeleri ýasalanda işligiň birinji harpy (faul-

fygyly) otur arkaly ýasalýar ikinji harpy bolsa (aýnul-fygyl) astyn bolup gelen bolsa şol ýagdaýda galdyrylýar, eger-de astyndäl bolsa astyn arkaly ýazylýar. Bu temany doly özleşdirmek üçin parmaklarymyzyň içki tarapyndan peýdalanmak bolar. Bu dersde geçen adalgalaryň manysy:

1. Nefsi mutekellim wahde (gepleýän kişi ýeke-täk ýagdaýda (men);

2. Nefsi mutekellim magal gaýr (gepleýän kişi ýanyndakylar bilen bilelikde (biz).

Emsileýi-muttaride işlikleriniň aýratynlyklary we olaryň görnüşleri

Öten zaman işligi (فعل ماض) Häzirki wagtdan öň bolup geçen iş-hereketi bildirip, -dy, -di, goşulmalary işlige birikdirilip ýasalýar. Arap dilinde “mazy” diýlip atlandyrylýar. “Ýardam etmek” (نَصْرٌ) nämälim işligi öten zamanda aýdylanda “ýardam etdi” (نَصَرَ) diýlip ýasalýar.

Häzirki zaman işligi (فعل مضارع) Häzirki, anyk we näbelli geljek zamanlary bildirýän galypdaky işliklere arap dilinde “muzaryg” işligi diýilýär. Bu formadaky işligiň başyna “sin “we “sewfe” geljek zamany ýasaýjy goşulma getirilende geljegi aňladýar.

Mimli bolmaýan masdar (مصدر غير الميمي): Başynda “mim” harpy bolmaýan masdar diýmekligi bildirýär. **Mysal üçin**: خُرُوجًا ýaly.

Ortak işlik (إسم الفاعل): Iş-hereketi amala aşyrýan kişini bildirýär.

Ortak işligiň gaýdymy (إسم المفعول): Iş-hereketden täsirlenen zat (obýekt) “mefgul” diýlip düşündirilýär.

Häzirki zaman işligini ýokluga öwürip öten zamany aňladýan formasy (فعل مضارع جحد مطلق): “Jahd” ýoklugy bildirýän adalga bolup, häzirki zamany öten zamana öwürýär. Şol sanda bu goşulma “muzaryg” işliginiň ýoklygyny bildirýär.

Häzirki zaman işligini ýokluga öwürip öten zamany aňladýan formasy (فعل مضارع جحد المستغرق): Jahd ýoklugy, “mustagrak” bolsa wagty tutuşlygyna özünde jemleýändigini görkezýär. Häzirki zaman işliginiň başynda ýazylýan **لَمَّا** ýokluk ýasaýjy goşulma “häzirlikçe” diýen manyny aňladýar.

Häzirki zaman işliginiň ýoklugy (نفي الحال): Häzirki zaman işligini häzirki ýagdaýdaky ýoklugyny bildirýär.

Geljek zamanyň ýoklugy (نفي الإستقبال): Häzirki zaman işliginiň geljekdäki ýoklugy.

Geljek zamanyň güýçlendirilen ýoklugy (تأكيد نفي الإستقبال): Geljekdäki işiň düýbünden bolmajakgyny bildirýär.

III şahsyň buýrugy (أمر الغائب): III şahsa buýruk berlende ulanylýar.

III şahsa gadagan etmek (نهي الغائب): III şahsa gadagan etmegi bildirýän ýoluk formasy.

Buýruk formadsy (أمر الحاضر): Ýanyňda duran kişä buýruk bermegi aňladýar.

II şahsa gadagan etmek (نفي الحاضر): Ýanyňda duran kişä gadagançlyk etmegi bildirýän formasy.

Mimli masdar (مصدر ميمي): Başynda “mim” harpy bolan masdar. **Mysal üçin**: مَكْتَبٌ ýaly.

Gural aňladýan at (إسم الآلة): Gural aýasamakda ulanylýan at. **Mysal üçin:** فَتَحَ “açdy” diýmekligi bildirýär. Açmak üçin niýetlenen gural bolsa مِفْتَاحٌ diýmekligi bildirýär.

Mukdar aňladýan masdar (مصدر باء المرة): Bir gezekleýin etmegi bildirýär masdar formasy.

Görnüş aňladýan masdar (مصدر بناء النوع): Bir görnüşde etmegi bildirýär masdar.

Kiçeltmegi bildirýan at (إسم التصغير): Kiçeltmegi aňladýan sypat. Türkmen dilinde “oglanjyk”, “çagajyk” ýaly sözleri mysal getirmek bolar.

Degişlilik aňladýan at (إسم المنسوب): Degişlilik sypatyny bildirýär.

Ullatma derejesi (مبالغة إسم الفاعل): Ortak işligiň ulaltma derejesini bildirýär.

Deňeşdirme derejesi (إسم التفضيل): Islendik adyň başyna “iň” goşulmasynyň goşulmagy bilen ýasalýar. حَسُنَ “owadan boldy” we أَحْسَنُ “iň owadany” ýaly.

Haýran galmagy aňladýan işlik (فعل التعجب الأول): Işligiň haýran galmagy bildirýän derejesiniň I formasy.

Haýran galmagy aňladýan işlik (فعل التعجب الثاني): Işligiň haýran galmagy bildirýän derejesiniň II formasy.

Işligiň düýp formasy (بناء المعلوم): Işligiň düýp derejesini bildirýän formasy. Has takygy iş-hereketiň subýekti doly mälim edilýär. Türkmen dilinde işligiň bu formasyna işligiň düýp dereje diýilýär.

Işligiň gaýdym derejesi (بناء المجهول): Işligiň gaýdym derejesinde ýasalan formasyny aňladýar. Has takygy iş-hereketi amala aşyran/sybýekt belli edilmeýär. Türkmen dilinde işligiň bu formasyna işligiň gaýdym derejesi diýilýär.

Täklik sanda (مفرد): Ýekje şahsy görkezýän at/ýöňkeme.

Ikilik (تثنية): Iki sany şahsy görkezýän adalga.

Köplük (جمع): Üç we üçden köp şashy görkezýär. Diňe erkeklerden we aýallardan düzülmegi şert däldir. Aýry-aýry aýallar ýa-da erkekler hem bolup biler.

Ekek jynsy (مذكر): Erkek jynsyna degişli şahsy alamatlandyrýar.

Aýal jynsy (مؤنث): Aýal jynsyna degişli kişini bildirýär. Sözüň soňunda “taýy-muennes”, “elifi-memdude” we “elifi-maksura” getirilen atlar.

III şahs erkek (غائب): Ýanymyzda bolmaýan III şahsyň täkligi, ikiligi we köplügi alamatlandyrýan erkek şahslar. Has takygy ol erkek, ol iki erkek we olar (erkekler) at çalyşmalarydyr.

III şahs aýal (غائبة): Ýanymyzda bolmaýan III şahsyň täkligi, ikiligi we köplügi alamatlandyrýan aýal şahslar. Has takygy ol aýal, ol iki aýal we olar (aýallar) at çalyşmalarydyr.

II şahs erkek (مخاطب): Ýanymyzda duran II şahsyň täkligi, ikiligi we köplügi alamatlandyrýan erkek şahslar. Has takygy sen erkek, siz iki erkek we siz (erkekler) at çalyşmalarydyr.

II şahs aýal (مخاطبة): Ýanymyzda duran II şahsyň täkligi, ikiligi we köplügi alamatlandyrýan aýal şahslar. Has takygy sen aýal, siz iki aýal we siz (aýallar) at çalyşmalarydyr.

I şahs (مفس المتكلم وحدة): Görleýäniň gönümel özi. Has takygy "men" diýmekligi bildirýär. Aýal ýa-da erkek üçin deň derejede ulanylýar, islendik ýagdaýda gürleýän (mutekellim) üçin birmeňzeş galyp ulanylýar. I öahsyň täkligini bildirýär.

I şasyň ikiligi we köpülgi (نفس المتكلم مع الغير): Gürleýän kişi bilen bilelikdäki kişiler. Has takygy "biz" diýmekligi bildirýär. Aýal ýa-da erkek üçin deň derejede ulanylýar, islendik ýagdaýda gürleýänler (mutekellimler) üçin birmeňzeş galyp ulanylýar. I şahsyň ikiligini we köplügini bildirýär.

Bu kesgitlemelere laýyklykda "emsileýi-muttaride" mysallarynda şu kesgitleme getirilýär: "Öten zaman işligi, düýp derejesi, erkek jynsyna degişli III şahsyň täkligi". Bu söz düzümlerini şeýleräk düşündirmem bolar: "Öten zaman işligi diýmek häzirki wagtdan öň bolup geçen iş-hereketi aňladýan zaman formasy diýmekligi bildirýär. Işligiň düýp derejesi diýmek bolsa bu iş-hereketi eden kişi/subýekt mälim, anyk diýmekligi bildirýär. erkek jynsyna degişli III şahsyň täkligi bolsa täklik bir kişini, erkek jynsy erkek kişini, III şahs bolsa ýanymyzda bolmaýan türkmen dilindäki III şahs bolan ol kişi diýmekligi bildirýär. Has takygy erkek jynsyna degişli III şahsyň täkilgini (ol erkek) diýmekligi bildirýär. Emma türkmen dilinde III şahsyň ikiligini alamatlandyrýan galyp ulanylmaýar. Arap dilinde giňden ulanylýandygy sebäpli bu ýerde ony düşündirmek zerurlygy ýüze çykdy.

Arap diliniň grammatikasynyň özenini düzýän ýigrimi dört sany galyp (syga) "Emsileýi-muhtelife" (mysallar/modeller) diýlip atlandyrylýar.

Mysal	Galypy	Manysy
نَصَرَ	Öten zaman işligi	Ýardam berdi
يَنْصُرُ	Häzirki zaman işligi	Ýardam berer/edýär/etjek
نَصْراً	Işligiň nämälim formasy (gaýry-mimi)	Ýardam etmek
نَاصِرٌ	Ortak işlik (isim-fagyl)	Ýardam eden
مَنْصُورٌ	Ortak işligiň gaýdymy (isim-mefgul)	Ýardam edilen
لَمْ يَنْصُرْ	Häzirki zaman işligi (inkär etme-jahdy mutlak)	Ýardam etmedi
لَمَّا يَنْصُرْ	Häzirki zaman işligi (inkär	Entek, häzirlikçe ýardam

	etme-jahdy mustagrak)	etmedi
ماَ يَنْصُرُ	Häzirki zamanyň ýoklugy (nefýi-hal)	Ýardam etmeýär
لاَ يَنْصُرُ	Häzirki-geljek zaman işliginiň ýoklugy (nefýi-istikbal)	Ýardam etmez
لَنْ يَنْصُرَ	Häzirki zaman işliginiň ýoklugy (güýçlendirilen nefýi-istikbal)	Düýbünden ýardam etmez
لِيَنْصُرْ	III şahsyň buýrugy	Ýardam etsin
لاَ يَنْصُرْ	III şahsyň ýoklugy	Ýardam etmesin
أُنْصُرْ	Buýruk	Ýardam et
لاَ تَنْصُرْ	Buýrugyň ýoklugy	Ýardam etme
مَنْصَرٌ	Işligiň nämälim formas (ismi-zaman, ismi-mekan, masdary-mimi)	Ýardam etmegiň wagty, ýardym etmegiň ýeri, ýardym etmek
مِنْصَرٌ	Gural ady (ismi-alat)	Ýardam etmegiň guraly
نَصْرَةً	Işligiň nämälim formasy (işiň bir gezekleýinligini bildirýär/binaýy-merre)	Bir gezek ýardam etmek
نِصْرَةً	Işligiň nämälim formasy (işiň hilini bildirýär/binaýy-newg)	Bir görnüşde ýardam etmek
نُصَيْرٌ	Kiçeltme we söýgülilik bildirýän at (ismi-tasgir)	Azyrak ýardam
نَصْرِيٌّ	Degişlilik bildirýär (ismi-mensup)	Ýardam etmäge degişli
نَصَّارٌ	Ulaltma derejesi (mubalagaly isim-fagyl)	Köp ýardam eden
أَنْصَرُ	Artkmaçlyk derejesi (ismi-tafzyl)	Iň köp ýardam eden
مَا أَنْصَرَهُ	Haýran galdyrjylygy bildirýän işlik (fygly-taajjup owwal)	Ajaýyp ýardam berdi
و أَنْصِرْ بِهِ	Haýran galdyrjylygy bildirýän işlik (fygly taajjup sany)	Ne ajap ýardam berdi

Emsilede ulanylýan käbir adalgalaryň gysgajyk düşündirişi.

أَمْثِلَةٌ	Emsile	Işligiň dürli görnüşleri
Atlaryň we işlikleriň san taýdan görnüşleri		
مُفْرَدٌ	Mufret	Täklik.

تَثْنِيَةٌ وَ مُثَنّي	Tensiýe - musenna	Ikilik.
جَمْعٌ	Jemg	Köplük
Atlaryň we işlikleriň jyns taýdan görnüşleri		
مُذَكَّرٌ	Muzekker	Erkek
مُؤَنَّثٌ	Muennes	Aýal
Şahslary görkezýän adalgalar		
غَائِبٌ	Gaýyp	Ýanyňda bolmaýan, III şahs (erkek).
غَائِبَةٌ	Gaýyba	Ýanyňda bolmaýan, III şahs (aýal).
مُخَاطَبٌ	Muhatap	Ýanyňdaky, II şahs (erkek).
مُخَاطَبَةٌ	Muhataba	Ýanyňdaky, II şahs (aýal).
مُتَكَلِّمٌ	Mutekellim	Gürleýän, sözi sözleýän, birinji şahs.
نَفْسُ الْمُتَكَلِّمِ وَحْدَةٌ	Nefsi-mutekellim wahde	Diňe gürleýäniň özi (I şahs).
نَفْسُ الْمُتَكَلِّمِ مَعَ الغَيْرِ	Nefsi-mutekellim magal-gaýr	Beýlekiler bilen bilelikde gürleýäniň özi (ýagny birinji şahs we biz).
نَفْسُ الْمُتَكَلِّمِ مَعَ الغَيْرِ	Nefsi mutekellim magal-gaýr	Ikilik we köplük, erkek we aýal üçin ortak ulanylýar.
Işlikleri görkezýän adalgalar		
بِنَاءٌ	Bina	Işligiň gurluşy, ýasalyşy.
فعل مَاضٍ	Mazy	Öten zaman.
فعل مُضَارِعٌ	Muzaryg	Häzirki-geljek zaman.
مَعْلُومٌ	Maglum	Işligiň düýp derejesi/dereje kabul etmedik işlik (aktiw işlik).
مَجْهُولٌ	Meçhul	Gaýdym derejeli işlik (passiw işlik).
الجَحْدُ المُطْلَقُ وَ الجَحْدُ المُسْتَغْرَقُ	Jahdy-mutlak we jahdy-mustagrak	Arap diliniň grammatikasynda (öten zaman manysynda) ýokluk aňladýan häzirki zaman formasy.
جَحْدٌ	Jahd	Inkärlik we ýokluk bildirýär.
حال و حاضر	Hal we hadyr	Häzirki zaman işligi
مستقبل	Mustakbel	Işligiň geljek zaman şekili
نفي الحال	Nefýu-hal	Häzirki zaman işliginiň ýoklugy
نفي الاستقبال	Nefýu-istikbal	Geljek zaman işliginiň ýoklugy
تأكيد نفي استقبال	Tekidu nefýi-istikbal	Güýçlendirilen geljek zaman işliginiň ýoklugy
امر الغائب	Emru-gaýyp	III şahsyň buýrygynyň ýoklugy

نهي الغائب	Nehýu-gaýyp	III şahsyň gadagançylygy
امر الحاضر	Emru-hadyr	Buýruk şekili
نهي الحاضر	Nehýu-hadyr	II şahsyň gadagançylygy
فعل تعجب الاول	Fyglu tagajjub ewwel	Haýran galmagy beýan edýän işligiň birinji şekili
فعل تعجب الثاني	Fyglu tagajjub sany	Haýran galmagy beýan edýän işligiň ikinji şekili
Atlary görkezýän adalgalar		
مصدر	Masdar	Işligiň nämälim şekili
اسم الفاعل	Ismi-fagyl	Ortak işlik
اسم المفعول	Ismi-mefgul	Ortak işligiň gaýdym derejesi
اسم الزمان	Ismi-zaman	Wagt bildirýän doldurgyç
اسم المكان	Ismi-mekan	Orun bildirýän doldirgyç
مصدر ميمي	Masdary-mimi	Başynda “mim” harpy getirilýän masdar
اسم الآلة	Ismi-alet	Gural aňladýan at
بناء المرة	Binaýy-merre	Mukdar bildirýän at
بناء النوع	Binaýy-newg	Görnüş bildirýän at
اسم التصغير	Ismi-tasgyr	Kiçeltme derejesi
اسم المنسوب	Ismi-mensup	Degişliklik bildirýän at
مبالغة اسم الفاعل	Mubalagatu ismi-fagyl	Ulaltma derejesi
اسم التفضيل	Ismi-tafdyl	Deňeşdirme derejesi

Arap dilinde ulanylýan işlikleriň atlary we olaryň galyplary

Bellik: Okamaga sagdan başlamaly!

المَصْدَرُ	المُضَارِعُ	المَاضِي
نَصْرًا Işligiň nämälim şekili, mimsiz masdaryň tükligi. Manysy: ýardam bermek.	يَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň tükligi, III şahs. Manysy: bir erkek, häzirki wagtda ýa-da geljekde ýardam berer.	نَصَرَ Öten zaman işliginiň, tükligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam berdi.
الجحد المطلق	إسم المفعول	إسم الفاعل
لَمْ يَنْصُرْ Öten zaman işliginiň ýokluk şekiliniň tükligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etmedi.	وَذَاكَ مَنْصُورٌ Ortak işligiň gaýdym derejesiniň tükligi. Manysy: ýardam edilen bir erkek.	فَهُوَ نَاصِرٌ Ortak işligiň tükligi. Manysy: ýardam ediji bir erkek.
	نهي الحاضر	الجحد المستغرق

لاَ يَنْصُرُ Geljek-häzirki zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etmez.	**مَا يَنْصُرُ** Geljek-häzirki zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etmez.	**لَمَّا يَنْصُرْ** Öten zaman işliginiň ýolugynyň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkek häzire çenli ýardam etmedi.
نهي الغائب	**أمر الغائب**	
لاَ يَنْصُرْ III şahsyň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: III şahs erkek ýardam etmesin.	**لِيَنْصُرْ** III şahsyň buýrugynyň täkligi, III şahs. Manysy: III şahs erkek ýardam etsin.	**لَنْ يَنْصُرَ** Öten zaman işlikginiň güýçlendirilen ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: asla ýardam etmez.
المصدر الميمي	**نهي الحاضر**	**أمر الحاضر**
مَنْصَرٌ Wagt-orun bildirýän doldurgyjyň täkligi. Manysy: ýardam etmegiň wagty, ýardam etmegiň ýeri, ýardam etmek.	**لاَتَنْصُرْ** Buýrugyň ýoklugynyň täkligi, II şahs. Manysy: sen erkek ýardam etme.	**اُنْصُرْ** Buýruk şekiliniň täkligi, II şahs. Manysy: sen erkek ýardam et.
مصدر النوع	**مصدر المرة**	**إسم الآلة**
نِصْرَةً Işligiň nämälim formasynyň we edilen işiň görnüşiniň täkligi. Manysy: ýardam etmegiň bir görnüşi.	**نَصْرَةً** Işligiň nämälim formasynyň we işiň bir gezekleýin edilendiginiň täkligi. Manysy: bir gezekleýin ýardam etmek.	**مِنْصَرٌ** Işlikden gural ýasaýan at. Manysy: ýardam etmegiň guraly.
مبالغة إسم الفاعل	**اسم المنسوب**	**اسم التصغير**
نَصَّارٌ Ulaltma derejesiniň täkligi. Manysy: aşa köp ýardam ediji bir erkek.	**نَصْرِيٌّ** Degişlilik sypatynyň täkligi. Manysy: ýardam etmäge degişli bir erkek.	**نُصَيْرٌ** Kiçeltme we söýgülilik bildirýän adyň täkligi. Manysy: kiçijik ýardam etmek.
فعل التعجب الثاني	**فعل التعجب الاول**	**إسم التفضيل**
وَاَنْصِرْبِهِ Haýran galmagy bildirýän işligiň täkligi, III şahs. Manysy: erkek oňa nähili ajap (nähili geň) ýardam berdi.	**مَا اَنْصَرَهُ** Haýran galmagy bildirýän işligiň täkligi, III şahs. Manysy: erkek oňa ajap (geň) ýardam berdi (ýa-da şeýle bir ýardam berdi welin!)	**اَنْصَرُ** Deňeşdirme derejesiniň täkligi. Manysy: has köp ýardam ediji bir erkek.

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşine degişli mysallar (الفعل الماضي)

Köplük	Ikilik	Täklik
جمع	**تثنية**	**مفرد**
نَصَرُوا Öten zaman işliginiň köplügi, III şahs. Manysy: erkekler ýardam berdiler.	**نَصَرَا** Öten zaman işliginiň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam berdi.	**نَصَرَ** Öten zaman işliginiň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam berdi.
نَصَرْنَ Öten zaman işliginiň köplügi, III şahs. Manysy: aýallar ýardam berdiler.	**نَصَرَتَا** Öten zaman işliginiň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam berdi.	**نَصَرَتْ** Öten zaman işliginiň täkligi, III şahs. Manysy: bir aýal ýardam berdi.
نَصَرْتُمْ Öten zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: (erkekler) ýardam berdiňiz.	**نَصَرْتُمَا** Öten zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: (iki erkek) ýardam berdiňiz.	**نَصَرْتَ** Öten zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: (bir erkek) ýardam berdiň.
نَصَرْتُنَّ Öten zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: (siz aýallar) ýardam berdiňiz.	**نَصَرْتُمَا** Öten zaman işliginiň ikiligi, II şahs. Manysy: (Siz iki aýal) ýardam berdiňiz.	**نَصَرْتِ** Öten zaman işliginiň täkligi, II şahs. Manysy: (Sen aýal) ýardam berdiň.
نَصَرْنَا Köplük we ikiligi birmeňzeş.	**نَصَرْنَا** Öten zaman işliginiň I şahsy. Manysy: biz ýardam berdik.	**نَصَرْتُ** Öten zaman işliginiň I şahsy. Manysy: (men) ýardam berdim.

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşine degişli mysallar (الفعل الماضي للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
نُصِرُوا Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam edildi.	**نُصِرَا** Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam edildi.	**نُصِرَ** Öten zaman işliginiň gaýdym derejsiniň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam edildi.
نُصِرْنَ Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edildi.	**نُصِرَتَا** Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: iki aýala ýardam edildi.	**نُصِرَتْ** Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: bir aýala ýardam edildi.
نُصِرْتُمْ Öten zaman işliginiň	**نُصِرْتُمَا** Öten zaman işliginiň	**نُصِرْتَ** Öten zaman işliginiň gaýdym

gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: erkeklere ýardam edildi.	gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: iki erkege ýardam edildi.	derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: bir erkege ýardam edildi.
نُصِرْتُنَّ Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: aýallara ýardam edildi.	نُصِرْتُمَا Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: iki aýala ýardam edildi.	نُصِرْتِ Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: bir aýala ýardam edildi.
نُصِرْنَا Köplük we ikiligi birmeňzeş.	نُصِرْنَا Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, I şahs. Manysy: ikimize ýardam edildi.	نُصِرْتُ Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, I şahs. Manysy: maňa ýardam edildi.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi (الفعل المضارع)

Köplük	Ikilik	Täklik
يَنْصُرُونَ Häzirki zaman işliginiň köplügi, III şahs. Manysy: erkekler ýardam berýär ýa-da ýardam bererler.	يَنْصُرَانِ Häzirki zaman işliginiň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam berýär ýa-da ýardam bererler.	يَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam berýär ýa-da ýardam berer.
يَنْصُرْنَ Häzirki zaman işliginiň köplügi, III şahs. Manysy: aýallar ýardam berýärler ýa-da ýardam bererler.	تَنْصُرَانِ Häzirki zaman işliginiň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam berýär ýa-da ýardam bererler.	تَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň täkligi, III şahs. Manysy: bir aýal ýardam berýär ýa-da ýardam bererler.
تَنْصُرُونَ Häzirki zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: erkekler ýardam berýärler ýa-da ýardam bererler.	تَنْصُرَانِ Häzirki zaman işliginiň ikiligi, II şahs. Manysy: iki erkek ýardam berýär ýa-da ýardam bererler.	تَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň täkligi, II şahs. Manysy: bir erkek ýardam berýärsiň ýa-da ýardam berersiň.
تَنْصُرْنَ Häzirki zaman işliginiň köplügi, II şahs. Manysy: siz aýallar ýardam berýärsiňiz ýa-da ýardam berersiňiz.	تَنْصُرَانِ Häzirki zaman işliginiň ikiligi, II şahs. Manysy: sňz iki aýal ýardam berýärsiňiz ýa-da ýardam bererler.	تَنْصُرِينَ Häzirki zaman işliginiň täkligi, II şahs. Manysy: sen bir aýal ýardam berýärsiň ýa-da ýardam berersiň.
نَنْصُرُ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	نَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň ikiligi, I şahs. Manysy: ikimiz ýardam berýäris ýa-da ýardam bereris.	اَنْصُرُ Häzirki zaman işliginiň täkligi, I şahs. Manysy: bir men ýardam berýärin ýa-da ýardam bererin.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (الفعل المضارع للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
يُنْصَرُونَ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam berilýär ýa-da ýardam berilerler.	يُنْصَرَانِ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam berilýär ýa-da ýardam berilerler.	يُنْصَرُ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.
يُنْصَرْنَ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرَانِ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýala ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرُ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: bir aýala ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.
تُنْصَرُونَ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz erkeklere ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرَانِ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: siz iki erkege ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرُ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, II şahs. Manysy: sen erkege ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.
تُنْصَرْنَ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz aýallara ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرَانِ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: siz iki aýala ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	تُنْصَرِينَ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, II şahs. Manysy: sen bir aýala ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.
نُنْصَرُ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	نُنْصَرُ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ikiligi, I şahs. Manysy: ikimize ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.	أُنْصَرُ Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň täkligi, I şahs. Manysy: maňa ýardam berilýär ýa-da ýardam beriler.

Mimsiz masdaryň ýöňkemede üýtgeýşi (مصدر بناء المرة)

Köplük	Ikilik	Täklik
نَصْرَاتٌ Işligiň nämälim formasynyň köplügi.	نَصْرَانِ Işligiň nämälim formasynyň ikiligi.	نَصْرًا Işligiň nämälim formasynyň täkligi.

Manysy: köp ýardam etmek.	Manysy: iki sany ýardam etmek.	Manysy: ýardam etmek.

Ortak işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi (اسم الفاعل)

Köplük	Ikilik	Täklik
نَاصِرُونَ Ortak işligiň **kadaly köplügi**. Manysy: Ýardam ediji erkekler.	نَاصِرَانِ Ortak işligiň ikiligi, iki erkek. Manysy: Ýardam ediji iki erkek.	نَاصِرٌ Ortak işligiň täkligi, bir erkek. Manysy: Ýardam ediji bir erkek.
نَصَرَةٌ Ortak işligiň **kadasyz köplügi**. Manysy: Ýardam ediji erkekler.	نُصَّرٌ Ortak işligiň **kadasyz köplügi**. Manysy: Ýardam ediji erkekler.	نُصَّارٌ Ortak işligiň **kadasyz köplügi**. Manysy: Ýardam ediji erkekler.
نَاصِرَاتٌ Ortak işligiň **kadaly köplügi**. Manysy: Ýardam ediji aýallar.	نَاصِرَتَانِ Ortak işligiň **ikiligi**. Manysy: Ýardam ediji iki aýal.	نَاصِرَةٌ Ortak işligiň täkligi. Manysy: Ýardam ediji aýal.
		وَنَوَاصِرُ Ortak işligiň **kadasyz köplügi**. Manysy: Ýardam ediji aýallar.

Bellik:

1. Sözleriň dogry/kadaly köplük (**sahyh** ýa-da **musahhah**) formasy atlaryň täkliginde ýazylyşyndan şekil taýdan düýpli tapawutlanmaýar. Atlaryň kadaly köplükleri erkek jynsynda tükliginiň ahyryna “waw–nun” (ـو - ن) ýa-da “ýa-nun” (ي - ن), aýal jynslaryň köplük sanlarynda bolsa “elif-te” (ا - ت) goşulyp ýasalýan **köplük** formasy. Arap dilinde erkek jynsyny bildirýän sözleriň kadaly köplük sanlary (جمع الذكر السالم) we aýal jynsyna mahsus sözleriň köplük sanlary bolsa (جمع المؤنث السالم) adalgalary bilen beýan edilýär.

2. Sözleriň nädogry/kadasyz köplük (mükesser ýa-da **teksir**) formasy ikiden köp zady bildirip gelýän we köplük sanda täkliginiň gurluşy düýpli üýtgeýän **köplük** formasy.

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (إسم المفعول)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَنْصُورُونَ Ortak işligiň gaýdymynyň kadaly köplügini. Manysy: ýardam edilen köplük erkekler.	مَنْصُورَانِ Ortak işligiň gaýdymynyň ikiligi. Manysy: ýardam edilen iki erkek.	مَنْصُورٌ Ortak işligiň gaýdymynyň täkligi. Manysy: ýardam edilen bir erkek.

مَنْصُورَاتٌ Ortak işligiň gaýdymynyň kadaly köplügi. Manysy: ýardam edilen aýallar.	مَنْصُورَتَانِ Ortak işligiň gaýdymynyň ikiligi. Manysy: Ýardam edilen iki aýal.	مَنْصُورَةٌ Ortak işligiň gaýdymynyň täkligi. Manysy: ýardam edilen bir aýal.
		وَمَنَاصِرُ Ortak işligiň gaýdymynyň kadasyz köplügi. Manysy: ýardam edilen aýallar.

Bellik:

1. Işlikden ýasalyp, şol işi ýerine ýetireni görkezýän adalga arap diliniň morfologiýasynda "**ismi-fagyl**" **(**الاسم الفاعل**)** diýilýär. Üç harply **(**sülási - öten zaman işligininiň asyl köki üç harpdan durýan) işlikleriň ortak işligininiň galypy ýokarda getirilen ölçeglerde/galyplarda gabat gelýär.

2. Işlikden ýasalan, haýsydyr bir kişiniň eden işinden täsirlenen adamy ýa-da zady görkezýän adalga arap diliniň morfologiýasynda "**ismi-mefgul**" (إسم المفعول) diýlip atlandyrylýar. **Üç harply** işlikleriň (الفعل الثلاثي) ortak işligiň gaýdym derejesi ýokarda getirilen galyplarda/ölçeglerde gabat gelýär.

Ötem zaman işligininiň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (الجحد المطلق للمعلوم**)**

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**
لَمْ يَنْصُرُوا Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: erkekler ýardam etmediler.	لَمْ يَنْصُرَا Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam etmedi.	لَمْ يَنْصُرْ Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etmedi.
لَمْ يَنْصُرْنَ Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol aýallar) ýardam etmedi.	لَمْ تَنْصُرَا Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol ikisi) ýardam etmedi.	لَمْ تَنْصُرْ Öten zaman işligininiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol aýal) ýardam etmedi.
لَمْ تَنْصُرُوا Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: siz erkekler ýardam etmediňiz.	لَمْ تَنْصُرَا Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: siz ikiňiz ýardam etmediňiz.	لَمْ تَنْصُرْ Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: sen erkek ýardam etmediň.
لَمْ تَنْصُرْنَ Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: siz aýallar ýardam etmediňiz.	لَمْ تَنْصُرَا Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: siz ikiňiz ýardam etmediňiz.	لَمْ تَنْصُرِي Öten zaman işligininiň ýoklugy, II şahs. Manysy: sen aýal ýardam etmediň.
لَمْ نَنْصُرْ	لَمْ نَنْصُرْ	لَمْ اَنْصُرْ

Köplük we ikiligi birmeňzeş.	Öten zaman işliginiň ýoklugy I şahs. Manysy: biz ýardam etmedik.	Öten zaman işliginiň ýoklugy I şahs. Manysy: men ýardam etmedim.

Ötem zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (الفعل الماضي للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لَمْ يُنْصَرُوا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (erkeklere) ýardam edilmedi.	لَمْ يُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمْ يُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol erkege) ýardam edilmedi.
لَمْ يُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol aýallara) ýardam edilmedi.	لَمْ تُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمْ تُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol aýala) ýardam edilmedi.
لَمْ تَنْصَرُوا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol erkeklere) ýardam edilmedi.	لَمْ تَنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمْ تُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol erkege) ýardam edilmedi.
لَمْ تُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol aýallara) ýardam edilmedi.	لَمْ تُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمْ تُنْصَرِي Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol aýala) ýardam edilmedi.
لَمْ نُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لَمْ نُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: (ikimize) ýardam edilmedi.	لَمْ أُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: (maňa) ýardam edilmedi.

Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (الجحد المستغرق للمعلوم)

Köplük	Ikilik	Täklik
لَمَّا يَنْصُرُوا Öten zaman işliginiň	لَمَّا يَنْصُرَا Öten zaman işliginiň	لَمَّا يَنْصُرْ Öten zaman işliginiň

ýoklugy, III şahs. Manysy: erkekler ýardam etmediler.	ýoklugy, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam etmedi.	ýoklugy, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etmedi.
لَمَّا يَنْصُرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol aýallar) ýardam etmediler.	لَمَّا تَنْصُرَا Öten zaman işliginiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol ikisi) ýardam etmedi.	لَمَّا تَنْصُرْ Öten zaman işliginiň ýoklugy, III şahs. Manysy: (ol aýal) ýardam etmedi.
لَمَّا تَنْصُرُوا Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (siz erkekler) ýardam etmediňiz.	لَمَّاتَنْصُرَا Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (siz ikiňiz) ýardam etmediňiz.	لَمَّا تَنْصُرْ Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (sen erkek) ýardam etmediň.
لَمَّا تَنْصُرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (siz aýallar) ýardam etmediňiz.	لَمَّا تَنْصُرَا Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (siz ikiňiz) ýardam etmediňiz.	لَمَّا تَنْصُرِي Öten zaman işliginiň ýoklugy, II şahs. Manysy: (sen aýal) ýardam etmediň.
لَمَّا نَنْصُرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لَمَّا نَنْصُرْ Öten zaman işliginiň ýoklugy I şahs. Manysy: (biz) ýardam etmedik.	لَمَّا اَنْصُرْ Öten zaman işliginiň ýoklugy I şahs. Manysy: (men) ýardam etmedim.

Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derjesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (الجحد المستغرق للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لَمَّا يُنْصَرُوا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (erkeklere) ýardam edilmedi.	لَمَّا يُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمَّا يُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol erkege) ýardam edilmedi.
لَمَّا يُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol aýallara) ýardam edilmedi.	لَمَّا تُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمَّا تُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol aýala) ýardam edilmedi.
لَمَّا تُنْصَرُوا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy:	لَمَّا تَنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy:	لَمَّا تُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy:

(ol erkeklere) ýardam edilmedi.	(ol ikisine) ýardam edilmedi.	(ol erkege) ýardam edilmedi.
لَمَّا تُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol aýallara) ýardam edilmedi.	لَمَّا تُنْصَرَا Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol ikisine) ýardam edilmedi.	لَمَّا تُنْصَرِي Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ol aýala) ýardam edilmedi.
لَمَّا نُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لَمَّا نُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: (ikimize) ýardam edilmedi.	لَمَّا أُنْصَرْ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: (maňa) ýardam edilmedi.

Häzirki zamanyň işliginiň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (نفي الحال للمعلوم)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَا يَنْصُرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, III şahs. Manysy: erkekler ýardam etmezler.	مَا يَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam etmezler.	مَا يَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: ol erkek ýardam etmez.
مَا يَنْصُرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, III şahs. Manysy: aýallar ýardam etmezler.	مَا تَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam etmez.	مَا تَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: ol aýal ýardam etmez.
مَاتَنْصُرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, II şahs. Manysy: erkekler ýardam etmersizpiz.	مَا تَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňiz ýardam etmersiňiz.	مَا تَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, II şahs. Manysy: sen erkek ýardam etmersiň.
مَا تَنْصُرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, II şahs. Manysy: aýallar ýardam etmersiňiz.	مَا تَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňiz ýardam etmersiňiz.	مَا تَنْصُرِينَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, II şahs. Manysy: sen aýal ýardam etmersiň.
مَا نَنْصُرُ Köplük we ikiligi birmeňzeş	مَا نَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, I şahs. Manysy: ikimiz ýardam etmeris.	مَا اَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, I şahs. Manysy: mez ýardam etmerin.

Häzirki zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (نفي الحال للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَا يُنْصَرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam edilmez.	مَا يُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam edilmez.	مَا يُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam edilmez.
مَا يُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýala ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilmez.
مَا تُنْصَرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz erkeklere ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňize ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: saňa ýardam edilmez.
مَا تُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz aýallara ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňize ýardam edilmez.	مَا تُنْصَرِينَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: saňa ýardam edilmez.
مَانُنْصَرُ Köplük we ikiligi birmeňzeşdir.	مَانُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi I şahs. Manysy: bize ýardam edilmez.	مَا أُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi I şahs. Manysy: maňa ýardam edilmez.

Geljek zaman işliginiň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (نفي الاستقبال للمعلوم)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَيَنْصُرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, III şahs. Manysy: erkekler ýardam etmezler.	لاَيَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam etmezler.	لاَيَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: ol erkek ýardam etmez.
لاَيَنْصُرْنَ	لاَ تَنْصُرَانِ	لاَتَنْصُرُ

Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, III şahs. Manysy: aýallar ýardam etmezler.	Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam etmez.	Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, III şahs. Manysy: ol aýal ýardam etmez.
لاَ تَنْصُرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, II şahs. Manysy: erkekler ýardam etmersizpiz.	لاَ تَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňiz ýardam etmersiňiz.	لاَ تَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, II şahs. Manysy: sen erkek ýardam etmersiň.
لاَ تَنْصُرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, II şahs. Manysy: aýallar ýardam etmersiňiz.	لاَ تَنْصُرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňiz ýardam etmersiňiz.	لاَ تَنْصُرِينَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, II şahs. Manysy: sen aýal ýardam etmersiň.
لاَ نَنْصُرُ Köplük we ikiligi birmeňzeş	لاَ نَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň köplügi, I şahs. Manysy: ikimiz ýardam etmeris.	لاَ أَنْصُرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň täkligi, I şahs. Manysy: mez ýardam etmerin.

Geljek zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (نفي الاستقبال للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَ يُنْصَرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam edilmez.	لاَ يُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam edilmez.	لاَ يُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam edilmez.
لاَ يُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýala ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilmez.
لاَ تُنْصَرُونَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz erkeklere ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňize ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: saňa ýardam edilmez.

لاَ تُنْصَرْنَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: siz aýallara ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرَانِ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi, II şahs. Manysy: ikiňize ýardam edilmez.	لاَ تُنْصَرِينَ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň köplügi, II şahs. Manysy: saňa ýardam edilmez.
لاَ نُنْصَرُ Köplük we ikiligi birmeňzeşdir.	لاَ نُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ikiligi I şahs. Manysy: bize ýardam edilmez.	لاَ أُنْصَرُ Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň täkligi I şahs. Manysy: maňa ýardam edilmez.

Güýçlendirilen geljek zamanyň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (تأكيد النفي للاستقبال**)**

Köplük	Ikilik	Täklik
لَنْ يَنْصُرُوا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: erkekler asla ýardam etmezler.	لَنْ يَنْصُرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: iki erkek asla ýardam etmez.	لَنْ يَنْصُرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: bir erkek asla ýadam etmez.
لَنْ يَنْصُرْنَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: aýallar asla ýardam etmezler.	لَنْ تَنْصُرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: iki aýal asla ýardam etmez.	لَنْ تَنْصُرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: bir aýal asla ýardam etmez.
لَنْ تَنْصُرُوا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Siz erkekler asla ýadym etmersiňiz.	لَنْ تَنْصُرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Siz iki erkek asla ýardam etmersiňiz.	لَنْ تَنْصُرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Sen erkek asla ýardam etmersiň.
لَنْ تَنْصُرْنَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Siz aýallar asla ýardam etmersiňiz.	لَنْ تَنْصُرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Siz iki aýal asla ýardam etmersiňiz.	لَنْ تَنْصُرِي Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, II şahs. Manysy: Sen aýal asla ýardam etmersiň.

لَنْ نَنْصُرَ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لَنْ نَنْصُرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, I şahs köplük. Manysy: Biz asla ýadam etmeris.	لَنْ اَنْصُرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugy, I şahs. Manysy: Men asla ýardam etmerin.

Güýçlendirilen geljek zamanyň gaýdym derejesiniň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (تأكيد نفي الإستقبال للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لَنْ يُنْصَرُوا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (erkeklere) asla ýardam edilmez.	لَنْ يُنْصَرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (iki erkege) asla ýardam edilmez.	لَنْ يُنْصَرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (bir erkege) asla ýardam edilmez.
لَنْ يُنْصَرْنَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (aýallara) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ikisine) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: (ol aýala) asla ýardam edilmez.
لَنْ تُنْصَرُوا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (size) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (ikiňize) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (saňa) asla ýardam edilmez.
لَنْ تُنْصَرْنَ Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (aýallar size) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرَا Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (aýal ikiňize) asla ýardam edilmez.	لَنْ تُنْصَرِي Geljek zaman işliginiň güýçlendirilen formasynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: (aýal saňa) asla ýardam edilmez.
لَنْ نُنْصَرَ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لَنْ نُنْصَرَ Geljek zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym	لَنْ أُنْصَرَ Geljek zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym

	derejesi, I şahs. Manysy: (Bize) asla ýardam edilmez.	derejesi, I şahs. Manysy: (Maňa) asla ýardam edilmez.

III şahs buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (أمر الغائب)

Köplük	Ikilik	Täklik
لِيَنْصُرُوا III şahsyň buýrugynyň köpülgi, III şahs. Manysy: ol erkekler ýardam etsinler.	لِيَنْصُرَا III şahsyň buýrugynyň ikiligi, III şahs. Manysy: iki erkek ýardam etsin.	لِيَنْصُرْ III şahsyň buýrugynyň täkligi, III şahs. Manysy: bir erkek ýardam etsin.
لِيَنْصُرْنَ III şahsyň buýrugynyň köplügi, III şahs. Manysy: aýallar ýardam etsinler.	لِتَنْصُرَا III şahsyň buýrugynyi ikiligi, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam etsin.	لِتَنْصُرْ III şahsyň buýrugynyňtäkligi, III şahs. Manysy: bir aýal ýardam etsin.

I we III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (أَمْرُ الغائِبِ للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لِيُنْصَرُوا III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam edilsin.	لِيُنْصَرَا III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam edilsin.	لِيُنْصَرْ III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam edilsin.
لِيُنْصَرْنَ III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilsin.	لِتُنْصَرَا III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: iki aýala ýardam edilsin.	لِتُنْصَرْ III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: aýala ýardam edilsin.
لِنُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لِنُنْصَرْ I şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: bize ýardam edilsin.	لِأُنْصَرْ I şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: maňa ýardam edilsin.

III şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (نَهْيُ الغَائِبِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَ يَنْصُرُوا III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs. Manysy:	لاَيَنْصُرَا III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs. Manysy:	لاَ يَنْصُرْ III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs, Manysy:

erkekler ýardam etmesinler.	iki erkek ýardam etmesinler.	bir erkek ýardam etmesin.
لاَ يَنْصُرْنَ III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: aýallar ýardam etmesinler.	لاَ تَنْصُرَا III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: iki aýal ýardam etmesin.	لاَ تَنْصُرْ III şahsyň buýrugynyň ýoklugy, III şahs. Manysy: bir aýal ýardam etmesin.

III şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (نَهْيُ الغَائِبِ للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَ يُنْصَرُوا III şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: erkeklere ýardam edilmesin.	لاَ يُنْصَرَا III şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: iki erkege ýardam edilmesin.	لاَ يُنْصَرْ III şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: bir erkege ýardam edilmesin.
لاَ يُنْصَرْنَ II şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, III şahs. Manysy: aýallara ýardam edilmesin.	لاَ تُنْصَرَا II şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: ikisine ýardam edilmesin.	لاَ تُنْصَرْ II şahsyň buýrugynyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, II şahs. Manysy: aýala ýardam edilmesin.
لاَ نُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لاَ نُنْصَرْ I şahsyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: Bize ýardam edilmesin.	لاَ أُنْصَرْ I şahs ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: Maňa ýardam edilmesin.

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi (أمْرُ الحَاضِرِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
أُنْصُرُوا Buýruk formasy. II şahs. Manysy: (Siz erkekler) ýardam ediň.	أُنْصُرَا Buýruk formasy. Iki erkek II şahs. Manysy: (Siz iki erkek) ýardam ediň.	أُنْصُرْ Buýruk formasy. Bir erkek II şahs. II şahs. Manysy: (Sen bir erkek) ýardam et.
أُنْصُرْنَ Buýruk formasy. II şahs. Manysy: (Siz erkekler) ýardam ediň.	أُنْصُرَا Buýruk formasy. II şahs. Manysy: (Siz iki aýal) ýardam ediň.	أُنْصُرِي Buýruk formasy. II şahs. Manysy: (sen aýal) ýardam et.

Buýrugyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (أمْرُ الحَاضِرِ للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لِتُنْصَرُوا Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Siz erkeklere ýardam edilsin.	لِتُنْصَرَا Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: (Siz iki erkege) ýardam edilsin.	لِتُنْصَرْ Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: (Saňa erkek) ýardam edilsin.
لِتُنْصَرْنَ Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Siz aýallara ýardam edilsin.	لِتُنْصَرَا Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Siz iki aýala ýardam edilsin.	لِتُنْصَرِي Buýrugyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Sen bir aýala ýardam edilsin.
لِنُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لِنُنْصَرْ Buýrugyň gaýdym derejesi. I şahs. Manysy: Bize ýardam edilsin.	لِأُ نْصَرْ Buýrugyň gaýdym derejesi. I şahs. Manysy: Maňa ýardam edilsin.

Buýrugyň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi (نَهْيُ الحَاضِرِ للمعلوم)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَ تَنْصُرُوا Buýrugyň ýoklugy. II şahs. Manysy: (Siz erkekler) ýardam etmäň.	لاَ تَنْصُرَا Buýrugyň ýoklugy. II şahs. Manysy: (Siz iki erkek) ýardam etmäň.	لاَ تَنْصُرْ Buýrugyň ýoklugy. II şahs. Manysy: Sen bir erkek ýadam etme.
لاَ تَنْصُرْنَ Buýrugyň ýoklugynyň köplügi. II şahs. Manysy: Siz aýallar ýardam etmäň.	لاَ تَنْصُرَا Buýrugyň ýoklugynyň ikiligi. II şahs. Manysy: Siz iki aýal ýardam etmäň.	لاَ تَنْصُرِي Buýrugyň ýoklugynyň täkligi. II şahs. Manysy: Sen bir aýal ýardam etme.

Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (نَهْيُ الحَاضِرِ للمجهول)

Köplük	Ikilik	Täklik
لاَ تُنْصَرُوا Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Siz erkeklere ýardam edilmesin.	لاَ تُنْصَرَا Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Siz iki erkege ýardam edilmesin.	لاَ تُنْصَرْ Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II şahs. Manysy: Sen bir erkege ýardam edilmesin.
لاَ تُنْصَرْنَ Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II şahs.	لاَتُنْصَرَا Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II şahs.	لاَ تُنْصَرِي Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. II

Manysy: Siz aýallara ýardam edilmesin.	Manysy: Siz iki aýala ýardam edilmesin.	şahs. Manysy: Sen bir aýala ýardam edilmesin.
لاَ نُنْصَرْ Köplük we ikiligi birmeňzeş.	لاَنُنْصَرْ Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi. I şahs. Manysy: Bize ýardam edilmesin.	لاَأُنْصَرْ Buýrugyň ýoklugynyň gaýdym derejesi, I şahs. Manysy: Maňa ýardam edilmesin.

Wagt-orun görkezýän doldurgyjyň we işligiň nämälim görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi (إِسْمُ الزَّمَانِ وَ المَكَانِ وَ مَصْدَرُ مِيمِيٌّ)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَنَاصِرُ **Wagt-orun görkezýän doldurgyjyň** nämälim formasynyň köplügi. Manysy: Ýardam etmegiň wagty, ýardam etmegiň ýeri, köplük sanda ýardam etmek.	مَنْصَرَانِ **Wagt-orun görkezýän doldurgyjyň** nämälim formasynyň ikiligi. Manysy: Ýardam etmegiň wagty, ýardam etmegiň ýeri, ikilik sanda ýardam etmek.	مَنْصَرٌ **Wagt-orun görkezýän doldurgyjyň** nämälim formasynyň täkligi. Manysy: Ýardam etmegiň wagty, ýardam etmegiň ýeri, täklik sanda ýardam etmek.

Işlikden gural bildirýän galypyň ýöňkemede üýtgeýşi (إِسْمُ الآلَةِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَنَاصِرُ Gural ýasalýan adyň köplügi. Manysy: Ýardam edýän guralyň köplügi.	مِنْصَرَانِ Gural ýasalýan adyň ikiligi. Manysy: Ýardam edýän guralyň ikiligi.	مِنْصَرٌ Gural ýasalýan adyň täkligi. Manysy: Ýardam edýän guralyň täkligi.

Bellik: Arap dilinde guralyň adyny aňladyp gelýän sözler umumy görnüşde şol gural tarapyndan edilýän işi görkezýän işlikden ýasalýar.

Işligiň nämälim şekiliniň bir gezekleýinliginiň ýöňkemede üýtgeýşi (مَصْدَرُ بِنَاءِ المَرَّةِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
نَصْرَاتٌ Işligiň nämälim formasynyň bir gezekleýinligiň köplügi. Manysy: köp gezekleýin ýardam etmek.	نَصْرَتَانِ Işligiň nämälim formasynyň bir gezekleýinligiň ikiligi. Manysy: Iki gezekleýin ýardam etmek.	نَصْرَةً Işligiň nämälim formasynyň bir gezekleýinligiň täkligi. Manysy: Bir gezekleýin ýardam etmek.

Işligiň nämälim şekiliniň görnüş aňladýan formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi (مَصْدَرُ بِنَاءِ النَّوْعِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
نِصْرَاتٌ Işligiň nämälim formasynyň bir görnüşde amala aşyrylmagynyň köplügi. Manysy: köp tüýsli/görnüşli ýardam etmek.	نِصْرَتَانِ Işligiň nämälim formasynyň bir görnüşde amala aşyrylmagynyň ikiligi. Manysy: iki tüýsli/görnüşli ýardam etmek.	نِصْرَةً Işligiň nämälim formasynyň bir görnüşde amala aşyrylmagynyň täkligi. Manysy: bir tüýsli/görnüşli ýardam etmek.

Kiçeltme we söýgülilik derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (إِسْمُ التَّصْغِيرِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
نُصَيْرُونَ Kiçeltmäniň köplügi. Manysy: kiçijik/azajyk ýardam etmegiň köplügi.	نُصَيْرَانِ Kiçeltmäniň ikiligi. Manysy: kiçijik/azajyk ýardam etmegiň ikiligi.	نُصَيْرٌ Kiçeltmäniň täkligi. Manysy: kiçijik/azajyk ýardam etmegiň täkligi.

Degişlilik derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (إِسْمُ المَنْسُوبِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
نَصْرِيُّونَ Degişlilik sypatynyň köplügi. Manysy: Ýardam etmäge degişli erkekler.	نَصْرِيَّانِ Degişlilik sypatynyň ikiligi. Manysy: Ýardam etmäge degişli iki erkek.	نَصْرِيٌّ Degişlilik sypatynyň täkligi. Manysy: Ýardam etmäge degişli erkek.
نَصْرِيَّاتٌ Degişlilik sypatynyň köplügi. Manysy: Ýardam etmäge degişli aýallar.	نَصْرِيَّتَانِ Degişlilik sypatynyň ikiligi. Manysy: Ýardam etmäge degişli iki aýal.	نَصْرِيَّةٌ Degişlilik sypatynyň täkligi. Manysy: Ýardam etmäge degişli aýal.

Bellik: Atdan ýasalan, ýer ýa-da aýratynlyk bilen baglanyşykly bolup gelýän, bir zada mahsuslygy görkezýän söz "**isim-mensup**" diýlip atlandyrylýar. Mensup adalgasy baglanyşyk, ilteşik we degişlilik sözleriniň ýakyn manydaşydyr.

Ulaltma derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (مُبَالَغَةُ إِسْمِ الفَاعِلِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
نَصَّارُونَ Ulaltma derejesiniň köplügi. Manysy: aşa köp ýardam ediji erkekler.	نَصَّارَانِ Ulaltma derejesiniň ikiligi. Manysy: aşa köp ýardam ediji iki erkek.	نَصَّارٌ Ulaltma derejesiniň täkligi. Manysy: aşa köp ýardam ediji bir erkek.
نَصَّارَاتٌ Ulaltma derejesiniň köplügi.	نَصَّارَتَانِ Ulaltma derejesiniň	نَصَّارَةٌ Ulaltma derejesiniň täkligi.

Manysy: aşa köp ýardam ediji aýallar.	ikiligi. Manysy: aşa köp ýardam ediji iki aýal.	Manysy: aşa köp ýardam ediji bir aýal.

Deňeşdirme derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşine mysallar (إِسْمُ التَّفْضِيلِ)

Köplük	Ikilik	Täklik
اَنْصَرُونَ Deňeşdirme derejesiniň **köplügi**. Manysy: has köp ýardam ediji erkekler.	اَنْصَرَانِ Deňeşdirme derejesiniň **ikiligi**. Manysy: has köp ýardam ediji iki erkek.	اَنْصَرُ Deňeşdirme derejesiniň **täkligi**. Manysy: has köp ýardam ediji bir erkek.
		وَاَنَاصِرُ Deňeşdirme derejesiniň **kadasyz köplügi**. Manysy: has köp ýardam ediji erkekler.
نُصْرَيَاتٌ Deňeşdirme derejesiniň **köplügi**. Manysy: has köp ýardam ediji aýallar.	نَصْرَيَانِ Deňeşdirme derejesiniň **ikiligi**. Manysy: has köp ýardam ediji iki aýal.	نُصْرَي Deňeşdirme derejesiniň **täkligi**. Manysy: has köp ýardam ediji aýal.
		وَنُصَرُ Deňeşdirme derejesiniň **kadasyz köplügi**. Manysy: has köp ýardam ediji aýallar.

Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (فِعْلُ التَّعَجُّبِ الأَوَّلُ)

Köplük	Ikilik	Täklik
مَااَنْصَرَهُمْ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: erkekler ajaýyp ýardam berdiler.	مَااَنْصَرَهُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: iki erkek ajaýyp ýardam berdi.	مَا اَنْصَرَهُ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: bir erkek ajaýyp ýardam berdi.
مَااَنْصَرَهُنَّ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: aýallar ajaýyp ýardam berdiler.	مَااَنْصَرَهُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: iki aýal ajaýyp ýardam berdi.	مَااَنْصَرَهَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, III şahs. Manysy: bir aýal ajaýyp ýardam berdi.
مَااَنْصَرَكُمْ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, II şahs. Manysy: Siz erkekler ajaýyp ýardam berdiňiz.	مَااَنْصَرَكُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, ikilik erkek II şahs. Manysy: Siz iki erkek ajaýyp ýardam berdiňiz.	مَااَنْصَرَكَ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, täklik erkek II şahs. Manysy: Sen erkek ajaýyp ýardam berdiň.

مَاأَنْصَرَكُنَّ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, II şahs. Manysy: Siz aýallar ajaýyp ýardam berdiňiz.	مَاأَنْصَرَكُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, II şahs. Manysy: Siz iki aýal ajaýyp ýardam berdiňiz.	مَاأَنْصَرَكِ Işligiň haýran galyjylyk derejesi, II şahs. Manysy: Sen aýal ajaýyp ýardam berdiň.
مَاأَنْصَرَنَا Köplük we ikiligi birmeňzeş.	مَاأَنْصَرَنَا Işligiň haýran galyjylyk derejesi, I şahs. Manysy: Biz ajaýyp ýardam berdik.	مَاأَنْصَرَنِي Işligiň haýran galyjylyk derejesi, I şahs. Manysy: Men ajaýyp ýardam berdim.

Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi (فِعْلُ التَّعَجُّبِ الثَّانِي)

Köplük	Ikilik	Täklik
وَأَنْصِرْبِهِمْ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň köplügi. III şahs. Manysy: erkekler nähili ajaýyp ýardam berdiler.	وَأَنْصِرْبِهِمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ikiligi. III şahs. Manysy: iki erkek nähili ajaýyp ýardam berdi.	وَأَنْصِرْبِهِ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň täkligi. III şahs. Manysy: iki erkek nähili ajaýyp ýardam berdi.
وَأَنْصِرْبِهِنَّ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň köplügi. III şahs. Manysy: aýallar nähili ajaýyp ýardam berdiler.	وَأَنْصِرْبِهِمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ikiligi. III şahs. Manysy: iki aýal nähili ajaýyp ýardam berdi.	وَأَنْصِرْبِهَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň täkligi. III şahs. Manysy: aýal nähili ajaýyp ýardam berdi.
وَأَنْصِرْبِكُمْ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň köplügi. II şahs. Manysy: Siz erkekler nähili ajaýyp ýardam berdiňiz.	وَأَنْصِرْبِكُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ikiligi. II şahs. Manysy: Siz iki erkek nähili ajaýyp ýardam berdiňiz.	وَأَنْصِرْبِكَ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň täkligi. II şahs. Manysy: Sen erkek nähili ajaýyp ýardam berdiň.
وَأَنْصِرْبِكُنَّ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň köplügi. II şahs Manysy: Siz aýallar nähili ajaýyp ýardam berdiňiz.	وَأَنْصِرْبِكُمَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ikiligi. II şahs. Manysy: Siz iki aýal nähili ajaýyp ýardam berdiňiz.	وَأَنْصِرْبِكِ Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň täkligi. II şahs. Manysy: Sen bir aýal nähili ajaýyp ýardam berdiň.
وَأَنْصِرْبِنَا Köplük we ikiligi birmeňzeş.	وَأَنْصِرْبِنَا Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň ikiligi. I şahs. Manysy: Biz nähili ajaýyp ýardam berdik.	وَأَنْصِرْبِنِي Işligiň haýran galyjylyk derejesiniň täkligi. I şahs. Manysy: Men nähili ajaýyp ýardam berdim.

ÜÇÜNJI BÖLÜM
IŞLIKLER
(الأَفْعَالُ)

Öten zaman işliginiň ýasalyşy we ýöňkeme boýunça üýtgeýşi

Işlik (الفعل): Işlikler gymyldy-hereketi aňladýan sözlerdir. Olar näme etdi, näme edýär, näme etjek ýaly soraglara jogap bolýarlar. Başgaça aýdylanda haýsydyr bir zaman formasy bilen baglanyşyp gelýän hem-de işiň, ýagdaýyň ýa-da hereketiň emele gelişini bildirýän sözler işlik diýlip atlandyrylýar. Türkmen dilinde atlaryň iki hili (predmet aňladýan atlar, düşünje bildirýän atlar) bolşy ýaly, işlikler hem iki hilidirler: 1. Hereket işlikleri (dinamik işlikler): gel-, git-, otur-, tur-, al-, ber-... 2. Iş-hereket düşünjesini bildirýän işlikler (statik işlikler): oýlan-, şatlan-, begen-, söý-, ýigren-, ýatla-, göwne-...

Arap dilinde hem işligiň iki şekili ýöňkemede üýtgeýär. Beýleki galyplar şol iki görnüşden ýasalýar. Bular öten zaman işligi (mazy) we häzirki-geljek zaman işligi (muzaryg).

Öten zaman işligi: Arap dilinde “mazy” diýlip atlandyrylýan işligiň öten zaman şekili türkmen dilinde işligiň anyk öten zaman formasyna gabat gelýär. Gymyldy-hereketiň sözlenilip durlan pursatdan öň bolup geçendigini aňladýan işliklere öten zaman işligi diýilýär. Häzirki wagtdan öňki, geçmişde edilen işi bildirýär. Türkmen dilindäki -di, -dy goşulmasy arkaly ýasalýan işligiň şekilini görkezýär.

كَتَبَ	ýazdy	عَلِمَ	bildi	نَصَرَ	ýardam berdi
أَكَلَ	iýdi	شَرِبَ	içdi	فَتَحَ	açdy
حَضَرَ	geldi	وَجَدَ	tapdy	ضَرَبَ	urdy
كَسَرَ	döwdi	رَكِبَ	mündi	شَكَرَ	minnetdarlyk bildirdi, şükür etdi
سَمِعَ	diňledi, eşitdi	دَخَلَ	girdi	دَرَسَ	ders geçdi, tälim aldy
ذَهَبَ	gitdi	نَشَرَ	ýaýratdy	قَطَعَ	kesdi

Ýokardaky işlige mysal edip getirilen sözler geçmişde edilen bir işi beýan edýär we erkek üçin ulanylýar. Aýal üçin ulanylanda ýokardaky işlikleriň ahyryna säkinli “تْ” harpy goşulýar. Arap dilinde erkek jynsyny suratlandyrmak üçin “مذكر” (erkek jynsy), aýal jynsyny aňlatmak üçin bolsa “مؤنث” (aýal jynsy) diýlip atlandyrylýar.

Mysallar:

كَتَبَ	den →	كَتَبَتْ	(ol aýal) ýazdy
أَكَلَ	den →	أَكَلَتْ	(ol aýal) iýdi
وَجَدَ	den →	وَجَدَتْ	(ol aýal) tapdy

Arap dilinde özi barasynda gürrüň edilýän kişä, ýagny üçünji şahsyň erkegini görkezmek üçin ulanylýan adalga “gaýyp” (**الغائب**), aýal üçin ulanylýany bolsa “gaýyba” (**الغائبة**) diýlip atlandyrylýar. Söhbetdeş bolup durýan kişä, ýagny ikinji şahsyň erkegini görkezmek üçin ulanylýan adalga “muhatap” (**مخاطب**), aýal üçin ulanylýany bolsa “muhataba” (**مخاطبة**) diýlip atlandyrylýar. Arap dilinde birinji şahsy beýan etmek üçin “nefsul-mutekellim” (**نفس المتكمل وحدة**), birinji şahsyň köplügi bolan “ikimiz” we “biz” at çalyşmalaryny alamatlandyrmak üçin bolsa “nefsul-mutekelim magal gaýr” (**نفس المتكلم مع الغير**) sözi ulanylýar.

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

	Köplük (جمع)	**Ikilik (تثنية)**	**Täklik (مفرد)**	
Erkek	كَتَبُوْا	كَتَباَ	كَتَبَ	**III şahs erkek (غائب)**
	(olar) ýazdylar	(ol ikisi) ýazdy	(ol) ýazdy	
Aýal	كَتَبْنَ	كَتَبَتاَ	كَتَبَتْ	**III şahs aýal (غائبة)**
Erkek	كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُماَ	كَتَبْتَ	**II şahs erkek (مخاطب)**
	(Siz) ýazdyňyz	(Siz ikiňiz) ýazdyňyz	(Sen) ýazdyň	
Aýal	كَتَبْتُنَّ	كَتَبْتُماَ	كَتَبْتِ	**II şahs aýal (مخاطبة)**
Erkek+aýal	كَتَبْناَ	كَتَبْناَ	كَتَبْتُ	**I şahs (متكلم)**
	(biz) ýazdyk	(ikimiz) ýazdyk	(Men) ýazdym	

Öten zaman işliginiň görnüşleri
1. Anyk öten zaman
2. Anyk öten zamanyň gaýdym derejesi
Öten zaman:
Öten zaman işligi üç görnüşe bölünýär:
a. **فَعَلَ** galypynda gabat gelýär: **كَتَبَ** ýaly.
b. **فَعِلَ** galypynda gabat gelýär: **عَلِمَ** ýaly.
ç. **فَعُلَ** galypynda gabat gelýär: **كَبُرَ** ýaly.
Bu üç formany birek-birekden tapawutlandyrýan ikinji harpyň hereketidir. Birinji we üçünji harp üç formada-da üstün görnüşde gabat gelýär.

Üns beriň! Öten zaman işligi hereketli ýazylan bolsa onuň hereketine garap, haýsy galypdan gelip çykandygyny bilmek bolýar. Eger hereketi ýok bolsa nähili okalmalydygyny sözlügiň kömegi bilen bilmek bolýar.

فَعَلَ galypynda gabat gelýän **كَتَبَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşini şeýle görkezmek bolar.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
كَتَبُوا	كَتَبَا	كَتَبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
كَتَبْنَ	كَتَبَتَا	كَتَبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمَا	كَتَبْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
كَتَبْتُنَّ	كَتَبْتُمَا	كَتَبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
كَتَبْنَا	كَتَبْنَا	كَتَبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعَلَ galypynda gabat gelýän **ضَرَبَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi şeýle ýazylýar:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
ضَرَبُوا	ضَرَبَا	ضَرَبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
ضَرَبْنَ	ضَرَبَتَا	ضَرَبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
ضَرَبْتُمْ	ضَرَبْتُمَا	ضَرَبْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
ضَرَبْتُنَّ	ضَرَبْتُمَا	ضَرَبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
ضَرَبْنَا	ضَرَبْنَا	ضَرَبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعَلَ galypynda gabat gelýän **فَتَحَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşini şeýle ýazmak bolýar:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
فَتَحُوا	فَتَحَا	فَتَحَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فَتَحْنَ	فَتَحَتَا	فَتَحَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَتَحْتُمْ	فَتَحْتُمَا	فَتَحْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فَتَحْتُنَّ	فَتَحْتُمَا	فَتَحْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَتَحْنَا	فَتَحْنَا	فَتَحْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعِلَ galypynda gabat gelýän **عَلِمَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşine garap geçeliň:

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
عَلِمُوا	عَلِمَا	عَلِمَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
عَلِمْنَ	عَلِمَتَا	عَلِمَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
عَلِمْتُمْ	عَلِمْتُمَا	عَلِمْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
عَلِمْتُنَّ	عَلِمْتُمَا	عَلِمْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
عَلِمْنَا	عَلِمْنَا	عَلِمْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعُلَ kalybynda gabat gelýän **كَبُرَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi şu görnüşde berilýär:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
كَبُرُوا	كَبُرَا	كَبُرَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
كَبُرْنَ	كَبُرَتَا	كَبُرَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	غَائِبة
كَبُرْتُمْ	كَبُرْتُمَا	كَبُرْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
كَبُرْتُنَّ	كَبُرْتُمَا	كَبُرْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	مُخَاطَبة
كَبُرْنَا	كَبُرْنَا	كَبُرْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعِلَ galypynda gabat gelýän **حَسِبَ** öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi şeýle ýazylýar:

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
حَسِبُوا	حَسِبَا	حَسِبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
حَسِبْنَ	حَسِبَتَا	حَسِبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
حَسِبْتُمْ	حَسِبْتُمَا	حَسِبْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
حَسِبْتُنَّ	حَسِبْتُمَا	حَسِبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
حَسِبْنَا		حَسِبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi
(الفعل الماضي للمجهول)

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi diňe **فُعِلَ** galypynda gabat gelýär.

فَعُلَ galypynda (5-nji bap-görnüş) gabat gelýän öten zamanyň gaýdym derejesi ulanylmaýar. Bu galypda ulanylýan we gabat gelýän işlikleriň hemmesi täsirini geçirmeýän işlikler toparyna degişlidir. Täsirini geçirmeýän işlikleriň bolsa gaýdym derejesi bolmaýar.

Ýöne **فَعَلَ** ýa-da **فَعِلَ** galypynda gelip, täsirini geçirýän öten zaman işliginden gaýdym derejesini ýasamak üçin işlikleriň öten zamanlaryny فُعِلَ görnüşinde okamaly.

Mysal: **كَتَبَ** öten zaman işliginiň gaýdymy **كُتِبَ** görnüşinde ýasalýar. "**عَلِمَ** " öten zaman işliginiň gaýdym derejesi "**عُلِمَ** " görnüşden ýazylýar. "**فَعَلَ**" galypynda gabat gelýän "**كُتِبَ**" öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi şu görnüşde ýazylýar.

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
كُتِبُوا	كُتِبَا	كُتِبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
كُتِبْنَ	كُتِبَتَا	كُتِبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
كُتِبْتُمْ	كُتِبْتُمَا	كُتِبْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
كُتِبْتُنَّ	كُتِبْتُمَا	كُتِبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	

كُتِبْنَا	كُتِبْنَا	كُتِبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعَلَ galypynda gabat gelýän **ضُرِبَ** öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
ضُرِبُوا	ضُرِبَا	ضُرِبَ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
ضُرِبْنَ	ضُرِبَتَا	ضُرِبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
ضُرِبْتُمْ	ضُرِبْتُمَا	ضُرِبْتَ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
ضُرِبْتُنَّ	ضُرِبْتُمَا	ضُرِبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
ضُرِبْنَا		ضُرِبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعَلَ galypynda gabat gelýän **فُتِحَ** öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
فُتِحُوا	فُتِحَا	فُتِحَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فُتِحْنَ	فُتِحَتَا	فُتِحَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فُتِحْتُمْ	فُتِحْتُمَا	فُتِحْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فُتِحْتُنَّ	فُتِحْتُمَا	فُتِحْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فُتِحْنَا		فُتِحْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعِلَ galypynda gabat gelýän **عُلِمَ** öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
عُلِمُوا	عُلِمَا	عُلِمَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
عُلِمْنَ	عُلِمَتَا	عُلِمَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
عُلِمْتُنَّ	عُلِمْتُمَا	عُلِمْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
عُلِمْتُنَّ	عُلِمْتُمَا	عُلِمْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
عُلِمْنَا		عُلِمْتُ		مُتَكَلِّمٌ

فَعُلَ galypynda gabat gelýän **كَبُرَ** öten zaman işliginiň gaýdym derejesi ýöňkemede üýtgedilmeýär. Çünki täsirini geçirmeýän işligiň gaýdym derejesi arap dilinde ulanylmaýar.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
ulanylmaýar	ulanylmaýar	ulanylmaýar	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
ulanylmaýar	ulanylmaýar	ulanylmaýar	مُؤَنَّثٌ aýal	
ulanylmaýar	ulanylmaýar	ulanylmaýar	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
ulanylmaýar	ulanylmaýar	ulanylmaýar	مُؤَنَّثٌ aýal	

ýok	ýok	ýok		مُتَكَلِّمٌ

فَعِلَ galypynda gabat gelýän **حَسِبَ** öten zaman işliginiň gaýdym derejesi ýöňkemede üýtgemeýär.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
حَسِبوا	حَسِبَا	حَسِبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
حَسِبْنَ	حَسِبَتَا	حَسِبَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	غَائِبة
حَسِبْتُمْ	حَسِبْتُمَا	حَسِبْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
حَسِبْتُنَّ	حَسِبْتُمَا	حَسِبْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	مُخَاطَبَة
حَسِبْنَا	حَسِبْنَا	حَسِبْتُ		مُتَكَلِّمٌ

Üns beriň! Öten zaman işlikleri we olaryň gaýdym derejeleri türkmen dilinde ulanylýan "öten zamanyň" goşulmalary bolup hyzmat edýän "-myş, -miş" habarlyk goşulmasy bilen terjime edilýär. Bu ýerde haýsysy mazmun bilen sazlaşykly bolsa şoňa laýyklykda terjime edilýär. **Meselem** "**كَتَبَ**" : ýazdy ýa-da ýazypmyş, "**كُتِبَ**": ýazyldy ýa-da ýazylypmyş. Öten zaman işlikleri kä halatlarda "dileg, arzuw" bildirip gelýär. **Meselem** رَحِمَ اللهُ : Alla rehmet etsin. قَتَلَ اللهُ : Alla öldürsin.

كَتَبَ : ýazdy ýa-da ýazypmyş	كُتِبَ : ýazyldy ýa-da ýazylypmyş
رَحِمَ اللهُ : Alla rehmet etsin	قَتَلَ اللهُ : Alla öldürsin

Öten zaman işliginiň başyna ýokluk goşulmasy diýlip atlandyrylýan "مَا" ýa-da "لاَ" gelse, türkmen dilinde "öten zaman" ýa-da "-myş, -miş habarlyk goşulmaly" işligiň ýoklugy bilen terjime edilýär. **Meselem**: "مَا كَتَبَ": ýazmady ýa-da ýazmanmyş, "**مَا كُتِبَ**" : ýazylmady ýa-da ýazylmanmyş, "**لاَ كَتَبَ**" : ýazmady ýa-da ýazmanmyş, "**لاَ كُتِبَ**" : ýazylmady ýa-da ýazylmanmyş.

مَا كَتَبَ : ýazmady ýa-da ýazmanmyş	مَا كُتِبَ : ýazylmady ýa-da ýazylmanmyş
لاَ كَتَبَ : ýazmady ýa-da ýazmanmyş	لاَ كُتِبَ : ýazylmady ýa-da ýazylmanmyş

Bellik: "**مَا** "bilen "**لاَ**" harplarynynyň özlerini ýöňkemede üýtgetmän öten zaman işliginiň ýöňkemesinde ulanmak bolar. Ýöne öten zaman işliginiň ýoklugyny "**مَا**" bilen giňden ulanylýar.

Üns beriň! Ýöne predloglar (jer harpy) ýa-da wagt-orun doldurgyjy (zarf) arkaly täsirini geçirmeýän işliklerden gaýdym derejesini ýasamak bolar. **Meselem**: **غُشِىَ عَلَيْهِ** (özünden gitdi), **ذُهِبَ مَعَهُ** (onuň bilen bile, onuň ýany bilen gidildi) ýaly.

Predloglar (jer harpy) arkaly işigiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgedilişi.

köplük جَمْعٌ	ikilik تَثْنِيَةٌ	täklik مُفْرَدٌ		
غُشِىَ عَلَيْهِمْ	غُشِىَ عَلَيْهِمَا	غُشِىَ عَلَيْهِ	erkek مُذَكَّرٌ	غَائِبٌ

غُشِیَ عَلَیْهِنَّ	غُشِیَ عَلَیْهِمَا	غُشِیَ عَلَیْهَا	aýal مُؤَنَّثٌ	غَائِبَة
غُشِیَ عَلَیْكُمْ	غُشِیَ عَلَیْكُمَا	غُشِیَ عَلَیْكَ	erkek مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
غُشِیَ عَلَیْكُنَّ	غُشِیَ عَلَیْكُمَا	غُشِیَ عَلَیْكِ	aýal مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبَة
غُشِیَ عَلَیْنَا		غُشِیَ عَلَیَّ		مُتَكَلِّمٌ

Wagt-orun doldurgyjy (zarf) arkaly işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

جَمْعٌ köplük	تَثْنِیَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
ذُهِبَ مَعَهُمْ	ذُهِبَ مَعَهُمَا	ذُهِبَ مَعَهُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
ذُهِبَ مَعَهُنَّ	ذُهِبَ مَعَهُمَا	ذُهِبَ مَعَهَا	مُؤَنَّثٌ aýallyk	غَائِبَة
ذُهِبَ مَعَكُمْ	ذُهِبَ مَعَكُمَا	ذُهِبَ مَعَكَ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
ذُهِبَ مَعَكُنَّ	ذُهِبَ مَعَكُمَا	ذُهِبَ مَعَكِ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	مُخَاطَبَة
ذُهِبَ مَعَنَا	ذُهِبَ مَعَنَا	ذُهِبَ مَعِی		مُتَكَلِّمٌ

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Sözüň ahyryna goşulýan at çalyşmasy	**Öten zaman işligi**	**Manysy**	**Grammatik kada görä ady**	
	نَصَرَ	Ýardam berdi	Täklik erkek III şahs	
ا	نَصَراَ	Ikisi ýardam berdi	Ikilik erkek III şahs	
وُا	نَصَرُوا	Ýardam berdiler	Köplük erkek III şahs	
تْ	نَصَرَتْ	Ýardam berdi	Täklik aýal III şahs	
تَا	نَصَرَتَا	Ikisi ýardam berdi	Ikilik aýal III şahs	
نَ	نَصَرْنَ	Ýardam berdiler	Köplük aýal III şahs	
تَ	نَصَرْتَ	Ýardam berdiň	Täklik erkek II şahs	
تُمَا	نَصَرْتُمَا	Ikiňiz ýardam berdiňiz	Ikilik erkek II şahs	
تُمْ	نَصَرْتُمْ	Ýardam berdiňiz	Köplük erkek II şahs	
تِ	نَصَرْتِ	Ýardam berdiň	Täklik aýal II şahs	
تُمَا	نَصَرْتُمَا	Ikiňiz ýardam berdiňiz	Ikilik aýal II şahs	
تُنَّ	نَصَرْتُنَّ	Ýardam	Köplük aýal II	

		berdiňiz	şahs	
تُ	نَصَرْتُ	Ýardam berdim	Täklik I şahs	
نَا	نَصَرْنَا	Ikimiz ýardam berdik	Ikilik I şahs	
نَا	نَصَرْنَا	Ýardam berdik	Köplük I şahs	

Tablisada öten zaman işligi

نَصَرُوا	نَصَراَ	نَصَرَ
نَصَرْنَ	نَصَرَتَا	نَصَرَتْ
نَصَرْتُمْ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتَ
نَصَرْتُنَّ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتِ
نَصَرْنَا	نَصَرْنَا	نَصَرْتُ

Öten zaman işliginiň II we I şahsyň
täkligine degişli mysallar

Erkek jynsyna degişli II şahsyň täkligine degişli mysallar

ضَرَبَ	den →	ضَرَبْتَ	(sen) döwdüň	كَتَبَ	den →	كَتَبْتَ	ýazdyň
عَلِمَ	den →	عَلِمْتَ	(sen) bildiň	وَجَدَ	den →	وَجَدْتَ	tapdyň
شَرِبَ	den →	شَرِبْتَ	(sen) içdiň	فَتَحَ	dan →	فَتَحْتَ	açdyň

Görnüşi ýaly, meselem erkek jynsyna degişli III şahs كَتَبَ işliginiň ahyry säkin (تَ) bolup gelse aýal jynsyna degişli III şahs, üstün görnüşli (تَ) harpy goşulanda söhbetdeşe, ýagny II şahs ýöňkemesine öwrülýär. Bu sözüň ahyryna goşulýan (تَ) harpy II şahsyň işlige goşulşyp gelýän at çalyşmasy (muttasyl zamir – الضمير المتصل) diýlip atlandyrylýar.

Aýal jynsyna degişli II şahsyň täkligine degişli mysallar: Aýala ýüzlenilende II şahsyň at çalyşmasy bolan (تَ) harpy astyn (تِ) görnüşinde okalýar. Türkmen dilindäki II şahsyň ýöňkemesiniň ornuny tutýar.

وَجَدْتِ	(sen aýal) tapdyň	أَكَلْتِ	(sen aýal) ýedin
عَلِمْتِ	(sen aýal) bildiň	نَصَرْتِ	(sen aýal) ýardam berdiň
شَرِبْتِ	(sen aýal) içdiň	فَتَحْتِ	(sen aýal) açdyň

I şahsyň täkligine degişli mysallar: Astynly ýa-da üstünli “تُ” harpy otur arkaly okalsa onda özümizden, ýagny I şahs bolan “men” at çalyşmasyndan gürrüň edildigi bolar. Mysal üçin:

كَتَبْتُ	ýazdym	حَضَرْتُ	geldim

شَرِبْتُ	içdim	ذَهَبْتُ	gitdim
فَتَحْتُ	açdym	وَجَدْتُ	tapdym

Arap dilinde bu täklik aňladýan işlik “gürleýji ýa-da sözleýji” (متكلم) diýlip atlandyrylýar. Türkmen dilinde bolsa I şahs diýlip atlandyrylýar. Şeýlelikde täklik görnüşlerini şeýle düşündirmek bolar.

كَتَبْتُ	كَتَبْتِ	كَتَبْتَ	كَتَبَتْ	كَتَبَ
Men ýazdym	Sen ýazdyň (aýal)	Sen ýazdyň (erkek)	Ol ýazdy (aýal)	Ol ýazdy (erkek)

Öten zaman işliklerinde ikilik: Bir işiň iki kişi tarapyndan edilendigini beýan etmek üçin III şahsyň täkliginiň ahyryna hereketsiz elif (ا) goşulýar.

Erkek jynsy III şahsyň ikiligine degişli mysallar

دَعَا	den →	دَعَوَا		ضَرَبَ	den →	ضَرَباَ	ikisi urdy
خَرَجَ	den →	خَرَجَا	ikisi urdy	فَتَحَ	dan →	فَتَحاَ	ikisi açdy
عَلِمَ	den →	عَلِماَ	ikisi bildi	وَجَدَ	den →	وَجَداَ	ikisi tapdy
شَرِبَ	den →	شَرِباَ	ikisi içdi	أَكَلَ	den →	أَكَلاَ	ikisi iýdi

هَلْ أَحْمَدُ وَ عُمَرُ فَتَحاَ الْباَبَ ؟	Ahmet we Omar gapyny açdylar my?
هَلْ أَحْمَدُ وَ عُمَرُ سَمِعاَ الْخَبَرَ؟	Ahmet we Omar habary eşitdiler mi?

Aýal jynsy III şahsyň ikiligine degişli mysallar

ضَرَبَ	den→	ضَرَبَتاَ	ikisi urdy	فَتَحَتْ	فَتَحَتاَ	ikisi açdy
عَلِمَ	den→	عَلِمَتاَ	ikisi bildi	وَجَدَتْ	وَجَدَتاَ	ikisi tapdy
شَرِبَ	den→	شَرِبَتاَ	ikisi içdi	أَكَلَتْ	أَكَلَتاَ	ikisi iýdi

هَلْ زَيْنَبُ وَ فاَطِمَةُ فَتَحَتاَ الْباَبَ ؟	Zeýnep we Patma gapyny açdylar my?
هَلْ زَيْنَبُ وَ فاَطِمَةُ سَمِعَتاَ الْخَبَرَ ؟	Zeýnep we Patma habary eşitdiler mi?

II şahsyň ikiligi: Işligiň ahyryna erkek we aýal jynsy üçin birmeňzeş “**تُماَ**” diýlip atlandyrylýan II şahsyň ikiligini bildirýän at çalyşmasynyň goşulmasy goşulýar.

ضَرَبْتُماَ	ikiňiz urduňyz	فَتَحْتُماَ	ikiňiz açdyňyz
عَلِمْتُماَ	ikiňiz bildiňiz	وَجَدْتُماَ	ikiňiz tapdyňyz
شَرِبْتُماَ	ikiňiz içdiňiz	أَكَلْتُماَ	ikiňiz iýdiňiz

هَلْ فَتَحْتُماَ الْباَبَ ؟	Ikiňiz gapyny açdyňyzmy?
هَلْ سَمِعْتُماَ الْخَبَرَ ؟	Ikiňiz habary eşitdiňizmi?

I şahsyň ikiligine degişli mysallar: I şahsyň ikiligi bilen köplügi birmeňzeş görnüşde ulanylýar. Iki ýa-da has köp kişini bildirmek maksady bilen öten zaman işliginiň yzyna “**نَا**” görnüşinde goşulma birigip gelýär. **Mysal üçin: فَتَحْناَ** ikimiz açdyk ýa-da biz açdyk, **وَجَدْناَ** ikimiz tapdyk ýa-da biz tapdyk ýaly.

فَتَحْناَ الْباَبَ	Ikimiz gapyny açdyk.
سَمِعْناَ الْخَبَرَ	Biz habary eşitdik.

Öten zaman işlikleririniň köplük sanyny ýasamakda ulanylýan goşulmalar

Bir işi ikiden köp kişi edende erkek III şahs üçin işligiň ahyryna (**وا**) goşulyp, **erkek III şahsyň köplügi** ýasalýar.

Mysallar:

ضَرَبَ	→den	ضَرَبُوا	Olar urdular
شَرِبَ	→den	شَرِبُوا	Olar içdiler
عَلِمَ	→den	عَلِمُوا	Olar bildiler
أَكَلَ	→den	أَكَلُوا	Olar iýdiler

Aýal III şahsyň köplük sanlary ýasalanda işligiň ahyrky harpy säkine öwrülýär we “**نَ**” harpy goşulýar.

أَكَلَ →	أَكَلْنَ	(Ol aýallar) iýdiler	عَلِمَ →	عَلِمْنَ	Bildiler
شَرِبَ →	شَرِبْنَ	(Ol aýallar) içdiler	كَتَبَ→	كَتَبْنَ	Ýazdylar
وَجَدَ →	وَجَدْنَ	(Ol aýallar) tapdylar	ضَرَبَ →	ضَرَبْنَ	Urdular

II şahsyň köplügi işligiň ahyryndaky säkinden soň erkeklerde “**تُمْ**” aýallarda bolsa “**تُنَّ**” goşulmalary goşulmak arkaly ýasalýar.

Mysallar:

Aýal	**Manysy**	**Erkek**
ضَرَبْتُنَّ	Urduňyz	ضَرَبْتُمْ
عَلِمْتُنَّ	Bildiňiz	عَلِمْتُمْ
أَكَلْتُنَّ	Iýdiňiz	أَكَلْتُمْ
نَصَرْتُنَّ	Ýardam berdiňiz	نَصَرْتُمْ
وَجَدْتُنَّ	Tapdyňyz	وَجَدْتُمْ
دَخَلْتُنَّ	Girdiňiz	دَخَلْتُمْ

I şahsyň köplügi. Birinji şahsyň köplügi ýasalanda öten zaman işliginiň ahyryna säkinden soň ikiligi hem-de köplügi bildirip gelýän “نَا” at çalyşmasy goşulýar. Erkek we aýal üçin birmeňzeş goşulma ulanylýar.

وَجَدَ	den →	وَجَدْنَا	(Biz-ikimiz) tapdyk
أَكَلَ	den →	أَكَلْنَا	Iýdik
فَتَحَ	den →	فَتَحْنَا	Açdyk
عَلِمَ	den →	عَلِمْنَا	Bildik
شَرِبَ	den →	شَرِبْنَا	Içdik

هَلْ فَتَحْتُمُ الْبَابَ ؟	Gapyny açdyňyzmy?
هَلْ سَمِعْتُنَّ الْخَبَرَ ؟	Habary eşitdiňizmi?
نَعَمْ ، سَمِعْنَا الْخَبَرَ .	hawa, habary eşitdik.

Geçilen iki temany gysgaça gaýtalap geçsek işlikleriň ikilik we köplük formasyna tablisanyň üsti bilen ýene-de bir gezek degip geçeliň:

Köplük	**Ikilik**	
كَتَبُوا	كَتَبَا	III şahs
كَتَبْنَ	كَتَبَتَا	III şahs
كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمَا	Ikinji şahs erkek (II şahs)
كَتَبْتُنَّ	كَتَبْتُمَا	Ikinji şahs aýal (II şahs)
كَتَبْنَا	كَتَبْنَا	I şahs

Arap dilinde sözlem düzülende ortak işlik işlikden soňa geçse işlik hemişe täklik sanda ulanylýar. Sözlemde diňe işligiň erkek ýa-da aýal bolup gelýändigini bildirýär. Has takygy ortak işligi III şahsyň ulanylýan **işlik sözleminde** ortada getirilýän ortak işlik ikilik ýa-da köplük bolup gelen ýagdaýynda sözlemiň başyndaky işlik hemişe täklik formasynda ulanylýar.

Mysal üçin:

رَكِبَتِ الْبِنْتَانِ الحِصَانَ	Iki gyz ata mündi
رَكِبَتِ الْبَنَاتُ الحِصَانَ	Gyzlar ata mündüler

At sözleminde bolsa ýagdaý başgaça bolýar. At sözleminde ortak işlik sözlemiň başynda gelende oňa eýerip gelýän işlik ortak işligiň ýagdaýyna görä ikilik ýa-da köplük sanda ýöňkemede üýtgeýär.

Mysal üçin:

اَلْبِنْتَانِ رَكِبَتاَ الحِصَانَ	Iki gyz ata mündi
اَلْبَنَاتُ رَكِبْنَ الحِصَانَ	Gyzlar ata mündüler

Ortak işlik ikilik ýa-da köplük sanda III şahsyň ulanylýan sözleminde getirilmedik halatynda bolsa sözlemiň başyndaky işlik köplük sanda ulanylýar.

Mysal üçin:

رَكِبَتاَ الحِصَانَ	Ikisi ata mündi (aýal)
رَكِبْنَ الحِصَانَ	Ata mündüler (aýal)
كَتَبوُا الدَّرْسَ	Dersi ýazdylar (erkek)

Öten zaman işlikleri bilen baglanyşykly mysallar

لَبِسْناَ الْمَلاَبِسَ	Lybaslary geýdik
سَمِعْناَ النَّصِيحَةَ	Nesihaty diňledik
عَلِمْتُمْ السُّؤاَلَ	Soragy bildiňiz (erkek)
أَكَلْتُنَّ الْبُرْتُقاَلَ	Pyrtykaly iýdiňiz (aýal)
فَتَحُوا الْحَقِيبَةَ	Horjuny açdylar (erkek)
فَتَحَ الْحَقِيبَةَ	Horjuny açdy
قَرَأْتُمْ قِصَّةً وَ لَعِبْتُمْ الْكُرَةَ	Bir kyssa okadyňyz we top oýnadyňyz
دَخَلْناَ الْمَطْبَخَ وَ عَمِلْناَ الْقَهْوَةَ	Naharhana girdik we kofe taýýarladyk
عَمِلْتُنَّ الطَّعاَمَ الْيَوْمَ	Bu gün nahary taýynladyňyz
هَلْ رَسَمْتَ الصُّورَةَ	Suraty çekdiňmi? (erkek)
نَعَمْ ، رَسَمْتُ الصُّورَةَ	Hawa, suraty çekdim
وَجَدْتُمْ الْكِتاَبَ	Kitaby tapdyňyz (erkek.)
هَلْ سَمِعْنَ الْخَبَرَ ؟	Habary eşitdilermi?
نَعَمْ سَمِعْنَ الْخَبَرَ	Hawa, habary eşitdiler
هَلْ عَمِلُوا الْواَجِبَ ؟	Ýumuşy etdilermi?
لاَ ، قَرَأُوا الْكِتاَبَ	Ýok, kitap okadylar
حَمَلْنَ الدَّفاَتِرَ	Depderleri äkitdiler
سَمِعْتُمْ النَّصِيحَةَ	Nesihaty eşitdiňiz
عاَئِشَةُ وَ فاَطِمَةُ وَ زَيْنَبُ دَخَلْنَ الْمَطْبَخَ	Äşe, patma we zeýnep aşhana girdiler
دَخَلَتْ عاَئِشَةُ وَ فاَطِمَةُ وَ زَيْنَبُ الْمَطْبَخَ	Äşe, patma we zeýnep aşhana girdi
خاَلِدٌ وَ عاَدِلٌ وَ عُمَرُ دَخَلُوا الْمَطْبَخَ	Halyt, adyl we omar aşhana girdiler
دَخَلَ خاَلِدٌ وَ عاَدِلٌ وَ عُمَرُ الْمَطْبَخَ	Halyt, adyl we omar aşhana girdi
اَلنِّساَءُ أَكَلْنَ الطَّعاَمَ	Aýallar nahary iýdiler
أَكَلَتِ النِّساَءُ الطَّعاَمَ	Aýallar nahary iýdi
اَلرِّجاَلُ سَمِعُوا الْخَبَرَ	Erkekler habary eşitdiler
سَمِعَ الرِّجاَلُ الْخَبَرَ	Erkekler habary eşitdi

Öten zaman işliginiň ýoklugy
(نَفْيُ الفِعْلِ المَاضِي)

Öň beýan edilişi ýaly öten zaman işliginiň başyna “**مَا**” ýokluk goşulmasy (**حَرْفُ النَّفْيِ**) goşulsa öten zaman işligini ýokluk formasyna öwürýär.

Mysal üçin:

كَتَبْتُ	Ýazdym	مَا كَتَبْتُ	Ýazmadym
عَلِمُوا	Bildiler	مَا عَلِمُوا	Bilmediler
شَرِبْتُمْ	Içdiňiz	ماَ شَرِبْتُمْ	Içmediniz
مَا نَصَرْتَ	Ýardam etmediň	مَا نَصَرْتُمْ	Ýardam etmediňiz
مَا نَصَرْتُمَا	Ikiňiz ýardam etmediňiz		

Mysallar:

ماَ فَتَحْتُمُ الْبَابَ	Gapyny açmadyňyz
ماَ ضَرَبْتَ الْحِصَانَ	Ata urmadyň
ضَرَبْتَ الْحِصَانَ	Ata urduň
وَجَدْنَا الْقَلَمَ	Galamy tapdyk
مَا وَجَدْنَا الْقَلَمَ	Galamy tapmadyk
خاَلِدٌ ماَ كَتَبَ الرِّسَالَةَ	Halyt haty ýazmady
عاَدِلٌ ماَ قَرَأَ الصَّحِيفَةَ	Adyl gazeti okumady
إِبْراَهِيمُ ماَ أَخَذَ الْقَلَمَ	Ybraýym galamy almady
خَدِيجَةُ ماَ فَتَحَتِ الْكِتاَبَ	Hatyja kitaby açmady
ماَ وَجَدْنَ الْحَقِيبَةَ	Horjuny tapmadylar.
ماَ فَهِمْتُمُ الْقُرْآنَ	Kurany düşünmediňiz.
هَلْ عَمِلْتِ الْواَجِبَ أَمْسِ؟	Düýn ýumuşy etdiňmi my?
لاَ ، ماَ عَمِلْتُ الْواَجِبَ أَمْسِ	Ýok, düýn ýumuşy etmedim

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Sözüň ahyryna goşulýan at çalyşmasy		**Öten zaman işligi**	**Manysy**	**Grammatik kada görä ady**
	نَصَرَ	Ýardam berdi	Täklik erkek III şahs	
	ا	نَصَراَ	Ikisi ýardam berdi	Ikilik erkek III şahs
	وْا	نَصَرُوا	Ýardam berdiler	Köplük erkek III şahs
	تْ	نَصَرَتْ	Ýardam berdi	Täklik aýal III şahs

	تَا	نَصَرَتَا	Ikisi ýardam berdi	Ikilik aýal III şahs
	نَ	نَصَرْنَ	Ýardam berdiler	Köplük aýal III şahs
	تَ	نَصَرْتَ	Ýardam berdiň	Täklik erkek II şahs
	تُمَا	نَصَرْتُمَا	Ikiňiz ýardam berdiňiz	Ikilik erkek II şahs
	تُمْ	نَصَرْتُمْ	Ýardam berdiňiz	Köplük erkek II şahs
	تِ	نَصَرْتِ	Ýardam berdiň	Täklik aýal II şahs
	تُمَا	نَصَرْتُمَا	Ikiňiz ýardam berdiňiz	Ikilik aýal II şahs
	تُنَّ	نَصَرْتُنَّ	Ýardam berdiňiz	Köplük aýal II şahs
	تُ	نَصَرْتُ	Ýardam berdim	Täklik I şahs wahde
	نَا	نَصَرْنَا	Ikimiz ýardam berdik	Ikilik I şahs
	نَا	نَصَرْنَا	Ýardam berdik	Köplük I şahs

“نَصَرَ” öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşei

نَصَرُوا	نَصَراَ	نَصَرَ
نَصَرْنَ	نَصَرَتَا	نَصَرَتْ
نَصَرْتُمْ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتَ
نَصَرْتُنَّ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتِ
	نَصَرْنَا	نَصَرْتُ

Täsirini geçirýän we täsirini geçirmeýn işlikler
(الفِعْلُ الاَّزِمُ و الفِعْلُ المُتَعَدِّي)

Öňki temalarymyzda getirilen sözlemlerde kä halatlarda işligiň üstün hereketi bilen hereketlenen açyk doldurgyjy kabul edýändigini, kä halatlarda açyk doldugyjy kabul etmän predloglaryň (jer harpynyň) kömegi bilen getirilýändigini görüpdik. Anyk doldurgyç kabul edýän işliklere täsirini geçirýän işlik, ortak işlik bilen çäklenip, doldurgyç kabul etmeýän ýa-da doldurgyjy predlog (jer harpy) arkaly alýan işliklere bolsa täsirini geçirmeýän işlikler diýlip atlandyrylýar.

Täsirini geçirýän, ýagny doldurgyç kabul eden işlikde ortak işligiň eden işiniň täsiri başga birine geçýär ýa-da onuň haýsydyr bir zat bilen baglanyşygy bolýar. Türkmen dilinde ýeňiş düşümde gelen aýyklaýjyny talap edýän işliklere geçirýän işlikler diýilýär. Täsirini geçirýän işliklerde iş-hereketiň netijesi ýeňiş düşümdäki

söze düşýär. Şonuň üçin olara ýeňiş düşümiň soragy berilýär. Meselem: al-, ber-, iý-, gör-, geý-, bil-... Bular kimi, nämäni, niräni diýen soraglara jogap bolýan sözleri talap edýär. Täsirini obýekte (ýeňiş düşümde gelen ada) geçirýän bu hili işlikler täsirini geçirýän işliklerdir.

أَكَلَ فَرِيدٌ الْخُبْزَ	Ferit çöregi iýdi

Bu sözlemde “Ferit nämäni iýdi?” soragyny hökman bermeli, ýagny işlik bu ýerde haýsydyr bir doldurgyjy talap edýär.

ضَرَبَ خَالِدٌ الْوَلَدَ	Halyt çagany urdy

Bu sözlemde “Halyt kimi urdy?” soragyny bermeli. Halydyň eden işi başga biri bilen baglanyşykly bolup, oňa gönümel täsirni ýetirýär.

Täsirini geçirmeýän işlik bolsa ortak işlik bilen çäklenip, doldurgyjy talap etmeýän işlikdir. Işligiň eden işi özünde galyp, başga birine öz täsirini ýetirmeýär. Türkmen dilinde-de täsirini geçirmeýän işliklerde ýeňiş düşümiň soragyny berip bolmaýar. Meselem: gel-, git-, agla-, gal-, ýat... Bu hili predmet (obýekt) talap etmeýän işliklerlere täsirini obýekte geçirmeýän işlikler diýilýär.

جَلَسَ خَالِدٌ	Halyt oturdy
دَخَلَ خَالِدٌ	Halyt girdi

Bu sözlemlerde ortak işligi talap edýän nämäni, nämä we kimi, kime ýaly soraglary bermek mümkinçiligi bolmaýar. Ýagny doldurgyja zerurlyk hasyl bolmaýar. Bu temany şu formada hem beýan etmek bolýar:

Kada: Arap dilinde işlikler ýanaşyp gelýän doldurgyçlaryna görä dürli toparlara bölünýär:

a. Hiç hili doldurgyjy kabul etmeýän işliklere**.**

Ýokarda beýan edilşi ýaly ortak işlik bilen çäklenip, doldurgyjy almaýan “täsirini geçirmeýän” bu topara degişlidir.

b. Doldurgyjy predlogyň (jer harpynyň) kömegi bilen alýan işlikler.

Käbir işlikler tirkeşip gelýän (özüne degişli) predlogy bilen bilelikde bitewi manyny bildirýär. Şoňa görä ýanaşyp gelýän predlog (jer harpy) asyl manysynda terjime edilmeýär.

Üns berilmeli zatlaryň ýened-de biri bu predloglar ortak işligiň başynda däl-de, doldurgyjyň başynda getirilýänligidir. Gürrüňi edilýän bu işlikleriň doldurgyjy aşakdaky tablisadaky predloglaryň (jer harplarynyň) biri bilen ulanylyp bilner.

Mysal:

بِ	لِ	عَلَى	عَنْ	فِي	إِلَى	مِنْ

بَحَثَ عَنْ	**Gözledi, derňedi**
بَحَثَ عَلِيٌّ عَنِ الْحَقِيبَةِ فِي الصَّفِّ	Aly el goşuny synpda gözledi
قَالَ لِ	**(Birine) diýdi, aýtdy**
قَالَ المُعَلِّمُ لِلطلاَّبِ	Mugallym talyplara diýdi:

قَالَ المُعَلِّمُ فِي الْكِتَابِ	Mugallym kitabynda (şeýleräk) diýdi (aýtdy)

Doldurgyjyny predlogsyz alýan işlikler. Ýokardaky mysallarda getirilen täsirini geçirýän işlikler bu topara degişlidir. Predloga zerurulyk duýulman gönümel doldurgyçlary bilen baglanyşdyrylýarlar. Öňümizdäki temalarda seljerilýän käbir işlikleriň predloga zerurlyk duýman iki ýa-da üç doldurgyjy alyp, gutarnykly sözlemi düzýändiklerini doly özleşdireris.

Mysal:

وَجَدَ الإِنْسَانُ الْعِلْمَ نَافِعاً	Ynsan ylmyň peýdalydygyny ýüze çykardy

Getirilen morfologik kadalary özleşdirmek bu bölümden soňky temalara doly düşünmek üçin juda derwaýys bolup durýar.

Üns beriň! Üstün herekete fetha, bu görnüşde hereketlenen söze “mansup” (مَنْصُوب), bu ýagdaýa bolsa “nasp” (نَصْب) ýagdaýy diýilýär. Otur hereketine “zamma” (ضَمَّة), bu görnüşde hereketli söze “merfug” (مَرْفُوع) ýa-da “mazmum” (مَضْمُوم), bu ýagdaýa bolsa “refg” (رَفْع) ýagdaýy diýilýär. Astyn hereketine “astyn” (كَسْرَة), bu görnüşde hereketli söze “mejrur” (مَجْرُور) ýa-da “meksur” (مَكْسُور), bu ýagdaýa bolsa “jer” (مَجْرُور) ýagdaýy diýilýär. Edil şol sanda harpyň üstünde ýerleşdirilýän “tegelek” alamata “jezm” (جَزْم), bu görnüşde alamatlandyrylan söze bolsa “mejzum” (مَجْزُوم) diýilýär.

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi
(الفِعْلُ المَاضِي للمَجْهُولِ)

Arap dilinde işlikler aktiw we passiw diýlip iki görnüşe bölünýär. Subýekti belli bolana arap dilinde “maglum” (معلوم, aktiw, işjeň) işlik diýlip diýilýär.

ضَرَبَ بَكْرٌ الْحِصَانَ - Bekir aty urdy.

Işi ýerine ýetiren subýekt (Bekir) bu sözlemde belli edilipdir. Işlik aktiw formada getirilipdir. Suýekti belli bolmaýan işlik bolsa “meçhul” (مجهول passiw, işjeň bolmaýan) işlik diýlip atlandyrylýar. ضُرِبَ الْحِصَانُ - At uruldy.

Subýektiň belli däldigi sebäpli bu sözlemdäki işlik gaýdym derejesinde getirilipdir.

Öten zaman işligini gaýdym derejesine öwürmek üçin üç harply işligiň birinji harpy otur, ikinji harpy astyn edilip okalmaly.

Mysal üçin:

ضَرَبَ	Urdy →	ضُرِبَ	Uruldy	كَتَبَ	Ýazdy →	كُتِبَ	Ýazyldy
عَلِمَ	Bildi →	عُلِمَ	Bilindi	فَتَحَ	Açdy →	فُتِحَ	Açyldy
أَكَلَ	Iýdi →	أُكِلَ	Iýildi	شَرِبَ	Içdi →	شُرِبَ	Içildi

Işligiň gaýdym derejesi bilen düzülen sözlemde, subýekt getirilmeýändigi üçin sözlemiň onýekti eýäniň ornuny eýeleýär. Arap dilinde bu adalga “naýyby-fagyl” eýäniň ornuny eýelän (نائب الفاعل) diýlip atlandyrylýar we ahyrky harpy otur görnüşinde okalýar

كُتِبَ الدَّرْسُ	Ders ýazyldy.

Üns beriň! Ortak işligiň ornuna gelen (naýyby-fagylyň) adyň (obýektiň) ahyrky harpynyň hereketi hemişe otur arkaly ýazylýar.
Işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgedilişi

	Köplük	Ikilik	Täklik	
Erkek	ضُرِبُوا	ضُرِبَا	ضُرِبَ	III şahs
	Olar uruldylar	Ikisi uruldy	Ol uruldy	
Aýal	ضُرِبْنَ	ضُرِبَتَا	ضُرِبَتْ	III şahs
Erkek	ضُرِبْتُمْ	ضُرِبْتُمَا	ضُرِبْتَ	II şahs
	Siz uruldyňyz	Ikiňiz uruldyňyz	Sen uruldyň	
Aýal	ضُرِبْتُنَّ	ضُرِبْتُمَا	ضُرِبْتِ	II şahs
Erkek + aýal	ضُرِبْنَا	ضُرِبْنَا	ضُرِبْتُ	I şahs
	Biz uruldyk	Ikimiz uruldyk	(Men) uruldym	

Gönükme:

رَسَمَ الطَّالِبُ الصُّورَةَ فِي الْحَدِيقَةِ.		Okuwçy suraty seýilgähde çekdi.	
فِي الْحَدِيقَةِ	الصُّورَةَ	الطَّالِبُ	رَسَمَ
Wagt-orun doldurgyjy	Obýekt	Subýekt	Öten zaman işligi

رُسِمَتِ الصُّورَةُ فِي الْحَدِيقَةِ.		Surat seýilgähde çekildi.
فِي الْحَدِيقَةِ	الصُّورَةُ	رُسِمَتِ
Wagt-orun doldurgyjy	Eýäniň ornuna geçen obýekt	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi

Mysallardan görnüşi ýaly birinji sözlemiň obýekti ikinji sözlemde eýäniň ornuny eýelän söz bolup gelipdir, şoňa görä işligiň gaýdym derejesi oňa jyns taýdan-da, san taýdan-da sazlaşykda aýal jynsy bolup gelipdir.

Mysallar:

أَخَذَتِ الْمُعَلِّمَةُ الدَّفْتَرَ مِنَ التِّلْمِيذِ	Mugallym depderi okuwçydan aldy.
أُخِذَ الدَّفْتَرُ مِنَ التِّلْمِيذِ	Depder okuwçydan alyndy.
كَسَبَ الْفَرِيقُ الْمُبَارَاةَ فِي آخِرِ لَحْظَةٍ	Topar oýnuň ahyrynda ýeňdi.
كُسِبَتِ الْمُبَارَاةُ فِي آخِرِ لَحْظَةٍ	Oýnuň ahyrynda üstünlik gazanyldy.

شَرِبَتِ الْمَرِيضَةُ الدَّواءَ	Syrkaw dermany içdi.
شُرِبَ الدَّواءُ.	Derman içildi.
مِنْ أَيْنَ أُخِذَتْ هَذِهِ الصُّورَةُ ؟	Bu surat nireden alyndy?
شَكَرَ حَسَنٌ الْمُدَرِّسِينَ	Hasan mugallymlara minnetdarlyk bildirdi.
شُكِرَ الْمُدَرِّسُونَ	Mugallymlara minnetdarlyk bildirildi.
رَكِبَ عُمَرُ الدَّراَّجَةَ	Omar welosipete mündi.
رُكِبَتِ الدَّراَّجَةُ	Welosipete münüldi.
فَهِمَ التَّلاَمِيذُ الدُّرُوسَ	Okuwçylar derslere düşündiler.
فُهِمَتِ الدُّرُوسُ	Dersler düşünildi, özleşdirildi.
كَتَبَتْ لَيْلَى رِسالَتَيْنِ	Leýla iki sany hat ýazdy.
كُتِبَتْ رِسالَتَانِ	Iki sany hat ýazyldy.
فَتَحَ مَحْمُودٌ الْبابَ	Mahmyt gapyny açdy.
فُتِحَ الْبابُ.	Gapy açyldy.
أَكَلَ أَحْمَدُ التُّفاَّحَةَ	Ahmet almany iýdi.
أُكِلَتِ التُّفاَّحَةُ.	Alma iýildi.
كَتَبَتْ فاَطِمَةُ الدَّرْسَيْنِ.	Patma iki dersi ýazdy.
كُتِبَ الدَّرْساَنِ.	Iki ders ýazyldy.
مَسَحَ خاَلِدٌ السَّبُّورَةَ.	Halyt tagtany arassalady.
مُسِحَتِ السَّبُّورَةُ.	Tagta arassalandy.
أُخِذَ الْكِتاَبُ.	Kitap alyndy.
فُهِمَتِ الْقِصَّتاَنِ.	Iki hekaýa düşünildi.
قَرَأَ الطُّلاَّبُ الْقِصَّةَ.	Okuwçylar hekaýany okady.
قُرِئَتِ الْقِصَّةُ.	Hekaýa okaldy.
شَرَحَتِ الأُسْتاَذَةُ الدَّرْسَيْنِ.	Mugallym iki dersi şerh etdi (düşündirdi).
شُرِحَ الدَّرْساَنِ.	Iki ders düşündirildi.
فَرَضَ القَانُونُ عَلَى الْنَّاسِ.	Kanunlara boýun bolmak ynsanlara borç edildi.
فُرِضَ العِلْمُ عَلَى النَّاسِ.	Ylym öwrenmek hemmeleriň borjudyr.
فَحَصَ الطَّبِيبُ الْمَرِيضاَتِ.	Doktor aýal syrkawy barlagdan geçirdi.
فُحِصَتِ الْمَرِيضاَتُ.	Aýal syrkawlar barlag edildi.
كَتَبَ أَخِي الرِّسالَتَيْنِ.	Doganym iki sany haty ýazdy.
كُتِبَتِ الرِّسالَتاَنِ.	Iki sany hat ýazyldy.
شَكَرَ الْقائِدُ الْمُجاَهِدِينَ.	Serkerde söweşijilere minnetdarlyk bildirdi.
شُكِرَ الْمُجاَهِدُونَ.	Söweşijilere minnetdarlyk bildirildi..

تُرِكَ الْعَمَلُ لِلصَّلاَةِ.	Iş namaz üçin terk edildi.
جَعَلَ اللهُّ الأَرْضَ مَسْكَناً لِلإِنْسانِ.	Alla ýeri ynsan üçin mesgen etdi.
جُعِلَتِ الأَرْضُ مَسْكَناً لِلإِنْسانِ.	Ýer ynsan üçin mesgen edildi.

DÖRDÜNJI BÖLÜM
HÄZIRKI ZAMAN IŞLIGI
(الفِعْلُ المُضَارِعُ)

Häzirki zaman işliginiň ýasalyşy we ýöňkemede üýtgeýşi

Arap dilinde iki sany işlik birek-birekden düýpli tapawutlylykda ýöňkemede üýtgeýär. Başyna bir harp getirmek ýa-da ahyrky hereketine üýtgeşme girizmek arkaly beýleki zaman formalarynyň ählisi şol ikisinden ýasalýar. Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgedilişinii özleşdrenimizden soň bilmeli we özleşdirmeli ikinji esasy meslele häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi bolup durýar. Häzirki we näbelli geljek zamandaky hadysany bildirýän işliklere arap dilinde "muzaryg" (مضارع) diýlip atlandyrylýar. Işligiň ahyryna …ýar, ….ýär goşulmasy goşulmak arkalay terjime edilýär. Türkmen dilinden tapawutlylykda bu işlik arap dilinde häzirki zaman bilen bir hatarda näbelli geljek zamany bildirýär. Häzirki zaman işligi "**أَتَيْنَ**" goşulmasyndaky harplardan biri bilen başlanýar.

Mysal:

تَخْرُجُ	(Sen) çykýarsyň, çykarsyň	أَخْرُجُ	(Men) çykýaryn, çykaryn
نَخْرُجُ	(Biz) çykýarys, çykarys	يَخْرُجُ	(ol) çykýar, çykar
يَكْتُبُ	ýazar, ýazýar	يَعْلَمُ	bilýär, biler

Häzirki zaman işliginde üns bermeli zatlaryň biri ýokardaky mysallarda getirilen we "**أَتَيْنَ**" harplaryndan biri bilen başlanýan süläsi (üç harply) işlikleriň umumy häsiýetli alamaty "muzaragat" (مضارعات häzirki zamany bildirýän) harplarynyň üstün bilen başlanmagy we ählisiniň ahyrky harpynyň hereketiniň otur arkaly aýdylmagydyr. Ortadaky harpyň hereketi bolsa hemişe üýtgäp durýar. Üstün, otur ýa-da astyn gelip bilýär. Şol sebäpden belli bir kadasy bolmaýar. Ýöne olary ýatlamak we sözlüklerden seljermek arkaly ortanjy harpy anyklamak bolýar. Üç harply işlik diýlip atlandyrylýan "süläsi" (ثلاثي) işliklerde öten zaman bilen häzirki zaman işligi aşakdaky alty şekilden birinde gabat gelýär:

Arap dilinde ulanylýan işlikleriň görnüşleri (asly üç harply işlikleriň alty baby)

I bap-görnüş نَصَرَ يَنْصُرُ - ýardam berdi

خَرَجَ يَخْرُجُ	çykdy	أَخَذَ يَأْخُذُ	aldy	قَتَلَ يَقْتُلُ	öldürdi

I baba degişli mysallar: نَصَرَ يَنْصُر، قَعَدَ يَقْعُدُ أَخَذَ يَأْخُذُ، بَرَأَ يَبْرُؤ، قَالَ يَقُولُ، غَزَا يَغْزُو، مَرَّ يَمُرُّ.

II bap-görnüş: ضَرَبَ يَضْرِبُ urdy

رَجَعَ يَرْجِعُ	dolandy	ظَلَمَ يَظْلِمُ	zulum etdi	جَلَسَ يَجْلِسُ	oturdy

II baba degişli mysallar: ضَرَبَ يَضْرِب، جَلَسَ يَجْلِسُ، وَعَدَ يَعِدُ، بَاعَ يَبِيعُ، رَمَى يَرْمِي، وَقَى يَقِي، طَوَى يَطْوِي، فرَّ يفِرُّ، أَتَى يَأْتِي، جَاءَ يَجِيءُ، أَبَرَ يَأْبِر، هَنَأَ يَهْنِئُ، أَوَى يَأْوِي، وَأَى يَئِي.

III bap-görnüş: فَتَحَ يَفْتَحُ - açdy

سَأَلَ يَسْأَلُ	sorady	صَنَعَ يَصْنَعُ	ýasady, işledi	ذَهَبَ يَذْهَبُ	gitdi

III baba degişli mysallar: فَتَحَ يَفْتَحُ، ذَهَبَ يَذْهَبُ، سَعَى يَسْعَى، وَضَعَ يَضَعُ، يَفَعَ يَيْفَعُ، وَهَلَ يَوْهَل، أَلَهَ يألَه، سَأَلَ يَسْأَلُ، قَرَأَ يَقْرَأ.

IV bap-görnüş: عَلِمَ يَعْلَمُ - bildi

وَجِلَ يَجَلُ	gorkdy	شَهِدَ يَشْهَدُ	şaýat boldy	وَجِلَ يَجَلُ	gorkdy

IV baba degişli mysallar: فرِحَ يفرَح، علِم يَعلَم، وَجِل يوْجَل، يَبِسَ يَيْبَس، خاف يَخاف، هاب يَهاب، غَيِد يَغْيَد، عَوِر يَعْوَر، رَضِيَ يرضَى، قَوِىَ يَقْوَى، وَجِيَ يوْجَى، عَضَّ يَعَضُّ أَمِنَ يَأْمَنُ، سَئِمَ يَسْأَمُ، صَدِئَ يَصْدَأُ.

V bap-görnüş: حَسُنَ يَحْسُنُ gözelleşdi

كَبُرَ يَكْبُرُ	ulaldy	قَبُحَ يَقْبُحُ	bedroýlaşdy	كَبُرَ يَكْبُرُ	ulaldy

V baba degişli mysallar: شَرُفَ يَشْرُفُ حَسُنَ يَحْسُنُ، وَسُمَ يَوْسُمُ، يمُنَ يَيْمُنُ، أَسُلَ يَأْسُلُ، لَؤُمَ يَلْؤُمُ، جَرُؤَ يَجْرُؤُ، سَرُوَ يَسْرُو.

VI bap-görnüş: حَسِبَ يَحْسِبُ - hasap etdi, çaklady, güman etdi

وَرِثَ يَرِثُ	mirasdüşer boldy

VI baba degişli mysallar: وَثِقَ يَثِقُ ، وَرِثَ يَرِثُ ، وَرِعَ يَرِعُ ، وَرِكَ يَرِكُ، وَرِمَ يَرِمُ ، وَرِيَ يَرِي ، وَعِقَ يَعِقُ ، وَفِقُ يَفِقُ، وَقِهَ يَقِهُ ، وَكِمَ يكِمُ، وَلِيَ يَلِي ، وَمِقَ يمِقُ ، وَجِدَ يَجِدُ.

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
I bap – نَصَرَ يَنْصُرُ

Tertip belgisi	Manysy	Masdary	Häzirki zamany	Öten zamany
1	ýazmak	كَتْباً – كِتَابَةً	يَكْتُبُ	كَتَبَ
2	çykmak	خُرُوجًا	يَخْرُجُ	خَرَجَ
3	ders okamak	دَرْساً	يَدْرُسُ	دَرَسَ
4	terk etmek	تَرْكاً	يَتْرُكُ	تَرَكَ
5	Höküm etmek	حُكْماً	يَحْكُمُ	حَكَمَ
6	talap etmek	طَلَباً	يَطْلُبُ	طَلَبَ
7	dymmak	سُكُوتاً	يَسْكُتُ	سَكَتَ

8	seretmek	نَظَراً	يَنْظُرُ	نَظَرَ
9	öldürmek	قَتْلاً	يَقْتُلُ	قَتَلَ
10	duýmak	شُعُوراً	يَشْعُرُ	شَعَرَ
11	hüjüm etmek	هُجُومًا	يَهْجُمُ	هَجَمَ
12	ybadat etmek	عِبَادَةً	يَعْبُدُ	عَبَدَ
13	minnetdarlyk bildirmek	شُكْراً	يَشْكُرُ	شَكَرَ
14	dogry sözlemek	صِدْقاً	يَصْدُقُ	صَدَقَ
15	gelmek, taýýar bolmak	حُضُوراً	يَحْضُرُ	حَضَرَ
16	girmek	دُخُولاً	يَدْخُلُ	دَخَلَ
17	ýatlamak, ýada salmak	ذِكْرًا	يَذْكُرُ	ذَكَرَ
18	ýykylmak	سُقُوطاً	يَسْقُطُ	سَقَطَ
19	oturmak	قُعُودًا	يَقْعُدُ	قَعَدَ
20	sejde etmek	سُجُوداً	يَسْجُدُ	سَجَدَ

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi I görnüşdäki işlikler toparyna degişli.
نَصَرَ يَنْصُر، قَعَدَ يَقْعُدُ خَذَ يَأْخُذُ، بَرَأَ يَبْرُؤ، قال يقُول، غَزَ يَغْزُو، مَرَّ يَمُرُّ. مَرَّ يَمُرُّ، خَشَّ يَخُشُّ، هَبَّ تَهُبُّ، رَشَّ يَرُشُّ، طَلّ يَطُلُّ صَدَّ يَصِدُّ يَصُدُّ، خَرَّ يَخِرُّ يَخُرُّ، حَدَّ تَحِدُّ تَحُدُّ قَامَ يَقُومُ، صَامَ يَصُومُ، حَالَ يَحُولُ، طَالَ يَطُولُ، جَالَ يَجُولُ، صَالَ يَصُولُ، قَالَ يَقُولُ نَمَا يَنْمُو، دَعَا يَدْعُو، غَزَا يَغْزُو، حَدَا يَحْدُو، رَجَا يَرْجُو، سَمَا يَسْمُو كَفَّهُ يَكُفُّ، رَدَّهُ يَرُدُّ، مَدَّهُ يَمُدُّ، عَدَّ يَعُدُّ، سَلَّ يَسُلُّ حَبَّ يَحِبُّ هَرَّ، شَدَّ، عَلَّ، بَتَّ، نَمَّ هَرَّ يَهِرُّ وَيَهُرُّ، شَدَّ يَشِدُّ يَشُدُّ، عَلَّ يَعِلِّ يَعُلُّ، بَتَّ يَبِتُّ يَبُتُّ، نَمَّ يَنِمُّ يَنُمُّ نَثَّ يَنِثُّ يَنُثُّ، شَجَّ يَشِجُّ يَشُجُّ، أَضَّ يَأِضُّ يَأُضُّ، رَمَّ يَرِمُّ يَرُمُّ صَرَّ يَصِرُّ يَصُرُّ، هَشَّ يَهِشُّ يَهُشُّهُ شَمَّ يَشِمُّ يَشُمُّ طَمَّ يَطِمُّ يَطُمُّ، غَطَّ يَغِطُّ يَغُطُّ دَخَلَ يَدْخُلُ، نَفَخَ يَنْفُخُ، بَرَأَ يَبْرُؤُ، طَلَعَ يَطْلُعُ مدَّ : يمُدُّ . ردّ : يرُدُّ . كتَبَ : يكتُبَ . طلَعَ : يطلُعُ . مَكَثَ : يَمْكُثُ .

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
II bap – ضَرَبَ يَضْرِبُ

Tertip belgisi	Manysy	Masdary	Häzirki zamany	Öten zamany
1	Oturmak	جُلُوسًا	يَجْلِسُ	جَلَسَ
2	Daşamak	حَمْلاً	يَحْمِلُ	حَمَلَ
3	Dolanmak	رُجُوعاً	يَرْجِعُ	رَجَعَ
4	Urmak	ضربا	يَضْرِبُ	ضَرَبَ
5	Sabyr etmek	صَبْراً	يَصْبِرُ	صَبَرَ
6	Zulum etmek	ظُلْماً	يَظْلِمُ	ظَلَمَ
7	Tanamak, bilmek	مَعْرِفَةً	يَعْرِفُ	عَرَفَ
8	Rüstem gelmek	غَلَبَةً	يَغْلِبُ	غَلَبَ
9	Güýç ýetirmek, edip bilmek	قُدْرَةً	يَقْدِرُ	قَدَرَ
10	Döwmek	كَسْراً	يَكْسِرُ	كَسَرَ

11	Inmek	نُزُولاً	يَنْزِلُ	نَزَلَ
12	Ýalan sözlemek	كِذْباً	يَكْذِبُ	كَذَبَ
13	Ýuwmak	غَسْلاً	يَغْسِلُ	غَسَلَ
14	Ogurlamak	سَرِقَةٌ	يَسْرِقُ	سَرَقَ
15	Gazanmak	كَسْباً	يَكْسِبُ	كَسَبَ

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi II görnüşdäki işlikler toparyna degişli.
ضَرَبَ يَضْرِب، جَلَسَ يَجْلِسُ، وَعَدَ يعد، باع يبيع، رمَى يرمِى، وَقى يقِى، طَوَى يطْوِى، فرَّ يفِرُّ، أتى يأتي، جاء يجئ، أبَر النخل يأبِره، هَنَأَ يَهْنِئ، أَوَى يَأوِي، وَأَى يَئ، وَجَدَ، وَعَدَ، وَفَدَ، وَرَدَ، وَصَف، وَسَمَ يَجِدُ، يَعِدُ، يَفِدُ، يَرِدُ، يَصِفُ، يَسِمُ : وَعَدَ : يَعِدُ . ضَرَبَ : يَضْرِبُ . قَفَزَ : يَقْفِزُ . نَزَلَ : يَنْزِلُ .

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
III bap – فَتَحَ يَفْتَحُ

Tertip belgisi	Manysy	Masdary	Häzirki zamany	Öten zamany
1	Gözlemek, seljermek	بَحْثاً	يَبْحَثُ	بَحَثَ
2	etmek	جَعْلاً	يَجْعَلُ	جَعَلَ
3	Toplamak, jemlemek	جَمْعاً	يَجْمَعُ	جَمَعَ
4	Itmek, uzaklaşdyrmak, kowmak	دَفْعاً	يَدْفَعُ	دَفَعَ
5	Gitmek	ذَهَاباً	يَذْهَبُ	ذَهَبَ
6	Galdyrmak	رَفْعاً	يَرْفَعُ	رَفَعَ
7	Ekin ekmek, ýetişdirmek	زَرْعاً	يَزْرَعُ	زَرَعَ
8	Haýwan soýmak	ذَبْحاً	يَذْبَحُ	ذَبَحَ
9	Öndürmek, ýasamak	صُنْعاً	يَصْنَعُ	صَنَعَ
10	(Pul, kitap, surat) çap etmek	طَبْعاً	يَطْبَعُ	طَبَعَ
11	Ýüze çykmak	ظُهُورًا	يَظْهَرُ	ظَهَرَ
12	Gözden geçirmek/barlamak	فَحْصاً	يَفْحَصُ	فَحَصَ
13	Kesmek	قَطْعاً	يَقْطَعُ	قَطَعَ
14	Öwmek	مَدْحاً	يَمْدَحُ	مَدَحَ
15	Päsgellemek	مَنْعاً	يَمْنَعُ	مَنَعَ
16	Başarmak	نَجَاحاً	يَنْجَحُ	نَجَحَ
17	Peýdaly bolmak, peýda bermek	نَفْعاً	يَنْفَعُ	نَفَعَ
18	Süpürmek	مَسْحاً	يَمْسَحُ	مَسَحَ
19	Etmek	فِعْلاً	يَفْعَلُ	فَعَلَ

20	Düşündirmek, şerh etmek	شَرْحاً	يَشْرَحُ	شَرَحَ

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi III görnüşdäki işlikler toparyna degişli.

فتح يفتَح، ذهَب يذهَب، سعَى يسعَى، وَضَع يضَع، يفَع يَيْفَعُ، وَهَل يَوْهَل، أَلَهَ يأله، سأَل يَسأل، قَرَأ يَقْرَأ. أَبي يأْبَى، هلَكَ يهْلَك كركَن يركَن، قَلَى يقْلَى وَهَبَ يَهَبُ وَقَعَ يَقَعُ، ووَضَعَ يَضَعُ كَالَ، صَارَ، بَاعَ، سَارَ، طَارَ يَكِيلُ، يَصِيرُ، يَبِيعُ، يَسِيرُ، يَطِيرُ مَشَى يَمْشِي، رَمَى يَرْمِي، هَدَى يَهْدِي، أَتَى يَأْتِي، حَمَى يَحْمِي أَبَى يَأْبَى يَأْبِي، جَبَى يَجْبَى يَجْبِي نَأَى يَنْأَى، رَعَى يَرْعَى، نَهَى يَنْهَى، نَعَى يَنْعَى، سَعى يَسْعَى حَنَّ يَحِنُّ، جَلَّ يَجِلُّ، تَمَّ يَتِمُّ، ذَلَّ يَذِلُّ، رَقَّ يَرِقُّ بَعَثَ يَبْعَثُ، سَأَلَ يَسْأَلُ، نَحَرَ يَنْحَرُ، فَخَرَ يَفْخَرُ، ذَهَبَ يَذْهَبُ، جَمَعَ يَجْمَعُ قَرَأَ يَقْرَأُ، بَدَأَ يَبْدَأُ، قَلَعَ يَقْلَعُ، نَزَعَ يَنْزَعُ نَأَمَ يَنْئِمُ، رَجَعَ يَرْجِعُ صَبَغَ يَصْبَغُ يَصْبُغُ، دَبَغَ يَدْبَغُ يَدْبُغُ، نَهَبَ يَنْهَبُ يَنْهُبُ مَنَحَ يَمْنَحُ يَمْنِحُ، نَضَحَ يَنْضَحُ يَنْضِحُ، نَغَمَ يَنْغَمُ يَنْغِمُ رَجَحَ يَرْجَحُ يَرْجِحُ يَرْجُحُ، نَبَعَ يَنْبَعُ يَنْبِعُ يَنْبُعُ، جَنَحَ يَجْنَحُ يَجْنِحُ يَجْنُحُ سَأَلَ يَسْأَلُ, قَرَأَ يَقْرَأُ, ذَهَبَ يَذْهَبُ, رَفَهَ يَرْفَهُ, بَعَثَ يَبْعَثُ, وَضَعَ يَضَعُ, لحَسَ يَلْحَسُ, ذَبَحَ يَذْبَحُ, نَغَرَ يَنْغَرُ دَمَغَ يَدْمَغُ, فَخَرَ يَفْخَرُ , مَسَخَ يَمْسَخُ قَرَأَ : يَقْرَأُ . سَأَلَ : يَسْأَلُ . رَفَعَ : يَرْفَعُ . ذَهَبَ : يَذْهَبُ . نَهَضَ : يَنْهَضُ .

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
IV bap – عَلِمَ يَعْلَمُ

Tertip belgisi	Manysy	Masdary	Häzirki zamany	Öten zamany
1	Ýadamak	تَعَباً	يَتْعَبُ	تَعِبَ
2	Ýatlamak	حِفْظاً	يَحْفَظُ	حَفِظَ
3	Gorkmak, aňkaň aşmak	دَهْشَةً	يَدْهَشُ	دَهِشَ
4	Gazanmak, girdeji edinmek	رِبْحاً	يَرْبَحُ	رَبِحَ
5	Merhemet etmek	رَحْمَةً	يَرْحَمُ	رَحِمَ
6	Islemek, küýsemek	رَغْبَةً	يَرْغَبُ	رَغِبَ
7	(Ulaga) münmek	رُكُوباً	يَرْكَبُ	رَكِبَ
8	Salamat bolmak, sag bolmak	سَلاَمَةً	يَسْلَمُ	سَلِمَ
9	Eşitmek	سَمْعاً	يَسْمَعُ	سَمِعَ
10	Içmek	شُرْباً	يَشْرَبُ	شَرِبَ
11	Düzümine almak, içine girmek	شُمُولاً	يَشْمَلُ	شَمِلَ
12	Şaýat bolmak	شَهَادَةً	يَشْهَدُ	شَهِدَ
13	Ýoldaş bolmak	صُحْبَةً	يَصْحَبُ	صَحِبَ
14	Dyrmaşmak	صُعُودًا	يَصْعَدُ	صَعِدَ
15	Gülmek	ضِحْكاً	يَضْحَكُ	ضَحِكَ
16	Haýran galmak, geň galmak	عَجَباً	يَعْجَبُ	عَجِبَ
17	Işlemek, etmek	عَمَلاً	يَعْمَلُ	عَمِلَ

18	Gaharlanmak, gyzarylmak	غَضَباً	يَغْضَبُ	غَضِبَ
19	Aňmak, düşünmek	فَهْماً	يَفْهَمُ	فَهِمَ
20	Kabul etmek	قَبُولاً	يَقْبَلُ	قَبِلَ

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi IV görnüşdäki işlikler toparyna degişli.

فرِحَ يفرَح، علِم يَعلَم، وَجِل يوْجَل، يَبِسَ يَيْبَس، خاف يَخاف، هاب يَهاب، غَيِد يَغْيَد، عَوِر يَعْوَر، رَضِيَ يرضَى، قَوِيَ يَقْوَى، وَجِيَ يوْجَى، عَضَّ يَعَضّ أمِنَ يأمَن، سَئِمَ يَسْأم، صَدِئ يَصْدأ. فرِح طرِبَ، بَطِر أَشِر، غَضِب حزِن، شبع رَوِىَ سكِر، عطِش وظمِئ، صَدِىَ هَيِم، حَمِر سَودَ، عوِرَ عَمِش جَهِرَ، كغَيِدَ هَيِفَ لَمِىَ. حَسِبَ يَحْسَبُ، سَلِمَ يَسْلَمُ، فَرِحَ يَفْرَحُ، عَلِمَ يَعْلَمُ، وَوَجِلَ يَوْجَلُ، وَسِعَ يَسَعُ، خَافَ يَخَافُ، هَابَ يَهَابُ، عَطِشَ يَعْطَشُ عَلِمَ : يَعْلَمُ . نَسِيَ : يَنْسَى . أَمِنَ : يَأْمَنُ . وَجِلَ : يَجِلُ . وَسِنَ : يَسِنُ . فرِح : يفرَح . طرِب : يَطرَبُ . حَزِن : يحزَن . : يَبطَر . أشِر : يأشَر . غضِب : يغضَب . شَبِع : يشبَع . عطِش : يعطَش . حَمِرَ : يحْمَرُ . سَوِدَ : يَسْوَدُ . عوِر : يَعْوَرَ . غَيِدَ : يَغْيَدُ . هَيِفَ : يَهْيَفُ . نَحِفَ : يَنْحَفُ . سَمِنَ : يَسْمَنُ . تَخِن : يَتْخَنُ .

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
V bap: - شَرُفَ يَشْرُفُ

Tertip belgisi	Manysy	Masdary	Häzirki zamany	Öten zamany
1	Owadan bolmak	حَسَنٌ	يَحْسُنُ	حَسُنَ
2	Ýelimlemek	وَسْمٌ	يَوْسُمُ	وَسُمَ
3	Bagtyýar bolmak	يُمْنَ	يَيْمُنُ	يمُنَ
4	Ýiteltmek	أَسَلٌ	يَأْسُلُ	أَسُلَ
5	Bejermek	لُؤْمٌ	يَلْؤُمُ	لَؤُمَ
6	Bagtyýar bolmak	جُزأَةٌ ,جَرَاءَةٌ	يَجْرُؤُ	جَرُؤَ
7	Meşhur bolmak	سَرْوٌ	يَسْرُو	سَرُوَ
8	Näzik bolmak	ظَرَافَةٌ	**يَظْرُفُ**	**ظَرُفَ**
9	Mertebeli bolmak	شَرَفٌ	**يَشْرُفُ**	**شَرُفَ**
10	Aňsatlaşmak	سُهُولَةٌ	**يَسْهُلُ**	**سَهُلَ**

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi V görnüşdäki işlikler toparyna degişli.

شَرُفَ يَشْرُفُ حَسُنَ يَحْسُنُ، وَسُمَ يَوْسُمُ، يمُنَ يَيْمُنُ، أَسُلَ يَأْسُلُ، لَؤُمَ يَلْؤُمُ، جَرُؤَ يَجْرُؤُ، سَرُوَ يَسْرُو, ظَرُفَ يَظْرُفُ، شَرُفَ يَشْرُفُ، سَهُلَ يَسْهُلُ، حَسُنَ يَحْسُنُ، ضَخُمَ يَضْخُمُ قبُح ، ووسُمَ ، وصغُر ، وكبُر ، وطوُل ، وقصُر ، وغلُظ ، ورفُق ، وسهُل وصعُب ، وسهُل ، وسرُع ، وبطُأ ، وفحُش

Üç harply işlige degişli mysallar (öten zamany, häzirki zamany we masdary)
VI bap: - وَرِثَ يَرِثُ

Tertip	Manysy	Masdary	Häzirki	Öten zamany

belgisi			zamany	
1	Dostlaşmak	وَلاَيَةٌ	يَلِي	وَلِيَ
2	Çişmek	وَرَمٌ	يَرِمُ	وَرِمَ
3	Näzik çemeleşmek	وَمْقٌ	يَمِقُ	وَمِقَ
4	Ygtybarly bolmak	وُثُوقٌ , ثِقَةٌ , مَوْثِقٌ	يَثِقُ	وَثِقَ
5	Çaklamak	حِسَابٌ حُسْبَانٌ	يحسِب	حسِب
6	Ýumşak bolmak	نِعْمَةٌ	ينعِم	نِعم
7	Ýalamak	وُلُوغٌ	يَلِغُ	وَلِغَ
8	Heläk bolmak	وُبُوقٌ	يَبِقُ	وَبِقَ
9	Bürenmek	وَرَكٌ	يَرِكُ	وَرِكَ
10	Gaharlanmak	وَغَرٌ	يَغِرُ	وَغِرَ

Bellik: Aşakdaky işlikleriň ählisi VI görnüşdäki işlikler toparyna degişli.

وَرِثَ يَرِثُ، وَلِيَ يَلِي، وَرِمَ يَرِمُ، وَرِعَ يَرِعُ، وَمِقَ يَمِقُ، وَفِقَ يَفِقُ، وَثِقَ يَثِقُ، وَرِيَ يَرِي , حسِب يحسِب، نِعم ينعِم وَلِغَ يَلِغُ يَوْلَغُ، وَبِقَ يَبِقُ يَوْبَقُ، وَحِمَ يَحِمُ يَوْحَمُ وَجِدَ يَجِدُ، وَقِهَ يَقِهُ، وَكِمَ يَكِمُ، وَرِكَ يَرِكُ، وَعِقَ يَعِقُ حَسِبَ يَحْسِبُ يَحْسَبُ، وَغِرَ يَغِرُ يَوْغَرُ، وَحِرَ يَحِرُ يَوْحَرُ، نَعِمَ يَنْعِمُ يَنْعَمُ، بَئِسَ يَبْئِسُ يَبْئَسُ، وَلِهَ يَلِهُ يَوْلَهُ، يَبِسَ يَيْبِسُ يَيْبَسُ، يَئِسَ يَيْئِسُ يَيْأَسُ، وَهِلَ يَهِلُ يَوْهَلُ

Üns beri! Arap dilinde asyl harplary üç harpdan ybarat bolan işliklere üç harply “sülüsi müjerret” (ثلاثي المجرد) diýlip atlandyrylýar we olar “bap” (باب) diýlip beýan edilýän görnüşleriň/galyplaryň birine gabat gelmek bolýar.

Edebi çeşmelerde ýygy ulanylýan işlikleriň öten we häzirki zaman şekilleri şulardan ybaratdyr:

Häzirki zaman işliginiň ortanjy harpy otur arkaly ýazylýanlary:

خَرَجَ – يَخْرُجُ	Çykdy – çykýar	كَتَبَ – يَكْتُبُ	Ýazdy – ýazýar
ذَكَرَ – يَذْكُرُ	Zikir etdi-zikir edýär	دَخَلَ – يَدْخُلُ	Girdi – girýär
عَبَدَ – يَعْبُدُ	Ybadat etdi-ybadat edýär	نَصَرَ - يَنْصُرُ	Ýardam berdi-ýardam berýär
أَمَرَ – يَأْمُرُ	Buýruk etdi- buýruk edýär	نَظَرَ – يَنْظُرُ	Seretdi – seredýär
سَجَدَ – يَسْجُدُ	Sejde etdi-sejde edýär	أَخَذَ – يَأْخُذُ	Aldy – alýar
طَلَبَ – يَطْلُبُ	Isledi – isleýär	خَلَقَ – يَخْلُقُ	Ýaratdy – ýaradýar
شَكَرَ – يَشْكُرُ	Minnetdarlyk bildirdi, şükür etdi – minnetdarlyk bildirýär, şükür edýär		

Häzirki zaman işliginiň ortanjy harpy üstün bolup gelýänleri

سَأَلَ – يَسْأَلُ	Sorady, isledi-sorar, islär	فَتَحَ – يَفْتَحُ	Açdy – açar
شَرِبَ – يَشْرَبُ	Içdi – içer	قَرَأَ- يَقْرَأُ	Okady – okar
لَعَنَ – يَلْعَنُ	Nälet etdi – nälet eder	فَعَلَ – يَفْعَلُ	Etdi – eder
بَعَثَ – يَبْعَثُ	Ugratdy – ugradar	ذَهَبَ – يَذْهَبُ	Gitdi – gider
عَمِلَ – يَعْمَلُ	Işledi, etdi- işlär, eder	عَلِمَ – يَعْلَمُ	Bildi – biler
جَعَلَ – يَجْعَلُ	Etdi– eder	سَمِعَ – يَسْمَعُ	Eşitdi – eşider
مَنَعَ – يَمْنَعُ	Gadagan etdi, böwet boldy -gadagan eder, böwet bolar	فَهِمَ – يَفْهَمُ	Düşündi – düşüner

Häzirki zaman işliginiň ortanjy harpy astyn bolup gelýänleri:

عَقَلَ- يَعْقِلُ	Paýhasly boldy – paýhasly bolar	ضَرَبَ – يَضْرِبُ	Urdy- urar
غَلَبَ – يَغْلِبُ	Ýeňdi – ýeňer	جَلَسَ- يَجْلِسُ	Oturdy-oturar
عَرَفَ – يَعْرِفُ	Bildi, tanady – biler, tanar	نَزَلَ – يَنْزِلُ	Indi – iner
عَرَضَ – يَعْرِضُ	Görkezdi – görkezer		

“يَكْتُبُ” häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

	Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
Erkek	يَكْتُبُونَ	يَكْتُبَانِ	يَكْتُبُ	III şahs
Aýal	يَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبُ	III şahs
	(Olar) ýazýarlar	(Ol ikisi) ýazýar	(Ol) ýazýar	
Erkek	تَكْتُبُونَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبُ	II şahs
Aýal	تَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبِينَ	II şahs
	(Siz) ýazýarsyňyz	(Ikiňiz) ýazýarsyňyz	(Sen) ýazýarsyň	
Erkek + aýal	نَكْتُبُ	نَكْتُبُ	أَكْتُبُ	I şahs
	Biz ýazýarys	Ikimiz ýazýarys	Men ýazýaryn	

Bellik: Öten zaman işliginiň başdaky harpy hemze bolan أَكَلَ (iýdi) –أَمَرَ (buýurdy)- أَخَذَ (aldy) ýaly işlikleriň hemzeleri, häzirki zaman I şahs (men) ýöňkemesinde, iki hemze yzly-yzyna gelendigi üçin (أَأْكُلُ) görnüşinde däl-de, birikdirilip آكُلُ (iýýärin), آمُرُ (buýruk ederin, buýruk edýärin), آخُذُ (alýaryn, alaryn) görnüşinde uzadyp okamak diňe hemze görnüşli işliklerde duş gelýär.

Häzirki zaman işliginiň görnüşleri

Häzirki zaman işligi iki topara bölünýär

1. Häzirki zaman işliginiň düýp derejesi
2. Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi

Häzirki zaman işliginiň düýp derejesi üç topara bölünýär:

a. يَفْعُلُ galypynda: **يَكْتُبُ** ýaly.

b. يَفْعِلُ galypynda: **يَغْسِلُ** ýaly.

ç. يَفْعَلُ galypynda: **يَعْلَمُ** ýaly.

Üç galypyň birek-birekden tapawudy diňe üçünji harpyň hereketinden gelip çykýar. Olaryň birinji harpy hemişe üstün, ikinji harp hemişe säkin, dördünji harpy hemişe otur arkaly ýazylýar.

Üns beriň! Häzirki zaman işligi hereketli bolsa hereketine garap, onuň görnüşini anyk bilmek bolýar. Ýöne hereketi goýulmadyk bolsa haýsy görnüşe laýyklykda okalmalydygyny sözlüge salgylanyp anyklamak bolar.

Häzirki zaman işliginiň düýp derejesi

يَفْعُلُ galypynda gabat gelýän **يَكْتُبُ** häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَكْتُبُونَ	يَكْتُبَانِ	يَكْتُبُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تَكْتُبُونَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
تَكْتُبْنَ	تَكْتُبَانِ	تَكْتُبِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نَكْتُبُ		اَكْتُبُ		مُتَكَلِّمٌ

يَفْعِلُ galypynda gabat gelýän **يَغْسِلُ** häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَغْسِلُونَ	يَغْسِلاَنِ	يَغْسِلُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يَغْسِلْنَ	تَغْسِلاَنِ	تَغْسِلُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تَغْسِلُونَ	تَغْسِلاَنِ	تَغْسِلُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
تَغْسِلْنَ	تَغْسِلاَنِ	تَغْسِلِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نَغْسِلُ		اَغْسِلُ		مُتَكَلِّمٌ

يَفْعَلُ galypynda gabat gelýän يَعْلَمُ häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَعْلَمُونَ	يَعْلَمَانِ	يَعْلَمُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يَعْلَمْنَ	تَعْلَمَانِ	تَعْلَمُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تَعْلَمُونَ	تَعْلَمَانِ	تَعْلَمُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ

تَعْلَمْنَ	تَعْلَمَانِ	تَعْلَمِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نَعْلَمُ		اَعْلَمُ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi (المضارع للمجهول)

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi diňe bir formada gabat gelýär, ol hem bolsa **يُفْعَلُ** galypynda ýazylýar.

Ýokardaky kada laýyklykda “يَكْتُبُ” häzirki zaman işliginiň gaýdymy “يُكْتَبُ” , “يَغْسِلُ” häzirki zaman işliginiň gaýdymy “يُغْسَلُ”, يَعْلَمُ häzirki zaman işliginiň gaýdymy يُعْلَمُ galypynda ýasalýar.

يُفْعَلُ galypynda ýasapýan يُكْتَبُ häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُكْتَبُونَ	يُكْتَبَانِ	يُكْتَبُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يُكْتَبْنَ	تُكْتَبَانِ	تُكْتَبُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تُكْتَبُونَ	تُكْتَبَانِ	تُكْتَبُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
تُكْتَبْنَ	تُكْتَبَانِ	تُكْتَبِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نُكْتَبُ		أُكْتَبُ		مُتَكَلِّمٌ

يُفْعَلُ galypynda ýasalýan يُغْسَلُ häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُغْسَلُونَ	يُغْسَلاَنِ	يُغْسَلُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يُغْسَلْنَ	تُغْسَلاَنِ	تُغْسَلُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تُغْسَلُونَ	تُغْسَلاَنِ	تُغْسَلُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
تُغْسَلْنَ	تُغْسَلاَنِ	تُغْسَلِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نُغْسَلُ		أُغْسَلُ		مُتَكَلِّمٌ

يُفْعَلُ galypynda ýasalýan يُعْلَمُ häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُعْلَمُونَ	يُعْلَمَانِ	يُعْلَمُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	غَائِبٌ
يُعْلَمْنَ	تُعْلَمَانِ	تُعْلَمُ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
تُعْلَمُونَ	تُعْلَمَانِ	تُعْلَمُ	مُذَكَّرٌ erkeklik	مُخَاطَبٌ
تُعْلَمْنَ	تُعْلَمَانِ	تُعْلَمِينَ	مُؤَنَّثٌ aýallyk	
نُعْلَمُ		أُعْلَمُ		مُتَكَلِّمٌ

Üns beriň! 1. Häzirki zaman işliginiň düýp ýa-da gaýdym derejesinde gelsinler tapawudy ýok, türkmen dilinde “häzirki zaman” ýa-da “nämälim geljek zaman” goşulmasynyň kömegi arkaly terjime edilýär. Eger bir işe başlandygymyza garamazdan ol doly tamamlanmadyk bolup, dowam edýän bolsa “häzirki zaman” işliginiň goşulmasy bilen, eger başlanan belli iş ýok bolsa “nämälim geljek zaman” bilen terjime edilýär. **Mysal**: يَكْتُبُ sözi “ýazýar” ýa-da “ýazar”; يُكْتَبُ sözi “ýazylýar” ýa-da “ýazylar” görnüşinde terjime edilýär.

2. Häzirki zaman işliginiň başyna “geljegi bildirýän goşulma” (**إِسْتِقْبَال**) diýlip atlandyrylýan “**سَ**” ýa-da “**سَوْفَ**” getirilse, türkmen dilinde “geljek zamanyň” goşulmasynyň kömegi bilen terjime edilýär. **Mysal**: سَيَكْتُبُ (ol ýazjak), سَيُكْتَبُ (ol ýazyljak), سَوْفَ يَكْتُب (ol ýazjak), سَوْفَ يُكْتَبُ (ol ýazyljak) ýaly. “سَ” (ýakyn geljegi aňlatmak üçin ulanylýar) we “**سَوْفَ**” (uzagrakda boljak ýa-da ediljek zady bildirmek üçin ulanylýar) geljek zaman goşulmalary ýöňkemede üýtgemeýärler we häzirki zaman işligini ýöňkemelerde üýtgetmekde ulanmak bolýar.

3. Häzirki zaman işliginiň başyna “**لاَمٌ مَفْتُوحَةٌ**” (lamy-meftuha – üstünli lam) gelse, türkmen dilinde “häzirki zaman” işliginiň goşulmasynyň kömegi arkaly terjime edilýär. **Mysal:** لَيَكْتُبُ (ýazýar), لَيُكْتَبُ (ýazylýar) ýaly. Bu “**لَ**” harpy ýöňkemede üýtgemeýär we häzirki zaman işligi ýöňkemede üýtgedilende işligiň başyna getirilýär.

Häzirki zaman işliginiň ýoklugy
(نَفْيُ الحَالِ)

Häzirki zaman işliginiň başyna “**مَا**” getirilse (nefýi-hal) bolup, türkmen dilinde “häzirki zaman işliginiň ýoklugy” bilen terjime edilýär. **Mysal**: “**مَا يَكْتُبُ**” (ýazmaýar), “**مَا يُكْتَبُ**” (ýazylmaýar) ýaly.

Bu “**مَا**” ýöňkemede üýtgemeýär we häzirki zaman işliginiň ähli şekillerinde işligiň başyna getirmek bolar.

Häzirki-geljek zaman işliginiň ýoklugy
(نَفْيُ الأِسْتِقْبَال)

Orta asyr dil alymy Sibeweýhe (767-809) görä geljek zaman işliginiň başyna “**لاَ**” getirilse geljek zaman işliginiň ýoklugy (nefýi-istikbal) bolup gelýär. Türkmen diline “näbelli geljek zamanyň ýoklugynyň” goşulmasynyň kömegi bilen terjime edilýär. **لاَ يَكْتُبُ** (ýazmaz), **لاَ يُكْتَبُ** (ýazylmaz) ýaly.

Orta asyr dil alymaryndan ýene-de biri Ibn Mälige (1204-1274) görä “**لاَ**” häzirki zaman işliginiň ýoklugyny alamlatlandyrýan (nefýi-muzaryg) goşulma bolup gelýär. Türkmen diline “näbelli geljek zamanyň ýoklugyny” ýa-da “häzirki zamanyň ýoklugyny” bildirýän goşylmanyň üsti bilen terjime edilýär. **لاَ يُكْتَبُ** (ýazmaz ýa-da

ýazmaýar); **لاَ يُكْتَبُ** (ýazylmaz ýa-da ýazylmaýar) ýaly. Bu “لاَ” ýöňkemede üýtgemeýär we häzirki zaman işliginiň ýöňkemelerinde işligiň başyna getirmek bolar.

Mysallar:

ماَذاَ تاْكُلُ فيِ الْفَطوُرِ؟	Ertirlikde näme iýýärsiň?
آكُلُ الْبَيْضَ	Ýumurtga iýýarin.
وَ ماَذاَ تَشْرَبُ ؟ أَشْرَبُ اللَّبَنَ	(Onsoň) näme içýärsiň? Süýt içýärin.
ماَذاَ تَأْكُلُ فيِ الْعَشاَءِ ؟	Agşam naharynda näme iýýärsiň?
آكُلُ الْفاكِهَةَ	Miwe iýýärin.
ماَذاَ تَشْرَبُ ؟ أَشْرَبُ الْقَهْوَةَ	Näme içýärsiň? Kofe içýärin.
أَخيِ يَشْرَبُ الْقَهْوَةَ داَئِماً	(Erkek) Doganym hemişe kofe içýär.
ماَذاَ تَرْسُمُ مَرْيَمُ ؟ تَرْسُمُ شَجَرَةً	Merýem nämäniň suratyny çekýär? Agajyň suratyny çekýär.
أَنْتِ تَرْسُمِينَ جَيِّداً.	Sen oňat surat çekýärisň.
ماَذاَ تاْكُلِينَ فيِ الْغَداَءِ ؟	Öýlänki naharda näme iýýärsiň?
آكُلُ الدَّجاَجَ أَوِ السَّمَكَ.	Towuk ýa-da balyk iýýarin.
وَماَذاَ تَشْرَبِينَ ؟ أَشْرَبُ الشاَّىَ أَوِ() الْعَصِيرَ.	(Onsoň) näme içýärsiň? Çaý ýa-da miwe suwuny içýärin.
اَلْمُديِرُ يَنْزِلُ مِنَ السَّياَّرَةِ.	Müdir ulagdan düşýär.
هَلْ تَعْرِفُ هَذاَ الْوَلَدَ ؟ نَعَمْ ، أَعْرِفُهُ.	Bu çagany tanaýarmyň? Hawa, ony tanaýaryn.
هَلْ تَعْرِفُ الْمُدَرِّسِينَ فِي الْمَدْرَسَةِ ؟	Mekdepdäki mugallymlary tanaýarmyň?
نَعَمْ ، أَعْرِفُهُمْ.	Hawa, olary tanaýaryn.
هَلْ تَعْرِفُ هَذهِ الْبِنْتَ ؟	Bu gyzy tanaýarmyň?
نَعَمْ ، أَعْرِفُهاَ . هِيَ فاَطِمَةُ.	Hawa, ony tanaýaryn. Ol Patma.
لِمَنْ تَكْتُبُ الرَّساَئِلَ ؟	Hatlary kim üçin (kime) ýazýarsyň?
أَكْتُبُ الرَّساَئِلَ لِعاَئِلَتيِ وَلأَصْدِقاَئيِ.	Hatlary maşgalama we dostlaryma ýazýaryn.
أَناَ اَكْتُبُ لِعاَئِلَتيِ فَقَطْ.	Men diňe maşgalama ýazýaryn.
هَلْ تَعْرِفُ هَذِهِ الْمُدَرِّسَةَ ؟	Bu mugallymy tanaýarmyň?
نَعَمْ ، أَعْرِفُهاَ. هِيَ عاَئِشَةُ.	Hawa, ony tanaýaryn. Ol Äşe.
مَتَى تَرْجِعُ مِنَ الرِّحْلَةِ ؟	Gezelençden haçan dolanmakçy?
سَعِيدٌ يَعْمَلُ الشاَّيَ فيِ الْمَطْبَخِ.	Said aşhanada çaý demleýär.
بِماَذاَ يَلْعَبُ التَّلاَمِيذُ ؟ هُمْ يَلْعَبُونَ بِالْكُرَةِ.	Okuwçylar näme oýnaýarlar? Olar top oýnaýarlar.
هِشاَمٌ يَذْهَبُ مَعَ واَلِدِهِ إِلَى السُّوقِ مَساَءً.	Hişam kakasy bilen agşamara bazara gidýär.
هَلْ تَذْهَبُ أُخْتُكَ إِلَى مَدْرَسَتِهاَ مُبَكِّرَةً.	Gyz doganyň mekdebine irden gidýärmi?

مَاذاَ يَفْعَلُونَ في الْمَسْجِدِ ؟	Metjitde näme edýärler?
هُمْ يَدْرُسوُنَ الْعَرَبِيَّةَ.	Olar arap dilini öwrenýärler.
هُنَّ يَحْفَظْنَ الْقُرْآنَ.	Olar Kurany ýatlaýarlar.
هُمْ يَشْرَبوُنَ الشاَّىَ.	Olar çaý içýärler.
هُنَّ يَرْكَبْنَ الْحاَفِلَةَ.	Olar awtobusa münýärler.
يَذْهَبُ عَبْدُ اللهِ إِلَى الْمَصْنَعِ غَداً.	Abdylla ertir fabrige gidýär.
أَيْنَ يَجْلِسُ الْوَلَدُ وَ واَلِدُهُ ؟	Çaga we kakasy nirede otyrlar?
يَجْلِساَنِ فِي الْغُرْفَةِ.	Otagda otyrýarlar.
لِماَذاَ يَجْلِساَنِ فِي الْغُرْفَةِ ؟	Näme üçin otagda otyrýarlar?
أَكْتُبُ الدَّرْسَ قَبْلَ النَّوْمِ	Dersi ýatmazdan öň ýazýaryn.
ماَذاَ يَفْعَلُ الطَّبِيبُ ؟	Lukman näme işleýär?
هَلْ تَسْكُنُ وَحْدَكَ فِي الْغُرْفَةِ ؟	Otagda ýeke özüň otyrsyňmy?
تَنْصَحُ الْمُعَلِّمَةُ التِّلْمِيذاَتِ.	Mugallym gyz okuwçylara nesihat edýär.
تَشْكُرُ الْمُدِيرَةُ الطاَّلِبَتَيْنِ.	Müdir iki okuwça minnetdarlyk bildirýär.
إِنَّهُنَّ يَعْرِفْنَ الْخَبَرَ.	Hakykatdan olar habary bilýärler.
يَفْحَصُ الطَّبِيبُ الْوَلَدَ وَ يَسْأَلُهُ عَنْ مَرَضِهِ.	Lukman çagany barlag edýär we ýarawsyzlygy barasynda sowal berýär.

Häzirki zaman işliginiň ýoklugyna degişli berkidiji mysallar
(نَفْيُ الحَالِ)

Häzirki zaman işliginiň ýoklugyny bildirýän goşulmasynyň sözlemde ulanylyşy "ماَ": Häzirki zaman işliginiň başyna "ماَ" getirilmek arkaly häzirki zamanyň, ýagny şu wagtky, wagtlaýyn, uzak dowam etmeýän wagt çägini bildirýän işligiň ýokluk formasy ýasalýar. Häzirki zaman işliginiň başyna مَا getirilse (nefýi-hal) ýoklugy bildriýär we türkmen diline "häzirki zaman ýokluk" goşulmasynyň kömegi bilen terjime edilýär. Mysal: مَا يَكْتُبُ (ýazmaýar), مَا يُكْتَبُ (ýazylmaýar) ýaly.

Bu مَا ähli ýöňkemeler boýunça üýtgäp gelýär we ýöňkemede üýtgände häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň hereketine hiç hili täsir etmeýär.

Mysal üçin:

يَشْرَبُ	içýär	مَا يَشْرَبُ	içmeýär
يَكْتُبُ	ýazýar	مَا يَكْتُبُ	ýazmaýar
أَذْهَبُ	gidýärin	ماَ أَذْهَبُ	gitmeýärin

Mysallar:

1. لِماَذاَ ماَ نَذْهَبُ إِلَى مَلْعَبٍ ؟ لِماَذاَ ماَ نَذْهَبُ إِلَى الْغُرْفَةِ ؟
2. هَلْ تَدْخُلُ الأُخْتاَنِ الْمُتْحَفَ ؟ لاَ ، الأُخْتاَنِ ماَ تَدْخُلاَنِ الْمُتْحَفَ.

3. هَلْ يَلْبَسُ الأَوْلاَدُ الْمَلاَبِسَ ؟ لاَ ، اَلأَوْلاَدُ ماَ يَلْبَسُونَهاَ.
4. هَلْ تَدْخُلُ التِّلْمِيذاَتُ الصَّفَّ ؟ لاَ ، اَلتِّلْمِيذاَتُ ماَ يَدْخُلْنَهُ.
5. هَلْ يَكْتُبُ الصَّحَفِيُّونَ الْقِصَّةَ ؟ لاَ ، هُمْ ماَ يَكْتُبُونَهاَ.
6. هَلْ يُوَزِّعُ الْمُدِيرُونَ الْجَواَئِزَ ؟ لاَ ، هُمْ ماَ يُوَزِّعُونَ الْجَواَئِزَ.
7. ماَ أَقْرَأُ الدَّرْسَ فِي الْحَدِيقَةِ.
8. ماَ يَسْمَعُ التِّلْمِيذُ الْجَرَسَ وَ ماَ يَدْخُلُ الصَّفَّ.
9. أَنْتُماَ ماَ تَعْمَلاَنِ واَجِبَكُماَ.

Terjimesi:

1. Näme üçin oýun meýdançasyna gitmeýäris? Näme üçin otaga gitmeýäris ?
2. Iki gyz dogan müzeýe girýärmi? Ýok, iki gyz dogan müzeýe girmeýär.
3. Çagalar lybaslary girýärmi? Ýok, çagalar olary geýmeýärler.
4. Gyz okuwçylar synpa girýärmi? Ýok, gyz okuwçylar oňa (ol ýere) girmeýär.
5. Žurnalistler hekaýany ýazýarmy? Ýok, olar ony ýazmaýarlar.
6. Müdirler serpaýlary gowşurýarlarmy? Ýok, olar serpaýlary gowşurmaýarlar.
7. Dersi parkda okamaýaryn.
8. Okuwçy jaňy eşitmeýär we synpa girmeýär.
9. Ikiňiz ýumşuňyzy etmeýärsiňiz.

Geljek zaman işliginiň ýoklugyna degişli berkidiji mysallar
(نَفْيُ الاِسْتِقْبَال)

Geljek zamanyň we nämälim geljek zamanyň ýokluk bildirýän goşulmasynyň sözlemde ulanylyşy "لاَ" : Häzirki zamanyň we näbelli geljek zamanyň ýoklugyny ýasamak üçin häzirki zaman işliginiň başyna ýoklugy alamatlandyrýan "لاَ" goşulmasy getirilýär. Işliklerde iň ýygy ulanylýan ýokluk bildirýän goşulma "لاَ" goşulmasydyr. Häzirki zaman işliginiň başyna ýokluk aňladýan لاَ goşulmasy getirilse Sibeweýhe görä (nefýi-istikbal) bildirýär. Işligiň bu formasy türkmen diline "näbelli geljek zamanyň ýokluk" formasynyň goşulmasy bilen terjime edilýär. Mysal üçin: لاَ يَكْتُبُ (ýazmaz), لاَ يِكْتَبُ (ýazylmaz) ýaly. Ýöne Ibn Mälige görä (nefýi-hazyry) bildirýär. Türkmen diline "geljek zamanyň nämälim ýoklugy" ýa-da "häzirki zamanyň ýoklugy" bilen terjime edilýär. لاَ يُكْتَبُ (ýazmaz ýa-da ýazmaýar); لاَ يُكْتَبُ (ýazylmaz ýa-da ýazylmaýar) ýaly. Bu لاَ ýöňkemede üýtgände häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň hereketine hiç hili täsir etmeýär we ähli ýöňkemeler boýunça üýtgäp gelýär.

يَشْرَبُ	içer	لاَ يَشْرَبُ	Içmez, içmeýär, ol içmekçi däl
يَكْتُبُ	ýazar	لاَ يَكْتُبُ	Ýazmaz, ýazmaýar, ol ýazmakçy däl
أَذْهَبُ	gidýärin	لاَ أَذْهَبُ	Men gitmerin, men gitmeýärin, men

			gitmekçi däl

Häzirki zaman işliginiň düýp (merfug), ahyrky harpynyň üstünli (mansup) we ahyrky harpynyň säkinli (mejzum) formalarynyň ýasalyşy

Häzirki zaman işligini düýp we gaýdym derejesiniň üç görnüşi bolýar:

1. Merfug (oturly) görnüşi (مَرْفُوعٌ)

2. Mansup (üstünli) görnüşi (مَنْصُوبٌ)

3. Mejzum (säkinli) görnüşi (مَجْزُومٌ)

Häzirki zaman işliginiň düýp formasy (merfug)

Islendik häzirki zaman işliginiň başynda "nasib" (نَاصِبٌ) diýilýän اَنْ، لَنْ، كَىْ، اِذَنْ harplaryndan hiç biri, şol sanda "jazim" (جَازِمٌ) diýilýän لاَ، لِ، لَمَّا، لَمْ، اِذَامَا، اِذْمَا، حَيْثُمَا، مَتَى، اَنَّى، اَيْنَ، اَىُّ، مَنْ، مَهْمَا، مَا، اِنْ goşulmalaryndan hiç biri getirilmedik bolsa şol işlige "häzirki zaman işliginiň düýp (merfug)" şwkili diýlip atlandyrylýar.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyp üstünli şekili (mansup)
(تأكيد نفي إستقبال)

Eger islendik häzirki zaman işliginiň başynda üstün okalmagyna hyzmat edýän (nasp edýän) **اَنْ، لَنْ، كَىْ، اِذَنْ** goşulmalaryndan biri getirilse şol işlige "häzirki zaman işliginiň üstünli (mansup)" şekili diýilýär. Şu dört harpdan her biri häzirki zaman işligine edýän täsiri taýdan deňderejelidigine garamazdan olardan diňe **لَنْ** goşulmasynyň wezipesinden gürrüň ediler.

لَنْ harpy häzirki zaman işliginiň on dört ýöňkemesiniň hemmesinde ulanylýar. Ýöne III şahs we II şahs aýal jynsynyň köplüginiň hereketine täsir etmeýär. Galan on iki ýöňkemede işlikleriň ahryndaky "**ن**" harpy düşürilip ýasalýar. "Nun" harpy düşürilen işlikleriň ahyry üstünli okalýarlar.

Mysal üçin:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		
لَنْ يَكْتُبُوا	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ يَكْتُبَ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَكْتُبْنَ	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبَ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَنْ تَكْتُبُوا	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبَ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَكْتُبْنَ	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبِى	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَنْ نَكْتُبَ		لَنْ اَكْتُبَ		مُتَكَلِّمٌ

Işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		

لَنْ يُكْتَبُوا	لَنْ يُكْتَبَا	لَنْ يُكْتَبَ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ
لَنْ يُكْتَبْنَ	لَنْ تُكْتَبَا	لَنْ تُكْتَبَ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَنْ تُكْتَبُوا	لَنْ تُكْتَبَا	لَنْ تُكْتَبَ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تُكْتَبْنَ	لَنْ تُكْتَبَا	لَنْ تُكْتَبِى	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَنْ نُكْتَبَ		لَنْ أُكْتَبَ		مُتَكَلِّمٌ

Üns beriň! Başyna **لَنْ** getirilen häzirki zaman işligi degişli meşhur garaýşa görä tekidi-nefýi-istikbal bolup türkmen diline “geljek zamanyň ýoklugy” bilen terjime edilýär. **Mysal: لَنْ يَكْتُبَ** (ol ýazmakçy däl), **لَنْ يُكْتَبَ** (ol ýazylmakçy däl) ýaly.

Ýöne Ibn Hişama görä nefýi-istikbal bolup türkmen diline “nämälim geljek zamanyň ýoklugy” bilen terjime edilýär. **Mysal: لَنْ يَكْتُبَ** (ýazmaz), **لَنْ يُكْتَبَ** (ýazylmaz) ýaly.

Häzirki zaman işliginiň ahyrynyň säkinli (mejzum) şekili

Eger islendik häzirki zaman işliginiň başyna zazim (**جَازِمٌ**) diýilýän **لاَ، لِ، لَمَّا، لَمْ، اِنْ، مَا، مَهْمَا، مَنْ، اَىُّ، اَيْنَ، اَنَّى، مَتَى، حَيْثُمَا، اِذْمَا، اِذَامَا** goşulmalaryndan biri getirilse şol işlige “häzirki zaman işliginiň ahyry säkinli (mejzum)” görnüşi diýlip atlandyrylýar.

Sanalyp geçilen on bäş goşulmanyň her biri häzirki zaman işliginiň gönümel özüne bolan gatnaşygynda ýetirýän täsiriniň birmeňzeşdgine garamazdan olaryň diňe dört sansyndan, ýagny **لَمَّا، لَمْ، لاَ، لِ** ýaly goşulmalaryň ýerine ýetirýän wezipelerinden gürrüň ediler. Hususan-da **لَمْ** bilen **لَمَّا** häzirki zaman işliginiň ahyryny säkine (mejzum) öwürýän goşulmalaryň beýan edilýän bölüminde, **لِ** buýruk temasynda, **لاَ** bolsa inkärlik/ýokluk (nehiý) bildirip gelýän goşulmalaryň tükellenýän bölüminde töwereklebin seljeriler.

Öten zaman işliginiň gutarnykly ýoklugy
(جحد المطلق)

“**لَمْ**” ýokluk aňladýan goşulmasy häzirki zaman işliginiň, ýagny işlikleriň düýp hem-de gaýdym derejelerinde on dördüsiniň hem ýöňkemlerinde ulanylýar. Gönümel işlige ýetirýän täsiri barada gürrüň edilse iki sany köplük aýal jynsynyň “nun” harplary bolşy ýaly saklanýar; beýleki “nun” harplar bolsa düşürilýär; “nun” harpynyň ulanylmaýan ýöňkemelerinde bolsa soňky harpyň hereketini, ýagny otury düşürilýär.

Mysal:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		
لَمْ يَكْتُبُوا	لَمْ يَكْتُبَا	لَمْ يَكْتُبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ

لَمْ يَكْتُبْنَ	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبْ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمْ تَكْتُبُوا	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَكْتُبْنَ	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبِى	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمْ نَكْتُبْ		لَمْ اَكْتُبْ		مُتَكَلِّمٌ

Işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		
لَمْ يُكْتَبُوا	لَمْ يُكْتَبَا	لَمْ يُكْتَبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ
لَمْ يُكْتَبْنَ	لَمْ تُكْتَبَا	لَمْ تُكْتَبْ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمْ تُكْتَبُوا	لَمْ تُكْتَبَا	لَمْ تُكْتَبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تُكْتَبْنَ	لَمْ تُكْتَبَا	لَمْ تُكْتَبِى	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمْ نُكْتَبْ		لَمْ اُكْتَبْ		مُتَكَلِّمٌ

Üns beriň! Başyna **لَمْ** ýokluk aňladýan goşulmasy getirilen häzirki zaman işligine “jahdy-mutlak” diýlip atlandyrylýar. Türkmen diline “anyk öten zamanyň” ýa-da “habarlyk goşulmaly öten zamanyň ýoklugy” bilen terjime edilýär. **Mysal: لَمْ يَكْتُبْ** (ýazmady ýa-da ýazmandyr); **لَمْ يُكْتَبْ** (ýazylmady ýa-da ýazylmandyr) ýaly.

Henize çenli manysyny bildirýän öten zaman işliginiň ýoklugy (جحد المستغرق)

“**لَمَّا**” ýokluk bildirýän goşulmasy hem edil “**لَمْ**” goşulmasy ýaly häzirki zaman işliginiň düýp we gaýdym derejeleriniň ýöňkemlerinde getirilýär we gönümel işligiň ahyrky harpynyň hereketine täsir edýärler.

Mysal:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		
لَمَّا يَكْتُبُوا	لَمَّا يَكْتُبَا	لَمَّا يَكْتُبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ
لَمَّا يَكْتُبْنَ	لَمَّا تَكْتُبَا	لَمَّا تَكْتُبْ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمَّا تَكْتُبُوا	لَمَّا تَكْتُبَا	لَمَّا تَكْتُبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَمَّا تَكْتُبْنَ	لَمَّا تَكْتُبَا	لَمَّا تَكْتُبِي	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمَّا نَكْتُبْ		لَمَّا اَكْتُبْ		مُتَكَلِّمٌ

Işligiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ Köplük	تَثْنِيَةٌ Ikilik	مُفْرَدٌ Täklik		
لَمَّا يُكْتَبُوا	لَمَّا يُكْتَبَا	لَمَّا يُكْتَبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	غَائِبٌ
لَمَّا يُكْتَبْنَ	لَمَّا تُكْتَبَا	لَمَّا تُكْتَبْ	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمَّا تُكْتَبُوا	لَمَّا تُكْتَبَا	لَمَّا تُكْتَبْ	مُذَكَّرٌ Erkek	مُخَاطَبٌ
لَمَّا تُكْتَبْنَ	لَمَّا تُكْتَبَا	لَمَّا تُكْتَبِى	مُؤَنَّثٌ Aýal	
لَمَّا نُكْتَبْ		لَمَّا أُكْتَبْ		مُتَكَلِّمٌ

Bellik: Başyna **لَمَّا** ýokluk aňladýan goşulmasy getirilen häzirki zaman işligi "jahdy-mustagrak" diýlip atlandyrylýar Türkmen diline "ötez zamanyň ýokluk goşulmasy" bilen ýa-da "habarlyk goşulmaly öten zamanyň ýoklugy" bilen terjime edilýär. Ýöne bu ýokluk goşulmany alan işlik terjime edilende "heniz, henize çenli, häzirlikçe, şu wagta çenli, entek, şindiz" sözleriniň haýsydyr biri goşulmak arkaly amala aşyrylýar.

Mysal: **لَمَّا يَكْتُبْ** (henize çenli ýazmady, häzirlikçe ýazmandyr, şu wagta çenli ýazmady, henize çenli ýazmandyr, häzirlikçe ýazmady, şu wagta çenli ýazmandyr) ýaly. **لَمَّا يُكْتَبْ** (henize çenli ýazylmady, häzirlikçe ýazylmandyr, şu wagta çenli ýazylmady, henize çenli ýazylmandyr, häzirlikçe ýazylmady, şu wagta çenli ýazylmandyr) ýaly.

Mysallar:

1. لاَ أَعْرِفُ ماَذاَ كَتَبْتُ. لِماَذاَ لاَ نَذْهَبُ إِلَى حَدِيقَةٍ ؟
2. لِماَذاَ لاَ نَذْهَبُ إِلَى مَلْعَبٍ ؟. لِماَذاَ لاَ نَذْهَبُ إِلَى الْغُرْفَةِ ؟
3. لِماَذاَ لاَ نَذْهَبُ إِلَى مَسْبَحٍ . لِماَذاَ لاَ نَذْهَبُ إِلَى الْبَيْتِ؟
4. هَلْ تَدْخُلُ الأُخْتاَنِ الْمُتْحَفَ هَذاَ الْمَساَءَ؟ لاَ ، اَلأُخْتاَنِ لاَ تَدْخُلاَنِ الْمُتْحَفَ هَذاَ الْمَساَءَ.
5. هَلْ يَلْبَسُ الأَوْلاَدُ مَلاَبِسَهُمْ ؟ لاَ ، هُمْ لاَ يَلْبَسُونَهاَ قَبْلَ الْعِيدِ.
6. هَلْ يَكْتُبُ الصَّحَفِياَّنِ الْقِصَّةَ فِي الْمَجَلَّةِ ؟ لاَ، اَلصَّحَفِياَّنِ لاَ يَكْتُباَنِهاَ فِيهاَ.
7. هَلْ يُوَزِّعُ الْمُدِيراَنِ الْجَواَئِزَ يَوْمَ الْخَمِيسِ ؟ لاَ ، اَلْمُدِيراَنِ لاَ يُوَزِّعاَنِهاَ يَوْمَ الْخَمِيسِ.
8. هَلْ تَدْخُلُ التِّلْمِيذاَتُ الصَّفَّ ؟ لاَ ، هُنَّ لاَ يَدْخُلْنَ الصَّفَّ.
9. لاَ أَقْرَأُ الدَّرْسَ فِي الْحَدِيقَةِ . أَنْتُماَ لاَ تَعْمَلاَنِ واَجِبَكُماَ.
10. أَنْتَ لاَ تَعْرِفُ أَحْمَدَ . هِيَ لاَ تَبْحَثُ عَنِ الْمَطْعَمِ.

Terjimesi:
1. Näme ýazýanymy bilmeýärin. Näme üçin seýilgähe gitmeýäris?
2. Näme üçin oýun meýdançasyna gitmeýäris? Näme üçin otaga gitmeýäris?
3. Näme üçin suw howzuna gitmeýäris? Näme üçin öýe gitmeýäris?

4. Iki gyz dogan bu agşam muzeýe girýärmi? Ýok, iki gyz dogan bu agşam muzeýe girmeýär.
5. Çagalar lybaslaryny geýýärlermi? Ýok, olar ony baýramçylykdan öň geýmeýärler.
6. Iki žurnalist rowaýaty dergide ýazarmy? Ýok, iki žurnalist ony ýazmaýar.
7. Iki müdir baýraklary penşenbe güni paýladylarmy? Ýok, iki müdir olary penşenbe güni paýlamaz.
8. Gyz okuwçylar synpa girýärmi? Ýok, olar synpa girmeýär.
9. Dersi seýilgähe okamaýaryn. Ikiňiz ýumşuňyzy etmeýärsiňiz.
10. Sen Ahmedi tanamaýarsyň. Ol aýal restorany gözlemeýär.

Geljek we häzirki zaman işliginiň ýasalyşy

Geljek zaman: Geljek zaman üçin häzirki zaman işliginiň başyna “**سَ**” we “**سَوْفَ**” goşulmasy getirilýär. “**سَ**” goşulmasy has ýakyn geljek üçin, “**سَوْفَ**” goşulmasy bolsa has uzak geljekde edilmekçi işler üçin ulanylýar. Iki goşulmanyň ikisem -jak, -jek, -makçy, -mekçi görnüşinde terjime edilýärler. Işligiň ahyrynda hiç haçan hili üýtgeşme bolmaýar.

Mysal:

سَأَذْهَبُ	Men gitjek	سَتَدْخُلِينَ	sen gitjek
سَتَشْرَبُ	Sen içjek	سَتَأْكُلِينَ	Sen iýjek
سَتَعْلَمُونَ	Sen biljek	سَوْفَ أَكْتُبُ	Men ýazjak, ýazmakçy
سَوْفَ تَعْلَمُونَ	Siz bilersiňiz		

Mysallar:

1. هَلْ كَتَبْتَ الدَّرْسَ أَمْسِ ؟ لاَ ، سَأَكْتُبُ الدَّرْسَ الْيَوْمَ.
2. لِماَذاَ لاَ تَلْبَسُ الْمَلاَبِسَ ؟ سَأَلْبَسُ الْمَلاَبِسَ حالاً.
3. هَلْ سَتَعْمَلُ الْواَجِبَ ؟ لاَ ، عَمِلْتُ الْواَجِبَ أَمْسِ.
4. أَيْنَ سَتَذْهَبُ في الْعُطْلَةِ ؟ سَأَذْهَبُ في الْعُطْلَةِ إِلَى بَلَدي.
5. سَوْفَ يَذْهَبُ في الْعُطْلَةِ إِلَى بَلَدِهِ . كَيْفَ سَوْفَ نَذْهَبُ إِلَى هُناَكَ ؟
6. سَوْفَ أَذْهَبُ بِالدَّراَّجَةِ . هَلْ سَتَتْرُكُ الأُخْتاَنِ حَقَّهُماَ فِي هَذِهِ الأَرْضِ؟
7. سَتَذْهَبُ الْمُدَرِّسَةُ مِنْ هُناَ إِلَى الْبَيْتِ مُباَشَرَةً.
8. هَلْ سَيلْعَبُ وَحْدَهُ ؟ هَلْ ستأْكُلُ وَحْدَهاَ ؟ هَلْ سَنَدْرُسُ وَحْدَناَ ؟
9. ماَذاَ سَتَأْخُذِينَ مَعَكِ فِي السَّفِينَةِ؟ ماَذاَ سَتَأْخُذاَنِ مَعَكُماَ فِي الْحَقِيبَةِ ؟
10. هَلْ سَتَخْرُجُ الأُسْرَةُ إِلَى الشاَّطِئِ الْيَوْمَ ؟ سَيَذْهَبُ زُمَلاَءُكُمْ إِلَى الْمَعْرِضِ.
11. سَنَدْخُلُ الْمَسْجِدَ ثُمَّ نُصَلِّي . سَنَشْتَرِي الأَقْلاَمَ ثُمَّ نَرْسُمُ.

Terjimesi:
1. Düýn dersi ýazdyňmy? Ýok, dersi bu gün ýazmakçy.
2. Näme üçin lybaslary geýmeýärsiň? Lybaslary dessine geýerin.
3. Ýumuşy etjekmi? Ýok, ýumuşy düýn etdim.

4. Rugsatda nirä gitjek? Rugsatda ýurduma gitjek.
5. Rugsatda ýurduna gitmekçi. Ol ýere nähili gitmekçi?
6. Welosipet bilen gitjek. Iki gyz dogan bu ýerdäki hakyny terk etmekçimi?
7. Mugallym bu ýerden gönümel öýe gitmekçi.
8. Ýeke özi oýnamakçymy? Ýeke özi iýmekçimi? Ýeke özümiz okamakçymy?
9. Gämide ýanyňyza näme almakçy (aýal)? Ikiňiz sumkada ýanyňyz bilen näme almakçy?
10. Maşgala bu gün deňziň boýuna çykmakçymy? Dostlaryňyz sergä gitmekçi.
11. Metjide gitmekçi soň namaz okamakçy. Galamlary satyn alyp soň surat çekmekçi.

Gutarnykly ýoklugy bildirýän geljek zaman işligi
(تَأْكِيدُ نَفْيِ الاِسْتِقْبَالِ)

Häzirki zaman işliginiň başyna “لَنْ” inkärlik goşulmasy getirilse işligiň ahyryny üstün (fetha) etmek bilen bilelikde anyk, gutarnykly, düýpgöter, bütinleý ýokluga öwürýär we işiň geljekde gutarnykly ýagdaýda emele gelmejekdiginiň nygtalmagyna hyzmat edýär.

يَكْتُبُ	Ýazar, ýazýar	لاَ يَكْتُبُ	Ol ýazjak däl, ýazmaýar, ýazmakçy däl	لَنْ يَكْتُبَ	hiç haçan, düýbünden ýazmaz, asylha ýazmakçy däl

Ýasalyşy: III şahs erkegiň täkligi bilen III şahs aýalyň täkligi we I şahsyň ahyrky harpy üstün okalýar.

يَكْتُبُ	ýazar
لَنْ يَكْتُبَ	düýbünden ýazmaz (erkek III şahsyň täkligi)
لَنْ تَكْتُبَ	düýbünden ýazmaz (aýal III şahsyň täkligi)
لَنْ تَكْتُبَ	düýbünden ýazmarsyň (erkek II şahsyň täkligi)
لَنْ أَكْتُبَ	düýbünden ýazmaryn (I şahsyň täkligi)
لَنْ نَكْتُبَ	düýbünden ýazmarys (I şahsyň köplügi)

Beýleki işliklerdäki “ن” harpy aýal jynsynda III şahsyň köplüginiň we aýal jynsynda II şahsyň köplüginiň “nun” harpyndan başgasy düşürilip ýasalýar.

Mysal üçin:

لَنْ يَكْتُبُوا	düýbünden ýazmazlar	لَنْ يَكْتُبْنَ	düýbünden ýazmazlar

Gutarnykly ýoklugy bildirýän geljek zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	Ikilik	Täklik		
لَنْ يَكْتُبُوا	لَنْ يَكْتُبَا	لَنْ يَكْتُبَ	III şahs	

لَنْ يَكْتُبُوا	لَنْ يَكْتُبَا	لَنْ يَكْتُبَ	III şahs	
(Olar) düýbünden ýazmazlar	(Ol ikisi) düýbünden ýazmaz	(Ol) düýbünden ýazmaz		
لَنْ يَكْتُبْنَ	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبَ	III şahs	
لَنْ تَكتُبُوا	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبَ	II şahs	
(Siz) düýbünden Ýazmarsyňyz	(Ikiňiz) düýbünden ýazmarsyňyz	(Sen) düýbünden Ýazmarsyň		
لَنْ تَكْتُبْنَ	لَنْ تَكْتُبَا	لَنْ تَكْتُبِى	II şahs	
لَنْ نَكْتُبَ	لَنْ نَكْتُبَ	لَنْ أَكْتُبَ	I şahs	
(Biz) düýbünden ýazmaýrys	(Ikimiz) düýbünden ýazmaryn	(Men) düýbünden ýazmaryn		

Bellik: bu işligiň gaýdym derejesi häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi ýaly ýasalýar.

لَنْ يُكْتَبَ	Düýbünden (hiç haçan) ýazylmaz	لَنْ يُكْتَبُوا	Düýbünden (hiç haçan) ýazylmazlar

Mysallar:

1. لَنْ أَخْرُجَ الْيَوْمَ إِلَى الْحدِيقَةِ . لَنْ أَرْجِعَ الْيَوْمَ إِلَى الْبَيْتِ.
2. لَنْ أَكْتُبَ الْيَوْمَ إِلَى صَدِيقِي . لَنْ أُساَفِرَ الْيَوْمَ إِلَى الْعاَصِمَةِ.
3. هَلْ سَتَذْهَبُ إِلَى السُّوقِ ؟ لاَ ، لَنْ أَذْهَبَ إِلَى السَّوقِ الْيَوْمَ.
4. إِلَى أَيْنَ سَتَذْهَبُ إِذَنْ ؟ سَأَذْهَبُ مُباَشَرَةً مِنْ هُناَ إِلَى الْمَكْتَبَةِ.
5. أَ لَنْ تَذْهَبَ لِلصَّلاَةِ ؟ بَلَى ، سَأَذْهَبُ.
6. أَ لَنْ تَذْهَبَ لِلإِفْطاَرِ؟ بَلَى ، سَأَذْهَبُ.
7. لَنْ يَتْرُكَ بَعْضُ الْطلاَّبِ القِرَاءَةَ.
8. اَلْبِنْتاَنِ لَنْ تَفْتَحاَ النَّواَفِذَ . اَلْوَلَداَنِ لَنْ يَلْعَباَ فِي الشاَّرِعِ.
9. اَلتِّلْمِيذاَتُ لَنْ يَلْعَبْنَ فِي الصاَّلَةِ . اَلتَّلاَمِيذُ لَنْ يَلْعَبُوا فِي الصاَّلَةِ.
10. لَنْ يَفْشَلَ الطاَّلِبُ فِي الإِمْتِحاَنِ.

Terjimesi:

1. Bu gün seýilgähe düýbünden çykmakçy däl. Bu gün düýbünden öýe dolanmakçy däl.
2. Bu gün dostuma düýbünden hat ýazmakçy däl. Bu gün düýbünden paýtagtda gezelenç etmekçi däl.
3. Bazara gitmekçimiň? Ýok, bu gün düýbünden bazara gitjek däl.
4. Nirä gitjek onda? Bu ýerden gönümel kitaphana gitjek.
5. Okamak üçin gitmekçi dälmiň? Tersine, gitmekçi.

6. Agzaçara gitme niýetiň barmy? Tersine, gitmekçi.
7. Käbir talyplar kitap okamagy düýbünden terk etmezler.
8. Iki gyz penjireleri düýbünden (asla) açmazlar. Iki çaga (düýpgöter) düýbünden ýolda oýnamazlar.
9. Gyz okuwçylar hiç haçan zalda oýnamazlar. Erkek okuwçylar hiç haçan zalda oýnamazlar.
10. Okuwçy synagda hiç haçan şowsuz bolmaz.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi
(الفعل المضارع للمجهول)

Häzirki zaman işliginden gaýdym derejesini ýasamak üçin häzirki zaman işligini görkezýän harpy otur, işligiň ahyrkydan öňki harpy üstün okalýar.

Mysal:

يَكْتُبُ	ýazar	يُكْتَبُ	ýazylýar
يَشْرَبُ	içer	يُشْرَبُ	içiler
يَفْتَحُ	açar	يُفْتَحُ	açylar
يَضْرِبُ	urar	يُضْرَبُ	urlar
يَعْلَمُ	biler	يُعْلَمُ	biliner
يأْكُلُ	iýer	يُؤْكَلُ	iýiler

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi sözlemde getirilende öten zaman işliginiň gaýdym derejesinde bolşy ýaly ortak işliginiň ornuny sözlemde obýekt eýeleýär, has takygy subýekt bilen obýekt orunlaryny çalyşýar.

Mysal üçin:

يَكْتُبُ التِّلْمِيذُ الدَّرْسَ	Okuwçy dersi ýazýar
يُكْتَبُ الدَّرْسُ	Ders ýazylýar

Sözlemde subýekt bilen obýektiň orun çalşygy (ahyrky hereketi otur)

بِأَعْمالِهِمْ	الْمُخْلِصِينَ	النَاسُ	يَعْرِفُ
Ýöneliş düşüm doldurgyjy	Doldurgyç	Ortak işlik	Häzirki zaman işligi

بِأَعْمالِهِمْ	الْمُخْلِصُونَ	يُعْرَفُ
Ýöneliş düşüm doldurgyjy	Ortak işligiň gaýdymy	Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi

يَعْرِفُ النَاسُ الْمُخْلِصِينَ بِأَعْمالِهِمْ

Ynsanlar yhlasly kişileri amallary bilen tanaýarlar.

يُعْرَفُ الْمُخْلِصُونَ بِأَعْمالِهِمْ

Yhlaslylar amallary bilen tanalýarlar.

بِأَعْماَلِهِمْ	الْمُخْلِصِينَ	يَعْرِفُونَ	اَلناَسُ
Ýöneliş düşüm doldurgyjy	Doldurgyç	Häzirki zaman işligi	Sözlemiň eýesi

بِأَعْماَلِهِمْ	يُعْرَفوُنَ	اَلْمُخْلِصُونَ
Ýöneliş düşüm doldurgyjy	Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	Eýäniň ornuna geçen obýekt
Sözlemiň habary (işlik sözlemi)		Sözlemiň eýesi

Mysallar:

1. يَنْصُرُ المُعَلِّمِينَ الطَّالِبِينَ . يُنْصَرُ الطَّالِبُونَ.

2. عَرَفْناَ كَيْفَ يَحْفُرُ الْمُهَنْدِسُونَ الْآبَارَ . عَرَفْناَ كَيْفَ تُحْفَرُ الْآبَارُ.

3. فَهِمْناَ كَيْفَ يَجْمَعُ الصَّحَفِيُّونَ الْأَخْبَارَ . فَهِمْناَ كَيْفَ تُجْمَعُ الْأَخْبَارُ.

4. فَحَصَ الطَّبِيبُ الْمُدَرِّسِينَ فِي الْمُسْتَشْفَى . اَلْمُدَرِّسُونَ يُفْحَصُونَ هُناَكَ.

5. تَنْصَحُ الْمُعَلِّمَةُ التِّلْمِيذاَتِ . التِّلْمِيذاَتُ يُنْصَحْنَ.

6. تَشْكُرُ الْمُدِيرَةُ الطاَّلِبَتَيْنِ . اَلطاَّلِبَتاَنِ تُشْكَراَنِ.

7. يَكْسِبُ الْفَرِيقُ الْمُباَرَاَةَ فِي آَخِرِ لَحْظَةٍ . تُكْسَبُ الْمُباَرَاَةُ فِي آَخِرِ لَحْظَةٍ.

8. يُؤْخَذُ الْكِتاَباَنِ . تُفْهَمُ الْقِصَّتاَنِ . يُتْرَكُ الْعَمَلُ لِلصَّلاَةِ.

9. تَشْرَحُ الْأُسْتاَذَةُ الدَّرْسَيْنِ ز يُشْرَحُ الدَّرْساَنِ.

Terjimesi:

1. Mugallymlar talyplara ýardam berýär. Talyplara ýardam edilýär.
2. Inženerleriň guýulary nähili gazýandygyny öwrendik (bildik). Guýularyň nähili gazylýandygyny öwrendik.
3. Žurnalistleriň habarlary nähili jemleýändiklerini bildik. Habarlaryň nähili jemlenýändigini bildik.
4. Lukman hassahanada mugallymlary barlagdan geçirdi. Mugallymlar ol ýerde barlag edilýärler.
5. Mugallym gyz okuwçylara nesihat edýär. Gyz okuwçylara nesihat edilýär.
6. Müdir iki okuwça minnetdarlygyny bildirýär. Iki okuwça minnetdarlyk bildirildi.
7. Topar oýnuň ahyrynda ýeňiş gazandy. Oýnuň ahyrynda ýeňiş gazanyldy.
8. Iki kitap alynýar. Iki hekaýa düşünilýär. Iş namaz üçin terk edilýär.
9. Mugallym iki dersi düşündirýär. Iki ders düşündirilýär.

Öten zaman işliginiň ýoklugyna degişli berkidiji mysallar
(الجحد المطلق)

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň säkin (jezim) edilmegi bilen ýasalýan işlikler. Öten zaman işliginiň gutarnykly ýoklugyny bildirýän şekiliniň (الجحد المطلق) sözlemlerde ulanylyşy: Häzirki zaman işliginiň başyna “لَمْ” goşulmasy getirilip, işligiň ahyrky harpynyň säkin (jezim) edilmegi bilen ýasalýar. Işligiň

manysyny öten zamanyň ýokluk formasyna öwürýär. Islendik iş-hereketiň şu wagta çenli amala aşmandygyny we mundan beýläk hem bolmajakdygyny alamatlandyrýar. Häzirki zaman işliginiň başyna getirilen inkärlik goşulmasynyň saýasynda işlikde üç sany üýtgeşme bolup geçýär:

a. Işligiň manysy ýokluga öwrülýär. Bu ýokluk hemişelik we üýtgewsiz häsiýete eýe bolýar.

b. Işligiň ahyrky harpy säkinli (jezimli) ýagdaýda ýazylýar.

ç. Häzirki zamanyň işliginiň öňüne inkärlik goşulmasynyň goşulmagy bilen ýasalandygyna garamazdan öten zaman manysyny bildirýär.

يَكْتُبُ	Ýazýar	لَمْ يَكْتُبْ	Ýazmady
يَفْتَحُ	Açýar	لَمْ يَفْتَحْ	Açmady
يَذْهَبُ	Gidýär	لَمْ يَذْهَبْ	Gitmedi

Öten zaman işliginiň ýoklugy ikilik we köplüklerde sözüň ahyryna goşulyp gelýän “nun” (ن) harpynyň düşürilmegi bilen ýasalýar. Düşürilen “nunuň” deregine “elif” harpy ýazylýar.

يَكْتُبُونَ	ýazýarlar	لَمْ يَكْتُبُوا	ýazmadylar

Aýal jynsynda II şahsyň täkligindäki (ن) harpy düşürilýär.

تَكْتُبِينَ	ýazýarsyň	لَمْ تَكْتُبِي	ýazmadyň

Aýal jynsynyň köplük sanlaryndaky (ن) harpy bolşy ýaly saklanýar.

يَكْتُبْنَ	ýazýarlar	لَمْ يَكْتُبْنَ	ýazmadylar

Säkinli häzirki zamandan anyklyk (tagryf) harpyna geçiş astyn bilen ýasalýar.

لَمْ أَكْتُبِ الْواجِبَ	ýumuşy ýazmadym	لَمْ يَلْعَبِ الْكُرَةَ	Top oýnamady

“ماَ كَتَبَ” işligi erkek jynsynyň III şahsynyň şu wagta çenli ýazmandygyny, “ لَمْ يَكْتُبْ” işlgili hem geçmişde III şahsyň ýazmandygyny aňladýar. Emma “ماَ” ýokluk bildirýän goşulmasynyň deregine “لَمْ” ýokluk aňladýan goşulmasy giňden ulanylýar.

Öten zaman işliginiň ýokluk şekiliniň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	Ikilik	Täklik	
لَمْ يَكْتُبُوا	لَمْ يَكْتُبَا	لَمْ يَكْتُبْ	III şahsyň erkegi
لَمْ تَكْتُبْنَ	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبِي	III şahsyň aýaly
Olar ýazmady	Ol ikisi ýazmady	Ol ýazmady	
لَمْ تَكْتُبُوا	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبْ	II şahsyň erkegi
لَمْ تَكْتُبْنَ	لَمْ تَكْتُبَا	لَمْ تَكْتُبِي	II şahsyň aýaly
Siz ýazmadyňyz	Ikiňiz ýazmadyňyz	Sen ýazmadyň	
لَمْ نَكْتُبْ	لَمْ نَكْتُبْ	لَمْ أَكْتُبْ	I şahsyň täkligi we köplügi

Biz ýazmadyk	Ikimiz ýazmadyk	Men ýazmadym	

Mysallar:

هَلْ نَفَعَ الْماَلُ صاَحِبَهُ ؟	Mal eýesine peýda berdimi?
لاَ ، اَلْماَلُ لَمْ يَنْفَعْ صاَحِبَهُ.	Ýok, mal eýesine peýda bermedi.
لَمْ أَذْهَبْ أَمْسِ إِلَى الْمَدْرَسَةِ.	Düýn mekdebe gitmedim.
هَلْ نَجَحَ الشاَّباَّنِ فِي حَياَتِهِماَ؟	Iki ýaş durmuşlarynda üstünlik gazandymy?
لاَ ، اَلشاَّباَّنِ لَمْ يَنْجَحاَ فِي حَياَتِهِماَ.	Ýok, iki ýaş durmuşlarynda üstünlik gazanmady.
هَلْ فَشِلَ الْمُجْتَهِدُونَ فِي عَمَلِهِمْ ؟	Işeňňirler işlerinde şowsuz boldularmy?
لاَ ، أَلْمُجْتَهِدُونَ لَمْ يَفْشَلُوا فِي عَمَلِهِمْ.	Ýok, işeňňirler işlerinde şowsuz bolmady.
أَنْتُمْ لَمْ تَذْهَبُوا أَمْسِ إِلَى الْحَدِيقَةِ.	Siz düýn mellege gitmediňiz.
أَنْتِ لَمْ تَغْسِلِي مَلاَبِسَكِ.	Sen lybaslaryňy ýuwmadyň.
أَ لَمْ تَسْمَعُوا الْخُطْبَةَ ؟	Hutbany eşymediňizmi?
لَمْ يَذْهَبِ الْوَلَدُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ لأَنَّهُ مَرِيضٌ.	Çaga mekdebe gitmedi, çünki ol syrkaw.
طَرَقْتُ الْباَبَ كَثِيراً وَ لَكِنْ لَمْ يَفْتَحْهُ أَحَدٌ.	Gapyny köp kakdym, ýöne ony hiç kim açmady.
أَنْتُمْ لَمْ تَقْرَأُوا كُلَّ الْقِصَّةِ.	Siz kyssaýny beýdan-başa okamadyňyz.
لَمْ يَكْتُبِ الْواَجِبَ فِي الصَّفِّ.	Ol ýumuşy synpda ýazmady.

Öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesi

(الجحد المطلق للمجهول)

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejeleri bilen birmeňzeş galypda ýazylýar. Işligiň başyna “**لَمْ**” getirilýär. Aýal jynsynyň köplüginde ulanylýan “nun” harplaryndan başga “nun” harplary düşürilýär.

يَكْتُبُ	ýazýar →	لَمْ يُكْتَبْ	ýazylmady
يَفْتَحُ	açýar →	لَمْ يُفْتَحْ	açylmady

Mysallar:

لَمْ يُكْتَبُوا إِلى الْمَدْرَسَةِ صَباَحاً.	Ir bilen mekdebe ýazylmadylar.
هَلْ شَرِبَتِ الأُمُّ الدَّواءَ ؟	Eje dermany içdimi?
لاَ ، لَمْ يُشْرَبِ الدَّواءُ.	Ýok, derman içilmedi.

Öten zaman işliginiň häzire çenli edilmändigini bildirýär ýoklugyna degişli berkidiji mysallar

(الجحد المستغرق)

Häzirki zaman işliginiň başyna öten zaman işliginiň ýoklugyny bildirýän goşulmasy bolan “**لَمْ**” deregine “**لَمَّا**” getirilen ýagdaýynda häzirki zaman işligi säkin (jezim) bilen ýazylýar, manysy bolsa öten zamana, geçmişe öwrülýär. Islendik iş-hereketiň öten zamanda şu wagta çenli amala aşmandygyny bildirýär. Ýöne bu ýokluk gepleşigiň başlanmagy bilen aradan aýrylýar. Türkmen dilinde “häzire çenli ýa-da häzirlikçe, -mady, -medi görnüşinde terjime edilýär.

لَمْ يَكْتُبْ	ýazmady	لَماَّ يَكْتُبْ	(şu wagta çenli) hiç hili ýazmady.
لَمْ يَفْتَحْ	açmady	لَماَّ يَفْتَحْ	häzirlikçe açmady
لَمْ يَذْهَبْ	gitmedi	لَماَّ يَذْهَبْ	häzirlikçe gitmedi

Öten zaman işliginiň “jahdy-mustagragyň” (**الجحد المستغرق**) ýoklugynyň gaýdym derejesi “jahdy-mutlagyňky” (**الجحد المطلق**) ýaly ýasalýar.

لَمْ يُكْتَبْ	ýazylmady	لَمَّا يُكْتَبْ	häzirlikçe ýazylmady

Ýöňkemede üýtgeýşi tablisada edil ötem zamanyň ýoklugy ýaly ýasalýar.

Mysallar:

لَماَّ يَرْجِعْ واَلِدِي مِنَ السَّفَرِ.	Kakam häzirlikçe iş saparyndan dolanmady.
أَخَذْتُ الْكِتابَ وَ لَماَّ أَقْرَأْهُ.	Kitaby aldym we häzirlikçe ony okamadym.
سَرَقَ اللِّصُّ الدَّراَهِمَ وَ لَماَّ يَصْرِفْهاَ.	Ogry dirhemleri ogurlady we häzirlikçe olary harçlamady.
بَنَى الأَمِيرُ قَصْراً وَ لَماَّ يَسْكُنْهُ.	Buýruk saraý gurdy we häzire çenli oňda ýaşamady.
لَماَّ يَنْزِلِ الثَّلْجُ.	Häzire çenli gar ýagmady.
لَماَّ يَعْمَلُوا فِي الْمَصْنَعِ.	Häzire çenli fabrikda işlemediler.
لَماَّ يَعْمَلْنَ فِي الْمَصْنَعِ.	Häzire çenli fabrikda işlemediler (aýal) .
لَماَّ تَعْمَلاَ فِي الْمَصْنَعِ.	Ikiňiz häzire çenli fabrikda işlemediňiz.
اَلْوَلَداَنِ لَماَّ يَلْعَباَ فِي الْحَدِيقَةِ.	Iki çaga häzire çenli mellekde oýnamady.
اَلْبِنْتاَنِ لَماَّ تَلْعَباَ فِي الْحَدِيقَةِ.	Iki gyz häzire çenli mellekde oýnamady.

Bellik: “**لَماَّ**” goşulmasy öten zaman işliginiň öňüne gelen ýagdaýynda “haçan-da”, “-e bolanda”, “-en”, “-an wagty” manysyny bildirýär:

لَماَّ رَجَعَ مِنَ الْمَدْرَسَةِ يَأْكُلُ طَعاَمَهُ.	Mekdepden gelen wagty naharyny iýer.
لَماَّ حَضَرَ إِلَى الْبَيْتِ يَكْتُبُ دَرْسَهُ.	Öýe gelen wagty, gelende dersini ýazar.

لَماَّ لَعِبُوا فِي الْحَدِيقَةِ يَفْرَحُونَ.	Mellekde oýnanlarynda begenerler.

III şahsyň buýruk şekili
(أمر الغائب)

III şahsy bildirýän işligiň buýruk formasynyň ýasalyşy: Häzirki zaman işliginiň başyna "لِ" goşulmasy getirilip ahyrky harpy jezm edilýär. Aýal jynsynyň köplügi bildirýän "ن" harpyndan beýleki ýöňkemelerdäki "ن" harplar düşürilip ýazylýar.

Köplük	Ikilik	Täklik	
لِيَكْتُبُوا	لِيَكْتُبَا	لِيَكْتُبْ	III şahs
لِيَكْتُبْنَ	لِتَكْتُبَا	لِتَكْتُبْ	III şahs
(olar) ýazsynlar	(ol ikisi) ýazsyn	ol ýazsyn	

III şahsy görkezýän işligiň başyna "ثُمَّ – وَ – فَ" harplaryndan biri getirilse "lam" harpy säkinli (jezimli) ýa-da hereketsiz okalýar we bu harplar bilen bilelikde bitewi bogun ýaly edilip aýdylýar.

ثُمَّ لْيَكْتُبُوا	soň ýazsynlar	وَلْيَكْتُبْ	we ýazsyn
فَلْيَكْتُبْ	şonuň yzysüre (dessine, yzyndan) ýazsyn		

III şahsyň buýrugynyň gaýdym derejesiniň ýasalyşy
(أمر الغائب للمجهول)

Ötem zaman işliginiň ýoklugynyň ýasalyşy ýaly amala aşyrylýar. Häzirki zaman işliginiň başyna ýoklugy we inkärligi bildirýän "لَمْ" goşulmasynyň deregine "لِ" buýruk beriji goşulma getirilýär.

Mysal üçin:

لِيُكْتَبْ	ýazylsyn
لِيُكْتَبْنَ	ýazylsynlar (aýal)
فَلْيُكْتَبْ	şonuň yzysüre, (dessine, yzyndan) ýazylsyn
وَلْيُكْتَبُوا	we ýazylsynlar

Kä halatlarda I şahsyň köplüginiň başyna "buýruk lamy" getirilip, buýruk şekili ýasalýar. Bu ýagdaýda işlik höweslendirme bildirip gelýär. Mysal üçin: لِنَكْتُبْ ýazalyň, لِنَذْهَبْ gideliň, وَلْنَسْأَلْ soralyň ýaly.

Mysallar:

يَلْعَبُ خاَلِدٌ – لِيَلْعَبْ خاَلِدٌ.	Halyt oýnaýar – Halyt oýnasyn.
لَمْ يَكْتُبْ أَحْمَدُ الدَّرْسَ فَلْيَكْتُبْهُ.	Ahmet dersi ýazmady, dessine ýazsyn.
لَمْ تَكْتُبْ خَدِيجَةُ دَرْسَهاَ.	Hatyja dersini ýazmady.

لَمْ يَذْهَبْ صادِقٌ إِلَى الْمَدْرَسَةِ فَلْيَذْهَبْ.	Sadyk mekdebe gitmedi, dessine gitsin.
لِتَحْفَظْ نَفْسَهاَ.	Ol (aýal) özüni gorasyn.
لِيَكْتُبُوا وَظِيفَتَهُمْ.	Wezipelerini ýazsynlar.
لِيَقْرَأَنَ الأَخْبارَ فِي الْجَرِيدَةِ وَلْيَفْهَمْنَهاَ.	Gazetdäki habarlary okasynlar we olary seljersinler.
لِنَلْعَبْ كُرَةَ الْقَدَمِ غَداً.	Ertir futbol oýnalyň.
لِنَقْرَأْ هَذاَ الْكِتاَبَ لأَنَّهُ مُفِيدٌ.	Bu kitaby okalyň çünki peýdaly.
لِيَفْتَحْ عَلِيٌّ النَّافِذَةَ.	Aly penjiräni açsyn.
لِتُفْتَحِ النَّوافِذُ.	Penjireler açylsyn

Buýruk şekiliniň ýasalyşy
(امر الحاضر)

II şahsyň buýruk şekiliniň ýasalyşy: Häzirki zaman işliginiň II şahs formasynyň başyndaky häzirki zaman harpy düşürilýär. Häzirki zamany bildirýän (muzaragat) harpy düşürilenden soň saklanyp galan başdaky harp säkin (jezimli) däl bolsa başyna hiç hili alamat getirilmeýär. Emma galan başdaky harp säkin (jezimli) bolsa okamak üçin başyna hemze getirilýär. Bu hemze işligiň orta harpynyň hereketine görä hereketlenýär. Üç harply işligiň orta harpy oturly bolsa buýruk işliginiň başyna oturly hemze (أُ), üç harply işligiň orta harpynyň hereketi üstün ýa-da astyn bolsa buýruk işliginiň başyna astynly hemze (إِ) goşulýar. Üstün bilen hereketlemek bolmaýar. Ahyrky harp eýelik düşümde (säkin) edilip ýazylýar.

Mysallar:

يَكْتُبُ	ýazýar	أُكْتُبْ	ýaz
يَنْصُرُ	ýardam berýär	أُنْصُرْ	ýardam ber
يَفْتَحُ	açýar	اِفْتَحْ	aç
يَضْرِبُ	urýar	اِضْرِبْ	ur

Buýrugyň şekiliniň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
أُكْتُبُوا	أُكْتُبَا	أُكْتُبْ	II şahs
أُكْتُبْنَ	أُكْتُبَا	أُكْتُبِي	II şahs
(Siz) ýazyaň	(Ikiňiz) ýazyň	(Sen) ýaz	
Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
اِضْرِبُوا	اِضْرِباَ	اِضْرِبْ	II şahs
اِضْرِبْنَ	اِضْرِباَ	اِضْرِبِي	
(Siz) uruň	(Ikiňiz) uruň	(Sen) ur	

Bellik: Öten zaman işliginiň başyndaky harpy hemze bolan أَكَلَ ـُ (iýdi) أَمَرَ ـُ (buýruk etdi) أَخَذَ ـُ (aldy) ýaly işlikleriň buýruk formasy (أُأْكُلْ) görnüşinde aýdylmaýar. Iki hemze aýdylanda kynçylyk ýüze çykýandygy sebäpli hemzeli bölek düşürilýär: (كُلْ = iý). Gelip çykan işlik ýöňkemede üýtgedilýär. Aýal jynsynyň köplügi bildirip gelýän "nun" harpyndan beýleki "nun" harplary haçan-da işlik ýöňkemede üýtgedilende düşürilýärler. **Mysal üçin:**

كُلُوْا	كُلاَ	كُلْ	II şahs
كُلْنَ	كُلاَ	كُلِي	II şahs
siz iýiň	ikiňiz iýiň	sen iý	
خُذْ هَذِهِ النقود مَعَكَ.		Bu puly ýanyňa al.	

Buýruk formasynyň gaýdym derejesi häzirki zaman işliginiň başyna "لِ" harpy getirilip, soňunyň säkinli (mejzum) edilmegi bilen ýasalýar. Beýleki işlik formalaryndan tapawutlylykda I şahsyň (mütekellimiň) hem gaýdym formasy (meçhuly) ýasalýar.

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
لِتُكْتَبُوْا	لِتُكْتَبَا	لِتُكْتَبْ	II şahs
لِتُكْتَبْنَ	لِتُكْتَبَا	لِتُكْتَبِي	II şahs
(Siz) ýazylyň	(Ikiňiz) ýazylyň	(Sen) ýazyl	
لِنُكْتَبْ (Biz) ýazylalyň	لِنُكْتَبْ (Ikimiz) ýazylalyň	لأُكْتَبْ (Men) ýazylaýyn	I şahs

Mysallar:

لِتُكْتَبِ الْوَظِيفَةُ فِي وَقْتِهاَ.	Ýumuş wagtynda ýazylsyn.
اِفْتَحْ كِتاَبَكَ وَاقْرَأْهُ.	Kitabyňy aç we ony oka.
اِجْلِسْ مَكاَنَكَ.	Ýeriňe otur.
اِقْرَأْ واَجِبَكَ.	Ýumuşyňy oka.
اِغْسِلِي الثِّياَبَ.	Lybaslary ýuw.
اِعْمَلاَ الْواَجِبَ.	Ikiňiz ýumuşy ediň.
اِفْحَصاَ الْمَرِيضَةَ.	Syrkawy barlagdan geçiriň.
خُذْنِي مَعَكَ إِلَى الْحَفْلِ.	Çärä meni ýanyňa al (meni äkit) .
اِذْهَبْ هُناَكَ ياَ زَكَرِياَّ.	Ol ýere git eý,, Zekeriýýa!
اُسْكُتْ أَنْتَ أَناَ أَسْأَلُ أَحْمَدَ.	Sen gürleme, men Ahmedden soraýaryn.
أُنْظُرْ , اَلإِماَمُ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ.	Seret, ymam metjide girýär.
اِشْرَبِ الدَّواَءَ أَوَّلاً ثُمَّ اشْرَبِ الْماَءَ ثاَنِياً.	Öňinçä dermany iç, ikinji bolup (soň) suwy iç.
اِحْفَظِي نَفْسَكِ ياَ بِنْتِي وَاقْرَئِي الْقُرْآنَ.	Özüňi gora, eý, gyzym we Kuran oka.
اِرْحَمْنَ الْفُقَراَءَ.	Pukaralara merhamet ediň (aýal).

اِرْحَمُوا الْفُقَرَاءَ.	Pukaralara merhemet ediň (erkek).
اِرْكَبْنَ السَّيَّارَاتِ.	Ulaglara mümüň (aýal)

III şahs buýruk şekiliniň ýoklugy

لاَ يَكْتُبُوا	لاَ يَكْتُبَا	لاَ يَكْتُبْ
لاَ يَكْتُبْنَ	لاَ تَكْتُبَا	لاَ تَكْتُبْ
(Olar) ýazmasyn	(Ol ikisi) ýazmasyn	(Ol) ýazmasyn

Öň geçilen temalardan mälim bolşy ýaly لِيَكْتُبْ (ýazsyn) diýmekligi bildirip gelýär. Onuň ýokluk formasy bolan “ýazmasyn” diýmek üçin häzirki zaman işliginiň başyna inkär edýän we ýoklugy bildirýän “لاَ” getirilip, işligiň ahyrky harpy säkinli (jezm) edilip ýazylýar.

Gaýdym derejesiniň ýasalyşy öten zaman işliginiň ýoklugynyň gaýdym derejesiniň ýasalyşy ýaly amala aşyrylýar. Diňe işligiň başyna inkär etmegi alamatlandyýan “لاَ” harpy getirilýär.

Mysal üçin:

لاَ يُكْتَبْ	Ýazylmasyn (erkek)	لاَ يُكْتَبْنَ	Ýazylmasynlar (aýallar)
لاَ يُكْتَبُوا	ýazylmasynlar (erkekler)	لاَ نُكْتَبْ	Ýazylmalyň

Mysallar:

لاَ يَذْهَبْ بَعْدَ شَهْرٍ.	Bir aýdan soň gitmesin.
لاَ يَضْرِبِ الْوَلَدُ الْحَيَوَانَ.	Çaga haýwanlary urmasyn.
لاَ يَسْرِقِ الرَّجُلُ الأَمْوَالَ.	Adam mallary ogurlamasyn.
لاَ يَكْذِبِ الْوَلَدُ عَلَى أُمِّهِ.	Çaga ejesine ýalan sözlemesin.
لاَ يَكْسَلُوا فِي الْعَمَلِ.	Işde ýaltaçylyk etmesinler.
اَلتَّلاَمِيذُ لاَ يَلْعَبُوا فِي الشَّارِعِ.	Okuwçylar köçelerde oýnamasynlar.
اَلْمُعَلِّمُ لاَ يَغْضَبْ عَلَى الطَّالِبِ.	Mugallym okuwça gaharlanmasyn.
الْعَامِلاَتُ لاَ يَأْخُذْنَ الْمِفْتَاحَ.	Işçiler açary almasynlar.
عَائِشَةُ لاَ تَتْرُكِ الْقِرَاءَةَ.	Äşe okamany taşlamasyn.
لاَ تُفْتَحِ النَّوَافِذُ.	Penjireler açylmasyn.

II şahsyň buýrugynyň ýoklugy

Buýrugyň ýoklugynyň ýasalyşy: Häzirki zaman işliginiň II şahs ýöňkemesiniň başyna inkär etmegi bildirýän “لاَ” harpy getirilip, ahyrky harpy säkin (jezim) ýazylmak arkaly ýasalýar. Aýal jynsynda II şahsyň köplügini alamatlandyrýan “nun” harpyndan beýleki “ن” harplar düşürilip ýazylýar.

لاَ تَكْتُبُوا	لاَ تَكْتُبَا	لاَ تَكْتُبْ	II şahs
لاَ تَكْتُبْنَ	لاَ تَكْتُبَا	لاَ تَكْتُبِي	II şahs
(siz) ýazmaň	(Ikiňiz) ýazmaň	(Sen) ýazma	

Gaýdym derejesinde hiç hili üýtgeşme bolmaýar:

لاَ تُكْتَبُوْا	ýazylmaň	لاَ تُكْتَبْ	ýazylma

Mysallar:

تَفْتَحُ النَّافِذَةَ – لاَ تَفْتَحِ النَّافِذَةَ.	Penjiräni açýarsyň – Penjiräni açma.
لاَ تَخْرُجْ مِنَ الْبَيْتِ فِي الْبَرْدِ.	Sowukda öýden çykma.
لاَ تَذْهَبْ قَبْلَ يَوْمَيْنِ.	Iki günden öň (iki güne çenli) gitme.
لاَ تَجْلِسُوا هُنَاكَ.	Ol ýerde oturmaň.
لاَ تَنْهَرْنَ الْفُقَرَاءَ.	Pukaralara azar bermäň
لاَ تَتْرُكِي صَدِيقَتَكِ وَحِيدَةً.	Dostuny ýekeözini goýma.
لاَ تَطْرُدُوا الأَوْلاَدَ مِنَ الْحَدِيقَةِ.	Çagalary howludan kowmaň.
لاَ تَقْطَفْنَ الأَزْهَارَ مِنْ فَضْلِكَ	Haýyş, çeçekleri goparmaň.
لاَ تُقْطَفِ الأَزْهَارُ.	Çeçekler goparylmasyn.
لاَ تَكْسَلْ – لاَ تَغْضَبْ وَ لاَ تَيْأَسْ مِنْ رَحْمَةِ اللهِ.	Ýaltaçylyk etme – gaharlanma we Allanyň rehmetinden umydyňy kesme.

Güýçlendiriji lam (لام التوكيد) we güýçlendiriji nun (نون التوكيد) harplary

Ýokluk aňlatmaýan häzirki zaman işlikleriniň başyna manyny güýçlendirmek we aýdyljak bolýan zady nygtamak üçin getirilýän üstünli “لَ” harpy “güýçlendiriji lam” diýlip atlandyrylýar.

إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا..	Bigüman biz pygamberlerimize elbetde ýardam bereriz.

Manyny güýçlendirmek üçin ahyryna üstünli we şeddeli nun “نَّ” (güýçlendiriji nun) getirilýär. Bu goşulma duýgy taýdan güýçli, edebi çeperçiligi (belagaty) ýokary bolan aňlatmalarda ulanylýar.

لَنَكْتُبَنَّ	Elbetde (ikuçsyz, hökman) ýazarys.

كَلاَّ لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَمَةِ.	Ýok! Kasam bolsun, ol hökman, hutama taşlanar.
Işligiň gaýdym derejesi	

Güýçlendiriji nun harpyna birigip gelýän häzirki zaman işligini geljek zamana öwürýär.

لَيَقْرَأَنَّ	Elbetde okar	لَيَنْجَحَنَّ	Hökman başarar

Güýçlendiriji “nun” harpynyň ahyryna goşuluşyp gelýän häzirki zaman işliginiň tękliginiň ahyrky harpyny üstüne öwürýär. Köplük wawy düşürilip otur, II şahsyň tękligindäki “ýa” harpy düşürilip onuň deregine astyn ýazylýar. Aýal jynsynyň köplük “nun” harpyndan beýleki ýöňkemelerdäki ikilik we köplüklere mahsus nun harpy, güýçlendiriji nun getirilen halatynda düşürilip ýazylýarlar. Aýal jynsynyň köplük “nun” harpy bilen güýçlendiriji “nun” harpynyň arasyna “elif” harpy getirilýär:

Häzirki zaman işliginiň şeddeli güýçlendiriji “nun” harpy bilen ýöňkemede üýtgeýşi

Täklik	**Ikilik**	**Köplük**	
لَيَفْعَلَنَّ	لَيَفْعَلاَنِّ	لَيَفْعَلُنَّ	III şahs
Elbetde ol eder	Elbetde ol ikisi eder	Elbetde olar eder	
لَتَفْعَلَنَّ	لَتَفْعَلاَنِّ	لَيَفْعَلْنانِّ	III şahs
لَتَفْعَلَنَّ	لَتَفْعَلاَنِّ	لَتَفْعَلُنَّ	II şahs
Elbetde sen edersiň	Elbetde ikiňiz edersiňiz	Elbetde siz edersiňiz	
لَتَفْعَلِنَّ	لَتَفْعَلاَنِّ	لَتَفْعَلْنانِّ	II şahs
لأَفْعَلَنَّ	لَنَفْعَلَنَّ	لَنَفْعَلَنَّ	I şahs
Elbetde men ederin	Elbetde ikimiz ederis	Elbetde biz ederis	

Görnüşi ýaly güýçlendiriji nun harpynyň hereketi aýal jynsyny bildirýän ikilik we köplük ýöňkemede “astyn”, beýlekileriňkide bola üstün görnüşinde ýazylýar. Aýal jynsynda II şahsyň tękligindäki we erkek jynsynyň köplügindäki uzyn çekimliler gysgaldylýar. Ýagny “ين” we “ون” düşürilýär. Aýal jynsynyň köplüginde bolsa işligiň ahyryna elif ýazylýar.

Güýçlendiriji “lam” harpy özbaşdak ýazylýar, ýöne güýçlendiriji nun goşulmasy “إمَّا” “-sa, -se”, “لَ” hökmanylyk bildirýän goşulmalaryň biri bilen bilelikde ýazylýarlar.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ...	Eger olary söweşde ele salsaň.
يَا بَنِي آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ...	Eý, Adamzat! Size öz içiňizden pygamberler gelse.
... إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلاَهُمَا[10]...	Eger ol ikisinden (eje we kakadan) biri ýa-da ikisem seniň ýanynda gojasalar.

Güýçlendiriji “nun” harpy häzirki zaman işliginiň başynda “لَ” harpy bilen ulanylsa hökmany suratda ikuçlylygy alamatlandyryp gelýär.

لَأَضْرِبَنَّكَ !	Seni (elbetde) ýenjerin!
لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ.	Saňa ikuçsyz ynanýarys.
وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ.	Elbetde pygamberlerden hem sorarys (soraga çekeris).

لا bilen güýçlendirilen ýoklugyň buýruk şekili ýasalýar.

لاَ يَحْسَبَنَّ.	Asyl-ha gümansyratmasyn!
لاَ يَغُرَّنَّكُمُ الشَّيْطَانُ.	Hergiz (bigüman) şeýtan sizi aldatmasyn!
يَا بَنِي آدَمَ لاَ يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ...	Eý, Adamzat! Şeýtan (ata-babaňyzy jennetden çykarşy ýaly).. agä boluň, sizi hem azaşdyraýmasyn.

Gowşak “nun” harpy güýçlendiriji “nun” harpynyň gowşadylan formasy bolup, häzirki zaman işlikleriniň ahyrynda onuň manysyny kuwwatlandyrmak üçin “şeddeli nun” (نَّ) getirilmek bilen birlikde säkinli nun harpy hem getirilýär. Ikilik sanda we aýal jynsynyň köplüklerinde ulanylmaýar.

لَيَقْرَأَنْ	Elbetde okar	لَيَنْجَحَنْ	Hökman başarar

Häzirki zaman işliginiň şeddesiz güýçlendiriji “nun” harpy bilen ýöňkemede üýtgeýşi

Täklik	Ikilik	Köplük	
III şahs	لَيَفْعَلَنْ	-	لَيَفْعَلُنْ
Elbetde ol eder		Elbetde olar eder	
-	-	لَتَفْعَلَنْ	III şahs
لَتَفْعَلَنْ	-	لَتَفْعَلُنْ	II şahs
Elbetde sen edersiň		Elbetde siz edersiňiz	
		لَتَفْعَلِنْ	II şahs
لَنَفْعَلَنْ	-	لأَفْعَلَنْ	I şahs
Elbetde men ederin		Elbetde biz ederis	

Edebi dilde kä halatlarda gowşadylan güýçlendiriji “nun” harpynyň tenwinli görnüşine hem duş gelmek bolýar.

Mysal üçin:

لَيُسْجَنَنَّ وَ لَيَكُوناً (لَيَكُونَنْ) مِنَ الصاَّغِرِينَ.	Bigüman ol elbetde zyndana taşlanar we elbetde kemsidilenlerden bolar.
كَلاَّ لَنَسْفَعاً (لَنَسْفَعَنْ) بِالنَّاصِيَةِ.	Ikuçsyz (beýle däl), elbetde ony alnyndan

	tutarys.
لَيَكُوناً كَذَلِكَ.	Ol elbetde şeýle bolar.

Güýçlendirilen häzirki zaman işliginiň sözlemde eýeleýän orunlaryna görä hökmanylyk beýan edip gelýän halatlary hem bolýar.

Mysal üçin:

لَتَفْعَلَنَّ كَذاَ	Şuny hökman etmelisiň.

Güýçlendiriji “lam” we “nun” harpynyň buýruk şekilinde ulanylmagy (لام التوكيد و نون التوكيد)

Manyny güýçlendirmek we aýdylmak islenýän zady nygtamak üçin häzirki zaman ýa-da buýruk işlikleriniň başyna “لَ” harpy, ahyryna bolsa “نَّ” (has anyk nygtamak üçin) ýa-da “نْ” (has gowşagrak nygtamak üçin) harplary getirilýär. وَاللهِ لأَنْشُرَنَّ العِلْمَ فِي بَلَدِي : Alla kasam bolsun, ylmy ýurdumyzyň çäginde hökman ýaýradaryn.

Häzirki zaman işliginiň düýp formasynyň (merfug) ýöňkemede üýtgeýşi

يَكْتُبُنَّ	يَكْتُبَانِّ	يَكْتُبَنَّ
يَكْتُبْنَانِّ	تَكْتُبَانِّ	تَكْتُبَنَّ
تَكْتُبُنَّ	تَكْتُبَانِّ	تَكْتُبَنَّ
تَكْتُبْنَانِّ	تَكْتُبَانِّ	تَكْتُبِنَّ
نَكْتُبَنَّ	نَكْتُبَنَّ	أَكْتُبَنَّ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum) ýöňkemede üýtgeýşi. Häzirki zaman düýp formasynyň (merfug) ýöňkemede üýtgeýşi bilen birmeňzeş amala aşyrylýar.

لا تَجْلِسَنَّ فِي هذا الكُرْسِيِّ فَإِنَّهُ مَكْسُورٌ	Bu oturgyja oturma, ol döwülipdir.
يَا إِخْوَانُ، لا تَخْرُجُنَّ مِنْ الفَصْلِ قَبْلَ السَاعَةِ الوَاحِدَةِ	Doganlarym, sagat birden öň synpdan çykmaň.
يَا زَيْنَبُ، لا تَغْسِلِنَّ ثَوْبَكِ بِهذا الصَابُونِ	Zeýnep, lybasyňy bu sabyn bilen ýuwma.
يا أَخَوَاتُ، لا تَشْرَبْنَانِّ هذا المَاءَ	Gyz doganlar, bu sudan içmäň.

Buýruk formasy hem edil şol görnüşde ýöňkemede üýtgedilýär

<– أُكْتُبِنَّ	أُكْتُبِي	<– أُكْتُبَنَّ	أُكْتُبْ
<– أُكْتُبْنَانِّ	أُكْتُبْنَ	<– أُكْتُبَانِّ	أُكْتُبَا
		<– أُكْتُبُنَّ	أُكْتُبُوا

Kem (nakys) işlikler ýöňkemede üýtgedilende bolsa asyl işligiň düzüminde bar bolan gowşak harplar ýaňadandan gaýdyp gelýär.

Mysal üçin:

تَنْسَ <– تَنْسَيَنَّ	أُدْعُ <– أُدْعُوَنَّ	اِمْشِ <– اِمْشِيَنَّ

Güýçlendirilen “nun” harpynyň ulanylýan ýagdaýlary

1. Aşakdaky ýagdaýlarda ulanmak islege bagly bolup durýar.

a. Buýruk sözleminde:

اِنْزِلَنَّ مِنْ السَيَّارَةِ يَا وَلَدُ	Ulagdan düş eý, çaga!

b. Häzirki zaman işligi buýruk, gadaganlyk ýa-da sorag görnüşinde talap bildirip gelen bolsa.

لا تَأْكُلَنَّ وأَنْتَ شَبْعَانُ	Dok wagtyň asla nahar iýme.

2. Häzirki zaman işligi kasamyň jogaby bolsa ulanmak zerur bolup durýar.

وَاللهِ لأَدْرُسَنَّ التُّرْكُمَانِيَّةَ	Alla kasam bolsun, men türkmen dilini öwrenerin

Bu görnüşli sözlemler şu şertlere laýyklykda amala aşyrylýar.

1. Oňaýly sözlem bolmaly.

وَاللهِ لا أَخْرُجُ	Alla kasam bolsun, men çykmaryn.

2. Işlik geljek zamany aňlatmaly. Eger häzirki zaman formasynda gelen bolsa diňe “لَ” harpy ulanylýar.

وَاللهِ لأُحِبُّكَ	Alla kasam bolsun, men seni göwy görerin.
وَاللهِ لأُسَاعِدَنَّهُ	Alla kasam bolsun, oňa ýardam bermekçi.
وَاللهِ لأُسَاعِدُهُ	Alla kasam bolsun, men oňa ýardam bererin.

3. لَ harpy işlige goşulyp gelmeli. Eger haýsydyr bir söze goşulsa “ن” ulanylmaýar.

وَاللهِ لأَذْهَبُ ألي مَكَّةَ	Alla kasam bolsun, men Mekkä gitjek.
وَاللهِ لأَذْهَبَنَّ إِلَى مَكَّةَ	Alla kasam bolsun, men Mekkä gitjek.
وَاللهِ لسَوْفَ أَزُورُكَ	Alla kasam bolsun, men seni görmäge geljek.

4. Şert goşulmasy bolan إمَّا bilen bilelikde köp ýerde ulanylýar.

إمَّا تَذْهَبَنَّ إِلى مَكَّةَ أَذْهَبْ مَعَكَ	Eger Mekkä gitseň men hem seniň bilen geljekdirin.

Häzirki zaman işliginiň başynda
şert bildirip gelýän goşulmalar

Geçilen temalardan mälim bolşy ýaly öten zaman işliginiň anyk ýoklugyny bildirip gelýän (jahdy-mutlak) goşulmasy "لَمْ", öten zaman işliginiň ýoklugyny bildirip gelýän, ýöne henize çenli/häzire çenli diýen manyny bildirýän (jahdy-müstagrak) goşulmasy "لَمّاً", III şahsyň ýoklugynyň başyndaky buýruk lamy "لِ" (lamul-emir = لام الامر) we geljek zamanyň ýoklugynyň lamy "لاَ" (nehiý-istikbalyň = لام النهي للاستقبال) öňüne birigip gelýän häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny säkine öwürýär (jezm edýär). Ýöne bir sözlemde ulanylýan birnäçe häzirki zaman işligini säkine öwürýän (jezim edýän) goşulmalar hem bar. Bu goşulmalaryň hemmesi şert goşulmasynyň wezipesini ýerine ýetirýär. Olar türkmen diline terjime edilende –sa, -se goşulmasynyň kömegi arkaly beýan edilýär. Arap dilinde şerti bildirmek maksady bilen iň ýygy ulanylýan ownuk bölek we goşulma "إِنْ" "-sa, -se, -an, -en bolsa" ýaly manylary bildirýän şert goşulmasydyr.

إِنْ كَتَبَ	ýazan bolsa, ýazsa	إِنْ يَكْتُبْ	ýazsa, ýazýan bolsa
إِنْ كَتَبُوا	ýazan bolsalar, ýazsalar	إِنْ يَكْتُبُوا	ýazsalar, ýazýan bolsalar

"إِنْ" harpy öten zaman işliginiň başynda gelende häzirki zaman işliginiň manysyny bildirýär. "إِنْ" harpy häzirki zaman işlikleriniň başynda getirilende ahyrky harplaryny säkine (jezime) öwürýär. Ýagny şert goşulmasy bilen gelen häzirki zaman işligine jogap bolup gelýän sözlemiň (jewabuş-şart) häzirki zamany säkin arkaly ýazylýar. Haçan-da häzirki zaman işliginiň täkligindäki ahyrky harpyň hereketi üýtgese (jezm bolsa) aýal jynsynda III we II şahsyň köplügindäki nunlardan beýleki nunlar düşürilýär.

Başyna "إِنْ " goşulmasy gelen häzirki zaman işligine geljek zamany bildirýän "سَ" we "سَوْفَ " goşulmalary getirilmeýär. Çünki "إِنْ " şert goşulmasy many taýdan geljek zamany bildirýär.

إِنْ تَعْمَلْ تَنْجَحْ.	işleseň başaryrsyň.
إِنْ تَكْذِبْ تَأْثَمْ.	Ýalan sözleseň ýazykly borsuň.

Iň köp ulanylýan "إِنْ" şert goşulmasyndan başga-da häzirki zaman işligini säkin okadýan (jezim edýän) birnäçe goşulmalar hem bar.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny säkine öwürýän
(jezim edýän) goşulmalar

Yzly-yzyna gelen iki sany häzirki zaman işligininiň ahyrky harpyny säkin okadýan şert goşulmasy: Öň hem bellenilip geçilşi ýaly säkin belgisi (jezim) öten zaman işligine däl-de, diňe häzirki zaman işliginine ýanaşyp gelýär. Aşakda getirilen goşulmalar iki sany häzirki zaman işliginiň başyna getitilse iki sany häzirki zaman

işliginiň ahyrky hereketlerini säkineöwürýärler we şert bildirýärler. Bular şert goşulmalary diýlip atlandyrylýar. Şert goşulmasynyň getirilýän şol sözlemiň içinde jogap sözlemi bolýar. Şert goşulmalarynyň getirilýän birinji bölegi işligiň şerti “ فعل الشرط” (figluş-şart), ikinji bölegi bolsa şertiň jogaby “جواب الشرط” (jewabuş-şart) diýlip atlandyrylýar.

Sözlemler we mysallar arkaly şert bildirýän goşulmalaryň ulanylyşy.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny säkine öwürýän goşulmalar				
حُرُوفٌ تَجْزِمُ الفِعْلَ المُضَارِعَ				
Häzirki zaman işliklerininiň ahyrky harpyny säkine öwürýän goşulmalar				
لاَ	لِ	لَمَّا	لَمْ	إِنْ
Gadagançylyk bildirýär	Buýruk ýasamakda ulanylýar	Öten zaman işliginiň ýoklugyny ýasamakda ulanylýar (häzire çenli, henize çenli, häzirlikçe diýmekligi bildirýär)	Öten zaman işliginiň ýoklugyny ýasamakda ulanylýar (gutarnykly netijäni bildirýär)	Şert we şertiň jogaby üçin ulanylýar
Bu goşulmalar häzirki zaman işlikleriniň başynda ýazylýarlar, işligiň many we leksik taýdan üýtgemegine hyzmat edýärler. Bu goşulmalar başynda ýazylýan häziki zaman işlikleriniň ahyrky harplaryny säkine öwürýärler. Bäş sany işligiň “nun” harplaryny düşürýär we ahyrky harpyny säkine öwürýär. Gowşak işlikleriň gowşak harplaryny düşürip, olaryň ahyrky harplaryny säkine öwürýärler.				

Meniň ýanyma gelseň saňa hödür-kerem etjek	إِنْ تَأْتِنِي أُكْرِمْكَ	Gelseň hödür-kerem ederin	تَأْتِي أُكْرِمُكَ
Bu gün aglamadylar	لَمْ تَبْكِيَا اليَوْمَ	Ol ikisi aglaýar	تَبْكِيَانِ
Bu gün aglamadylar	لَمَّا يَشْرَبْ حَلِيبَهُ	Ol içýär	يَشْرَبُ
Mustafa aýtsyn	لِيقُلْ مُصْطَفَي	Ol aglaýar	يَقُولُ
Sagdynlygyň üçin köp iýme	لاَ تَأْكُلْ كَثِيرًا لِصِحَّتِكَ	Iýýärsiň	تَأْكُلُ

“إِنْ” Şert goşulmasy türkmen diline -sa, -se şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

إِنْ تَقْرَأْ تَفْهَمْ.	Okasaň düşünersiň.
إِنْ يَكْتُبْ درسَهُ آخُذْ إِلَيْهِ زَهْرَةً.	Dersini ýazsa oňa güljagaz alaryn.
إِنْ تَعْجَلْ تَنْدَمْ.	Howluksaň puşman bolarsyň.

“مَنْ” Şert goşulmasy türkmen diline kim -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

مَنْ يَقْرَأْ كَثِيراً يَنْجَحْ.	Kim köp okasa ökde bolar.
مَنْ يَكْتُبْ دَرْسَهُ أَذْهَبْ مَعَهُ إلى الحَدِيقةِ.	Kim dersini ýazsa onuň bilen parka giderin.
مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ.	Kim sabyr etse ýeňiş gazanar (hadys).
مَنْ يَصْبِرْ يَظْفَرْ.	Kim sabyr etse ýeňiş gazanar.

“مَا” Şert goşulmasy türkmen diline nähili, näme -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

ماَ تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ النَّاسُ.	Nähili ýagşylyk etseňiz ynsanlar ony biler.
مَا يَكْتُبْ مِنْ دَرْسِهِ يَفْهَمْهُ جَيِّداً.	Dersinden nämäni ýazsa oňa mazaly düşüner.

“مَهْمَا” Şert goşulmasy türkmen diline neneňsi, näme -sa, -se, nämedir bir... şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

مَهْماَ تَفْعَلْ أَفْعَلْ.	Näme etseň şony ederin.
مَهْمَا تَكْتُبْ مِنْ دَرْسِك أَكْتُبْ أَنَا أَيْضاً.	Dersiňden nämäni ýazsaň men hem şony ýazaryn.

“ايُّ” Şert goşulmasy türkmen diline haýsysyny, nämäni, kimi -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

أَياًّ تَحْتَرِمْ أَحْتَرِمْ.	Kimi sylasaň sylaryn.
أَياًّ تَكْتُبْ أَكْتُبْ.	Nämäni, haýsysyny ýazsaň ýazaryn.

“ايُّمَا” Şert goşulmasy türkmen diline haýsysyny, nämäni, kimi -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

أَيُّمَا تَكْتُبْ إلى الْوَرَقَةِ أَقرَأْهُ.	Kagyza nämäni ýazsaň şony okaryn.

“أَيْنَمَا”, **“أَيْنَ”** Şert goşulmasy türkmen diline nirede, nirä -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

أَيْنَمَا تَجْلِسُوا نَجْلِسْ هُنَاكَ.	Nirede otursaňyz şol ýerde oturarys.
تَذْهَبْ أَصْحَبْكَ. أَيْنَماَ (أَيْنَ)	Nirä gitseň saňa ýoldaş bolaryn.

“حَيْثُمَا” Şert goşulmasy türkmen diline nirede, nirä -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

حَيْثُمَا يَنْزِلِ الْمطَرُ لاَ يُذْهَبْ هُناَكَ.	Nirä ýagmyr ýagsa şol ýere gidilmez.
حَيْثُمَا تَذْهَبْنَ أَحْضُرْ هُنَاكَ.	nirä gitrseňiz şol ýere gelerin.

“**أَنَّي**” Şert goşulmasy türkmen diline nirä, nähili -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

أَنَّي تَذْهَبْ أَذْهَبْ.	Nirä (nähili) gitseň gideriň.
أَنَّى تَكْتُبْ أَكْتُبْ.	Nähili ýazsaň men (hem şeýdip) ýazaryn.

“**إِذْمَا**”, “**إِذَامَا**” şert goşulmasy türkmen diline haçan, nä wagt -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

إِذْماَ تَذْهَبوُا نَذْهَبْ.	haçan gitseňiz gideris.
إذاَمَا تَكْتُبْ تَحْفَظْ.	haçan ýazsaň ýatlaryn.

“مَتَي” şert goşulmasy türkmen diline haçan, näwagt -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

مَتَى تَكْذِبْ يُعْلَمْ.	Haçan ýalan sözleseň bilner.
مَتَى تَكْتُبْ أَقْرَأْ.	haçan ýazsaň okaryn.

“**كَيْفَمَا**” şert goşulmasy türkmen diline nirede, nirä -sa, -se, şertlik goşulmasynyň üsti bilen terjime edilýär.

كَيْفماَ تَضْرِبْ يَضْرِبْ.	Nähili ursaň şeýdip urar.
كَيْفَماَ تَتَكَلَّمْ أَتَكَلَّمْ	Sen nähili gürleseň şeýle gürlärin.

Görnüşi ýaly şert goşulmasy häzirki zaman işligini säkine öwürýär (jezm edýär). Ýöne hemişe şert bildirmek üçin hökman häzirki zaman işligi bilen ulanylman biler. Ahyrky harpy säkinli (mahallen mejzum) görnüşde öten zaman işligi hem şert sözlemi bolup gelip biler. Ýöne öten zaman işliginiň öten zaman şekili ýöňkemde üýtgemeýändigi (mebni) sebäpli şert manysyny aňladyp gelýändigine garamazdan onuň ahyrky harpynyň hereketi hiç hili ýadaýda üýtgemeýär. Terjime edilende şert we jogap sözlemi öten zaman bolup gelýändigine garmazdan häzirki zaman işliginiň manysynda terjime edilýär.

إِنْ كَتَبْتَ إِلَيَّ كَتَبْتُ إِلَيْكَ.

Maňa hat ýazsaň saňa hat ýazaryn.

مَنْ قَرَأَ فَهِمَ.

Kim okasa düşüner.

إِذْماَ تَتَكَلَّمْ فَلاَ تَكْذِبْ.

Haçan-da gürleseň ýalan sözleme.

Bellik: Buýruk sözleminiň jogabynyň başynda “**فَ** ” harpyna gabat gelmek bolýar.

Edil şol formada jogap sözlemi hem öten zaman we häzirki zaman bilen başlanýan işlik sözlemi bilen bir hatarda buýruk, ýokluk, gadaganlyk, sorag we geljek zaman bildirýän işliklerde hem gabat gelmek bolýar. Kä halatlarda at sözlemi hökmünde-de gelip biler.

مَنْ يَطْلُبِ الْعِلْمَ لِلْخَيْرِ فَهُوَ عَالِمٌ فِي سَبِيلِ الحَقِّ.

Kim haýyr üçin ylmyň gözlegine çyksa ol hakykatyň ugrundaky alymdyr.

مَنْ يَكْثُرْ مُزاَحُهُ فَهَلْ يَنْجَحُ فِي عَمَلِهِ؟	Kimiň wäşiligi artsa işinde üstünlik gazanarmy?
أَنَّى تَعْمَلْ فَهُناَكَ السَّعاَدَةُ.	Nirede işleseň bagt şol ýerdedir.

Jogap sözleminiň başy **“فَ ”** bilen bilelikde **“قَدْ”**, **“سَوْفَ”**, **“سَ”** goşulmalaryndan biri bilen başlanýan bolsa we jogap işligi **“لَنْ”**, **“ماَ”** ýokluk aňladýan görnüşde gelen bolsa ýa-da jogabyň başynda **“إِنَّماَ ”** (ýöne) goşulma harpy ýazylan bolsa jogabyň häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy säkinli (jezimli) bolmaýar.

إِنْ تَذْهَبْ فَسَتَنْدَمُ.	Gitseň yzyndan puşman bolarsyň.
مَنْ يَفْعَلْ شَراً فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ.	Kim ýamanlyk etse özüne zulum etdigi bolar.
مَنْ يَقْتَصِدْ فَماَ يَفْتَقِرْ.	Kim tygşytlasa mätäç bolmaz.
إِنْ تَكْذِبْ فَلَنْ يُصَدِّقَكَ الناَّسُ.	Ýalan sözleseň ynsanlar saňa düýbünden ynanmaz.
إِنْ نُخْطِئْ فَإِنَّماَ خُلِقْناَ بَشَراً.	Hata edýän bolsa bu biziň ynsan bolup ýaradylanlygymyzdandyr.

Bellik: Sözlemiň ahyrynda gelen “وَ إِنْ”, “-se hem”, “-sa hem” görnüşinde terjime edilýär. Onuň jogaby bolmaýar.

إِذْهَبْ إِلَى واَلِدِكَ وَ إِنْ وَبَّخَكَ	Saňa käýýese hem kakaň ýanyna bargyn.

Talap (buýruk, gadaganlyk, sorag) sözleminden soň jogap sözlemi bar bolsa we öňünde **“وَ”** we **“فَ”** getirilmedik bolsa jogap sözleminiň häzirki zaman işligi şert sözlemi bilen sazlaşykda säkin (mejzum) bolup gelýär.

أُدْرُسْ إِنْ تَنْجَحْ = أُدْرُسْ تَنْجَحْ	Üstünlige ýetmek üçin oka (buýruk) .
هَلْ تَسْمَعُ أُخْبِرْكَ.	Diňleýäňmi? Saňa habar bereýin (sorag).
لاَ تَلْعَبْ بِالناَّرِ تَحْتَرِقْ (لاَ تَلْعَبْ بِالناَّرِ إِنْ تَحْتَرِقْ)	Ody oýnama! Ýanarsyň (gadaganlyk).

Iň köp ulanylýan şert goşulmalary **“مَنْ إِنْ ”**we **“ماَ”** goşulmalarydyr. Şertiň beýleki goşulmalary bu görnüşleri ýaly ýygy ulanylmaýar. Indiki bölümlerde seljeriljek sözlemler bilen bilelikde mesele has hem çuňlaýyn öwleşdiriljekdigi sebäpli bu ýerde gysgajyk gönükmeleri bermek bilen çäklenýäris.

Talabyň netijesinde ýüze çykan säkin (jezmu bit-talap)

Emir ýa-da nehiý lasy bilen gelýän talabyň jogabyň häzirki zaman we säkinli (mejzum) bolýar. Muňa **الجَزْمُ بِالطَلَبِ** (talap netijesinde emele gelen jezim) diýilýär. Talabyň jogabyna (ikinji sözleme) bolsa **جَوَابُ الطَلَبِ** diýilýär.

اِقْرَأْهُ مَرَّةً أُخْرَى تَفْهَمْهُ: Ony gaýtadan oka, düşünersiň. Edil şol manyny aňladýan sözlemi şu görnüşde beýan etmek bolar :إِنْ تَقْرَأْهُ مَرَّةً أُخْرَى تَفْهَمْهُ

لاَ تَكْسَلْ تَنْجَحْ: Ýaltalyk etmegin, şonda üstünlik gazanarsyň.

اِعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً تُصَاحِبْكَ نَجَاحُكَ: Haýyrly işi ýola goýsaň, üstünlik hemraň bolar.

اِجْلِسْ نَسْمَعْ الأَخْبَارَ: Otur, habar diňläliň.

اِنْ تَجْلِسْ نَسْمَعْ الأَخْبَارَ : Eger otursaň habarlary dinlärdik.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny üstüne öwürýän goşulmalar
Häzirki zaman işliginiň öňüne goşulyp gelýän goşulmalar

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny üstüne wöürbän goşulmalar “en” (أَنْ), “len” (لَنْ), “keý” (كَيْ), “izen” (إِذَنْ) degişlidir: Aşakdaky goşulmalardan biri häzirki zaman işliginiň başynda gelse häzirki zaman işliginiň ahyryny üstüne öwürýär (fetha arkaly okalmagyny üpjün edýär). Aýal jynsynyň köplük ýöňkemesindäki nun harpyndan beýleki “ن” harplary düşürilip ýazylýar. Şol goşulmalar şulardan ybaratdyr: **“أَنْ”, “لَنْ”, “كَىْ”, “إِذَنْ”, “حَتَّى”, “لِ”, “اَلْفَاءُ السَّبَبِيَّةُ”**

Häzirki zaman işligininiň ahyrky harpynyň üstün okalmagyny üpjün edýän goşulmalar			
إِذَنْ	**كَيْ**	**لَنْ**	**أَنْ**
Bu goşulmalar häzirki zaman işligininiň başynda ýazylýarlar, many we leksik taýdan üýtgeşmä sezewar edýärler. Bular başynda ýazylýan häzirki zaman işligininiň ahyrky harpyny üstüne öwürýärler. Bäş sany işligiň “gowşak” harplaryny düşürmek arkaly işligi üstünli okadýarlar.			
Çykmak isleýärin	أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ	Çykýaryn	أَخْرُجُ
Dolanmak isleýärin	لَنْ أَرْجِعَ اليَوْمَ	Dolanýaryn	أَرْجِعُ
Öwrenmek üçin gidýärin	أَذْهَبُ لِكَيْ أَتَعَلَّمَ	Öwrenýärin	أَتَعَلَّمُ
Onda saňa hödür edýärin	إِذَنْ أُكْرِمُكَ	Hödürleýärin	أُكْرِمُ

1. “أَنْ ” –mak, -mek:

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny üstüne öwürýän (nasp edýän) işligiň nämälim şekilini emele getirýär. Öten zaman işliginiň birinji harpynyň öňünde ýazylýar, ýöne öten zaman işliginiň ahyrky harpy üýtgemeýändigi (mebni bolandygy) sebäpli täsir etmeýär. **“أَنْ ” işlikleriň başynda** iň ýygy ulanylýan goşulmalaryň biridir.

أُرِيدُ أَنْ أَكْتُبَ دَرْسِي.	Dersimi ýazmak isleýärin.
تُرِيدُ أَنْ تَشْرَبَ الشَّايَ.	Çaý içmek isleýärsiň.
تُرِيدِينَ أَنْ تَذْهَبِي إِلى الْبَيْتِ.	Öýe gitmek isleýärsiň.
نُرِيدُ أَنْ نَفْهَمَ الْقرْآنَ.	Kurany özleşdirmek isleýäris.
أَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ.	Sabyr etmegiňiz siziň üçin haýyrlydyr.

2. “لَنْ ” düýbünden –maz, -mez (işligiň güýçlendirilen ýokluk şekili).

Geçilen temalarda beýan edilşi ýaly bu goşulma häzirki zaman işliginiň manysyny geljegiň ýoklugyna öwürýär.

لَنْ أَذْهَبَ مَعَكَ إلى الْبَيْتِ.	Seniň bilen bile düýbünden öýe gitmerin.
إِنِّي لَنْ أَرْكَبَ الْحِمارَ.	Men eşege hiç haçan münmerin.

3. “كَيْ”-mak üçin, -mek üçin (sebäp bildirip gelýän goşulma**).**

Edil bu goşulmanyň wezipesini ýerine ýetirýän “لِكَيْ ” görnüşli işligiň nämälim şekilini ýasamakda ulanylýan goşulma hem ulanylýar we diňe häzirki zaman işliginiň öňünden getirilýär.

أَقْرَأُ دَرْسي كَيْ أَحْفَظَ.	Dersimi ýatlamak üçin okaýaryn.
يَجْتَهِدُ التَّلاَمِيذُ لِكَيْ يَنْجَحُوا.	Okuwçylar başarjaň bolmak üçin işleýärler.

Bu ýerde meselem birinji sözlemde “أَقْرَأُ دَرْسِي” esasy sözlem, “كَيْ أَحْفَظَ” bolsa eýerjeňli goşma sözlemdir.

4. “لِ” -mak üçin, -mek üçin, -syn diýip (sebäp bildirip gelýän goşulma**).**

Arap dilinde bu goşulma “lamut-taglyl” (sebäp bildirýän lam) diýlip atlandyrylýar. Edil “**كَيْ**” ýaly sebäp bildirmek maksady bilen işligiň başynda ýazylýar. Edil şol manyny bildirmek üçin “**لأَنْ**” görnüşinde açyk ýazylýan ýagdaýyna hem duş gelmek bolýar. “Lamut-taglyldan” soň “**أَنْ**” gelmedik ýagdaýynda bu goşulmany işligiň başynda bar ýaly hasap edip, şol işligiň açyk ýazylmaýan (**أَنْ**) masdarlyk goşulmasy bilen üstün edilýändigi kabul edilýär.

شَرَحْتُ الدَّرْسَ لأَنْ يَفْهَمَ. = شَرَحْتُ الدَّرْسَ لِيَفْهَمَ.	Düşünmegi üçin dersi düşündirdim.
سافَرَ الْفَنانُّ إِلَى الْعاصِمَةِ لأَنْ يَشْتَهِرَ = سافَرَ الْفَنانُّ إِلَى الْعاصِمَةِ لِيَشْتَهِرَ	Sungat işgäri meşhur bolmak üçin paýtagta gitdi
ذَهَبْتُ إِلَيْهِا لأَنْ آخُذَ الْكِتابَ.	Ol ýere (oňa) kitap almak üçin gitdim.

“**لِ**” -den öň “**كانَ**” ýa-da ýaýrawlaryndan biri getirilse işligiň ýokluk derejesini güýçlendirýär we “lamul-juhud” (inkär lamy) diýen ada eýe bolýar. Ýokluk **“كانَ”** kem işliginiň habarynyň başyndaky häzirki zaman işligi bolsa üstüne öwürýär (nasp edýär).

ماَ كانَ السُّلْطَانُ لِيَظْلِمَهُمْ.	Hökümdar olara asla zulum etmekçi däldir.
وَماَ كانَ السُّلْطَانُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ.	Hökümdar size gaýby bildirmekçi (aýtmakçy) däldir.
لَمْ يَكُنِ القَاضِي لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلاَ لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلاً.	Ikuçsyz kazy olary bagyşlamazam, dogry ýola ugrukdyrmazam.

5. “إِذاً= إِذَنْ” beýle bolsa, onda, şunlukda:

Esasan-da geljegi bildirýän sözlemlere käte bolsa şert goşulmalaryna jogap bolup gelýär. “إِذَنْ” goşulmasynyň häzirki zaman işliginiň soňky harpynyň hereketini üstüne öwrüp bilmegi üçin ol jogap sözleminiň we häzirki zaman işliginiň gönümel öňünden gelmelidir.

أَنا أَقْرَأُ كَثِيراً. إِذَنْ تَنْجَحَ.	Men köp okaýaryn. Şeýlelikde men başararsyň.
سَأَكْتُبُ واجِبِي لِلْغَدِ . إِذَنْ نَذْهَبَ إِلى الْبَيْتِ.	Ertirki ýumşy ýazaýyn. Onsoň öýe gideris.
أَنا أَجْتَهِدُ الْعَرَبِيَّةَ كَثِيراً . إِذاً أَفْهَمُ اللُّغَةَ العَرَبِيَّةَ.	Men arap dilini köp okaýaryn. Onda arap dilini öwrenerin.

Eger häzirki zaman işliginden soň gelse işligiň ahyrky hereketinine täsir etmeýär.

أَنا أَذْهَبُ إِذَنْ.	Beýle bolsa men giderin.

Häzirki zaman işliginiň başynda getirilmedik ýagdaýynda-da, işlik bilen baglanyşyp gelmeýän sözlemlerde-de ulanylýar.

إِذاً هَذاَ هُوَ لَصَحِيحٌ.	onda ol dogrudyr.

6. “حَتَّى” -ça çenli, -çe çenli, -e, -a çenli, tä, ahyry, -diýip, -mak üçin, -mek üçin ýaly manylary bildirýär.

أَكَلَ الأَطْفَالُ حَتَّى شَبِعُوا.	Çagalar doýýança (çenli) iýdiler.
رَكِبْتُ السَّيارَةَ حَتَّى أَحْضُرَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ مُبَكِّراً.	Ulaga mündim, mekdebe irräk babarym ýaly (barmak üçin).
قَرَأْتُ الدَّرْسَ كَثِيراً حَتَّى أَنْجَحَ فِي الإِمْتِحانِ.	Synagda üstünlik gazanmak üçin (üstünlik gazanaýyn diýip, üstünlik gazanar ýaly) dersi köp okadym.
رَجَعْتُ إِلَى مَنْزِلِي مُبَكِّراً حَتَّى أَسْتَقْبِلَ ضُيُوفِي.	Myhmanlarymy (garşy almak üçin) garşy alaýyn diýip, irräkden öýüme dolandym.

7. “اَلْفاءُ السَّبَبِيَّةُ” hadysanyň sebäbini bildirmek üçin ulanylýar:

Arap dilinde bu harpa iki sözi ýa-da sözlemi birek-birege baglanyşdyrýan goşulma manysyny bildirýän “atyf harpy” (**حرف العطف**) diýilýär. Bu harp sözlemiň birinji bölegi bilen yzyndaky böleginiň birek-birek bilen baglanyşmagyna hyzmat edýär. Birinjisi amala aşsa ikinji bölek hem amala aşýar. Sebäp bildirip gelýän häzirki zaman işligi açyk ýazylmaýan “أَنْ” goşulmasy bar ýaly kabul edilýär we işligiň ahyrky harpy üstün görnüşinde ýazylýar. Ýöne hökmany suratda özünden öňki söz ýokluk (**النفي**) ýa-da talap (buýruk, gadagançylyk, sorag, arzuw) bildirip gelmeli.

لاَ أَعْرِفُ بَيْتَهُ فَأَزُورَهُ.	Öýüni bilmeýärin-ä, nädip görme-görşe

	gideýin.
أَدْرُسُوا دُرُوسَكُمْ فَتَنْجَحُوا فِي الإِمْتِحاَنِ.	Dersleriňizi işläň, şol ýagdaýda synagda üstünlik gazanarsyňyz.
لَمْ يُسْأَلْ فَيُجِيبَ.	Soralmady, ol nädip jogap bersin.

Mysallar:

1. مَسَحْتُ السَّبُّورَةَ كَيْ يَكْتُبَ عَلَيْهاَ الْمُدَرِّسُ . إِعْمَلْ كَيْ تَخْدُمَ الْوَطَنَ .

2. سَأَجْتَهِدُ دُرُوسِي . إِذَنْ تَنْجَحَ فِي الإِمْتِحاَنِ. إِذَنْ يَضْعُفَ بَصَرُكَ.

3. اَلْوَقْتُ كَالسَّيْفِ إِنْ لَمْ تَقْطَعْهُ قَطَعَكَ . أُرِيدُ أَنْ أَقْرَاَ بَعْضَ الْكُتُبِ.

4. يُرِيدُ بَشِيرُ أَنْ يَكوُنَ طَبِيباً لِيُساَعِدَ الْمَرْضىَ في بَلَدِهِ.

5. تُحِبُّ فاَطِمَةُ أَنْ تَكوُنَ مُهَنْدِسَةً . تُفَضِّلُ عاَئِشَةُ أَنْ تَكوُنَ مُدَرِّسَةً . تُفَضِّلُ زَيْنَبُ أَنْ تَكوُنَ مُمَرِّضَةً . يُفَضِّلُ أَحْمَدُ أَنْ يَكوُنَ مُهَنْدِساً . يَتَمَنيَّ خاَلِدٌ أَنْ يَكوُنَ مُهَنْدِساً أَيْضاً.

6. ذَهَبَتِ الأُمُّ إِلَى السوُّقِ بالسَّياَّرَةِ لِتَشْتَرِيَ الْمَلاَبِسَ . هَلْ تَسْمَحُ ياَ واَلِدِي أَنْ آخُذَ الْمَصْرُوفَ؟

7. إِنَّهُ لاَ يَخْرُجُ إِلَيْناَ حَتَّى يَرْتَفِعَ النَّهاَرُ . تُرِيدُ فاَطِمَةُ أَنْ تَسْتَذْكِرَ دُرُوسَهاَ.

8. حَتَّى مَتَى إِنْتَظَرَتِ الأُمُّ ابْنَهاَ ؟ إِنْتَظَرَتِ الأُمُّ ابْنَهاَ حَتَّى وَصَلَ.

9. ذَهَبَ أَحْمَدُ إِلَى المكتبةِ في جَماَعَةٍ وَ يَدْرُسَ الْكِتاَبَةَ وَالْحَدِيثَ وَلِيُقاَبِلَ أَصْدِقاَئَهُ.

10. طَلَبَ الأَوْلاَدُ مِنْ واَلِدِهِمْ أَنْ ياَْخُذَهُمْ إِلَى الْعاَصِمَةِ.

11. كَيْفَ قَرَأَتِ التِّلْمِيذاَتُ القِصَّةَ ؟ قَرَأَتِ التِّلْمِيذاَتُ القِصَّةَ طَوِيلاً.

Terjimesi:

1. Mugallymyň ýazmagy üçin tagtany arassaladym. Watana hyzmat etmek üçin işle.
2. Derslerimi okajak. Beýle bolsa synagda üstünlik gazanarsyň. Beýle bolsa gözüň peseler.
3. Wagt gylyç ýalydyr. Sen ony kesmeseň ol seni keser. Bir näçe kitap okamak isleýärin.
4. Beşir ülkesindäki syrkawlara ýardam etmek üçin lukman bolmak isleýär.
5. Patma inžener bolmak isleýär (halaýar). Äşe mugallym bolmagy gowy görýär. Zeýnep şepagat uýasy bolmagy oňat görýär. Ahmet inžener bolmagy saýlaýar. Halyt hem inžener bolmagy arzuw edýär.
6. Ejesi egin-eşik satyn almak üçin ulag bilen bazara gitdi. Kakajan, ýol puly almaga rugsat edýäňmi?
7. Hakykatdan ol asman agarýança biziň ýanymyza gelmez. Patma derslerini maslahat etmek isleýär.
8. Haçana çenli ejesi ogluna garaşdy? Ejesi ogluna ol gelýänçä garaşdy.
9. Ahmet köpçülik bolup kitap okamak, dürs ýazuw öwrenmek we dostlary bilen duşuşmak üçin kitaphana gitdi.
10. Çagalar kakalaryndan paýtagta äkitmegini islediler.
11. Gyz okuwçylar rowaýaty nähili okadylar? Gyz okuwçylar rowaýaty uzak (wagtlap) okadylar.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky hereketine täsir etmeýän şert goşulmalary

Şert manysyny bildirip gelýändigine garamazdan häzirki zaman işliginiň ahyryndaky herekete täsirini ýetirmýän goşulmalar bolup, olar umumy görnüşde şulardan ybaratdyr:

عِنْدَماَ	كُلَّماَ	أَماَّ	إِذاَ	لَماَّ	لَوْماَ	لَوْلاَ	لَوْ

Şert bildirýän goşulmalar öten zaman ýa-da häzirki zaman işlikleriniň öňünde getirilýärler. Şertiň jogap bölegi bolan jogap sözleminde bolsa işlik, häzirki zaman, öten zaman, säkinli (mejzum), buýruk formasynda ýa-da işlik ulanylmaýan sözlemiň agzasy bolup gelip biler. Indi bolsa şol şert goşulmalaryna we olaryň sözlemde ýerine ýetirýän wezipelerine seredip geçeliň.

“لَوْ”: eger, eger-de, -bolsa, -sedi, -sady -hasap etdi, çaklady, -sa, -se, -myş bolsady manylaryny bildirýär.

Işligiň başyna “**لَوْ** ” goşulmasy getirilse şert ýa-da arzuw (hyýal) aňladýar.

لَوْكَتَبَ	(käşgä) ýazsa	لَوكَتَبْتُ	(käşgä) ýazsam

“لَوْ ” öert goşulmasyndan soň “كَانَ” kemlik işligi ulanylsa arzuw-isleg bildirip gelýär.

لَوْ كَانَ كَتَبَ	(käşgä) ýazsady
لَوْكُنْتُمْ كَتَبْتُمْ	(käşgä) ýazsadyňyz
لَوْكُنْتُ كَتَبْتُ	(käşgä) ýazsamdym

“لَوْ” sözleminden soňky jogap sözlemi “لَ ” bilen başlanýar:

لَوْ كَتَبْتُ دَرْسِي لَعَلِمْتُ دَرْسِي.	Men dersimi ýazsam bilerdim.
لَوْ كَانَ كَتَبَ دَرْسَهُ لَمَا كَانَ يَضْرِبُهُ الْمُعَلِّمُ.	Ol dersini ýazsady mugallym oňa käýemezdi.

Görnüşi ýaly şert zözlemlerindäki şertler “**لَوْ** ” (eger) goşulmasy bilen we jogaplar bolsa (hemişe getirilmese-de) “ **لَ** ” harpy bilen beýan edilýär. Jogap barlygy bildirýän/oňaýly öten zaman bolup gelse jogap “lamy” aglaba ýagdaýda ulanylýar, emma ýokluk bildirip gelse seýrek ýazylýar. Sözlemiň iki bleginde-de umumy öten zaman ulanylýar. Jogap lamyndan soň gelen jogabyň başyndaky işlik häzirki zaman işligi bolup gelse öten zaman manysyny bildirip gelýär.

لَوِ اجْتَهَدَ الطاَّلِبُ لَنَجَحَ.	Okuwçy okasady üstünlik gazanardy.
لَوِ اجْتَهَدْتَ تَنْجَحُ.	Okasadyň üstünlik gazanardyň.
لَوْ شاَءَ رَبُّك ماَ فَعَلُوهُ.	Eger Rebbiň islesedi muny edip bilmezlerdi (Enam, 137)
لَوْ شاَءَ رَبُّك لَماَ خَلَقَناَ.	Eger Rebbiň islän bolsady bizi ýaratmazdy.
لَوْ أَنَّك ناَجِحٌ لَكاَفَأْتُك.	Eger üstünlik gazansadyň seni

	sylaglardym.

Jogap ýokluk aňladýan häzirki zaman işligi bolup gelse jogap “lamy” ulanylmaýar.

لَوْ كُناَّ نَسْمَعُ ماَ كُناَّ كَذَلِكَ.	Eger diňlän bolsadyk bu ýagdaýa duçar bolmazdyk.
لَوِ اجْتَهَدْتَ لَمْ تَنْدَمْ.	Okasadyň puşman bolmazdyň.

Bu görnüşli sözlemleri özleşdirmek üçin dürli gönükmeleri yzygider ýagdaýda seljermek zerur bolup durýär.

Üns beriň! “**لَو** ” goşulmasynyň başynda “waw” harpy ýazylan ýagdaýynda jogap sözlemine zerurlyk bolmaýar. “**وَلَوْ**” -sa-da, -se-de, -sa hem, -se hem, beýle bolsa hem diýen ýaly manylary bildirip gelýär.

سَأُساَفِرُ إِلَى دهساتانَ وَلَوْ كاَنَتْ بَعِيدَةً.	Uzak bolsa hem Dehistana gitmekçi

“لَوْلاَ”: bolmadyk bolsa, bolmasady, -mesedi, -eger diýen manylary bildirip gelýär. Aglaba ýagdaýda jogabyň başynda jogap lamy ulanylýar.

لَوْلاَ مُحَمَّدٌ لَماَ نَجَحَ خاَلِدٌ.	Muhammet bolmasady Halyt üstünlik gazanmazdy.
لَوْلاَكَ لَوْلاَكَ لَماَ خَلَقْتُ الأَفْلاَكَ.	Sen bolmasadyň, sen bolmasadyň älemleri ýaratmazdym.
ثُمَّ تَوَلَّيْتُم مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلاَ فَضْلُ اللهِّ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ	Şondan soň beren sözüňizden dänipdiňiz. Eger size Allanyň ýagşylygy (yhsany) we rehmeti bolmasady, elbetde zyýana duçar bolanlardan bolardyňyz (Bakara, 64).

“لَوْماَ ” säkine öwürmeýän (jezm etmeýän) şert goşulmasy bolan “لَوْلاَ” bilen birmeňzeş manyda ulanylýar.

لَوْماَ أَخِي لَضَرَبْتُهُ.	Doganym bolmadyk bolsady ony urardym.

“**لَماَّ** ” **-da, -de, -haçan-da, -bolanda, näwagt** diýen manylary aňladýar.
Sözleme eýelik-degişlilik aýyrgyç (muzaf) bolup hyzmat edýän wagt-orun doldurgyjyndan (zarflardan) we şert goşulmalaryndan (edatlardan) biri bolup, şerti we jogaby hemişe öten zaman formasynda ulanylýar.

Üns beriň! “**لَماَّ** ” goşulmasynyň getirilýän şert sözlemi kä halatlarda sözlemiň ahyrynda hem gelip biler.

أَخَذَتْ فاَطِمَةُ الْكِتاَبَ لَماَّ ذَهَبَتْ اِلىَ الْمَكْتَبَةِ.	Patma kitaphana gidende ol kitaby aldy.

“لَماَّ ” öten zaman işliginden öň gelse wagt-orun doldurgyjy (zarf) we şert goşulmasy häzirki zamandan öň gelse häzirki zamanyň ahyrky hereketini üstüne öwürýän goşulma (edat) bolup gelýändigine üns bermelidir. Ýöne bu ýagdaýda “لَماَّ ” goşulmasy öten zamanyň ýoklugy (jahdy-müstagrak) hökmünde ulanylýar.

لَماَّ يَرْجِعْ واَلِدِي مِنَ السَّفَرِ.	Kakam häzire çenli iş saparyndan dolanmady.

Bellik: “لَماَّ” goşulmasy kä halatlarda “إِلاَّ” manasynda tapawutlandyryjy modal söz (istisna harpy) hökmünde hem ulnylýar.

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَماَّ عَلَيْهاَ حاَفِظٌ.	Her bir ynsan öz psihologiýasynyň gözegçiligindedir.

Sözlemde eýelik-degişlilik aýyrgyjy (muzaf) bolup gelýän we şert bildirýän käbir wagt-orun doldurgyçlary (zarf)

إِذاَ : **haçan-da, eger, bolanda, bolsa, -da, -de, -sa, -se diýen** ýaly goşulmalar arkaly terjime edilýär. Sözleme eýelik-degişlilik aýyrgyjy (muzaf) bolan wagt-orun doldurgyjy (zaman zarfy) bolup gelýär. إِذاَ goşulmasyndan soňky sözlem إِذاَ goşulmasynyň wagt-orun doldurgyjy (zaman zarfy) bolup gelýändigi sebäpli eýelik düşümde (mahallen mejrur) eýelik-degişlilik aýyrgyjy (muzafun ileýh) bolup gelýär. إِذاَ goşulmasynyň şerti öten zaman işliginde onuň jogaby bolsa aglaba ýagdaýda häzirki zaman işliginde getirilýär. Öten zaman işligi häzirki zaman manysynda ulanylýar. إِذاَ işligiň ahyryny säkin (jezim) öwürmeýänligi bilen bir hatarda (إِنْ) goşulmasynyň hyzmatyny ýerine ýetirýär.

إِذاَ جاَءَ الرَّبِيعُ نَذْهَبُ إِلَى الْحَدِيقَةِ	Bahar aýlary gelende seýilhäge gideris.

Bellik: (إِذاَ) işlik sözleminden öň gelse şert goşulmasy bolup gelýär. Emma at sözleminden öň gelse manysy üýtgeýär we “garaşylmadyk ýagdaý” (**إِذاَ فُجاَئِيَّة**) diýlip atlandyrylýan harpyň ornuny eýeleýär. “Birden kä, bir seretdim welin” manysy berýär.

Mysal üçn:

خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ فَإِذاَ وَلَدٌ فِي الطَّرِيقِ يَبْكِي	Öýden ýaňy çykypdym, bir seretsem ýolda bir çaga aglaýar.
فَتَحْتُ الْكِتاَبَ فِي الْإِمْتِحاَنِ فَإِذاَ الْمُعَلِّمُ واَقِفٌ أَماَمِي.	Synagda kitaby ýaňy açypdym, bir seretsem mugallym öňümde dur-a.

(إِذاَ) goşulmasynyň jogap sözlemi iki sany häzirki zaman işliginiň soňuny säkine öwürýän jogap sözlemleri ýaly öten zaman, häzirki zaman, buýruk, geljek zaman, at sözlemi ýaly görnüşlerden ybarat bolup gelýär:

إِذاَ صاَدَفْتَ صَدِيقَكَ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ.	Torkeşýäniňe duşaňda oňa salam ber.

(إِذاَ) goşulmasynyň şert manysyny bildirmän diňe wagt doldugyjyny tirkäp gelýän ýagdaýlary hem bolýar:

وَ الَّيْلِ إِذاَ يَغْشَى وَالنَّهاَرِ إِذاَ تَجَلَّى.	Kasam bolsun, bürenen wagty garaňka! Ýagtylyp arassalanan wagty gündüze! (Leýl, 1,2)

أَماَّ: **.barada aýdylsa, islendik halatda, -bolsa-da.**

Jogap bolup gelýän sözlemiň başynda hökmany suratda (فَ) goşulmasy ýanaşyp gelýär.

فَأَماَّ الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ.	Iman edenler barada aýdylsa, onuň Reblerinden gelen hakykatdygyny bilýärler.
فَأَماَّ الْيَتِيمَ فَلاَ تَقْهَرْ.	Ýetim barada aýdylsa, hergiz ony gynandyrma.

(أَماَّ) deňeşdirme derejesiniň wezipesini ýerine ýetirýär. Hutba okalanda we ynsanlara ýüzlenilende, galyberse-de salat we salamdan soň gürrüňe başlananda meselänýa-da söze girişmek maksady bilen bu goşulma giňden ulanylýar.

اَلْحَمْدُ للهِّ وَ الصَّلاَةُ وَ السَّلاَمُ عَلَى رَسُولِ اللهِّ أَماَّ بَعْدُ..	Allatagala hamdy-sena, Pygamberine salat we salamdan soň, mesele barada aýdylsa…

كُلَّماَ: haçan-da, her gezeginde, -da, -de, -dygyça, -digiçe ýaly manylary bildirip gelýär. Öten zaman işlikleriniň başynda ulanylýar, jogaby hem öten zaman işliginiň ýöňkemeleriniň birinde getirilýär.

كُلَّماَ رَأَيْتُ فَقِيراً عَطَفْتُ عَلَيْهِ.	Haçan-da bir mätäç görsem oňa merhemet edýärin.
كُلَّماَ دَخَلَ عَلَيْهاَ ذَكَرِياَّ الْمِحْراَبَ وَجَدَ عِنْدَهاَ رِزْقاً.	Zekeriýa mähraba her gezek giren wagty onuň ýanynda iýmit görerdi.

عِنْدَماَ –haçan-da, -da, -de, mahalaynda, wagtynda

Wagt-orun doldurgyjy (zarf) bolan عِنْدَ bilen goşulşyp ýa-da işligiň nämälim formasy bolan ماَ goşulmasy bilen birleşmeginden emele gelýär. عِنْدَماَ goşulmasynyň şert öten zaman işligi ýa-da häzirki zaman işligi bilen gelmek bilen bir hatarda, sözlemiň ahyrynda hem gelip biler. إِذاَ we لَماَّ goşulmalarynyň ornunda ulanylýar.

عِنْدَماَ نَجُوعُ نَذْهَبُ إِلَى الْمَطْعَمِ فِي الْمَحَطَّةِ.	Ajygan wagtymyz demirýol menzilindäki garbakhana gidýäris.

Ýokarda sanalyp geçilen şert goşulmalaryndan daşary işlikleriň öňünde getirilýändiklerine we şertiň hyzmatyny ýerine ýetirýändiklerine garamazdan işligiň ahyrky hereketine täsir etmeýän görnüşlerini şu görnüşde sanamak bolar:

حِينَماَ: **haçan-da, bolanda, -da, -de** ýaly manylary aňladyp gelýär.

Wagt doldurgyjy **حِينَ** bilen **ما** goşulmasynyň birigmesinden emele gelýär.

حِينَماَ عَلِمَ الأَبُ بِنَجاحِ وَلَدِهِ هَنَّأَهُ مَسْرُوراً.	Kakasy oglunyň üstünlikleri barasyndaky habary eşidende begenip ony gutlady.

بَيْناَ ... إِذْ: -kak, -käk, birden-kä, duýdansyz, garaşylmadyk ýagdaýda, -ip durkak.

Wagt-orun doldurgyjy (zarf) bolan **بَيْنَ** bilen goşmaça elifiň birigmeginden emele gelýär. Özünden soň şert bolup gelen sözlem at sözleminde getirilýär we başynda duýdansyzlygy bildirip gelýän (**إِذْ**) harpy ulanylýar.

بَيْناَ نَحْنُ جالِسُونَ فِي الْبَيْتِ إِذْ دَخَلَ عَلَيْناَ كَلْبٌ.	Biz öýde otyrkak, birden-kä ýanymyza bir it girdi.

بَيْنَماَ: -dy, -di

Wagt-orun doldurgyjy (zarf) bolan **بَيْنَ** bilen goşmaça ýa-da işligiň nämälim formasy bolan (**ما**) goşulmasynyň birleşmeginden emele gelýär. Sözlemde ulanylyşy taýdan (**بَيْنا**) goşulmasyna meňzeýär.

بَيْنَماَ الْجَوُّ حارٌّ إِذْ انْخَفَضَتْ دَرَجَةُ الْحَرارَةِ.	Howa maýyldy, ýöne birden-kä hawanyň temperaturasy peseldi.

Mysallar:

1. كَيْفَ تَكُونُ الرِّحْلَةُ مُفِيدَةً فِي نَفْسِ الْوَقْتِ ؟ تَكُونُ الرِّحْلَةُ مُفِيدَةً إِذاَ تَعَلَّمَ مِنْهاَ التِّلْمِيذُ شَيْئاً جَدِيداً .
2. إِذاَ سَمِعْتَ ماَ سَمِعْناَهُ فَسَوْفَ تَعْلَمُ لِماَذاَ غَضِبْناَ . إِذاَ سَمِعْتَ الَّذِي سَمِعْناَهُ فَسَوْفَ تَعْلَمُ لِماَذاَ غَضِبْناَ .
3. شَعَرَتِ الأُمُّ بِالسَّعادَةِ عِنْدَماَ عادَ وَلَدُهاَ مِنَ الرِّحْلَةِ . أَصْبَحَتْ غُرْفَتِي جَمِيلَةً عِنْدَماَ طَلَيْتُهاَ بِاللَّوْنِ الأَزْرَقِ .
4. عِنْدَماَ نَجَحَتْ فاطِمَةُ فِي الاِمْتِحانِ حَصَلَتْ عَلَى جائِزَةٍ كَبِيرَةٍ . لَماَّ رَنَّ جَرَسُ الْمَدْرَسَةِ دَخَلَ التَّلاَمِيذُ الصَّفَّ.
5. لَماَّ نَجَحَتْ فاطِمَةُ حَصَلَتْ عَلَى هَدِيَّةٍ مِنْ والِدِهاَ . لَماَّ وَصَلَ الضَّيْفُ قَدَّمْتُ لَهُ الْحَلْوَى.
6. لَماَّ تَأَخَّرَتِ الْحافِلَةُ حَضَرْتُ بِالْقِطارِ.
7. عادَتِ الْبِنْتُ مُتَأَخِّرَةً . وَجَدَتِ الْبِنْتُ أُمَّهاَ نائِمَةً . وَجَدَتِ الْبِنْتُ أُمَّهاَ نائِمَةً لَماَّ عادَتْ مُتَأَخِّرَةً.
8. قابَلَ الْعامِلاَنِ الْمُدِيرَ . فَرِحَ الْعامِلاَنِ . فَرِحَ الْعامِلاَنِ لَماَّ قابَلاَ الْمُدِيرَ.
9. أَرادَتِ الأُمُّ النَّوْمَ . أَغْلَقَتِ الأُمُّ النافِذَةَ لَماَّ أَرادَتِ النَّوْمَ .
10. شاهَدَتِ الْمُدَرِّساتُ الْمَسْرَحِيَّةَ . ضَحِكَتِ الْمُدَرِّساتُ كَثِيراً . ضَحِكَتِ الْمُدَرِّساتُ كَثِيراً لَماَّ شاهَدْنَ الْمَسْرَحِيَّةَ .
11. إِذاَ أَذَّنَ الْمُعلِّمُ فَقَدْ وَجَبَتْ عَلَيْناَ أَنْ نَستمعَ أليْهِ . إِذاَ قَرُبَ الاِمْتِحانُ فَقَدْ وَجَبَ عَلَيْناَ أَنْ نَسْتَذْكِرَ .

12. إِذاَ حَضَرَ الضَّيْفُ فَقَدْ وَجَبَتْ عَلَيْناَ أَنْ نُكْرِمَهُ . عِنْدَماَ ساَفَرَ الزَّوْجُ كاَنَتْ زَوْجَتُهُ حاَمِلاً.

13. عِنْدَ وُقُوفِناَ فِي المِيناَءِ شاَهَدْناَ السُّفُنَ . عِنْدَماَ يُشاَهِدُ الإِنْساَنُ هَيْأَتَهُ يَشْعُرُ نَحْوَهُ بِالْحُبِّ.

14. عِنْدَماَ يَحْضُرُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ يَذْهَبُ إِلَى الصَّفِّ مُباَشَرَةً . عِنْدَماَ أَسْتَيْقِظُ فيِ الصَّباَحِ أَغْسِلُ وَجْهِي جَيِّداً.

15. عِنْدَماَ يَغْلِي الْماَءُ تَصْنَعُ أُمِي الشاَّيَ . إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ إِذاَ حاَنَ الْفَجْرُ ؟ إِذاَ حاَنَ الْفَجْرُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَسْجِدِ .

16. إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ إِذاَ حَضَرَ الأُسْتاَذُ؟ إِذاَ حَضَرَ الأُسْتاَذُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَكْتَبَةِ.

17. إِلَى أَيْنَ تَذْهَبُ إِذاَ وَصَلَتِ الطاَّئِرَةُ ؟ إِذاَ وَصَلَتِ الطاَّئِرَةُ أَذْهَبُ إِلَى الْمَطاَرِ .

18. عِنْدَماَ يَعُودُ التَّلاَمِيذُ إِلَى بُيُوتِهِمْ يَجْتَهِدُونَ فِي أَداَءِ الْواَجِبِ . عِنْدَماَ تَرْجِعُ الأُمُّهاَتُ إِلَى بُيُوتِهِنَّ يَبْدَأْنَ فِي إِعْداَدِ الطَّعاَمِ .

19. مَنْ يُعاَقِبُ التَّلاَمِيذَ إِذاَ لَمْ يَعْمَلُوا الْواَجِبَ ؟ اَلْمُعَلِّمُ يُعاَقِبُ التَّلاَمِيذَ إِذاَ لَمْ يَعْمَلُوا الْواَجِبَ.

20. ماَذاَ يَفْعَلُ لَكَ الْمُعَلِّمُ عِنْدَماَ لاَ تَعْمَلُ الْواَجِبَ ؟ بِماَذاَ شَعَرْتَ عِنْدَماَ شاَهَدْتَ الْكَعْبَةَ؟

21. إِذاَ كاَنَتِ الْبُيُوتُ راَحَةَ الأَجْساَدِ فَإِنَّ الْمَساَجِدَ راَحَةُ الْقُلُوبِ . إِذاَ كاَنَتِ الأَنْهاَرُ سَبَبَ الْحَياَةِ فَإِنَّ نَهْرَ النِّيلِ سَبَبُ الْحَضاَرَةِ .

22. لَوْلاَ الْعِلْمُ لَماَ انْتَصَرَ النَّاسُ . لَوْلاَ الْكِتاَبُ لَماَ انْتَشَرَ النُّورُ فِي الْعاَلَمِ .

23. لَوْلاَ الصُّحُفُ لَماَ عَرَفْناَ الأَخْباَرَ . لَوْلاَ النَّظاَّرَةُ لَماَ رَأَيْتُ الْمَنْظَرَ جَيِّداً .

24. لَوْلاَ الْماَءُ ماَ عاَشَ عَلَى الأَرْضِ حَيَواَنٌ أَوْ نَباَتٌ . عِنْدَماَ أَذْهَبُ إِلَى الْحَدِيقَةِ أَتَناَوَلُ الْعَصِيرَ .

Terjimesi:

1. Şol bir wagtyň özünde gezelenç nähili peýdaly bolar? Gezelenç haçan-da okuwçy ondan täze zatlary öwrenende peýdaly bolar.
2. Biziň eşiden zatlarymyza gulak gabartsaň näme üçin biziň gaharlanýandygymyza göz ýetirersiň. (Yzyndaky sözlem birmeňzeş manyda).
3. Çaga gezelençden gaýdyp gelende ejesi şatlandy. Mawy reňk çalan wagtym otagym owadanlaşdy.
4. Patma synagda üstünlik gazananda uly serpaý aldy. Mekdebiň jaňy kakylan wagty okuwçylar synpa girdi.
5. Patma üstünlik gazananda kaksyndan sowat aldy. Myhman gelende oňa datly hödür etdim.
6. Awtobus gijä galandygy üçin otly bilen geldim.
7. Gyz giýç dolandy. Gyz ejesini uklap ýatyrka gördi. Gyz giýç (gijiräk) dolanan wagty ejesini uklap ýatyrka gördi.
8. Iki işçi müdir bilen duşuşdy. Iki işçi begendi. Müdir bilen duşuşan wagty iki işçi begendi.
9. Ejesi uklamak isledi. Uklamakçy bolanda ejesi penjijäni ýapdy.
10. Mugallymlar tiatrda oýuny tomaşa etdiler. Mugallymlar köp güldüler. Mugallymlar tiatrda oýun tomaşa edenlerinde köp güldüler.
11. Mugallym temany düşündiren wagty ony diňlemeli bolýar. Synag ýakynlaşan mahaly (dersleri) maslahat etmek zerurçylygy ýüze çykýar.
12. Myhman gelende oňa hödür-kerem etmeli. Adamsy sapara gidende aýaly hamylady.
13. Kenarda duran gämileri gördük. Ynsan öz şekilini görende oňa bolan buýsanjyny beýan edýär.

14. Ol mekdebe gelende gönümel synpa gidýär. Ir bilen oýanamda mazaly edip ýüzümi ýuwýaryn.
15. Suw gaýnanda ejem çaý taýýarlaýar. Säher wagty bolanda nirä gidýärsiň? Säher (daň wagty) bolanda metjide gidýärin.
16. Mugallym gelende nirä gidýärsiň? Mugallym gelende kitaphana gidýärin.
17. Uçar gelende nirä gidýärsiň? Uçar gelende howa mekzilinde gidýärin.
18. Okuwçylar öýlerine dolananlarynda ýumşy edýärler. Ejeler öýlerine dolananlarynda naharyň taýýarlygyna girişýärler.
19. Ýumuşlaryny etmedik wagtlary okuwçylara kim temmi berýär? Ýumuşlaryny etmedik waglary okuwçylara mugallym temmi berýär.
20. Ýumuşy etmedik wagtlary mugallym saňa näme edýär? Käbäni göreniňde nähili duýgyny başdan geçirdiň?
21. Öýler bedeniň mazasy üçin bolsa ikuçsyz metjitler ýüreklere aram berýär. Derýalar ýaşaýşyň sebäpkäri bolsa nil derýasy medeniýetin sebäpkäri.
22. Ylym bolmasady ynsanlar üstünlik gazanmazdy. Kitap bolmadyk bolsa bilim nury (ýagtylygy) dünýäde ýaýramazdy.
23. Gazetler bolmadyk bolsa habarlary bilmezdim. Gözlük bolmadyk bolsa töweregi görüp bilmezdim.
24. Suw bolmadyk bolsa dünýäde haýwan ýa-da ösümlik ýaşamazdy. Seýilgähe gidenimde miwe suwy içýärin.

Başarjaňlyk bildirýän işlikler

Arap dilinde başarjaňlyk aňladýan işlikleriň ýasalyşy

اِسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ	**-a bildi, -e bildi, -a biler, -e biler**
قَدَرَ يَقْدِرُ	**-a bildi, -e bildi, -a biler, -e biler (güýji ýeter)**

Üns beriň! Başarjaňlygy aňladýan işlikleriň iň ýygy ulanylýany (اِسْتَطَاعَ) işligidir.

اِسْتَطَاعَ أَنْ يَكْتُبَ	Ýazyp bildi	يَسْتطِيعُ أَنْ يَكْتُبَ	Ýazyp biler

Arap dilinde öten zaman işliginiň başarjaňlyk bildirýän şekili ýasalanda **اِسْتَطَاعَ** işliginiň öten zaman formasy bilen bilelikde “**أَنْ يَكْتُبَ**” işligi ýöňkemede üýtgedilip ýasalýar ýa-da edil şol wezipäni ýerine ýetirýän işligiň nämälim formasy ulanylýar.

Öten zaman işliginiň başarjaňlyk bildirýän formasynyň ýöňkemede **üýtgeýşi**

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
اِسْتَطَاعُوا أَنْ يَكْتُبُوْا	اِسْتَطَاعَا أَنْ يَكْتُبَا	اِسْتَطَاعَ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bildiler	(ikisi) ýazyp bildi	(ol) ýazyp bildi	
اِسْتَطَعْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ	اِسْتَطَاعَتاَ أَنْ تَكْتُبَا	اِسْتَطَاعَتْ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olar aýallar) ýazyp bildiler	(ikisi aýallar) ýazyp bildi	(ol aýal) ýazyp bildi	
اِسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَكْتُبُوْا	اِسْتَطَعْتُمَا أَنْ تَكْتُبَا	اِسْتَطَعْتَ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siz) ýazyp bildiňiz	(ikiňiz) ýazyp	(sen) ýazyp bildiň	

	bildiňiz		
اِسْتَطَعْتُنَّ أَنْ تَكْتُبْنَ	اِسْتَطَعْتُمَا أَنْ تَكْتُبَا	اِسْتَطَعْتِ أَنْ تَكْتُبِي	II şahs
(siz aýallar) ýazyp bildiňiz	(ikiňiz aýallar) ýazyp bildiňiz	(sen aýal) ýazyp bildiň	
اِسْتَطَعْنَا أَنْ نَكْتُبَ	اِسْتَطَعْنَا أَنْ نَكْتُبَ	اِسْتَطَعْتُ أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biz) ýazyp bildik	(ikimiz) ýazyp bildik	(men) ýazyp bildim	

Bellik: Bu ýerde üns berilmeli zatlaryň biri uzadyp okalanda iki säkin (jezim) yzly-yzyna gelende gowşak harpyň düşürilýändigi bilen baglanyşykly kadadyr. Ýokardaky tablisada aýal jynsynda III şahsyň köplük bildirýän nununda uzadylyp okalýan elifden soň säkin (jezim) gelendigi sebäpli gowşak harpy düşürilýär we beýleki görnüşleri edil şol kada laýyklykda üýtgedilýär. Gowşak we goşma ýa-da düzme (mezit) işliklerde bu mesele bilen baglanyşykly köp sanly mysallar getiriler. Häzirlikçe (**اِسْتَطَاعَ**) işliginiň bu görnüşini özleşdireliň.

Häzirki zaman işliginiň başarjaňlygy bildirýän şekilinde bolsa (**يَسْتَطِيعُ**) işliginiň häzirki zaman formasy bilen bilelikde **أَنْ يَكْتُبَ** işligi ýöňkemede üýtgedilip goşulýar ýa-da edil şol wezipäni ýerine ýetirýän işligiň nämälim formasy (masdar) ulanylýar. Türkmen dilinde terjimesi **–a biler, -e biler, -a bilýär** görnüşinde beýan edilýär.

يَسْتَطِيعُ أَنْ يَكْتُبَ =يَسْتَطِيعُ الْكِتَابَةَ		ýazyp biler, ýazyp bilýär	
يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَكْتُبَا	Ikisi ýazyp biler	يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يَكْتُبُوا	Ýazyp bilýärler, ýazyp bilerler

Häzirki zaman işliginiň başarjaňlyk bildirýän şekiliniň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
يَسْتَطِيعوُنَ أَنْ يَكْتُبُوا	يَسْتَطِيعَانِ أَنْ يَكْتُبَا	يَستطِيعُ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bilerler	(ikisi) ýazyp biler	(ol) ýazyp biler, ýazyp bilýär	
يَسْتَطِعْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ	تَسْتَطِيعَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَسْتَطِيعُ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olar aýallar) ýazyp bilerler	(ikisi aýallar) ýazyp biler	(ol aýal) ýazyp biler, ýazyp bilýär	
تَسْتَطِيعوُنَ أَنْ تَكْتُبُوا	تَسْتَطِيعَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَسْتَطِيعُ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siz) ýazyp bilersiňiz	(ikiňiz) ýazyp bilersiňiz	(sen) ýazyp bilersiň	
تَسْتَطِعْنَ أَنْ تَكْتُبْنَ	تَسْتَطِيعَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَسْتَطِيعِينَ أَنْ تَكْتُبي	II şahs
(siz aýallar) ýazyp bilersiňiz	(ikiňiz aýallar) ýazyp bilersiňiz	(sen aýal) ýazyp bilersiň	
نَسْتَطِيعُ أَنْ نَكْتُبَ	نَسْتَطِيعُ أَنْ نَكْتُبَ	أَسْتَطِيعُ أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biz) ýazyp bileris	(ikimiz) ýazyp bileris	(men) ýazyp bilerin	

Bellik: Aýal jynsynda III şahs bilen II şahsyň köplügi uzadylyp okalýan harpdan soň säkin (jezm) bolup gelendigi sebäpli uzatmagy üpjün edýän “elif” gowşak harpy düşürilýär.

Ýokluk formasy:

مَا اسْتَطَاعَ أَنْ يَكْتُبَ _ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَكْتُبَ	Ýazyp bilmedi
لاَ يَسْتَطِيعُ أَنْ يَكْتُبَ	Ýazyp bilmeýär
لَنْ يَسْتَطِيعَ أَنْ يَكْتُبَ	Düýbünden ýazyp bilmez
لَمَّا يَسْتَطِعْ أَنْ يَكْتُبَ	Häzire çenli ýazyp bilmedi

“**إِسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ**” bilen sözlemde başarjaňlygy bildirip gelýän işlik “**قَدَرَ يَقْدِرُ**” (güýji ýetdi, edip bildi, hötdesinden geldi, başardy) arkaly sözlem düzmek bolýar. **إِسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ** işliginiň deregine **قَدَرَ يَقْدِرُ** güýji ýetdi, edip bildi işligi we oňa eýerip gelýän işlikleriň ähli̇si ýöňkemede üýtgedilmek arkaly ulanylýar.

Öten zaman işliginiň başarjaňlygy bildirýän şekiliniň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
قَدَرُوْا أَنْ يَكْتُبُوا	قَدَرَا أَنْ يَكْتُباَ	قَدَرَ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bildiler	(Ikisi) ýazyp bildi	(ol) ýazyp bildi	
قَدَرْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ	قَدَرَتاَ أَنْ تَكْتُباَ	قَدَرَتْ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bildiler	(Ikisi) ýazyp bildi	(ol) ýazyp bildi	
قَدَرْتُمْ أَنْ تَكْتُبُوا	قَدَرْتُمَا أَنْ تَكْتُبَا	قَدَرْتَ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siz) ýazyp bildiňiz	(ikiňiz) ýazyp bildiňiz	(sen) ýazyp bildiň	
قَدَرْتُنَّ أَنْ تَكْتُبْنَ	قَدَرْتُمَا أَنْ تَكْتُبَا	قَدَرْتِ أَنْ تَكْتُبِي	II şahs
(siz) ýazyp bildiňiz	(ikiňiz) ýazyp bildiňiz	(sen) ýazyp bildiň	
قَدَرْنَا أَنْ نَكْتُبَ	قَدَرْنَا أَنْ نَكْتُبَ	قَدَرْتُ أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biz) ýazyp bildik	(ikimiz) ýazyp bildik	(men) ýazyp bildim	

Häzirki zaman işliginiň başarjaňlygy bildirýän şekiliniň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	**Ikilik**	**Täklik**	
يَقدِروُنَ أَنْ يَكْتُبُوا	يَقدِرَانِ أَنْ يَكْتُباَ	يَقْدِرُ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bilerler	(ikisi) ýazyp biler	(ol)ýazyp biler, ýazyp bilýär	
يَقدِرْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ	تَقْدِرَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَقْدِرُ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazyp bilerler	(ikisi) ýazyp biler	(ol)ýazyp biler, ýazyp bilýär	
تَقْدِرُونَ أَنْ تَكْتُبُوا	تَقْدِرَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَقْدِرُ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siz) ýazyp	(ikiňiz) ýazyp	(sen) ýazyp bilersiň	

bilersiňiz	bilersiňiz		
تَقْدِرْنَ أَنْ تَكْتُبْنَ	تَقْدِرَانِ أَنْ تَكْتُبَا	تَقْدِرِينَ أَنْ تَكْتُبِي	II şahs
(siz) ýazyp bilersiňiz	(ikiňiz) ýazyp bilersiňiz	(sen) ýazyp bilersiň	
نَقْدِرُ أَنْ نَكْتُبَ	نَقْدِرُ أَنْ نَكْتُبَ	أَقْدِرُ أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biz) ýazyp bileris	(ikimiz) ýazyp bileris	(men) ýazyp bilerin	

Üns beriň! Häzirki zaman işligi bolan "**يَقْدِرُ**" işliginiň başyna "**سَ**" ýa-da "**سَوْفَ** " getirilip geljek zaman ýasalýar:

سَاَقْدِرُ أَنْ أَكْتُبَ.	Ýazyp bilerin, ýazmagy başararyn
سَوْفَ تَقْدِرُونَ أَنْ تَكْتُبُوا.	Ýazyp bilersiň, ýazmagy başararsyň
سَنَقْدِرُ أَنْ نَكْتُبَ دَرْسَنَا مَسَاءً.	Dersimizi agşam ýazyp bileriis.
يَقْدِرُ الأَطْفَالُ أَنْ يَكْسِرُوا الْكُرْسِيَّ.	Çagalar oturgyjy döwüp bilerler.
وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ ...	Allanay özüne laýyk ýagdaýda tanap bilmediler…(Engam, 91)
...لاَ يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ...	Gazananlaryndan hiç bir zady ele geçirip bilmezler… (Ybraýym, 18)

Bellik: "**إِسْتَطَاعَ يَسْتَطِيعُ**" işliginiň deregine "**أَمْكَنَ يُمْكِنُ**" (mümkin, mümkin boldy) işligi getirilip "**استطاع**" işligine ýakyn manyny hasyl etmek bolýar. "**يُمْكِنُ**" işligi başga bir işlik bilen ýanaşyk getirilende ýöňkemede üýtgemeýär, ýöne bu işligiň soňuna degişli at çalyşmalary (zamirler) birikdirilmek, goşulmak arkaly ýöňkemede üýtgedilýär. Araplar edebi we gepleşik dilinde bu işligi juda ýygy ulanýarlar.

Mysal üçin:

هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَعْرِفَ السُّوقَ ؟	Bazaryň (ýagdaýyny) bilip bilermiň?
نَعَمْ ، يُمْكِنُنِي أَنْ أَعْرِفَهاَ.	Hawa, ony bilmek mümkin.
هَلْ تَسْتَطِيعُونَ أَنْ تَأْخُذُوا هَذِهِ الْكُتُبَ مِنْ هُناَ؟	Bu kitaplary bu ýerden alyp bilermisiňiz?
نَعَمْ ، يُمْكِنُناَ أَخْذُهاَ.	Hawa, olary almak mümkin.
هَلْ تَسْتَطِيعِينَ أَنْ تَحْفَظِي هَذاَ الْوَاجِبَ ؟	Bu ýumuşy ýatlap bilermiň?
نَعَمْ ، يُمْكِنُنِي حِفْظُهُ.	Hawa, ony ýatlamak mümkin.
هَلْ تَسْتَطِيعاَنِ أَنْ تُشاَهِداَ هَذِهِ الصُّورَةَ ؟	(Ikiňiz) bu suraty group bilermisiňiz?
نَعَمْ ، يُمْكِنُناَ مُشاَهَدَتُهاَ.	Hawa, ony görmek mümkin.

Mysallar:

1. هَلِ اسْتَطاَعَ أَنْ يَفْتَحَ الْباَبَ ؟ نَعَمْ أَمْكَنَهُ فَتْحُهُ. هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تَفْتَحَ هَذِهِ الْخِزاَنَةَ؟
2. اِسْتَطاَعَ أَخِي حِفْظَ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ فِي سَنَتَيْنِ . اِسْتَطاَعَ الصَّدِيقاَنِ أَنْ يُشاَهِداَ تِلْكَ الأَماَكِنَ الْبَعِيدَةَ بِالْمِنْظاَرِ .
3. آسِفٌ ياَ صَدِيقِي ، لاَ أَسْتَطِيعُ أَنْ آكُلَ مَعكَ الْعَشاَءَ لأَنَّ وَالِدِي مَرِيضٌ وَ يَجِبُ أَنْ أَذْهَبَ مَعَهُ إِلَى الطَّبِيبِ .
4. اِسْتَطاَعَ خاَلِدٌ أَنْ يُنْقِذَ الْوَلَدَ مِنَ الْغَرَقِ . هَلْ يَسْتَطِعْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ الرَّساَئِلَ ؟ نَعَمْ يُمْكِنُهُنَّ كِتاَبَتُهاَ.

5. هَلْ يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُشاهِدُوا الْوَزِيرَ ؟ نَعَمْ ، يُمْكِنُهُمْ مُشاهَدَتُهُ .
6. قالَ مُحَمَّدٌ : ياَ والِدي لاَ أَسْتَطِيعُ النَّوْمَ وَ لاَ أَسْتَطِيعُ الْقِراءَةَ .
7. إِنَّهاَ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُساعِدَ عائِلَتَها . أَسْتَطِيعُ الآنَ أَنْ أُساعِدَ أَخَواتِي .
8. ماذاَ اسْتَطاعَ التاَّجِرُ أَنْ يَفْعَلَ ؟ إِسْتَطاعَ التاَّجِرُ أَنْ يَبِيعَ عَدَداً كَبِيراً مِنَ الدَّراَّجاتِ . هَلْ باعَ كُلَّ الدَّراَّجاتِ ؟ لاَ، باعَ عَدَداً كَبِيراً مِنْهاَ . لَقَدْ باَعَ دَراَّجاتٍ كَثِيرَةً .
9. ماذاَ اسْتَطاعَ الْمُهَنْدِسُ أَنْ يَفْعَلَ ؟ إِسْتَطاعَ الْمُهَنْدِسُ أَنْ يَبْنِيَ عَدَداً كَبِيراً مِنَ المَناَزِلِ. هَلْ بَنَى كُلَّ المَناَزِلِ ؟ لاَ ، بَنَى عَدَداً كَبِيراً مِنْهاَ . لَقَدْ بَنَى مَناَزِلَ كَثِيرَةً.

Terjimesi:

1. Gapyny açyp bildimi? Hawa, açmaga mümkinçiligi boldy. Bu şkafy açyp bilersiňmi?
2. Doganym iki ýylda Kurany Kerimi ýat tutdy. Iki ýoldaş ol uzak ýerleri dürgi bilen görüp bildi.
3. Gynanýan eý, dostum! Agşam naharyny seniň bilen bilelikde iýip bilmerin. Çünki kakam syrkaw we onuň bilen bilelikde doktora gitmeli.
4. Halyt çagany gark bolmakdan halas etmegi başardy. Hatlary ýazyp bilerlermi? Hawa, (aýallaryň) olary ýazmaga mümkinçilikleri (bolar).
5. Ministri görüp bilerlermi? Hawa, olaryň ony görmegi mümkin.
6. Muhammet şeýleräk diýdi: “Kakajan! Uklap bilmeýärin we okap bilmeýärin.
7. Elbetde ol maşgalasyna ýardam berip biler. Indi bolsa aýal doganyma ýardam berip bilerin.
8. Tüjjar näme edip bildi? Tüjjar köp sanly welosipeti satmagy başardy. Ähli welosipetleri satdymy? Ýok, olaryň aglabasyny satdy. Hakykatdan-da ol welosipetiň köpüsini satdy.
9. Inžener näme edip bildi? Inžener köp sanly öýi gurmagy (başardy). Ähli öýleri gurup bildimi? Ýok, olaryň aglabasyny gurdy. Hakykatdan-da ol köp sanly öýi gurdy.

Işligiň hökmanlyk formasy
(افعال الوجوب)

Türkmen dilindäki ýaz-maly, gel-meli işliklerindäki -maly, -meli işlik ýasaýjy goşulmalary arlaky beýan edilýän işligiň bu formasy arap dilinde özüne mahsus “predlog” (jer) harpy bilen bilelikde aşakdaky işliklerden biri bilen ulanylýar.

يَجِبُ عَلَى	-maly, -meli, gerekli, hökman
يَنْبَغِي لَ..	ýerlikli bolar, gowy bolar, ýerine düşer
يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	hökman ýazmaly (ýazmaly), ýazaýmaly
يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَكْتُبَ	ýazmaly bolar (ýazmaly)

Bulardan iň ýygy ulanylýany “**يَجِبُ عَلَى**” işligidir. Işlik bilen baglanyşyp gelýän “**يَجِبُ عَلَى** ” we **“يَنْبَغِي لَ-”** işlikleri hemişe erkek jynsa degişli III şahsyň täklik galypynda duş gelýär. Şahslara görä ýöňkemede üýtgände predlogdan (jer

harpyndan) soň gelýän at çalyşmalary (zamirler) bilen sazlaşykda ulanylýar. Asyl işlikden öň “أَنْ” masdarlyk goşulmasy getirilýär.

“يَجِبُ عَلَى” işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	Ikilik	Täklik	
يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَكْتُبُوا	يَجِبُ عَلَيْهِماَ أَنْ يَكْتُبَا	يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ol ikisi) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ol) ýazmaly (hökman ýazmaly)	
يَجِبُ عَلَيْهِنَّ أَنْ يَكْتُبْنَ	يَجِبُ عَلَيْهِمَا أَنْ تَكْتُباَ	يَجِبُ عَلَيْهاَ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olar) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ol ikisi) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ol) ýazmaly (hökman ýazmaly)	
يَجِبُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَكْتُبُوْا	يَجِبُ عَلَيْكُمَا أَنْ تَكْتُبَا	يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ikiňiz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(sen) ýazmaly (hökman ýazmaly)	
يَجِبُ عَلَيْكُنَّ أَنْ تَكْتُبْنَ	يَجِبُ عَلَيْكُمَا أَنْ تَكْتُبَا	يَجِبُ عَلَيْكِ أَنْ تَكْتُبِي	II şahs
(siz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ikiňiz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(sen) ýazmaly (hökman ýazmaly)	
يَجِبُ عَلَيْنَا أَنْ نَكْتُبَ	يَجِبُ عَلَيْنَا أَنْ نَكْتُبَ	يَجِبُ عَلَيَّ أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(ikimiz) ýazmaly (hökman ýazmaly)	(men) ýazmaly (ýazmagym zerur)	

“يَنْبَغِي لَهُ” işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplük	Ikilik	Täklik	
يَنْبَغِي لَهُمْ أَن يَكْتُبُوا	يَنبَغِي لَهُمَا أَنْ يَكْتُبَا	يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَكْتُبَ	III şahs
(olaryň) ýazmagy ýerlikli bolar	(ol ikisiniň) ýazmagy ýerlikli bolar	(Onuň) ýazmagy ýerlikli bolar (ýazmaly)	
يَنْبَغِي لَهُنَّ أَنْ يَكْتُبْنَ	يَنْبَغِي لَهُمَا أَنْ تَكْتُبَا	يَنْبَغِي لَهاَ أَنْ تَكْتُبَ	III şahs
(olaryň) ýazmagy ýerlikli bolar	(ol ikisiniň) ýazmagy ýerlikli bolar	(Onuň) ýazmagy ýerlikli bolar (ýazmaly)	
يَنْبَغِي لَكُمْ أَنْ تَكْتُبُوا	يَنْبَغِي لَكُماَ أَنْ تَكْتُبا	يَنبَغِي لَكَ أَنْ تَكْتُبَ	II şahs
(siziň) ýazmagyňyz ýerlikli bolar	(ikiňiziň) ýazmagy ýerlikli bolar	(seniň) ýazmagyň ýerlikli bolar	
يَنْبَغِي لَكُنَّ أَنْ تَكْتُبْنَ	يَنبَغِي لَكُماَ أَنْ تَكْتُباَ	يَنبَغِي لَكِ أنْ تَكْتُبِي	II şahs

(siziň) ýazmagyňyz ýerlikli bolar	(ikiňiziň) ýazmagy ýerlikli bolar	(seniň) ýazmagyň ýerlikli bolar	
يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَكْتُبَ	يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَكْتُبَ	يَنْبَغِي لِي أَنْ أَكْتُبَ	I şahs
(biziň) ýazmagymyz ýerlikli bolar	(ikimiziň) ýazmagy ýerlikli bolar	(meniň) ýazmagym ýerlikli bolar	

“يَجِبُ عَلَى” işliginiň ýokluk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi

يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ لاَ يَكْتُبَ	يَنْبَغِي لَهُ أَنْ لاَ يَكْتُبَ
ýazmaly däl, ýazmagy hökman däl	ýazmasa ýerlikli bolar, ýazmaly däl
لا يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	لاَ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَكْتُبَ
ýazmagy hökman däl	ýazmagy ýerlikli bolmaz

Işligiň başyna ýöňkemede üýtgeýän “كَانَ” kem işligini getirmek bolar. Türkmen diline -dy, -di habarlyk goşulmalarynyň kömegi bilen ýa-da eken kem işligi arkaly terjime dilýär.

كَانَ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	hökman ýazmalydy, ýazmaly ekeni
كَانَ يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَكْتُبُوا	hökman ýazmalydy, ýazmaly ekeniler

“مَا كَانَ يَجِبُ” işliginiň ýokluk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

مَا كَانَ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	مَا كَانَ يَجِبُ عَلَيْهاَ أَنْ تَكْتُبَ
ýazmagy hökman däldi, ýazmaly däldi (III şahs erkek üçin)	ýazmagy hökman däldi, ýazmaly däldi (III şahs aýal üçin)

Mysallar:

وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا.	Ýöne) çaga edinmek Rahmanyň şanyna mynasyp däldir. (Merýem, 92)
قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا كَانَ يَنْبَغِي لَنَا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِكَ مِنْ أَوْلِيَاءَ ...	Olar: “Seni päkleýäris. Seni taşlap başga dostlary edinmek bize ýaraşmaýar..” diýdiler… (Furkan, 18)
لاَ الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلاَ اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ.	Ne güneş aýa dalaş edip biler, ne-de gije gündüzi kowup ýetip biler. Her haýsysy belli bir ugurda ýüzerler. (Ýasyn, 40)

“يَجِبُ” işligi “**hökmany, zerur**” diýlip terjime edilse has takyk bolar. **“يَجِبُ ”** we **“يَنْبَغِي ”** işlikleri sözlemde ulanylmadyk halatynda-da predlog (jer harpy) bilen utgaşyp gelýän sözlem birmeňzeş manyny aňladýar.

“عَلَيْهِ” we “لَهُ” goşulmalarynyň ýöňkemede zýtgeýşi

عَلَيْهِ أَنْ يَكْتُبَ	ýazmaly, hökman ýazmaly	لَهُ أَنْ يَكْتُبَ	ýazmaly, ýazmagy ýerlikli bolar

عَلَيَّ أَنْ أَكْتُبَ	ýazmaly, ýazaýmaly	لِي أَنْ أَكْتُبَ	ýazmagym ýerlikli bolar

“عَلَيْهِ” we “لَهُ” goşulmalarynyň ýöňkemede üýtgeýşiniň ýokluk formasy

عَلَيَّ أَنْ لاَ أَكْتُبَ	Men ýazmaly däl	لِي أَنْ لاَ أَكْتُبَ	Meniň ýazmagym ýerlikli bolmaz

Mysallar:

1. يَجِبُ عَلَيَّ أَنْ أَدْرُسَ وَ أَنْجَحَ دائِماً.

2. يَجِبُ عَلَى كُلِّ طَالِبٍ أَنْ يَعْرِفَ دَرْسَهُ جَيِّداً . يَجِبُ أَنْ تَعْلَمُوا مُنْذُ الآنَ .

3. يَجِبُ أَنْ تَعْلَمْنَ مُنْذُ الآنَ . يَجِبُ أَنْ يَذْهَباَ مُنْذُ الآنَ.

4. ماذاَ يَجِبُ عَلَيْكَ أَنْ تَفْعَلَ الآنَ لِيَكُونَ مُسْتَقْبَلُكَ عَظِيماً ؟

5. يَجِبُ أَنْ يَكُونَ الأولادُ صادِقاً وَ أَمِيناً دائِماً.

6. مَتَى يَجِبُ الْغُسْلُ ؟ . يَجِبُ أَنْ يَحْتَرِمَ الصَّغِيرُ الْكَبِيرَ .

7. يَجِبُ عَلَى الأَوْلاَدِ طاَعَةُ الْوالِدَيْنِ.

8. أُمِّي مَرِيضَةٌ وَ يَجِبُ اَنْ أُساعِدَهاَ . يَجِبُ أَنْ أُقاَبِلَهاَ.

9. يَجِبُ أَنْ أَسْأَلَهُمْ . يَجِبُ أَنْ أَسْتَقْبِلَهُمْ .

Terjimesi:

1. Hemişe meniň okamagym we üstünlik gazanmagym zerur.
2. Her talybyň derslerini oňat bilmegi zerur. Şu pursatdan başlap bilmegimiz zerur.
3. Şu pursatdan başlap bilmegimiz zerur (aýal). Şu pursatdan başlap ikisiniň gitmeleri zerur.
4. Geljegiň ägirt bolmagy üçin şundan eýläk näme etmegim zerur?
5. Perzentleriň hemişe sadyk we ynamdar bolmagy zerur.
6. Gusul ýuwunmak wajyb bolýar (zerur)? Kiçiniň ula hormat etmegi zerur.
7. Çagalaryň ene-atasyna gulak asmagy zerur.
8. Ejem syrkaw we oňa kömek etmegim zerur. Onuň bilen duşuşmaly.
9. Olardan soramamaly. Men olary garşy almaly.

(اقسام السبعة)

Dogry we kadaly işlikler

Işligiň ýedi görnüşi (aksamy sebga): Arap dilinde işlikler düzüminde gowşak harpy (و ي ا) getirililip-getirilmeýändigi taýdan iki topara bölünýär. Olar “dogry” (sahyh - asly üç harpdan ybarat bolup, gowşak harplardan hiç birini düzüminde jemlemeýän işlik) işlikler we “gowşak” (asly üç harpldan ybarat bolup, “elif”, “waw” we “ýa” harplaryndan birini düzüminde jemleýän) işlikler.

Dogry işlikler üç görnüşe bölünýär.

a. Salim (abat).

b. Mehmuz (hemzeli).

ç. Muzagaf (goşalandyrylan).

Gowşak işlikler dört topara bölünýär.

a. Mysal (dogra meňzeş işlik).

b. Ejwef (içi boş).

ç. Nakys (kem).

d. Lefif (goşa gowşak harply).

Işlikler simwol hökmünde üç harply **“فَعَلَ”** işliginiň kömegi bilen alamatlandyrylýar. Işligiň birinji harpy bu simwoldan ugur alnyp, “faul-gyfyl” diýlip atlandyrylýar. Ortadaky **“ع”** harpy işligiň ikinji harpyny alamatlandyrýar we “aýnul-fygyl” diýlip atlandyrylýar. **“ل”** harpy bolsa işligiň üçünji harpyny alamatlandyrýar we “lamul-fygyl” diýlip atlandyrylýar. Öňümizdäki temalarda bu adalgalar ýygy-ýygydan ulanylar. Indi bolsa bu işlikleri we olaryň formalaryny jime-jik seljereliň.

Dogry işlikler (الفعل الصحيح)

a. Sälim işlik (الفعل السالم)

Işlik ýasalanda gowşak harp diýlip atlandyrylýan **“ي-و- ا”** harplardan biri getirilmedik bolsa ýa-da şol bir jynsdan iki harp (şeddeli bolup) yzly-yzyna tirkeşip gelmedik bolsa ýa-da harplarynyň düzüminde hemze **“ أ -ء”** ýok bolsa şol işlige “**sälim**” işlik diýilýär. **Mysal üçin**: “**جَلَسَ , كَتَبَ, فَتَحَ , عَلِمَ**” işlikleri ýaly.

Sälim işlikleriň ýöňkemede üýtgeýişlerini öňki temalarymyzda gysgajyk görnüşde seljeripdik. Bu ýerde şol işlikleriň ýene-de käbirlerini gaýtalamak arkaly berkideliň.

Mysallary:

جَلَسَ الأَوْلاَدُ فِي الْحَدِيقَةِ.	Çagalar howluda oturdylar.
اَلأَوْلاَدُ جَلَسُوا فِي الْحَدِيقَةِ.	Çagalar howluda oturdylar.

Ýedi görnüşli işligiň (aksamy sebganyň) hemzeli (mehmuz) formasy

b. Mehmuz işlik

Düzüminde hemze “ ء أ ” getirilýän işlik mehmuz işlik diýlip atlandyrylýar. Hemze işligiň başynda (ýagny faul-fygylda) bolsa **“mehmuzul-fa”**, **“أَكَلَ ”** iýdi, “**أَخَذَ**” aldy ýaly işlikleri mysal getirmek bolar.

Hemze işligiň ortasynda (ýagny aýnul-fygylynda) bolsa **“mehmuzul-aýn”**, “**سَأَلَ** ” sorady ýaly işlikleri mysal getirmek bolar.

Hemze işligiň ahyrynda (ýagny “lamul-fygylynda) bolsa **“mehmuzul-lam”** diýlip atlandyrylýar. “**قَرَأَ** ” okady ýaly işlikleri mysal getirmek bolar. Mehmuz işlikler, esasan-da, I we III bapda-görnüşde gabat gelýär.

1. Mehmuzul-fa (مهموز الفاء)

Häzirki zamanyň gaýdym derejesi	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zamanyň gaýdym derejesi**	**Öten zaman işligi**	
يُؤْكَلُ	يَأْكُلُ	أُكِلَ	أَكَلَ	I bap-görnüş
iýiler	iýer	iýildi	iýdi	
يُؤْذَنُ	يَأْذَنُ	أُذِنَ	أَذِنَ	VI bap-görnüş
rugsat berdiler	rugsat berýär	rugsat berildi	rugsat berdi	

Buýrugy	**Ortak işligiň gaýdymy**	**Ortak işligi**
“يَأْكُلُ” işliginden كُلْ (iý)	“أَكَلَ” işliginden “مَأْكُولٌ” (iýilen)	“أَكَلَ” işliginden “آكِلٌ” (iýiji)
“يَأْذَنْ” işliginden “إِيذَنْ ” (rugsat ber)	“أَذِنَ” işliginden “مَأْذُونٌ” (rugsat berilen)	“أَذِنَ” işliginden “آذِنٌ” (rugsat berýän)

Hemzeli işlikleriň öten zaman, geljek zaman we olaryň gaýdym derejeleriniň ýöňkemede üýtgeýşine degişli mysallary öňki derslerimizde gysgajyk görnüşde seljeripdik. Olar dogry (sahyh) işliklerden düýpli tapawutlanmaýarlar. Mysalda getirilen ortak işliklere we ortak işligiň gaýdymyna “taýy-merbuta” (sözüň ahrynda getirilen te “ة” harpy) goşulsa olaryň aýal jynsy gelip çykýar. **Mysal üçin:** “ **آكِلٌ-آكِلَةٌ**”, “ **مَأْكُولٌ-مَأْكُولَةٌ** ” ýaly. Bu mysallarda diňe erkek jynsynyň täklik galyplary ulanyldy.

Üns berilmeli meseleleriň ýene-de birini şeýle beýan edeliň:

a. Häzirki zaman işliginiň erkek jynsyna degişli I şahsyň täkligi “**يَأْكُلُ**” işliginden “**أَأْكُلُ**” däl-de, iki hemzäniň yzly-yzyna gelendigi sebäpli “**آكُلُ**” (men iýýärin) görnüşinde aýdylýar.

b. Buýrugy “**أُأْكُلْ**” görnüşinde aýdylmaýar. Iki hemzäniň yzly-yzyna okalanda kynçylyk döreýändigi sebäpli hemzeli bölegi aýyrmaly bolýar. Galan bölegi ýöňkemede üýtgetmek arkaly ýasalýar.

Geçilen temalardan mälim bolşy ýaly häzirki zaman işliginde ýa-da buýrugynda işligiň ahyrky harpynda hereket taýdan üýtgeşmeler bolup geçýär. Säkin (jezim) getirilmekçi bolan ýagdaýynda işligiň ýöňkemede üýtgedilmeginde hyzmat edýän “**nun**” harplar (aýal jynsyň III hem-de II şahslarynyň ahyryndaky “nun” harplardan başgalary) düşürilýär:

“أَمكَلَ” işliginiň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

كُلوُا	كُلاَ	كُلْ	مخاطب
كُلْنَ	كُلاَ	كُلِي	محاطبة
siz iýiň	ikiňiz iýiň	sen iý	

“**يَأْذَنُ**” işliginden “**إِيذَنْ** ” (rugsat ber) galypynda bolsa, görnüşi ýaly buýruk “**إِأْذَنْ**” görnüşinde ýasalýar. Aýdylanda kynçylyk döredýändigi sebäpli wagtyň geçmegi bilen “**إِيذَنْ**” şekiline öwrülipdir.

“أَذِنَ” işliginiň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi şeýle beýan edilýär:

جمع	تثنية	مفرد	
إِيذَنُوا	إِيذَناَ	إِيذَنْ	مخاطب
إِيذَنَّ	إِيذَناَ	إِيذَنِي	محاطبة
siz rugsat beriň	ikiňiz rugsat beriň	sen rugsat ber	

2. Mehmuzul-aýn (مهموز العين)

Mehmuzul-aýn diýlip ortanjy harpy hemzeli “ء أ” bolan işlige aýdylýar.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zamanyň işliginiň gaýdym derejesi**	**Öten zaman işligi**
يُسْئَلُ	يَسْأَلُ	سُئِلَ	سَأَلَ
soralar	sorar	soraldy	sorady, isledi

Buýrugy	**Ortak işligiň gaýdymy**	**Ortak işligi**
“يَسْأَلُ” dan “إِسْأَلْ” (ýa-da gysgaça) “سَلْ” sora	“مَسْؤُولٌ - مَسْؤُولَةٌ” soralan, islenen	“سَائِلٌ - سائِلَةٌ” isleýji, soraýjy

“سَأَلَ” işliginiň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جمع	تثنية	مفرد	
اِسْأَلُوا	اِسْأَلاَ	اِسْأَلْ	
اِسْأَلْنَ	اِسْأَلاَ	اِسْأَلِي	محاطبة
soraň	ikiňiz soraň	sora	

3. Mehmuzul-lam (مهموز اللام)

Mehmuzul-lam diýlip ahyrky harpy hemzeli “أ ء” bolan işliklere aýdylýar.

Häzirki zamanyň işliginiň gaýdym derejesi	Häzirki zaman işliginiň işligi	Öten zamanyň işliginiň gaýdym derejesi	Öten zaman işligi
يُقْرَأُ	يَقْرَأُ	قُرِئَ	قَرَأَ
okalýar	okaýar	okaldy	okady

Buýrugy	Ortak işligiň gaýdymy	Ortak işligi
إقْرَأْ dan يَقْرَأُ	مَقْرُوءٌ	قَارِئٌ قَرَأَ
oka	okalan	okaýan, okyjy

“قَرَأَ” işliginiň buýrugynyň ýökemede üýtgeýşi:

جمع	تثنية	مفرد
إقْرَأُوا	إقْرَآ	إقْرَأْ
إقْرأْنَ	إقْرَآ	إقْرَئِي
siz okaň	ikiňiz okaň	oka

Mysallar:

1. وَالِدَتي تَأْكُلُ السَّمَكَ كَثيراً . سَأَلَكَ الْمُدَرِّسُ لأَنَّكَ قَرَأْتَ الدَّرْسَ جَيِّداً.

2. اِنْتَظَرْتُكَ طَوِيلاً لأنَّكَ تَأَخَّرْتَ كَثيراً . سَتَبْدَأُ الْعُطْلَةُ في الأُسْبوُعِ الْقادِمِ .

3. اَلتِّلْميذَةُ قَرَأَتْ قَليلاً . هُوَ يأْخُذُ مِنْ والِدِهِ رِيالاً كُلَّ يَوْمٍ وَ يَشْتَرِي كِتابَاً جَدِيداً كُلَّ أُسْبوُعٍ.

4. هَلْ تَقْرَأُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّداً ؟ نَعَمْ ، أَقْرَأُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّداً .

5. ماذاَ تَفْعَلُ الْمُمَرِّضاَتُ كُلَّ صَباحٍ؟ يَبْدأْنَ عَمَلَهُنَّ. كَيْفَ تَبْدَأُ الْمُمَرِّضاتُ عَمَلَهُنَّ ؟ تَبْدَأُ الْمُمَرِّضاَتُ عَمَلَهُنَّ فِي نَشاَطٍ.
أَلاَ تَبْدَأُ الْمُمَرِّضاَتُ عَمَلَهُنَّ فِي نَشاَطٍ؟ بَلَى، تَبْدَأُ عَمَلَهُنَّ فِي نَشاطٍ .

6. هَلْ تَبْدَأُ عَمَلَكَ فِي نَشاَطٍ ؟ نَعَمْ ، أَبْدَأُ عَمَلِي فِي نَشاَطٍ .

7. سَيَقْرَؤُونَ شَيْئاً مِنَ الْقُرْآنِ . سَأَذْهَبُ إِلَى الْمَكْتَبَةِ لِقِراءَةِ الْكِتابِ .

8. لِماذاَ سَأَلَ عَنْ ذَلِكَ ؟ . عَلَى الْمُحسنِ أَنْ يَأْمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ.

9. تَسْتَمِرُّ الرِّحْلَةُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ ساعَتاَنِ . تَبْدَأُ الْحِصَّةُ الأُولَى فِي السأَبِعَةِ صَباَحاً.

Terjimesi:

1. Ejem balygy ýygy iýýär. Dersi oňat okanlygyň üçin mugallym senden sorady.
2. Juda gijä galandygyň üçin saňa uzak (wagtlap) garaşdym. Geljek hepde rugsat berilýär.
3. Okuwçy azrak okady. Ol her gün kakasyndan bir riýal alýar we her hepde täze kitap satyn alýar.
4. Arap dilinden oňat okaýarmyň? Hawa, arap dilinden oňat okaýaryn.
5. Şepagat uýalary ir bilen näme edýärler? Işlerine başlaýarlar. Şepagat uýalary işlerine nähili başlaýarlar? Şepagat uýalary işlerine höwes bilen başlaýarlar. Şepagat

uýalary işlerine höwes bilen başlamaýarlarmy? Tersine, işlerine höwes bilen başlaýarlar.
6. Işiňe höwes bilen başlarmyň? Hawa, işime hyjuw bilen başlaýaryn.
7. Olar Kurandan bir zatlar okamakçy. Kitap okamak üçin kitaphana gitmekçi.
8. Näme üçin ol barada sorady? Haýyrly adam ýagşylygy endik etmeli, ýamanlykdan saklamaly.
9. Mekkeden Medinä gitmek üçin iki sagat gerek. Ilkinji ders ir sagat ýedide başlaýar.

Dogry we kadaly işlikleriň ýöňkemde üýtgeýşi
(goşalandyrylan işlikler)
(الفعل المضعف)

Dogry işligiň goşalandyrylan görnüşi (muzagaf işlik): “Muzagaf” şeddeli, şeddelenen (teşditli) işlik diýmekligi aňladýar. Ýagny işligiň ahyrky iki harpy (bolan “aýnul-fygyl” bilen “lamul-fygyl) birmeňzeş jynsdan bolup, olar şeddeli ýa-da şeddelenip okalýar.
“**مَدَّ--يَمُدُّ** ” uzatdy (asly I bap-görnüş: “**مَدَدَ--يَمْدُدُ**”), “**فَرَّ--يَفِرُّ** ” gaçdy (asly II bap-görnüş: “**فَرَرَ--يَفْرِرُ** ”)

Arap dilinde iki harp yzly-yzyna ýanaşyp gelende olary birek-birege goşup aýtmaklyk “idgam” diýlip atlandyrylýar.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَمُدُّ uzadýar	مَدَّ uzatdy
يَمُدُّ يَمُدَّانِ يَمُدُّونَ	مَدَّ مَدَّا مَدُّوا
تَمُدُّ تَمُدَّانِ يَمْدُدْنَ	مَدَّتْ مَدَّتَا مَدَدْنَ
تَمُدُّ	مَدَدْتَ ... ...

Görnüşi ýaly muzagaf işlikleriň idgamy (şeddesi) aýal jynsyň öten zamanynda III şahsyň köplüginden başlap çözülýär, ýagny şedde açylyp ýazylýar. Beýleki görnüşinde-de aýal jynsynyň III şahsyň köplüginden başlap “**فَرَرْنَ**” görnüşinde birikdirilýär. Häzirki zaman işliklerinde, meselem aýal jynsynyň III şahsyň köplüginiň “**يَمْدُدْنَ**” we “**يَفْرِرْنَ**” görnüşinde şeddesi açylyp ýazylýar.

Gaýdym derejesi: “**يَمُدُّ**” işliginden “**يُمَدُّ**” uzadylyýar, “**مَدَّ**” işliginden “**مُدَّ**” uzadyldy.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi**
يُمَدُّ يُمَدَّانِ يُمَدُّونَ	مُدَّ مُدَّا مُدُّوا
تُمَدُّ تُمَدَّانِ يُمْدَدْنَ	مُدَّتْ مُدَّتَا مُدِدْنَ
تُمَدُّ	مُدِدْتَ ... ...

“يَفِرُّ” işliginden “يُفَرُّ” gaçylýar, “فَرَرَ” işliginden “فُرَّ” gaçyldy.

Aýal jynsynyň III şahsyň köplügi häzirki zaman işliginde “يُفْرَرْنَ”, öten zamanda “فُرِرْنَ” görnüşinde ýazylýar.

Buýrugy:	“ يَمُدُّ ” işliginden “مُدِّ”, “مُدَّ” ýa-da “أَمْدُدْ” (uzat) “يَفِرُّ” işliginden “فِرِّ”, “فِرَّ” ýa-da “إِفْرِرْ” (gaç)

Görnüşi ýaly şeddeli işlikleriň buýruklaryny işligiň şeddeleriniň açylyp, yzyndanam ahyrky harpynyň säkin edilmegi bilen ýasamak bolýar. Has aňsady bolsa şeddäniň kömegi bilen ýasalmagydyr. Ahyrky hereketiň üstün bilen ýa-da astyn bilen ýasalýandygyna üns berilmelidir. II şahsyň ýöňkemesinde üýtgände “أُمْدُدْ” adaty şekilinden tapawudynyň ýokdugy üçin aşakda II şahsyň ýöňkemede üýtgeýşi getirildi.

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi:

مُدُّوا	مُدَّا	مُدَّ
أُمْدُدْنَ	مُدَّا	مُدِّي
فِرُّوا	فِرَّاَ	فِرَّ (فِرِّ-إِفْرِرْ)
إِفْرِرْنَ	فِرَّاَ	فِرِّي

Ortak işligi	“مَدَّ” işliginden مَادٌّ (uzadyjy), “فَرَّ” işliginden (فَارٌّ) (gaçýan, gaçgak)
Ortak işligiň gaýdymy	“مَدَّ” işliginden مَمْدُودٌ (uzadylan), “فَرَّ” işliginden (مَفْرُورٌ) (gaçylýan)

Muzagaf işlikleriň ortak işliklerine degişli mysallar:

“دَلَّ” işliginden “دالٌّ ج دالُّونَ” delalat edýän, ýol görkezýän

“ضَلَّ” işliginden “ضَالٌّ ج ضَالُّونَ” azan, azaşan

“مَرَّ” işliginden “مارٌّ ج مارُّونَ” geçen, geçip barýan

Muzagaf işlikleriň ortak işlikleriniň gadymyna degişli mysallar:

“دَلَّ” işliginden مَدْلُولٌ delalat edilen, ýol görkezilen

“عَدَّ” işliginden مَعْدُودٌ sanalan, hasaplanan

Mysallar:

1. ظَنَنْتُ النَّجاحَ سَهْلاً . قَصَصْناَ عَلَيْهِمُ الْحِكايَةَ.
2. اَلرَّجُلاَنِ يَمُراَّنِ بِالْحَدِيقَةِ . هُمْ مَرُّوا بِالسُّوقِ.
3. دُقِّي الْبابَ ياَ عائِشَةُ . قُصاَّ الْحِكاَيَةَ عَلَى صاحِبِكُماَ.
4. أَنْتَ مَرَرْتَ بِالسُّوقِ . مَرَّ الْأَوْلاَدُ بِالْحَدِيقَةِ . اَلْأَوْلاَدُ مَرُّوا بِالْحَدِيقَةِ.
5. أَنْتِ صَبَبْتِ الْماَءَ . هُنَّ صَبَبْنَ الْماَءَ.
6. حَثَّ الْأَباَءُ أَوْلاَدَهُمْ عَلَى الْاِجْتِهادِ . اَلْأَباَءُ حَثُّوا أَوْلاَدَهُمْ عَلَى الْاِجْتِهادِ.
7. تَقُصُّ الْمُدَرِّساَتُ بَعْضَ الْقَصَصِ عَلَى التِّلْمِيذاَتِ . اَلْمُدَرِّساَتُ يَقْصُصْنَ بَعْضَ الْقَصَصِ عَلَى التِّلْمِيذاَتِ.

8. صَبَّ الْوَلَدَانِ الْمَاءَ عَلَى الْأَرْضِ . اَلْوَلَدَانِ صَبَّا الْمَاءَ عَلَى الْأَرْضِ.
9. شَكَّ الْمُدَرِّسُونَ فِي الْأَمْرِ . اَلْمُدَرِّسُونَ شَكُّوا فِي الْأَمْرِ.
10. لاَ تَأْكُلْ كَثِيراً فَالأَكْلُ الْكَثِيرُ يَضُرُّ الْمَعِدَةَ . ظَنَنْتُكَ إِيَّاهُ.
11. لاَ تَمُرَّ بَعْدَ هَذاَ الْخَطِّ.

Terjimesi:

1. Üstünlige ýetmegi ýeňilmikä öýtdüm. Olara hekaýany gürrüň berdim.
2. Iki adam parkdan geçýär. Olar bazara bardylar.
3. Äşe, papyny kak! Ikiňiz hekaýany dostuňyza düşündiriň.
4. Sen bazara bardyň. Çagalar seýigähe bardy. (Birmeňzeş manyny aňladýan at sözlemi)
5. Suwy sen dökdüň. Suwy olar (aýallar) dökdüler.
6. Kakalar çagalaryny işlemäge höweslendirdi. (Birmeňzeş manyny aňladýan at sözlemi).
7. Mugallymlar okuwçylara käbir hekaýalary gürrüň berýär. (Birmeňzeş manyny bildirýän at sözlemi).
8. Iki çaga suwy ýere dökdi.
9. Mugallymlar mesele barasynda şüphä düşdüler.
10. Köp iýme, köp iýmek aşgazana zyýan berýär. Seni başgasymyka öýtdüm.
11. Bu çyzykdan aňyryk geçme.

Gowşak işlikler
(الافعال المعتلة)

Gowşak işlikleriň görnüşleri (mugtel işlikler)

Arap dilinde düzüminde gowşak harp bolan işliklere **gowşak işlik** manysyny bildirýän “**mugtel işlik”** diýilýär. Başgaça aýdylanda asyl harplaryndan biri ýa-da ikisi gowşak harp bolan işlige aýdylýar.

Gowşak işlikler dört topara bölünýär

Mysal işligi (الفعل المثال)

Asyl harplaryndan birinjisi “waw” (و) ýa-da “ýa” (ي) bolan işlige mysal işlik diýilýär. Mysal işligiň birinji harpynda “waw” harpy getirilen bolsa “wawly mysal” (el-misalul-wawy - **المثال الواوي**) işligi diýilýär. **وَهَبَ, وَقَفَ, وَرِثَ**

Birinji harpynda “ýa” (ي) harpy getirilen bolsa “ýaly mysal” (el-misalul-ýaýy - **المثال اليائي**) diýilýär. **يَتُمَ, يَقِظَ , يَبِسَ**

Ejwef işligi (الفعل الأجوف)

Gowşak harplardan biri işligiň ortasynda gelen işlige ejwef işlik diýilýär. مَوْتٌ – مَاتَ, طَيْرٌ – طَارَ

Nakys işlik (الفعل الناقص)

Gowşak harplardan biri işligiň ahyrynda gelen işlige ejwef işlik diýilýär. تَلْوٌ – تَلَى, مَشْيٌ – مَشَي

Lefif işlik (الفعل اللفيف)

Üç harpdan ybarat bolan işligiň iki sanysy gowşak bolan işlik iki topara bölünýär:

Lefifi-makrun: (**اللفيف المقرون**) gowşak harplary tirkeşik gelen lefif işligi. شَوَى, رَوَى, حَيِيَ

Lefifi-mefruk: (**اللفيف المفروق**) gowşak harplary aýratyn gelen lefif işligi. وَقَي, وَلِيَ, وَفَى

Mysal işlikleriň görnüşleri we olaryň aýratynlygy

Gowşak işlikler we mysal işligi

Kök harplaryndan biri ýa-da iki sanysy gowşak harplardan biri getirilen işlige **gowşak işlik diýilýär**.

Gowşak işlikler dört topara bölünýär. Olar: 1. Mysal işlik. 2. Ejwef işlik. 3. Nakys işlik. 4. Lefif işlik.

Indi bolsa yzygider ýagdaýda şol işlik toparyny seljereliň:

Kök harplaryndan birinjisi gowşak harp bolan işlige **mysal işlik** diýilýär. “Elif, waw, ýa” gowşak harplary düzýärler. Gowşak harplar met (harpyň uzadylyp okalmagyna hyzmat edýän “ ~, ـٰـ ” görnüşindäki alamatlar) harplary bilen birmeňzeş bolup görünýändigine garamazdan olaryň arasyndaky tapawudy şeýle düşündirmek bolar. Met harplary hereketsiz görnüşde ulanylýar, gowşak harplaryň hereketsiz bolup gelmegi bolsa şert diýlip kabul edilmeýär. Elif harpyndan başgasy, hereketli ýa-da hereketsiz bolup gelip biler.

Mysal işlik iki görnüşden ybarat bolup, birinji harpy “waw” bolup gelse “mysaly-wawy” diýilýär. Birinji harpy “ýa” bolup gelene bolsa “mysaly-ýaýy” diýilýär.

Üns berilmeli meseleleriň ýene-de biri elif bilen hemze şekil we sözüň düzüminde ýerine ýetirýän wezipesi taýdan birek-birekden tapawutlanýarlar. Elif harpy hereketsiz bolup gelýär. Elif harpy hereketli bolup gelen halatynda hemze (الهمزة) diýlip atlandyrylýar. Şol sebäpden işlikleriň “elif” harpy bilen başlanýan görnüşine gabat gelmek bolmaýar. Şoňa görä mysal işligi “waw” ýa-da “ýa” harpy bilen başlanýar. Waw bilen başlaýan görnüşine “mysaly-wawy”, “ýa” harpy bilen başlaýan görnüşine bolsa “mysaly-ýaýy” diýilýär.

Mysaly wawy görnüşiniň umumy alamaty häzirki zaman ýöňkemesinde we buýruk formasynda “waw” harpy düşürilip ýazylýar. **Mysal üçin**: **وَصَلَ** işliginiň häzirki zaman şekili **يَصِلُ** görnüşinde ýasalýar. Buýruk şekili bolsa “**صِلْ**” görnüşinde ýasalýar.

وَجَدَ işliginiň häzirki zaman şekili “**يَجِدُ**” görnüşinde ýazylýar. Buýruk şekili bolsa “**جِدْ**” görnüşinde ýasalýar.

وَهَبَ işliginiň häzirki zaman şekili **يَهَبُ** görnüşinde ýasalýar. Häzirki zaman işlikleriniň esasy böleginde “waw” düşürilip ýasalyşy ýaly bu ýerde hem şol kada eýerilipdir. Buýruk şekili bolsa “**هَبْ**” görnüşinde ýasalýar. Öten zaman şekilindäki “waw” harpy bu ýerde hem düşürilip ýasalypdyr.

Aşakdaky tablisada mysal işliginiň iki görnüşine degişli mysallar getirilýär

جِبْ	يَجِبُ	وَجَبَ
قَعْ	يَقَعُ	وَقَعَ
وَدُّ ، وَدَّ ، وَدِّ	يَوَدُّ	وَدَّ
اِيْئَسْ	يَيْئَسُ	يَئِسَ
اِيْسَرْ	يَيْسَرُ	يَسِرَ

Mysal işligiň wawlysynyň I babyna gabat gelýän diňe bir işlik bar. Onuň beýleki baplarda juda köp mukdarda görnüşi bolýar. Wawly işligiň I babynda ulanylýan şol ýekeje işlik “**وَجَدَ يَجُدُ**” görnüşinde ýazylýar.

II bapdan hemişe “**فَعَلَ - يَعِلُ**” formasynda duş gelýär. “**وَصَفَ - يَصِفُ**” ýaly.

III bapdan hemişe “**فَعَلَ - يَعَلُ**” formasynda duş gelýär. “**وَهَبَ - يَهَبُ**” ýaly.

IV bapdan hemişe sahyh ýaly “**فَعِلَ - يَفْعَلُ**” formasynda duş gelýär. **وَجِلَ - يَوْجَلُ**” ýaly.

V bapdan sahyh ýaly “**فَعُلَ - يَفْعُلُ**” formasynda duş gelýär. “**وَقُرَ - يَوْقُرُ**” ýaly.

VI bapdan hemişe “**فَعِلَ - يَعِلُ**” formasynda bolýar. “**وَمِقَ - يَمِقُ**” ýaly.

Öten zaman işligi we öten zaman işliginiň gaýdym derejesi

Mysaly wawylaryň öten zamany we gaýdym derejesi dogry işlikler ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Häzirki zaman işligi

II we VI babyň häzirki zamany hemişe “**يَعِلُ**” formasynda gelýär.

III babyňky bolsa hemişe “**يَعَلُ**” formasynda ýazylýar.

IV baba gabat gelýän wawly işlikleriň diňe iki sanysyndan başgasy “**يَفْعَلُ**” formasynda ýazylýar.

V babyňky hemişe “**يَفْعُلُ**” formasynda ulanylýar.

Eger häzirki zaman işligi “**يَفْعَلُ**” ýa-da “**يَفْعُلُ**” formasynda gelse bular dogry işlikler ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Ýokarda aýdylanlardan daşary “**يَوْجَلُ**” işligi “**يَعْلَمُ**” ýaly, “**يَوْقُرُ**” işligi “**يَحْسُنُ**” ýaly ýöňkemede üýtgeýär. “**يَعَلُ**” ýa-da “**يَعِلُ**” formasynda ulanylýan häzirki zaman işlikleri bolsa dogry işliklerde eýerilýän kada laýyklykda ýöňkemede üýtgedilýär. Ýöne ikinji harpyň hereketi hemişe ýazylmalydyr.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

“**يَصِفُ**” mysal (wawly) häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَصِفُونَ	يَصِفَانِ	يَصِفُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ

يَصِفْنَ	تَصِفَانِ	تَصِفُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَصِفُونَ	تَصِفَانِ	تَصِفُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَصِفْنَ	تَصِفَانِ	تَصِفِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَصِفُ		اَصِفُ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَعِقُ**” mysal (ýaýy) häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَعِقُونَ	يَعِقَانِ	يَعِقُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَعِقْنَ	تَعِقَانِ	تَعِقُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَعِقُونَ	تَعِقَانِ	تَعِقُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَعِقْنَ	تَعِقَانِ	تَعِيقِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَعِقُ		اَعِقُ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَهَبُ**” mysal (ýaýy) häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَهَبُونَ	يَهَبَانِ	يَهَبُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَهَبْنَ	تَهَبَانِ	تَهَبُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَهَبُونَ	تَهَبَانِ	تَهَبُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَهَبْنَ	تَهَبَانِ	تَهَبِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَهَبُ		اَهَبُ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَسَعُ** ” mysal (ýaýy) häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَسَعُونَ	يَسَعَانِ	يَسَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَسَعْنَ	تَسَعَانِ	تَسَعُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَسَعُونَ	تَسَعَانِ	تَسَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَسَعْنَ	تَسَعَانِ	تَسَعِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَسَعُ		اَسَعُ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَطَأُ** ” mysal (ýaýy) häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يَطَئُونَ	يَطَئَانِ	يَطَأُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَطَئْنَ	تَطَئَانِ	تَطَأُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَطَئُونَ	تَطَئَانِ	تَطَأُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَطَئْنَ	تَطَئَانِ	تَطَئِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَطَأُ		اَطَأُ		مُتَكَلِّمٌ

Mysal işlikleriň gaýdym derejeleriniň ýöňkemede üýtgeýşi

“**يُوسَعُ**” mysal (wawy) häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُوسَعُونَ	يُوسَعَانِ	يُوسَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يُوسَعْنَ	تُوسَعَانِ	تُوسَعُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تُوسَعُونَ	تُوسَعَانِ	تُوسَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تُوسَعْنَ	تُوسَعَانِ	تُوسَعِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نُوسَعُ		أُوسَعُ		مُتَكَلِّمٌ

Mysal işliginiň häzirki zaman formasynyň ahyrky hereketiniň üstünlisiniň we ýokluk bildirýän formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi.

“**يَصِفُ - لَنْ يَصِفَ**” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň üstünlisiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَصِفُوا	لَنْ يَصِفَا	لَنْ يَصِفَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَصِفْنَ	لَنْ تَصِفَا	لَنْ تَصِفَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
الَنْ تَصِفُو	لَنْ تَصِفَا	لَنْ تَصِفَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَصِفْنَ	لَنْ تَصِفَا	لَنْ تَصِفِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَصِفَ		لَنْ اَصِفَ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَهَبُ - لَنْ يَهَبَ** ” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň üstünlisiniň we ýokluk bildirýän formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَهَبُوا	لَنْ يَهَبَا	لَنْ يَهَبَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَهَبْنَ	لَنْ تَهَبَا	لَنْ تَهَبَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَهَبُوا	لَنْ تَهَبَا	لَنْ تَهَبَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَهَبْنَ	لَنْ تَهَبَا	لَنْ تَهَبِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَهَبَ		لَنْ اَهَبَ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَوْجَلُ - لَنْ يَوْجَلَ** ” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň üstünlisiniň we ýokluk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَوْجَلُوا	لَنْ يَوْجَلاَ	لَنْ يَوْجَلَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَوْجَلْنَ	لَنْ تَوْجَلاَ	لَنْ تَوْجَلَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَوْجَلُوا	لَنْ تَوْجَلاَ	لَنْ تَوْجَلَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ

لَنْ تَوْجَلْنَ	لَنْ تَوْجَلاَ	لَنْ تَوْجَلِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَوْجَلَ		لَنْ اَوْجَلَ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَوْقُرُ - لَنْ يَوْقُرَ**” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň üstünlisiniň we ýokluk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَوْقُرُوا	لَنْ يَوْقُرَا	لَنْ يَوْقُرَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَوْقُرْنَ	الَنْ تَوْقُرَ	لَنْ تَوْقُرَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَوْقُرُوا	الَنْ تَوْقُرَ	لَنْ تَوْقُرَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَوْقُرْنَ	الَنْ تَوْقُرَ	لَنْ تَوْقُرِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَوْقُرَ		لَنْ اَوْقُرَ		مُتَكَلِّمٌ

“**يُوصَفُ - لَنْ يُوصَفَ**” öten zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň üstünlisiniň we ýokluk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يُوصَفُوا	لَنْ يُوصَفَا	لَنْ يُوصَفَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يُوصَفْنَ	لَنْ تُوصَفَا	لَنْ تُوصَفَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تُوصَفُوا	لَنْ تُوصَفَا	لَنْ تُوصَفَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تُوصَفْنَ	لَنْ تُوصَفَا	لَنْ تُوصَفِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نُوصَفَ		لَنْ أُوصَفَ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň säkinli (mejzum) görnüşiniň ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

“**يَصِفُ - لَمْ يَصِفْ**” öten zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum) ýokluk görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَصِفُوا	لَمْ يَصِفَا	لَمْ يَصِفْ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَصِفْنَ	لَمْ تَصِفَا	لَمْ تَصِفْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَصِفُوا	لَمْ تَصِفَا	لَمْ تَصِفْ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَصِفْنَ	لَمْ تَصِفَا	لَمْ تَصِفِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَصِفْ		لَمْ اَصِفْ		مُتَكَلِّمٌ

“**يَهَبُ - لَمْ يَهَبْ**” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum) görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَهَبُوا	لَمْ يَهَبَا	لَمْ يَهَبْ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَهَبْنَ	لَمْ تَهَبَا	لَمْ تَهَبْ	مُؤَنَّثٌ aýal	

لَمْ تَهَبُوا	لَمْ تَهَبَا	لَمْ تَهَبْ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَهَبْنَ	لَمْ تَهَبَا	لَمْ تَهَبِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَهَبْ		لَمْ اَهَبْ		مُتَكَلِّمٌ

“يَوْجَلُ - لَمْ يَوْجَلْ ” öten zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum) ýoklugynyň görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَوْجَلُوا	لَمْ يَوْجَلاَ	لَمْ يَوْجَلْ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَوْجَلْنَ	لَمْ تَوْجَلاَ	لَمْ تَوْجَلْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَوْجَلُوا	لَمْ تَوْجَلاَ	لَمْ تَوْجَلْ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَوْجَلْنَ	لَمْ تَوْجَلاَ	لَمْ تَوْجَلِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَوْجَلْ		لَمْ اَوْجَلْ		مُتَكَلِّمٌ

“يَوْقُرُ - لَمْ يَوْقُرْ ” Mysal zaman işliginiň ahyrky harpynyň säkinli (mejzum) ýoklugynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَوْقُرُوا	لَمْ يَوْقُرَا	لَمْ يَوْقُرْ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَوْقُرْنَ	لَمْ تَوْقُرَا	لَمْ تَوْقُرْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَوْقُرُوا	لَمْ تَوْقُرَا	لَمْ تَوْقُرْ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَوْقُرْنَ	لَمْ تَوْقُرَا	لَمْ تَوْقُرِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَوْقُرْ		لَمْ اَوْقُرْ		مُتَكَلِّمٌ

“يُوصَفُ - لَمْ يُوصَفْ ” häzirki zaman mysal işliginiň ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum) ýokluk bildirýän görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يُوصَفُوا	لَمْ يُوصَفَا	لَمْ يُوصَفْ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يُوصَفْنَ	لَمْ تُوصَفَا	لَمْ تُوصَفْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تُوصَفُوا	لَمْ تُوصَفَا	لَمْ تُوصَفْ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تُوصَفْنَ	لَمْ تُوصَفَا	لَمْ تُوصَفِي	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نُوصَفْ		لَمْ أُوصَفْ		مُتَكَلِّمٌ

“Waw” (و) harpy bilen başlanýan mysal işliginiň buýrugy

Wawly mysalyň buýrugy jemi dört görnüşde ýasalýar:

1. عِلْ

2. عَلْ

3. اِيعَلْ

4. أُوعُلْ

“**صِفْ**” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
صِفُوا	صِفَا	صِفْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
صِفْنَ	صِفَا	صِفِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبَة

“**مِقْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
مِقُوا	مِقَا	مِقْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
مِقْنَ	مِقَا	مِقِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبَة

“**هَبْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
هَبُوا	هَبَا	هَبْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
مَقْنَ	هَبَا	هَبِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

“**طَأْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
طَؤُوا	طَئَا	طَأْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
طَئْنَ	طَئَا	طَئِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبَة

“**سَعْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
سَعُوا	سَعَا	سَعْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
سَعْنَ	سَعَا	سَعِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

“**اِيجَلْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِيجَلُوا	اِيجَلاَ	اِيجَلْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِيجَلْنَ	اِيجَلاَ	اِيجَلِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

“**أُوقُرْ** ” Mysal işliginiň buýruk formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
أُوقُرُوا	أُوقُرَا	أُوقُرْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
أُوقُرْنَ	أُوقُرَا	أُوقُرِي	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

“Ýa” (ي) harpy bilen başlanýan mysal işligi

Wawly mysal işligi ýaly adatça I bapdan daşary beýleki bäş bapdan gelýär.

Mysal üçin:

II bapdan **فَعَلَ - يَفْعِلُ** formasynda **يَسَرَ - يَيْسِرُ**

III bapdan **فَعَلَ - يَفْعَلُ** formasynda **فَتَحَ - يَفْتَحُ**

IV bapdan **فَعِلَ - يَفْعَلُ** formasynda **يَقِنَ - يَيْقَنُ**

V bapdan **فَعُلَ - يَفْعُلُ** formasynda **يَقُظَ - يَيْقُظُ**

VI bapdan **فَعِلَ - يَفْعِلُ** formasynda **يَبِسَ - يَيْبِسُ** gabat gelmek bolýar.

Öten zaman işligi

Mysal işliginiň ýaýy formasynyň öten zaman işliginiň we gaýdym derejesiniň ähli görnüşi dogry işlikleriňki ýaly ýazylýar.

Häzirki zaman işligi

Mysal işliginiň “ýaýy” görnüşi häzirki zaman işliginiň ähli formasynda dogry işlikleriňki ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi

Mysal işliginiň “ýaýy” görnüşi häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi ýöňkemde üýtgände dogry işlikleriňden tapawutly bolmaýar we ählisi “**يُوعَلُ**” formasynda ýasalýar. **Mysal üçin**: “**يَيْسِرُ**” işliginiň gaýdym derejesi “**يُوسَرُ**”, “**يَيْفَعُ**” işliginiň gaýdym derejesi “**يُوفَعُ**”, “**يَيْقَنُ**” işliginiň gaýdym derejesi “**يُوقَنُ**” görnüşinde ýazylýar.

Mysal işliginiň ýaýy görnüşi häzirki zaman gaýdym derejesinde ýöňkemde üýtgedilende şekil taýdan dogry işlikleriň häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesinden azda-kände tapawutlanýan-da bolsa dogry işligiň häzirki zaman gaýdym derejesi ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Mysal üçin:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُوسَرُونَ	يُوسَرَانِ	يُوسَرُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يُوسَرْنَ	تُوسَرَانِ	تُوسَرُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تُوسَرُونَ	تُوسَرَانِ	تُوسَرُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تُوسَرْنَ	تُوسَرَانِ	تُوسَرِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نُوسَرُ		أُوسَرُ		مُتَكَلِّمٌ

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُوفَعُونَ	يُوفَعَانِ	يُوفَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يُوفَعْنَ	تُفَعَانِ	تُوفَعُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تُوفَعُونَ	تُفَعَانِ	تُوفَعُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تُوفَعْنَ	تُفَعَانِ	تُوفَعِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نُوفَعُ		أُوفَعُ		مُتَكَلِّمٌ

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُوقَنُونَ	يُوقَنَانِ	يُوقَنُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يُوقَنْنَ	تُوقَنَانِ	تُوقَنُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
تُوقَنُونَ	تُوقَنَانِ	تُوقَنُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تُوقَنَّ	تُوقَنَانِ	تُوقَنِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نُوقَوْ		اُوقَوْ		مُتَكَلِّمٌ

1. Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň üstünli (mansup) bolup gelmegi

2. Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň säkinli (mejzum) bolup gelmegi

Mysal işliginiň “ýaýy” görnüşiniň ahyrky harpy üstünli (mansup) we häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy säkinli (mejzum) şekili dogry işlikleriňki ýaly ýasalýar.

Buýruk şekili

Buýrugy üç görnüşde ýasalýar:

II we VI baplarda “**اِيعِلْ**” formasyna laýyklykda ýazylýar. “**اِيبِسْ**” we “**اِيسِرْ**” ýaly.

III we IV baplarda “**اِيعَلْ**” formasynda ýazylýar. “**اِيفَعْ**” we “**اِيقَنْ**” ýaly.

V bapda “**اُوعُلْ**” formasynda getirilýär. **Mysal üçin** “**اُوقُظْ**” işligi ýaly.

Ýöne haýsy forma laýyklykda gelýändigine garamazdan dogry işlikleriň kadasyna görä ýöňkemede üýtgeýär.

II bapdan gelýän görnüşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِيسِرُوا	اِيسِرَا	اِيسِرْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِيسَرْنَ	اِيسِرَا	اِيسِرِى	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

VI bapdan gelýän görnüşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِيبِسُوا	اِيبِسَا	اِيبِسْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِيبَسْنَ	اِيبِسَا	اِيبِسِى	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

III bapdan gelýän görnüşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِيفَعُوا	اِيفَعَا	اِيفَعْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِيفَعْنَ	اِيفَعَا	اِيفَعِى	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

IV bapdan gelýän görnüşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		

اِيقَنُوا	اِيقَنَا	اِيقَنْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِيقَنَّ ، اِيقَنْنَ	اِيقَنَا	اِيقَنِى	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

V bapdan gelýän görnüşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اُوقُظُوا	اُوقُظَا	اُوقُظْ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اُوقُظْنَ	اُوقُظَا	اُوقُظِى	مُؤَنَّثٌ	مُخَاطَبٌ

Üns beriň: Öten zaman işliginiň ýoklugynyň we gaýdym derejesiniň ähli formalarynda “لَمْ” goşulmasynyň ornuna “**لَمَّا**” getirilip, häzire çenli amala aşmadyk zady aňladýan (jahdy mustagrak) şekili ýasalýar. III şahsyň ýöňkemesiniň aktiw we gaýdym derejesinde “**لَمْ**” ýokluk goşulmasynyň ornuna “**لِ**” goşulmasy getirilip III şahsyň buýrugy, “**لاَ**” gadagan ediji goşulma getirilip bolsa III şahsyň ýoklugy ýasalýar.

Ýöne II şahsyň ýöňkemesiniň gaýdym derejesinde “لَمْ” ýokluk goşulmasynyň deregine “لِ” getirilse buýrugyň gaýdym derejesi ýasalýar.

II şahsyň ýöňkemesiniň düýp we gaýdym derejesinde “لَمْ” ýokluk goşulmasynyň deregine “لاَ” gadaganlyk goşulmasy getirilse häzirki zaman işliginiň ýoklugy ýasalýar.

I şahs ýöňekemsiniň düýp we gaýdym derejesinde “لَمْ” ýokluk goşulmasynyň ornuna “لِ” getirilse I şahsyň buýrugy, “لاَ” getirilse bolsa ýokluk we gadaganlyk formasy ýasalýar.

Mysal işligiň gowşak harplarynyň ýazylyşy we olaryň şekil aýratynlyklary

Mysal işligi

Başdaky harpy gowşak harplardan “و” ýa-da “ي” bilen başlanýan işlige mysal işlik diýilýär. Işligiň başynda waw “و” getirilen bolsa “**mysaly-wawy**” diýlip atlandyrylýar.

وَجَدَ	tapdy	وَضَعَ	Goýdy,ýeleşdirdi
وَهَبَ	Bagyş etdi, berdi	وَعَدَ	Wada berdi
وَدَعَ	taşlady, aýryldy	وَقَعَ	Ýüze çykdy

Işligiň başynda “ي” harpy getirilen bolsa “**mysaly-ýaýy**” diýlip atlandyrylýar.

يَبِسَ	gurady	يَقِظَ	oýandy
يَسُرَ	aňsatlaşdy		

Mysaly-wawy bolan “وَجَدَ” we mysaly-ýaýy bolan “يَسُرَ ” işlikleriň öten zamanynyň ýöňkemde üýtgeýşi edil dogry-kadaly (sahyh) işlikleriň ýöňkemede üýtgeýşi ýaly ýasalýar.

Mysaly-wawylara häzirki zamanlygyny (muzaragat) bildirýän harp goşulşyp gelende başyndaky “وَ” harpy düşürilýär. **Meselem**: “**وَجَدَ**” işligi “**يَجِدُ**” görnüşinde ýasalýar. Edil şol formada bu “waw” harplary masdaryndan hem düşürilýär:

وَعَدَ يَعِدُ عِدَةٌ	wada berdi, söz berdi
وَعَظَ يَعِظُ عِظَةٌ	wagyz berdi, nesihat etdi

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi we onuň ýöňkemede üýtgeýşi edil beýleki işlikler ýaly amala aşyrylýar. Mysal üçin: “**وَجَدَ**” tapdy, “**وُجِدَ**” tapyldy.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesinde bolsa düşürilen “و” harpy gaýdyp gelýär. Aýdylanda ýeňil bolar ýaly jezimi ýazylmaýar. **Meselem** “**يَجِدُ**” tapar, “**يُوجَدُ**” tapylar işliklerinde bolşy ýaly. Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi dogry (sahyh) işliklerden tapawutlanmaýan bu işligiň häzirki zaman formalaryna seredip geçeliň.

Mysaly-wawynyň häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	**Mysaly-wawynyň häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يُوجَدُ يُوجَدانِ يُوجَدُونَ	يَجِدُ يَجِدَانِ يَجِدُونَ
تُوجَدُ تُوجَدَانِ يُوجَدْنَ	تَجِدُ تَجِدَانِ يَجِدْنَ
تُوجَدُ تُوجَدَانِ تُوجَدوُنَ	تَجِدُ تَجِدَانِ تَجِدُونَ
تُوجَدِينَ تُوجَدَانِ تُوجَدْنَ	تَجِدِينَ تَجِدَانِ تَجِدْنَ
أُوجَدُ نُوجَدُ نُوجَدُ	أَجِدُ نَجِدُ نَجِدُ

Bellik: “و” bilen başlanýan mysal işlikleriň “aýnul-fygyly” häzirki zaman formasynda astyn bolup gelse, ýöne haçan-da ol häzirki zamana öwrülende “و” harpy düşürilýär. “Aýnul-fygyl” häzirki zamanda üstünli ýa-da oturly bolsa düşmeýär.

وَهِمَ يَوْهَمُ	wehim etdi	وَجُهَ يَوْجُهُ	şanly, abraýly boldy

Mysal işlikleriniň ýöňkemede sälim işliginiň formasyna laýyklykda ýasalmagy.

Mysaly-ýaýylar häzirki zaman işliginde ýöňkemede üýtgedilende sözlemiň başyndaky “ي” harpy düşürilmeýär. Bu işlik edil dogry-kadaly (sahyh) işlikler ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

يَسُرَ	aňsatlaşdy (öten zaman)	يَيْسُرُ	aňsatlaşar (häzirki zaman)

Işligiň gaýdym derejesinde bolsa sözüň aslynda bar bolan “ي” harpy häzirki zmanlygy bildirýän (muzaragat) harpynyň otur okalýandygy sebäpli (aýdylanda aňsat bolmagy üçin) “و” harpyna öwrülýär.

يُوسَرُ	aňsatlaşar (häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi)	يَيْسُرُ	aňsat bolar (häzirki zaman işligi)

Mysaly-ýaýynyň häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	Mysaly-ýaýynyň häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi
يُوسَرُ يُوسَراَنِ يُوسَرُوْنَ	يَيْسُرُ يَيْسُراَنِ يَيْسُرُوْنَ
تُوسَرُ تُوسَراَنِ يُوسَرْنَ	تَيْسُرُ تَيْسُرَانِ يَيْسُرْنَ
تُوسَرُ تُوسَرَانِ تُوسَرُوْنَ	تَيْسُرُ تَيْسُراَنِ تَيْسُرُوْنَ
تُوسَرِينَ توسَرَانِ تُوسَرْنَ	تَيْسُرِينَ تَيْسُراَنِ تَيْسُرْنَ
اوُسَرُ نُوسَرُ نُوسَرُ	اَيْسُرُ نَيْسُرُ نَيْسُرُ

Mysaly-wawylaryň buýrugy häzirki zamany bildirip gelýän harp düşürilýär, ahyryna bolsa säkin (jezim) getirilýär. Säkin (jezim) getirilen ýagdaýynda beýleki işliklerdäki ýaly “ن” harpy düşürilýär. Häzirki zamany bildirýän (muzaragat) harpdan soňky harp hereketli bolandygy üçin başa hemze getirilmeýär. Ony okalmak üçin hemzä zerurlyk bolmaýar.

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi

يَجِدُ	tapar	جِدْ	tap
	جِدُوا	جِداَ	جِدْ
	جِدْنَ	جِداَ	جِدِي

Mysaly-ýaýylaryň buýrugynda bolsa häzirki zamany bildirýän harpdan soňky harpyň hereketi säkinli (jezimli) bolandygy üçin ony okalap bolar ýaly ýagdaýda getirmek üçin işligiň birinji harpy oturly “أُ” hemze bilen ýazylýar, “يَيْسُرُ ” işliginde görnüşi ýaly “أُيْسُرْ ” şekili gelip çykýar. Okalan ýagdaýynda kynçylyk döredýändigi sebäpli “ي” harpy “و” harpyna çalşylýar. Şeýlelikde işlik “أُوسُرْ” formasyna eýe bolýar. **Mysal üçin**: “يَيْسُرُ ” (aňsat bolar) işliginden “أُوسُرْ ” formasy ýasalýar, aýdylanda kynçylyk ýüze çykýandygy sebäpli ol hem “أُيْسُرْ ” (aňsat bol) görnüşinde buýruk formasyna eýe bolýar.

Ortak işligi “وَجَدَ” işliginden “واَجِدٌ” (tapyjy, tapýan) “يَسُرَ” işliginden “يَاسِرٌ” (aňsatlaşan, aňsat).

Ortak işligiň gaýdymy “وَجَدَ” işliginden “مَوْجوُدٌ” görnüşinde ýasalyp, “barlyk” diýen manyny bildirip gelýär. “يَسُرَ” işliginden “مَيْسوُرٌ” (aňsatlaşdyrylan, ýeňilleşdirilen) manysyny aňladýan formasy gelip çykýar.

Mysallar:

1. وَعَدْتُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . وَعَدْناَ بِفِعْلِ الْخَيْرِ .

2. أَعِدُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . نَعِدُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ .
3. وَعَدَتِ الْبِنْتَانِ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . اَلْبِنْتَانِ وَعَدَتَا بِفِعْلِ الْخَيْرِ.
4. تَعِدُ الْبِنْتَانِ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . اَلْبِنْتَانِ تَعِدَانِ بِفِعْلِ الْخَيْرِ.
5. وَعَدَ الأَغْنِيَاءُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . الأَغْنِيَاءُ وَعَدُوا بِفِعْلِ الْخَيْرِ.
6. يَعِدُ الأَغْنِيَاءُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . اَلأَغْنِيَاءُ يَعِدُونَ بِفِعْلِ الْخَيْرِ.
7. وَعَدَتِ الْغَنِيَّاتُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . اَلْغَنِيَّاتُ وَعَدْنَ بِفِعْلِ الْخَيْرِ .
8. تَعِدُ الْغَنِيَّاتُ بِفِعْلِ الْخَيْرِ . اَلْغَنِيَّاتُ يَعِدْنَ بِفِعْلِ الْخَيْرِ .
9. لاَ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَجِدَ حَقِيبَتِي . رُبَّمَا تَجِدُ حَقِيبَتَكَ فِي الْمَكْتَبَةِ.
10. لاَ تَقِفْ وَسَطَ هَذَا الشَّارِعِ الْمُزْدَحِمِ بِالسَّيَّارَاتِ . صِفْ مَا شَاهَدْتَ فِي دَقِيقَتَيْنِ.
11. مَهْمَا تَفْعَلْ تَجِدْ ثَوَابَهُ عِنْدَ النَّاسِ . أَجْلِسُ فِي الْمَقْعَدِ الَّذِي أَجِدُهُ خَالِياً .
12. يَجْلِسُونَ فِي الْمَقْعَدِ الَّذِي يَجِدُونَهُ خَالِياً . يَجْلِسُونَ فِي الْغُرْفَةِ الَّتِي يَجِدُونَهَا خَالِيَةً.

Terjimesi:

1. Haýyrly işi etmäge söz berdim. Haýyrly işi etmäge söz berdik.
2. Haýyrly işi etmäge söz berýärin. Haýyrly işi etmäge söz berýäris.
3. Iki gyz haýyrly iş (üçin) söz berdi. (Birmeňzeş manyda at sözlemi).
4. Iki gyz haýyrly işi etmäge söz berýär. (Birmeňzeş manyda at sözlemi).
5. Baýlar haýyr-sahabat etjekdiklerine söz berdiler.
6. Baýlar haýyr-sahabat etjekdiklerine söz berýärler.
7. Baý (aýallar) haýyr-sahabat işini etjekdiklerine söz berdiler.
8. Baý (aýallar) haýyr-sahabat etjekdiklerine söz berýär.
9. El goşumy tapyp bilemok. El goşuňy belkäm kitaphanada tapyp bilersiň.
10. Ulagdan doly bu köçäniň ortasynda durma. Görýän zatlaryňy iki minutda suratlandyr (beýan et).
11. Haýyrly näme etseň onuň hözürini hökman görersiň. Boş oturgyja oturýaryn.
12. Boş oturgyja oturýarlar. Boş otagda oturýarlar.

ALTYNJY BÖLÜM
KEM IŞLIKLER

(أفعال النواقص)

Nakys işlikleriň ýasalyşy we olaryň görnüşleri

Nakys işlik diňe VI bapdan ýasalmaýar. I bapdan ýasalýan nakys işlikler **فَعَا، يَفْعُو** görnüşinde bolýar. **Mysal üçin:** **دَعَا، يَدْعُو** ýaly.

II ýasalýan nakys işlikler **فَعَى، يَفْعِي** görnüşinde bolýar. **Mysal üçin:** **حَمَى، يَحْمِي** ýaly.

III ýasalýan nakys işlikler käte **فَعَى، يَفْعَى** görnüşinde bolýar. **Mysal üçin:** **رَعَى، يَرْعَى** ýaly. Käte **فَعَا، يَفْعَى** görnüşinde bolýar. **صَعَا، يَصْعَى** we **ذَحَا، يَذْحَى** we **طَهَا، يَطْهَى** ýaly.

IV ýasalýan nakys işlikler **فَعِيَ، يَفْعَى** görnüşinde bolýar. **Mysal üçin:** **نَسِيَ، يَنْسَى** ýaly.

V ýasalýan nakys işlikler **فَعُوَ، يَفْعُو** görnüşinde bolýar. **Mysal üçin:** **نَهُوَ، يَنْهُو** ýaly.

Nakys işlikleriň öten zaman şekili

I bapda: **فَعَا** görnüşinde gabat gelýär.

II bapda: **فَعَى** görnüşinde gabat gelýär.

III bapda: **فَعَا** ýa-da **فَعَى** görnüşinde gabat gelýär.

IV bapda: **فَعِيَ** görnüşinde gabat gelýär.

V bapda: **فَعُوَ** görnüşinde gabat gelýär.

I bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
فَعَوْا	فَعَوَا	فَعَا	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فَعَوْنَ	فَعَتَا	فَعَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعَوْتُمْ	فَعَوْتُمَا	فَعَوْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فَعَوْتُنَّ	فَعَوْتُمَا	فَعَوْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعَوْنَا		فَعَوْتُ		مُتَكَلِّمٌ

I bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
دَعَوْا	دَعَوَا	دَعَا	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
دَعَوْنَ	دَعَتَا	دَعَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
دَعَوْتُمْ	دَعَوْتُمَا	دَعَوْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
دَعَوْتُنَّ	دَعَوْتُمَا	دَعَوْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
دَعَوْنَا		دَعَوْتُ		مُتَكَلِّمٌ

II bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		

فَعَوْا	فَعَيَا	فَعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فَعَيْنَ	فَعَتَا	فَعَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعَيْتُمْ	فَعَيْتُمَا	فَعَيْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فَعَيْتُنَّ	فَعَيْتُمَا	فَعَيْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعَيْنَا		فَعَيْتُ		مُتَكَلِّمٌ

II bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
حَمَوْا	حَمَيَا	حَمَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
حَمَيْنَ	حَمَتَا	حَمَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
حَمَيْتُمْ	حَمَيْتُمَا	حَمَيْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
حَمَيْتُنَّ	حَمَيْتُمَا	حَمَيْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
حَمَيْنَا		حَمَيْتُ		مُتَكَلِّمٌ

III bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
رَعَوْا	رَعَيَا	رَعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
رَعَيْنَ	رَعَتَا	رَعَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
رَعَيْتُمْ	رَعَيْتُمَا	رَعَيْتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
رَعَيْتُنَّ	رَعَيْتُمَا	رَعَيْتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
رَعَيْنَا		رَعَيْتُ		مُتَكَلِّمٌ

IV bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
فَعُوا	فَعِيَا	فَعِىَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فَعِينَ	فَعِيَتَا	فَعِيَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعِيتُمْ	فَعِيتُمَا	فَعِيتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فَعِيتُنَّ	فَعِيتُمَا	فَعِيتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعِينَا		فَعِيتُ		مُتَكَلِّمٌ

IV bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
نَسُوا	نَسِيَا	نَسِىَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
نَسِينَ	نَسِيَتَا	نَسِيَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَسِيتُمْ	نَسِيتُمَا	نَسِيتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
نَسِيتُنَّ	نَسِيتُمَا	نَسِيتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	

نَسِينَا		نَسِيتُ		مُتَكَلِّمٌ

V bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
فَعُوا	فَعُوَا	فَعُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فَعُونَ	فَعُوَتَا	فَعُوَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعُوتُمْ	فَعُوتُمَا	فَعُوتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فَعُوتُنَّ	فَعُوتُمَا	فَعُوتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فَعُونَا		فَعُوتُ		مُتَكَلِّمٌ

VI bapdan ýasalýanlar:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
نَهُوا	نَهُوَا	نَهُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
نَهُونَ	نَهُوَتَا	نَهُوَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَهُوتُمْ	نَهُوتُمَا	نَهُوتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
نَهُوتُنَّ	نَهُوتُمَا	نَهُوتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَهُونَا		نَهُوتُ		مُتَكَلِّمٌ

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň diňe bir görnüşi bar, ol hem **فُعِيَ** görnüşinde ulanylýar. **Mysal üçin**: **دُعِيَ، حُمِيَ، رُعِيَ، نُسِيَ** ýaly.

Öten zaman işiginiň gaýdym derejesi:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
فُعُوا	فُعِيَا	فُعِيَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
فُعِينَ	فُعِيَتَا	فُعِيَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فُعِيتُمْ	فُعِيتُمَا	فُعِيتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
فُعِيتُنَّ	فُعِيتُمَا	فُعِيتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
فُعِينَا		فُعِيتُ		مُتَكَلِّمٌ

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi:

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
دُعُوا	دُعِيَا	دُعِيَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
دُعِينَ	دُعِيَتَا	دُعِيَتْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
دُعِيتُمْ	دُعِيتُمَا	دُعِيتَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
دُعِيتُنَّ	دُعِيتُمَا	دُعِيتِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
دُعِينَا		دُعِيتُ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işligi
Häzirki zaman işliginiň üç görnüşi bar:
I we V baplarda **يَفْعُو** görnüşinde ýasalýar.
II bapda **يَفْعِى** görnüşinde ýasalýar.
III we IV baplarda **يَفْعَى** görnüşinde ýasalýar.

I we V baplardan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَفْعُونَ	يَفْعُوَانِ	يَفْعُو	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَفْعُونَ	تَفْعُوَانِ	تَفْعُو	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَفْعُونَ	تَفْعُوَانِ	تَفْعُو	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَفْعُونَ	تَفْعُوَانِ	تَفْعِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَفْعُو		اَفْعُو		مُتَكَلِّمٌ

I bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَدْعُونَ	يَدْعُوَانِ	يَدْعُو	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَدْعُونَ	تَدْعُوَانِ	تَدْعُو	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَدْعُونَ	تَدْعُوَانِ	تَدْعُو	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَدْعُونَ	تَدْعُوَانِ	تَدْعِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَدْعُو		اَدْعُو		مُتَكَلِّمٌ

V bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَنْهُونَ	يَنْهُوَانِ	يَنْهُو	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَنْهُونَ	تَنْهُوَانِ	تَنْهُو	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَنْهُونَ	تَنْهُوَانِ	تَنْهُو	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَنْهُونَ	تَنْهُوَانِ	تَنْهِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَنْهُو		اَنْهُو		مُتَكَلِّمٌ

II bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَحْمُونَ	يَحْمِيَانِ	يَحْمِى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَحْمِينَ	تَحْمِيَانِ	تَحْمِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَحْمُونَ	تَحْمِيَانِ	تَحْمِى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَحْمِينَ	تَحْمِيَانِ	تَحْمِينَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَحْمِى		اَحْمِى		مُتَكَلِّمٌ

III we IV baplardan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَفْعَوْنَ	يَفْعَيَانِ	يَفْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَفْعَيْنَ	تَفْعَيَانِ	تَفْعَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَفْعَوْنَ	تَفْعَيَانِ	تَفْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَفْعَيْنَ	تَفْعَيَانِ	تَفْعَيْنَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَفْعَى		اَفْعَى		مُتَكَلِّمٌ

III bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَرْعَوْنَ	يَرْعَيَانِ	يَرْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَرْعَيْنَ	تَرْعَيَانِ	تَرْعَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَرْعَوْنَ	تَرْعَيَانِ	تَرْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَرْعَيْنَ	تَرْعَيَانِ	تَرْعَيْنَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَرْعَى		اَرْعَى		مُتَكَلِّمٌ

IV bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ	تَثْنِيَةٌ	مُفْرَدٌ		
يَنْسَوْنَ	يَنْسَيَانِ	يَنْسَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يَنْسَيْنَ	تَنْسَيَانِ	تَنْسَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
تَنْسَوْنَ	تَنْسَيَانِ	تَنْسَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
تَنْسَيْنَ	تَنْسَيَانِ	تَنْسَيْنَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نَنْسَى		اَنْسَى		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi diňe **يُفْعَى** görnüşinde ýasalýar.

Şu ýagdaýda:

يَدْعُو işliginiň gaýdym derejesi **يُدْعَى** bolýar.

يَحْمِى işliginiň gaýdym derejesi **يُحْمَى** bolýar.

يَرْعَى işliginiň gaýdym derejesi **يُرْعَى** bolýar.

يَنْسَى işliginiň gaýdym derejesi **يُنْسَى** bolýar.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi şu görnüşde ýöňkemede üýtgeýär:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
يُدْعَوْنَ	يُدْعَيَانِ	يُدْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
يُدْعَيْنَ	تُدْعَيَانِ	تُدْعَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
تُدْعَوْنَ	تُدْعَيَانِ	تُدْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ

تُدْعَيْنَ	تُدْعَيَانِ	تُدْعَيْنَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
نُدْعَى		أُدْعَى		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpynyň üstün bolup gelmegi: Nakys işliginiň häzirki zaman ahyrky harpy üstünli (ن) harply ýöňkemede dogry işliklerde kada laýyklykda ýasalýar. (ن) harpsy bäşinji ýöňkemde üýtgedilende eger soňky harpy (و) ýa-da (ى) bolsa bu harplar üstün okalýar. Eger soňky harp “الف ” bolsa ýolşy ýaly ýzylýar. **Mysal üçin**: لَنْ يَدْعُوَ، لَنْ يَحْمِيَ، لَنْ يَنْهُوَ، لَنْ يَرْعَى، لَنْ يَنْسَى ýaly ýasalýar. Gaýdym derejesi bolsa: لَنْ يُدْعَى، لَنْ يُحْمَى، لَنْ يُرْعَى، لَنْ يُنْسَى ýaly ýasalýar.

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy üstünli I bapdan:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَدْعُوا	لَنْ يَدْعُوَا	لَنْ يَدْعُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَدْعُونَ	لَنْ تَدْعُوَا	لَنْ تَدْعُوَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَدْعُوا	لَنْ تَدْعُوَا	لَنْ تَدْعُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَدْعُونَ	لَنْ تَدْعُوَا	لَنْ تَدْعِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَدْعُوَ		لَنْ اَدْعُوَ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy üstünlisi III bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَنْهُوا	لَنْ يَنْهُوَا	لَنْ يَنْهُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ تَنْهُونَ	لَنْ تَنْهُوَا	لَنْ تَنْهُوَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَنْهُوا	لَنْ تَنْهُوَا	لَنْ تَنْهُوَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَنْهُونَ	لَنْ تَنْهُوَا	لَنْ تَنْهِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَنْهُوَ		لَنْ اَنْهُوَ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy üstünlisi II bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَحْمُوا	لَنْ يَحْمِيَا	لَنْ يَحْمِيَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَحْمِينَ	لَنْ تَحْمِيَا	لَنْ تَحْمِيَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَحْمُوا	لَنْ تَحْمِيَا	لَنْ تَحْمِيَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَحْمِينَ	لَنْ تَحْمِيَا	لَنْ تَحْمِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَحْمِيَ		لَنْ اَحْمِيَ		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman ahyrky harpy üstünlisi III bapdan gelip çykan işliklere mysallar.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَرْعَوْا	لَنْ يَرْعَيَا	لَنْ يَرْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يَرْعَيْنَ	لَنْ تَرْعَيَا	لَنْ تَرْعَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَرْعَوْا	لَنْ تَرْعَيَا	لَنْ تَرْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَرْعَيْنَ	لَنْ تَرْعَيَا	لَنْ تَرْعَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَرْعَى		لَنْ اَرْعَى		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy üstünlisi

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يَنْسَوْا	لَنْ يَنْسَيَا	لَنْ يَنْسَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ تَنْسَيْنَ	لَنْ تَنْسَيَا	لَنْ تَنْسَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تَنْسَوْا	لَنْ تَنْسَيَا	لَنْ تَنْسَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تَنْسَيْنَ	لَنْ تَنْسَيَا	لَنْ تَنْسَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نَنْسَى		لَنْ اَنْسَى		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi ahyrky harpy üstünli galypy şu görnüşde ýöňkemede üýtgeýär.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَنْ يُدْعَوْا	لَنْ يُدْعَيَا	لَنْ يُدْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَنْ يُدْعَيْنَ	لَنْ تُدْعَيَا	لَنْ تُدْعَى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ تُدْعَوْا	لَنْ تُدْعَيَا	لَنْ تُدْعَى	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَنْ تُدْعَيْنَ	لَنْ تُدْعَيَا	لَنْ تُدْعَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَنْ نُدْعَى		لَنْ أُدْعَى		مُتَكَلِّمٌ

Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy säkinlisi: (ن) harpy ýöňkemde üýtgedilende dogry işliklerdäki kada laýyklykda ýasalýar. (ن) harpy ulanylmaýan bäşinji ýöňkemede bolsa soňky harp bolan (و), (ى) ýa-da “**الف** ”düşürilýär. **Mysal üçin**: **لَمْ يَحْمِ، لَمْ يَدْعُ، لَمْ يُدْعَ، لَمْ يَنْهُ، لَمْ يَنْسَ، لَمْ يَرْعَ** ýaly.

لَمْ يَدْعُ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَدْعُوا	لَمْ يَدْعُوَا	لَمْ يَدْعُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوَا	لَمْ تَدْعُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَدْعُوا	لَمْ تَدْعُوَا	لَمْ تَدْعُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَدْعُونَ	لَمْ تَدْعُوَا	لَمْ تَدْعِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَدْعُ		لَمْ اَدْعُ		مُتَكَلِّمٌ

لَمْ يَنْهُ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَنْهُوا	لَمْ يَنْهُوَا	لَمْ يَنْهُ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَنْهُونَ	لَمْ تَنْهُوَا	لَمْ تَنْهُ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَنْهُوا	لَمْ تَنْهُوَا	لَمْ تَنْهُ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَنْهُونَ	لَمْ تَنْهُوَا	لَمْ تَنْهِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَنْهُ		لَمْ اَنْهُ		مُتَكَلِّمٌ

لَمْ يَحْمِ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَحْمُوا	لَمْ يَحْمِيَا	لَمْ يَحْمِ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَحْمِينَ	لَمْ تَحْمِيَا	لَمْ تَحْمِ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَحْمُوا	لَمْ تَحْمِيَا	لَمْ تَحْمِ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَحْمِينَ	لَمْ تَحْمِيَا	لَمْ تَحْمِى	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَحْمِ		لَمْ اَحْمِ		مُتَكَلِّمٌ

لَمْ يَرْعَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَرْعَوْ	لَمْ يَرْعَيَا	لَمْ يَرْعَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَرْعَيْنَ	لَمْ تَرْعَيَا	لَمْ تَرْعَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَرْعَوْا	لَمْ تَرْعَيَا	لَمْ تَرْعَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَرْعَيْنَ	لَمْ تَرْعَيَا	لَمْ تَرْعَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَرْعَ		لَمْ اَرْعَ		مُتَكَلِّمٌ

لَمْ يَنْسَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يَنْسَوْا	لَمْ يَنْسَيَا	لَمْ يَنْسَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ
لَمْ يَنْسَيْنَ	لَمْ تَنْسَيَا	لَمْ تَنْسَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تَنْسَوْا	لَمْ تَنْسَيَا	لَمْ تَنْسَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تَنْسَيْنَ	لَمْ تَنْسَيَا	لَمْ تَنْسَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نَنْسَ		لَمْ اَنْسَ		مُتَكَلِّمٌ

لَمْ يُدْعَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi.

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
لَمْ يُدْعَوْا	لَمْ يُدْعَيَا	لَمْ يُدْعَ	مُذَكَّرٌ erkek	غَائِبٌ

لَمْ يُدْعَيْنَ	لَمْ تُدْعَيَا	لَمْ تُدْعَ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ تُدْعَوْا	لَمْ تُدْعَيَا	لَمْ تُدْعَ	مُذَكَّرٌ erkek	مُخَاطَبٌ
لَمْ تُدْعَيْنَ	لَمْ تُدْعَيَا	لَمْ تُدْعَىْ	مُؤَنَّثٌ aýal	
لَمْ نُدْعَ		لَمْ أُدْعَ		مُتَكَلِّمٌ

Kem işlikleriň buýruk şekili

Nakys işlikleriň buýruk şekilleri üç formada gabat gelýär:

1. **أُفْعُ**
2. **اِفْعِ**
3. **اِفْعَ**

I we V babyň buýrugy **أُفْعُ** görnüşinde gelýär. Mysal üçin I bapdan: **أُدْعُ**, II bapdan: **أُنْهُ** ýaly.

أُفْعُ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
أُفْعُوا	أُفْعُوَا	أُفْعُ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
أُفْعُونَ	أُفْعُوَا	أُفْعِى	مُؤَنَّثٌ	

أُدْعُ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
أُدْعُوا	أُدْعُوَا	أُدْعُ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
أُدْعُونَ	أُدْعُوَا	أُدْعِى	مُؤَنَّثٌ	

أُنْهُ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
أُنْهُوا	أُنْهُوَا	أُنْهُ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
أُنْهُونَ	أُنْهُوَا	أُنْهِى	مُؤَنَّثٌ	

II babyň buýrugy **اِفْعِ** görnüşinde ýasalýar. Mysal üçin: **اِحْمِ** ýaly.

اِفْعِ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِفْعُوا	اِفْعِيَا	اِفْعِ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِفْعِينَ	اِفْعِيَا	اِفْعِى	مُؤَنَّثٌ	

اِحْمِ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		

اِحْمُوا	اِحْمِيَا	اِحْمِ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِحْمِينَ	اِحْمِيَا	اِحْمِي	مُؤَنَّثٌ	

III we IV babyň buýrugy اِفْعَ görnüşinde ýasalýar. Meselem III bapdan اِرْعَ , IV bapdan اِنْسَ ýaly.

اِفْعَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِفْعَوْا	اِفْعَيَا	اِفْعَ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِفْعَيْنَ	اِفْعَيَا	اِفْعَىْ	مُؤَنَّثٌ	

اِرْعَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِرْعَوْ	اِرْعَيَا	اِرْعَ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِرْعَيْنَ	اِرْعَيَا	اِرْعَىْ	مُؤَنَّثٌ	

اِنْسَ işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:

جَمْعٌ köplük	تَثْنِيَةٌ ikilik	مُفْرَدٌ täklik		
اِنْسَوْا	اِنْسَيَا	اِنْسَ	مُذَكَّرٌ	مُخَاطَبٌ
اِنْسَيْنَ	اِنْسَيَا	اِنْسَىْ	مُؤَنَّثٌ	

Bellik: I görnüşde gabat gelýän buýruklaryň üçünji harpy diňe aýal jynsynyň II şahs täkligi ýöňkemede astyn, beýlekilerde hemişe otur ýazylýar.

II görnüşde gabat gelýän buýruklaryň üçünji harpy diňe erkek jynsynyň II şahsynyň köplügi ýöňkemede otur, beýlekilerde hemişe astyn ýazylýar.

III görnüşde gabat gelýän buýruklaryň üçünji harpy ähli ýöňkemede üstün bolup gelýär.

Lamul-fygyl (ýagny ahyrky harpy) gowşak harply kem (nakys) işliginiň ýasalyşy.

Ahyrky harpy “waw” (و) harpyndan gelip çykan “uzyn elif” getirilen bola bu görnüşdäki işliklere “**nakysy-wawy” (waw harply nakys işligy) diýilýär.**

دَعَوَ	den	دَعَا	doga etdi, çagyrdy

Ahyrky harpy ýa “ي” harpyndan gelip çykan gysga (maksura) elif bolsa “**nakysy-ýaýy**” diýlip atlandyrylýar. Işlikde “ي ” harpy ýazylýandygyna garamazdan elif ýaly edip uzadyp okalýar. Bu hili üstünden soň getirilýän “ى” harpy nokatsyz ýazylýar.

رَمَيَ	işliginden	رَمَى	zyňdy

Ejwef işliginiň üç görnüşiniň ýöňkemede üýtgäp gelýändigine garamazdan nakys işligiň öten zaman we häzirki zaman işliginiň “aýnul-fygylyndaky” harpyň hereketi göz öňünde tutulanda dört görnüşden ybarat işlik ýüze çykýar.

غَزَا يَغْزُو	söweşdi	رَمَى يَرْمِي	zyňdy
رَضِيَ يَرْضَى	razy boldy	سَعَى يَسْعَى	gaýrat etdi

Indi bolsa yzygider ýagdaýda we üns bilen bularyň ýöňkemede üýtgeýşine garap geçeliň.

I bapdan bolan “nakysy-wawy” غَزَا يَغْزُو söweşdi. Bu işligiň asly I bapdandyr. Mysal üçin: غَزَوَ - يَغْزُوُ

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَغْزُو يَغْزُوَانِ يَغْزُونَ	غَزَا غَزَواَ غَزَوْا
تَغْزُو تَغْزُواَنِ يَغْزُونَ	غَزَتْ غَزَتَا غَزَوْنَ
تَغْزُو تَغْزُواَنِ تَغْزُونَ	غَزَوْتَ غَزَوْتُماَ غَزَوْتُمْ
تَغْزِينَ تَغْزُواَنِ تَغْزُونَ	غَزَوْتِ غَزَوْتُماَ غَزَوْتُنَّ
أَغْزُو نَغْزُو نَغْزُو	غَزَوْتُ غَزَوْناَ غَزَوْناَ

Görnüşi ýaly nakysy-wawy işligi **öten zaman işliginiň ýöňkemesi boýunça üýtgände** erkek jynsyna degişli III şahsyň täkligi “غَزَا” görnüşinde getirilendigine garamazdan onuň erkek jynsyny görkezýän III şahsynyň ikiligini alamatlandyrýan elifi ýeňil aýdylar ýaly edilip, işligiň asly bolan “غَزَوَ” görnüşine birikdirilýär we “غَزَواَ” formasynda ýazylýar. Erkek jynsyna degişli III şahsyň köplügi “wawul-jemaga” “وا” birigip “غَزَوُوا” görnüşinde bolmalydygyna garamazdan dil bilen aýtmakda kynçylyk ýüze çykýandygy sebäpli, yzly-yzyna gelen iki sany säkiniň (sukunyň) birinden halas bolmak üçin şahsy görkezýän “wawul-jemaga” düşürilmeýändigi sebäpli işligiň gowşak harpy bolan “waw” düşürilýär, “wawdan” öňki üstün hereketi bilen köplük “wawy” birigip, (غَزَوْا) şekilinde ýazylýar. Erkek jynsyna degişli III şahsyň täkligi “غَزَا” bolan işligiň aýal jynsyna degişli III şahsyň täkligini ýasamak üçin “تْ” harpynyň birikmegi ýeterlik bolýar. Ýöne bu ýerde “uzadylýan harpdan soň säkin (jezm) gelindigi sebäpli uzadýan harp düşürilip ýazylýar” diýen kadadan ugur alnyp, işlik (غَزاَتْ) görnüşinden aradaky elifiň düşmegi bilen (غَزَتْ) şekiline öwrülýär. Işlik bu şekile öwrülenden soň aýal jynsyň ikiligini ýasamak üçin elif ýerleşdirmek ýeterlik bolýar, şeýlelikde “غَزَتَا” işligiň ikilik formasy emele gelýär. Aýal jynsyna degişli III şahsyň köplügi bolsa “nunun-niswä” “نَ” birikdirilen gowşak harpy ýene-de aslyna dolanýar we “غَزَوْنَ” formasyna eýe bolýar. Şunlukda işlik beýleki üç harply öten zaman işliklerinde bolşy ýaly ýazylýar. Mysal üçin: “غَزَوْتَ غَزَوْتُماَ غَزَوْتُمْ”. Bu işlige

galyp taýdan çalymdaş ähli işlikler edil şol formula laýyklykda amala aşyrylýandygy sebäpli kitabyň şu bölümine çenli temalary özleşdiren okyjy üçin kynçylyk döremeýär. Bu usula laýyklykda temalary özleşdirenler üçin çylşyrymly mesele ýüze çykmaýar.

Nakysy-wawy **häzirki zaman işliginiň ýöňkemesinde erkek jynsyna degişli III şahsyň** ikiliginde işlik aslyna dolanýar “يَغْزُوَانِ”, erkek jynsyny bildirýän III şahsyň köplüginde “wawul-jemaga” birigende ýokardaky gürrüňi edilen kadalara laýyklykda öz düzümindäki gowşak harpyny düşürýär. Mysal üçin: “يَغْزُوُونَ” işliginde beýan edilişi ýaly. Onuň deregine bolsa “يَغْزُونَ” görnüşli işlik emele gelýär. Aýal jynsa degişli III şahsyň köplügi hem edil şol formada işligiň ahyrky harpy “nunun-niswe” dil taýdan aýdylyşyny aňsatlaşdyrmak üçin säkini (jezimi) düşürilenden soň “يَغْزُونَ” görnüşe öwrülýär. Aýal jynsyna degişli II şahsda “aýnul-fygylyň” otury, özünden soň gelýän we ses sazlaşygy zerarly astynly okalýan harp sebäpli “تَغْزُوِينَ” edilip aýdylanda kynçylyk döremezligi üçin gowşak harp düşürilip ýazylýar. Şeýlelikde gowşak harpyň astyn hereketi “aýnul-fygyla” geçirilýär we “تَغْزِوِينَ” şekile eýe bolýar. Netijede yzly-yzyna tirkeşip gelen iki säkinden (sukundan) gowşagy (yllatlysy) düşürilýär, şeýlelikde aýdylanda has aňsat bolan “تَغْزِينَ” görnüşi hasyl bolýar.

II bapdan gelip çykan nakysy-ýaýy رَمَى يَرْمِي taşlady, zyňdy. Bu işligiň asly II baba degişlidir. **Mysal üçin**: “رَمَى يَرْمِيُ”

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَرْمِي يَرْمِيَانِ يَرْمُونَ	رَمَى رَمَيَا رَمَوْا
تَرْمِى تَرْمِيَانِ يَرْمِيْنَ	رَمَتْ رَمَتَا رَمَيْنَ
تَرْمِى تَرْمِيَانِ تَرْمُونَ	رَمَيْتَ رَمَيْتُماَ رَمَيْتُمْ
تَرْمِينَ تَرْمِيَانِ تَرْمِيْنَ	رَمَيْتِ رَمَيْتُماَ رَمَيْتُنَّ
أَرْمِى نَرْمِي نَرْمِي	رَمَيْتُ رَمَيْناَ رَمَيْناَ

Görnüşi ýaly **öten zaman işliginiň ýöňkemesinde** iki gowşak harp yzly-yzyna säkin ýagdaýda “رَمَيُوا” görnüşde gelip bilmeýändigi sebäpli erkek jynsyna degişli III şahsyň köplügindäki “nakysy-ýaýy” düşürilipdir we “رَمَوْا” formasyna eýe bolupdyr, aýal jynsyň III şahsyň täkliginde uzadyp okadýan harpdan soň säkin (jezim) gelendigi sebäpli gysga elif (elifi-maksura) düşürilipdir we “رَمَتْ” şekili emele gelipdir, aýal jynsyň III şahsynyň ikiligine diňe ikiligi bildirýän elifi goşulypdyr we “رَمَتَا” görnüşinde ýazylypdyr, işligiň aslyndaky “ýa” harpy gaýtadan ýüze çykypdyr.

Nakysy-ýaýy **häzirki zaman işliginde** köplük wawyna (wawul-jemaga) birigendigi sebäpli işligiň gowşak harpy düşürilipdir. “Wawul-jemaga” ses sazlaşygyny hasyl etmek üçin bolsa “aýnul-fygylyň” astyny otura öwrülipdir. Şeýlelikde aslynda bar bolan “يَرْمِيُونَ” görnüşinden “يَرْمُونَ” formasyna öwrülipdir.

IV bapdan gelip çykan nakysy-ýaýy يَرْضَى رَضِيَ razy boldy. Bu işligiň asly IV bapda gelýär. **Mysal üçin**: رَضِيَ - يَرْضَىُ

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَرْضَى يَرْضَيانِ يَرْضَوْنَ	رَضِيَ رَضِياَ رَضُوا
تَرْضَى تَرْضَيَانِ يَرْضَيْنَ	رَضِيَتْ رَضِيَتَا رَضِيْنَ
تَرْضَى تَرْضَيَانِ تَرْضَوْنَ	رَضِيْتَ رَضِيْتُماَ رَضِيْتُمْ
تَرْضَيْنَ تَرْضَيَانِ تَرْضَيْنَ	رَضِيْتِ رَضِيْتُماَ رَضِيْتُنَّ
أَرْضَى نَرْضَى نَرْضَى	رَضِيْتُ رَضِيْناَ رَضِيْناَ

Bu bapda gelýän nakysy-ýaýy **öten zaman** işliginiň ýöňkemesinde “wawul-jemaga” birikse işligiň gowşak harpy düşürilýär. Aýnul-fygylyň astyny (işligiň aslyndaky “رَضِيُوا ”) wawul-jemaga ses sazlaşygy zerarly otur arkaly birigýär.

Nakysy-ýaýy **häzirki zaman** işliginiň ýöňkemesinde III şahsyň köplük bildirýän wawy (wawul-jemaga) ýa-da II şahsyň ýa harpy birigse şol pursatda işligiň gowşak harpy düşürilýär.

III bapdan gelip çykan nakysy-ýaýy يَسْعَى سَعَى gaýrat etmek. Bu işligiň asly III bapdan gelip çykypdyr. **Mysal üçin**: سَعَى يَسْعَىُ

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَسْعَى يَسْعَيانِ يَسْعَوْنَ	سَعَى سَعَياَ سَعَوْا
تَسْعَى تَسْعَيانِ يَسْعَيْنَ	سَعَتْ سَعَتاَ سَعَيْنَ
تَسْعَى تَسْعَيانِ تَسْعَوْنَ	سَعَيْتَ سَعَيْتُماَ سَعَيْتُمْ
تَسْعَيْنَ تَسْعَيانِ تَسْعَيْنَ	سَعَيْتِ سَعَيْتُماَ سَعَيْتُنَّ
أَسْعَى نَسْعَى نَسْعَى	سَعَيْتُ سَعَيْناَ سَعَيْناَ

Görnüşi ýaly “رَمَى”, “سَعَى” işlikleri birek-birege meňzeş ýagdaýda, “يَسْعَى” we “يَرْضَى” edil şonuň ýaly birek-birege çalymdaş ýagdaýda ýöňkemede üýtgedilipdir. Ýokarda ýöňkeme boýunça üýtgedilip getirilen “رَمَى”, “غَزَا” we “رَضِيَ” işliklerini ýatlamak arkaly bu işliklere meňzeşlerini ýöňkemede üýtgetmek bolýar we özleşdirmek öwrenijä has-da aňsat bolýar.

Nakysy-wawynyň buýrugy يَغْزُو- أُغْزُ (söweş) görnüşinde ýasalýar. Nakysy wawynyň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi

أُغْزُ أُغْزُوَا أُغْزُوا	II şahs
أُغْزِي أُغْزُوَا أُغْزُونَ	II şahs

Nakysy-ýaýynyň buýrugy

görnüşinden اِرْضَ يَرْضَى	razy bol	görnüşinden اِرْمِ يَرْمِي	taşla
	يَسْعَى görnüşinden	اِسْعَ	Gaýrat et

Nakysy-ýaýynyň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi

اِرْضَ اِرْضَيَا اِرْضَوْا	II şahs	اِرْمِ اِرْمِيَا اِرْمُوا	II şahs
اِرْضَىْ اِرْضَيَا اِرْضَيْنَ	II şahs	اِرْمِى اِرْمِيَا اِرْمِينَ	II şahs
		اِسْعَىْ اِسْعَياَ اِسْعَيْنَ	II şahs
		اِسْعَ اِسْعَياَ اِسْعَوْا	II şahs

Ortak işligi

غَازٍ - غَزَى	söweşiji	رَامٍ - رَمَى	taşlaýjy
رَاضٍ - رَضِيَ	razy bolan	ساَعٍ - سَعَى	Gaýrat ediji

Nakys işliklerde ortak işlik kesgitli (magrife) bolan ýagdaýynda (اَلْفاَعِلُ) galypynda ýazylýar. Kesgitsiz (nekre) bolan halatynda bolsa 3-nji kök harpy düşürilýär we astynly tenwin alýar.

اَلْهاَدِي هاَدٍ	ýol görkezýän (oturly we astynly ýagdaýy)
اَلْهاَدِيَ هاَدِياً	(üstünli ýagdaýy)

Köplük müzekkerlere de müfredlere meňzeş üýtgeşmä sezewar bolýar:

هاَدُونَ هاَدِيُونَ	oturly ýagdaýy
هاَدِينَ هاَدِيِينَ	üstünli we astynly ýagdaýy

هاَدٍ galybyndaky ýöňkemde üýtgedilende ýüze çykýan ýoýulmalar diňe ortak işligine degişli däldir. Soňy “و” ýa-da “ي” bilen tamamlanýan köp sanly işligi ýöňkemde üýtgetmek şol bir kada laýyklykda amala aşyrylýar.

Ortak işligiň gaýdymy

مَغْزُوٌّ غَزَى	söweşilen
مَرْمِيٌّ رَمىَ	taşlanan
مَرْضِيٌّ رَضِىَ	razy edilen
مَسْعِيٌّ سَعَى	gaýrat edilen

Kem (nakys) işlikleriň gaýdym derejesi

Nakysy-wawy

يُغْزَى يَغْزُو	söweşilýär	غُزِيَ غَزَا	söweşildi

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi
يُغْزَى يُغْزَيَانِ يُغْزَوْنَ	غُزِيَ غُزِيَا غُزُوا
تُغْزَى تُغْزَيَانِ يُغْزَيْنَ	غُزِيَتْ غُزِيَتَا غُزِيْنَ
تُغْزَى تُغْزَيَانِ تُغْزَوْنَ	غُزِيْتَ...
تُغْزَيْنَ تُغْزَيَانِ تُغْزَيْنَ	
أُغْزَى نُغْزَى نُغْزَى	

Nakysy ýaýy

يُرْمَى يَرْمِي	taşlanýar	رُمِيَ رَمَى	taşlandy

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi
يُرْمَى يُرْمَيَانِ يُرْمَوْنَ	رُمِيَ رُمِيَا رُمُوا
تُرْمَى تُرْمَيَانِ يُرْمَيْنَ	رُمِيَتْ رُمِيَتَا رُمِيْنَ
تُرْمَى تُرْمَيَانِ تُرْمَوْنَ	رُمِيْتَ...
تُرْمَيْنَ تُرْمَيَانِ تُرْمَيْنَ	
أُرْمَى نُرْمَى نُرْمَى	

يُرْضَى يَرْضَى	razy bolunar	رُضِيَ رَضِيَ	razy bolundy

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi
يُرْضَى يُرْضَيَانِ يُرضَوْنَ	رُضِيَ رُضِيَا رُضُوا
تُرْضَى تُرْضَيَانِ يُرْضَيْنَ	رُضِيَتْ رُضِيَتَا رُضِيْنَ
تُرْضَى تُرْضَيَانِ تُرْضَوْن	رُضِيْتَ...
تُرْضَيْنَ تُرْضَيَانِ تُرْضَيْنَ	
أُرْضَى نُرْضَى نُرْضَى	

Bellik: a. Nakys işlikde köplük wawy säkin (jezimli) bolan halatynda özünden soň okalmaýan hemze (wasyl hemzesi) gelse waw otur (zamma) bilen, säkin bolan II şahsyň “ýa” harpyndan soň wasyl hemzesi gelse “ýa” astyn bilen hereketlenýär. Mysal üçin:

(رَمَوْا) – رَمَوُا الْحِجارَةَ.	Daşy zyňdylar.
(أَ لَمْ تَرَيْ) – أَلَمْ تَرَيِ الْوَلَدَ؟	Çagany görmediňmi?

b. Nakys işlige at çalyşmasy birigip gelen wagty gysga (maksura) bolan elif uzyn elif (memduda) formasyna öwrülýär.

رَماهُ مِنَ النَّافِذَةِ فَسَقَطَ عَلَى الْخِزانَةِ.	Ony penjereden taşlady (ol bolsa) şkafyň ýokarsyna düşdi.

Mysallar:

1. خَشِيَ (يَخْشَى) التلاميذُ مُدَرِّسَهُمْ . التلاميذُ خَشُوا (يَخْشَوْنَ) مدرِّسَهُمْ (خَشِيَ يَخْشَى).
2. صَحَتِ (تَصْحُو) الْبِنْتانِ مُبَكِّرَتَيْنِ . اَلْبِنْتانِ صَحَتاَ (تَصْحُوانِ) مُبَكِّرَتَيْنِ (صَحا يَصْحُو).
3. رَمَتِ (تَرْمِي) اللاَّعِبَتانِ الْكُرَةَ . اَللاَّعِبَتانِ رَمَتاَ (تَرْمِيانِ) الْكُرَةَ (رَمَى يَرْمِي).
4. دَنَا (يَدْنُو) الْجُنُودُ مِنَ الأَعْداءِ . الْجُنُودُ دَنَوْا (يَدْنُونَ) مِنَ الأَعْداءِ (دَنَا يَدْنُو مِنْ).
5. دَعاَ (يَدْعُو) أَحْمَدُ وَ عَلِيٌّ أَصْدِقائَهُماَ إِلَى الْعَشاءِ . أَحْمَدُ وَ عَلِيٌّ دَعَواَ (يَدْعُوانِ) أَصْدِقائَهُماَ إِلَى الْعَشاءِ (دَعاَ يَدْعُو).
6. رَمَى (يَرْمِي) الْكُرَةَ بَعِيداً . نَحْنُ رَمَيْناَ (نَرْمِي) الْكُرَةَ بَعِيداً . دَنَا (يَدْنُو) مِنَ الْبَحْرِ . هُنَّ دَنَوْنَ (تَدْنُونَ) مِنَ الْبَحْرِ .
7. مَشَى (يَمْشِي) مُسْرِعاً إِلَى مَنْزِلِهِ . أَنْتُماَ مَشَيْتُماَ (تَمْشِيانِ) مُسْرِعَيْنِ إِلَى مَنْزِلِكُماَ (مَشَى يَمْشِي).
8. بَكَى (يَبْكِي) عِنْدَماَ ذَهَبَتْ أُمُّهُ .هُنَّ بَكَيْنَ (يَبْكِيْنَ) عِنْدَماَ ذَهَبَتْ أُمُّهُنَّ (بَكَى يَبْكِي).
9. بَنَى (يَبْنِي) الْمَنْزِلَ فِي سَنَةٍ كامِلَةٍ . بَنَيْناَ الْمَنْزِلَ فِي سَنَةٍ كامِلَةٍ (بَنَى يَبْنِي).
10. خَشِيَ (يَخْشَى) الْوُصُولَ مُتَأَخِّراً . هُماَ خَشِياَ (يَخْشَيانِ) الْوُصُولَ مُتَأَخِّرَيْنِ.
11. أَصْبَحَتْ غُرْفَتِي جَمِيلَةً عِنْدَماَ طَلَيْتُهاَ بِاللَّوْنِ الأَزْرَقِ (طَلَى يَطْلِي) . ذَهَباَ إِلَى الْمَنْزِلِ الَّذِي أَتَى مِنْهُ صَوْتُ الْخَرُوفِ (أَتَى يَأْتِي).
12. دَعَوْتُ (أَدْعُو) صَدِيقِي إِلَى مَنْزِلِي (دَعاَ يَدْعُو) . سَعَيْناَ (نَسْعَى) بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ (سَعَى يَسْعَى).
13. اَلأَوْلاَدُ دَعَوْا (يَدْعُونَ) أَصْدِقائَهُمْ . اَلْوَلَدانِ رَمَياَ (يَرْمِيانِ) الْكُرَةَ .
14. اَلبَناتُ مَضَيْنَ إِلَى مَنازِلِهِنَّ مُسْرِعاتٍ (مَضَى يَمْضِي) . مَشَيْناَ إِلَى مَنْزِلِناَ مُسْرِعِينَ (مَشَى يَمْشِي).
15. اَلْبَناتُ صَحَوْنَ مُبَكِّراتٍ (صَحاَ يَصْحُو). اَلرِّجاَلُ دَنَوْا مِنَ الْبِئْرِ (دَنا يَدْنُو).
16. فاطِمَةُ وَ لَيْلَى بَكَتاَ كَثِيراً (بَكَى يَبْكِي) . سالِمٌ وَ صالِحٌ قَضَياَ الْيَوْمَ فِي الْحَدِيقَةِ (قَضَى يَقْضِي).

Terjimesi:

1. Okuwçylar mugallymdan gorkdy (gorkýar). (Birmeňzeş manyda at sözlemi).
2. Iki gyz irden oýandy (oýanýar).
3. Iki oýunçy topy zyňdy (zyňýar). Aýal jynsy üçin ulanylýar.
4. Esgerler (goşun) duşmanlara ýakynlaşdy (ýakynlaşýar/ýakynlaşar).
5. Ahmet we Aly ýoldaşlaryny agşam naharyna çagyrdy (çagyrýar).
6. Topy uzaga zyňdy (zyňýar). Biz topy uzaga zyňdyk (zyňarys). Ol deňize ýakynlaşdy (ýakynlaşýar). Olar (aýallar) deňize ýakynlaşdy (ýakynlaşýar).
7. Howlukmaçlyk bilen öýüne tarap gitdi (gidýär). Ikiňiz howlukmaçlyk bilen öýüňize gitdiňiz (gidýärsiňiz).
8. Ejesi gidende çaga aglady (aglar). Olar (aýal) ejeleri gidende agladylar (aglarlar).
9. Öýi doly bir ýylda gurdy (gurar). Öýi doly bir ýylda gurduk (gurarys).
10. Giç barmakdan çekindi (çekiner). Ikisi giç barmakdan çekindi (çekiner).
11. Mawy reňk bilen reňklämde öýüň içi owadanlaşdy. Ikisi guzy sesiniň gelýän öýüne gitdiler (giderler, ýörärler).
12. Dostumy öýüme çagyrdym (çagyrýaryn). Ynsanlaryň arasynda hakykat ugrunda alada etdik (alada edýäris).

13. Çagalar dostlaryny çagyrdylar (çagyrýarlar). Iki çaga topy zyňdy (zyňýar).
14. Gyzlar howlugyp öýlerine gitdiler (gidýärler). Howlugyp öýümize bakan ýöredik (ýöräris).
15. Gyzlar irden oýandy (oýanar). Erkekler guýa ýakynlaşdy (ýakynlaşýar).
16. Patma we Leýla köp aglady (aglaýar). Selim we Salyh bu gün seýilgähde geçirdiler (geçirýärler).

Mehmuzul-fa we kem (nakys) işlik

Dilbilimi kitaplarynda "أَتَى" (geldi) işliginiň başynda hemze (أ) gelendigi sebäpli "mehmuzul-fa" toparyna degişli edilip görkezilýär. Sözüň ahyrynda "ى" harpynyň gelmegi bilen ol şol bir watda kem (nakys) işlikler toparyna degişli edilýär. Bu işligi ýöňkeme boýunça üýtgedip, öten zaman formasyny hem häzirki zaman formasyny hem doly ýagdaýda seljereliň.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi
يَأْتِى يَأْتِيَانِ يَأْتُونَ gelýär	أَتَى أَتَيَا أَتَوْا geldi
تَأْتِى تَأْتِيَانِ يَأْتِيْنَ	أَتَتْ أَتَتَا أَتَيْنَ
تَأْتِى تَأْتِيَانِ تَأْتُونَ	أَتَيْتَ أَتَيْتُمَا أَتَيْتُمْ
تَأْتِينَ تَأْتِيَانِ تَأْتِيْنَ	أَتَيْتِ أَتَيْتُمَا أَتَيْتُنَّ
آتِي نَأْتِي نَأْتِي	أَتَيْتُ أَتَيْنَا أَتَيْنَا

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi
يُؤْتَى يُؤْتَيَانِ يُؤْتَوْنَ geliner	أُتِيَ أُتِيَا أُتُوا gelindi
تُؤْتَى تُؤْتَيَانِ يُؤْتَيْنَ	أُتِيَتْ أُتِيَتَا أُتِيْنَ
تُؤْتَى تُؤْتَيَانِ تُؤْتَوْنَ	أُتِيْتَ أُتِيْتُمَا أُتِيْتُمْ
تُؤْتَيْنَ تُؤْتَيَانِ تُؤْتَيْنَ	أُتِيْتِ أُتِيْتُمَا أُتِيْتُنَّ
أُوتَى نُؤْتَى نُؤْتَى	أُتِيْتُ أُتِيْنَا أُتِيْنَا

Buýrugy	Ortak işligi	Ortak işligiň gaýdymy
تِ den يَأْتِي	آتٍ dan (أَتَى)	مَأْتِيٌّ dan (أَتَى)
gel	gelen	gelinen

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi:

تُوا (إيتُوا)	تِيَا	تِ

تِيْنَ	تِيَا	تِي
geliň	ikiňiz geliň	gel

Mehmuzul-lam we ejwef işligi

“**جَاءَ**” (geldi) işliginde hemze ahyrky harpyň ornunda gelendigi sebäpli “mehmuzul-lam” bolup gelipdir we ortasy “ا” gowşak harpy bolandygy sebäpli ejwef işliginiň aýratynlyklary bir ýerde jemlenipdir. Ylmy işler bilen bir hatarda we nusgawy edebiýatlarda gabat gelýändigi sebäpli işligiň bu görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşine mysallar arkaly seredeliň.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَجِيءُ يَجِيئَانِ يَجِيئُونَ gelýär	جَاءَ جَاءاَ جَاؤُوا geldi
تَجِيءُ تَجِيئَانِ يَجِئْنَ	جَاءَتْ جَاءَتَا جِئْنَ
تَجِيءُ…	جِئْتَ…

Buýrugy (الامر)	**Ortak işligi (اسم الفاعل)**	**Ortak işligiň gaýdymy (اسم المفعول)**
“يَجِيءُ” işliginden جِئْ buýrugy ýasalýar.	“جَاءَ” işliginden جَاءٍ ortak işligi ýasalýar.	“جَاءَ” işliginden مَجِيءٌ ortak işligiň gaýdymy çasalýar.
gel	gelen	gelinen

Işligiň gaýdym derejesi: “جِيءَ- يُجَاءُ ” gelindi görnüşinde ýasalýar.

Mysallar:

وَأَشْرَقَتِ الأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لاَ يُظْلَمُونَ.

(Magşar) ýeri Rebbiň nury bilen ýagtyldy. Kitap (amal depderleri) açyldy, pygamberler we şehitler getirildi we bendeleriň arasynda adalat bilen karar berildi. Şonda olar asla zuluma duçar edilmezler.

وَجِيءَ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَتَذَكَّرُ الإِنسَانُ وَأَنَّى لَهُ الذِّكْرَى؟

Dowzah ol gün getirildi; ol gün ynsan alada çümer, ýöne oňa kellesini döwmekden ne peýda?

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi: يَجِيءُ - جِئْ gel

جِيئُوا	جِيئَا	جِئْ
جِئْنَ	جِيئَا	جِيئِي

Ejwef işligiginiň ýöňkemede üýtgeýşi

Orta harpy (aýnul-fygyly) gowşak işlige “ejwef” (ortasy boş diýen manyny bildirýär) işlik diýilýär. Asyl gelip çykyşy boýunça gowşak işlik bolup, gowşak harplar bolan “و” we “ي” öten zamanda formasynda “elife” öwrülipdir.

Orta harpy “ و ” harpyndan gelip çykan “elif” bar bolsa “**ejwefi-wawy”** diýlip atlandyrylýar.

قَوَلَ	işliginden	قَالَ	diýdi
قَوَمَ	işliginden	قَامَ	turdy
خَوِفَ	işliginden	خَافَ	gorkdy
نَوِمَ	işliginden	نَامَ	uklady

Orta harpy “ي ” harpyndan gelip çykan “elif” bolsa **ejwefi-ýaýy** diýilýär.

بَيَعَ	işliginden	بَاعَ	satdy
سَيَرَ	işliginden	سَارَ	ýöredi
هَيَبَ	işliginden	هَابَ	gorkdy

Ejwef işliginiň ilkinji harpy üstün, içindäki gowşak harpy bolsa hereketli bolsa ortadaky “ و ” we “ي ” harpy aýdylanda ýeňillik bolar ýaly elife (ا) öwrülipdir. Bu kada arap dilinde “**yglal**” diýillip atlandyrylýar.

قَوَلَ işliginden **قَالَ**	diýdi	سَيَرَ işliginden سَارَ	ýöredi

Ejwef-wawylar ýasalyşlary taýdan I bapdan ýa-da IV bapdan bolup gelýär we iki topara bölünýär. Indi bolsa şol işlikleriň ýöňkemede üýtgeýşini seljereliň:

Ejwefi-wawy (asly I bapdan gelip çykan) قَالَ يَقوُلُ - diýdi (**asly** = قَوَلَ يَقْوُلُ)

Ejwef-wawy işliginiň häzirki zaman formasy	**Ejwefi-wawy işliginiň öten zaman formasy**
يَقُولُ يَقُولاَنِ يَقُولُونَ	قَالَ قَالاَ قَالُوا
تَقُولُ تَقُولانِ يَقُلْنَ	قَالَتْ قَالَتَا قُلْنَ
تَقُولُ تَقولاَنِ تَقُولُونَ	قُلْتَ قُلْتُمَا قُلْتُمْ
تَقُولِينَ تَقُولاَنِ تَقُلْنَ	قُلْتِ قُلْتُمَا قُلْتُنَّ
أَقُولُ نَقُولُ نَقُولُ	قُلْتُ قُلْنَا قُلْنَا

Öten zaman aýal jynsynyň III şahsyň köplügi قُلْنَ bolup gelýär. Çünki gowşak harp säkine (jezme) uçranda düşürilip ýazylýar. Sebäbi arap dilinde iki säkinli harp yzly-yzyna ýanaşyk ýagdaýda ýazylmaýar. Häzirki zaman işliginde ortanjy harp otur bilen birikdirilýändigi sebäpli öten zaman işliginiň aýal jynsy III şahsyň köplügi bu görnüşe öwrülýär. Hereketiň otura öwrülmegi düşürilen gowşak harpyň (yllatly) waw bolup durýandygyny alamatlandyrýar. II we I şahsyň ähli ýöňkemeleri edil şol kada

laýyklykda, işligiň soňuna at çalyşmasyny getiriýär we ýöňkemede üýtgedilip ýazylýar. **Mysal üçin**: قُلْتَ قُلْتُمَا...

Ejwefi-wawy (asly IV bapdan gelip çykan gürnüşi) خَافَ يَخَافُ gorkdy (**asly** = خَوِفَ يَخْوَفُ)

Ejwefi-wawy işliginiň häzirki zaman formasy		Ejwefi-wawy işliginiň öten zaman formasy	
يَخَافُ يَخَافانِ يَخَافُونَ	III şahs	خَافَ خَافَا خَافُوا	III şahs
تَخَافُ تَخَافَانِ يَخَفْنَ	III şahs	خَافَتْ خَافَتا خِفْنَ	III şahs
تَخَافُ...	II şahs	خِفْتَ...	II şahs

Asly üç harply işligiň (süläsi müjerrediň) IV babyndan gelen ejwefiň **öten zamany** ejwefi-ýaýy ýaly ýöňkemde üýtgeýär. Häzirki zaman arap dilinde (يَخَافُ) **häzirki zaman** işligi elif (ا) görnüşinde ulanylýar. Bu işligiň asly (يَخْوَفُ) şekilinde ýazylýar. Hereket taýdan "**yglal**" edilmegi netijesinde wawyň üstüni özünden öňki säkinli ýogyn (خْ) harpyna geçirilipdir. Kada laýyklykda üstünden soň gelen waw (و) ýa-da ýa (ي) gowşak harp bolan elif bilen çalşyrylýar, şekil taýdan bolsa (يَخَافُ) görnüşe eýe bolýar. Haçan-da islendik işlik "nunun-niswä" (aýal jynsy III şahsyň köplügini alamatlandyrýan "nun" harpyna) birigende iki säkiniň yzly-yzyna gelmzzligi üçin gowşak harp düşürilip ýazylýar. (نَوِمَ يَنْوَمُ = نَامَ يَنَامُ) işligi ýokarda düşündirilen kada laýyklykda ýasalýar.

Ejwefi-ýaýynyň ýöňkemede üýtgeýşi: بَاعَ يَبِيعُ satdy (asly بَيَعَ يَبْيِعُ)

Ejwefi-ýaýy işliginiň häzirki zaman formasy		Ejwefi-ýaýy işliginiň öten zaman şekili	
يَبِيعُ يَبِيعَانِ يَبِيعُونَ	III şahs	بَاعَ بَاعَا بَاعُوا	III şahs
تَبِيعُ تَبِيعَانِ يَبِعْنَ	III şahs	بَاعَتْ بَاعَتَا بِعْنَ	III şahs
تَبِيعُ...	II şahs	بِعْتَ...	II şahs

"**بِعْنَ**" işligindäki astyn aslynda düşürilen gowşak harpyň (**ي**) harpy bolup durýandygyny alamatlandyrýar.

Görlüşi ýaly **öten zaman aýal** jynsynyň **III şahsyň köplügi** ejwefi-wawylaryň I babynda otur bilen IV bap bilen ejwefi-ýaýylarda bolsa astyn bilen birleşdirilýär. Ejwef işlikleriň **öten zaman gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi** wawynyň ýa-da ýaýynyň arasynda tapawut bolmaýar. Erek jyns III şahsyň ähli ýöňkemelerinde, aýal III şahsyň täkliginde we ikiliginde "ا" harpy "ي" ýa görnüşinde ýazylýar.

Mysal üçin: **قَالَ** diýdi → **قِيلَ** (diýildi, aýdyldy)

Beýleki işlikler hem edil şol kada laýyklykda ýazylýar. Mysal üçin:

خَافَ	gorkdy →	خِيفَ	gorkuldy
بَاعَ	satdy →	بِيعَ	satyldy

Ejwefi-wawynyň (I bap) aýal III şahs köplügi bilen II we I şahsda bu “ي” ýa harpy düşürilýär. Bu harpyň diňe astyny saklanyp galýar. **Mysal üçin**:

قِيلُوا	قِيلاَ	قِيلَ	III şahs
قِلْنَ	قِيلَتَا	قِيلَتْ	III şahs
		قِلْتَ..	II şahs

Ejwefi-ýaýynyň öten zaman gaýdym derejesi ýöňkemede üýtgeýişleri (II we IV baplarda) bolsa aýal III şahs köplük sandan soňkular otur arkaly birikdirilýär. Mysal üçin:

خِيفُوا	خِيفاَ	خِيفَ	III şahs
خُفْنَ	خِيفَتاَ	خِيفَتْ	III şahs
		خُفْتَ..	II şahs

“بِيعَ” işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi.

بِيعُوا	بِيعاَ	بِيعَ	III şahs
بُعْنَ	بِيعَتاَ	بِيعَتْ	III şahs
		بُعْتَ..	II şahs

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi bolsa häzirki zaman işliginiň häzirkizamanlygyny bildirýän goşulmasyndan (harpyndan) soň ýazylýan ortanjy harpyna garamazdan (ا) elife üýtgedilýär.

يَقُولُ	diýer →	يُقَالُ	diýilýär
يَخَافُ	gorkar →	يُخَافُ	gorkular
يَبِيعُ	satar →	يُبَاعُ	satylar

Ejwef işliginiň gaýdym derejesine degişli mysallaryň ýöňkemede üýtgeýşi:

يُبَاعُ يُبَاعَانِ يُبَاعُونَ	يُخَافُ يُخَافَانِ يُخَافُونَ	يُقالُ يُقَالانِ يُقَالُونَ
تُبَاعُ تُبَاعَانِ يُبَعْنَ	تُخَافُ تُخَافانِ يُخَفْنَ	تُقالُ تُقَالانِ يُقَلْنَ
تُباَعُ...	تُخَافُ...	تُقَالُ...

Ejwef işliginiň buýrugy

sat - بِعْ يَبِيعُ	gork - خَفْ يَخَافُ	diý - قُلْ يَقُولُ
بِعْ بِيعَا بِيعُوا	خَفْ خَافَا خَافُوا	قُلْ قُولاَ قُولُوا
بِيعي بِيعَا بِعْنَ	خَافِي خاَفاَ خَفْنَ	قُولِي قُولاَ قُلْنَ

Bellik: (**خَفْ**) şekilinde üstün okalmagynyň sebäbi aslynyň IV bapdan gelip çykmagydyr. Bu aslynda (**يَخْوَفُ** - işliginden) **إِخْوَفْ** şekilindedir. Wawyň üstün hereketi

özünden öňki (خْ) harpyna geçirilipdir. Kada laýyklykda waw elife öwrülipdir (خاَفْ). Ýöne buýrugyň soňky harpy säkin (jezm) edilýändigi üçin uzadylmazdan säkin (jezm) edilýär. Şol sebäpden bu ýerde uzadyp okalýan säkinli harpdan (jezim) geçilip gidilýändigi üçin elif harpy hem düşürilipdir. Işligiň ikiliginde we beýleki ýöňkemelerde şol uzadylyp aýdylýan harp yzyna gaýdyp gelýär. Ýöne aýal jynsyny bildirýän köplük “nununda” uzadylyp okalýan harpa ýanaşyp säkin (jezim) gelýändigi üçin uzadylyp okalýan harp düşürilipdir.
Görlüşi ýaly säkine (jezime) ýanaşyp gelýän gabat gelen gowşak harplaryň (و ي ا) hemmesi düşürilip ýazylýar. Uzadylyp okalýan harp säkin bilen ýanaşyp gelmedik ýagdaýynda düşmeýär, ol bolşy ýazy ýazylýar.

Ejwef işliginiň ortak işligi

قاَلَ قاَئِلٌ	diýýän, aýdýan, aýdyjy	خاَفَ خاَئِفٌ	Gorkýan, gorkak
باَعَ باَئِعٌ	Satýan, satyjy		

Ortak işligiň gaýdym derejesi

قاَلَ مَقُولٌ	Aýdylan
باَعَ مَبِيعٌ	Satylan
خاَفَ مَخُوفٌ	Gorkulan

Mysallar:

1. قُلْتُ لِواَلِدِي الْحَقِيقَةَ كُلَّهاَ . كُناَّ مُساَفِرِينَ أَمْسِ.
2. اَلْبناَتُ يَطُفْنَ حَوْلَ الْكَعْبَةِ . اَلتَّلاَمِيذُ صاَمُوا رَمَضاَنَ.
3. ياَ بِنْتِي كُونِي مُؤَدَّبَةً دائِماً . هَلِ الأَطْفاَلُ يَناَمُونَ كَثِيراً ؟
4. عُودِي مُبَكِّرَةً ياَ أُخْتِي . صُمْناَ أُسْبُوعاً قَبْلَ رَمَضاَنَ.
5. أَناَ قُلْتُ الْحَقِيقَةَ لِلْقاَضِي . أَنْتَ قُلْتَ الْحَقِيقَةَ.
6. هُماَ قاَلاَ الْحَقِيقَةَ . نَحْنُ قُلْناَ الْحَقِيقَةَ.
7. هُنَّ قُلْنَ الْحَقِيقَةَ . أَنْتِ قُلْتِ الْحَقِيقَةَ . هُمْ قاَلُوا الْحَقِيقَةَ.
8. عاَدَ مُبَكِّراً . هُمْ عاَدُوا مُبَكِّرِينَ.
9. قُلِ الْحَقَّ دائِماً . أَنْتِ قُولِي الْحَقَّ دائِماً .
10. صُمْ رَمَضاَنَ . صُمْنَ رَمَضاَنَ.
11. كاَنَ مَوْجُوداً قَبْلَ قَلِيلٍ . كُناَّ مَوْجُودِينَ قَبْلَ قَلِيلٍ .
12. صاَحَ بِصَوْتٍ عاَلٍ . صِحْتَ بِصَوْتٍ عاَلٍ.
13. عاَشَ سَعِيداً . أَناَ عِشْتُ سَعِيداً .أَناَ عِشْتُ سَعِيدَةً.
14. ناَمَ الأَوْلاَدُ كَثِيراً . اَلأَوْلاَدُ ناَمُوا كَثِيراً.
15. قاَمَ الرَّجُلاَنِ بِعَمَلٍ . اَلرَّجُلاَنِ قاَمَا بِعَمَلٍ.
16. عاَدَتِ الْمُدَرِّساَتُ أَمْسِ . اَلْمُدَرِّساَتُ عُدْنَ أَمْسِ.
17. طاَفَ الْحُجاَّجُ بِالْكَعْبَةِ .اَلْحُجاَّجُ طاَفُوا بِالْكَعْبَةِ.

18. كَانَتِ الطَّالِبَتانِ غائِبَتَيْنِ .اَلطَّالِبَتانِ كَانَتاَ غاَئِبَتَيْنِ .

19. زاَرَتِ الْبَناَتُ جَدَّهُنَّ -الْبَناَتُ زُرْنَ جَدَّهُنَّ.

20- صاَرَ الصِّغاَرُ كِباَراً . اَلصِّغاَرُ صاَرُوا كِباَراً.

21. ناَلَ الْوَلَداَنِ حُبَّ واَلِدَيْهِماَ . اَلْوَلَداَنِ ناَلاَ حُبَّ واَلِدَيْهِماَ.

22. إِنْ تَزُرْنِي أَشْكُرْكَ . صِرْتَ رَجُلاً . صِرْتَ مَشْغُولاً.

23. ماَزاَلَ صاَئِماً . صِرْتُ عَظِيماً .

24. هَلْ عاَشَ جَدُّكَ عُمْراً طَوِيلاً ؟ لاَ، لَمْ يَعِشْ. هَلْ طاَفَ الْحاَجُّ بِالْبَيْتِ؟ لاَ، لَمْ يَطُفْ.

25. يَعْمَلُ عَمَلاً طَيِّباً . يَفُوزُ فِي حَياَتِهِ . مَنْ يَعْمَلْ عَمَلاً طَيِّباً يَفُزْ فِي حَياَتِهِ.

26. يَصُومُ رَمَضاَنَ . تَكُونُ صِحَّتُهُ جَيِّدَةً . مَنْ يَصُمْ رَمَضاَنَ تَكُنْ صِحَّتُهُ جَيِّدَةً.

27. شَهِدَ أَحْمَدُ بِماَ قاَلَهُ إِبْراَهِيمُ . شَهِدَ أَحْمَدُ بِماَ قاَلَتْهُ الْمَرْأَةُ.

28. اَلصَّغِيراَتُ ناَئِماَتٌ فِي حُجُراَتِ النَّوْمِ . تَناَمُ الصَّغِيراَتُ فِي حُجُراَتِ النَّوْمِ.

29. إِنَّ النَّوْمَ أَخُو الْمَوْتِ وَ لاَ يَمُوتُ أَهْلُ الْاحْسَانِ .

Terjimesi:

1. Kakama hakykaty bolşy ýaly aýtdym. Düýn ýoldadyk.
2. Gyzlar Käbäniň töwereginde towap edýärler. Okuwçylar remezan orazasyny tutdular.
3. Gyzym, hemişe edepli bol! Çagalar köp uklaýarmy?
4. Yzyňa irräk dolan, doganym! Remezandan öň bir hepde oraza tutduk.
5. Hakykaty kaza ýetirdim. Sen hakykaty aýtdyň.
6. Ol ikisi hakykaty aýtdy. Biz hakykaty aýtdyk.
7. Olar hakykaty aýtdylar. Sen hakykaty aýtdyň. Olar hakykaty aýtdylar.
8. Ol irgözin dolanyp geldi. Olar irgözün dolandylar.
9. Hemişe hakykaty aýt. Sen hemişe hak söz sözle.
10. Ol remezan orazasyny tutdy. Olar remezan orazasyny tutdular.
11. Olar ýaňyja bardylar (olar bärdediler). Biz ýaňyja bärdedik.
12. Ol gaty ses bilen gygyrdy. Sen gaty ses bilen gygyrdyň.
13. Ol bagtyýar yaşady. Men bagtly yaşadym. (Birmeňzeş manyda aýal üçin).
14. Çagalar köp ýatdylar. (Birmeňzeş manyda at sözlemi).
15. Iki sany adam işi ýerine ýetirdiler. (Birmeňzeş manyda at sözlemi).
16. Mugallymlar düýn dolandylar.
17. Hajylar Käbäni togap etdiler.
18. Iki sany gyz okuwçy gelmändir.
19. Gyzlar atalaryny görmäge gitdiler.
20. Kiçi çagalar ulaldylar.
21. Iki sany çaga ene-atasynyň söýgüsine mynasyp boldy.
22. Meni görmäge gelseň saňa minnetdarlyk bildirin. Adam bolduň. Işli bolduň.
23. Ol henizem orazaly. Men ulaldym.
24. Atañ uzak yaşadymy? Ýok, ol uzak yaşamady. Hajy Käbäni togap etdimi? Ýok, ol togap etmedi.
25. Ol ýerlikli/peýdaly iş edýär. Ol işinde rowaçlyga eýe bolar. Kim gowulyk etse ýaşaýşy rowaçlyga beslener.

26. Ol remezan orazasyny tutýar. Onuň saglygy oňat. Kim remezan orazasyny tutsa sagdyn bolar.
27. Ahmet Ybraýymyň özüne diýenlerine şaýat boldy. Ahmet aýalyň aýdanlaryna şaýat boldyr.
28. Kiçijik gyzjagazlar ýatak jaýlarynda ýatyrlar.
29. Uky ölümiň taýdaşydyr emma ýagşyzadalar ölmeýärler.

Bellik: (قاَلَ قاَئِلٌ ج قاَلَ قاَئِلُونَ) (kimdir biri diýdi; käbirleri diýdiler).

Ortak işlik (ال) goşulmasy bilen anyklykga eýe bolandygy sebäpli öň bir gezek ady agzalan subýekt bilen baglanyşyp gelýär. Mysal üçin:

وَ قاَلَ الْقاَئِلُ	we yz ýanynda gürleýji şeýle diýdi (dowam etdi):…

Lefif işligi

(الفعل اللفيف)

Iki sany gowşak harp islendik işligiň düzüminde getirilen bolsa lefif işlik diýlip atlandyrylýar. Lefif işligi iki görnüşden ybarat bolup, olary şu görnüşleri boýunça tapawutlandyrmak bolar:

1. Lefifi-mefruk (gowşak harplary aýry-aýry gelmegi): Gowşak harplardan biri sözüň başynda, beýlekisi ahyrynda getirilen bolsa lefifi-mefruk diýlip atlandyrylýar.

وَقَى يَقِي	gorady
وَفَى يَفِي	sözüni ýerine ýetirdi
وَلِيَ يَلِي	ýakynlaşdy (yzarlady, eýerdi)

2. Lefifi-makrun (gowşak harplaryň ýanaşyp gelmegi): Islendik işligiň ahyrynda yzly-yzyna iki gowşak harp getirilen bolsa lefifi-makrun diýlip atlandyrylýar. Mysal üçin:

قَوِيَ	kuwwatly boldy	حَيِيَ	ýaşady

1. Lefifi-mefrugyň ýöňkemede üýtgeýşi

“**وَقَى يَقِي**” – gorady

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi**
يَقِي يَقِيَانِ يَقُونَ	وَقَى وَقَيَا وَقَوْا
تَقِي تَقِيَانِ يَقِيْنَ	وَقَتْ وَقَتَا وَقَيْنَ
تَقِى تَقِيَانِ تَقُونَ	وَقَيْتَ...
تَقِينَ تَقِيَانِ تَقِيْنَ	
أَقِي نَقِي نَقِي	

Görnüşi ýaly lefifi-mefrugyň **öten zaman** we **häzirki zaman formasynyň** ýöňkemede üýtgeýşi “يَرْمِي رَمَى” nakys işligi mysal formasy ýaly ýazylýar. Ýöne mysal işliginiň aýratynlygy göz öňünde tutulyp, häzirki zaman işliginiň “faul-fygyl” bölegi düşürilýär.

Gaýdym derejesi: “ يُوقَى - يَقِي ” goranýar, “وُقِيَ - وَقَى” gorandy

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi	**Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi**
يُوقَى يُوقَيَانِ يُوقَوْنَ	وُقِيَ وُقِيَا وُقُوا
تُوقَى تُوقَيَانِ يُوقَيْنَ	وُقِيَتْ وُقِيَتَا وُقِيْنَ
تُوقَى تُوقَيَانِ تُوقَوْنَ	وُقِيْتَ..
توُقَيْنَ تُوقَيَانِ تُوقَيْنَ	
أُوقَى نُوقَى نُوقَى	

Lefif işliginiň buýrugy: “قِ - يَقِي” - gora

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi

قِ قِيَا قُوا	II şahs
قِي قِيَا قُوا	II şahs

(وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ..) Oduň azabyndan bizi gora (Bakara, 201).

Ortak işligi: “وَقَى”, “وَاقٍ ” goragçy

Ortak işligiň gaýdymy: “وَقَى”, “مَوْقِيٌّ ” goralýan

2. Lefifi-makrunyň ýöňkemede üýtgeýşi

Geçilen temalarda lefifi-makruny iki gowşak harpyň ortada we sözüň soňunda yzly-yzyna gelmegi bilen ýasalan işlik diýlip kesgitläpdik. “طَوَى يَطْوِي” düýrdi (I bap-görnüş), “حَيِىَ يَحْيَى” ýaşady, diri boldy (I bap-görnüş).

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi	Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi
يَطْوِي	**طَوَى**
يَطْوِي يَطْوِيَانِ يَطْوُونَ	طَوَى طَوَيَا طَوَوْا
تَطْوِي تَطْوِيَانِ يَطْوِينَ	طَوَتْ طَوَتَا طَوَيْنَ
تَطْوِي تَطْوِيَانِ تَطْوُونَ	طَوَيْتَ...
تَطْوِينَ تَطْوِيَانِ تَطْوِينَ	
أَطْوِي نَطْوِي نَطْوِي	

Görnüşi ýaly II bapdan ýasalýan lefifi-makrunyň **öten zamany** we **häzirki zamany** “يَرْمِي رَمَى ” nakys işligiň mysal görnüşi ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede	**Öten zaman işliginiň ýöňkemede**

üýtgeýşi	**üýtgeýşi**
يَحْيَى	حَيِيَ
يَحْيَى يَحْيَيَانِ يَحْيَوْنَ	حَيِيَ حَيِيَا حَيُوا
تَحْى تَحْيَيَانِ يَحْيَيْنَ	حَيِيَتْ حَيِيَتَا حَيِيْنَ
تَحْيَى تَحْيَيَانِ تَحْيَوْنَ	حَيِيْتَ...
تَحْيَيْنَ تَحْيَيَانِ تَحْيَيْنَ	
اَحْيَي نَحْيَي نَحْيَي	

Görnüşi ýaly **öten zamany** we **häzirki zamany** “رَضِيَ يَرْضَى ” nakys işligiň mysal görnüşi ýaly ýöňkemede üýtgeýär.

Gaýdym derejesi: düýrüldi (طَوَي) طُوِيَ

düýrüler (يَطْوِي(يُطْوَى	düýrüldi (طَوَي(طُوِيَ
يُطْوَى يُطْوَيَانِ يُطْوُونَ	طُوِيَ طُوِيَا طُوُوا
تُطْوَى تُطْوَيَانِ يُطْوَيْنَ	طُوِيَتْ طُوِيَتَا طُوِيْنَ
تُطْوَى...	طُوِيْتَ...

ýaşaldy (حَيِيَ) حُيِىَ	ýaşalar (يَحْيَى) يُحْيَى
يُحْيَى يُحْيَيَانِ يُحْيَوْنَ	حُيِيَ حُيِيَا حُيُوا
تُحْيَى تُحْيَيَانِ يُحْيَيْنَ	حُيِيَتْ حُيِيَتَا حُيِيْنَ
تُحْيَى تُحْيَيَانِ تُحْيَوْنَ	حُيِيْتَ..
تُحْيَيْنَ تُحْيَيَانِ تُحْيَيْنَ	حُيِيَ حُيِيَا حُيُوا
أُحْيَى نُحْيَى نُحْيَى	

Lefifi-makrunyň buýrugy

اِطْوِ (يَطْوِي)	dür	اِحْىَ (يَحْيَى)	ýaşa
اِطْوِ اِطْوِيَا اِطْوُوا	II şahs	اِحْيَ اِحْيَيَا اِحْيَوْا	II şahs
اِطْوِي اِطْوِيَا اِطْوِيْنَ	II şahs	اِحْيَىْ اِحْيَيَا اِحْيَيْنَ	II şahs

Ortak işligi: “طَوَى”, “طَاوٍ” düýrüji.

Üns beriň: “حَيِىَ ” işliginiň ortak işligi ulanylmaýar.

Ortak işligiň gaýdymy: “طَوَى”, “مَطْوِيٌّ” düýrülen, “حَيِىَ ”, “مَحْيِيٌ” ýaşalan.

Mysallar:

Aşakdaky mysallarda hususan-da şu işlikler ýygy ulanyldy: خَشِيَ, لَقِيَ رَأَى يَرَى, عَلاَ يَعْلُو- عَلَوْنَا – عَلَوَا – عَلَوْنَ – عَلَوْا ,يَلْقَى, رَضِيَ

1. خَشِيْنَا الحقيقةِ فَلَمْ نَفْعَلْ سُوءً (خَشِيَ) . اَلشَّهِيدانِ لَقِيَا مُرادَهُمَا رَاضِيَيْنِ (لَقِيَ يَلْقَى)(رَضِيَ).

2. خَشِيْتُ مدرسِّي . لَقِيْتُ صَدِيقِي. عَلَوْتُ بِأَدَبِي. (عَلاَ يَعْلُو)- عَلَوْنَا – عَلَوَا – عَلَوْنَ – عَلَوْا.

3. رَضِيْتُ بِنَصِيبِي . ماَ الْمُدَّةُ الَّتِي قَضَيْتَهاَ فِي مَكَّةَ ؟ أَيْنَ كُنْتَ تَسْكُنُ ؟

4. لَقَدْ فَشَلُوا فِي حَياَتِهِمْ لأَنَّهُمْ لَمْ يَضَعُوا أَماَمَ أَعْيُنِهِمْ هَدَفاً يَسْعَوْنَ لِلْوُصُولِ إِلَيْهِ .

5. فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقاَلَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ . وَ مَنْ يَعْمَلْ مِثْقاَلَ ذَرَّةٍ شَراًّ يَرَهُ .(رَأَى يَرَى)

6. هَلْ بَكَتِ الطِّفْلَةُ ؟ لاَ، لَمْ تَبْكِ الطِّفْلَةُ . هَلْ قَضَيْتَ الْعُطْلَةَ فِي بَلَدِكَ ؟ لاَ ، لَمْ أَقْضِ الْعُطْلَةَ فِي بَلَدِي.

7. هَلْ بَنَى جَدُّكَ هَذاَ الْمَنْزِلَ ؟ لاَ، لَمْ يَبْنِ جَدِّي هَذاَ الْمَنْزِلَ.

8. اَلاْمْتِحاَناَتُ لاَ تَكْفِي وَحْدَهاَ لِمَعْرِفَةِ مُسْتَوَى الطاَّلِبِ . العَدَالَةُ لاَ تَدْعُو إِلَى الْحَرْبِ وَ الْقِتاَلِ بَيْنَ الناَّسِ.

9. بَدَأَ الرَّجُلُ بِماَ نَسِيَتْهُ الْمَرْأَةُ . اَلْمُخْلِصُونَ يَسْعَوْنَ فِي الْخَيْرِ . أَنْتِ تَسْعَيْنَ فِي الْخَيْرِ.

10. رَأَيْتُ الْفَتاَةَ النَّشِيطَةَ . يَتْلُو صَدِيقِي الْقُرْآنَ فِي الْفَجْرِ . ذَهَباَ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الَّتِي أَتَى مِنْهاَ صَوْتُ الْجَرَسِ.

Terjimesi:

1. Mugallymdan çekindik we betçilik etmedik. Iki şehit hoşal bolup maksatmyradyna ýetdiler.
2. Mugallymdan çekindim. Dostuma sataşdym. Edebim bilen beýgeldim. Ikisi beýgeldi. (Beýgeldiler ‘‘aýal + erkek’’).
3. Nesibämden çykana razy boldum. Mekkede näçeräk wagt bolup geldiň? Nirede oturýardyň?
4. Olara şowsuzlyga uçradylar. Çünki olar özleriniň öňünde ýetmek göz öňünde tutulan maksat kesgitlemediler.
5. Kim az-owlak mukdarda haýyr etse şony görär. Kim az-owlak mukdarda şer etse şony görer.
6. Gyz çaga agladymy? Ýok, gyz çaga aglamady. Rugsady ýurduňda geçirdiňmi? Ýok, rugsady ýurdumda geçirmedim.
7. Bu öýi ataň gurdumy? Ýok, bu öýi atam gurmady.
8. Synaglar talybyň bilim derejesini anyklamak üçin ýeterlik bolmaýar. Adalat ynsanlaryň özaralarynda dawa-jenjele we söweşe ýol bermezlige çagyrýar.
9. Ol adam aýalyň ýatdan çykaranlaryndan başlady. Yhlaslylar haýyr iş etmäge çalyşýarlar. Sen haýyr etmäge dyryşýarsyň.
10. Işeňňir ýaş gyzy gördüm. Dostum säher wagty Kuran okaýar. Ol ikisi jaň sesiniň gelen mekdebine gitdiler.

ÝEDINJI BÖLÜM
ASLY ÜÇ HARPLY (SÜLÄSI), GOŞMA WE DÜZME (MEZIT) IŞLIKLER

Düýp (müjerret), goşma we düzme (mezit) işlikler

Arap dilinde işlikler kök harplary taýdan ikä bölünýär.

1. **Müjerret işlikler**: Asyl kökleri üç ýa-da dört harpdan düzülen işlikler.

2. **Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler**: Asly üç ýa-da dört harpdan ybarat bolan müjerret işliklere birden üçe çenli käbir harplaryň goşulmagy bilen ýasalan işlikler.

Düýp şekili üç harpdan ybarat bolan işlikler “**süläsi müjerret**” diýlip atlandyrylýar. **Mysal üçin**: “نَصَرَ عَلِمَ فَتَحَ” ýaly.

Düýp şekili dört harpdan düzülen işlikler “**rubagy müjerret**” diýlip atlandyrylýar. **Mysal üçin**: “دَحْرَجَ – يُدَحْرِجُ – دَحْرَجَةً” togalandy ýaly.

Üç harply (süläsi) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler

Asyl kök harplary taýdan üç harpdan düzülen üç harply (süläsi) müjerret işliklere işlik ýasaýjy harp goşulmansy girizilmek arkaly ýasalýan işlikler “**süläsi goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler**” diýlip atlandyrylýar.

Süläsi müjerrede ýekeje harp goşulmak arkaly ýasalan goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler

Süläsi müjerrede bir harp goşulmak arkaly ýasalan işlikleriň **üç sany formasyna** gabat gelmek bolýar. Tablisa arkaly olary şeýle beýan etmek bolar.

	Işligiň nämälim formasy	**Işligiň häzirki zaman formasy**	**Işligiň öten zaman formasy**
	اِفْعَالاً	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ
	إِعْلاَماً	يُعْلِمُ	أَعْلَمَ
	bildirmek	bildirýär	bildirdi
وَ تَفْعِيلَةً	تَفْعِيلاً	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
وَ تَعْلِيمَةً	تَعْلِيماً	يُعَلِّمُ	عَلَّمَ
öwretmek	öwretmek	öwredýär	öwretdi
وَ فِعاَلاً	مُفَاعَلَةً	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
وَكِتاَباً	مُكاَتَبَةً	يُكَاتِبُ	كَاتَبَ
ýazyşmak	ýazyşmak	ýazyşýar	ýazyşdy

Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň görnüşleri.
Ifgal baby
(إِفْعَالٌ)

“**إِفْعَالٌ**” Ifgal babynyň ýasalyşy

Işligiň nämälim formasy	Işligiň häzirki zaman	Işligiň öten zaman

	formasy	formasy
اِفْعَالاً	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ
إِعْلاَماً	يُعْلِمُ	أَعْلَمَ
bildirmek	bildirýär	bildirdi

Üç harply (süläsi) işligiň kököniň başyna işlik ýasaýjy elif (ا) goşulmak arkaly ýasalýar. Ýasama işlikler umumy masdarynyň ady bilen aýdylýar, üç harply işlikler bu toparyň galybyna girýär, ýagny öten zamanyň, häzirki zamanyň we masdaryň hereketleri degişli galyp bilen birmeňzeş bolýar.

Maksady: Üç harply işligiň bu galyba girizilmeginiň esasy maksady "جَلَسَ خَالِدٌ" (Halyt oturdy) ýaly işligiň gaýdym derejesi (doldurgyç kabul etmeýän) bolup gelse, "أَجْلَسَ خَالِدٌ عادِلاً" (Halyt Adyly oturtdy) görnüşinde işligiň ýükletme derejesine öwrülmegine hyzmat edýär. Eger gürrüňi edilýän işlik täsirini geçirýän bolsa onda ony ikinji derejeli ýükletme derejesindäki işlige öwürýär. Esasy manylary bir işi amala aşyrmak, işligiň manysynyň bir obýekte bolan gatnaşygynyň netijesinde ýetiren täsirini nygtamak diýlip düşündirilýär.

عَلِمَ مُحَمَّدٌ الْخَبَرَ.	Muhammet habary öwrendi.
أَعْلَمَ مُحَمَّدٌ خَالِداً الْخَبَرَ.	Muhammet Halyda habary bildirdi.

Mysallar:

نَزَلَ	indi	إِنْزَالاً	يُنْزِلُ	أَنْزَلَ	inderdi (bir zadyň inmegini üpjün etdi)
خَرَجَ	çykdy	إِخْرَاجاً	يُخْرِجُ	أَخْرَجَ	çykardy (bir zadyň çykmagyny üpjün etdi)
ذَهَبَ	gitdi	إِذْهَاباً	يُذْهِبُ	أَذْهَبَ	giderdi (gitmegini üpjün etdi)
عَلِمَ	bildi	إِعْلاَماً	يُعْلِمُ	أَعْلَمَ	bildirdi
كَثُرَ	çogaldy	إِكْثَاراً	يُكْثِرُ	أَكْثَرَ	köpeltdi
فَهِمَ	düşündi	إِفْهَاماً	يُفْهِمُ	أَفْهَمَ	düşündirdi

أَعْلَمَ خَالِدٌ عَلِيّاً جَمَالاً فَاضِلاً.	Halyt Ala Jemalyň pazylatlydygyny bildirdi (aýtdy).
خَرَجَ الطُّلاَّبُ مِنَ الْمَدْرَسَةِ.	Okuwçylar mekdepden çykdy.
أَخْرَجَ الْمُعَلِّمُ الطُّلاَّبَ مِنَ الْمَدْرَسَةِ.	Mugallym okuwçylary mekdepden çykardy.
خُرِجَ مِنَ الْمَدْرَسَةِ.	Mekdepden çykyldy.

"**إِفْعَال** " babynyň ýöňkemede üýtgeýşi edil asly üç harply (süläsi müjerretler) işlikler ýaly ýasalýar. "**اَخْرَجَ**" çykardy "**يُخْرِجُ**" çykarýar

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

أَخْرَجُوا	أَخْرَجَا	اَخْرَجَ	III şahs
أَخْرَجْنَ	أَخْرَجَتَا	أَخْرَجَتْ	III şahs

	...	أَخْرَجْتَ	II şahs

Häzirki zaman işligininň ýöňkemede üýtgeýşi

يُخْرِجُونَ	يُخْرِجَانِ	يُخْرِجُ	III şahs
يُخْرِجْنَ	تُخْرِجَانِ	تُخرِجُ	III şahs
	...	تُخْرِجُ	II şahs

Işligiň gaýdym derejesini ýasamak üçin öten zaman işligininň hemzesi otur, soňky harpdan ikinjisi astyn edilip ýazylýar. "أُخْرِجَ " (çykaryldy). Häzirki zaman işligininň gaýdym derejesi bolsa häzirki zamanlyk goşulmasyny bildirýän harpy otur, ahyrky harpdan öňki bolsa üstün edilip ýazylýar. "يُخْرَجُ" (çykarylýar)

Öten zaman işligininň gaýdym derejesi

أُخْرِجُوا	أُخْرِجَا	أُخْرِجَ	III şahs
أُخْرِجْنَ	أُخْرِجَتَا	أُخْرِجَتْ	III şahs
	...	أُخْرِجْتَ	II şahs

Häzirki zaman işligininň gaýdym derejesi

يُخْرَجُونَ	يُخْرَجَانِ	يُخْرَجُ	III şahs
يُخْرَجْنَ	تُخْرَجَانِ	تُخْرَجُ	III şahs
	...	تُخْرَجُ	II şahs

Ifgal babynyň buýrugynyň ýasalyşy. Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň içinde diňe ifgal babynyň buýrugyndaky hemze üstün edilip ýazylýar. **Mysal üçin: (أً+خْ+رِ+جْ) görnüşinde ýasalýar**

يُخْرِجُ	dan	أَخْرِجْ	çykar
يُرْسِلُ	dan	أَرْسِلْ	ugrat

Buýrugyň ýöňkemede üýtgeýşi

أَخْرِجْ أَخْرِجَا أَخْرِجُوا	II şahs
أَخْرِجِي أَخْرِجَا أَخْرِجْنَ	II şahs

Ortak işligininň ýasalyşy: Häzirki zaman işligininň "يُ" harpyny "مُ" harpyna öwürmek arkaly hasyl edilýär. Mysal üçin: (مُ+خْ+رِ+جٌ) görnüşde ýazylýar.

يُخْرِجُ	dan	مُخْرِجٌ	çykaran
يُرْسِلُ	dan	مُرْسِلٌ	ugradan

Ortak işligiň gaýdymynyň ýasalyşy: Ortak işligiň ahyrky harpyndan öňki harpyň üstün edilmegi bilen ýasalýar. Mysal üçin: (مُ+خْ+رَ+جٌ)

مُخْرِجٌ	çykaran	مُخْرَجٌ	çykarylan
مُرْسِلٌ	gönderen	مُرْسَلٌ	gönderilen

Bellik: Ifgal babyndaky işlikleriň öten zaman işligindäki, buýrugyndaky we masdarlaryndaky hemzeler beýleki işlikleriň tersine okalanda üýtgemeýär (katg hemzesi bolup gelýändigi sebäpli) we geçiş ýagdaýynda düşürilmeýär, şol sebäpden ähli ýagdaýda okalýar.
“وَأَرْسَلَ – وَأَكْرَمَ – فَأَخْرِجْ – وَإِخْرَاجُهُ”

Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler hem beýleki üç harply işlikler ýaly şeddeli harpy, hemzäni we gowşak harpy düzüminde jemleýärler.

Ifgal babynyň muzagaf görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:		**Ifgal babynyň mehmuz görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:**	
تَمَّ (tamam boldy) أَتَمَّ (tamamlady)		أَمِنَ (arkaýyn boldy) آمَنَ (iman etdi, ynandy)	
Öten zaman	أَتَمَّ	Öten zaman işligi	آمَنَ
Häzirki zaman	يُتِمُّ	Häzirki zaman işligi	يُؤْمِنُ
Ahyrky harpyň üstünli formasy (mansup)	يُتِمَّ	Buýrugy	آمِنْ
Ahyrky harpyň säkinli formasy (mejzum)	يُتِمَّ – يُتْمِمْ	Ortak işligi	مُؤْمِنٌ
Buýrugy	أَتِمَّ	Ortak işligiň gaýdymy	مُؤْمَنٌ
Ortak işligi	مُتِمٌّ	Işligiň nämälim formasy	إِيمَانٌ
Ortak işligiň gaýdymy	مُتَمٌّ	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	أُومِنَ
Işligiň nämälim formasy	إِتْمَامٌ	Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُؤْمَنُ
Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	أُتِمَّ		
Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُتَمُّ		

Bellik: Görnüşi ýaly (آمَنَ) işliginiň öten zaman işligi we gaýdym derejesi ýöňkemede birinji kök harpyna ifgal babyny ýasamakda ulanylýan elif getirilende

uzadylyp aýdylýar. Mysal üçin: “أَمِنَ” işliginde آمَنَ (iman etdi – آ+مَ+نَ), gaýdym derejesinde أُومِنَ (iman edildi - أُ+وْ+مِ+نَ) görnüşinde ýazylýar.

Häzirki zaman I şahs we buýrukda hem edil şol görnüşde uzadylyp ýazylýar. آمِنْ (iman et - آ+مِ+نْ) أُومِنُ (iman edýärin – أُ+وْ+مِ+نُ) görnüşlerinde ýasalýar.

Masdarynda-da edil şol görnüşde ses taýdan uzadylyp ýazylýar. Mysal üçin: “إِيمَانٌ” – “imanun” (iman etmek - إِ+يْ+مَ+ا+نٌ) ýaly ýasalýar.

Ygfal babynyň mysal görnüşiniň ýöňkemede üýtgeýşi:

وَرَثَ – أَوْرَثَ (mirasdar etdi)		يَقِنَ – أَيْقَنَ (magat bildi)	
Öten zaman işligi	أَوْرَثَ	Öten zaman işligi	أَيْقَنَ
Häzirki zaman işligi	يُورِثُ	Häzirki zaman işligi	يُوقِنُ
Buýruk	أَوْرِثْ	Buýrugy	أَيْقِنْ
Ortak işlik	مُورِثٌ	Ortak işligi	مُوقِنٍ
Ortak işligiň gaýdymy	مُورَثٌ	Ortak işliginiň gaýdymy	مُوقاً
Işligiň nämälim formasy	إِيرَاثاً	Işligiň nämälim formasy	إِيقاناً
Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	أُورِثَ	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	أُوقِنَ
Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُورَثُ	Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُوقَنُ

Ifgal babynyň kem (nakys) işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:		**Ifgal babynyň ejwef işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi:**	
أَلْقَى (atty)		أَمَاتَ (öldürdi)	
Öten zaman işligi	أَلْقَى	Öten zaman işligi	أَمَاتَ
Häzirki zaman işligi	يُلْقِي	Häzirki zaman işligi	يُمِيتُ
Buýrugy	أَلْقِ	Buýrugy	أَمِتْ
Ortak işligi	مُلْقٍ	Ortak işligi	مُمِيتٌ
Ortak işligiň gaýdymy	مُلْقىً	Ortak işligiň gaýdymy	مُمَاتٌ
Işligiň nämälim formasy	إِلْقاءً	Işligiň nämälim formasy	إِمَاتَةٌ
Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	أُلْقِيَ		
Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُلْقَى		
Ahyrky harpynyň sütünli (mansup) görnüşiniň gaýdym derejesi	يُلْقَى		

Ahyrky harpynyň sütünli (mejzum) görnüşiniň gaýdym derejesi	يُلْقَ		

Bellik: Üçünji harpy ýa-da yzyndakysy gowşak harp bolan goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň nämälim formalary "aýlawly te harpy" (التاء المربوطة ة - = taýy-merbuta) arkaly ýazylýar.

Juda ýygy ulanylýan işliklerden biri bolan أَرَى (görkezdi) işligininiň ýöňkemede üýtgeýşi, aslyýetinde, kem (nakys) işligiň kadasyna laýyklykda ýasalýar.

Öten zaman işligi	أَرَى	Işligiň nämälim formasy	إِرَاَءَةٌ
Häzirki zaman işligi	يُرِي	Öten zaman işligininiň gaýdym derejesi	أُرِيَ
Buýrugy	أَرِ	Häzirki zaman işligininiň gaýdym derejesi	يُرَى
Ortak işlik	مُرٍ	Gaýdym derejesi ahyrky harpy üstünli (mansup) görnüşi	يُرَى
Ortak işligiň gaýdymy	مُرىً	Gaýdym derejesiniň ahyrky harpy säkinli (mejzum) görnüşi	يُرَ

Üç harply (süläsi) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler we olaryň many taýdan özgermeleri

"إفعال " Ifgal baby

Üç harply (süläsi) işligiň başyna işlik ýasaýjy fethaly hemze (أ) getirilip ýasalýar. Mysal üçin: "**أَفْعَلَ - يُفْعِلُ - إِفْعَالٌ**"

Üns beriň! Arap dilinde täsirini geçirýän we geçirmeýän işlikler diýlip atlandyrylýan iki topara işlik bolýar. Türkmen dilinde işligiň ýükletme derejesine gabat gelýär. Ýükletme dereje asyl we ýasama işlikleriň yzyna -t,-z, -dyr/-dir/-yr/-ir goşulmalarynyň goşulmagy bilen ýasalýar. Munda gymyldy-hereketi sözlemiň hakyky eýesi däl-de, onuň tabşyrmagy bilen başga biri tarapyndan edilendigi (edilýändigi, edilmelidigi) bildirilýär. Meselem: oka-okat-, gül-güldür, ýaz-ýazdyr-, gutar-gutart-...

Ýükletme derejesiniň goşulmalary täsirini geçirmeýän işliklere goşulanda, olar täsirini geçirýän işliklere öwrülýärler. Meselem: tur-turuz-, ýat-ýatyr-, otur-oturt-...

Many aýratynlyklary:

1. Täsirini geçirmeýän (lazym) işligi täsirini geçirýän (müteaddy) işlige öwürýär. Işlik eger täsirini geçirýän bolsa goşa täsirini geçirýän (iki doldurgyç kabul edýän) işlige öwrülýär. Mysal üçin: قَرُبَ (ýakynlaşdy) - اَقْرَبَ (ýakynlaşdyrdy) رَكِبَ (mündi) - أَرْكَبَ (mündürdi).

2. "Bolmak", "emele gelmek", "aşa bolmak/etmek", "hödürlemek", "bir zadyň wagty gelmek" ýaly manylary bildirýär. Mysal üçin: أَحْصَدَ الزَّرْعُ (ekini ormagyň wagty, orum wagty geldi) أَشْغَلْتُهُ (onuň bilen gereginden artyk meşgullandym), أَباعَ العَبْدَ (guly satmak üçin hödürledi).

Tefgyl baby “**تفعيل** ”

Süläsi işligiň ortanjy harpynyň şeddelenmegi bilen ýasalýar. **Mysal üçin**: “**فَعَّلَ ـ يُفَعِّلُ ـ تَفْعِيلٌ**”

Many aýratynlyklary:

1. Täsirini geçirmeýän (lazym) işligi täsirini geçirýän (müteaddy) işlige öwürýär. Täsirini geçirýän işligi iki doldurgyç kabul edýän galyba öwürýär (goşa täsirini geçirýän işligiň manysny bildirip gelýär). Mysal üçin: فَرِحَ (begendi) - فَرَّحَ (begendirdi) عَلِمَ (bildi) - عَلَّمَ (bildirdi/öwretdi)

2. Bir işiň köp, aşa ýa-da çenden-aşa güýç sarp edilip edilendigini bildirýär. Mysal üçin: ضَرَبَ (urdy) - ضَرَّبَ (köp urdy) مَزَقَ (ýyrtdy)- مَزَّقَ (bölekledi, parçalady).

Mufagala baby “**مفاعلة** ”

Üç harply işligiň (süläsiniň) birinji harpy bilen ikinji harpynyň arasyna elif getirilmek arkaly ýasalýar. Mysal üçin: “فَاعَلَ ـ يُفَاعِلُ ـ مُفَاعَلَةٌ” (فَ+ا+عَ+لَ)

Many aýratynlyklary:

1. Şäriklik (bir işi/amaly şäriklik arkaly, şärikleşe etmekligi bildirýär, işligiň şäriklik derejesini aňladýar). Mysal üçin: ضَرَبَ (urdy) - ضارَبَ (uruşdy) كَتَبَ (ýazdy) - كاتَبَ (ýazyşdy)

Türkmen dilinde bu işligiň ornuny işligiň şäriklik derejesi tutýar. Türkmen dilinde işligiň şäriklik derejesi diýlip, düýp işlikleriň yzyna –yş/-iş/-uş/-üş/-ş goşulmalary goşulyp ýasalýar. Many taýyndan gymyldy-hereketiň birnäçe şahs tarapyndan bilelikde – şärikli ýerine ýetirilendigini, kömek bermegi, güýç synanyşmagy aňladýar.

Meselem: Ol özüniň diýjek zatlaryny Şiriniň kakasy bilen gepleşipdi. Düýn men oňa odun ýygnaşdym.

2. Bir işi ýerine ýetirmekde zähmet, janypkeşlik we yzygiderlik sarp etmekligi bildirýär. Mysal üçin: طَلَبَ (isledi) - طالَبَ (yzygider isledi) - سَبَقَ (geçdi) - سابَقَ (geçmek işledi)

Infigal baby “إنفعال ”

Üç harply (süläsi) işligiň başyna astynly “elif” we “säkin nun” harpyny getirmek arkaly ýasalýar. Mysal üçin: “إِنْفَعَلَ ـ يَنْفَعِلُ ـ إِنْفِعَالٌ” (إِ+نْ+فَ+عَ+لَ)

Many aýratynlyklary:

1. Işligiň gaýdym ýa-da özlük derejesi (mutawagat) bildirýär. Mysal üçin: كَسَرَ (döwdi) - إِنْكَسَرَ (döwüldi) (**إِ+نْ+فَ+عَ+لَ**)

Türkmen dilinde bu işligiň beýan etmekde işligiň özlük ýa-da gaýdym derejesi ulanylýar. Türkmen dilinde işligiň özlük derejesi diýlip, geçirýän işliklere **–yn/-in/-n; -yl/-il/-l** goşulmalary goşulyp ýazylýar. Bu goşulma köplenç täsirini geçirýän işliklere goşulýar. Özlük dereje diýilmeginiň sebäbi bu goşulmany kabul eden işliklerde iş-hereket subýektiň hut özi tarapyndan, özi üçin ýerine ýetirilýär. **Meselem:** Maral geýindi we nahar edindi

2. Täsirini geçirmeýän (lazym) işligiň manysyny bildirýär. Mysal üçin: قَطَعَ (kesdi) - إِنْقَطَعَ (kesildi).

Iftigal baby “إفتعال ”

Işligiň başyna astynly “elif”, ikinji harpyndan öň “fethaly te” harpy getirilip ýasalýar. Mysal üçin: “إِفْتَعَلَ - يَفْتَعِلُ - إِفْتِعَالٌ” **(إ+فْ+تَ+عَ+لَ)**

Many aýratynlyklary:

1. Işligiň gaýdym we özlük derejesini (mutawagat) bildirýär. Mysal üçin: جَمَعَ (jemledi) - إِجْتَمَعَ (jemlendi) نَشَرَ (ýaýratdy) - إِنْتَشَرَ (ýaýratdy).

2. Sözlemde eýäniň, subýektiň, iş-hereketi ýerine ýetirýäniň aladasyny, işeňňirligini aňladýar. Mysal üçin: جَهَدَ (işledi) - إِجْتَهَدَ (köp alada etdi, jäht etdi).

3. Işligiň şäriklik derejesini (müşareket) bildirýär. Mysal üçin: خَصَمَ (duşman boldy) - إِخْتَصَمَ (jedel/galmagal etdi).

Ifgylal baby “إفعلال ”

Işligiň başyna “astynly elif” getirilýär we ahyrky harp şeddelenýär. Mysal üçin: “إِفْعَلَّ - يَفْعَلُّ - إِفْعِلاَلٌ” **(إ+فْ+عَ+لَّ)**

Many aýratynlyklary:

1. Reňk arkaly beýan edilýän kemçilikleri/özgermeleri görkezýär. Mysal üçin: أَصْفَرُ (sary) - إِصْفَرَّ (sarardy) أَسْوَدُ (gara) - إِسْوَدَّ (garardy).

2. Ten ýetmezçilikleri/özgermeleri beýan etmekde ulanylýar. Mysal üçin: أَحْدَبُ (küýki) - إِحْدَبَّ (küýkermek).

Ýatda saklaň: Bu babyň gaýdym derejesi ulanylmaýar.

Tefaggul baby “تَفَعُّلٌ ”

Işligiň başyna fethaly “te” harpy getirilip, orta harpy bolsa şeddelenmek arkaly ýasalýar. Mysal üçin: “تَفَعَّلَ - يَتَفَعَّلُ - تَفَعُّلٌ” **(تَ+فَ+عَّ+لَ)**

Many aýratynlyklary:

1. Kynçylyk bilen amala aşmagy/etmegi (tekellüf) bildirýär. Mysal üçin: كَبُرَ (ulaldy) - تَكَبَّرَ (ulumsy boldy, gopbardy), شَجَعَ (batyrgaý çemeleşdi) - تَشَجَّعَ (gahyrmanlyk görkezdi, gahrymansyrady).

2. Tefgyl babynda gelýän käbir işlikleri täsirini geçirmeýän forma öwürýär. Mysal üçin: كَسَّرَ (döwdi) - تَكَسَّرَ (döwüldi).

Tefagul baby “تَفَاعُلٌ ”

Işligiň başyna üstünli “te” harpy getirilip, ikinji harpdan öň “elif” goşulýar. Mysal üçin: تَفَاعَلَ - يَتَفَاعَلُ - تَفَاعُلٌ **(تَ+فَ+ا+عَ+لَ)**

Many aýratynlyklary:

1. Şäriklik (müşareket) bildirýär. Mysal üçin: تَكَالَمَ (ikitaraplaýyn gürleşdi) تَضَارَبَ (ikitaraplaýyn uruşdy/birek-biregi urdy).

2. Bir işi edýän ýaly bolup görünmgi ýa-da özünde bolmaýan bir zady bar ýaly görkezmegi bildirýär. Mysal üçin: تَمَارَضَ (özüni syrkaw ýaly alyp bardy) تَبَاكَى (ýalandan aglady) تَنَاوَمَ (uklan ýaly boldy).

Istifgal baby "إِسْتِفْعَالٌ"

Üç harply (sülăsi) işligiň başyna astynly "elif", säkin "sin" we üstünli "te" getirilip ýasalýar. Mysal üçin: "إِسْتَفْعَلَ - يَسْتَفْعِلُ - إِسْتِفْعَالٌ" **(إ+سْ+تَ+فْ+عَ+لَ)**

Many aýratynlyklary:

1. Talap/isleg bildirýär. Mysal üçin: إِسْتَأْذَنَ (rugsat isledi) إِسْتَرْحَمَ (merhemet diledi) إِسْتَغْفَرَ (bagyşlanmagyny sorady).

2. Tapmak, hasap etmek, saýmak manylaryny aňladýar. Mysal üçin: إِسْتَحَلَّ (halal hasap etdi, çaklady) إِسْتَخَفَّ (ýeňil hasaplady) إِسْتَقْبَحَ (halamady).

3. Özgermäni beýan edýär: Mysal üçin: حَجَر (daş) - إِسْتَحْجَرَ (daşlaşty, daşa öwrüldi)

Mysallar:

1. وَقَفَ الرَّجُلُ
2. أَوْقَفَ الرَّجُلُ السَّيارَّةَ
3. دَخَلَ الْوَلَدُ فِي الْغُرْفَةِ
4. أَدْخَلَ الْوَلَدُ الْحَقِيبَةَ فِي الْغُرْفَةِ.
5. غَضِبَتْ لَيْلَى أَمْسِ.
6. أَغْضَبَتْ لَيْلَى أُخْتَهاَ أَمْسِ
7. فَرِحَتِ الأُمُّ بِزِيارَةِ الْكَعْبَةِ.
8. أَفْرَحَتِ الأُمُّ بِنْتَهاَ بِزِيارَةِ الْكَعْبَةِ .
9. أَغْلَقَ الأَوْلاَدُ النأَّفِذَةَ
10. أُغْلِقَتِ النَّوافِذُ
11. كاَنَ الرَّجُلُ كَثِيرَ السُّؤاَلِ وَلَكِنَّ أَحَداً لَمْ يُعْطِهِ شَيْئاً.
12. يُقِيمُ بَيْنَ أَهْلِهِ .
13. هو يَعِيشُ سَعِيداً .
14. مَنْ يُقِمْ بَيْنَ أَهْلِهِ يَعِشْ سَعِيداً
15. من يُعِينُ مُحْتَاجًا يُعِينُهُ اللهُّ .
16. مَنْ يُعِنْ مُحتاجاً يُعِنْهُ اللهُّ.
17. اَلأَئِمَّةُ الأَرْبَعَةُ الَّذِينَ أَنْشَأُوا الْمَذاَهِبَ الْفِقْهِيَّةَ هُمْ : أَبُو حَنِيفَةَ وَ ماَلِكٌ وَ الشاَّفِعِيُّ وَ ابْنُ حَنْبَلٍ.
18. شَهْرِ رَمَضاَنَ شَهْرُ صَوْمٍ. وَ شهرُ رمضانَ الذي يَصُومُ النَّاسُ فِيهِ

19. يُرْسِلُ بَعْضُ الْآبَاءِ أَوْلاَدَهُمْ لِدِراَسَةِ الطِّبِّ
20. مِنَ الْآبَاءِ مَنْ يُرْسِلُ أَوْلاَدَهُ لِدِراَسَةِ الطِّبِّ .
21. أَ كُنَّ يُرِدْنَ أَنْ يَكْتُبْنَ الرَّسَائِلَ ؟ لاَ ، لَمْ تَكُنْ يُرِدْنَ كِتاَبَتَهاَ.
22. أَ كاَنَ يُرِيدُ أَنْ يَشْتَرِيَ السَّياَّرَةَ ؟ لاَ ، لَمْ يَكُنْ يُرِيدُ شِراَءَهاَ
23. هَلْ أَعْجَبَتْكَ تِلْكَ الْحِكاَيَةُ ؟
24. هَلْ أَعاَنَ الرَّجُلُ عَدُوَّهُ ؟ لاَ ، لَمْ يُعِنْ.
25. أَعْطَى سَلِيمٌ الْفُقَراَءَ مِماَّ أَعْطاَهُ أَبُوهُ
26. إِذاَ وَجَدَ الْمُحسنُ أَذىً فِي الطَّرِيقِ أَزاَلَهُ.
27. قَتَلَ الطاَّلِبُ الْوَقْتَ فِيماَ لاَ يُفِيدُ
28. أَجاَبَ أَحْمَدُ عَنْ كُلِّ الْأَسْئِلَةِ الصَّعْبَةِ .
29. كاَنَ يُثِيرُ الْفُقَراَءَ عَلَى الْأَغْنِياَءِ
30. أَكْمَلَ أَحْمَدُ الْمَدْرَسَةَ
31. أَتْقَنَ أَحْمَدُ اللُّغَتَيْنِ الْعَرَبِيَّةَ وَ الْفاَرِسِيَّةَ.
32. هَذِهِ رِحْلَةٌ طَوِيلَةٌ وَ أَخْشَى أَنْ تَكُونَ مُتْعِبَةً وَ مُمِلَّةً . بِالْعَكْسِ سَتَكُونُ رِحْلَةً مُمْتِعَةً.
33. أَلْقاَهُ فِي النَّهْرِ وَ غاَصَ فِي الْماَءِ.
34. هَلْ أُغْلِقَ باَبُ الْمَلْعَبِ ؟ نَعَمْ ، أَغْلَقَ الْمُشْرِفُونَ باَبَ الْمَلْعَبِ.
35. عَبْدُ اللهِّ مُؤْمِنٌ بِالحقيقةِ
36. ماَزاَلَ عَبْدُ اللهِّ مُؤْمِناً بِالعدالةِ
37. أَنْتِ تُطِيعِينَ واَلِدَيْكِ
38. أَسْرَعْتُ إِلَى رَجُلٍ يَطْلُبُ الْمُساَعَدَةَ .
39. لاَ يُحِبُّ أَبُوكِ إِلاَّ إِياَّكِ ياَ زَيْنَبُ
40. أَعْطِهِمُ الطَّعاَمَ
41. كاَنَتْ واَلِدَتِي تُعِدُّ طَعاَمَ الْفَطُوْرِ.
42. أَخْرَجَ الْمُدَرِّسُ الدَّفْتَرَ
43. أَخْرَجَ التِّلْمِيذُ دَفْتَرَ الْحِساَبِ
44. لِيُعْطِكَ كُتُبِي.
45. أَراَنِي الشُّرْطِيُّ إِياَّهُ.
46. أَنْتَ سَتُعِدُّ الْعَشاَءَ
47. أَحْضَرَتْ عاَئِشَةُ الدَّواَءَ واَلْماَءَ
48. سَأَذْهَبُ إِلَى الْمَطْبَخِ وَ أُعِدُّ الطَّعاَمَ سَرِيعاً.
49. لِماَذاَ ذَهَبَتِ الْبِنْتُ إِلَى الْمَطْبَخِ ؟ ذَهَبَتِ الْبِنْتُ إِلَى الْمَطْبَخِ لِتُعِدَّ الطَّعاَمَ
50. أَحْضَرَ الْأَبُ سَحُوْرَ الْأُسْرَةِ.
51. أَلاَ يُجِيبُ أَحْمَدُ عَنِ الْأَسْئِلَةِ فِي سُرْعَةٍ ؟ بَلَى ، يُجِيبُ عَنِ الْأَسْئِلَةِ فِي سُرْعَةٍ .
52. هَلْ لاَ تُجِيبُ عَنِ الْأَسْئِلَةِ فِي سُرْعَةٍ ؟ بَلَى ، أُجِيبُ عَنِ الْأَسْئِلَةِ فِي سُرْعَةٍ .

Terjimesi:

1. Ol adam saklandy.

2. Ol adam ulagy saklady.
3. Çaga otaga girdi.
4. Çaga päpgäni otaga saldy.
5. Düýn Leýla gaharlandy.
6. Düýn Leýla gyz doganyny gaharlandyrdy/gaharyny getirdi.
7. Ejesi kabäni zyýarat edeni üçin begendi.
8. Ejesi gyzyny Kabäni zyýarat edip begendirdi.
9. Çagalar penjiräni ýapdy.
10. Penjereler ýapyldy.
11. Ol adamyň köp islegi bardy ýöne hiç kim oňa zat bermedi.
12. Ol Maşgalasynyň arasynda ýaşaýar.
13. Ol bagtyýar ýaşaýar.
14. Kim maşgalasynyň arasynda ýaşasa bagtyýar ýaşar.
15. Mätäje ýardam berene, Alla hem ýardam berýär.
16. Kim mätäje ýardam berse Alla hem oňa ýardam berer.
17. Fykyh mezheplerini esaslandyran dört alym Ebu Hanyfa, Mälik, Şafygy we Ibn Hanbel ýaly alymlardyr.
18. Remezan aýy oraza aýydyr we remezan aýy agyz beklenýän aýdyr.
19. Käbir ene-ata çagalaryny lukmançylygy okamak üçin okuwa ugradýarlar.
20. Lukmançylykda okatmak üçin çagalaryny okuwa ugradýan ene-atalar bar.
21. Hatlary ýazmak isleýärdilermi? Ýok, olary ýazmak islemeýärdiler.
22. Ulagy satyn almak isleýärdimi? Ýok, ony satyn almak islemeýärdi.
23. Ol hekaýany haladyňmy?
24. Ol adam duşmanyna ýardam berdimi? Ýok, ol ýardam bermedi.
25. Selim kakasynyň özüne berenlerinden pukaralara-da berdi.
26. Ýagşylyk edýän kişi ýolda päsgelçilik görende ony aradan aýyrýar.
27. Okuwçy özüne peýda bermeýän zatlara wagtyny ulandy.
28. Ahmet ähli kyn sowallara jogap berdi.
29. Ol pukaralary baýlara garşy küşgürýärdi.
30. Ahmet mekdebi tamamlady.
31. Ahmet arap we pars dillerini özleşdirdi.
32. Bu uzak wagtlaýyn gezelenç boljak, men onuň kyn we muşakgatly bolmagyndan heder edýärin. Tersine, peýdaly gezelenç bolar.
33. Ony derýa taşlady ol hem suwuň düýbüne çümdi.
34. Oýun meýdançasynyň gapysy ýapyldymy? Hawa, ýolbaşçylar oýun meýdançasynyň gapysyny ýapdylar.
35. Abdylla hakykata bil bagkaýar.
36. Abdylla henizem adalata bil baglaýar.
37. Sen ana-enäňe gulak asýarsyň.
38. Ýardam isleýän adamyň ýanyna ylgap bardym.
39. Kakaň diňe seni gowy görýär.
40. Zeýnep! Olara nahar ber.
41. Ejem ertirlik taýýarlaýar.
42. Mugallym depderi çykardy.

43. Okuwçy matematikadan depderini çykardy.
44. Kitaplarymy saňa bersin.
45. Polisiýa ony maňa görkezdi.
46. Agşam naharyny sen taýýarlamaly.
47. Äşe dermany we suwy getirdi.
48. Naharhana gidip dessine nahar taýýarlaýyn.
49. Gyz näme üçin aşhana gitdi. Gyz nahar taýýarlamak üçin aşhana gitdi.
50. Kakasy maşgalasyna selärlik naharyny getirdi.
51. Ahmet sowallara tizlik bilen jogap bermeýärmi? Tersine, ol sowallara çalt jogap berýär.
52. Sen sowallara çalt jogap bermeýärmiň? Tersine, men soraglara çalt jogap berýärin.

Tefgyl babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(تَفْعِيلٌ)

Üç harply işligiň (süläsi) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler topary

Tefgyl babynyň ýasalyşy **"تَفْعِيلٌ"**

	Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zaman işligi**
وَ تَفْعِيلَةً	تَفْعِيلاً	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
وَ تَعْلِيمَةً	تَعْلِيماً	يُعَلِّمُ	عَلَّمَ
Öwretmek	Öwretmek	Öwredýär	Öwretdi

Üç harply işlikleriň asyl formasynyň (süläsi müjerret) ortasyndaky harpy şeddeli ýazmak we asly üç harply işligi dört harply işlige öwürmek arkaly "tefgyl" baby ýasalýar.

Ulanylyş maksady: "فَرِحَ أَخِي" (Doganym begendi) ýaly täsirini geçirmeýän işlige "فَرَّحْتُ أَخِي" (Doganymy begendirdim) ýaly täsirini geçirýän forma öwürýär. Eger "عَلِمْتُ دَرْسِي" (Dersimi bildim) ýaly täsirini geçirýän bolsa "عَلَّمْتُكَ دَرْسَكَ" (Saňa dersiňi öwgretdim) ýaly iki esse we has güýçli täsirini geçirýän işlige öwürmäge hyzmat edýär. Işligiň bu formasy bir işiň aşa köp edilýändigini hem bildirýär. Türkmen dilinde işligiň ýükletm derejesiniň ornuna ulanylýar. Işligiň ýükletme derejesi asyl we ýasama işlikleriň yzyna -t,-z, -dyr/-dir/-yr/-ir goşulmalarynyň goşulmagy bilen ýasalýar. Munda gymyldy-hereketi sözlemiň hakyky eýesi däl-de, onuň tabşyrmagy bilen başga biri tarapyndan edilendigi (edilýändigi, edilmelidigi) bildirilýär. **Meselem**: oka-okat-, gül-güldür, ýaz-ýazdyr-, gutargutart-... Ýükletme derejesiniň goşulmalary täsirini geçirmeýän işliklere goşulanda, olar täsirini geçirýän işliklere öwrülýärler. **Meselem**: tur-turuz-, ýat-ýatyr-, otur-oturt-...

(تَفْعِيلٌ) baby atlardan işlik ýasamakda hyzmat edýär we şol atdan ýasalan işlik hökmünde ulanylýar.

عَذاَبٌ	Azab, jeza	عَذَّبَ	Azab etdi
نُورٌ	Yşyk, nur	نَوَّرَ	Aýdyň etdi, nurlandyrdy
خُبْزٌ	Çörek	خَبَّزَ	Çörek bişirdi
خَيْمٌ	Çadyr	خَيَّمَ	Çadyr gurdy
صَلاَةٌ	Namaz	صَلىَّ	Namaz okady
جِلْدٌ	Jilt	جَلَّدَ	Jiltledi

“تَفْعِيل” babynyň many aýratynlyklary.

1. Kä halatlarda işligiň many taýdan özgermegine hyzmat edýär: “مَرِضَ ” syrkawlady “مَرَّضَ” syrkawy bejerdi.

2. Kä halatlarda bu galyp bir zady köp etmekligi bildirip gelýär. “ طَوَّفَ خَالِدٌ الكَعْبَةَ” Halyt Kabäni köp togap etdi.

3. Kä halatlarda subýektiň (fagylyň) bir işi ýygy we köp edýändigini aňladýar: “مَوَّتَ الإِبِلُ” Düýeler juda köp öldi (Bir näçe düýe öldi).

4. Kä halatlarda doldurgyja (mefgula) ýetirilen täsiriň ýygylygyny we köplügini aňladýar: “غَلَّقَ خَالدٌ البابَ” Halyt köp sanly gapyny ýapdy, gulplady/gulplaşdyrdy. “تَفْعِيل ” babynyň “إِفْعاَلٌ” babyndan tapawudy edilen işiň köp/ýygy edilýändigini we edilen işiň artykmaçlyga eýedigini bildirip gelmekligidir.

Mysal:

كَسَرَ الزُّجَاجَ	Aýnany döwdi	أَكْسَرَ الزُّجَاجَ	Aýnany döwdürdi
كَسَّرَ الزُّجَاجَ	Aýnany mazaly döwüp, bölüm-büçek, çym-pytrak etdi		

Mysal:

لَعِبَ	Oýnady	لَعَّبَ	Köp oýnatdy
فَرَغَ	Boşaldy	فَرَّغَ	Köp boşatdy
كَبُرَ	Ulaldy	كَبَّرَ	Köp ulaltdy
نَامَ	Uklady	نَوَّمَ	(Köp) uklatdy
نَظَفَ	Tämiz boldy	نَظَّفَ	Tämizledi, ap-arassa etdi
ذَكَرَ	Ýatlady	ذَكَّرَ	Ýatlatdy, öwrän-öwran gaýtalady
نَبَّهَ	Duýduryş berdi	فَرَّقَ	Tapawutlandyrdy, aratapawutlandyrdy

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

عَلَّمُوا	عَلَّمَا	عَلَّمَ	Öwretdi	III şahs
عَلَّمْنَ	عَلَّمَتَا	عَلَّمَتْ		III şahs
		عَلَّمْتَ...		II şahs

Häzirki zaman işliginiň maglumyň ýöňkemede üýtgeýşi

يُعَلِّمُونَ	يُعَلِّمَانِ	يُعَلِّمُ	öwredýär	III şahs
يُعَلِّمْنَ	تُعَلِّمَانِ	تُعَلِّمُ		III şahs
		تُعَلِّمُ...		II şahs

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

عُلِّمُوا	عُلِّمَا	عُلِّمَ	Öwredildi	III şahs
عُلِّمْنَ	عُلِّمَتَا	عُلِّمَتْ		III şahs
		عُلِّمْتَ...		II şahs

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

يُعَلَّمُونَ	يُعَلَّمَانِ	يُعَلَّمُ	Öwredilýär	III şahs
يُعَلَّمْنَ	تُعَلَّمَانِ	تُعَلَّمُ		III şahs
		تُعَلَّمُ...		II şahs

Buýrugy: يُعَلِّمُ işliginden - عَلِّمْ (ع+لِّ+مْ) =öwret görnüşinde ýasalýar.

Ortak işligi: يُعَلِّمُ işliginden - مُعَلِّمٌ (م+عَ+لِّ+مٌ) =öwrediji (mugallym) formasynda ýasalýar.

Ortak işligiň gaýdymy: “مُعَلَّمٌ” (مُ+عَ+لَّ+مٌ) =öwredilen formasynda ýasalýar.

Bellik: Tefgyl babynyň masdary “تَفْعِيلٌ ” (تَ+فْ+عِ+يْ+لٌ) görnüşinde ýasalýar. Ýöne ahyry gowşak bolan kem işliklerde (nakys) we üçünji harpy hemze bolan işliklerde “تَفْعِلَةٌ ” görnüşinde “taýy-merbutanyň” (ة) ulanylýandygyna gabat gelmek bolýar. Munda gymyldy-hereketi sözlemiň hakyky eýesi däl-de, onuň tabşyrmagy bilen başga biri tarapyndan edilendigi (edilýändigi, edilmelidigi) bildirilýär.

Ahyry “ýa” (ى) harpy bilen gutarýan tefgyl babynyň kem (nakys) görnüşi

Öten zaman işligi		wezipelendirdi	وَلَّى
Häzirki zaman işligi	يُوَلِّي	Işligiň nämälim formasy	تَوْلِيَةٌ
Ahyrky harpy üstünli (mansup) formasy	يُوَلِّيَ	Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	وُلِّيَ
Ahyrky harpy säkinli (mejzum) formasy	يُوَلِّ	Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُوَلَّى

Buýrugy	وَلِّ	Mansup häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُوَلِّيَ
Ortak işlik	مُوَلٍّ	Ahyrky harpynyň säkinlisiniň (mejzum görnüşiniň) gaýdym derejesi	يُوَلِّ
Ortak işligiň gaýdymy	مُوَلًّى		

Mysallar:

1. ماذاَ يَفْعَلُ الْمُعَلِّمُ ظُهْرَ الْجُمْعَةِ ؟ يُؤَدِّي دُرُوسَهُ . كَيْفَ يُؤَدِّي الْمعلمُ دروسهُ ؟ يُؤَدِّي الْمعلمُ دروسهُ فِي خُشُوعٍ .

2. أَلاَ يُؤَدِّي الْمُعَلِّمُ دروسهُ فِي خُشُوعٍ؟ بَلَى ، يُؤَدِّي دروسهُ فِي خُشُوعٍ.

3. هَلْ تُؤَدِّي دروسكَ فِي خُشُوعٍ ؟ نَعَمْ ، أُؤَدِّي دروسِي فِي خُشُوعٍ .

4. هَل اِسْتَطَاعَا أَنْ يُؤَدِّياَ الْعَمَلَ ؟ نَعَمْ ، أَمْكَنَهُماَ أَداَؤُهُ.

5. وَحَّدَ العلمُ الْحديثُ بَيْنَ الْتُرْكُمَان

6. بَلَّغَ المعلمُ رِساَلَةَ المدير لِلتَّلاَميذِ.

7. مَنْ أَسَّسَ الْمَذْهَبَ الْماَلِكِيَّ ؟

8. هُدِّدَ ابْنُ سِيناَ بِالْقَتْلِ.

9. يُعَلِّمُ هَذاَ الْمُعَلِّمُ تَلاَمِيذَهُ الْقُرْآنَ وَ الْحَدِيثَ وَ الْفِقْهَ

10. ماَ الْعِلْمُ الَّذِي تُفَضِّلُهُ كَثِيراً ؟

11. مَنْ تُعَلِّمُكِ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ ؟

12. يُيَسِّرُ اللهُ الأَمْرَ لَهُ

13.أُؤَدِّي الدروس دائِماً فِي الْصَّفِّ.

14. تُنَظِّفُ الْبِنْتَانِ الْغُرْفَةَ لأَنَّهُماَ نَشيطَتاَنِ

15. وَدَّعَ عُمَرُ عَدَداً كَبِيراً مِنَ الْمُساَفِرِينَ .

16.يُؤَدِّي التُّرْكُمانُ زَكاَةَ الْفِطْرِ صَباَحَ الْيَوْمِ الأَوَّلِ مِنْ شَواَّل

17. سَأُقَدِّمُ لَهاَ قَلَماً قَيِّماً .

18. أَدِّي واَلِدِي الصَّدَقَةَ .

19. اَلصَّدَقةُ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُحْتاجٍ .

20. أَدِّي واَلِدِي الصَّدَقَةُ لأَنَّهاَ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُحتاجٍ .

21. ماَ هِواَيَتُكَ الْمُفَضَّلَةُ ؟

22. هَذاَ الراَّدْيُو جَمِيلٌ .

23. هَياَّ نَدَّخِرَ لِنَشْتَرِيهِ .

24. كَمْ يُكَلِّفُكَ هَذاَ الراَّدْيُو ؟ يُكَلِّفُنِي عَشَرَةَ دناَنِيرَ .

25. فِي بَعْضِ بِلاَدِ الْعاَلَمِ يُكَلِّفُ الْمُدَرِّسُونَ التَّلاَمِيذَ الصِّغاَرَ بِواَجِباَتٍ كَثِيرَةٍ .

26. ماَ مِقْداَرُ الْواَجِبِ تُؤَدِّيهِ كُلَّ يَوْمٍ ؟

27. لِماَذاَ لَمْ تَعْمَلْ واَجِبَكَ؟ سُؤاَلٌ أَسْمَعُهُ كَثِيراً مِنْ واَلِدَيَّ.

28. اَلأُمَّهاَتُ يُجَهِّزْنَ الأَطْعِمَةَ

29. هَذِهِ الْمَدْرَسَةُ مُنَظَّمَةٌ

30. هِيَ أَكْثَرُ الْمَدارِسِ تَنْظِيماً.

Terjimesi:

1. Anna güni öýlän mugallym näme edýär? Ol sapagyna taýýarlyk görýär. Mugallym sapagyny nähili ýerine ýetirýär? Mugallym sapagyny üns bilen ýerine ýetirýär.
2. Mugallym sapagyny üns bilen etmeýärmi? Tersine, ol sapagyny üns bilen ýerine ýetirýär.
3. Sen sapagyňy üns bilen edýäňmi? Hawa, men sapagymy üns bilen ýerine eýtirýärin.
4. Ikisi bilelikde işlerini edip bildilermi? Hawa, ol ikisi onuň hötdesinden geldiler.
5. Häzirki zaman ylmy türkmenleri jebisleşdirdi. Mugallym müdiriň hatyny okuwçylara ýetirdi.
6. Mäliki mezhebini kim esaslandyrdy? Ibn Sina ölüm howpy bilen gorkuzyldy.
7. Mugallym okuwçylaryna Kuran, hadys we fykyh öwredýär.
Iň gowy görýän ylym haýsysy?
8. Saňa kim arap dilini öwredýär?
Alla onuň işini aňsatlaşdyrsyn.
Derslerimi hemişe synpda edýärin.
9. Iki gyz otagy tämizleýär, çünki olar işeňňir.
Omar köp sanly myhmany ugratdy.
10. Türkmenler şowwal aýynyň ilkinji günlerinde pitre sadakasyny (fytyr zekatyny) berýärler.
Oňa gymmat baha galam sowat etmekçi.
11. Kakam haýys-sahabat işini etdi.
Haýys-sahabat işi her bir mätäje parzdyr.
Kakam haýys-sahabaty her mätäje parz bolandygy üçin etdi.
12. Seniň höwes edýän zadyň näme?
Bu radio juda oňat.
Geliň, ony satyn almak üçin (pul) jemläliň.
Bu radio saňa näçä düşer? Maňa on manada düşer.
13. Dünýäniň käbir ülkelerinde mugallymlar kiçi synp okuwçylaryny köp ýumuş tabşyrýarlar.
Her gün ýerine ýetirýän ýumuşyň (hökmany) mukdary näçe?
14. Näme üçin ýumuşyňy etmediň? Bu sowal kakamdan köp işidýän soragym.
15. Ejeler nahar taýýarlaýarlar.
Bu mekdep tertipli.
Ol mekdepleriň iň tertiplisidir.

Mufagala babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(مُفَاعَلَة)

Süläsi goşma ýa-da düzme (mezit) işliklerden “مُفَاعَلَة” müfagala baby

Süläsi müjerret işligiň faul-fygyl bilen aýnul-fygylyň arasyna elif “ا” işlik ýasaýjy goşulmanyň goşulmagy bilen ýasalýar. “كَتَبَ ” ýazdy “كَاتَبَ” ýazyşdy.

Işligiň nämälim formasy		**Häzirki zaman formasy**	**Öten zaman formasy**
فِعاَلٌ	مُفَاعَلَةً	يُفَاعِلُ	فَاعَلَ
كِتاَبٌ	مُكَاتَبَةً	يُكَاتِبُ	كَاتَبَ
Ýazyşmak		Ýazyşýar	Ýazyşdy

Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň içinde iki sany masdara eýe bolan ýeke-täk galyp. Haýsy masdaryň giňden ulanylýandygyny anyklamak üçin çeper eserlerden we ylmy işlerden peýdalanmaly bolýar.

Maksady: Esasan haýsydyr bir şahsyň beýlekisine bolan täsirini bildirýän müteaddy (täsirini geçirýän, mefgul alýan) galyplardan biri. Umumy görnüşde şu manylarda ulanylýar:

1. Suýektiň (fagylyň) obýekte (mefgula) bolan gatnaşygyny we şol gatnaşygyň aýratynlygyny bildirýär.

حَسُنَ	ýagşy, oňat boldy	حاَسَنَ	birine ýagşylyk, gowulyk etmek

2. Doldurgyç (mefgulyna) jer harpy bilen baglanyşyp gelýän işlikler bu galyba geçirilende predlogsyz (jer harpysiz) birigýär. Kä halatlarda ikitaraplaýyn işleşmegi we bilelikde amala aşyrmagy aňladýar. Many taýyndan gymyldy-hereketiň birnäçe şahs tarapyndan bilelikde-şärikli ýerine ýetirilendigini, kömek bermegi, güýç synanyşmagy aňladýar.

قاَمَ عَلَى	Bir zada garşy aýaga galmak	قاَوَمَ	Garşy çykmak
شَرِكَ	Ortak bolmak, goşulyşmak	شاَرَكَ	Biri bilen şäriklik etmek

3. Üç harply işlik (süläsi) bir zada, obýekte gönümel özüniň täsirini ýetirýän bolsa bu galypdaky işligiň manysynyň obýekte täsirini ýetirmek ugrunda edilýän aladadan we zähmetden ybaratdygyny alamatlandyrýar.

سَبَقَ	Geçdi	سَابَقَ	Ýaryşty, geçdi
غَلَبَ	Ýeňdi	غَالَبَ	Ýeňmäge synanyşdy
فَرَقَ	Aýyrdy	فَارَقَ	Aýryldy
دَفَعَ	Kowdy	دَافَعَ	Gorady
حَرَبَ	Söweş sebäp boldy	حَارَبَ	Söweşdi
غَادَرَ	Aýrylyp gitdi	صَافَحَ	Salamlaşdy, elleşdi
قَتَلَ	Öldürdi	قاَتَلَ	Öldürmäge synanyşdy, söweşdi

4. Bu işlik iki kişiniň arasynda bilelikde edilen iş-hereketi bildirýär. **Mysal üçin:** يُكَاتِبُ خَالِدٌ جَمَالاً. Halyt Jemal bilen hat ýazyşýar. يُضَارِبُ خَالِدٌ جَمَالاً. Halyt Jemal bilen uruşýar.

Bellik: Kä halatlarda bir kişä ýöňkelip gelýän ýagdaýlary hem bolýar: “ قَاتَلَهُمُ اللهُ” Alla olary öldürdi, ýok etdi.

Öten zaman işliginiň formasy	دَافَعُوا ...	دَافَعَا	دَافَعَ	Gorandy
Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi	دُوفِعُوا ...	دُوفِعَا	دُوفِعَ	Goraldy
Häzirki zaman işligi	يُدَافِعُونَ..	يُدَافِعَانِ	يُدَافِعُ	Goranýar
Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُدَافَعُونَ..	يُدَافَعَانِ	يُدَافَعُ	Goralýar
Buýruk	دَافِعْ	Gora		
Ortak işlik	مُدَافِعٌ	Goraýyjy		
Ortak işligiň gaýdymy	مُدَافَعٌ	Goralýan		

Bellik: a. Müfagala babynyň aktiw (maglum) we gaýdym derejesi (meçhul) ötez zaman formasynyň uzadylyp aýdylýandygyna üns berilmelidir.

b. Ortasy gowşak we goşalandyrylan (muzagaf) mufagala babynyň öten zaman formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi**:** **“**ضَارَّ**”** zyýan berdi.

ضَارُّوا	ضَارَّا	ضَارَّ
ضَارَرْنَ	ضَارَّتَا	ضَارَّتْ
	...	ضَارَرْتَ

Ortasy gowşak we muzagaf mufagala babynynyň ýöňkemede üýtgeýşi:	**Ahyry nakys (gowşak) mufagala galyby**:
ضَارَّ zyýan berdi	نَادَى çagyrdy

Öten zaman	ضَارَّ	Öten zaman	نَادَى
Häzirki zaman	يُضَارُّ	Häzirki zaman	يُنَادِي
Mejzum formasy	يُضَارَّ – يُضَارِّ	Mansup formasy	يُنَادِيَ
Ortak işlik	مُضَارٌّ	Mejzum formasy	يُنَادِ
Ortak işligiň gaýdymy	مُضَارٌّ	Buýruk formasy	نَادِ
Masdarlar	مُضَارَّةٌ – ضِرَارٌ	Ortak işlik	مُنَادٍ
		Ortak işligiň gaýdymy	مُنَادًى
		Masdarlar	مُنَادَةً – نِدَاءاً
		Öten zaman işliginiň gaýdym	نُودِيَ

		derejesi	
		Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi	يُنادَى
		Mansup gaýdym derejesi	يُنادَ

Bellik: Bu galyp “ضَارَّ” arap dilinde uzyn çekimliniň yzyndan gelýän şeddeli harpa degişli ýeke-täk işlik galybydyr. Diňe uzyn “a” çekimlisi özünden soň şedde kabul edýär. Öten zaman gaýdym derejesi ýöňkemesinde şeddeli harplar açylýar. Beýleki ähli ýöňkemelerde aktiw derejesi (maglum) bilen gaýdym derejesiniň (meçhul) arasyndaky aratapawut näbelliligine galýar. Sözlemiň kontekstinden, baglanyşygyndan (siýak we sibakyndan), meseläniň barşyndan we häsiýetinden ýüze çykarylýar.

Mysallar:

1. خَدِيجَةُ تُراَجِعُ دُروُسَهاَ
2. هُوَ يُراَجِعُ دُروُسَهُ
3. عُمَرُ يُراَجِعُ دُروُسَهُ
4. نَحْنُ نُراَجِعُ دُروُسَناَ.
5. مَنِ الْمُساَفِراَنِ إِلَى الْمَدِينَةِ؟ اَلْواَلِدُ وَ الْخاَلُ مُساَفِراَنِ إِلَى الْمَدِينَةِ.
6. هَل يَسْتَطِيعُونَ أَنْ يُقابِلُوا الْوَزِيرَ
7. شاَهَدَتِ الْمُدَرِّساَتُ الْمَسْرَحِيَّةَ.
8. كَيْفَ نُعاَمِلُ الْمَرْأَةَ ؟
9. ماَ واَجِباَتُ الْمَرْأَةِ وَ حُقُوقُهاَ ؟
10. أَ كُنْتُمْ تُرِيدُونَ أَنْ تُشاَهِدُوا الْمُباَراَةَ ؟ لاَ لَمْ نَكُنْ نُرِيدُ مُشاَهَدَتَهاَ.
11. أَ كُنْتِ تُرِيدِينَ أَنْ تُقاَبِلِي الْمُدَرِّساَتِ ؟ لاَ ، لَمْ أَكُنْ أُرِيدُ مُقاَبَلَتَهُنَّ .
12. كَيْفَ كاَنَتِ الْمَرْأَةُ تُعاَمَلُ في العُصُورِ الوُسْطي ؟
13. كَيْفَ تُعاَمَلُ الْمَرْأَةُ فِي العَصْرِ الحَدِيثِ ؟
14. لَدَيَّ داَئِماً أَكْثَرُ مِنْ يَوْمٍ بِدوُنِ واَجِبٍ كُلَّ أُسْبُوعٍ
15. أَحْياَناً لاَ أَعْمَلُ واَجِبِي فَيُعاَقِبُنِي الْمُعَلِّمُ.
16. سَتُساَعِدُ الْبِنْتُ أُمَّهاَ في اعْداَدِ الْماَئِدَةِ
17. هُوَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بِأُمِّهِ.
18. يُحِبُّ جَعْفَرُ الْمُراَسَلَةَ وَ لَهُ أَصْدِقاَءُ كَثِيروُنَ
19. سَأَذْهَبُ إِلَى الْحَدِيقَةِ لِمُشاَهِدَةِ الْحَيَواَناَتِ.
20. شاَهَدَ عُمَرُ عَدَداً كَبِيراً مِنَ الْحَيَوَاناَتِ .
21. ماَذاَ يَفْعَلُ بَعْضُ النّاَسِ في الإِجاَزاَتِ الطَّوِيلَةِ ؟
22. يُفَضِّلُ بَعْضُ النّاَسِ السَّفَرَ لِمُشاَهَدَةِ بِلاَدٍ جَدِيدَةٍ
23. يُساَفِرُ بَعْضُ النّاَسِ في الإِجاَزاَتِ الطَّوِيلَةِ إِلَى بِلاَدٍ جَدِيدَةٍ.
24. مِنْ فَضْلِكَ ياَ زَوْجِي . ساَعِدْنِي فِي اعْداَدِ الْماَئِدَةِ . هَلْ تُساَعِدُنِي فِي إِعْداَدِ الْماَئِدَةِ ؟

25. هَلْ تَقْضِي وَقْتاً سَهْلاً أَمْ صَعْباً ؟

26. هَلْ يُساعِدُكَ الْوالِدانِ فِي عَمَلِ الْواجِبِ ؟

27. شاهِدْنِي أَثْناءَ مُباراةِ الْيَوْمِ . شاهِدِينِي أَثْناءَ مُباراةِ الْيَوْمِ .

27. عاقِبْنِي إِذاَ لَمْ أَسْمَعْ كَلامَكَ . عاقِبِينِي إِذاَ لَمْ أَسْمَعْ كَلامَكِ .

Terjimesi:

1. Hatyja derslerini gözden geçirýär.
2. Ol derslerini gözden geçirýär.
3. Omar derslerini gözden geçirýär.
4. Biz derslerimizi gözden geçirýäris.
5. Medinä iki sany sapara barýan kim? Kakasy we daýysy Medinä barýarlar.
6. Ministr bilen duşuşyp bilerlermi?
7. Aýal mugallymlar tiatr tomaşa etdiler.
8. Aýa nähili çemeleşýärsiňiz?
9. Aýalyň maşgalada wezipeleri we hukuklary nämelerden ybarat?
10. Futboly tomaşa etmek isleýerdiňizmi? Ýok, ony tomaşa etmek islemeýärdik.
11. Mugallymlar bilen duşuşmak isleýärdiňmi? Ýok, olar bilen duduşmak islemeýärdim.
12. Aýala orta asyrda nähili çemeleşilipdir?
13. Aýala häzirki döwürde nähili çemeleşilýär?
14. Her hepde hemişe ýumuşsyz birnäçe günüm bolýar.
15. Kä halatlarda ýumşuny etmeýärin. Şol sebäpden mugallym maňa temmi berýär.
16. Gyz ejesine saçagy taýýarlamaga ýardam berýär.
17. Ol ejesine bil baglaýanlardandyr.
18. Japar hat alyşmagy gowy görýär we onuň bir näçe dosty bar.
19. Haýwanlary görmek üçin haýwanat bagyna gitjek.
20. Omar köp sanda haýwan gördi.
21. Köp möhletli rugsatlarda käbir ynsanlar näme işleýärler?
22. Täze ýurtlary görmek üçin käbir ynsanlar sapara çykmagy gowy görýärler.
23. Käbir ynsanlar köp möhletli rugsatlarda täze ýurtlara sapara çykýarlar.
24. Haýyş, ýanýoldaşym! Saçagy taýýarlamaga maňa ýardam ber. Saçagy taýýarlamakda maňa ýardam berjekmi?
25. Wagtyň ýeňillik bilen ýa-da kynçylyk bilen geçýärmi?
26. Ejeň we kakaň ýumşuňy etmekde saňa ýardam berýärmi?
27. Bu gün futbol duşuşygynda (bu günki oýunda) maňa tomaşa et. (Yzyndaky sözlem birmeňzeş manyda terjime dilýär).
28. Sözüňe gulak asmasam maňa temmi ber. Yzyndaky sözlem birmeňzeş manyda terjime dilýär).

Infigal babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(اِنْفِعَال)

Üç harply işligiň asyl şekiline (süläsi müjerrede) iki sany harp goşulmak arkaly ýasalan goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler

Üç harply işligiň asyl şekiline (süläsi müjerrede) iki sany harp goşulmak arkaly ýasalýan bäş harply işlikler bäş aýratyn formada gabat gelýär. Olary tablisanyň kömegi bilen şeýle beýan etmek bolar.

Işligiň nämälim formasy	**Işligiň häzirki zaman formasy**	**Işligiň öten zaman formasy**
اِنْفِعَالاً	يَنْفَعِلُ	اِنْفَعَلَ
اِنْكِسَاراً	يَنْكَسِرُ	اِنْكَسَرَ
Döwülmek	Döwülýär	Döwüldi
اِفْتِعاَلاً	يَفْتَعِلُ	اِفْتَعَلَ
اجْتِمَاعاً	يَجْتَمِعُ	اِجْتَمَعَ
Jemlenmek	Toplanyýor	Gyzardy
اِفْعِلاَلاً	يَفْعَلُّ	اِفْعَلَّ
اِحْمِرَاراً	يَحْمَرُّ	اِحْمَرَّ
Gyzarmak	Gyzarýar	Kyzardy
تَفَعُّلاً	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ
تَعَلُّماً	يَتَعَلَّمُ	تَعَلَّمَ
Öwrenmek	Öwrenýär	Öwrendi
تَفَاعُلاً	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ
تَبَاعُداً	يَتَبَاعَدُ	تَبَاعَدَ
Uzaklaşmak	Uzaklaşýar	Uzaklaşdy

Infigal babynyň many aýratynlygy
(اِنْفِعَالٌ)

"**اِنْفِعَالٌ**" infigal baby **üç harply işligiň asyl şekiline (**süläsi müjerrediň) başyna "إِ+نْ" işlik ýasaýjy harplaryň goşulmagy bilen ýasalýar. Formasy taýdan aktiw, ýöne manysy tarapdan gaýdym derejesiniň manysyny aňladýar.

Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zaman işligi**
اِنْفِعَالاً	يَنْفَعِلُ	اِنْفَعَلَ
اِنْكِسَاراً	يَنْكَسِرُ	اِنْكَسَرَ
Döwülmek	Döwülýär	Döwüldi

Maksady: Bu işlik gurluşy taýdan işligiň özlük derejesini (mutawagat) ýasamak üçin ulanylýar. Işligiň özlük derejesi (mutawagat) täsirini geçirýän (müteaddy) işligiň doldurgyja (mefgul) ýetiren täsirini kabul etmekligidir. Umuman bu ölçegde gelýän işlikler täsirini geçirmeýän işlikler (lazym) toparyna degişli bolýar we hemişe duýgulaýyn, ýagny maddy emele gelişi beýan edýär. Muňa türkmen dilinde özlük derejesi diýlip atlandyrylýar. Özlük dereje diýilmeginiň sebäbi bu goşulmany kabul eden işliklerde iş-hereket subýektiň hut özi tarapyndan, özi üçin

ýerine ýetirilýär. Türkmen dilindäki gaýdym derejesiniň wezipesini hem ýerine ýetirýär. Gaýdym derejesi täsirini geçirýän işliklerden-de, geçirmeýän işliklerden-de ýasalyp bilinýär.

Mysal:

كَسَرْتُ الزُّجاجَ فَانْكَسَرَ.	Aýnany döwdüm ol hem döwüldi.
قَطَّعْتُ الْحَبْلَ فَانْقَطَعَ.	Ýüpi bölek-bölek edip kesdim ol hem kesildi.

“اِنْفِعَالٌ ” babyndan gelip çykan işliklere mysallar

Öten zaman formasy	Manysy	Öten zaman formasy	Manysy	Öten zaman formasy	Manysy
كَسَرَ	Döwdi	أَكْسَرَ	Döwdürdi	اِنْكَسَرَ	Döwüldi
فَتَحَ	Açdy	اَفْتَحَ	Açdyrdy	اِنْفَتَحَ	Açyldy
غَلِقَ	Kapady	أَغْلَقَ	Kapatty	اِنْغَلَقَ	Kapandy

Öten zaman formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplügi	Ikiligi	Täkligi	Manysy	
اِنْكَسَرُوا	اِنْكَسَرَا	اِنْكَسَرَ	döwüldi	III şahs
اِنْكَسَرْنَ	اِنْكَسَرَتَا	اِنْكَسَرَتْ		III şahs
	...	اِنْكَسَرْتَ		II şahs

Häzirki zaman formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi

Köplügi	Ikiligi	Täkligi	Manysy	
اِنْكَسَرُوا	اِنْكَسَرَا	اِنْكَسَرَ	Döwüldi	III şahs
اِنْكَسَرْنَ	اِنْكَسَرَتَا	اِنْكَسَرَتْ		III şahs
	...	اِنْكَسَرْتَ		II şahs

“اِنْفِعَالٌ” babynyň özi gaýdym derejesiniň manysyny bildirip gelýändigi üçin öten zaman we häzirki zaman formasynyň gaýdym derejesi ulanylmaýar.
Buýrugy: “يَنْكَسِرُ” döwüler, “اِنْكَسِرْ ” döwül.

Köplügi	Ikiligi	Täkligi	Manysy
اِنْكَسِرُوا	اِنْكَسِرَا	اِنْكَسِرْ	Döwül
اِنْكَسِرْنَ	اِنْكَسِرَا	اِنْكَسِرِي	

Ortak işligi: “يَنْكَسِرُ ”işliginden “مُنْكَسِرٌ ” döwülen görnüşinde ýasalýar.

Üns beriň! Bu işligiň ortak işliginiň gaýdymy ulanylmaýar. Bu galypdaky işlikleriň başdaky harpy wasyl hemzesi bolandygy sebäpli geçilip gidilen ýagdaýynda okalmaýar.

وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ.	We aý ýaryldy

(Galam döwüldi) كُسِرَ الْقَلَمُ	(Galam döwüldi) اِنْكَسَرَ الْقَلَمُ

Ýokardaky iki sözlemiň arasyndaky aratapawut üç harply (süläsi) işligiň gaýdym derejesinde gürleýäniň aňynda işiň nämäniň hasabyna, nähili we kim tarapyndan amala aşyrylýandygy aýdyň ýüze çykýar. Infigal babynda bolsa bular göz öňünde tutulmaýar, esasy zat iş-hereketiň ýüze çykmagydyr.

Muzagaf işlikleriň infigal galyby		Infigal galybynyň kem işliginiň (nakysynyň) ýöňkemede üýtgeýşi	
Öten zaman işligi	ýaryldy اِنْشَقَّ	Öten zaman işligi	ýerlikli boldy, اِنْبَغَى eýerdi
Häzirki zaman işligi	يَنْشَقُّ	Häzirki zaman işligi	يَنْبَغِي
Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy üstün (mansup).	يَنْشَقَّ	Buýrugy	اِنْبَغِ
Häzirki zaman işliginiň ahyrky harpy säkin (mejzum).	يَنْشَقَّ – يَنْشَقِّ – يَنْشَقِقْ	Ortak işligi	مُنْبَغٍ
Ortak işligi	مُنْشَقٌّ	Ortak işligiň gaýdymy	مُنْبَغًى
Ortak işligiň gaýdymy	مُنْشَقٌّ	Işligiň nämälim formasy	اِنْبِغاءً
Işligiň nämälim formasy	اِنْشِقاَقٌ		

Iftigal babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(اِفْتِعَالٌ)

Iftigal baby öten zaman işliginiň başyna astynly hemze “اِ” we birinji harpyndan soň “تَ”, “te” harp goşulmasynyň goşulmagy arkaly ýasalýar. Indi bolsa mysallaryň üsti bilen bu baba degişli dürli işliklere seredip geçeliň:

Manysy	Işligiň nämälim formasy	Häzirki zaman işligi	Öten zaman işligi	Manysy	Üç harply (süläsi) bap-görnüş
Ölçeg	اِفْتِعَالٌ	يَفْتَعِلُ	اِفْتَعَلَ		
Jemlenmek	اِجْتِمَاعٌ	يَجْتَمِعُ	اِجْتَمَعَ	jemledi	جَمَعَ
Geçmek	اِنْتِقَالٌ	يَنْتَقِلُ	اِنْتَقَلَ	äkitdi	نَقَلَ
Synanyşmak	اِجْتِهَادٌ	يَجْتَهِدُ	اِجْتَهَدَ	işledi	جَهَدَ
Aýrylmak	اِفْتِرَاقٌ	يَفْتَرِقُ	اِفْتَرَقَ	aýyrdy	فَرَقَ

Köp gazanmak	اِكْتِسَابٌ	يَكْتَسِبُ	اِكْتَسَبَ	gazandy	كَسَبَ
Ýaýramak	اِنْتِشَارٌ	يَنْتَشِرُ	اِنْتَشَرَ	Ýaýratdy	نَشَرَ

Iftigal babynyň many aýratynlyklary.

1. Iftigal baby täsirini geçirýän işligini täsirini geçirmeýän işlige öwrülmegine hyzmat edýär.

Meselem: "جَمَعَ" işligi "jemledi" diýen manyny bildirýär. "جَمَعَ الْمُعَلِّمُ التَّلاَمِيذَ" sözlemi "Mugallym okuwçylary jemledi" diýlip terjime edilýär. "جَمَعَ" işligi iftigal babyna salnanda "اِجْتَمَعَ" formasyna eýe bolup, "jemlendi" diýen manyny aňladýar. Şunlukda اِجْتَمَعَ التَّلاَمِيذُ sözlemi "Okuwçylar jemlendi" diýen manysyny bildirýär. Bu sözlemde اِجْتَمَعَ işligi täsirini geçirmeýän işlik toparyna degişli bolup durýar. Görnüşi ýaly bu ýerde iftigal baby täsirini geçirýän işliginiň geçirmeýän işligine öwrülmegine hyzmat edipdir.

2. Iftigal baby işi edýäniň-subýektiň işjeňligini görkezýär.

Meselem: جَهَدَ "işledi" manysyny bildirýär. Bu işlik iftigal babyna girizip, اِجْتَهَدَ görnüşinde ýazylsa işligiň manysy "köp işledi, gaýrat edip işledi" manysyna eýe bolýar we subýektiň eden aladasyny, onuň işeňňirligini görkezýär.
Mysal üçin: "كَسَبَ" işligi "gazandy" manysyny bildirýär. Bu işlik iftigal babyna salynyp "اِكْتَسَبَ" diýilse, many "işläp, zähmet siňdirip gazandy" görnüşinde terjime edilýär we ýene-de subýektiň gaýratlydygyny görkezýär. Şoňa görä: "كَسَبْتُ الْمَالَ" "Mal-mülk gazandym" manasyny bildirýän bolsa, "اِكْتَسَبْتُ الْمَالَ" "Maly-mülki işläp gazandym" manysyny aňladýar.

Ifgylal babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(اِفْعِلاَلٌ)

"اِفْعِلاَلٌ" ifgylal baby

Üç harply (süläsi) öten zaman işliginiň başyna bir hemze getirilmek we ahyrky harpynyň şeddelenmegi bilen öten zaman işligi ýasalýar.

Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman**	**Öten zaman**
اِفْعِلاَلاً	يَفْعَلُّ	اِفْعَلَّ
اِحْمِرَاراً	يَحْمَرُّ	اِحْمَرَّ
gyzarmak	gyzarýar	gyzardy

Maksady: Bu işlik ulaltma derejesini (mubalaga) bildirmek üçin ulanylýar. Reňkler we kemçilikler ýaly sypatlaryň bu babyň galybyna salnyp, işlige öwürmek arkaly ýasalýar. Şeýlelikde manysyna ulaltma we çenden-aşalyk gazandyrýar. Ýagny reňlerdäki we kemçiliklerdäki aşalygy bildirýär.

اِخْضَرَّتِ الأَشْجارَ.	Agaçlar ýapraklady

اِصْفَرَّ لَوْنُ الْمَرْأَةِ مِنَ الْمَرَضِ.	aýalyň reňki ýarawsyzlyk zerarly sarardy.
اِبْيَضَّ شَعْرُهُ.	Saçy ap-bak boldy, çap-çal boldy, agardy.
اِعْوَجَّتْ رِجْلُهُ.	Aýagy egreldi, çaýşardy.

Mysallar:

أَحْمَرُ	gyrmyzy	اِحْمَرَّ	gyzardy
اَعْوَجُ	egri	اِعْوَجَّ	egreldi
أَصْفَرُ	sary	اِصْفَرَّ	sarardy
اَحْدَبُ	bükür	اِحْدَبّ	bükürleşdi

Üns beriň! Ifgylal babynyň öten zaman we häzirki zaman formalarynyň gaýdym derejesi ulanylmaýar.

“إِفْعِلاَل” babynyň öten zaman formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi

اِحْمَرُّوا	اِحْمَرَّا	اِحْمَرَّ	gyzardy
اِحْمَرَرْنَ	اِحْمَرَّتَا	اِحْمَرَّتْ	
	…	اِحْمَرَرْتَ	

“إِفْعِلاَل” babynyň häzirki zaman formasynyň ýöňkemede üýtgeýşi

يَحْمَرُّونَ	يَحْمَرَّانِ	يَحْمَرُّ	gyzarýar
يَحْمَرِرْنَ	تَحْمَرَّانِ	تَحْمَرُّ	
	…	تَحْمَرُّ	

“إِفْعِلاَل” babynyň buýrugy

اِحْمَرُّوا	اِحْمَرَّا	اِحْمَرَّ	gyzar
اِحْمَرِرْنَ	اِحْمَرَّا	اِحْمَرِيِّ	

Ortak işlik: “مُحْمَرٌّ” gyzaran

Ortak işligiň gaýdymy: Üns beriň! Bu babyň ortak işliginiň gaýdymy we beýleki zaman formalarynyň gaýdy derejesi ulanylmaýar.

Iftigal babynyň many aýratynlygy
(اِفْتِعَالٌ)

Iftigal baby öten zaman işliginiň başyna astynly hemze “اِ ” we birinji harpyndan soň “ت” “te” harpynyň goşulmagy arkaly ýasalýar.

	Işligiň nämälim	Häzirki zaman işligi	Öten zaman işligi	Manysy	Üç harply görnüşi

	formasy				
Ölçeg	اِفْتِعَالٌ	يَفْتَعِلُ	اِفْتَعَلَ		
Jemlendi	اِجْتِمَاعٌ	يَجْتَمِعُ	اِجْتَمَعَ	Jemledi	جَمَعَ
Geçdi	اِنْتِقَالٌ	يَنْتَقِلُ	اِنْتَقَلَ	äkitdi	نَقَلَ
Gaýrat etdi, işledi	اِجْتِهَادٌ	يَجْتَهِدُ	اِجْتَهَدَ	Işledi	جَهَدَ
Aýryldy	اِفْتِرَاقٌ	يَفْتَرِقُ	اِفْتَرَقَ	Aýyrdy	فَرَقَ
Köp gazandy	اِكْتِسَابٌ	يَكْتَسِبُ	اِكْتَسَبَ	gazandy	كَسَبَ
Ýaýrady	اِنْتِشَارٌ	يَنْتَشِرُ	اِنْتَشَرَ	ýaýratdy	نَشَرَ

Iftigal babynyň gurluşy we many-mazmun taýdan aýratynlyklary.

1. Iftigal baby täsirini geçirýän işligi geçirmeýän işligine öwürmäge hyzmat edýär. Türkmen dilinde işligiň özlük derejesine gabat gelýär.

Meselem: **جَمَعَ** işligi “jemledi” manysyny bildirýär. **جَمَعَ الْمُعَلِّمُ التَّلاَمِيذَ** diýlende “Mugallym okuwçylary jemledi” diýen manyny aňladýar. **جَمَعَ** işligi iftial babyna salnyp, **اِجْتَمَعَ** görnüşinde ýazylanda türkmen diline “jemlendi” diýlip terjime dilýär. **اِجْتَمَعَ التَّلاَمِيذُ** sözlemi “Okuwçylar jemlendi” diýen manyny bildirýär. Bu sözlemde **اِجْتَمَعَ** işligi täsirini geçirmeýän işlikler toparyna degişlidir. Görnüşi ýaly, iftigal baby täsirini geçirýän işligi geçirmeýän işlige öwürmäge hyzmat edipdir.

2. Iftigal baby, işi edýäniň, has takygy subýektiň eden işinde artykmaç aladany sarp edendigini, zähmet siňdirendigini görkezýär. Meselem: **جَهَدَ** “işledi” manysyny bildirýär. Bu işlik iftigal babyna öwrülip **اِجْتَهَدَ** diýilse, “juda köp işledi, gaýratyny siňdirdi” görnüşinde mana eýe bolýar we işi edýäniň gaýratkeşligini alamatlandyrýar.

Ýokardaky setirlerde sanalyp geçilenlerden ugur alynsa **كَسَبَ** işliginiň “gazandy” diýen manysyny bildirýändigini görmek bolýar. Bu işlik iftigal babyna öwrülip, “**اِكْتَسَبَ**” görnüşinde ýazylsa, onda işligiň manysy “işläp, zähmet siňdirip gazandy” diýlip terjime edilýär we işi edeniň irginsizligini, yzygider aladalanýandygyny görkezýär. Şoňa görä: “**كَسَبْتُ الْمَالَ** ” sözlemi “Men mal-mülk gazandym” manasyny bildirýän bolsa, “**اِكْتَسَبْتُ الْمَالَ** ” “Maly-mülki der döküp gazandym” manasynda terjime edilýär.

Özlük derejesinde gelmek bilen (täsirini geçirýänden geçirmeýäne öwrülen işlik), täsirini geçirýän işligiň täsiriniň, ýöneliş düşümiň doldurgyjynda (mefguly-bihde) ýüze çykypdyr.

Şonuň üçin:

a. Täsirini geçirýän işlik täsirini geçirmeýän işlige öwrülýär.

b. Täsirini geçirýän işligiň ýöneliş düşümiň doldurgyjy (mefguly-bihi), bu ýerde täsirini geçirmeýän işligiň subýekti bolup gelýär. Arap dilinde işligiň gaýdym derejesiniň ornuna “lazym” adalgasy ulanylýar. “Lazym” hökmany bolmagy,

gaýragoýulmasyzlygy bildirýär. Bir zat başga bir zatdan düýbünden aýratyn bolman, onuň bilen bilelikde we hemişe bolýandygyny aňladýar. Gerekli bolmak we hökmany bolmak manylaryny düzüminde jemleýär.

Mysal: **“كَسَرْتُ الزُّجَاجَ فَانْكَسَرَ الزُّجَاجُ”** **“**aýnany döwdüm, şol aýna yz ýanyndan döwüldi” sözleminde “**كَسَرَ**” täsirini geçirýän işlik, döwmek işiniň ýerine ýetirilýändigini alamatlandyryp gelipdir. Bu işiň edilmegi bilen ýöneliş düşümiň doldurgyjynda (mefguly bihde, ýagny aýna ýetiren täsiri) netije (döwülme) emele gelipdir. Bu netijede (ýagny aýnanyň döwülmäni kabul etmekligi) işligiň özlük derejededigi (işligiň gaýdym derejesi) ýüze çykýar. “Mutawagat” (arap dilbiliminde işligiň özlük derejesi mutawagat adalgasy bilen beýan edilýär) bildirmek üçin täsirini geçirýän işligiň geçirmeýän formasyna öwrülmelidir. Bu ýerde “**فَ**” harpyndan öňki sözlem sebäp, yzyndaky bolsa gutulgysyz ýagdaýda kabul edilen netije ýa-da hasyl bolan hadysa hökmünde kabul edilýär. Mütawagat bilen täsirini geçirmeýän işligiň arasyndaky aratapawut lazym işliginde edilen iş subýektiň özi bilen çäklenýär. Mutawagat görnüşinde edilen iş ýöneliş düşümdäki doldurgyçda (mefgul bihde) ýüze çykýar.

Işligiň şäriklik derejesi (müşareket) subýekt bilen ýöneliş düşümiň doldurgyjynyň (mefguly bihiň) birek-birege gatnaşygynda şol bir işiň şärikleşe, bilelikde amala aşyrylmagydyr. Bu ýagdaýda işiň başlamagynyň sebäpkäri subýekt çykyş edýär, onuň bilen gatnaşykda bolsa doldurgyç (mefgul) çykyş edýär.

2. Iftigal: “اِفْتَعَلَ يَفْتَعِلُ اِفْتِعَالاً **”**

Iftigal babyna degişli mysallar: “**اِجْتَمَعَ يَجْتَمِعُ اِجْتِمَاعاً**” jemlendi, ýygnanyşdy. Morfologiýa (sarf) kitablarynda berilýän maglumatlar üç harply (süläsi) müjerret işliginiň başyna hemze we faul-fygyl bilen aýnul-fygylyň arasyna “**تَ** ” goşulmak arkaly ýasalýar.

Üç harply işligiň bu galyba salynmagynyň esasy maksady:

1. Infigal baby ýaly işligiň özlük derejesini (mutawagaty) aňlatmak üçin ulanylmagy we täsirini geçirýän (müteaddy) işligiň doldurgyjynyň (mefgulynyň) işligi kabul etmekligidir.

2. Işligiň şäriklik derejesi (müşareket) üçin ulanylmagy.

3. Täsirini geçirmeýän (lazym) işligini täsirini geçirýän (müteaddi) işligine öwürmäge hyzmat etmekligi.

4. Käbir işliklerde islegi, arzuwy, gaýrat etmeklgi bildirmek üçin ulanylmagy.

5. Haýsydyr bir zadyň kabul edilmegini bildirmek üçin ulanylmagy.

6. Islendik zady edinmekligi bildirmegi üçin atdan işlik ýasamakda peýdalanylmagy.

Iftigal babybyň seýrek duş gelýän manylary:

1-nji mysal:

رَبَّنَآ ءَامَنَّا بِمَآ أَنْزَلْتَ وَ اتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ

Eý, Rebbimiz! Indereniňe iman etdik we Resulyňa tabyn bolduk. Bizi şaýatlar bilen bilelikde ýaz.

Bu sözlemde iftigal babynda gelen “اتَّبَعْنَا ” işliginde işligiň özlük derejesi (mutawagat) hem bar, şäriklik (müşareket) derejesi hem bar.

Edebi dilde ýygy ulanylýan “تَبِعَ” tabyn boldy eýelik düşümdäki sypatlary (yzafy sypatlary) we şoňa görä-de işlikleri islendik işiň başlanmagyna hyzmat edýän subýekte (fagylyna) sazlaşykda gelipdir (II bap-görnüş dogry işlik). Bu işlik köp ýerde aýlawly formada beýan edilen tabynlyk manysynda ulanylypdyr.

“اتَّبَعْنَا ” sözleminde işligiň özlük derejesi (mutawagat), onuň ahlagyny görelde edinen kişide görülýär we artykmaç/goşmaça bolup gelen elif harpy işligiň özlük derejesini (mutawagaty) alamatlandyrýar. Işligiň şäriklik derejesi (müşareket) bolsa Muhammet pygamberiň amallaryna eýerenlerde gabat gelýär we artykmaç bolup gelen “te” harpy şärikligi (müşareketi) alamatlandyrýar.

2-nji mysal: (اِذْدَكَرَ) IV bapdan ýasalan iftigal babynda “işligiň özlük (mutawagat) we şäriklik derejesinininiň (müşareket) many-mazmuny taýdan ýatlamak ýerlikli boldy” manysyny bildirýär.

(اِصْطَبَرَ) V bapdan ýasalan iftigal babynda “işligiň özlük (mutawagat) we şäriklik derejesinininiň many-mazmuny taýdan sabyr etdi” manysyny özünde jemleýär.

3-nji mysal:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللهَّ

“Eý, iman edenler! Alladan heder etseňiz….” sözleminde iftigal babynda gelen “ تَتَّقُوا “ şert işligi gaýdym derejesinde ulanylypdyr. Işligi gaýdym derejesinde göz öňünde tutulýan kadasyna görä sözlemiň ýöneliş düşüm doldurgyjy (mefulun bihi) bolan “ اللهَّ “ lafzy täsirini geçirmeýän (lazym) işligiň subýekti (fagyly) bolup gelipdir we aýatyň obýekti bolan mömin kişi heder etmeklige boýun bolan kişi hökmünde suratlandyrylypdyr.

Iftigal babynyň ýene-de bir aýratynlygy şu görnüşde-de beýan edilip biliner, ýagny mömin kişi heder etmegiň, sylagyň (takwalygyň) manysynam bilýär, nähili we näme üçin edilmelidiginem bilýär, üstesine-de ýaramazçylyklardan neneňsi goralmalydygyny ýürekden kabul edýär. Bu grammatik kadada ýol görkezijisi (mürşidi) bolmaýan kişiniň bolsa, hiç haçan özgeleri doly tanap bilmýändigi barada gürrüň edilýär.

Edebi çeşmelerde beýan edilen kyssany dinleýjiler üçin iftigal babynda “اِقْتَصَّ ” “hekaýa etdi”, “hekaýa gürrüň berdi” görnüşinde ulanylýar. Diňleýjiler hadysalary başdan geçirmeýändikleri üçin olar diňe pikirlenme arkaly düşünmäge synanyşmaly bolýarlar. Şol sebäpden iftigal babynda “Bilmeýän zadyňy bilen, akyl ýetirmeýän zadyňa akyl ýetiren wagtyň” diýen gizlin manylar we düşündirişler getirilýär. Bir tarapdan iftigal baby “bilýänem men däl, akyl ýetirýänem men dal, onda, men kim?” ýaly göçme manyly sowallaryň jogabyny düzüminde jemleýän häsiýete eýedir.

Iftigal babyna girýän üç harply (süläsi) işlikleriň kök harplarynda üýtgeşmeler bolup geçýär. Şol üýtgeşmelere degişli dürli kadalar we mysallar.

1. Üç harply (süläsi) işligiň kök harplaryndan biri “تَ” bolan işlikler bu baba girizilende galybyň “تَ” harpy bilen birigip şeddelenýär. Mysal üçin: “ يَتْبَعُ - تَبَعَ ” işligi, “اِتَّبَعَ ” eýerdi, tabyn boldy diýen mana eýe bolýar.

2. Üç harply işlikde (süläside) birinji harp “و ”, “ي”, we “ث ” bolup gelýänlerde, bu harplar öwrülýärler (arap dilinde harplaryňöwrülmek kadasyna “kalp etmek” diýilýär) we birek-birege goşulyşýarlar (morfologiýada harplaryň birek-birek bilen goşulyşmak kadasyna “idgam” diýilýär. Mysal üçin: “ يَجِدُ - وَجَدَ ”işliginden “اِتَّحَدَ” bitewileşdi we “يَيْسُرُ - يَسُرَ ” işliginden “اِتَّسَرَ” aňsatlaşdy we “ثَغَرَ ” işliginden “اِتَّغَرَ ” çaganyň dişleri çykdy diýen formalar ýasalýarlar.

3. Üç harply işlikleriň (süläside) birinji harpy “ط ”, “ظ ” we “د ” bolsa, bu harplar şeddelenýärler. Mysal üçin: “يَطْلُعُ - طَلَعَ ”işliginden “اِطَّلَعَ ” tapawutlandyrdy we “يَدْعُو - دَعَا ” işliginden “اِدَّعَى ” öňe sürdi we “ يَظْلِمُ - ظَلَمَ ” işliginden “اِظَّلَمَ ” zuluma döz geldi ýaly formalarda iftigal baby ýasalýar.

4. Üç harply işligiň (süläside) birinji harp “ذَ ” bolsa ol şeddeli “ذَّ ” ýaly ýazylýar. Mysal üçin: “يَذْكُرُ - ذَكَرَ” işliginden “اِذَّكَرَ ” ýatlady diýen iftigal baby gelip çykýar.

5. Üç harply işlikde (süläside) birinji harp “ص ”,” ض” bolsa galybyň “تَ ” harpy “ط ” harpyna öwrülýär. Mysal üçin: “يَصْحَبُ - صَحَبَ ” işliginden “اِصْطَحَبَ ” ýoldaş boldy we “ يَضُرُّ- ضَرَّ ”işliginden “اِضْطَرَّ ” mejbur boldy iftigal baby gelip çykýar.

6. Üç harply işligiň (süläside) birinji harp “زَ ” bolsa onda “تَ ” harpy “د ” harpyna öwrülýär. Mysal üçin: “يَزْهَرُ - زَهَرَ” işliginden “اِزْدَهَرَ ” gülledi görnüşli iftigal baby ýasalýar.

7. Üç harply işligiň (süläside) birinji harpy hemzeli işlikler aglaba ýagdaýda hemzeleriniň ýerleri üýtgeýändiklerine garamazdan saklanyp galýarlar. Mysal üçin: “يَأْمُرُ - اَمَرَ” işliginden “اِئْتَمَرَ ” jemlendi, ýygnanyşyk guraldy we “يَأْخُذُ - اَخَذَ ”işliginden bolsa “اِتَّخَذَ ” edindi, eýe boldy ýaly formada iftigal baby gelip çykýar.

Tefaggul babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(تَفَعُّل)

Goşma ýa-da düzme (mezit) işliklerden tefaggul baby

“تَفَعُّل” tefaggul baby

Üç harply (süläsi) işligiň öten zaman formasynyň başyna “تَ ” harpynyň girizilmegi we “aýnul-fygyly” şeddeli okamak arkaly ýasalýan işlige “tefaggul” işlik diýlip atlandyrylýar.

Işligiň nämälim formasy	Häzirki zaman	Öten zaman
تَفَعُّلاً	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ
تَعَلُّماً	يَتَعَلَّمُ	تَعَلَّمَ

öwrenmek	öwrenýär	öwrendi

Ulanylyş maksady: Tefaggul babyna girýän üç harply (sülási) işlik şol işligiň az-azdan belli bir basgançakdan we prosesden soň emele gelýändigini beýan edýär. Many taýdan süläsiniň kökündäki manysyna ýakyn manyny bildirýär.

عَلِمَ	bildi	عَلَّمَ	öwretdi	تَعَلَّمَ	öwrendi
نَزَلَ	indi	نَزَّلَ	inderdi	تَنَزَّلَ	indi

Tefaggul babynyň häzirki zaman formasynyň ýöňkemesinde işligiň başyna "ت" harpy iki gezek gelendigi üçin kä halatlarda biriniň düşürilýändigini görmek bolýar.

تَتَنَزَّلُ (indi) deregine تَنَزَّلُ

تَنَزَّلُ الْمَلاَئِكَةُ وَ الرُّوحُ	Perişdeler we ruh iner (Kadir, 4).

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

تَعَلَّمُوا	تَعَلَّمَا	تَعَلَّمَ	öwrendi
تَعَلَّمْنَ	تَعَلَّمَتَا	تَعَلَّمَتْ	
	...	تَعَلَّمْتَ	

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

تُعُلِّمُوا	تُعُلِّمَا	تُعُلِّمَ	öwrenildi
تُعُلِّمْنَ	تُعُلِّمَتَا	تُعُلِّمَتْ	
	...	تُعُلِّمْتَ	

Görnüşi ýaly öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýasalyşynda goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň ähli görnüşlerinde bolşy ýaly öten zaman işliginiň birinji harpy otur, ahyrkydan öňki harp bolsa astyn edilip ýasalýar.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

يَتَعَلَّمُونَ	يَتَعَلَّمَانِ	يَتَعَلَّمُ	öwrenýär
يَتَعَلَّمْنَ	تَتَعَلَّمَانِ	تَتَعَلَّمُ	
		تَتَعَلَّمُ...	

Häzirki zaman meçhulynyň ýöňkemede üýtgeýşi

يُتَعَلَّمُونَ	يُتَعَلَّمَانِ	يُتَعَلَّمُ	öwrenilýär
يُتَعَلَّمْنَ	تُتَعَلَّمَانِ	تُتَعَلَّمُ	
	...	تُتَعَلَّمُ	

Görnüşi ýaly häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi üçin häzirki zamany işligini ýasamakda ulanylýan goşulma harp otur edilip ýazylýar, ahyrky harpdan öňkisi bolsa üstün görnüşinde ýazylýar.

“تَفَعُّلْ” babynyň buýrugynyň ýöňkemede üýtgeýşi

تَعَلَّمُوا	تَعَلَّمَا	تَعَلَّمْ	öwren II şahs
تَعَلَّمْنَ	تَعَلَّمَا	تَعَلَّمِي	II şahs

Ortak işligi: “مُتَعَلِّمٌ” öwreniji

Ortak işligiň gaýdymy: “مُتَعَلَّمٌ” öwrenilen

Tefaggul babynyň kem işliklisiniň (nakysynyň) ýöňkemede üýtgeýşi.
“تَوَفَّى يَتَوَفَّى” - wepat boldy, öldi.

Öten zaman	تَوَفَّى	Işligiň nämälim formasy	تَوَفِّياً
Häzirki zaman	يَتَوَفَّى	Öten zaman gaýdym derejesi	تُوُفِّىَ
Buýruk	تَوَفَّ	Häzirki zaman gaýdym derejesi	يُتَوَفَّى
Ortak işlik	مُتَوَفٍّ	Gaýdym derejesi mansup	يُتَوَفَّى
Ortak işligiň gaýdymy	مُتَوَفىً	Gaýdym derejesi mejzum	يُتَوَفَّ

Bellik: Bu işligiň öten zaman formasy رَمَى işliginiň, ötez zaman işliginiň gaýdym derejesi رَضِيَ işliginiň gaýdym derejesine meňzeş ýöňkemede üýtgedilýär. Häzirki zaman يَرْضَى işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi bolsa يُرْضَى işligi bilen meňzeşlikde amala aşyrylýar.

Mysallar:

Aşakdaky tesktden görnüşi ýaly “ifgylal” baby az ulanylýan, “tefaggul” baby bolsa juda ýygy we köp ulanylýan işlik toparyna degişlidir.

1. قُمْ بِأَعْمَالِكَ دُونَ أَنْ تَنْتَظِرَ جَزاءَ عاجِلاً
2. لاَ تَتَوَقَّعْ جَزاءً عاجِلاً عَنْ كُلِّ عَمَلٍ تَقُومُ بِهِ.
3. قُمْ بِخِدَماتِكَ دُونَ أَنْ تَنْتَظِرَ شُكْراً ظاهِراً
4. لاَ تَتَوَقَّعْ شُكْراً ظاهِراً عَنْ كُلِّ خِدْمَةٍ تَقُومُ بِهاَ.
5. تَحَدَّثَ الصَّدِيقانِ طَوِيلاً
6. أَتَمَنَّى أَنْ تَكُونَ مِنَ النَّاجِحِينَ فِي الاِمْتِحانِ.
7. لِمَ تَأَخَّرَ الْمُدَرِّسُونَ الْيَوْمَ ؟
8. مِمَّنْ تَتَكَوَّنُ أُسْرَتُكَ ؟ تَتَكَوَّنُ عائِلَتِي مِنْ أَحَدَ عَشَرَ شَخْصاً.
9. اِسْتَيْقَظَ خالِدٌ مِنَ النَّوْمِ مُبَكِّراً ثُمَّ تَوَضَّأَ وَ تَناوَلَ الفَطُورَ
10. هُوَ يَتَمَنَّي أَنْ يَكُونَ مُهَنْدِساً.
11. هُوَ يُفَضِّلُ الْقِراءَةَ
12. تَفَضَّلِي ياَ أُمِّي تَناوَلِي الدَّواءَ أَوَّلاً ثُمَّ اشْرَبِ الْماءَ ثَانِياً .
13- لاَ تَتَأَخَّرِي في الْمَدْرَسَةِ
14. لاَ تَتَأَخَّراَ في الْمَدْرَسَةِ

15. لاَ تَتَأَخَّرْنَ فِي السُّوقِ
16. لاَ تَتَأَخَّرُوا في الْحَدِيقَةِ.
17. سَيَتَوَضَّأُ التَّلاَمِيذُ بالْماَءِ
18. أَنْتِ تَتَأَخَّرِينَ قَلِيلاً
19. أَهْلاً ياَ عَمِيِّ تَفَضَّلْ أُدْخُلْ . أَهْلاً وَ سَهْلاً.
20. تَفَضَّلْ، أُنْظُرْ هَلْ هَذِهِ حَقِيبَتُكَ . مَعْذِرَةً هَذِهِ لَيْسَتْ حَقِيبَتِي، هِيَ مِثْلُهاَ فِي اللَّوْنِ فَقَطْ.
21. تَعَجَّبَ إِبْرَاهِيمُ لأَنَّ هَذِهِ الْحَقِيبَةَ تُشْبِهُ حَقِيبَتَهُ . تَذَكَّرَ إِبْرَاهِيمُ أَخِيراً مَكَانَ حَقِيبَتِهِ.
22. هلْ تَتَحَدَّثُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّداً ؟ نَعَمْ أَتَحَدَّثُ الْعَرَبِيَّةَ جَيِّداً .
23. تَحَدَّثَ الْمُدَرِّسُ عَنِ العِلْمِ
24. قاَلَ الْوَلَدُ لأُمِّهِ "عِيدٌ مُبارَكٌ ياَ أُمِّي وَ أَرْجُوُ أَنْ تَكُونِي دائِماً بِخَيْرٍ وَ صِحَّةٍ جَيِّدَةٍ. قاَلَ لِواَلِدِهِ : "عِيدٌ سَعِيدٌ ياَ أَبِي وَ أَتَمَنيَّ أنْ تَكوُنَ دائِماً سَعِيداً.
25. أَتَناَوَلُ السَّحوُرَ قَبْلَ أَذاَنِ الصُّبْحِ
26. كَتَبَ الْمُدَرِّسُ أَسْماَءَناَ
27. اَلتِّلْمِيذاَتُ يَتَكَلَّمْنَ فِي الْفِناَءِ مَعَ الأُسْتاَذِ.
28. بَعْدَ الدرسِ تَحَدَّثَ الْمعلِّمُ عنْ فَوائِدِ العِلْمِ
29. هَذِهِ هِيَ هِواَيَتِي الْمُفَضَّلَةُ.

Terjimesi:

1. Gönümel hantamaçylyk garaşmazdan işleriňi berjaý et.
2. Edýän her bir işiňi gönümel hantamaçylykly etme.
3. Hyzmatlaryňy gönümel minnetdarlyk garaşman et.
4. Edýän her bir hyzmatyň üçin gönümel minnetdarlyga garaşma.
5. Iki ýoldaş uzak wagtlap gurleşdi.
6. Synagda üstünlik gazananlardan bolmagy dileýärin.
7. Mugallymlar bu gün näme üçin giç geldiler?
8. Maşgalaň agzalary kimlerden düzülen? Maşgalam on bir agzadan ybarat.
9. Halyt säher bilen ukudan turdy ol soň el-ýüz ýuwdy we ertirligini edindi.
10. Ol inžener bolmagy arzuw edýär.
11. Ol okumagy halaýar/ileri tutýar.
12. Al, ejejän, ilki bilen dermanyňy iç, soň (ikinji bolup) suwuňy iç.
13. Mekdepden giç galma.
14. Ikiňiz mekdepden giç galmaň.
15. Bazara geç girmäň.
16. Seýilgähe giç gitmäň.
17. Okuwçylar suw bilen el-ýüz alýarlar.
18. Sen az-owlak giýä galýarsyň.
19. Hoş geldin, agamjan, gel, gir. Hoş gördük.
20. Gel, seret, bu seniň el goşuňmy? Bagyşlaň, bu meniň el goşum däl, onuň diňe reňki meňzeş.
21. Bu el goşy öz el goşuna meňzändigi sebäpli Ybraýym geňirgendi. Ahyrynda Ybraýym el goşunyň ýerini ýadyana saldy.

22. Arap dilinde oňat gürläp bilýärmiň? Hawa, arap dilinde oňat gürleýärin.
23. Mugallym ylym barasynda gürrüň berdi.
24. Çaga ejesine: "Baýramyň mübärek bolsun. Hemişe sagdyn we gurat bolmagyňy arzuw edýärin, ejemjan diýdi. Kakasyna: "Baýramyň gutly bolsun, kakamjan, hemişe bagtyýar bolmagyňy arzuw edýärin" diýdi.
25. Ertirligimi ertir azanyndan öň edinýärin.
26. Mugallym atlarymyzy ýazyp aldy.
27. Okuwçylar howluda hojaýla konuşuýorlar.
28. Dersden soň mugallym ylmyň peýdasy barasynda gürrüň berdi.
29. Ynha, bu meniň saýlama gyzyklanmam.

Tefagul babynyň ýöňkemde üýtgeýşi
(تَفَاعُل)

Goşma ýa-da düzme (mezit) işliklerden tefagul baby
"تَفَاعُل" tefagul baby

Süläsi işligiň başyna bir "تَ " harpy bilen "faul-fygyl" bilen "aýnul-fygylyň" arasyna bir elif goşulmak arkaly ýasalýar.

Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman**	**Öten zaman**
تَفَاعُلاً	يَتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ
تَبَاعُداً	يَتَبَاعَدُ	تَبَاعَدَ
uzaklaşmak	uzaklaşýar	uzaklaşdy

Maksady: Bu bap-görnüş iki ýa-da has köp kişileriň arasyndaky hyzmatdaşlygy, şärikleşe iş geçirmekligi bildirýär.

تَبَاعَدَ خَالِدٌ وَجَمَالٌ.	Halyt we Jemal uzaklaşdy
تَصَالَحَ الْقَوْمُ.	Kowum (ol tire) ylalaşdy

"تَفَاعُل " Babyndan käbir işlikler ýasamalygy bildirýär.

Mysal:

مَرِضَ	hassalandy	تَمَارَضَ	ýalandan syrkaw boldy (syrkaw ýaly göründi)
مَاتَ	Öldi	تَمَاوَتَ	öli ýaly göründi
جَهِلَ	nadanlaşdy	تَجَاهَلَ	nadan ýaly göründi

"تَفَاعُل " Baby käte üç harply işligiň güýçlendirilen derejesiniň manasynda ulanylýar.

Mysal:

سَقَطَ	ýykyldy	تَسَاقَطَ	gaty ýykyldy

(تفَاعُل) Babynyň öten zaman işligininiň ýöňkemede üýtgeýşi:

تَبَاعَدُوا	تَبَاعَداَ	تَبَاعَدَ	uzaklaşdy
تَبَاعَدْنَ	تَبَاعَدَتَا	تَبَاعَدَتْ	
		تَبَاعَدْتَ ...	

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

تُبُوعِدُوا	تُبُوعِداَ	تُبُوعِدَ	uzaklaşyldy
تُبُوعِدْنَ	تُبُوعِدَتَا	تُبُوعِدَتْ	
	...	تُبُوعِدْتَ	

Görnüşi ýaly öten zaman işliginiň gaýdym derejesi ýasalanda şu kada eýerilýär, ýagny işligiň başyna goşulýan “تَ ” harpy bilen faul-fygyl otur arkaly ýazylýar, orta girizilýän elif “ا” harpy waw “و” harpyna öwrülýär we ahyrdakydan ikinji harp astyn edilip ýazylýar.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

يَتَبَاعَدُونَ	يَتَبَاعَدَانِ	يَتَبَاعَدُ	uzaklaşýar
يَتَبَاعَدْنَ	تَتَبَاعَدَانِ	تَتَبَاعَدُ	
		تَتَبَاعَدُ...	

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

يُتَبَاعَدُونَ	يُتَبَاعَدَانِ	يُتَبَاعَدُ	uzaklaşylyýor
يُتَبَاعَدْنَ	تُتَبَاعَدَانِ	تُتَبَاعَدُ	
	...	تُتَبَاعَدُ	

Bu babyň gaýdym derejesu juda seýrek ulanylýar.

Buýrugy

تَبَاعَدُوا	تَبَاعَدَا	تَبَاعَدْ	uzaklaş	II şahs
تَبَاعَدْنَ	تَبَاعَدَا	تَبَاعَدِي		II şahs

Ortak işligi: “مُتَبَاعِدٌ ” uzaklaşyjy

Ortak işliginiň gaýdymy: “مُتَبَاعَدٌ ” uzaklaşylan

Tefagul babynyň nakys görnüşlisiniň ýöňkemede üýtgeýşi: “تَنَاسَى ” unudan ýaly göründi.

Öten zaman	تَنَاسَى	Ortak işlik	مُتَنَاسٍ	Öten zaman	
Häzirki zaman	يَتَنَاسَى	Ortak işligiň gaýdymy	مُتَنَاسًى	Häzirki zaman	
Buýruk	تَنَاسَ	Işligiň nämälim formasy	تَنَاسٍ	Buýruk	

Mysallar:

1.اِشْتَرَى الرَّجُلُ دُكاَّنَيْنِ مُتَجاَوِرَيْنِ

2. إِنْ تَتَواَضَعْ يَحْتَرِمْكَ النَّاسُ.

3.مَتَى يَنْظُرِ الْمَرْءُ إِلَى الْحَياَةِ بِتَفاؤُلٍ يَنْجَحْ فِي التَّغَلُّبِ عَلَى مَتاَعِبِهاَ.

4.أَيْنَماَ تُصادِفْ مِنْ فَشَلٍ تَدْرُسْ أَسْباَبَهُ

5. ماَ تُقاَبِلْ مِنْ مَواَقِفِ الْحَياَةِ يُكْسِبْكَ الْخِبْرَةَ.

6. تَقاَبَلَ الْفَرِيقاَنِ

7. ماَ أَحْسَنَ أَنْ يَتَعاَوَنَ الناسُ. (.ماَ أَحْسَنَ تَعاَوُنَ الناسِ.)

8.اَلضُّيُوفُ يَتَناَوَلُونَ الطَّعاَمَ فِي الْمَطْعَمِ فَلاَ تَتَناَوَلاَهُ فِي غُرْفَتِكُماَ.

9.تَباَدَلَ الْفَرِيقاَنِ الأَماكِنَ

10. أَ كُنْتَ تُرِيدُ أَنْ تَتَناَوَلَ الطَّعاَمَ ؟ لاَ ، لَمْ أَكُنْ أُرِيدُ تَناَوُلَهُ.

Terjimesi:

1. Erkek adam birek-birege ýakyn iki sany dükan satyn aldy.
2. Pespäl bolsaň ynsanlar saňa hormat eder.
3. Ynsan haçan-da durmuşa ruhubelentlik bilen garasa ýadawlyklardan rüstem gelmegi başarar.
4. Haýsy ýerde rowaçsyzlyga duçar bolsaň sebäplerini seljer.
5. Ýaşaýşyň çäklerinde nämä sataşsaň saňa tejribe gazandyrar.
6. Iki topar duşuşdy.
7. Ynsanlaryň birek-birek bilen ýardamlaşmagy nähili ajaýyp. (Edil şol manyny bildirýän sözlem masdar bilen ýasalypdyr).
8. Myhmanlar garbakhanada nahar iýýär, ikiňiz otagyňyzda iýmäň.
9. Iki topar ýerlerini çalyşdy.
10. Nahar iýmek isleýärdiňmi? Ýok, nahar iýmek islemeýärdim.

Istifgal babynyň ýöňkemede üýtgeýşi
(اِسْتِفْعَال)

Asly üç harply işliklere üç sany harp goşulmak arkaly ýasalýan işlikler

Goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler: Asly üç harply üç sany harp goşulmak arkaly ýasalýan alty harply işlikler dört görnüşde gabat gelýär:

Işligiň nämälim formasy	Häzirki zaman işligi	Öten zaman işligi
اِسْتِفْعَالاً	يَسْتَفْعِلُ	اِسْتَفْعَلَ
اِسْتِغْفاَراً	يَسْتَغْفِرُ	اِسْتَغْفَرَ
Bagyşlanmagy soramak, geçirimlilik etmegi islemek	Bagyşlanmagy soraýar, geçirimlilik etmegi isleýär	Bagyşlanmagy sorady, geçirimlilik etmegi isledi
اِفْعِيعاَلاً	يَفْعَوْعِلُ	اِفْعَوْعَلَ
اِعْشِيشاَباً	يَعْشَوْشِبُ	اِعْشَوْشَبَ

Ýap-ýaşyl bolmak	Ýap-ýaşyl bolýar	Ýap-ýaşyl boldy
اِفْعِوّالاً	يَفْعَوِّلُ	اِفْعَوَّلَ
اِجْلِواَّزاً	يَجْلَوِّزُ	اِجْلَوَّزَ
(Düýeler) tiz ýöremek	(Düýeler) tiz ýöreýär	(Düýeler) tiz ýöredi
اِفْعِيلالاً	يَفْعاَلُّ	اِفْعاَلَّ
اِحْمِيراَراً	يَحْماَرُّ	اِحْماَرَّ
Gyp-gyzyl bolmak	Gyp-gyzyl bolýär	Gyp-gyzyl boldy

"اِسْتِفْعَال " istifgal baby

Öten zaman işliginiň başyna "إِسْتَ" ýagny " إ ", "س" we "ت" harplarynyň goşulmagy bilen ýasalýar.

		Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zaman işligi**
		اِسْتِفْعَالاً	يَسْتَفْعِلُ	اِسْتَفْعَلَ
خَرَجَ	den	اِسْتِخْرَاجٌ	يَسْتَخْرِجُ	اِسْتَخْرَجَ
		çykarmak	çykarýar	çykardy

Ulanylyş maksady: Hakyky ýa-da mejazy (göçme ýa-da aýlawly) manyda isleg-arzuw hem-de haýyş aňladýan sözlemlerde ulanylýar. Ýa-da bir ýagdaýdan beýleki bir ýagdaýa geçilýändigini alamatlandyrmakda ulanylýar.

غَفَرَ	bagyşlady, affetti	اِسْتَغْفَرَ	af, bagyş isledi
اِسْتَغْفَرْتُ اللهَّ.		Alladan bagyşlanma diledim.	
اِسْتَخْرَجَ خَالِدٌ الْمَالَ.		Halyt maly çykardy.	
اِسْتَحْجَرَ الطِّينُ.		Çamur taş kesildi.	

Görnüşi ýaly bu işlik kä halatlarda täsirini geçirýän, ýagny doldurgyç kabul edýän kä halatlarda bolsa täsirini geçirmeýän görnüşde ulanylýar. إِسْتِفْعَالٌ babynda ulanylýan işlikleriň haýsysynyň haýsydyr bir zat islelendigini ýa-da bir işe seçilendigini görkezmekde ulanylýar. Ýöne arap dilinde ýazylan eserlere ýa-da sözlüklere salgylanyp bilmek bolýar.

Mysallar:

عَلِمَ	bildi	اِسْتَعْلَمَ	bilmek isledi
غَفَرَ	bagyşlady, affetti	اِسْتَغْفَرَ	af, bagyş isledi
سَقَى	suw berdi	اِسْتَسْقَى	suw isledi
خَلَفَ	birinin ýerine geçti	اِسْتَخْلَفَ	halife seçildi
عَمِلَ	işledi, ýerine getirdi	اِسْتَعْمَلَ	çalyştyrdy, kullandy

إِسْتِفْعَال baby käbir işliklerde beýan edilýän sypatyň ynsanda gabat gelýändigini görkezýär. Mysal üçin:

حَسُنَ	ýagşy, oňat boldy	حَسَنٌ	ýagşy, oňat	اِسْتَحْسَنَ	ýagşy, oňat tapdy
قَبُحَ	bedroýlaşdy	قَبِيحٌ	çirkin	اِسْتَقْبَحَ	çirkin tapdy
ثَقُلَ	agyr boldy	ثِقِيلٌ	agyr	اِسْتَثْقَلَ	agyr tapdy

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

اِسْتَخْرَجُوا	اِسْتَخْرَجَا	اِسْتَخْرَجَ	çykardy
اِسْتَخْرَجْنَ	اِسْتَخْرَجَتَا	اِسْتَخْرَجَتْ	
	...	اِسْتَخْرَجْتَ	

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

أُسْتُخْرِجُوا	أُسْتُخْرِجَا	أُسْتُخْرِجَ	çykaryldy
أُسْتُخْرِجْنَ	أُسْتُخْرِجَتَا	أُسْتُخْرِجَتْ	
	...	أُسْتُخْرِجْتَ	

Öten zaman formasynda gaýdym derejesi astyn bolan elif “ا” harpy otur we “سْ” harpyndan soňky “ت” harpy otur görnüşinde ýasalýar.

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

يَسْتَخْرِجُونَ	يَسْتَخْرِجَانِ	يَسْتَخْرِجُ	çykarýar
يَسْتَخْرِجْنَ	تَسْتَخْرِجَانِ	تَسْتَخْرِجُ	
	...	تَسْتَخْرِجُ	

Häzirki zaman gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

يُسْتَخْرَجُونَ	يُسْتَخْرَجَانِ	يُسْتَخْرَجُ	çykarylyýor
يُسْتَخْرَجْنَ	تُسْتَخْرَجَانِ	تُسْتَخْرَجُ	
	...	تُسْتَخْرَجُ	

Görnüşi ýaly häzirki zaman gaýdym derejesi ýöňkemede üýtgeýşi beýleki mezidlerde bolandygy ýaly muzaraat harpy otur, sondan ikinji harpyň üstün okunmasy bilen ýasalýar.

Buýrugy

اِسْتَخْرِجُوا	اِسْتَخْرِجَا	اِسْتَخْرِجْ	çykar	II şahs
اِستَخْرِجْنَ	اِسْتَخْرِجَا	اِسْتَخْرِجِي		Muahtaba

Ortak işligi: “مُسْتَخْرِجٌ ” çykaryjy

Ortak işligiň gaýdymy: “مُسْتَخْرَجٌ” çykarylan

Istifgal galypynda ulanylýan mysal işlikler: اِسْتَيْقَنَ يَسْتَيْقِنُ اِسْتِيْقَانًا anyk, gutarnykly ynandy, **اِسْتَوْقَفَ يَسْتَوْقِفُ اِسْتِيْقَافًا duzurdy, saklady**

Istifgal galypynda ulanylýan muzagaf işlik		**Istifgal galypynda ulanylýan nakys işlik**	
Öten zaman	اِسْتَدَلَّ delil görkezdi	Öten zaman	اِسْتَسْقَى suw isledi
Häzirki zaman	يَسْتَدِلُّ	Häzirki zaman	يَسْتَسْقِي
Ortak işlik	مُسْتَدِلٌّ	Ortak işlik	مُسْتَسْقٍ
Ortak işligiň gaýdymy	مُسْتَدَلٌّ	Ortak işligiň gaýdymy	مُسْتَسْقىً
Işligiň nämälim formasy	اِسْتِدْلاَلٌ	Işligiň nämälim formasy	اِسْتِسْقاءً
Ahyrky harpy üstün (mansup) häzirki zaman işligi	يَسْتَدِلَّ	Ahyrky harpy üstün (mansup) häzirki zaman işligi	يَسْتَسْقِىَ
Ahyrky harpy säkin (mejzum) häzirki zaman işligi	يَسْتَدِلَّ – يَسْتَدْلِلْ	Ahyrky harpy säkin (mejzum) häzirki zaman işligi	يَسْتَسْقِ

Istifgal galypynda ulanylýan ejwef işlikler

Öten zaman işligi	اِسْتَقامَ dop-dogry boldy	Ortak işligiň gaýdymy	مُسْتَقامٌ
Häzirki zaman işligi	يَسْتَقِيمُ	Işligiň nämälim formasy	اِسْتِقامَةٌ
Buýruk	اِسْتَقِمْ	Ahyrky harpy üstün (mansup) häzirki zaman işligi	يَسْتَقِيمَ
Ortak işlik	مُسْتَقِيمٌ	Ahyrky harpy säkin (mejzum) häzirki zaman işligi	يَسْتَقِمْ

Mysallar:

1. اِسْتَلْقَى الْوَلَدُ عَلَى سَرِيرِهِ

2. اِسْتَيْقَظْتَ فِي أَحَدِ أَيَّامِ رَمَضانَ وَ أَنْتَ مَرِيضٌ جِداً . ماذاَ تَفْعَلُ ؟ أَذْهَبُ إِلَى طَبِيبٍ مَاهِرٍ وَ إِذاَ طَلَبَ مِنِّي أَنْ أُفْطِرَ أَسْمَعُ كَلاَمَهُ .

3. اِنْتَظَرَ الأَبْنَاءُ فِي الْمَطارِ لاِسْتِقْبَالِ أَبِيهِمْ

4. اِنْتَظَرَ الأَبْنَاءُ فِي الْمَطارِ لِيَسْتَقْبِلُوا أَباَهمْ.(اِنْتَظَرَ الأَبْنَاءُ فِي الْمَطارِ كَيْ يَسْتَقْبِلُوا أَباَهمْ . اِنْتَظَرَ الأَبْنَاءُ فِي الْمَطارِ حَتَّى يَسْتَقْبِلُوا أَباَهمْ.)

5. ذَهَبَ التَّلاَمِيذُ إِلَى الْمَعْمَلِ لِيَسْتَمِعُوا إِلَى الدَّرْسِ

6. سَيَسْتَخْرِجُ الْمُهَنْدِسُونَ الْبِتْرُولَ مِنَ الأَبَارِ.

7. نَحْنُ سَنَجْتَمِعُ لِلْقِراَءَةِ فِي مَكْتَبَةِ الْمَدْرَسَةِ

8.اِسْتَخْرَجَ الْمُهَنْدِسُونَ الْفَحْمَ.

9. أَ كَانَا يُرِيداَنِ أَنْ يَسْتَقْبِلاَ واَلِدَهُماَ لاَ، لَمْ يَكُوناَ يُرِيداَنِ اسْتِقْباَلَهُ.

10. اِسْتَدْعاَكَ الْمُدِيرُ لأَنَّكَ غِبْتَ عَنِ الْمَدْرَسَةِ أُسْبُوعاً قَضَيْتَهُ مَعَ واَلِدِكَ بِالْمُسْتَشْفَى، ماَذاَ تَفْعَلُ؟

11. هَلْ أَسْتَطِيعُ أَنْ أَسْتَعِيرَهُ ؟ نَعَمْ يُمْكِنُكَ اِسْتِعاَرَتُهُ

12. هَذاَ الاِسْتِبْياَنُ يُحاَوِلُ أَنْ يَعْرِفَ رَأْيَكَ فِي الْواَجِبِ الْمَنْزِلِيِّ.

13. تَسْتَقْبِلُ فاَطِمَةُ أَخَواَتِهاَ لأَنَّهُنَّ قادِماَتٌ

14. هُوَ يَجْلِسُ خَلْفَ الطاَّوِلَةِ وَ يَسْتَمِعُ إِلَى الرَّادْيُو.

15. إِسْتَعِداًّ لِلسَّفَرِ . هَلْ هُماَ يَسْتَعِداَّنِ لِلسَّفَرِ ؟ نَعَمْ، هُماَ مُسْتَعِداَّنِ لِلسَّفَرِ – هُماَ يَسْتَعِداَّنِ الآنَ لِلصَّلاَةِ.

16. هُمْ يَسْتَعِدُّونَ الآنَ لِلنَّوْمِ

17. أَنْتِ تَسْتَعْمِلِينَ أَلْواَناً جَمِيلَةً

18. مَنْ تُساَعِدُ ؟ أُساَعِدُ صَدِيقَيَّ.

19. مَتَى تَسْتَيْقِظُ يَوْمَ الْجُمْعَةِ ؟

20. عاَدَةً أَسْتَيْقِظُ مُبَكِّراً في الساَّدِسَةِ صَباَحاً تَقْرِيباً .

21. أَسْتَيْقِظُ مِنَ النَّومِ ثُمَّ أَقْرَأُ الْكتابَ.

22. يُحِبُّ الناَّسُ الإِجاَزاَتِ لأَنَّهُمْ يَسْتَرِيحُونَ فِيهاَ مِنْ تَعَبِ الْعَمَلِ

23. اَلتَّلاَمِيذُ يَسْتَذْكِرُونَ دُرُوسَهُمْ فِي الْمَنْزِلِ.

24. اَلاْمُّ دُعاَءُها مُسْتَجاَبٌ

25. يُسْتَقْبَلُ الضُّيُوفُ بِالاِحْتِراَمِ

26. اَلضُّيُوفُ مُسْتَقْبَلُونَ بِالاِحْتِراَمِ.

27. مَنْ يَرْغَبْ فِي تَقْدِيرِ زُمَلاَئِهِ وَ رُؤَساَئِهِ يَسْتَمِرَّ فِي أَداَءِ عَمَلِهِ عَلَى الْوَجْهِ الأَكْمَلِ.

Terjimesi:

1. Çaga düşegine uzandy.
2. Ramazan günleriniň birinde oýansaň we juda syrkaw bosaň näme edersiň?
3. Tejribeli lukmana giderin, eger meniň oraza tutmagymy maslahat berse onuň sözüne gulak asaryn.
4. Ogullary kakalaryny garşy almak üçin howa menzilinde garaşdylar. (Yzyndaky sözlemler edil şol manyda terjime edilýär).
5. Okuwçylar dersi diňlemek üçin laboratoriýa gitdiler.
6. Inženerler guýulardan nebit çykarlar.
7. Biz mekdebiň kitaphanasynda okamak üçin toplanarlar.
8. Inženerler kömür çykardy.
9. Ikisi kakalaryny garşy almak isleýärdilermi? Ýok, ony garşy almak islemeýärdiler.
10. Kakaň bilen hassahanada geçiren bir hapdelik gelmediň sebäpli (bir hepde mekdepde bolmadygyň üçin) müdir seni çagyrdy, näme etmekçi?
11. Ony wagtlaýynça alyp bilerinmi? Hawa, ony wagtlaýynça alyp bolar.
12. Bu anketa öý ýumuşy babatynda garaýşyňy bilmäge gönükdirilen.
13. Patma gyz doganlaryny garşy alýar. Çünki olar gelýärler.
14. Ol stoluň aňyrsynda oturup radio diňleýär.

15. Ikiňiz gezelenje taýýar boluň. Olar (ol ikisi) gezelenje taýýarmy? Hawa, olar gezelenje taýýar.
16. Ol ikisi okuwa gitmäge taýýarlanýarlar.
17. Olar indi bolsa uklamaga taýýarlanýarlar.
18. Sen owadan reňkleri ulanýarsyň.
19. Kime ýardam edýärsiň?
20. Iki dostuma ýardam edýärin.
21. Juma güni näçede oýanýarsyň? Umuman säher bilen sagat takmynan altyda oýanýaryn.
22. Säher bilen turanymdan soň kitap okaýaryn.
23. Ynsanlar rugsatda dynç almagy halaýarlar. Çünki ynsanlar iş netijesinde ýadawlykdan saplanýarlar.
24. Okuwçylar öýde derslerini maslahat edýärler.
25. Enäniň dogasy kabul edilegendir.
26. Myhmanlar hormat bilen garşy alynýar.
27. Kim dostlarynyň we ulularyň alkyşyny almakçy bolsa işini iň oňat görnüşde etmäge dowam etsin.

Bellik: Sülasi işligine üç harp goşmak arkaly ýasalan beýleki baplar juda az ulanylýar. Şoňa garamazdan arap dilini öwrenijiler üçin peýdaly boljakdygyny göz öňünde tutup, şol baplar barasynda gysgajyk düşündiriş bereliň.

Asly dört harply (rubagy müjerret), dört harply goşma ýa-da düzme (rubagy mezit) işlikler
(رلاعي المجرد و رباعي المزيد)

Dört harply asyl işlik (rubagy müjerret): Arap dilinde kök harplary taýdan işlikler "süläsi müjerret" we "rubagy müjerret" diýlip ikä bölünýär. Şu wagta çenli getirilen baplardaky işlikler kök harpy üç harpdan düzülen işlige harp goşulmak arkaly ýasalan goşma ýa-da düzme (mezit) işliklerden düzülýär. Asyl gurluşy taýdan dört harply bolan işliklere dört harply (rubagy) müjerret diýlip atlandyrylýar. Rubagy müjerrediň ýeke baby bolup, onuň başga bir ady دَحْرَجَ babydyr. Bu işligiň manysy tigirlendi diýmekligi aňladýar. فَعْلَلَ galybyndaky (**دَحْرَجَ**) baby diýilmek arkaly beýlekilerden tapawutlanýar.

Işligiň nämälim formasy		**Häzirki zaman işligi**		**Öten zaman işligi**	
دِحْرَاجاً	togarlamak	يُدَحْرِجُ	togarlaýar	دَحْرَجَ	togarlady
دَحْرَجَ خَالِدٌ الْحَجَرَ		Halyt daşy togarlady			Täsirini geçirýän
دَرْبَجَ خَالِدٌ		Halyt boýnuny egdi/ gyşartdy			Täsirini geçirmeýän

Öten zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

دَحْرَجُوا	دَحْرَجَا	دَحْرَجَ	togarlandy
دَحْرَجْنَ	دَحْرَجَتَا	دَحْرَجَتْ	
		دَحْرَجْتَ...	

Häzirki zaman işliginiň ýöňkemede üýtgeýşi

يُدَحْرِجُونَ	يُدَحْرِجَانِ	يُدَحْرِجُ	togarlaýar
يُدَحْرِجْنَ	تُدَحْرِجَانِ	تُدَحْرِجُ	
		تُدَحْرِجُ ...	

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

دُحْرِجُوا	دُحْرِجَا	دُحْرِجَ	
دُحْرِجْنَ	دُحْرِجَتَا	دُحْرِجَتْ	
		دُحْرِجْتَ...	

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesiniň ýöňkemede üýtgeýşi

يُدَحْرَجُونَ	يُدَحْرَجَانِ	يُدَحْرَجُ	togarlanýar
يُدَحْرَجْنَ	تُدَحْرَجَانِ	تُدَحْرَجُ	
		تُدَحْرَجُ ...	

Ortak işligi: “مُدَحْرِجٌ” - togarlaýjy

Ortak işligiň gaýdymy: “مُدَحْرَجٌ” - togarlanýan

Bu babyň kömegi arkaly uzyn atlar, sözler we sözlemler gysgaldylyp işlige öwrülýärler.

Mysal üçin:

حَمْدَلَ	Elhamdulillläh diýdi
حَوْقَلَ	Lä hawle we lä kuwwete illä billäh diýdi.
طَلْبَقَ	Alla size uzak ömür bersin diýdi

Gönükmeler:

1. Rubagy müjerret işlikleriň öten zaman we häzirki zaman formalarynyň ýazuw kadasy.

Häzirki zaman işligi	Manysy	Öten zaman işligi	Manysy
يُسَلْسِلَ	Zynjyrlady	سَلْسَلَ	Zynjyrlady
يُزَلْزِلَ	Sarsyldy, yrandy	زَلْزَلَ	Sarsyldy, yrandy
يُزَحْزِحَ	Uzaklaşdy	زَحْزَحَ	Uzaklaşdy
يُطَمْإِنُ	Kanagatlandyrdy	طَمْأَنَ	Kanagatlandyrdy

يُبَعْثِرَ	Saçdy, sowudry	بَعْثَرَ	Saçdy, sowudry
يُحَرْجِمَ	Jemledi	حَرْجَمَ	Jemledi
يُتَرْجِمَ	Öwürdi, terjime etdi	تَرْجَمَ	Öwürdi, terjime etdi
يُوَسْوِسَ	pyşyrdady, dowul saldy	وَسْوَسَ	pyşyrdady, dowul saldy
يُكَبْكِبَ	çöwürdi, agdardy, düňderdi.	كَبْكَبَ	çöwürdi, agdardy, düňderdi.

Rubagy müjerret işlikleriniň ortak işlikleriniň we ortak işlikleriň gaýdym derejeleriniň ýazuw kadalary.

Ortak işligiň gaýdym derejesi	Manysy	Ortak işlik	Manysy
مُسَلْسَلٌ	Zynjyrlanan	مُسَلْسِلٌ	Zynjyrladýjy
مُزَلْزَلٌ	Sarsylan, yranan	مُزَلْزِلٌ	Sarsyljy, yrandyryjy
مُزَحْزَحٌ	Uzaklaşylan	مُزَحْزِحٌ	Uzaklaşdyryjy
مُطَمْأَنٌّ	Kanagatlandyrylan	مُطَمْإِنٌّ	Kanagatlandyryjy
مُبَعْثَرٌ	Saçylan, sowrulan	مُبَعْثِرٌ	saçyjy, sowrujy
مُحَرْجَمٌ	Jemlenen	مُحَرْجِمٌ	Jemleýji
مُتَرْجَمٌ	Öwrülen, terjime edilen	مُتَرْجِمٌ	Öwrüji, terjime ediji
مُوَسْوَسٌ	Pyşyrdalan, dowul salnan	مُوَسْوِسٌ	Pyşyrdaýjy, dowul salyjy
مكَبْكَبٌ	Çöwrülen, agdarylan, düňderilen.	مكَبْكِبٌ	Çöwrüji, agdaryjy, düňderiji.

Dört harply (rubagy) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikler

Asly dört harpdan (rubagy müjerret) ybarat işlikleriň öňüne bir harp goşulmak arkaly ýasalan işlikler dört harply (rubagy) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleri diýlip atlandyrylýar.

Dört harply (rubagy) goşma ýa-da düzme (mezit) işlikleriň üç görnüşi (baby) bolup, olar şu aşakda getirilenlerden ybaratdyr.

Işligiň nämälim formasy	**Häzirki zaman işligi**	**Öten zaman işligi**
تَفَعْلُلاً	يَتَفَعْلَلُ	تَفَعْلَلَ
تَدَحْرُجاً	يَتَدَحْرَجُ	تَدَحْرَجَ
togarlanmak	togarlanýar	togarlandy
اِفْعِنْلاَلاً	يَفْعَنْلِلُ	اِفْعَنْلَلَ

اِحْرِنْجَاماً	يَحْرَنْجِمُ	اِحْرَنْجَمَ
jemlenmek	jemlenýär	jemlendi
اِفْعِلاَّلاً	يَفْعَلِلُّ	اِفْعَلَلَّ
اِقْشِعْرَاراً	يَقْشَعِرُّ	اِقْشَعَرَّ
endiremek	endireýär	endiredi

“تَدَحْرَجَ” tedahreje baby.

Işligiň nämälim formasy	Häzirki zaman	Öten zaman
تَفَعْلُلاً	يَتَفَعْلَلُ	تَفَعْلَلَ
تَدَحْرُجاً	يَتَدَحْرَجُ	تَدَحْرَجَ
togarlanmak	togarlanýar	togarlandy
زِلْزَالاً	يُزَلْزِلُ	تَزَلْزَلَ
yranmak	yranýar	yrandy

Dört harply işligiň ýasalyşy دَحْرَجَ işliginiň başyna “تَ ” harpynyň goşulmagy arkaly ýasalýar.

“دَحْرَجَ” baby **işligiň özlük derejesini** (mutawagat) bildirip gelýär. Mysal üçin:

دَحْرَجْتُ الْكُرَةَ فَتَدَحْرَجَتْ.	Topy tigirledim ol hem tigirlendi.

Bu babyň gaýdym derejesi ulanylmaýar.

Ifgynlal babynyň ýasalyşy (اِفْعِنْلاَلاً)

Işligiň nämälim formasy	Häzirki zaman işligi	Öten zaman işligi
اِفْعِنْلاَلاً	يَفْعَنْلِلُ	اِفْعَنْلَلَ
اِحْرِنْجَاماً	يَحْرَنْجِمُ	اِحْرَنْجَمَ
ýygnanyşmak	ýygnanyşýar	ýygnanyşdy

1. Rubagy müjerrede iki harpyň goşulmagy bilen إِفْعِنْلاَلٌ baby ýasalýar.

2. Bu ýerde حَرْجَمَ (jemledi) işliginiň başyna bir hemze, “aýnul-fygyl” bilen birinji lam (ل) harpynyň arasyna bir (نْ) harpy goşulyp ýasalypdyr. Bu harplar dört harply işligiň (rubagy müjerrediň) özlük derejesine öwrülmegine hyzmat edýär.

حَرْجَمْتُ الإِبِلَ فَاحْرَنْجَمَتْ.	Düýeleri üýşürdim, olar hem üýşdiler.

Ifgyllal babynyň ýasalyşy “اِفْعِلاَّلاً”

اِفْعِلاَّلاً	يَفْعَلِلُّ	اِفْعَلَلَّ
اِقْشِعْرَاراً	يَقْشَعِرُّ	اِقْشَعَرَّ
endiremek	endireýär	endiredi

Rubagy müjerrede iki harp goşulmagy bilen işligiň başyna bir hemze “ا”, ahyryna bolsa “lamul-fygyl” jynsyndan bir harp goşulmak arkaly ýasalýar. Täsirini geçirmeýän işligiň ulaldylan derejesini (bir işiň çenden-aşa ýerine ýetirilýändigini bildirýär).

قَشْعَرَ جِلْدُ الرَّجُلِ.	Adamyň endamy titredi.
إقْشَعَرَّ جِلْدُ الرَّجُلِ.	Adamyň endamy endiredi.

Öten zaman işliginiň gaýdym derejesi: “اُقْشِعِرُّوْا أُقْشِعِرَّا أُقْشِعِرَّ…” - endiredi

Goşulýan hemze otur, “aýnul-fygyl” jynsyndaky harpyň astyn okalmagy bilen ýasalýar.

Häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesi: “يُقْشَعَرُّونَ يُقْشَعَرَّانِ يُقْشَعَرُّ…” – endirelýär

Häzirki zamanlyk goşulmasy bolup hyzmat edýän harp otur, ahyrkydan öňki harp astyn, gaýdym derejesinde bolsa üstün okalýar.

Mysal üçin:

اَللهُّ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللهِّ ذَلِكَ هُدَى اللهِّ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللهُّ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ

Alla sözüň iň gözelini birek-birek bilen sazlaşykly (meňzeş) we dürli tärlerde gaýtalanýan (öwran-öwran okalsa-da ýadatmaýan) kitap inderdi. Reblerinden gorkýanlaryň bu kitabyň täsiri netijesinde endamlary endirär, garaşylmadyk ýagdaýda olaryň bedenleri hem köňülleri hem Allany zikir etmäge ysnyşar. Ynha, bu kitap Allanyň islän ynsanyny dogry ýola ugrukdyryjylyk häsiýetini özünde jemleýän hakykat çeşmesidir. Alla kimi azgynçylyga sezewar etse oňa ýol görkeziji tapylmaz.

Arap dilinde birini öwmek ýa-da ýazgarmak üçin ulanylýan işlikler bolup, bu işlikler öwmek üçin getirilen halatynda “nähili gowy”, “nähili ýagşy” “nähili oňat”, ýazgarmak üçin ulanylan ýagdaýynda bolsa “nähili ýaramaz”, “nähili bihepbe!” manysynda terjime edilýär.

SEKIZINJI BÖLÜM
Öwmäni bildirýän işlikler (نِعْمَ – حَبَّذَا)
Ýazgarmany bildirýän işlikler (بِئْسَ – سَاءَ – لاَ حَبَّذَا)
Başlamagy, bilmegi we umydy bildirýän işlikler topary

Öwnämi-ýazgarmany bildirýän işlikleriň ýasalyşy: Bu işlikler sözlemiň başynda getirilýär. Yz ýanyndan köp halatda işlige tirtelip baş düşümde (merfug) iki sany at getirilýär. Birinji at öwme ýa-da ýazgarma işliginiň eýesi, ikinji at bolsa arap dilinde "mahsus" diýlip atlandyrylýan we sözlemiň eýesini ýörite nygtap gelýän söz düzümi ulanylýar. Işlik we işligiň subýekti öňe geçirilen habar hökmünde, mahsus at bolsa sözlemiň eýesi bolup gelýär. Sözlem hemişe at sözlemi görnüşinde ulanylýar. **Mysal üçin:** نِعْمَ الدَّرْسُ دَرْسُ التَّارِيخ "Taryh dersi nähili gowy ders!" Bu sözlemde الدَّرْسُ sözi "نِعْمَ" işliginiň eýesi bolup gelipdir. دَرْسُ التَّارِيخ bolsa "mahsus" bolup gelipdir we söz düzümi görnüşinde sözlemiň eýesi bolup hyzmat edipdir. Bu ýerde mahsus aýratyn aýdylmak islenýän pikiri beýan etmekde ulanylypdyr. نِعْمَتِ الْبِنْتُ فَاطِمَةُ "Patma nähili oňat gyz!" Görlüşi ýaly sözlemiň eýesi aýal jynsynda gelendigi sebäpli öwme işligi hem aýal jynsynda ulanylypdyr. Öwme we ýazgarma işlikleri sözlemiň eýesine jyns taýdan sazlaşykda gelmeli bolýar. بِئْسَ الرَّجُلُ سَعِيدٌ: "Sagyt nähili ýaramaz adam!" بِئْسَتْ الْحَدِيقَةُ اَلْحَدِيقَةُ الْمُهْمَلَةُ: "Seredilmeýän seýilgäh nähili ýaramaz seýilgäh!" سَاءَ الْحُكْمُ حُكْمُ الْقَاضِى: "Kazynyň çykaran hökümi nähili oňaýsyz höküm!" Öwme we ýazgarma işlikler. Arap dilinde birini öwmekde (نِعْمَ), ýazgarmakde (بِئْسَ) ýaly şekil taýdan özgermeýän, ýöňkemede üýtgemeýän işlikler ulanylýar. Umuman bu işliklerden soň baş düşümde (merfug) iki sany at getirilýär. نِعْمَ الوَلَدُ عُمَرُ : Ömar nähili oňat çaga. بِئْسَ الخُلُقُ الكِذْبُ : ýalan sözlemek nähili ýaramaz gylyk.

نِعْمَ: Oňat, gowy, ýagşy, täsin, aňyrbaş, nähili oňat, nähili gowy, ýagşy, nähili ajaýyp, nähili aňyrbaş… manylaryny bildirýär.

بِئْسَ: Ýaramaz, erbet, ýaman, nähili ýaramaz, nähili erbet, nähili bihepbe… ýaly manalary bildirýär.

Öwme we ýazgarma işlikleri täsirini geçirmeýärler, olar öten zaman şekilinde gelýär, olaryň häzirki zamany we buýruklary ulanylmaýar. Ýöňkeme boýunça üýtgemeýärler. Bu işlikleriň ahyryna aýal jynsy bildirýän (ت) goşulmasyny getirmek hem, getirmezlik hem bolup biler.

نِعْمَ الرَجُلُ أَحْمَدُ : Ahmet nähili oňat adam!

نِعْمَ الرَجُلاَنِ أَخَوَاكَ : Iki dogan nähili oňat adamlar!

نِعْمَ الرِجَالُ العَلِمُونَ : Alymlar nähili oňat adamlar.

نِعْمَتْ المَرْأَةُ عَائِشَةُ : Äşe nähili oňat aýal.

"**مَا**" goşulmasy bilen ulanylmagy.

نِعْمَ مَا فَعَلْتَهُ : Edýän işiň nähili gowy, nähili ýagşy iş edýärsiň!

نِعِمَّا هِيَ : Ol nähili oňat gyz. (**نِعْمَ + مَا = نِعِمَّا**)

نِعِمَّا زَيْدٌ : Zeýt nähili oňat adam!

Öwme we ýazgarma işlikleriniň beýleki görnüşleri şulardan ybarat.

حَبَّذَا: Nähili oňat, nähili gowy, ýagşy, nähili hoşamaý, nähili ajaýyp, nähili täsin, ýagşy, nähili ýerlikli.

حَبَّذَا الاِجْتِهَادُ: Işlemek nähili oňat!

لا حَبَّذَا: Nähili erbet, nähili ýaramaz, nähili biderek, nähili ýaramaz.

لا حَبَّذَا السَرِقَةُ : Ogurlyk etmek nähili erbet zat!

Umuman (حَبَّذَا) we (لا حَبَّذَا) işliklerinden soň diňe baş düşümde (merfug) at gelýär, çünki birinji baş düşümdäki (merfug) adyň ornuna sözlemiň eýesi bolup (ذَا) getirilýär.

(**حَبَّذَا**) we (**لا حَبَّذَا**) işliklerinde morfologik taýdan hiç hili üýtgeşme bolmaýar, täkli, ikilik, köplük san üçin bir forma ulanylýar. Aýal jyns üçin ulanylýan aýratyn formasy bolmaýar.

جَمُلَ: öwme işligi edilip ulanylýar.

جَمُلَ النَجَاحُ بُلُوغُ الأَمَلِ: Arzuwa ýetmek ajaýyp üstünlik.

سَاءَ we **خَبُثَ**: ýazgarma işligi edilip ulanylýar.

سَاءَ الخُلُقُ شَهَادَةُ الزُورِ: Ýalançy şaýatlyk nähili ýaramaz gylyk!

خَبُثَ عَدُوُّ النَّاسِ الجَهَالَةُ: Nadanlyk ynsanlygyň ganym duşmany.

Öwme-ýazgarma işlikleriniň sözlemde ulanylyşy: Arap dilinde öwmek (medih) üçin (نِعْمَ) (ýagşy, oňat, ýerlikli, nähili oňat, nähili ajap), ýazgarma (zem) üçin (بِئْسَ) (ýaramaz, betpygyl, erbet, nähili ýaramaz, nähili erbet, nähili betpygyl) işlikleri ulanylýar. Suratlandyrylýan obýekti ulaltmak arkaly öwme we ýazgarma bildirýär. (نِعْمَ) we (بِئْسَ) öten zaman manysyny aňladýar, häzirki zamany we buýruk formasy ulanylmaýar, ýöňkeme boýunça üýtgemeýär. (نِعْمَ) işliginiň aýal jynsy (نِعْمَتْ), (بِئْسَ) işliginiň aýal jynsy bolsa (بِئْسَتْ) görnüşinde ulanylýar.

Bu işlikleriň umumy häsiýetli alamaty soňky karpynyň hereketi üstün (mansup) görnüşde ulanylýar.

نِعْمَ صَدِيقٌ الْكِتَابُ!	Kitap nähili ajaýyp dost!
نِعْمَ الْقَائِدُ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ!	Halyt ibn Welit nähili ajaýyp serkerde!
نِعْمَتْ أُمُّ الأَوْلَادِ عَائِشَةُ!	Çagalaryň ejesi Äşe nähili oňat!
نِعْمَ الرَّجُلَانِ أَخَوَاكَ!	Seniň iki doganyň nähili oňat ynsanlar (adamlar) !
نِعْمَ الرِّجَالُ الْعَالِمُونَ!	Alym adamlar nähili ajaýyp ynsanlar!
نِعْمَ مَا فَعَلْتَهُ!	Eden işiň nähili ýerlikli/şeýle bir ýerlikli!
إِنَّ أَحْمَدَ نِعْمَ الطَّالِبُ!	Hakykatdan Ahmet nähili oňat/şeýle bir gowy talyp!
كَانَ أَبُو عَلِيٍّ بِئْسَ الرَّجُلُ!	Alynyň kakasy nähili/şeýle bir ýaramaz

	adamdy!
بِئْسَتِ الْمَرْأَةُ فاَطِمَةُ!	Patma nähili erbet aýal!
بِئْسَ مَصِيرُ الأَشْرَارِ السُّجُونُ!	Ýarama ynsanlaryň barjak ýeri bolan tussaghanalar nähili erbet ýer!
بِئْسَ سِلاَحُ الْوِشاَيَةُ!	Şugulçylyk nähili erbet gural!
نِعْمَ الْوَلَدُ عُمَرُ !	Omar nähili oňat/şeýle bit gowy oglan!

Ýokarda getirilen iki işlik ýaly ýygy ulanylmaýandygyna garamazdan “حَبَّذاَ” (nähili ýagşy, nähili oňat, neneňsi gözel, nähili ajaýyp) we “لاَحَبَّذاَ” (nähili ýaman, nähili erbet) işlikleri hem bir manyda ulanylýar.

حَبَّذاَ الْقَناَعَةُ!	Kanagatlylyk nänili oňat gylyk!
حَبَّذاَ الإِسْراَفُ ! لاَ	Isrip nähili ýaramaz gylyk!

Edebi ýazgylarda “ساَءَ” işligi bir zady ýaman görkezmek, ýazgarmak maksady bilen ulanylýar.

ساَءَ الْخُلُقُ شَهاَدَةُ الزُّورِ!	Ýalançy şaýatlyk nähili ýaramaz gylyk!

“نِعْمَ” işliginiň ortak işligi “اَلشَّيْءُ ” manasynda “ماَ ” bilen birigip gelen ýagdaýynda “نِعِماًّ ” görnüşinde ýazylýar, “ماَ” goşulmasy bu ýerde baş düşüm (mahallen merfug) ýaly kabul edilýär.

نِعِماًّ هِيَ!	ol neneňsi gowy/oňat!
نِعِماًّ خاَلِدٌ!	Halyt nähili gowy!

At işlikleri
(أسماء الأفعال)

At işlikleriniň many aýratynlyklary: Käbir atlar (isimler) öten zaman, häzirki zaman we buýruk formasynda ulanylýarlar. Ýöne olar işlikler ýaly ýöňkemede üýtgemeýärler. Şol sebäpden bular at işlikleri (esmaul-efgal) diýlip atlandyrylýar. Doldurgyçlary özlerinden öň getirilmeýärler. Hemişe bir formada ulanylýarlar. Manylary işlikden has kuwwatly bolup, özlerem sözlemde eýeleýän orunlaryna görä üýtgemeýärler.

Öten zaman manysyny aňladýan at işlikleri.
Öten zaman manyly at işlikler haýran galmany bildirýär. Many taýdan haýra galmany bildirýän işlikleriň funksiýasyna meňzeýärler.

هَيْهاَتَ !	Nähili uzak!
بُطْآنَ !	Nähili ýuwaş!
شَتاَّنَ !	Nähili parhly!
شَتاَّنَ ماَ بَيْنَ عَلِيٍّ وَ بَكْرٍ !	Aly bilen Bekiriň arasynda (nähili) asman bilen ýer ýaly tapawut bar!

سُرْعانَ !	Nähili tiz/çalt!
هَيْهاتَ هَيْهاتَ لِماَ تُوعَدُونَ!	Onuň size wada eden zady nähili uzak! (şeýle bir daş welin) (Müminun 36)

Häzirki zaman manysyny aňladýan at işlikleri.

واَ !	Haýran galýaryn, aňkamy aşyrdy!
أُفٍّ !	Uf/ouf sabyr-takatym galmady (bizar boldum, irdim)!
قَدْ !	Ýeterlik/besdir!
عَلَيْكَ !	Saňa hökman!
عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ !	Siz özüňize erediň!
عَلَيْكُمْ بِقِراَءَةِ كِتاَبِ اللّٰهِ !	Siz Allanyň kitabyny hökman okamaly!
وَلاَ تَقُلْ لَهُماَ أُفٍّ !	Olara uf hem diýme! (Isra, 23)

Buýruk manysyny aňladýan at işlikleri.

مَكاَنَكَ !	Ýeriňde dur!	آمِينْ !	Kabul et!
ايه !	Bes et, indi boldy!	حَيَّى = هَياًّ !	Bol, hany!
هَيْتَ لكَ !	Bol, hany, çalt gel!	هَلُمَّ !	Bol, hany, gel hany, getir bäri, al bäri!
مَهْ!	Bolýa-la!	هاَ !	Ynha, al
صَهْ !	Besdir!	رُوَيْدَكَ !	Ýuwaş bol!
أَلاَ !	Üns beriň! Ägä we hüşgär boluň!		
حَيَّى عَلَى الصَّلاَةِ !	Boluň, geliň namaza!	حَيَّى الْفَلاَحِ !	Geliň, halas bolalyň!
قُلْ هَلُمَّ شُهَداءَكُمْ !	“Boluň, hany şaýatlaryňyzy getiriň” (Enam, 150).	عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لاَ يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذاَ اهْتَدَيْتُمْ !	Siz özüňize serediň. Dogry ýoldan aýrylmasaňyz azaşanlar size zyýan berip bilmezler (Maide, 105).

Bilmegi/göz ýetirmegi,
gümany we özgermäni bildirýän işlikler
(اَفْعاَلُ الْقُلُوب)

Beýleki işliklerden tapawutlylykda bular ýeke doldurgyç bilen çäklenmeýän, eýsem iki doldurgyç kabul edýän işlikdir. At sözleminiň başynda gelip, sözlemiň

eýesi we habary doldurgyja öwürmek arkaly ikisini bilelikde ahyrky hereketini üstün okalmagyna hyzmat edýär. Bilmek, hasap etmek, ýürekden duýmak, has takygy aňyň ýerine ýetirýän wezipesi bolup durýandygy sebäpli bu işliklere “kalp/ýürek” işlikleri diýlipdir. (**ظَنَّ**) we meňzeşleri diýlip hem bilinýärler.

خَالِدٌ عاَلِمٌ!	Halyt alym!
ظَنَنْتُ خاَلِداً عاَلِماً!	Halydy alymmyka öýtdüm.
اَلْمَسْأَلَةُ سَهْلَةٌ!	Mesele ýeňiljejik.
ظَنَّ خاَلِدٌ الْمَسْأَلَةَ سَهْلَةً!	Halyt meseläni ýeňilmikä öýtdi.

Görnüşi ýaly sözlemiň eýesi birinji doldurgyç, habar bolsa ikinji doldurgyç bolup gelipdir.

Iki doldurgyç kabul edbän işlikler üç bölümde seljerilýär.

1. Bilmek manasyny bildirýän işlikler (اَفْعاَلُ الْيَقِينِ):

تَعَلَّمْ	Bil, öwren	دَرَى	عَلِمَ	bildi	رَأَى	gördi	أَلْفَى	وَجَدَ	tapdy

وَجَدَ الإِنْسانُ الْعِلْمَ ناَفِعاً.	Ynsan ylmy peýdaly tapdy (gördi).
عَلِمْتُ أَخاَكَ كَرِيماً.	Doganymyň jomartdygyny bildim/jomartdygyna göz ýetirdim.
وَ وَجَدَكَ عاَئِلاً فَأَغْنَى.	Seni mätäç tapyp, elgaramalykdan halas etmedimi? (Duha, 8)
رَأَيْتُ السِّباَحَةَ مُفِيدَةً.	Ýüzmegiň peýdalydygyny gördüm.
تَعَلَّمِ الْحَياَةَ مجادلةً.	Ýaşaýşy göreş diýip hasapla/bil.

2. Güman manasyny bildirip gelýän işlikler (اَفْعاَلُ الظَّنِّ):

هَبْ	Göz öňüne getir	**زَعَمَ**	**خاَلَ**	**عَدَّ**	**ظَنَّ**	**حَسِبَ**	güman etdi, hasaplady, -myka öýtdi

حَسِبْتُ عَلِياً عاَلِماً.	Ala alymmyka öýtdüm (Alyny alymdyr öýtdüm).
حَسِبْتُهُ عاَلِماً.	Ony alymdyr öýtdüm.
زَعَمْتُ صَدِيقَكَ شُجاَعاً.	Seniň dostuňy merdanamyka öýtdüm.
ظَنَنْتُ الرَّجُلَ ناَئِماً.	Ol adamy uklap ýatandyr öýtdüm.

Meselem ahyrky sözlemde **الرَّجُلَ** birinji doldurgyç, **ناَئِماً** ikinji doldurgyç bolup gelýär we ikisiniňem ahyrky harplary üstün arkaly ýazylýar.

3. Özgertme/öwürme işlikleri (اَفْعاَلُ التَّحْوِيلِ): Öwürme, etme, edinme manylaryny bildirýän işlikler.

إِتَّخَذَ	edindi	رَدَّ	öwürdi

صَيَّرَ	جَعَلَ–	حَوَّلَ–	etdi, bir ýagdaýdan başga bir ýagdaýa öwürdi

Mysallar:

اِتَّخَذَ مُحَمَّدٌ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً.	Alla Ybraýymy dost edindi.
اِتَّخَذُوا الْكِتَابَ مُرْشِداً.	Kitaby ýol görkeziji/gollanma edindiler.
مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفاً فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْداً.	Maňa bir harp öwreden meni (özüne) bendi eder.
جَعَلَ العلمُ الْطَّابِينَ عَارِفًا.	Yslam möminleri dogan etdi/doganlaşdyrdy.

Bu işliklerden diňe “**تَعَلَّمْ**” (bil, öwren) we “**هَبْ**” (çakla) ýöňkemede üýtgedilmeýär, olar diňe buýruk şekilinde ulanylýarlar, beýleki işlikleriň hemmesi ýöňkemede üýtgedilip ulanylýarlar.

Efgalul-kulubyň ikinji doldurgyjy täklik sanda gelýändigine, sözlem we sözleme meňzeş/ ýarym sözlem (şibih sözlem) görnüşinde ulanylýandygyna gabat gelmek bolýar.

ظَنَنْتُ خَالِداً أَبُوهُ عَالِمٌ.	Halydyň kakasyny alymdyr öýtdüm/ony alymmyka öýtdüm (at sözlemi) .
ظَنَنْتُ خَالِداً يَكْتُبُ الْوَاجِبَ.	Halyt ýumuşy ýazdymyka/ýazandyr öýtdüm (işlik sözlemi).
ظَنَنْتُ خَالِداً أَمَامَ الْمَدْرَسَةِ.	Halyt mekdebiň öňündemikä öýtdüm (şibih sözlem, wagt-orun doldurgyjy (zarf)) .
ظَنَنْتُ خَالِداً فِي الْبَيْتِ.	Halt öýdemikä öýtdüm (şibih sözlem, eýelik düşümde).

Bilmegi bildirýän işlikleriň sözlemde amal etmeýän ýerleri.

a. Bu işlikler sözlemiň eýesi bilen habaryň ortasynda ýa-da olardan soň getirilen ýagdaýynda öz manylaryny gorap saklaýandyklaryna garamazdan ýöňkeme boýunça olaryň üýtgäp gelmegine (ygrap taýdan) täsir etmeýärler.

أَبُوكَ فَقِيرٌ ظَنَنْتُ.	Kakaňy pukaradyr öýtdüm.
أَبُوكَ ظَنَنْتُ فَقِيرٌ.	Kakaňy pukara diýip güman etdim.

b. Ýene-de işlik bilen at sözleminiň arasyna başlangyç bildirýän, sorag, ýokluk (nefiý) bolup hyzmat edýän goşulmalaryň getirilmegi bilen many taýdan wezipesini berjaý etmek bilen bir hatarda, olaryň ýöňkeme boýunça üýtgemelerine (ygrap) täsir etmeýärler.

ظَنَنْتُ لَخَالِدٌ فاَضِلٌ.

Halydyň pazylatlydygyny/adamkärçiliklidigini güman etdim (lamul-ibtida= başlangyç aňladyp gelýän “lam”).
تَعْلَمُ, أَ أَحْمَدُ عِنْدِي أَمْ مُحَمَّدٌ.
Ýanymdakynyň Ahmet ýa-da Muhammetdigini sen bilýärsiň (sorag sözlemi).
عَلِمْتُ ماَ خاَلِدٌ قاَئِماً.
Halydyň aýak üstünde däldigini bilýärin (ýokluk bildirýän sözlem).

Ýakynlaşdyrma we başlama manysyndaky işlikler
(أفعال المقاربة و الشروع)

Özüne mahsus manylary bolan bu kömekçi işlikler sözlemiň eýesi bilen habaryň başyna gelmek arkaly (كاَنَ we doganlary ýaly) sözlemiň eýesini baş düşüme (merfug) habary bolsa ýöneliş düşüme (mansup) öwürýär. (كاَدَ) “maşgalasyndan bolup gelýänler” diýlip atlandyrylyp, dilbilimi kitaplarynda seljerilýän bu kömekçi işlikleriň iň möhüm aýratynlygy bolsa habarynyň häzirki zaman işligi bolup gelmegidir.

Ýakynlaşdyrma işlikleri
(اَفْعاَلُ الْمُقاَرَبَةِ)

Habar sözleminde bildirilýän hadysanyň ýakynlaşýandygyny aňladýan işlikler şulardan ybarat:

كاَدَ يَكاَدُ	**أَوْشَكَ يُوشِكُ**	**كَرَبَ**

Bularyň hemmesi “-tas, -ejek, -ajak, diýen ýaly, bolaňkyrlady, boldy diýen ýaly, az-owlak, az-kem galdy, bäri ýanynda/öňüsyrasynda/bosagasynda” manysyny bildirýär. Juda seýrek ulanylýan “**كَرَبَ**” işliginden galanlary häzirki zaman formasynda ähli ýöňkemeler boýunça üýtgedilip ulanylýar. Bu işlikler “**أن**” bilen ýa-da “**أن**” işligiň nämälim formasyny ýasamakda ulanylýan goşulma bolmadyk halatynda hem gelip bilýär.

كاَدَ الْمُجْرِمُ يُقْتَلُ.	Günäkär tas öldürilen ekeni (tasdan öldürilýärdi) .
ماَ كاَدُوا يَفْعَلُونَ.	Tasdan etmejeklerdi (Bakara, 71) .
يَكاَدُ زَيْتُهاَ يُضِيئُ.	Onuň ýagy yşyk saçýan ýaly (Nur, 35) .
يَكاَدُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصارَهُمْ.	Ýyldyrym gözleriňi alaýjak ýaly (Bakara, 20) .
كَرَبَ الْقَلْبُ مِنْ حُزْنِهِ يَذُوبُ.	Kalp hasratdan ýaňa eräýjek bolýardy.
أَوْشَكَ أَنْ يَأْتِيَ خاَلِدٌ.	Halyt gelmegiň bäri ýanynda.
يُوشِكُ خاَلِدٌ أَنْ يَخْرُجَ.	Halyt ynha gelmeli.

Bellik: Bu üç işlik özbaşdak ýagdaýda ýöňkemede doly görnüşde (kömekçi işlik ulanylmasa) ulanylanda “ýakynlaşdy” manysyny bildirýär. Bu ýagdaýda bu işligiň eýesi “**أن**” goşulmasyndan soňky bölek kabul edilýär.

أَوْشَكَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ.	Güneşiň dogmagy ýakynlaşdy/güneş dogmagyň bäri ýanynda

Sözlemiň eýesi: “أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ”

Umyt aňladýan işlikler

(أفعال الترجي)

إِخْلَوْلَقَ	**حَرَى**	**عَسَى**

Iň köp ulanylýany (**عَسَى**) işligi bolup, ol “belki, umyt etmek bolar, belkäm, megerem, mümkin, bolup biler” manylaryny aňladýar. Onuň häzirki zaman işligi ýöňkemede üýtgemeýär. Has takygy bu işlik özgermeýän (jamyt) işlikler toparyna degişlidir. **عَسَى** işligi umuman (**أَنْ**) masdarlyk goşulmasy bilen bilelikde ulanylýar. Ylaýta-da (**عَسَى**) işligi durkuny gorap saklaýar, yzyna tirkelip gelen sözlem bolsa ýöňkeme boýunça üýtgeýär.

عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ.	Belkäm Rebbiňiz size merhemet eder (Isra, 8).
حَرَى خَالِدٌ أَنْ يَقُومَ.	Megerem Halyt ýerinden turar.
إِخْلَوْلَقَ الثَّلْجُ أَنْ يَنْزِلَ.	Gar ýagmagy ähtimal.

عَسَى işliginiň öten zaman formasy ýöňkemede üýtgedilýär we yzyna at çalyşmasy tirkelip gelýär (**عَسَى عَسَياَ عَسَوْا ...**)

عَساهُ أَنْ يَفْعَلَ خَيْراً.	Belkäm ol haýyrly iş eder.

عَسَى işlik “ýakynlaşdy” manysyny bildirip gelende doly/kadaly işlik hökmünde ulanylýar. Bu ýagdaýda sözlemiň eýesi (**أَنْ**) goşulmasyndan soňky bölek kabul edilýär.

عَسَى أَنْ يَأْتِيَ خالِدٌ.	Halydyň geljek/gelmeli wagty ýakynlaşdy.

Sözlemiň eýesi “**أَنْ يَأْتِيَ خالِدٌ**” söz düzümleri kabul edilýär.

Başlamagy aňladýan işlikleriň sözlemde ulanylyşy

(الأَفْعالُ لِلشُّرُوعِ)

جَعَلَ	أَقْبَلَ	طَفِقَ	أَنْشَأَ	أَخَذَ	شَرَعَ

		إِنْبَرَى	هَبَّ	إِبْتَدَأَ	قَامَ

Bu işlikler häzirki zaman işliginiň başyna getirilen halatynda özleriniň asyl manylaryny ýitirýärler (بَدَأَ) “-maga başlady” manysyny bildirip gelýärler. Başlamagy bildirýän işlikleriň başyna (أَنْ) getirilmeýär. Ýagny başlangyç bildirip diňe häzirki zaman işliginiň başynda ulanylan ýagdaýynda ulanylýar.

أَخَذَ الْوَلَدُ يَبْكِي.	Çaga aglamaga başlady.
طَفِقاَ يَخْصِفاَنِ عَلَيْهِماَ مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ.	Jennetiň ýapragy bilen üstlerini örtmäge başladylar (Taha, 121).
شَرَعَ الطاَّلِبُ يَقْرَأُ.	Okuwçy okamaga başlady.
جَعَلَ الْمَجْنُونُ يَصْرُخُ.	Däli gygyrmaga başlady.

Mysallar:

1. شَرَعَ الْمُتَّهَمُ يَقُولُ الْحَقِيقَةَ
2. عَسَى السَّلاَمُ يَعُمُّ الْعاَلَمَ
3. عَسَى الْمُهَنْدِسُونَ أَنْ يَكْتَشِفُوا الْبَتْرُولَ فِي هَذِهِ الصَّحْراَءِ
4. لَمْ أَكُنْ أَظُنُّ أَنَّ فَرِيقَ الْمَدْرَسَةِ بِهَذاَ الاِسْتِعْداَدِ .
5. اَلْمُهَنْدِسُونَ أَوْشَكُوا أَنْ يُكْمِلُوا الْعِماَرَةَ .
6. أَوْشَكَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ ، عَسَى أَنْ ينتهي وقتُ الْدرسِ .
7. جَلَسَ الْمُدَرِّسُ عَلَى مَقْعَدِهِ مُتْعَباً بَعْدَ أَنْ شَرَحَ الدَّرْسَ
8. لَمْ يَكَدْ يَشْرَحُ الْمُدَرِّسُ الدَّرْسَ حَتَّى جَلَسَ عَلَى مَقْعَدِهِ مُتْعَباً .
9. ذَهَبَ التِّلْمِيذُ إِلَى أُسْتاَذِهِ مُسْرِعاً بَعْدَ أَنْ أَكْمَلَ الْواَجِبَ
10. لَمْ يَكَدْ يُكْمِلِ التِّلْمِيذُ الْواَجِبَ حَتَّى ذَهَبَ إِلَى أُسْتاَذِهِ مُسْرِعاً
11. ناَمَ الْمَرِيضُ عَلَى سَرِيرِهِ مُسْتَرِيحاً بَعْدَ أَنْ شَرِبَ الدَّواَءَ
12. لَمْ يَكَدْ يَشْرَبُ الْمَرِيضُ الدَّواَءَ حَتَّى ناَمَ عَلَى سَرِيرِهِ مُسْتَرِيحاً.
13. أَقْبَلَ الْمُعَلِّمُ عَلَى مُصْحَفِهِ قاَرِئاً بَعْدَ أَنْ أَدَّى الدَّرْسَ .
14. لَمْ يَكَدْ يُؤَدِّي الإِْماَمُ الدَّرْسَ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى مُصْحَفِهِ قاَرِئاً
15. ماَ كاَدَتِ الشَّمْسُ تَغِيبُ إِذْ ظَهَرَ شَخْصٌ مِنْ بَعِيدٍ.
16. ماَ كاَدَ الْجَرَسُ يَدُقُّ إِذْ صَعِدَ التَّلاَمِيذُ إِلَى الصُّفُوفِ
17. ماَ كاَدَ الْمَطَرُ يَنْزِلُ إِذْ أَسْرَعَ الناَّسُ إِلَى الْمَأْوَى
18. ماَ كَادَ الْعَمَلُ يَنْتَهِي إِذْ خَرَجَ الْعُماَّلُ مِنَ الْمَصْنَعِ
19. كاَدَتِ الْمَرْأَةُ تُشاَرِكُ فِي كُلِّ مَجاَلاَتِ الْعَمَلِ.

Terjimesi:

1. Şüphelenilýän/aýyplanýan (gübäkärlenýän) hakykaty aýtmaga başlady.
2. Belki parahatçylyk äleme dolar.
3. Inženerlere bu çölde nebiti tapmak (ýüze çykarmalary) başardar.
4. Mekdep toparynyň bu babatda ukybynyň bardygyny hasap etmeýärin.
5. Inženerler binany tamamlamagyň bäri ýanynda/öňüsyrasynda/bosagasynda.

6. Güneş batmagyň bäri ýanynda, ders tamamlanmagyň bäri ýanynda.
7. Mugallym dersi düşündirenden soň ýadap ýerine oturdy.
8. Mugallym dersi düşündirip-düşündirmänkä ýadap ýerine oturdy.
9. Okuwçy ýumuşy tamamlandan soň ylgap (howlugyp) mugallymynyň ýanyna gitdi.
10. Okuwçy ýumuşy tamamlap-tamamlamanka ylgap (howlugyp) mugallymynyň ýanyna gitdi.
11. Syrkaw dermany içenden soň dynç almak üçin düşeginde ýatdy.
12. Syrkaw dermany içip-içmänkä dynç almak üçin düşeginde ýatdy.
13. Mugallym dersi geçenden soň okamak maksady bilen kitabyna bakan gitdi.
14. Mugallym dersi geçip-geçmänkä okamak maksady bilen kitabyna tarap ýöredi.
15. Güneş batmagyň bäri ýanyndady birden-kä uzakdan bir adam göründi.
16. Jaň kakylyp-kakylmanka dessine okuwçylar synplara girdiler.
17. Ýagyş ýagyp-ýagmanka dessine ynsanlar gaçbatalga ylgadylar.
18. Iş gutaryp-gutarmanka işçiler fabrikadan çykdylar.
19. Aýallar iş ugurlarynyň ähli görnüşlerine diýen ýaly gatyşýarlar/gatnaşýarlar.

Ýakynlaşma, umyt we başlamagy bildirýän işlikleriň aýratynlyklary

Arap dilinde käbir kömekçi işlikler bolup, olar at sözlemiň başyna geçip sözlemiň (mübteda) we habaryň adyny hem-de ahyrky hereketini (ygrabyny) üýtgedýärler. Şol üç topar işlik kömekçi işliklerden hasaplanýar.

1. Haýsydyr bir iş-hereketiň ýakynlaşýandygyny beýan edýänler.
2. Umyt bildirýänler.
3. Başlamagy beýan edýänler.

Bu işliklere kömekçi işlikler diýilmegi, at sözlemiň başyna gelip sözlemiň eýesini (mübteda/subýekt) we habar (obýekt) zerurlyk duýýandyklary sebäplidir. **Meselem:** الوَلَدُ يَسْقُط (Çaga ýykylýar) sözleminde الوَلَدُ sözlemiň eýesi (mübteda), يَسْقُطُ bolsa habarydyr. Munuň başyna كَادَ kem işligini getiren ýagdaýymyzda sözlem كَادَ الوَلَدُ يَسْقُطُ (Çaga tas ýykylýardy) şekilinde ýasalýar we sözlem ýakynlaşma beýan edýär.
Türkmen dilinde bolsa ýakynlaşma işlikleri söz düzümi görnüşli işlikleriň (mürekkep) düzüminde derňelýär. “Birinji işlikdäki iş-hereketiň emele gelmegi üçin “tas bolupdyr, bolmagyň bäri ýanynda” diýen ýaly manylary bildirýän işlikler” görnüşinde kesgitlenipdir. Manysy özgermelere sezewar bolan işligiň isleg-arzuw bildirýän galypy nämälim geljek zamany III şahsyň täklik sanyndan soň “tas” getirmek arkaly emele getirilýär.

“Tas edipdi, etmegiň bäri ýanyndady” ýaly. Ýöne edebi dilde “tas” goşulmasynyň deregine aglaba ýagdaýda “bäri ýanyndan gaýtdy, öňüsyrasynda” ýaly terjime edilýär.

Mysallar:

Çaga tas ýuykylypdyr. كادَ الوَلَدُ يَسْقُطُ

Çaga tas aglapdy. كَادَ الوَلَدُ يَبْكِي

Çaga tas aýnany döwüpdi. كَادَ الوَلَدُ يَكْسِرُ الزُّجَاجَ

Beýleki iki işlik topary bolan umyt we başlama işlikleri bolsa türkmen dilinde manydaş sözler bilen terjime edilýär.

Mysallar:

Belkäm syrkaw oňatlaşar. عَسَى الْمَرِيضُ أَنْ يَبْرَ أَ

Okuwçy okamaga başlady. أَخَذَ الطَّالِبُ

Ýakynlaşma, umyt we başlamagy bildirýän işlikleriň görnüşleri

Arap dilinde gysgaça mukaraba işlikleri ýa-da كَادَ we şuňa meňzeş işlikleriň ady bilen atlandyrylaan işlik topary bolýar. Olar كَانَ we meňzeşlerine çalyşdaş bolup, edil كَانَ kem işligi ýaly at sözleminiň başynda gelip, sözlemiň eýesi (mübteda) we habarda at hem-de ahyrky harpyň hereketini (ygrabyny) üýtgedip gelýärler. At sözleminiň eýesi/subýekti (mübtedasy) bu işlikleriň ady hökmünde oturly baş (düşümde – merfug), habary bolsa bularyň habary hökmünde üstünli (mansup) bolýar. Olaryň arasyndaky tapawut bolsa كَانَ kem işliginiň habary at ýa-da işlik şekilinde gelýär, bularyň habarlary hemişe häzirki zaman işliginden düzülen işlik sözlemi bolup gelmeli. Habarlary hemişe كَادَ we meňzeşlerinden soň gelýär.

Bu işlikler üçe bölünýär:

1. Ýakynlaşmgy aňladýan işlikleri. أَفْعَالُ الْمُقَارَبَةِ

2. Umyt aňladýan işlikler. أَفْعَالُ الرَّجَاءِ

3. Başlamagy bildirýän işlikler. أَفْعَالُ الشُّرُوعِ

1. Ýakynlaşmagy bildirýän işlikler.

Olar haýsydyr bir işiň emele gelmeginiň ýakynlaşýandygyny beýan edýärler. Türkmen diline “tas bolupdyr, bäri ýanynda, bolaýjak boldy, öňüsyrasynda, -magyň bäri ýanyndan gaýtdy” we şuňa meňzeş manylarda terjime edilýärler.

Ýakynlaşmagy aňladýan işlikler üç topara bölünýär: كَادَ كَرَبَ أَوشَك

“ كَادَ ”

Bu işligiň öten zaman hem-de häzirki zaman işligi (يَكَادُ) ulanylýar. Ýöňkemede üýtgedilip ulanylýar. Öten zaman we häzirki zaman ýöňkemede خَافَ يَخَاف işligi ýaly. Habarynyň başynda أَنْ kän gabat gelmeýär. كَادَ حَسنٌ يَبْكِي. Hasan tas aglapdy.

Bärde حَسنٌ sözi كَادَ kem işliginiň ady hökmünde baş düşümde (merfug), يَبْكِي işligi bolsa gizlin bar bolan ortak işligi هو bilen birlikde onuň habary we sözlemde mahallen (gelýän ýeri taýdan) üstünli (mansup) ýazylýar. كَادَتِ الشَّمْسُ تَغْرُبُ . Güneş batmagyň bäri ýanynda. Bu sözlemde الشَّمْسُ sözi aýal jynsy bolandygy sebäpli كَادَتِ işligi bolsa aýal jynsynda gelipdir. كَادُوا يَفُوزُونَ فِي المسَابَقةِ . Ýaryşda tas üstünlik gazanypdy.

Bu sözlemde كَادُوا işligi ýöňkemede ýütgäp gelipdir. Işligiň ady soňundaky baş düşümdäki at çalyşmasy (merfug muttasyl zamir) bolan köplün sandaky waw (و) harpy, habary bolsa يَفُوزُونَ işlik sözlemi bolup gelipdir. كَادَ kem işliginiň ady köplük sanda bolandygy üçin habarynda gelen häzirki zaman işlik hem köplük sanda gelipdir. كِدْتُ أَسْقُطُ . Tas ýykylypdym. كِدْنَا نَمُوتُ مِنْ فَرْطِ التَّعَبِ . Aşa ýadawlyk zerarly tas ölüpdik. كَادُوا يَسْقُطُونَ مِنَ الجِدَارِ . Diwardan ýykylmagyma az galdy. Ýokardaky üç sözlemiň birinji bölegi كَادَ kem işliginiň ady soňundaky baş düşümde gelen at çalyşmasy (merfu muttasyl zamir) bolan ‘‘te’’ (تُ) at çalyşmasy, ikinjisinde ‘‘nä’’ (نَا) at çalyşmasy we üçünjisinde bolsa köplük sanda ‘‘waw’’ (و) arkaly ýazylýar. Habarlary bolsa özlerinden soňky işlik sözlemidir. يَكَادُ المَطَرُ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاء. Ýagyş ýagmagyň bäri ýanynda/ýagjak-ýagjak bolup dur. Bu sözlemde bolsa كَادَ kem işliginiň häzirki zaman işligi ulanylypdyr.

‘‘ **كَرَبَ** ’’ Bu işlik ýöňkeme boýunça diňe ‘‘**كَرَبَ**’’ şekilinde ulanylýar. Häzirki zaman işligi bolsa ulanylmaýar. Munuň bolsa habarynyň başynda aglaba ýagdaýda أَنْ gabat gelmeýär. Amalda onçakly ulanylmaýandygy sebäpli munuň bilen baglanyşykly diňe ýekeje mysal bilen çäklenmekçi. كَرَبَ الْمَاءُ يَجْمُدُ . Suw donmagyň bäri ýanynda/suw doňjak bolup dur.

‘‘ **أَوْشَكَ**’’ Bu işligiň öten zaman hem-de häzirki zaman işligi (**يُوشِكُ**) bilen ulanylýar. Habarynyň başynda aglaba ýagdaýda أَنْ getirilýär.

أَوْشَكَ الْمُتَسَابِقُ أَنْ يَفُوزَ . Ýaryşyjy tas üstünlik gazanypdyr/ýeňipdi.

أَوْشَكَتْ خَدِيجَةُ أَنْ تَصِلَ . Hatyja gelmegiň bäri ýanynda.

أَوْشَكَ الْوَلَدُ أَنْ يَسْقُطَ مِنَ الشُّرْفَةِ . Çaganyň balkondan ýykymagyna az galdy.

يُوشِكُ عُثْمَانُ أَنْ يَحْصُلَ على الجَائزةِ . Osman tas baýrakly orny eýeläpdi.

يُوشِكُ الضُّيُوفُ أَنْ يَصِلُوا. Myhmanlar häzir gelmeli.

Ýokardaky mysallarda أَوْشَكَ kem işliginiň ady özünden soňky baş düşümde gelen (merfug) atlar, habary أَنْ goşulmasy we yzyndan gelen bölekdir we hemmesi bitewi ýagdaýda üsyünli (nasp) bolup gelipdir. Soňky sözlemde أَوْشَكَ kem işliginiň at hökmünde hyzmat eden söz köplük sanda bolandygy sebäpli habaryndaky häzirki zaman hem köplük sanda (يَصِلُوا) gelipdir.

Ýakynlaşma, umyt we başlamgy bildirýän işliklere degişli mysallar

Umyt bildirip gelýän işlikler: Olar haýsydyr bir işiň emele gelmeginiň ümit edilmegini beýan edýärler. Türkmen diline ‘‘belkäm, inşalla, belki, megerem, meger, mümkin, ähtimal, ahmal’’ we şuňa meňzeş manylarda terjime edilýär. Bärde üç işlik getirilipdir. Üçüsem diňe öten zaman formasynda ulanylýar we habarynyň başynda **أَنْ** getirilýär. **عَسَى – حَرَى اِخْلَوْلَقَ**

“ **عَسَى**”

Bu işligiň öten zaman işligi ýöňkemede üýtgeýär. Ümyt işlikleriniň içinde iň ýygy ulanylýanlaryndan biri. Habary bolan häzirki zaman işligiň başynda **أَنْ** getirilýär.

عَسَى الْوَلَدُ أَنْ يَمْشِيَ . Belkäm çaga ýörär.

عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحمَكُمْ. Belki Perwerdigärimiz size merhamet eder.

عَسَى اللهُ أَنْ يَغْفِرَ لي. Meger Alla meni bagyşlar.

عَسَتِ الطِّفْلَةُ أَنْ تَمْشِيَ . Megerem (gyz) çagasy ýörär.

“ **حَرَى**”

Bu işlik gündelik gepleşik dilinde juda seýrek ulanylýar.

حَرَى الطَّالِبُ أنْ يَتَخَرَّجَ . Belkäm okuwçy uçurum bolar.

“ **اِخْلَوْلَقَ**”

Bu işlik hem gepleşik dilinde kän ulanylmaýar.

اِخْلَولَقَ الثَّلْجُ أَنْ يَنْزِلَ . Belkäm gar ýagar.

اِخْلَوْلَقَتِ السَّمَاءُ أَنْ تُمْطِرَ . Megerem ýagyş ýagar.

Başlamagy bildirýän işlikleriň sözlemde ulanylyşy (أَفْعَالُ الشُّرُوعِ)

Olar bir iş-hereketiň başlandygyny beýan edýärler. Türkmen diline “başlady” şekilinde terjime edilýär. Bu işlikleriň diňe öten zaman formasy ulanylýar we habarynyň başynda **أَنْ** goşulmasy ulanylmaýar.

Olaryň esasy görnüşleri şulardan ybarat:

أَخَذَ	**هَبَّ**	**أَنْشَأَ**	**طَفِقَ**	**اِبْتَدَأَ**	**شَرَعَ**	**بَدَأَ**	**جَعَلَ**

أَخَذَ الأَدِيبُ يَكْتُبُ رِوايَةً جديدةً . Edebiýatçy ýazar täze roman ýazmaga başlady. Bu sözlemde الأَدِيبُ sözi başlamagy bildirýän işlik bolan أَخَذَ işliginiň ady, يَكْتُبُ رِوَايَةً جديدةً sözlemi bolsa habar bolup gelipdir. Habar sözlemi ýöneliş düşümiň doldurgyjy (nasp) ýagdaýda gelipdir.

جَعَلَ الطبيبُ يُعَالِجُ الْمَرْضَى. Lukman syrkawlary bejermäge başlady/girişdi.

بَدَأَ الطِّفْلُ يَمْشِي. Çaga ýöremäge başlady.

شَرَعَ الجَيْشُ يُقَاتِلُ الأَعْدَاء . Goşun duşmanlar bilen garpyşmaga/çaknyşmaga başlady/girişdi.

اِبْتَدَأَ المَعَلِّمُ يَتْلُو الكِتَابَ . Mugallym kitaby okamaga başlady.

طَفِقَ كريمٌ يَكتب رسالةً قَصِيرةً . Kerim gysgajyk hat ýazmaýa başlady.

أَنْشَأَ الزَّرْعُ يَنْمُو. Ekinler ösmäge/boý alyp başlady.

هَبَّ الحُجَّاجُ يَعُودُونَ إلى بلادِهم. Hajylar ülkelerine dolanyp gelmäge başladylar.

DOKUZYNJY BÖLÜM
Subýekt we ýöneliş doldurgyjy
(الفَاعِلُ وَ مَفْعُولٌ بِهِ)

Subýekt diýlip bir işi ýerine ýetirene aýdylýar. Onuň ahyrky harpynyň hereketi “otur” ýa-da “otur-tenwin” bilen alamatlandyrylýar. Işlige kim ýa-da näme soragy berlende gelip çykýan jogap subýekti aňladýar. Işlik bilen subýektiň arasynda erkeklik-aýallyk, täklik-köplük taýdan sazlaşyk zerur kada bolup durýar.

Mysallar:

Manysy	Subýekt	Öten zaman işligi
Çaga gitdi (kim gitdi?)	الْوَلَدُ	ذَهَبَ
Gyz okady (kim okady?)	الْبِنْتُ	قَرَأَتِ
Okuwçy oturdy (kim oturdy?)	التِّلْمِيذُ	جَلَسَ
Bir adam çykdy (kim çykdy ?)	رَجُلٌ	خَرَجَ

Bellik: Ýokardaky mysallarda görkezilişi ýaly anyklygy bildirýän “elif-lam” harply söz sözlemiň ortasynda getirilen ýagdaýynda geçiş öňki sözüň hereketi bilen amala aşyrylýar.

Ýöneliş doldurgyjy
(مَفْعُولٌ بِهِ)

Ýöneliş doldurgyjy. Ýöneliş düşümde gelen sözler sözlemiň habaryna ýa-da işlikden bolan bir agzasyna baglanyp ýöneliş doldurgyjy bolup gelýärler. Olar kime, nämä, nirä diýen soraglara jogap bolýarlar we iş-hereketiň gönükdirilen predmetini görkezýärler.

Başgaça aýdylanda doldurgyç özüne täsir edilen zady bildirýän at hökmünde kesgitlenýär. Hereketi üstün (ـَ) ýa-da üstün-tenwin (اً) görnüşinde ýazylýar. Işlige näme, kimi, kime, nämäni, nämä soragy soralanda hasyl bolýan jogap doldurgyç diýlip kesgitlenilýär. Işlik bilen subýektiň arasynda eýerilmeli erkek-aýal sazlaşygy şerti ýöneliş doldurgyjy bilen sözlemiň beýleki agzalarynyň arasynda bolmaýar. Ýagny ýöneliş doldurgyjynyň işlik ýa-da subýekt bilen erkeklik-aýallyk, täklik-köplük taýdan sazlaşykly bolma şerti zerur bolmaýar.

	Ýöneliş doldurgyjy	Subýekt	Öten zaman işligi
Okuwçy dersi ýazdy (nämäni ýazdy?)	الدَّرْسَ	التِّلْمِيذُ	كَتَبَ
Kakasy suwy içdi (nämäni içdi?)	الْماءَ	الأبُ	شَرِبَ
Okuwçy bir kitap okady (nämäni okady?)	كِتاباً	التِّلْمِيذُ	قَرَأَ
Halyt okuwçyny urdy (kimi urdy?)	التِّلْمِيذَ	خَالِدٌ	ضَرَبَ

Ýokardaky mysallarda görnüşi ýaly subýekt doly ýagdaýda (okuwçy, kaka, Halyt ýaly) III şahsa degişli işlik ulanylan halatynda ýüze çykýar. II şahs we I şahs işliklerde işlik we ortak işlik bir sözlemde gelýärler. Üstesinede-de işlige edil şol soraglar (näme, nämäni, kimi, kime) berlen ýagdaýynda ýüze çykýan jogap doldurgyç diýlip düşündirilýär, onuň ahyrky harpynyň hereketi bolsa üstün görnüşinde ýazylýar.

Dersi ýazdym (nämäni ýazdym?)	الدَّرْسَ	كَتَبْتُ
Suwy içdiňiz (nämäni içdiňiz?)	الْماءَ	شَرِبْتُنَّ
Halytdan soradyň (kimden soradyň?)	خالِداً	سَأَلْتَ
Bir kitap okadyňyz (näme okadyňyz, näbelli obýekt)	كِتاَباً	قَرَأْتُمْ
Okuwçyny urduň (kimi urduň?)	التِّلْمِيذَ	ضَرَبْتَ

Ortak işligiň (subýektiň) ýasalyşy we onuň sözlemdäki wezipesi

الفَاعِلُ مَرْفُوعٌ			
Subýekt işlik sözleminiň iki sany esasy agzasyndan ikinjisidir. Kim ýerine ýetirdi diýlen sowala jogap bolup gelýär.			
Sözlemde subýekt bolup gelýän sözüň ahyrky harpynyň hereketi üstün arkaly (baş düşümde) ýazylýar we alamaty “otur” ýa-da onuň ornuny eýeläp gelýän “و” harpy bilen alamatlandyrylýar.			
Ikinji doldurgyç	Doldurgyç	Subýekt	Işlik
صَبَاحًا	مِنْ بَيْتِهِ	العَامِلُ	خَرَجَ
Işçi	säher wagty	öýünden	çykdy

Mysal üçin: “ýazdy, barlady, örtündi” manylaryny bildirýän كَتَبَ, فَتَّشَ, تَسَتَّرَ, işlikleriniň ortak işlikleri “ýazýan, barlaýan, örtünýän manylaryndaky كَاتِب , مُفَتِّش, مُتَسَتِّر sözler ortak işligiň galyplarydyr.

Ortak işlikleriň ýasalyşy we wezipesi barasynda umumy düşünje

1. Asly üç harply (süläsi) işliklerden (كَتَبَ ← كَاتِب؛ نَصَرَ ← نَاصِر؛ جَذَبَ ← جَاذِب mysallarynda bolşy ýaly “**فَاعِل**” galypynda ýasalýar.

2. Dört ýa-da has köp harpdan emele gelen işliklerde (rubagy müjerret we mezit işliklerde) häzirki zaman işliginiň düýp derejesindäki häzirki zamanlyk harpy düşürilýär, ornuna oturly “**mim**” (مُ) harpy getirilýär. Ahyrky harpyň öňündäki harpyň hereketi astyn däl bolsa astyna öwrülýär. **Mysal üçin**: “مُحَدِّث”, ← “يُحَدِّثُ”, ← “حَدَّثَ”, “مُتَفَكِّر”, ←“يَتَفَكَّرُ”, ←“تَفَكَّرَ”, “مُجَاهِد”, ← “يُجَاهِدُ”, ← “جَاهَدَ”.

Ortak işligiň köplük sanynyň ýasalyşyna degişli mysallar

Köplügi	**Ikiligi**	**Täkligi**

نَاصِرُونَ Ortak işligiň köplügi, erkek jynsy, kadaly köplügi. Manysy: ýardam ediji erkekler.	نَاصِرَانِ Ortak işligiň ikiligi, erkek jynsy. Manysy: ýardam ediji iki erkek.	نَاصِرٌ Ortak işligiň täkligi, erkek jynsy. Manysy: Ýardam ediji bir erkek.
نَصَرَةٌ Ortak işligiň kadasyz köplügi, erkek jynsy. Manysy: Ýardam ediji erkekler.	نُصَّرٌ Ortak işligiň kadasyz köplügi, erkek jynsy. Manysy: Ýardam ediji erkekler.	نُصَّارٌ Ortak işligiň kadasyz köplügi, erkek jynsy. Manysy: Ýardam ediji erkekler.
نَاصِرَاتٌ Ortak işligiň köplügi, aýal jynsy. Manysy: Ýardam ediji aýallar.	نَاصِرَتَانِ Ortak işligiň ikiligi, aýal jynsy. Manysy: Ýardam ediji iki aýal.	نَاصِرَةٌ Ortak işligiň täkligi, aýal jynsy. Manysy: Ýardam ediji bir aýal.
Bellik : 1. Köplük sanlary dogry ýa-da kadalay görnüşe eýe atlaryň (sahyh görnüşe eýe atlaryň köplügi) köplük sany ýasalanda adyň täklik ýagdaýyndaky gurluşy üýtgemeýär. Erkek jynsyna degişli adyň köplük sanynyň soňuna “waw-nun” (ون) ýa-da “ýa-nun” (ين), aýal jynsynyň köplük sany “elif-te” (ات) goşulyp ýasalan köplük şekili kadaly/dogry köplük sany bildirýär. **2.** Köplügi kadasyz ýa-da nädogry (kadasyz ýa-da nädogry köplük sana eýe) atlaryň ikiden köp zady bildirýän we köplük sanda täkliginiň gurluşy düýpgöter özgerýän köplük şekili nädogry köplük sany bildirýär. Olaryň onlarça galypy bolup, ençeme ýyllaryň dowamynda ulanmak arklay özleşdirmek bolýar.		وَنَوَاصِرُ Ortak işliginiň kadasyz köplügi, aýal jynsy. Manysy: Ýardam ediji aýallar.

Ortak işlik we ortak işliginiň wezipesini ýerine ýetirýän sypat (syfaty-müşebbehe) barasynda umumy düşünje. Ortak işlik we ortak işliginiň wezipesini ýerine ýetirýän sypat morfologik taýdan ölçegli/kadaly işligiň wezipesini ýerine ýetirýär. Ortak işlik haýsydyr bir häsiýeti/aýratynlygy özünde jemleýän kişi üçin ulanylyp, ol işlikden ýasalan at (subýekte wagtlaýyn berlen häsiýet) diýlip kesgitlenýär. Mysal üçin “ضَارِبٌ” urýan kişi ýaly. Şol sebäpden ortak işlikde haýsydyr bir iş-hereketiň ýüze çykandygyny görkezýän aýratynlyk wagtlaýyn, pursatlaýyn bolýar. Ortak işlikde ýüze çykýan häsiýetiň asyl manysy iş-hereketiň diňe buýruk (emir) ýagdaýynda emele gelmegi, wagtlaýyn bolmagy, onuň hemişelik däldigi, dowamlylyga eýe däldigi, subýektdäki ýagdaýň iş-hereketiň tamamlanmagy bilen aradan aýrylmagy we togtamagy bilen düşündirilýär.

Ortak işligiň aýratynlygy onda iş-hereketiň emele gelmegi gaýtalanýan häsiýetde ýüze çykmagy, hadysanyň subýekt bilen bilelikde emele gelmegi we üç sany zaman formasynyň biri bilen çäklendirilen bolmagydyr. Sözlemdäki wezipesine we eýeläp gelýän ornuna görä terjime edilýär. Işligiň düýp derejesiniň manysyny bildirip gelýän formasynda ýasalýar ýöne gaýdym derejesiniň manysyny aňlatmaýar. Ortak işligiň galypy belli bir ölçege laýyklykda ýasalýar. Bu babatda arap diliniň

morfologiýasyny öwrenýän hünärmeler umumy pikire gelip, ortak işliginiň belli bir kada we galypa laýyklykda ýasalýandygyny beýan edipdirler.

Ortak işligi düýp işliginiň wezipesini ýerine ýetirip gelmek bilen deň hatarda, morfologik taýdan ölçegli/kadaly işligiň wezipesini eýeläp gelýär.

Otak işligiň manysy:

a. Ortak işligiň özünden gelip çykan işligi täsirini geçirmeýän işlige degişli bolsa ortak işligi subýektiň ahyrky hereketiniň otur arkaly ýazylmagyna hyzmat edýär.

b. Ortak işligiň özünden gelip çykan işligi täsirini geçirýän işlige degişli bolsa ortak işligi subýektiň ahyrky hereketiniň oturly ýazylmagyna hyzmat edýär we ýöneliş düşümdäki doldurgyjyň ahyrky kereketiniň üstün arkaly ýazylmagyny üpjün edýär.

ç. Ortak işligi işligiň wezipesini ýerine ýetirip gelen wagty obýekt şatlygy hem gaýgyny hem beýan etmeýär, ol diňe subýektiň ýagdaýyny bolşy ýaly ýüze çykarýar.

d. Eger ortak işligiň özünden gelip çykan işligi birden köp doldurgyja täsir edýän bolsa ortak işligi hem şol sandaky doldurgyja täsirini ýetirýär.

Bellik: Ortak işligi özünden ýasalan işligiň wezipesini aşakdaky alty şert bar bolan ýagdaýynda ýerine ýetirýär. Bu şertler bolmadyk ýagdaýynda morfologik taýdan kadaly ortak işliginiň wezipesi ýerine ýetirmeýär. Indi bolsa mysallar arkaly şol şertleriň görnüşlerini beýan edeliň.

Ortak işligi özünden ýasalan işligiň wezipesi aşakdaky alty şert bar bolan ýagdaýynda amala aşýar.

I şert: Ortak işlik sözlemiň eýesiniň habary bolup gelse, morfologik taýdan kada gabat gelýän wezipesini ýerine ýetirýär. Gepleşik dilinde häzirki zaman işliginiň manysynda terjime edilýär. Edebi çeşmelerde bolsa esasy sözlem we beýleki eýerjeň sözlemler göz öňünde tutulyp at sözleminiň habary ýaly terjime edilýär. At sözleminiň habaryndaky aýdylýan pikirler buýruk häsiýetinde getirilýär. Onuň düzüminde jogapkärçiliklerimiz bildirilýär. Habar ortak işliginiň galypynda gelendigi üçin buýrukda sözleminde sypat ýa-da häsiýeti özünde jemleýän barasynda maglumat berilýär.

Mysal üçin gepleşik dilinde: **هُوَ ضَارِبٌ** “Ol urar ýa-da ol urýar” at sözleminiň eýesi (**هُوَ**) bolup gelýär we habary (**ضَارِبٌ)** urar diýlip häzirki zaman işliginiň manysynda terjime edilýär. Bu ýagdaýda diňleýjä/ýüzlenilýäne (muhataba) belli bir jogapkärçilik getirmeýär.

Bellik: Bu mysallara we düşündirişlere degişli jikme-jik maglumatlar arap diliniň morfologiýasy boýunça ýazylan kitalarda beýän edilýär. Mysal üçin “ **وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ**” (Hakykatdan-da biz direlderis we öldüreris hem-de hakyky mirasdüşer biz bolarys” sözleminde eýerjeňli goşma sözlem bolan **“وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ”** at sözlemi, **“الْوَارِثُونَ”** kesgitli erkek jynsynyň köplügi bolan ortak işligiň oturly formasy (habar) morfologik taýdan kada laýyklykda getirilipdir. “ **وَنَحْنُ”** sözlemiň eýesi we “ **وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَنُمِيتُ** ” esasy sözlemi göz öňünde tutulyp terjime edilýär. Diňleýjä

(muhataba), belli bir derejede jogapkärçilik getirýär. Mysal üçin: **الْوَارِثُونَ ...** habar sözlemindäki gizlin buýrugyň neneňsi ýerine ýetiriljekdigini salgy berýän araplaryň parastly sözleriniň birinde şeýle mysal getirilýär:

Günleriň birinde bir adam pähimli bir adama ýüzlenip: -"Eý, akyldar, kakama karz pul berdim, yzyna gaýtaryp berenok" diýip, arz edipdir. Parasatly adam oňa: -"Sen hem, maly-mülküň hem kakaňky" diýip, jogap beripdir.

II şert. Ortak işlik haýsydyr bir häsiýetlendirilýän zada sypat bolup gelse, morfologik kada laýyklykda sözlemde kesgitleýji wezipäni ýerine ýetirýär we sypat manysynda terjime edilýär. Ortak işliginde jemlenýän bu sypat hemişelik däl, wagtlaýyn bolýar. Sypatyň ahyrky hereketini oturly ýagdaýa öwürýän subýekt bu iş-hereket onda islendik wagt ýüze çykyp bilýär ýa-da ýüze çykmaýar diýen maglumaty düzüminde jemleýär. Mysal üçin gepleşik dilinde: **جَائَنِى رَجُلٌ ضَارِبٌ غُلاَمُهُ عَمْراً** "Meniň ýanyma bir adam geldi, onuň talabany Amry urujydyr/urýar." Bu sözlemde (**رَجُلٌ**) häsiýetlendirilýän obýekt bolup gelýär. Sypat ýaly terjime edilýän (**ضَارِبٌ** urujy) sözlemiň işligi bolup, subýektiiň (**غُلاَمُهُ**) oturly we doldurgyjyň (**عَمْراً**) üstünli ýagdaýa öwrülmegine hyzmat edipdir. Diňleýji/ýüzlenilýän kişi (muhatap) habardar edilýär. Mysal üçin "**لاَ تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ**" "Iki ylah edinmäň. Ol ýeke-täk ylahdyr, diňe menden gorkuň" sözünde (**وَاحِدٌ**) ortak işligi, morfologik taýdan kada laýyklykda we näbelli bolan (**إِلَهٌ**) häsiýetlendirilýän sözüň sypaty bolup gelipdir. Sypat bolup gelýän eýelik düşüm (**إِلَهٌ وَاحِدٌ**) bolsa, at sözleminiň habarydyr. Diňleýjä/ýüzlenilýän kişä (muhatap) "Näme sözleseň hakykat üçin sözle. Näme etseň hakykat ugrunda et" buýrugynyň (emriniň) netijesinde jogapkärçilikli çemeleşmelidigi duýdurylýar.

III şert. Ortak işligiň öňüne sypatlyk çalyşmasy bolan "elif-lam" gelen bolsa, morfologik kada laýyklykda sözlemdäki wezipesini amala aşyrýar we at manysynda terjime edilýär. **Mysal üçin** gepleşik dilinde: **جَائَنِى الضَّارِبُ أَبُوهُ عَمْراً** "Kakasy Amry uran kişi meniň ýanyma geldi." Bu ýerde sypatlyk çalyşmasy ortak işligine "elif-lam" görnüşinde eýerip gelipdir. (**الضَّارِبُ** uran kişi) ortak işligi eýerjeňli goşma sözlem işlik sözlemi bolup, (**أَبُوهُ**) sözüni subýekte öwrüpdir, (**عَمْراً**) sözüni bolsa doldurgyç hökmünde kabul edipdir. Diňleýjä (muhataba) hadysanyň birnäçe görnüşini bildirip gelipdir. Mysal üçin **جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا** "Hakykat geldi, ýalan aradan aýryldy, ikuçsyz ýalan hemişe wagtlaýyndyr, synyjydyr" sözleminde (**الْبَاطِلُ** - ýalan şeýle bir düşünje bolup) ortak işligi morfologik taýdan kada laýyklykda gelip sözlemde işligiň wezipesini ýerine ýetirip. Çünki öňünde sypatlyk çalyşmasy bolan "elif-lam" hökmünde baglaýjy işlik sözleminiň işligi wezipesiniň deregini eýeläp gelipdir. Subýekt bolsa düzüminde anyk görkezilmeýän (**أَنْتَ**) at çalyşmasy hökmünde getirilipdir.

IV şert. Ortak işlik näbelli atdan soň hal bolup gelen bolsa morfologik kada laýyklykda işligiň wezipesini ýerine ýetirýär we hal manysynda terjime edilýär. Mysal üçin gepleşik dilinde "**جَائَنِى زَيْدٌ رَاكِباً فَرَسَهُ**" "Zeýt meniň ýanyma atyna münüp

(müner/münüji ýagdaýda) geldi”. Bu ýerde (رَاكِباً münüp) ortak işligi halyň eýesi bolan “Zeýt” sözüniň görnüşi bolup gelipdir hem-de işlik sözleminiň işligi hökmünde ulanylypdyr. Ortak işliginiň eýerip gelýän ýöne sözlemde doly aýan edilmeýän (هُوَ) at çalyşmasyny özüniň subýekti hökmünde kabul edipdir we (فَرَسَهُ) sözi sözlemiň doldurgyjy wezipesini ýerine ýetiripdir. Diňleýjä (muhataba) halyň eýesindäki özgermäni bildirip gelipdir. Mysal üçin: وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللهِّ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ) “Alladan başga çokunýan zatlary ony (Belkysyň musulman bolmagyny) päsgelläpdi. Çünki ol kapyr kowumdandy. Bu sözlemde “Kimler bilen bilelikdedigiňi bilmäge jogapkärsiň” diýlen many aýan edilýär. Çünki hakykat bilen bilen ýalan bir ýerde bolmaýar. Biriniň bar ýerinde beýlekisi bolmaýar.

V şert. Ortak işliginden öň soraglyk goşulmasy gelen bolsa morfologik taýdan belli bir kada laýyklykda işligiň wezipesini ýerine ýetirýär. Mysal üçin gepleşik dilinde: أَقَائِمُ الزَّيْدَانِ؟ “Iki Zeýdiň ikisem aýak üstünde durmy” diýen sözlemde (أَقَائِمُ aýak üstündemi) ortak işliginden öň sorag sözlemi gelipdir we (الزَّيْدَانِ) sözi subýek bolup gelipdir.

VI şert. Ortak işliginden öň ýokluk bildirýän goşulma gelen bolsa morfologik taýdan kada laýyklykda sözlemde işligiň wezipesini ýerine ýetirýär. Mysal üçin gepleşik dilinde: (مَا ضَارِبٌ زَيْدٌ) “Zeýd urmady” diýen sözlemde (مَاضَارِبٌ urmady) ortak işligi ýokluk goşulmasy bilen bile gelipdir we (زَيْدٌ) sözüni özüne subýekt hökmünde kabul edipdir.

I kada: Ýokluk goşulmasy bolan (مَا) atdan öň gelende (لَيْسَ) kem işligi ýaly at we habar onuň yzyna eýerip gelýär. Adyň ahyrky hereketini oturly ýagdaýa öwürýär we habaryňkyny bolsa üstünli ýagdaýda kabul edýär. Bu kada görä morfologik taýdan kada laýyklykda gelen işligiň wezipesini ýerine ýetirýän (مَاضَارِبٌ - urmady) sözi sözlemiň eýesiniň (زَيْدٌ) ahyrky hereketini oturly ýagdaýa öwüripdir we habarynyň bolsa düşüp galmagyna hyzmat edipdir. **Mysal üçin**: وَمَا مِنْ غَائِبَةٍ فِي السَّمَاءِ وَالأَرْضِ إِلاَّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ “Asmanlarda we ýerde näme bar bolsa anyk kitapda agzalman galan gizlin zat ýokdur.”

II kada: Ýokluk goşulmasy bolan (مَا) atdan öň gelip (لَيْسَ) kemlik işligi ýaly wezipäni ýerine ýetirmegi üçin, sözlemiň eýesi bilen habarynyň orny çalşylmaly däldir we ýoklugy bolsa (إِلاَّ) goşulmasy bilen bozulmaly däldir (arap dilinde ulanylýan “إِلاَّ”, “غَيْرَ” ýaly goşulmalar türkmen dilinde özge, başga, gaýry, ýaňa çykyş düşümde gelen sözler bilen ulanylýan sözsoňy kömekçilerdir. Bular köplenç çykyş düşümde gelen atlary nygtap, “**aýratynlandyryp**” görkezmäge hyzmat edýär). Bu şertlerden biri bolan ýagdaýynda at sözleminiň hereketi bilen baglanyşykda özüniň täsirini ýetirip bilmeýär. Ýöne sözlemiň ýoklugy bildirýän manysy dowam edýär. Sözlemiň manysy iki ýagdaýda-da däl/ýok diýmekligi bildirýär.

Bellik: Bu kadalar bilen baglanyşykda mysal bolup hyzmat edýändigi sebäpli ýokardaky maglumatlar beýan edildi. (غَائِبَةٍ) ortak işligi morfologik taýdan kada laýyklykda işligiň wezipäni ýerine ýetirmeýär. Ýöne aýatyň manysyna “sapak

edinmek aüçin tomaşa ediň, … haýran bolup kitaby okaň ýaly” manysynyň bardygy barasynda maglumatlary düzüminde jemleýändigi barasynda gürrüň edilýär.

Süläsi müjerretden beýleki işliklerden ortak işligi ýasamak üçin häzirki zaman işliginiň başyndaky häzirki zamanlyk harpy düşürilip onuň ornuna oturly “**mim**” (مُ) harpy getirilýär, soňky harpyň öňündäki harpyň ahyrky hereketi astyn edilip ýazylýar we soňky harp bolsa tenwinlenýär. Ortak işligiň başyna “**elif-lam**” gelse, soňuna tenwin gelmeýär we sözlemdäki wezipesine görä hereket (üstün, otur, astyn) kabul edýär we atlaşan sözlerdigi barasynda maglumat berýär.

Mysal üçin: Häzirki zaman işligi sözlemde ulanylanda hadysanyň/hereketiň emele geliş manysyny aňlatmaýar, onuň deregine menlik manysyny bildirýär. “Edeni däl, etdireni gör” diýlen atalar sözüniň manysy häzirki zaman işligi ulanylanda ýüze çykmaýar.

Sözlemde pikir ortak işlik bilen beýan edilende bolsa menlik manysy bolmaýar. Emma hadysanyň/hereketiň emele geliş manysyny welin düzüminde jemleýär. **Mysal üçin:** Dört harply “mufagala babyndaky” (قَاتَلَ) işliginden ortak işlik ýasalanda bu işligiň häzirki zaman düýp formasy bolan (يُقَاتِلُ) işligindäki häzirkizamanlyk (muzagarat) “ýa” harpy düşürilip onuň ornuna oturly “**mim**” getirilýär we ahyrky harpyň öňündäki harp bolsa astyna öwrülýär. Elif-lam kesgitlilik artiklini almandygy we üstesine-de ýöňkemede üýtgeýän (munsaryf) at bolup gelýändigi sebäpli ahyrky harpyň hereketinden soň tenwin ýazylýar. Şeýlelikde (مُقَاتِلٌ) şekilinde ortak işligi ýasalýar.

Kada: Häzirkizamanlyk (muzagarat) harpynyň ornuna getirilen “**mim**” harpy, käte kadadan daşary kabul edilýär we astyn arkaly ýazylýar. Mysal üçin: مُغِيرٌ, مُبِينٌ we مُعِينٌ ýaly. Bu galypdaky ortak işlikleriň “**mim**” harpy özünden soň gelen harpyň hereketine laýyklykda astyn edilip ýazylýar.

Bellik: Sözlemde eýeläp gelýän ornuna laýyklykda käbir masdarlar ortak işligiň manasyny bildirýär. **Mysal üçin**: “عَدَلَ” işliginiň masdary “عَدْلٌ” görnüşinde ýasalýar. Ýöne “ زَيْدٌ عَدْلٌ” diýlende bu söz düzümindäki “عَدْلٌ” masdaryndan “عَادِلٌ” ortak işligiň manysy göz öňünde tutulýar.

Üç harpdan köp harply işliklerden ýasalan ortak işlige degişli mysallar.

1. Erkek jynsy: “ مُقَاتِلِينَ” üstünli we astynly, مُقَاتِلُونَ oturly, “مُقَاتِلَيْنِ”üstünli we astynly, “مُقَاتِلاَنِ” oturly, “مُقَاتِلٍ” astynly, “ مُقَاتِلاً” üstünli, “مُقَاتِلٌ” görnüşlerinde ýazylýar.

2. Aýal jynsy: “ مُقَاتِلاَتٍ” üstünli we astynly, “ مُقَاتِلاَتٌ” oturly, “مُقَاتِلَتَيْنِ” üstünli we astynly, “ مُقَاتِلَتَانِ” oturly, “مُقَاتِلَةٍ”astynly, مُقَاتِلَةً üstünli, مُقَاتِلَةٌ oturly görnüşlerinde ýazylýar.

Süläsi müjerret işliklerden ortak işligi ýasamak üçin öten zamanyň aýnul-fygylyna seredilip ýasalýar.

Eger aýnul-fygyl üstün (meftuh) bolsa (süläsi müjerret işliginiň I, III, III baby bolsa) täsirini geçirýän we täsirini geçirmeýän işlikleriň ortak işligi (فَاعِلٌ) galypynda ýasalýar. Başgaça aýdylanda faul-fygylyndan soň getirilen **elif**-lamsyz ýöňkemede

üýtgeýän at bolup gelendigi sebäpli ahyry tenwinlenýär. “Edeni däl, etdireni” diýen atalar sözi megerem şol sebäpden aýdylandyr.

Mysal üçin: Süläsi müjerret işlikden ýasalan (كَاتِبٌ ýazýan, ýazyjy) ortak işligine degişli mysallar:

Erkek jynsy: كَاتِبِينَ üstünli we astynly, كَاتِبُونَ oturly, كَاتِبَيْنِ üstünli we astynly, كَاتِبَانِ oturly, كَاتِبٍ astynly, كَاتِباً üstünli, كَاتِبٌ oturly görnüşlerinde ýazylýar.

Aýal jynsy: كَاتِبَاتٍ üstünli we astynly, كَاتِبَاتٌ oturly, كَاتِبَتَيْنِ üstünli we astynly, كَاتِبَتَانِ oturly, كَاتِبَةٍ astynly, كَاتِبَةً üstünli, كَاتِبَةٌ oturly görnüşlerinde ýazylýar.

Bellik: Ortak işligiň erkek jynsynyň nädogry/kadasyz köplük (mükesseri) sany: نَصَرَةٌ-نُصَّرٌ-نُصَّارٌ diýlip üç topara bölünýär. Oturly, üstünli we astynly görnüşleri erkek jynsynyň täklik sany ýaly ýasalýar.

Bellik: Ortak işligiň aýal jynsyynyň nädogry köplük (mükesser) sany: Oturly görnüşi “نَوَاصِرُ ” üstünli we astynly görnüşi “نَوَاصِرَ ” görnüşde ýasalýar. Arap diliniň morfologiýasynda “**mükesser**” (kadasyz/nädogry) adalgasy täkliginiň galypy köplük sany ýasalanda asyl şekiliniň üýtgedilip ýasalýandygyny bildirýär.

Aýnul-fygyl üstün bolsa (süläsi müjerret işliginiň V baby bolsa) ölçege we kada laýyk gelýän ortak işliginiň ýokdugyny alamatlandyrýar. Çünki V bap boýunça gelýän täsirini geçirmeýän işlikler üýtgemeýär/hemişelik öz manasyny gorap saklaýarlar. Ýöne olardan ýasalan ortak işliginiň belli bir kadasy/düzgüni bolmaýar. Arap diliniň morfologiýasynda olara “semagy”, ýagny ençeme ýyllaryň dowamnyda ulanmak arkaly ýa-da sözlügiň kömegi bilen öwrenilýän atlar toparyna degişli adalgalar diýlip kesgitlenilýär. Mysal üçin täsirini geçirmeýän işliklerden biri bolan (طَهُرَ) işliginden ýasalan (طَاهِرٌ) ortak işliginiň iş ýüzünde ulanmak arkaly anyklanýan formasyna degişli bolup, ol we beýleki görnüşleri sözlügiň kömegi bilen bilinýär.

Aýnul-fygyl üstün bolsa (süläsi müjerret işliginiň V baby bolsa) sypat görnüşinde ýasalýar we aşakdaky ölçeglerde ýasalýar. Ýöne ortak işligiň wezipesini ýerine ýetirýär.

Kada: Sypat hyzmatyny amala aşyrýan many hemişe subýektde dowam edýär.

Bellik: Arap diliniň morfologiýasyna degişli gollanmalarda bu formalar barasynda giňişleýin maglumatlar getirilýär we şol kitablaryň käbirinde “sypatyň ulaldtma derejesi” formasynda (mübalaga) beýan edilýär.

Ortak işlikleriň dürli galyplaryna degişli mysallar:

فَعْلٌ	galypyndaka mysal	Uly, iri	ضَخْمٌ
فَعِلٌ	galypyndaka mysal	Gaty, berk	خَشِنٌ
فَعِيلٌ	galypyndaka mysal	Zehinli	ظَرِيفٌ
فُعْلٌ	galypyndaka mysal	Tejribesiz	غُمْرٌ
فُعُلٌ	galypyndaka mysal	Gusully	جُنُبٌ
فِعْلٌ	galypyndaka mysal	Başarjaň, batyr	عِفْرٌ
فَعَالٌ	galypyndaka mysal	Gorkak	جَبَانٌ
فُعَالٌ	galypyndaka mysal	Batyr	شُجَاعٌ

فَعُولٌ	galypyndaka mysal	Namysly	حَصُورٌ
فُعَّالٌ	galypyndaka mysal	Gözel	وُضَّاءٌ
فَعَلٌ	galypyndaka mysal	Gözel	حَسَنٌ
أَفْعَلٌ	galypyndaka mysal	Berk	أَحْرَشٌ
فَيْعَلٌ	galypyndaka mysal	Dirhemçi	صَيْرَفٌ
فُعْلاَنٌ	galypyndaka mysal	Ýalaňaç	عُرْيَانٌ

Aýnul-fygyly astyn bolsa (süläsi müjerret işliginiň IV we VI baby bolsa):

1. Täsirini geçirýän işlikleriň ortak işligi (فَاعِلٌ) galypynda ýasalýar.

2. Täsirini geçirmeýän işliginiň ölçege we kada laýyk gelýän ortak işligi bolmaýar, ýöne kadasyz (semagy) ortak işligi bolýar. **Mysal üçin**: Täsirini geçirmeýän işlik bolan (سَلِمَ) işliginden ýasalan (سَالِمٌ) ortak işligi nädogry we kadasyz ulanylýan formasydyr. Süläsi müjerret işliginiň IV we VI babyndaky täsirini geçirmeýän işlikden ortak işligiň ýasalyp ýasalmaýandygy sözlükleriň kömegi arkaly ýüze çykarylýar. Aýnul-fygyly astyn bolan süläsi müjerrediň sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi dört galypda ýasalýar.

Olary şu görnüşde beýan etmek bolar:

1. Reňk, şekil we beden kemçiliklerini beýan edýän işligiň sypat wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi.

a. Sälim görnüşli işlikden ýasalan erkek jynsy (اَفْعَلُ) galypynda we aýal jynsyňky (فَعْلاَءَ) galypynda ýasalýar. Ortak işligiň bu görnüşine degişli mysallar:

Erkek jynsyna degişli galypyň täkligi, ikiligi we köplügi (gyrmyzy): **اَحْمَرُ – حُمْرٌ – اَحْمَرَانِ;**

Aýal jynsy degişli galypyň täkligi, ikiligi we köplügi (gyrmyzy): **حَمْرَاءَ -حَمْرَاوَانِ** –**حُمْرٌ** görnüşlerde ýasamak bolýar.

b. Ejwefi-ýaýy işliginiň erkek jynsy (aýnul-fygyly “ýa” harpy bilen ýazylan bolsa) onuň köplügi (**فِعْلٌ**) galypynda ýasalýar. Ortak işligiň bu görnüşine degişli mysallar:

Erkek jynsyna degişi galypyň täkligi, ikiligi we köplügi: **اَبْيَضُ - اَبْيَضَانِ - بِيْضٌ** ;

Aýal jynsyna degişli galypyň täkligi, ikiligi we köplügi: **بَيْضَاءَ - بَيْضَاَانِ** – **بِيْضٌ** görnüşinde ýasalýar.

2. Içki duýgulary beýan edýän işliginiň sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işliklerde:

Erkek jynsy (**فَعْلاَنُ**) galypynda;

Aýal jynsy (**فَعْلَى**) galypynda ýasalýar.

Bir zada wagtlaýyn ýöňkelip gelýän, ýagny doýmak, suwsamak ýaly içki duýgulary alamatlandyryp gelýän (**فَعِلَ**) galypyndaky (IV we VI bap) süläsi müjerret işlikleriň täsirini geçirmeýän görnüşiniň sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi (**فَعْلاَنُ**) galypynda ýasalýar. Mysal üçin: “**عَطْشَانَ**” suwsuz, teşne ýaly.

Ortak işligiň bu görnüşine degişli mysallar:

Erkek jynsyna degişli galypyň täkligi, ikiligi we köplügi (gyrmyzy): عَطْشَانُ - عَطْشَانَانِ – عِطَاشٌ.

Aýal jynsyna degişli galypyň täkligi, ikiligi we köplügi (gyrmyzy): عَطْشَى - عَطْشَيَانِ – عِطَاشٌ görnüşinde ýasalýar.

Bir zada wagtlaýyn ýöňkelip gelýän duýgyny (begendi, gynandy ýaly) alamatlandyrýan (فَعِلَ) galypyndaky (IV we VI bap) täsirini geçirmeýän süläsi müjerret işliginiň sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi (فَعِلٌ) galypynda ýasalýar. Mysal üçin: فَرِحٌ şatlandy ýaly.

Bir zada wagtlaýyn ýöňkelip gelýän we syrkawlygy alamatlandyrýan (مَرِضَ) işliginden (مَرِيضٌ) şekilindäki sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi kadadan daşary bolup gelýär. Morfologik kada gabat gelýän we sypatyň wezipesini ýerine ýetirýän ortak işligi (مَرِضٌ) şekilinde ýasalýar.

Ortak işligiň sypat bolup gelýän (syfaty-müşebbehe) barasynda arap diliniň morfologiýasyna degişli ýazylan kitaplarda getirilýän maglumatlar:

1.Täsirini geçirmeýän asly üç harply işliklerden ýasalyp, subýektde dowamly/hemişelik bolan sypatlary ýa-da barlygy alamatlandyrýar we özünden ýasalan işligiň wezipesini ýerine ýetirýär.

2. Käbir duýgular, ýagny görünmeýen içki duýgular hem bu galyp boýunça ýasalýar.

3. Reňk, gözellik, bedroýlyk, kemçilik, ýetmezçilik ýaly ten/beden sypatlary bu galyp boýunça ýasalýar.

4. Ortak işliginiň wezipesini ýerine ýetirýän sypat (syfaty-müşebbehe we artykmaçlyk sypaty (ismi-tafdyl) ýöňkemede üýtgemeýan at toparyna degişlidir (ýagny olar gaýry-munsaryf kabul edilýär). Şol sebäpden wagt we ýer aňladýan doldurgyç bolup gelen halatynda-da üýtgemeýärler.

5. Käbir galyplary sypatyň ulaltma derejesi (mübalagatu ismi-fagyl) ortak işligiň käbir galyplary bilen birmeňzeş formada ulanylýar. Mysal üçin: (فَعِيلٌ) galypyndaky (syfaty-müşebbehe/ mubalagatu ismi fagyl) ortak işligi ýaly.

6. Bir manysy subýekt, beýleki bir manysy doldurgyç bolup, subýektiň ornunda gelende erkek jynsynynyň manysyny bildirýär, emma doldurgyç bolup gelende bolsa aýal jynsynyň manysyny aňladýar.

7. Asly üç harply işlikleriň daşyndaky işlikleriň sypat görnüşli ortak işligi (syfaty-müşebbeheleri) özlerine degişli işliklerden ýasalan ortak işlikleridir.

8. Sypat görnüşli ortak işligi (syfaty-müşebbehe) we ýöňkemede üýtgemeýän (gaýry-munsaryf) atlaryň manylary kä ýagdaýlarda sözlemde göçme/aýlawly tär bilen beýän edilýär. Haýsydyr bir zada eýeçilik edýän (mewsuf) kişi aradan aýrylanda onuň häsiýetli aýratynlygynyň/özboluşly manysynyň başga birine geçmegini mysal getirmek bolar.

9. Sypat görnüşli ortak işliginde (syfaty-müşebbehede) ortak işlikdäki ýaly esasy häsiýet gaýtalanýan/wagtlaýyn görnüşde bolman, ondaky häsiýet “dowamlylyk

we hemişelik” manysyny düzüminde jemleýär. Ýagny islendik häsiýet/hereket özüne ýöňkelip gelýän zatdan hiç haçan üzňe bolmaýar.

Üç harply işliklerden ýasalan ortak işlikler aşakdaky ýaly köplük sanlary ýasalýar.

Köplük sanlary:

كَتَبَةٌ	كُتَّبٌ	كُتَّابٌ	كَاتِبُونَ
Ýazýanlar (köplük)			

Täkligi	Köplügi	Ikiligi	Täkligi
كَاتِبَةٌ	كَاتِبَاتٌ/ كَوَاتِبُ	كَاتِبَانِ / كَاتِبَتَانِ	كَاتِب
Ýazýan, ýazyjy (aýal jynsy)	Ýazýanlar, ýazyjylar (aýal jynsy)	Ýazýanlar (ikilik)	Ýazýan, ýazyjy (erkek jynsy)

Dört ýa-da has köp harply işliklerden ýasalan ortak işlikleriň bolsa şu görnüşde köplük sanlary ýasalýar:

Täkligi	Täkligi	Ikiligi	Köplügi
مُعَلِّمَةٌ	مُعَلِّم	مُعَلِّمَانِ / مُعَلِّمَتَانِ	مُعَلِّمُونَ / مُعَلِّمَاتٌ
Öwrediji (aýal jynsy)	Öwrediji (erkek jynsy)	Iki öwrediji (aýal we erkek jynsy)	Öwredijiler (erkek jynsy)

Sypatyň ulaltma derejesi	فَعَّالٌ
Akylly ynsan ýaman ynsanlaryň ýygnanyşygyny juda ýygy terk edijidirler/edýärler.	العَاقِلُ تَرَّاكٌ صُحْبَةَ الأَشْرَارِ

Ortak işligiň gaýdym derejesi we doldurgyçlar
(إسم المفعول و مفعول به)

Özüne haýsydyr bir iş-hereketiň täsirini ýetirmegi bilen ýüze çykandygyny, edilen iş-hereketiň gönümel gatnaşygy netijesinde bolýandygyny görkezýän at. Türkmen dilinde otak işligiň gaýdym derejesiniň wezipesini ýerine ýetirýär. Neneňsi ortak işligi häzirki zaman işligi ýaly ulanylýan bolsa ortak işliginiň gaýdymy (ismi-mefgul) öten zaman işliginiň gaýdym derejesiniň manysynda terjime edilýär.

Ortak işligiň ýasalyşy: Asly üç harply işligiň başyna “مَ” harpy getirilýär we üstün belgisi bilen alamatlandyrylýar. Üç harply işligiň birinji harpy säkin bilen belgilenýär. Işligiň ikinji we üçünji harplarynyň arasyna oturly (و) harpy girizilýär.

قَتَلَ	Öldürdi →	مَقْتُولٌ	Öldürilen
ضَرَبَ	Urdy →	مَضْرُوبٌ	Urulan

شَرِبَ	Içdi →	مَشْرُوبٌ	Içilen
جَرَحَ	Ýaralady →	مَجْرُوحٌ	Ýaralanan, ýaraly
كَتَبَ	Ýazdy →	مَكْتُوبٌ	Ýazylan, ýazgy
فَتَحَ	Açdy →	مَفْتُوحٌ	Açylan, açyk

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň (ismi-mefgulyň) köplük sanlarynyň ýasalyşy:

Kadasyz/nädogry köplük şekili	Köplügi	Ikiligi	Täkligi	
مَكَاتِبُ	مَكْتُوبُونَ	مَكْتُوبَانِ	مَكْتُوبٌ	Erkek jynsy
	مَكْتُوبَاتٌ	مَكْتُوبَتَانِ	مَكْتُوبَةٌ	Aýal jynsy
	Ýazylanlar	Iki sany ýazylan	Ýazylan	

Ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgul) sözlemde dürli şekillerde gelip bilýär. Bütinleý sypat ýaly ýa-da sypat manysynda ulanylmak bilen bir hatarda, habar bolup hem gelýär.

Mysallar:

	شَيْءٌ مَخْلُوقٌ	Ýaradylan zat (sypat)
	اَلْبَابُ الْمَفْتُوحُ	Açyk gapy (sypat).
	اَلْبَابُ مَفْتُوحٌ	Gapy açyk (habar).
(فُهِمَ الدَّرْسُ)	اَلدَّرْسُ مَفْهُومٌ	Ders düşnükli.
(نُصِرَ الْحَقُّ)	اَلْحَقُّ مَنْصُورٌ	Hak (dogry, hakykat) üstün çykdy.
(يُعْبَدُ اللهُ بِالْحَقِّ)	أللهُ مَعْبُودٌ بِالْحَقِّ	Alla hakyky ybadat edilýän barlykdyr.
	صُنِعَتِ السَّيارَةُ فِي الْيَابَانِ	Awtoulag Ýaponiýada öndürildi.
	اَلسَّيارَةُ مَصْنُوعَةٌ فِي الْيَابَانِ	Awtoulag Ýaponiýada şndürildi.
	التائِبُ ذُنُوبُهُ مَغْفُورَةٌ (غُفِرَتْ ذُنُوبُ التائِبِ)	Toba edeniň günäleri bagyşlandy.
	أَخِي مَسْؤُلٌ الآنَ عَنْ عائِلَةٍ كَبِيرَةٍ	Doganym şu wagt uly maşgala jogap berýär.
	أَمْرُ القَانُونِ مَفْعُولٌ	Kanunyň talaby berjaý edildi.
	اَلرَّجُلُ مَلْعُونٌ	Ol adam näletkerdedir.

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň galyplaşan at hökmünde ulanylýan görnüşleri:

اَلْمَلْعُونَ	Näletkerdeler, nälet	اَلْمَذْكُورُ	Ýatlananlar,

	siňenler		agzalanlar
اَلْمَطْلُوبُ	gözlenilýän talap edilýän	اَلْمَعْرُوفُ	Bilinýän, ýagşylyk

Doldurgyjyň ýasalyşy we onuň görnüşleri

Türkmen dilinde sözlemiň işlikden bolan agzalaryna baglanyp, iş-hereketiň obýektini, wagtyny, ornuny, sebäbini, maksadyny, mukdardyr möçberini, hal-ýagdaýyny anyklaşdyrmaga hyzmat edýän aýyklaýjy agzalaryna doldurgyç diýilýär. Ýöneliş, ýeňiş, wagt-orun, çykyş düşüm goşulmalary ýa-da sözsoňy kömekçiler arkaly sözlemiň habaryna, işlikden bolan başga bir agzasyna baglanyp, olary aýyklap gelen atlar, atlaşyp gelen sözler, hallar, hal işlikler sözlemde doldurgyç bolýarlar.

Arap dilinde doldurgyç sözlemiň eýesiniň eden işinden täsirlenen söz ýa-da sözlere diýilýär. Doldurgyç kä halatlarda diňe ýeke-täk söz bolup gelýän bolsa ol käte birden köp söz bolup hem, sözlem bolup hem gelip bilýär.

Doldurgyjyň görnüşleri bäş topara bölünýär:

1. Mefgulun-bih (مَفْعُولٌ بِهِ).

2. Mefgulun-mutlak (مَفْعُولٌ مُطْلَقٌ).

3. Mefgulun-liejlih (مَفْعُولٌ لِأَجْلِهِ).

4. Mefgulun-fih (مَفْعُولٌ فِيهِ).

5.Mefgulun meah (مَفْعُولٌ مَعَهُ).

Indi bolsa doldurgyçlaryň görnüşlerini seljereliň.

1. Mefulun-bih. Fagylyň eden işinden gönümel täsirlenen, hadysanyň gatnşygynda emele gelen element. Eger predlogsyz (harfy-jersiz) gelse açyk ýöneliş düşüm doldurgyjy (mefulun-bih saryh) diýlip atlandyrylýar. Eger predlog bilen bile ulanylsa açyk bolmaýan ýöneliş düşüm doldurgyjy (mefulun-bih gaýry-saryh) bolýar. Mefulun-bih saryh “açyk doldurgyç” diýmekligi bildirýär. Çünki üstünli alamaty açyk getirilýär.

Türkmen dilinde bu grammtik kada “sözlemiň işlikden bolan agzalaryna baglanyp, iş-hereketiň obýektini, wagtyny, ornuny, sebäbini, maksadyny, mukdardyr möçberini, hal-ýagdaýyny anyklaşdyrmaga hyzmat edýän aýyklaýjy agzalaryna doldurgyç” diýilýär diýlip kesgitlenýär. Ýöneliş, ýeňiş, wagt-orun, çykyş düşüm goşulmalary ýa-da sözsoňy kömekçiler arkaly sözlemiň habaryna, işlikden bolan başga bir agzasyna baglanyp, olary aýyklap gelen atlar, atlaşyp gelen sözler, hallar, hal işlikler sözlemde doldurgyç bolýarlar.

Mefulun-bih gaýry-saryh bolsa “açyk bolmaýan mefulun-bih” manysyny bildirýär. Çünki predlog sebäpli açyk ýagdaýda üstün alamatyny kabul etmeýär. Mefulun-bih alan işlik täsirini geçirýän işliklerden bolýar. Mefulun-bih almaýan işlik bolsa täsirini geçirmeýän kabul edilýär.

2. Mefulun-mutlak. Işlik sözleminiň işligiň masdary bolup gelen doldurgyç görnüşinde mefgulun-mutlak diýilýär. Mefulun-mutlak bir tarapdan sözlemiň manysyny güýçlendirmek (tekit), aýdylmak islenýän zada ünsi çekmek maksady bilen ulanylýar. Ikinji tarapdan görnüş bildirmek häsiýetine eýe bolýar. Üçünjiden

san-mukdar bildirmek üçin ulanylýar. Güýçlendirme ýagdaýyny beýan edýän mefulun-mutlak işlik sözleminde işligiň masdary bolup gelýär we täklik-näbelli görnüşde ýasalýar. Türkmen dilinde “elbetde, ikuçysz, hakykatdan-da, juda, mazaly, şeýle bir… ýaly manylary aňladýar. Görnüş üçin ulanylýan mefulun-mutlakda işliginiň masdary eýelik düşüm doldurgyjy görnüşinde-de sypat görnüşli eýelik düşüm görnüşinde-de gabat gelýär. Türkmen diline “… ýaly, görnüşinde, edil... diýlip terjime edilýär. San-mukdar bildirmek üçin ulanylýan mefulun-mutlakda işligiň masdary “فَعْلَةٌ” galypynda ýasalýar. San-mukdar bildirýändigi sebäpli ol ikilik ýa-da köplük sanda ulanylyp bilinýär. Kä halatlarda san bilen bilelikde ulanylýandygyna gabat gelmek bolýar.

3. Mefulun-liejlih. Işlik sözleminde işliginiň emele geliş/ýüze çykyş sebäbini bildirmek maksady bilen ulanylýan doldurgyjyň görnüşlerinden biri. Başgaça aýdylanda mefulun-liejlih “Näme üçin, neneňsi” ýaly sowallara jogap bolup gelýän doldurgyjy beýan edýär. Onuň umumy häsiýeti sözlemde açyk masdar hökmünde ulanylmagydyr.

4. Mefulun-fih: Ýer we wagt bildirýän doldurgyç diýlip kesgitlenýär. “Nirede, nä wagt, haçan” sowallaryna jogap berýär. Wagt doldurgyjy at jümlesinde habar işlik sözleminde bolsa mefulun-fih hyzmatyny ýerine ýetirýär.

5. Mefulun-meah. Bilelikde bolmagy bildirýän doldurgyç diýlip kesgitlenýär. Fagylyň meful bilen birlikde hereket edýändigini, şol bir zady edýändigini görkezýär. Mefulun-meahyň başynda waw (وَ) getirilýär. Bu waw (وَ) baglaýjy goşulmasy (atyf harpy) bolan “waw” göz öňünde tutulmaýar. Bu “waw” harpy (وَ), “bilelikde”, “bilen” diýen manysyny bildirýän “مَعَ” “waw” (وَ) harpydyr. Muňa “wawul-magyýýa” diýilýär. Aýratynam mefulun-meah bilen subýekt birmeňzeş jynsdan bolan söz hökmünde ulanylmaýar.

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň aýratynlyklary
(إسم المفعول)

Ortak işlik işlikden ýasalan we iş-hereketi görkezýän at häsiýetli sözlere diýilýär. Ortak işligiň gaýdym derejesi täsirini geçirýän işliklerden ýasalýar. Ýasalyşy boýunça iki topara bölünýär.

1. Asly üç harply işliklerden ýasalan ortak işligiň gaýdymy.

2. Asly dört harply we ýasama işliklerden ýasalan ortak işligiň gaýdymy.

Asly üç harply iişliklerden ortak işligiň gaýdymyny (ismi-mefgul) ýasamak üçin (مَفْعُولٌ) galypy ulanylýar.

Mysallar:

مَكْتُوبٌ	كَتَبَ
Ýazylan, ýazgy	Ýazdy
مَكْسُورٌ	كَسَرَ
Döwülen, döwük	Döwdi

مَنْصُورٌ	نَصَرَ
Ýardam edilen, gollanan	Ýardam etdi
مَقْتُولٌ	قَتَلَ
Öldürilen	Öldürdi

Asly dört harply we ýasama/goşma işliklerden ortak işligiň gaýdymy derejesini ýasamak üçin şu kadadan peýdalanmaly. Öňi bilen öten zaman işligini häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesine öwürmeli. Yzyndan häzirki zaman işliginiň başyndaky häzirki zamanlyk harpy bolan “**ýa**” düşünrilip, onuň ornuna oturly “**mim**” (مُ) harpy girizilmeli. Bu görnüşde ýasalanda şol işligiň ortak işliginiň gaýdymy (ismi-mefguly) emele gelýär. Bu ýasalan täze manyly söz, sözlemde işlik wezipesinde däl at hökmünde hyzmat etmegi üçin bolsa sözüň ahyryndaky harp tenwinlenmeli.

Mysallar:

Ortak işligiň gaýdymy derejesi	Häzirki zaman işligi	Öten zaman	Baby
مُرْسَلٌ	يُرْسَلُ	اَرْسَلَ	اِفْعَالٌ
Ugradylan			
مُقَدَّمٌ	يُقَدَّمُ	قَدَّمَ	تَفْعِيلٌ
Teklip edilen, öňe geçirilen			
مُشَاهَدٌ	يُشَاهَدُ	شَاهَدَ	مُفَاعَلَةٌ
Tomaşa aedilen			
مُتَخَرَّجٌ	يُتَخَرَّجُ	تَخَرَّجَ	تَفَعُّلٌ
Çykylan			
مُسْتَعْمَلٌ	يُسْتَعْمَلُ	اِسْتَعْمَلَ	اِسْتِفْعَالٌ
Ulanylan			
مُدَحْرَجٌ	يُدَحْرَجُ	دَحْرَجَ	فَعْلَلَةٌ
Togarlanan			
مُرْسَلٌ	يُرْسَلُ	اَرْسَلَ	اِفْعَالٌ

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň ýasalyşy: Arap dilinde ortak işligiň gaýdym derejesesine “ismi-mefgul diýilýär. **Mysal üçin** “ýazdy, barlady, örtündi” manylaryny bildirýän “كَتَبَ”, “تَسَتَّرَ”, “فَتَّشَ” işlikleriniň ismi-mefgullary “ýazylan”, “barlanan”, örtülen” manylaryndaky “مَكْتُوب”, “مُفَتَّش”, “مُتَسَتَّر” sözleri bilen görkezilýär.

Ýasalyşy

1. Asly üç harply işliklerden: “مَكْتُوب” ← “كَتَبَ”, “مَجْذُوب” ← “جَذَبَ ”, “مَنْصُور” ← “نَصَرَ ” mysallarynda bolşy ýaly “**مَفْعُول**” galypynda ýasalýar.

2. Dört ýa-da has köp harpdan emele gelen işliklerde (rubagy müjerret we mezit işliklerde) häzirki zaman işliginiň düýp derejesindäki häzirki zamanlyk harpy

düşürilýär, onuň ornuna oturly “**mim**” (مُ) getirilýär. Ahyrky harpyň öňündäki harpyň hereketi üstün däl bolsa üstüne öwrülýär.

Mysal: “مُحَدَّث” ← “يُحَدِّثُ” ← “حَدَّثَ”, “مُتَفَكَّر” ← “يَتَفَكَّرُ” ← “تَفَكَّرَ”, “مُجَاهَد” ← “يُجاهِدُ” ← “جَاهَدَ”.

Aşakdaky işlikleriň ismi-mefgullary şu görnüşde ýasalýar: “مُتَشَابَهٌ” “يَتَشابَهُ” ← “تَشَابَهَ” “مُتَكَلَّمٌ”, “يَتَكَلَّمُ” ← “تَكَلَّمَ” “مُشَاهَدٌ”, “يُشاهِدُ” ← “شَاهَدَ”, “مُكْرَمٌ” ← “يُكْرِمُ” ← “أَكْرَمَ” “مُعَلَّمٌ” ← “يُعَلِّمُ” ← “عَلَّمَ”, “مَجْمُوعٌ” ← “يَجْمَعُ” ← “جمَعَ” , “مَثْقُوبٌ” ← “يَثْقَبُ” ← “ثَقَبَ”, “مَبْلُوغٌ” ← “يَبْلُغُ” ← “بَلَغَ” , “مُتَرْجُمٌ” ← “يُتَرْجِمُ” “تَرْجَمَ”, “مُسْتَهْلَكٌ” ← “يَسْتَهْلِكُ”, “اِسْتَهْلَكَ”, “مُحْتَرِصٌ” ← “يَحْتَرِصُ” ← “اِحْتَرَصَ”

Köplük sanlarynyň ýasalyşy

Asly üç harply işliklerden ýasalan ismi-mefgul aşakdaky ýaly köplük sanlary ýasalýar.

Köplügi	Ikiligi	Täkligi
مَكْتُوبُونَ / مَكَاتِبُ	مَكْتُوبَانِ	مَكْتُوبٌ
Ýazylanlar (erkek jynsy)	Iki sany ýazylan (erkek jynsy)	Ýazylan (erkek jynsy)
مَكْتُوبَاتٌ	مَكْتُوبَتَانِ	مَكْتُوبَةٌ
Ýazylanlar (aýal jynsy)	Iki sany ýazylan (aýal jynsy)	Ýazylan (aýal jynsy)

Dört ýa-da has köp harply işliklerden ýasalan ortak işligiň gaýdymy bolsa şu görnüşde ýasalýar:

Köplügi	Ikiligi	Täkligi
مُعَلَّمُونَ	مُعَلَّمَانِ	مُعَلَّمٌ
Öwredilenler (erkek jynsy)	Iki sany öwredilen (erkek jynsy)	Öwredilen (erkek jynsy)
مُعَلَّمَاتٌ	مُعَلَّمَتَانِ	مُعَلَّمَةٌ
Öwredilenler (aýal jynsy)	Iki sany öwredilen (aýal jynsy)	Öwredilen (aýal jynsy)

Ortak işligiň gaýdym derejesiniň aýratynlyklary

وَذَاكَ مَنْصُورٌ ýardam edilen (daşky manysy taýdan gaýdym derejesinde we içki manysy taýdan bolsa synlaýjy ýaly bolmaklygy bildirýär). Ortak işligiň gaýdym derejesiniň galypy sözlemde haýsydyr bir sözüň ähyrky harpyny üstüne öwürmekde ortak işligiň wezipesini ýerine ýetirýär.

Hadysanyň, iş hereketiň ýüze çykan subýektini görkezmek üçin işligiň häzirki zaman formasnyň gaýdym derejesinden ýasalan ada arap diliniň morfologiýasynda “**ismi-mefgul**” diýilýär. Başgaça aýdylanda ony şu görnüşde-de kesgitlemek mümkin:

1. Asly üç harply işlikden ýasalyp, iş-hereketden täsirlenen kişi ýa-da obýekti görkezýän söze “ismi-mefgul” diýilýär. Täsirini geçirmeýän işlikleriň ortak işliginiň gaýdym derejeleri bolmaýar.

2. Ortak işligiň gaýdym derejesi haýsydyr bir subýektiň özüne täsirini ýetiren iş-hereketiň netijesinde ýasalan at diýlip düşündirilýär.

Meselem: (إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ) “Ikuçsyz heder eden kişilere bozgaklardan düzülen topar sürünen wagty özlerine gelerler we dessine şol pursatda olar hüşgärlik bilen çemeleşerler.

Dil filosofiýasy nukdaýnazaryndan derňelende bu sözlemde (مُبْصِرُونَ) “mubsyrun” sözi haçan-da olaryň özleri seredenlerinde bu söz ortak işliginiň gaýdym derejesini görkezýär, şoňa görä-de ortak işligiň wezipesini ýerine ýetirmeýär. Çünki olara görkezilen halatynda görmäge mümkinçilik tapýarlar, görkezilmedik ýagdaýynda bolsa görmeýärler we görmeýän zatlaryny bolsa anyk bilmeýärler. Özlerine gelip ýetişmedik hüşgär adamlara bolsa görkezilmeýär diýen manyny düzüminde jemleýär. Bu sözlemi başgaça şu görnüşde-de düşündirmek bolar. Hüşgär adam paýhas bilen çemeleşýär we töwerekleýin oýlanyşmaýan ynsanlaryň görmeýän zatlaryny görýärler, bilýärler we aňýarlar. Çünki şol pursatda hüşgär we paýhas bilen garaýan kişi “mubsyrun” kategoriýasynyň düzümine girýär.

“Ismi-mefgul” gaýdym derejesiniň manysynda ulanylýar we özünden ýasalan gaýdym derejesini bildirýän işligiň wezipesini ýerine ýetirip, morfologik taýdan kadaly işligiň manysyny bildirýär diýip kesgitlenýär. Bu kadany başgaça şu görnüşde beýan etmek hem bolar. Ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgul) subýektiň ornuna gelen obýektiň (naýyby-fagyl) ahyrky hereketini “otura” öwürýär ýöne onuň ýöneliş düşümdäki doldurgyjyň (mefgulun-bih) ahyrky hereketini üstüne öwürmeýändigini görkezýär. Çünki ortak işligiň gaýdym derejesi bilen subýektiň ornuna gelen obýektden düzülen sözlem doly we gutarnykly manyny aňlatmaýar, olar şekil taýdan otur arkaly ýazylýar (baş düşümde bolýar) we sözlemiň eýesiniň habary bolup gelýär. Bu ýagdaýy şu görnüşde-de düşündirmek bolar. Sözlemde subýektiň onuna gelen obýekti (naýyby-fagyly) bolmaýan doldurgyç morfologik taýdan kadaly işligiň (lafzy kyýasy-amil) wezipesini ýerine ýetirmeýär.

Asly üç harply (süläsi müjerret) işliklerde kadaly/dogry ortak işligiň gaýdymy (ismi-mefguly) şu ölçeglerde ýasalýar:

1. Asly üç harply işlikden gelip çykan bolsa (مَفْعُولٌ) ölçeginde ýasalýar.

Hususan-da öten zaman işliginiň düýp derejesine şu üýtgeşmeler girizilýär:

a. Ilk bilen işligiň başyna üstünli “**mim**” (مُ) harpy getirilýär.

b. “Faul-fygylyň” ornundaky harp säkin bilen alamatlandyrylýar.

ç. “Aýnul-fygylyň” uzadylyp okalmagyna hyzmat edýän ortak işligiň gaýdymyny alamatlandyrýan (ismi-mefgul) “**waw**” (و) getirilýär.

d. Adyň tapawutlandyryjy alamaty hökmünde “lamul-fygylyň” ornuny eýeleýän harpa “**tenwin**” (ـٌ) alamaty ýerleşdirilýär. Eger adyň başynda “lamy-tagryf” (ال) ýazylan bolsa tenwiniň deregine “**otur**” (ـُ) ýazylýar.

2. Asly üç harply işlikden beýleki baplardan gelip çykan ortak işligiň gaýdymy (ismi-mefgul) ahyrky harpyň öňündäki harp üstünli bolup gelýändigine garamazdan ortak işligiň galypynda ulanylýar.

Üç harply (süläsi müjerret) işlikleriň iş ýüzünde ulanmak arkaly ornaşan **(**semagy) ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefguly - كَثِيرٌ) galypynda ýasalýar. Mysal üçin **“خَبِيثٌ”, “خَبِيثَةٌ”, “طَيِّبٌ”, “طَيِّبَةٌ”** . Bu ölçeg iş ýüzünde ulanmak arkaly ornaşan (semagy) ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgul) görnüşinde-de, ulaltma derejeli sypatyň (mubalagatu ismi-fagyl) ýa-da ortak işligiň sypaty (syfaty-müşebbehäniň) galypynda-da ulanylýandygyny görmek bolýar. Ýokardaky sözleriň manysy babatynda pikir ýöredilende aýdylanlar hökmany suratda göz öňünde tutulyp seljerilmelidir. Ýagny bu ölçegde gelýän sözüň, sözlemde haýsy wezipäni ýerine ýetirýändigi seljerilmeli we şol galypyň aýratynlyklary göz öňünde tutulyp manysy beýan edilmeli. Çünki sözlemiň eýesi daşky alamatlary boýunça (bäş sany ten duýgusy bilen göz ýetirilýän) ortak işliginiň wezipesini ýerine ýetirýändigi hem, içki alamatlary boýunça (içki bäş sany duýgy bilen mälim edilýän) ortak işligiň gaýdym derejesininiň wezipesini ýerine ýetirýändigi hem bilinmelidir.

Beýleki işlikleriň ortak işligiň gadýdym derejesi (مُسْتَخْرَجٍ) sözünden görnüşi ýaly:

a. Işligiň başyna oturly “**mim**” getirilýär.

b. Soňky harpyň öňündäki harp “**üstüne**” öwrülýär.

(مُ +سْ+تَ+خْ+رَ+جٌ)

Üç harpy (süläsi müjerret) işliklerden ýasalan kadaly/dogry ortak işligiň gaýdym derejesiniň (ismi-mefgulyň) şekilleri.

Erkek jynsynyň tälkligi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقٌ) galypynda.

Erkek jynsynyň ikiligi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقَانِ) galypynda.

Erkek jynsynyň köplügi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقُونَ) galypynda.

Aýal jynsynyň täkligi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقَةٌ) galypynda.

Aýal jynsynyň ikiligi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقَتَانِ) galypynda.

Aýal jynsynyň köplügi we oturly görnüşi: (مَخْلُوقَاتٌ) galypynda.

Erkek jynsynyň täkliginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقًا) galypynda.

Erkek jynsynyň ikiliginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقَيْنِ) galypynda.

Erkek jynsynyň köplüginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقِينَ) galypynda.

Aýal jynsynyň täkliginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقَةَ) galypynda.

Aýal jynsynyň ikiliginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقَتَيْنِ) galypynda.

Aýal jynsynyň köplüginiň üstünli we astynly görnüşi: (مَخْلُوقَاتٍ) galypynda.

Erkek jynsynyň kadasyz/nädogry köplügi: (مَكَاتِيبُ - مَكَاتِبُ) galypynda ýasalýarlar.

Üç harpdan köp harply işliklerden ýasalan kadaly/dogry ortak işligiň daýdym derejesi (ismi-mefgulyň) galypy: Üç harpdan köp harply işliklerden ýasalan ismi-mefgul şol işligiň häzirki zaman işliginiň gaýdym derejesinden gelip çykýar. Mysal üçin: (يُقَاتَلُ) işliginiň häzirki zamanlyk harpy düşürilýär we onuň ornuna oturly "mim" getirilýär. Elif-lamsyz ýöňkemde üýtgeýän at bolup durýndygy üçin bolsa ahyrky harpyň hereketinden soň tenwin getirilýär. Bu üýtgeşmelerden soň ismi-mefgul galypy (مُقَاتَلٌ) hasyl bolýar.

Erkek jynsynyň täkligi: (مُقَاتَلٌ) görnüşde.

Erkek jynsynyň ikiligi: (مُقَاتَلاَنِ) görnüşde.

Erkek jynsynyň köplügi dogry işliklerde: (مُقَاتَلوُنِ) görnüşde.

Aýal jynsynyň täkligi: (مُقَاتَلَةٌ) görnüşde.

Aýal jynsynyň ikiligi: (مُقَاتَلَتَانِ) görnüşde.

Aýal jynsynyň köplügi dogry işliklerde: (مُقَاتَلاَتٌ) görnüşde ýasalýarlar.

Üç harply işliklerden (sülási müjerretden) ýasalan ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgul) iş ýüzünde ulanmak arkaly ýerleşen (semagy) galyplar. Bu ölçegdäki ortak işligiň gaýdym derejesi (ismi-mefgullar) bäş topara bölünýär.

Masdarlar göçme manyda gelip, ortak işligiň gaýdym derejesiniň (ismi-mefgul) galypynda ulanylýar. Bu ýagdaýda bu galypdaky masdardan ortak işligiň gaýdym derejesiniň (ismi-mefgulyň) ikiligi, köplügi we aýal jynsy manysy göz öňünde tutulýandygyna garamazdan bu masdar diňe täklik manyny bildirýän görnüşinde ulanylýar.

Mysal üçin:

I (فَعِيلٌ) galypy (قَتِيلٌ) "öldürilen" ýaly.

II (فَعُولٌ) galypy (حَلُوبٌ) "sagylan" ýaly.

III (فِعْلٌ) galypy (ذِبْحٌ) "soýulan" ýaly.

IV (فَعَلٌ) galypy (قَنَصٌ) "awlanan aw" ýaly.

V (فُعْلَةٌ) galypy (غُرْفَةٌ) "owuç bilen alynan suw" ýaly.

Ortak işligiň sypat bildirýän galypy
(صفة المشبهة)

Reňk, gözellik, bedroýlyk, kemçilik, ýetmezçilik ýaly beden sypatlary bilen bir hatarda käbir içki duýgulary beýan edýän sypatlara "syfaty-müşebbehe" diýilýär. Täsirini geçirmeýän üç harply (sülási müjerret) işlikden ýasalan we iş-hereketi edýän subýektde dowamly we hemişelik ýüze çykýan sypatlary ýa-da häsiýeti görkezýär. Käbir aýratynlyklary taýdan ortak işligine meňzeýär. Ýöne ortak işligiň bildirýän sypaty hemişelik däl wagtlaýyn bolýar. (جاَلِسٌ) oturan, (نَائِمٌ) uklaýan sözlerinde

nygtalýan häsiýetler dowamlylygy görkezmeýär. Emma (**خَالِدٌ كَرِيمٌ**) diýlende Halytdaky jomartlyk häsiýetiniň dowamly bolup durýndygy gelip çykýar.

Ortak işligiň sypatynyň (syfaty-müşebbehäniň) ençeme galypy bolýar. Olaryň gündelik gepleşiklerde we edebi dilde iň ýygy ulanylýanlaryny şu görnüşde sanamak bolar:

1. Ýetmezçilik, reňk we kemçilik ýaly sypatlary aňladýan ortak işligiň sypaty (syfaty-müşebbehe) erkek jynsyny görkezmek üçin “**أَفْعَلُ** ”, aýal jynsyny alamatlandyrmak üçin bolsa “**فَعْلاَءُ**” galypy ulanylýar.

Mysallar:

Aýal jynsy	Erkek jynsy	Manysy
بَيْضاَءُ	أَبْيَضُ	Ak
زَرْقاَءُ	أَزْرَقُ	Mawy
حَمْراَءُ	أَحْمَرُ	Gyrmyzy
سَوْدَاءُ	اَسْوَدُ	Gara
خَضْراَءُ	أَخْضَرُ	Ýaşyl
صَفْراَءُ	أَصْفَرُ	Sary
سَمْراَءُ	أَسْمَرُ	Garaýagyz
عَرْجاَءُ	أَعْرَجُ	Agsak
عَوْرَاءُ	اَعْوَرُ	Çaşy
بَكْماَءُ	أَبْكَمُ	Dilsiz/lal
صَماَّءُ	أَصَمُّ	Ker
عَمْيَاءُ	أَعْمَى	Kör
بَلْهاَءُ	أَبْلَهُ	Akmak/samsyk
حَدْباَءُ	أَحْدَبُ	Bükür

Bellik: (**أَفْعَلُ-فَعْلاَءُ**) galypynda gelen ortak işligiň sypaty (syfaty-müşebbeheler) ýöňkemede üýtgemeýärler. Olar kesgitleýji harp (elif-lam) kabul etmeýändikleri sebäpli näbelli at (nekre) kabul edilýärler.

Sözlemler arkaly ortak işligiň sypaty:

وَرَقُ الشَّجَرَةِ أَخْضَرُ.	Agajyň töweregi ýaşyl.
هَذاَ صُنْدُوُقٌ أَبْيَضُ.	Bu sandyk (guty) ak.
هَذِهِ وَرَقَةٌ بَيْضاَءُ.	Bu sahypa ak.
هَلْ حَقيِبَتُكَ سَوْداَءُ.	El goşuň garamy?
نَعَمْ ، حَقِيبَتي سَوْداَءُ.	Hawa, el goşum gara.
قَلَمُ التِّلْميِذِ أَحْمَرُ.	Okuwçynyň galamy gyrmyzy.
صَبَغَ الرَّجُلُ الثَّوْبَ بِاللَّوْنِ الأَحْمَرِ.	Ol adam eşigini gyrmyza reňkledi.
لِمَنْ هَذِهِ السَّياَّرَةُ الْحَمْراَءُ ؟	Bu gyrmyzy awtoulag kimiňki?

أَنْتَ تَحْمِلُ دَفْتَراً أَبْيَضَ.	Sen ak depder göterýärsiň.
يَحْمِلُ مُحَمَّدٌ حَقِيبَةً خَضْراءَ	Muhammet ýaşyl el goşy göterýär.
..إِنَّهُ يَقُولُ إِنّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ..	Ol, onuň sary reňkli sygyrdygyny aýdýar.
وَمَن كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي النَّتِيجَةِ أَعْمَى وَأَضَلُّ سَبِيلاً.	Kim bu babatda nadan (kör) bolan bolsa, onda ol netijede umuman nadan we ýalňyş ýolda bolupdyr.

Ýokardaky ortak işligiň sypatlarynyň (syfaty-müşebbeheleriň) manysyny beýan etmek üçin erkek jynsy bilen aýal jynsy umumylykda üstünli (mansup) adyň öňüne أَشَدُّ (has gazaply, has köp) we اَقَلُّ (has az) ýaly deňeşdirme derejesiniň sypaty getirilýär.

Mysal üçin:

أَشَدُّ بَيَاضاً	Has ak	اَقَلُّ بَيَاضاً	Has az ak
شَعْرُ أُمِّي أَشدُّ بَيَاضاً مِنْ شَعْرِ خَالَتِكَ.		Ejemiň saçy daýzamyň saçyndan has ak/çal.	

(**أَفْعَلُ**) galypynyň köplügi bolan “**فُعْلٌ** ” galypy bolsa ýöňkeme boýunça üýtgemek bilen köplük sanlaryň ähli görnüşleri (ynsanlar we beýleki obýektler) üçin umumylykda ulanylýar.

Mysal üçin:

خُضْرٌ	ýaşyl ösümlikler	بُكْمٌ	lallar
صُفْرٌ	sary reňkler	صُمٌّ	sagyrlar

2. Içki duýgulary beýan edýän ortak işligiň sypaty (syfaty-müşebbeheler) erkek jynsyna degişli atlarda “**فَعْلاَنُ** ”, aýal jynsyna degişli atlarda bolsa “**فَعْلَى** ” galypynda ýasalýar.

Mysal üçin:

كَسْلاَنُ	Ýalta	شَبْعاَنُ	Dok
مَلأْنُ	Doly	عَطْشَانُ	Suwsuz, teşne
هَذاَ الطِّفْلُ جَوْعاَنُ.	Bu çaga aç.	هَذِهِ الطِّفْلَةُ شَبْعَى.	Bu gyz çagasy dok.

3. Beýleki häsiýetleri beýan edýän we ýöňkeme boýunça üýtgeýän iş üstünde ulanmak arkaly ornaşan (semagy) ortak işligiň sypatlarynyň (syfaty-müşebbeheleriň) iň ýygy ulanylýan galyplardan käbirlerine degişli maysallara garalyň.

Mysal üçin:

فَعِلٌ →	فَرِحٌ	Şadyýan	فَعِلَةٌ →	فَرِحَةٌ	Şadyýan
فُعْلٌ →	حُرٌّ	Erkin	فَعْلٌ →	صَعْبٌ	Kyn

فَعَلٌ →	حَسَنٌ	Owadan, ýagşy	فَعاَلٌ →	جَبَانٌ	Gorkak
فُعاَلٌ →	شُجاَعٌ	Batyr	فِعْلٌ →	مِلْحٌ	Duzly
فاَعِلٌ →	طاَهِرٌ	Tämiz	فَيْعِلٌ →	مَيِّتٌ	Öli
فَعِيلٌ →	رَحِيمٌ	Merhemetli	فَعُولٌ →	صَبُورٌ	Sabyrly

Bu galypa degişli sözlemler:

هَذاَ الْجُنْدِيُّ شُجاَعٌ.	Bu esger batyrgaý.
هَذاَ الْفَتَى كَرِيمٌ.	Bu jahyl oglan jomart.

Üç harply işlikleriň daşyndaky işliklerde ortak işligiň sypaty (syfaty-müşebbeheleri) degişli işliklerden ýasalan ortak işliklerdir.

Mysal üçin:

مُعْتَدِلٌ	اِعْتَدَلَ ←	مُظْلِمٌ	أَظْلَمَ ←
Aram, orta tap	Aram boldy	Garaňkylyk	Garaňky boldy

Mysallar:

1. شاَهَدَ يُوسُفُ فِي الطَّرِيقِ الأَشْجارَ الْخَضْراَءَ
2. هَلْ يُوجَدُ الفَرْقَ بَيْنَ أَبْيَضَ وَ أَسْوَدَ.
3. دَخَلْتُ الْبُسْتاَنَ الْجَمِيلَ مَنْظَراً .
4. دَخَلْتُ بُسْتاَناً جَمِيلاً مَنْظَرُهُ .
5. دَخَلْتُ الْبُسْتاَنَ جَمِيلَ الْمَنْظَرِ.
6. اَلْكاَفِرُ كَثِيرٌ غَدْرُهُ وَ ظُلْمُهُ .
7. اَلْبَحْرُ طَهُورٌ ماَؤُهُ وَ زَكِيَّةٌ مَيْتَتُهُ.
8. كاَنَ عُمَرُ الْفاَرُوقُ فَصِيحَ الْكَلاَمِ.
9. كاَنَ حاَفِظاً لِلْكِتاَبِ وَ عاَمِلاً بِهِ.
10. هَلْ نَظاَّرَتُكَ بَيْضاَءُ ؟ لاَ ، نَظاَّرَتِي صَفْراَءُ.

Terjime:

1. Ýusup ýolda ýaşyl öwüsýän agaçlary gördi.
2. Gara bilen ak reňkiň arasynda tapawut bolýarmy.
3. Görnüş taýdan ajaýyp seýilgähe girdim.
4. Görnüşi owadan seýilgähe girdim.
5. Görnüşi ajaýyp seýilgähe girdim.
6. Zalymyň hyýanatyçylygy bilen zulumy juda köp bolýar.
7. Deňziň suwy tämiz, ölüsi hem tämiz bolýar.
8. Omaryň gepleýşi çeper (açyk we düşnükli) bolupdyr.
9. Ol kitaby ýat tutupdy we oňa görä amal edipdir.
10. Seniň gözlügiň akmy? Ýok, meniň gözlügim sary.

Degişlilik bildirýän atlaryň ýasalyşy
(إِسْمُ المَنْسُوبِ)

Haýsydyr bir ýeri, belli bir barlygy ýa-da bir iş bilen baglanyşygy, oňa degişliligi bildirýän at. Degişlilik bildirýän atlary ýasamak üçin şol adyň soňky harpy astyn arkaly alamatlandyrylýar, yzyna bolsa şeddeli “يّ” harp goşulmak arkaly ýasalýar.

شَامُ	Şam →	شَامِيٌّ	Şamly
حَلَبُ	Halap →	حَلَبِيٌّ	Halaply
مَرْو	Mary →	مَرْوَزِيٌّ	Maryly

Aýal jynsyny ýasamak üçin aýalawly “te” (taýy-merbuta - ة) harpynyň goşulmagy arkaly ulanylýar:

هُوَ شَامِيٌّ - هِيَ شَامِيَّةٌ	Ol şamly.

Degişlilik bildirýän atlar şu ýagdaýlardan birinde degişliligi görkezmek maksady bilen ulanylýar:

a. Jynsy aňlatmakda.

يَابَان	Ýapon	صِينٌ	Hytaý	بَلْجِيكِيٌّ	Belgiýaly
يَابَانِيٌّ	Ýaponiýaly	صِينِيٌّ	Hytaýly	بَلْجِيكَا	Belgiýa
كَنَدَا	Kanada	بَنَمَا	Panama	رُوسِيَا	Russiýa
كَنَدِيٌّ	Kanadaly	بَنَمِيٌّ	Panamaly	رُوسِيٌّ	Russiýaly
يَافَا	Ýafa	سُعُود	Saud	غَانَا	Gana
يَافِيٌّ – يَافَوِيٌّ - يَافَاوِيٌّ	Ýafaly	سُعُودِيٌّ	Saudy	غَانِيٌّ – غَانَوِيٌّ - غَانَاوِيٌّ	Ganaly
تُرْكُمَانُ	Türkmen	فَرَنْسَا	Fransuz	عَرَبٌ	Arap
تُرْكُمَانِيٌّ	Türkmene mahsus	فَرَنْسِيٌّ - فَرَنْسَاوِيٌّ	Fransuza mahsus	عَرَبِيٌّ	Araba mahsus

b. Ýurdy aňlatmakda.

مَرْو	Mary	بَغْدَادٌ	Bagdat	قَاهِرَةٌ	Kair
مَرْوَزِيٌّ	Maryly	بَغْدَادِيٌّ	Bagdatly	قَاهِرِيٌّ	Kairli

ç. Dini aňlatmakda.

مَسِيحٌ	مَسِيحِيٌّ	Hristianlyga mahsus, hristianlyga degişli
إِسْلاَمٌ	إِسْلاَمِيٌّ	Yslama mahsus, yslam bilen baglanyşykly

d. Tiräni, belli bir synpy ýa-da jemgyýetçilik toparyny aňlatmakda.

قُرَيْش	قُرَشِيٌّ	Kureýş tiresine degişli (Kureýş tiresinden)
هَاشِمٌ	هاَشِمِيٌّ	Haşymy (tiresine degişli)
صَحَابَةٌ	صَحاَبِيٌّ	Sahaba degişli, sahaby

e. Hünäri aňlatmakda.

تِجَارَةٌ	Söwda	زِرَاعَةٌ	Ekerançylyk
تِجاَرِيٌّ	Söwda degişli, söwda mahsus	زِراَعِيٌّ	Ekerançylyga mahsus, ekerançylyk bilen baglanyşykly

f. Sungaty aňlatmakda.

كِتَابٌ	Kitap	عِلْمِيٌّ	Ylmy	نَظَرٌ	Nazar
كِتَابِيٌّ	Kitaby	عِلْمٌ	Ylym	نَظَرِيٌّ	Nazary
فِضَّةٌ	Kümüş	ذَهَبٌ	Gyzyl	سُكَّرٌ	Şeker
فِضِّيٌّ	Kümüşçi	ذَهَبِيٌّ	Gyzylçy	سُكَّرِيٌّ	Şekerçi

g. Ýagdaýy, häsiýeti ýa-da haýsydyr bir sypaty aňlatmakda.

تَجْرِيبٌ	تَجْرِيبِيٌّ	Tejribä mahsus, tejribeçilik
تَقْرِيبٌ	تَقْرِيبِيٌّ	Takmyny

Degişlilik bildirýän atlara degişli beýleki aýratynlyklar

Adyň soňunda “ة” harpy bar bolsa degişlilik sypaty ýasalanda ol harp düşürilýär:

مَكَّةُ	Mekke	مَكِّيٌّ	Mekkeli
اَلْبَصْرَةُ	Basra	اَلْبَصْرِيٌّ	Basraly
جِدَّةُ	Jidde	جِدِّيٌّ	Jiddeli

Adyň ortasynda “ي ” harpy bar bolsa ol düşürilip ýasalýar:

مَدِينَةٌ	Medine	مَدَنِيٌّ	Medineli

Soňunda “elifi-memduda” elifiniň hemzesiniň ornuna “waw” harpy getirilýär:

صَحْرَاءُ	Sähra	صَحْرَاوِيٌّ	Sähraýy
ابْتِدَاءٌ	Başlangyç	ابْتِدَائِيٌّ	Başlangyja mahsusu
ضِيَاءٌ	Şöhle	ضِيَائِيٌّ	Şöhlä mahsus
سَماَءٌ	Gök	سَماَوِيٌّ - سَمَائِيٌّ	Göge degişli, gök

			reňkine mahsus
بَيْضاءُ	Ak	بَيْضاَوِيٌّ	Ak bilen aglanyşykly

Sonunda “elifi-maksura” (ا..ى) bolan elif harpy “waw” harpyna öwrülýär:

دُنْياَ	Dünýa	دُنْيَوِيٌّ	Dünýewi	اَلْمَعْنَى- مَعْنىً	Many	مَعْنَوِيٌّ	Mana degişli
عَصَا	Hasa	عَصَوِيٌّ	Hasaly	مِنًى	Tohum	مَنَوِيٌّ	Tohumly

–،–

“**قَرْيَةٌ**” (oba) we “**عُرْوَةٌ**” (gulp) ýaly sözleriň degişlilik bildirýän sypaty ýasalanda “ýa” harplysy “waw” harpla öwrülýär, “waw” harplysy bolsa bolşy ýaly ýazylýar. Ýöne ikinji harp üstün hereketi bilen alamatlandyrylýar.

هَنْدَسَةٌ	هَنْدَسِيٌّ	Inženerçilige degişli	فَاطِمَةُ	فَاطِمِيٌّ	Tatyma mahsus
عُرْوَةٌ	عُرَوِيٌّ	Gulpa degişli	قَرْيَةٌ	قَرَوِيٌّ	Oba degişli (obaly)

Sözüň soňy “ýa” harpy bilen gutaran bolsa degişlilik harpy bilen asyl harpyň aralygyna “waw” getirilip ýasalýar.

شَجِيٌّ	Gamgyn	Akmak	غَبِيٌّ
شَجَوِيٌّ	Gamgynçylyk	Akmaklyk	غَبَوِيٌّ

Kem işlik bilen gutaran atlaryň soňundaky “ýa” harpy düşürilip onuň deregine “waw” harp getirilmek arkaly ýasalýar:

Çakylyk	النَّادِي	Kazy	القَاضِي
Çakylyga degişli	نَادَوِيٌّ	Kazyýet	قَاضَوِيٌّ

Düzüminde dört ýa-da ondan köp harp bolan işlikleriň ahyryndaky “ýa” harplary goşalandyrylyp ýasalýar:

		Dogry	المُهْتَدِي
		Dogrulyk	المُهْتَدِيٌّ

فَعِيلَةٌ أو فُعِيلَةٌ galyplarynda gelen atlaryň ahyryndaky “te” we soňundan üçünji gowşak harpy düşürilip ýasalýar:

		Gazet	صَحِيفَةٌ
		Žurnalist	صَحَفِيٌّ

فَعِيلَةٌ أو فُعِيلَةٌ galyplarynda gelen atlaryň ahyryndaky “te” harpy düşürilip ýasalýar:

		Ümür	عَوِيصَةٌ

		Ümüre mahsus	عَوِيصِيٌّ

Şeddeli işlikleriň masdarlarynyň ahyryna "waw" harpy getirilip ýasalýar:

Aly	عَلِيٌّ	Ýaşaýyş	حَيٌّ
Ala degişli	عَلَوِيٌّ	Durmuşy	حَيَوِيٌّ
Oturgyja degişli, kafedral	كُرْسِيٌّ	Oturgyç, kafedra	كُرْسِيٌّ

Mysallar:

خَالِدٌ طَالِبٌ بَاكِسْتَانِيٌّ.	Halyt Pakistanly talyp.
فَاطِمَةُ مُعَلِّمَةٌ سُورِيَّةٌ.	Patma siriýaly mugallym.
حَضَرَ عُمَرُ إِلَى بَلَدٍ إِسْلاَمِيٍّ.	Omar musulman ýurduna geldi.
اَلْمَوْلَوِيَّةُ وَ الْبَكْتَاشِيَّةُ طَرِيقَتَانِ.	Möwlewilik we bekdaşylyk iki sany aýratyn tarykat.
مَكَّةُ فِي الْمَمْلَكَةِ الْعَرَبِيَّةِ السُّعُودِيَّةِ.	Mekke Saudy Arabystan Patyşalygynda ýerleşýär.
يَوْمُ الْجُمْعَةِ أَوَّلُ الْعَامِ الْهِجْرِيِّ.	Anna günü hijri ýylynyň başydyr.

Deňeşdirme derejesiniň ýasalyşy
(إسم التفضيل)

Üç harply işlikleriň sypatlaryndan ýasalan dereje aňladýan sypat/at bolup, haýsydyr bir häsiýetiň başga bir zatda has köp mukdardadygyny görkezmek üçin ulanylýar. Iki zadyň arasyndaky umumy häsiýet beýlekisindäkiden has ýokary/artyk bolan sypaty bildirýär. Erkek jynsy "**أَفْعَلُ**", aýal jynsy "**فُعْلَى**" galypynda ýasalýar.

Aýal jynsy	Erkek jynsy	Manysy	Sypatlar	Manysy
كُبْرَى	أَكْبَرُ	Has uly	كَبِيرٌ	Uly
صُغْرَى	أَصْغَرُ	Has kiçi	صَغِيرٌ	Kiçi
طُولَى	أَطْوَلُ	Has uzyn	طَوِيلٌ	Uzyn
جُمْلَى	أَجْمَلُ	Has gözel	جَمِيلٌ	Gözel
حُسْنَى	أَحْسَنُ	Has ýagşy	حَسَنٌ	Ýagşy
صُدْقَى	أَصْدَقُ	Has dogry	صَدِيقٌ	Dogry
نُفْعَى	أَنْفَعُ	Has peýdaly	نَافِعٌ	Peýdaly
كُثْرَى	أَكْثَرُ	Has köp	كَثِيرٌ	Köp
قُلَّى	اَقَلُّ	Has az	قَلِيلٌ	Az
شُدَّى	أَشَدُّ	Has gazaply	شَدِيدٌ	Gazaply
عُلْيَى	أَعْلَى	Has beýik	عَالٍ (عَلِيٌّ)	Beýik
دُنْيَا	أَدْنَى	Has pes	دَنِيٌّ	Pes

San taýdan ýöňkemde şu görnüşde üýtgeýär.

أَكْبَرُونَ	اَكْبَرانِ	أَكْبَرُ
(köp sany) has uly	(iki sany) has uly	has uly
كُبْرَياتٍ	كُبْرَيانِ	كُبْرَى

Deňeşdirme derejesindäki sypatyň/adyň (ismi-tafdylyň) sözlemde ulanylyşy: Deňeşdirmäniň yzygider ýütgeýşini aýrý-aýry şu görnüşde beýan etmek bolar:

اَلأَكْبَرُ	أَكْبَرُ مِنْ	كَبِيرٌ	erkek jynsy
iň ulusy	…den has uly	uly	
اَلْكُبْرَى	أَكْبَرُ مِنْ	كَبِيرَةٌ	aýal jynsy

1. (أَفْعَلُ) galypy deňeşdirme sözleminde erkek-aýal jynsy we san taýdan aýratynlyklar nazarda tutulman ulanylýar.

أَنا أَعْلَمُ مِنْكَ.	Men senden has sowatly
هِيَ أَكْرَمُ مِنْهُ.	Ol (aýal) ondan (ol adamdan) has jomart.
هُمْ أَكْبَرُ مِناً.	Olar bizden has uly.

2. Iki obýekti deňeşdirmek maksady bilen ulanylanda deňeşdirme derejesindäki sypatdan soň (مِنْ) predlogy (harfy-jeri) sözlemiň esasy elementi bolup gelýär. Deňeşdirme ýasalanda isle aýal jynsy bolsun, isle erkek jynsy, islese-de san taýdan tägligi, ikiligi we köplügi görkezip gelsin ählisiniň ornuna (**فُعْلَى**) däl-de (**أَفْعَلُ**) galypy ulanylýar. Sözlem düzülende bu kada aýratyn üns bilen çemeleşilmelidir.

اَلْعِلْمُ أَنْفَعُ مِنَ الْجَهْلِ.	Ylym nadanlykdan has peýdalydyr.
خَالِدٌ أَكْبَرُ مِنْ بَكْرٍ.	Halyt Bekirden has uly.
خَالِدٌ أَعْلَمُ مِنْ بَكْرٍ.	Halyt Bekirden has sowatly.
فَاطِمَةُ أَعْلَمُ مِنْ عَائِشَةَ.	Patma Äşeden has sowatly.
اَلْمَدْرَسَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْمَكْتَبَةِ.	Mekdep kitaphanadan has uly.
اَلطِّفْلَتانِ أَصْغَرُ مِنَ الْوَلَدِ.	Iki gyz çagasy oglan çagadan has kiçi.
اَلرِّجالُ أَغْنَى مِنَ النِّساءِ.	Erkekler aýallardan has baý.
أَمْرِي أَصْعَبُ مِنْ أَمْرِكَ.	Meniň ýagdaýym seniňkiden has kyn.

3. Iň ýokary derejeli görnüşi:

a. (**أَفْعَلُ**) galypy iki obýektiň özarasyndaky deňeşdirme amala aşyrylmadyk ýagdaýynda (مِنْ) predlogy (harfy-jeri) ulanylýar we iň ýokary derejedäki aýratynlygy nygtamak üçin sözlemiň habary bolup aýratyn getirilýär.

هُوَ أَشْهَرُ عَدَالَةً.	Ol adalat tarapdan ynsanlaryň iň meşhury.

هو أَعْلَمُ حَضَارَةً.	Ol ynsanlaryň medeniýet tarapdan iň alymy.
لاَ تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ.	Ýetimiň maly-mülküne iňňän seresaplylyk bilen gözegçilik ediň.

b. Kesgitleýji harpy kabul eden deňeşdirme derejesindäki sypat/at iň ýokary derejeli ýagdaýy beýan edýär. Bu iň ýokary derejedäki ada sypat bolup ýa-da habar görnüşinde gelýär. Deňeşdirme derejesi ýasalanda "iň ýokary derejeli" sypat göz öňünde tutulýar. Başynda kesgitleýji harp getirilýän artykmaçlyk derejesindäki ada degişli bolup durýan häiýet bilen (ýagny sypatlandyrylýan (mewsufy) bilen) san (täklik, ikilik, köplük) we jynsy (erkeklik, aýallyk) ýaly ähli görkezijiler tarapdan gabat gelýär.

اَلْبِنْتُ الْكُبْرَى.	Iň uly gyz
اَلأَسْماءُ الْحُسْنَى.	Iň gözel atlar
أَناَ رَبُّكُمُ الأَعْلَى.	Men siziň iň beýik eýäňiz.
رَأَي الأَرْضَ وَ السَّمَاواَتِ العُلَى.	Ýeri we iň beýik asmanlara gözüni aýlady.
كَلِمَةُ الحَقِّ هِيَ العُلْياَ.	Hakykat sözi iň beýik sözdür.
لَقَدْ رَأَى مِنْ عَلاَمَاتِ الطَّبِيعَةِ الْكُبْرَى.	Ägirt tebigatyň iň uly hadysalaryny gördi.
هُمُ الأَكْرَمُونَ.	Olar iň uly keremlilerdir.
هِيَ الْمَرْأَةُ الْفُضْلَى.	Ol iň artykmaç häsiýetli aýal.
هُماَ الطاَّلِبَتاَنِ الْفُضْلَياَنِ.	Ol ikisi iň artykmaç häsiýetli gyz okuwçylardyr.
وَأَمَّا مَنْ إِجْتَهَدَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَى.	Dyngysyz işläp ýagşy iş eden kişi, iň oňat serpaýa/sylaga mynasyp bolar.

ç. Artyklyk derejesindäki sypatyň başyna kesgitleýji harp getirilende iň ýokary derejeli häsiýete eýe bolýar we eýelik ediji (muzaf ýagdaýynda) bolup gelende bolsa sypatyň iň ýokary derejesini bildirýär:

أَقْوَى الرِّجاَلِ	Adamlaryň iň güýçlüsi
أَكْرَمُ النِّساَءِ	Aýallaryň iň jomardy
أَكْثَرُهُمْ	Olaryň aglabasy
أَكْبَرُ أَوْلاَدِهِ	Çagalaryň iň beýigi
اَلْعِلْمُ أَعْلَى الرُّتَبِ.	Ylym mertebeleriň iň beýigi.
عاَئِشَةُ أَنْشَطُ التِّلْمِيذاَتِ فِي الصَّفِّ.	Äşe synpdaky gyzlaryň iň işeňňiri.

d. Täkligi näbelli at bilen birlikde eýelik düşümde getirilende sypatyň iň ýokary derejesini beýan edýär:

أَقْوَى رَجُلٍ	Iň güýçli adam

أَكْرَمُ امْرَأَةٍ	Iň jomart aýal
أَكْبَرُ وَلَدٍ لَهُ	Onuň iň uly ogly
إِلَى أَدْنَى حَدٍّ	Iň pes derejä çenli
هُوَ أَسْرَعُ وَلَدٍ في الْفَرِيقِ.	Ol toparda iň çalasyn/çakgan oýunçy.
ما اسْمُ أَفْضَلِ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ ؟	Remezandaky iň artykmaç gijän ady näme?
اَلْعِلْمُ أَفْضَلُ زِينَةٍ.	Ylym iň ýagşy bezeg.
مَنْ أَنْشَطُ مُمَرِّضَةٍ فِي الْمُسْتَشْفَي ؟	Hassanadaky iň işeňňir şepagat uýasy kim?
زَيْنَبُ أَنْشَطُ مُمَرِّضَةٍ فِي الْمُسْتَشْفَى .	Zeýnep hassanadaky iň işeňňir şepagat uýasy.

Gysgaça aýdylanda ismi-tafdyl başyna kesgitleýji harp getirilende we eýelik düşümde ulanylanda “iň, juda köp” manylarynda ulanylýar.

Deňeşdirme derejesindäki sypatyň aýratynlyklary: (**خَيْرٌ**) we (**شَرٌّ**) sözleri (**مِنْ**) bilen deňeşdirme derejesi ýasalanda “has ýagşy we “has ýaramaz” manysyny aňladýar, erkek jynsy bilen aýal jynsynyň tapawudy bolmaýandygy sebäpli sypat sazlaşygy göz öňünde tutulmaýar.

أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ.	Men ondan has haýyrly.
هُمْ شَرٌّ مِنْكُمْ.	Olar sizden has ýaramaz.
قِرَاءَةُ الكِتَابِ خَيْرٌ مِنَ المُشَاهَدَةِ التِّلْفَازِ.	Kitap okamak telewizora tomaşa etmekden has haýyrly.

(خَيْرٌ) we (شَرٌّ) sözleri täklik sandaky näbelli ada ýa-da köplük sandaky kesgitli ada eýelik düşümde getirilende (muzaf bolup gelse) sypatyň iň ýokary derejesini görkezýär.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ.	Siz iň haýyrly jemgyýet/halk bolupdyňyz (ýa-da bolduňyz).
هُوَ شَرُّ الطَّالِبِينَ.	Ol talyplaryň iň ýaramazydyr.

(**قَلِيلٌ** az) we (**شَدِيدٌ** gazaply) ýaly iki birmeňzeş harpyň arasynda gowşak harp bolan işlikler, artyklyk derejesindäki sypat/at (ismi-tafdyl) haçan-da (**أَفْعَلُ**) galypyna salnanda gowşak harpy düşürilip soňky iki harp (**أَقَلُّ**) we (**أَشَدُّ**) ýaly şeddeli ýagdaýa getirilýär we artyklyk bildirýän derejesini bildirýän sypat/at (ismi-tafdyl) ýasalýar.

Artyklyk derejesindäki sypat/at (smi-tafdyl) asly üç harply (süläsi), dogry (et-tam), ýöňkemede üýtgeýän, barlyk/oňaýly manyny aňladýan we işligiň düýp formasyndaky işliklerden ýasalýar. Asly üç harply bolmaýan, kem (nakys), öten zaman işligi ýöňkemede üýtgäp häzirki zaman işligi üýtgemeýän işlikler (jamyt), ýagny dogry (et-tam) ýaly ýöňkemede üýtgemeýän, inkärligi bildirýän (menfi) we

gaýdym derejeli (meçhul) işlikden ýasalmaýar. Işlik bu şertleri düzüminde jemlemeýän bolsa, adaty ýagdaýda artykylyk derejesindäki sypaty (ismi-tafdyly) bolmaýar. Bu hili işliklerden artyklyky derejesindäki sypat (ismi-tafdyl) ýasamak üçin (**أَشَدُّ**) has gazaply, (**أَكْثَرُ**) has köp, (**أَقَلُّ**) has az, (**أَعَزُّ**) has güýçli, has kuwwatly, (**أَعْظَمُ**) has uly, (**أَحَبُّ**) has eziz, halanýan, (**أَضْعَفُ**) has gowşak, (**أَقْوَى**) has güýçli ýaly sözlerden soň üç harply işlikleriň (sülási) daşyndaky işlikleriň masdary getirilýär. Näbelli (nekre) we üstünli (mansup) bolan bu at deňeşdirme ýa-da iň ýokary derejeli sypatyň galypynyň haýsy zada gatnaşykda beýan edilýändigini görkezýär. Şol sebäpden bu üstünli (mansup) at arap diliniň morfologiýasynda sypaty nygtamak üçin ulanylýan adalga “temýiz” (nygtaýjy) diýlip atlandyrylýar. Şol sanda bu ýagdaý sypat taýdan ýokary derejä degişli bolmaýan beýleki sypatlary beýan etmekde ulanylýar.

كانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً.	Olar güýç taýdan sizden has gazaply bolupdylar (olar sizden has güýçlüdi).
أَنا أَكْثَرُ مِنْكَ مالاً وَ أَعَزُّ نَفَراً.	Men mal-mülk taýdan senden has artyk, köpçülik/san taýdan senden has kuwwatly.
أَنْتَ أَكْثَرُ مِنِّي اجْتِهاداً.	Sen menden has işeňňir.
هِيَ أَكْثَرُهُمْ عِلْماً.	Ol (aýal) ylym taýdan olardan (ol erkeklerden) has artyk.
هُوَ أَقَلُّ مِنْها صِدْقاً.	Ol (erkek) ol (aýaldan) has az ygtybarly.
هَذاَ الْكِتاَبُ أَشَدُّ حُمْرَةً مِنْ ذَلِكَ الْكِتاَبِ.	Bu kitap ol kitapdan has gyzyl.
هَلْ عائِشَةُ أُمٌّ سَعِيدَةٌ ؟	Äşe bagtyýar enemi?
نَعَمْ ، عائِشَةُ أَكْثَرُ الأُمُّهاتِ سَعادَةً.	Elbetde, Äşe eneleriň iň bagtyýary.

Mysallar:

1. اَلْقَلَمُ أَرْخَصُ مِنَ الْكِتاَبِ . القِراءَةُ فِي الْمَكْتَبَةِ أَفْضَلُ مِنَ القِراءَةِ فِي الْمَنْزِلِ.
2. مَنْزِلُ مُحَمَّدٍ أَبعَدُ مِنْ مَنْزِلِ خالِدٍ . قِراءَةُ الْكُتُبِ أَنْفَعُ مِنْ مُشاهَدَةِ التِّلِفزْيُونَ.
3. هُوَ أَعْجَبُ وَلَدٍ في الْمَدِينَةِ . هُوَ أَقْدَمُ وَلَدٍ في الصَّفِّ.
4. أَنْتِ أَنْشَطُ تِلْمِيذَةٍ في الصَّفِّ . خالِدٌ أَسْمَنُ وَلَدٍ في الْحَيِّ .
5. أَناَ أَكْتُبُ في الشَّهْرِ رِسالَةً واَحِدَةً وَ اسْتَلِمُ في الشَّهْرِ رِسالَتَيْنِ وَ أَحْياناً أَقَلَّ وَ أَحْياناً أَكْثَرَ .
6. إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ النَّاسِ أَتْقاكُمْ أَدَبًا . أَلنِّيلُ أَطْوَلُ نَهْرٍ في الْعاَلَمِ .
7. أَنْدُونِيسْياَ أَكْثَرُ الْبِلاَدِ الإِسْلاَمِيَّةِ سُكَّاناً . أَلْجامِعُ الأَزْهَرُ أَقْدَمُ جامِعَةٍ فِي الْعاَلَمِ.
8. أَلنَّهْرُ أَصْغَرُ مِنَ الْبَحْرِ. ماَ الأَماكِنُ الْمُهِمَّةُ فِي بَلَدِكَ؟
9. ماَ أَسْرعُ وَسِيلَةٍ فِي الْمُواَصَلاَتِ؟ اَلطَّائِرَةُ أَسْرَعُ وَسِيلَةٍ فِي الْمُواَصَلاَتِ .
10. ماَ أَكْبَرُ مَدِينَةٍ فِي إِفْرِيقْياَ ؟ أَلْقاَهِرَةُ أَكْبَرُ مَدِينَةٍ فِي إِفْرِيقْياَ.
11. هَلْ هَذاَ شارِعٌ نَظِيفٌ؟ نَعَمْ ، هَذاَ أَكْثَرُ الشَّوارِعِ نَظاَفَةً .
12. أَلنِّيلُ أَكْثَرُ الأَنْهارِ طُولاً . نَهْرُ النِّيلِ هُوَ أَطْوَلُ الأَنْهاَرِ.
13. هَذاَ أَطْوَلُ خِطاَبٍ تَكْتُبُهُ لِي . هَذاَ أَجْمَلُ قَمِيصٍ تُقَدِّمُهُ لِي .

14. اَلْجامِعُ الأَزْهَرُ أَقْدَمُ جامِعَةٍ إِسْلاَمِيَّةٍ .

15. أَيُّهُماَ أَنْشَطُ: فاطِمَةُ أَوْ زَيْنَبُ ؟ زَيْنَبُ .

16. ماَ أَهَمُّ أَرْكانِ الْحَجِّ ؟ أَهَمُّ أَرْكاَنِ الْحَجِّ الْوُقُوفُ بِعَرَفاَتٍ .

Terjimesi:

1. Galam kitapdan has arzan. Kitaphanada okamak öýde okamakdan has artykmaç.
2. Muhammediň öýi Halydyň öýünden has uzak. Kitap okamak telewizory tomaşa etmekden has peýdaly.
3. Ol şäherdäki iň ajaýyp çaga. Ol synpdaky iň ilkinji çagalardan.
4. Sen synpdaky iň işeňňir okuwçy. Halyt atrapçadaky iň semiz çaga.
5. Men aýda bir hat ýazýaryn we käte has az, käte has köp gezek aýda iki hat alýaryn.
6. Ynsanlaryň arasynda iň gowyňyz edebi aňyrbaş bolanyňyzdyr. Nil derýasy dünýäniň iň uzyn derýasy.
7. Indoneziýa ilat sany taýdan musulman ülkeleriniň iň köp ilatlysy. Ezher uniwersiteti dünýädäki iň gadymy uniwersitetdir
8. Derýa deňizden has kiçi. Ülkäňdäki iň ähmiýetli ýerler haýsylar?
9. Ulag serişdeleriniň içinde iň tizi serişde (ulag) haýsysy? Uçar argatnaşyk serişdleriniň içindäki iň tiz gudýän ulag.
10. Afrikadaky iň uly şäher haýsysy? Kairde Afrikadaky iň uly şäher.
11. Bu arassa köçemi? Hawa, bu köçeleriň iň arassasy.
12. Nil derýalaryň iň uzyny. Nil derýasy derýalaryň iň uzyny.
13. Bu maňa ýazan iň uzyn hatyň. Bu maňa hödürlän iň owadan köýnegiň.
14. Jamigul-Ezher iň gadymy musulman uniwersiteti.
15. Haýsysy has işeňňir? Patmamy Zeýnepmi? Zeýnep.
16. Hajyň şertleriniň iň ähmiýetlisi haýsysy? Hajyň şertleriniň iň ähliýetlisi Arafatda durmak.

Deňeşdirme derejesiniň many aýratynlygy

Deňeşdirme derejesi (ismi-tafdyl) sözlemde ulanylanda kada/ölçege laýyklykda ýasalýan sypatyň wezipsesini ýerine ýetirýär. Ýöne aşakda sanalyp geçilen bäş şert bar bolan ýagdaýynda daşky alamatlary boýunça subýekt bolup gelen sözlemiň agzasyny oturly (merfug-refg) ýagdaýa öwürýär we ýöneliş düşümdäki doldurgyjy üstünli (mansup-nasp) ýagdaýa öwürmeýän kadaly/ölçegli **sypatyň** wezipesini berjaý edýär. Bu şertlerden biri hasyl bolmasa deňeşdirme derejesindäki at (ismi-tafdyl) kadaly/ölçegli sypatyň wezipesini ýerine ýetirip bilmeýär.

Mysal üçin: **مَا رَأَيْتُ رَجُلاً اَحْسَنَ فِي عَيْنِهِ الْكُحْلُ مِنْهُ فِي عَيْنِ زَيْدٍ** “Zeýdiň gözündäki sürmeden, gözündäki sürmesi has gözel bolan başga bir adam görmedim” sözleminde görmek bolýar.

I şert: deňeşdirme derejesindäki at (ismi-tafdyl) bolan (**اَحْسَنَ**) sözi sözlemde ýerine ýetirýän wezipesi taýdan (**رَجُلاً**) sözüniň sypatydyr.

Kada: deňeşdirme derejesindäki at islendik obýektiň/zadyň sypaty, onuň habary ýa-da hal-ýagdaýyny beýan edip gelmeli.

II şert: deňeşdirme derejesindäki at bolan (**اَحْسَنَ**) sözi hakykatda (**الْكُحْلُ** - sürme) sözüniň sypatydyr.

Kada: iş ýüzünde haýsydyr bir zada/predmete degişli bolup gelýän subýektiň sypaty bolmaly.

III şert: özüne degişli bolup gelýän subýekt bolan (الْكُحْلُ) adamyň gözi bilen Zeýdiň gözi babatynda umumy häsiýetli söz bolup, adamyň gözi bilen deňeşdirilende ýokary derejeli sypata eýe bolup gelýär.

IV şert: özüne degişli bolup durýan subýekt bolan (الْكُحْلُ) Zeýdiň gözi bilen deňeşdirilende sypat taýdan artykmaçlyk bildirýän mazmunda gelýär (mufaddalun aleýh).

Bellik: III we IV şertler ýoklugy (nefiý edady) kabul etmedik halatyndan öňki ýagdaýy beýan edýär. Ýokluk (nefiýden) kabul edip gelen halatyndan soň bolsa ýagdaý tersine öwrülýär.

V şert: deňeşdirme derejesindäki at bolan (اَحْسَنَ) sözi (مَا) goşulmasy bilen ýoklugy (menfiý) bildirip gelýär we ýokluk goşulmasy (nefiý) deňeşdirme derejesindäki adyň nygtaýan artyklygy/artykmaçlygy aradan aýyrýar. Şol sebäpden (اَحْسَنَ) deňeşdirme derejesindäki at sözlemde (حَسُنَ) işliginiň manysyny bildirip geldi we (الْكُحْلُ - sürme) sözüni subýekt hökmünde kabul edip oturly bolmagyna hyzmat etdi.

Deňeşdirme derejesindäki at öten zaman işliginden ýasalan at diýlip kesgitlenýär. **Mysal üçin**: (أَفْضَلُ has artykmaç häsiýetli kişi) ýaly. Ýöne öten zaman işliginiň üç harply (sülási) görnüşi, düýp formasy (maglum), barlyk aňladýan (müsbet) görnüşi we doly/kadaly (et-tam) ýöňkemede üýtgäp gelmegi (öten zaman hem-de häzirki zaman ýöňkemesinde üýtgemegi) ýaly şertler hökman bolmalydyr. Haýsydyr bir obýektiň ýagdaýynyň (häsiýeti ýa-da sypaty/aýratynlygy), beýleki obýektlerdäki häsiýetden has artyndygyny beýan edýär. Bu kadany başgaça şu görnüşde hem düşündirmek bolar: başgasynyň görkezijilerinden has artyk bolan görkezijiniň özünde jemlenýän zadyny alamatlandyrmak maksady bilen üç harply (sülási müjerret) işlikden ýasalan ada deňeşdirme derejesindäki at (ismi-tafdyl) diýilýär.

Deňeşdirme derejesindäki at subýektiň sözlemdäki ýagdaýyna täsirini ýetirmeýär. Ýagny ol sözlemde işlik ýaly amal etmeýändigi sebäpli subýekti oturly ýagdaýa öwürmäge hyzmat etmeýär. Çünki artykmaçlyk sypatynyna/häsiýetine eýe we deň derejeli aýratynlygy özünde jemleýän işlik bolmaýar. Emma açyk agzalmaýan at çalyşmasynda (zamirde), halda **(temýizde)** şertsiz ýagdaýda wezipesini ýerine ýetirýär. Bu kadany şu görnüşde hem beýan etmek bolar: Subýektiň mazmunynda gazanmak we edinmek häsiýeti bolýar (arap dilinde subýektiň mazmunyndaky häsiýet “kesbi” adalgasy bilen beýan edilýär). **Mysal üçin** “Men işledim” diýlen mysalda beýan edilşi ýaly haýsydyr bir iş-hereketiň edilendigini görmek bolýar. Subýektiň amala aşyran işleri hemmeler tarapyndan görülýär, bilinýär we açyk kabul edilýär. Emma deňeşdirmde derejesindäki at (ismi-tafdyl) bolsa gazanylmaýar (arap dilinde ismi-tafdylyň mazmunyndaky aýratynlyk “wehbi” adalgasy bilen düşündirilýär). Mysal üçin “Men işledildim/ulanyldym” diýlen mysalda beýan edilşi ýaly. Deňeşdirme derejesinde gelen at tarapyndan amala

aşyrylan iş-hereket hemmeler tarapyndan görülmeýär, bilinmeýär, ýöne onuň ýagdaýyny bilýän onuň häsiýetini kesgitleýär.

Deňeşdirme derejesindäki at üç harply (süläsi) bolmaýan, kem (nakys), ýöňkemede üýtgemeýän (jamyt, ýagny öten zaman işligi ýöňkemede üýtgäp, häzirki zamanny üýtgemeýän işlik), ýoklugy bildirýän (menfi) we gaýdym derejeli (meçhul) işliklerden ýasalmaýar.

Deňeşdirme derejesindäki at diňe haýran galyjylygy bildirýän işliklerden ýasalýar. Özünden deňeşdirme derejesindäki at ýasalmaýan işligiň masdary **(temýiz)** edilmek arkaly üstünli ýazylýar, bu kada laýyklykda gelen sözden soň getirilýär.

Mysal üçin: (أَكْرَمَ) işliginiň deňeşdirme derejesindäki at ulanylmaýar. Ýöne bu işligiň masdary bolan (إِكْرَامٌ) sözi üstünli ýazylýar, kada laýyklykda ulanylýan sözden soň getirilýär. Bu kada gabat gelýän sözlerden soň (أَحْسَنُ إِكْرَاماً) şekilinde deňeşdirme derejesindäki at ýasalýar.

Deňeşdirme derejesindäki ady ýasamak üçin kada laýyklykda gelýän sözler (أَشَدُّ - has gazaply) we (أَقَلُّ - has az) we (أَكْثَرُ - has köp) we (أَعَزُّ - has güýçli) we (أَعْظَمُ - has uly) we (أَحَبُّ - has halanýan) we (أَضْعَفُ - has gowşak) we (أَقْوَى - has güýçli) we (أَحْسَنُ - has gözel) ýaly sözlerden soň üç harply işliklerden (süläsi) beýleki işlikleriň masdary getirilýär. Näbelli (nekre) we üstünli (mansup) bolan bu masdar (at), deňeşdirme ýa-da iň ýokary derejeli sypatyň nämä/kime degişlidigini görkezýär. Şol sebäpden bu üstün hereketli (mansup) at arap dilinde aýyklaýjy söz (**temýiz**) diýlip atlandyrylýar. Edil şol sanda bu ýagdaý sypatyň ýokary derejesiniň galypyna girmeýän beýleki sypatlary beýan etmekde ulanylýar.

Deňeşdirme derejesindäki adyň galypynda gelip, reňki, şekili, beden agzasynyň kemçiligini/ýetmezçiligini bildirýän sözler deňeşdirme derejesindäki at bolman olar ortak işligiň sypat ýagdaýy (syfaty-müşebbehe) bolup gelýärler. **Mysal üçin** (اَزْرَقُ mawy reňki) ýaly.

Öten zaman işliginden ýasalan deňeşdirme derejesindäki at geçmişi barasynda maglumatyň bolmaýan ynsana at dakmazlygy ýatladýan many gizlin ýagdaýda aňladylýar. **Meselem** “Ol adama perişde ýaly diýmegin” diýen duýduryş sözlemiň mazmunynda şol many jemlenýär .

Häzirki zaman işliginden ýasalan buýrukda bolsa kişiniň şol pursatdaky ýagdaýyna görä “buýruk ber we onuň geçmişi bilen gyzyklanma, aňyrsyny dörme, içgin öwrenme” ýaly duýduryşlar düzüminde jemlenýär.

Deňeşdirme derejesindäki adyň erkek jynsyny bildirýän görnüşi (اَفْعَلُ) galypynda ýasalýar.

Bellik: Bu galyp ýöňkemde üýtgemeýändigi (gaýry-munsarif) sebäpli eýelik düşümiň doldurgyjy (muzaf) we kesgitli harpy kabul etmek ýaly kadalardan daşarky ýagdaýlarda astyn alamatyny kabul etmeýär.

Deňeşdirme derejesindäki adyň aýal jynsyny bildirýän görnüşi(فُعْلَى) galypynda ýasalýar, emma deňeşdirmede bu galyp ulanylmaýar. Sypat eýelik düşümde gelse (اَلْبِنْتُ الْكُبْرَى iň uly gyz. ýaly) sypat bolup gelendigi üçin häsiýetlendirilýän (mewsuf) at bilen jyns we san/mukdar taýdan sazlaşykda

ulanylýar. Bu bolsa “sypatyň iň ýokary derejesini” görkezýär, ýöne pikir ýöretme häsiýetinde däl-de, diňe onuň ýagdaýyny anyklamakda ulanylýar.

Deňeşdirme derejesindäki sypatyň sözlemde ulanylyşy:

a. Erkek jynsy: (كَبِيرٌ uly), (أَكْبَرُ مِنْ …den has uly), (اَلأَكْبَرُ iň ulusy).

b. Aýal jynsy: (كَبِيرَةٌ uly), (أَكْبَرُ مِنْ …den has uly), (اَلأُكْبَرى iň ulusy).

Kada: Deňeşdirme görnüşinde ulanylmadyk halatynda, sypatyň iň ýokary derejesini bildirýär we habaryň wezipesini berjaý edýär.

Mysal: “ هُوَ أَكْبَرُ” Ol iň beýigi/ulusy.

Mysal: “أنا أَطْوَلُ مِنَ الآخَرِينَ”. Men beýlekilerden has uzyn. Bärde “ أناُ” sözi sözlemiň eýesi (mübteda) bolup gelipdir. “ أطول” deňeşdirme derejesini aňladýan söz bolsa habar bolup gelipdir. “مِنَ الآخَرِينَ” ýöneliş düşümiň doldurgyjy (jar-mejrur) habar bilen baglanyşykda getirilipdir (**müteallik**).

Müteallyk: Haýsydyr bir ýer bilen baglanyşykly, bir zada degişli diýmekligi bildirýär. Islendik sözlemiň manasyny aýyklap gelýän ýa-da üstüni ýetirip gelýän adalga hökmünde düşündirilýär.

Kada: Deňeşdirme amala aşyrylanda (مِنْ) predlogy (harfy-jeri) bilen bilelikde ulanylýar, deňeşdirilýäniň jynsyna we sanyna/mukdaryna garalmaýar. Deňeşdirme amala aşyrylanda bolsa “sypatyň iň ýokary derejesini bildirmekde ulanylýar we pikir ýöretme wezipesini ýerine ýetirýär.

Kada: Deňeşdirme derejesindäki at/sypat doldurgyçly eýelik düşümde eýelik ediji **(muzaf)** bolup gelen ýagdaýda “sypatyň iň ýokary derejesini” bildirýär.

Mysal üçin: (أَكْثَرُهُمْ olaryň aglabasy, aglaba bölegi)

Kada: Deňeşdirme derejesindäki at/sypat täklik sandaky we näbelli at bilen sypat aňladýan eýelik düşümde gelende “sypatyň iň ýokary derejesini” bildirýär.

Mysal üçin: (أَكْبَرُ وَلَدٍ لَهُ onuň iň uly ogly)

Kada: (خَيْرٌ) we (شَرٌّ) sözleri (مِنْ) bilen deňeşdirme sözleminde gelende artyklyky derejesindäki sypatyň manysyny aňladýar. Bu ýagdaýda erkek jynsy bilen aýal jynsynyň sözlemde aratapawudynyň ýokdugy sebäpli sypat taýdan birek-birek bilen sazlaşykda ulanylmaýar.

Mysallar: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ لأَنَّنِي إجْتَهَدْتُ كَثِيرًا وَلَكِنَّهُ إجْتَهَدَ قَلِيلاً . “Men ondan has gowy, sebäbi men köp zähmet çekdim ol bolsa az zähmet çekdi.” . هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ “Mundan has erbedirägini size aýdaýynmy?.

Kada: (خَيْرٌ) we (شَرٌّ) sözleri täklik sandaky näbelli at bilen ýa-da köplük sandaky kesgitli at bilen eýelik düşümde gelenlerinde (muzaf) artyklyk derejesindäki sypat (isimi-tafdyl) manysyny bildirýär. **Mysal üçin**: هُوَ شَرُّ الطَّالِبِينَ “Ol talyplaryň iň ýaramazy”.

Kada: (قَلِيلٌ az) we (شَدِيدٌ gazaply) ýaly iki harpyň arasynda gowşak harp bolan işlikler artyklyk derejesindäki sypat (ismi-tafdyl) galypynda gelende gowşak harpy düşürilenden soň iki harp şeddelenip ýazylýar. **Mysal üçin**: (أَقَلُّ has az) we (أَشَدُّ has gazaply) ýaly.

Deňeşdirme derejesindäki sypatyň köplün sanynyň ýasalyşy:

a. Erkek jynsy: (أَكْبَرُ has uly), (oturly görnüşi: أَكْبَرَانِ (iki) has uly), (üstünli görnüşi: أَكْبَرَيْنِ (iki) has uly), (أَكْبَرُونَ has uly) we

b. Aýal jynsy: (كُبْرَى has uly), (oturly görnüşi: كُبْرَيَانِ (iki) has uly), (üstünli görnüşi: كُبْرَيَيْنِ (iki) has uly), (كُبْرَيَاتٍ has uly).

Deňeşdirme derejesindäki sypatyň/adyň (ismi-tafdylyň) erkek jynsynyň täklik galypynyň ikiligi, köplügi we aýal jynsy giňden ulanylýar. "Elif-lamly" bolan deňeşdirme derejesindäk sypatyň/adyň (ismi-tafdylyň) jemi sekiz sany galypy bolýar.

Olary şu görnüşde sanamak bolar:

Erkek jynsynyň täkligi: (اَلأَنْصَرُ) görnüşinde.

Erkek jynsynyň ikiligi : (اَلأَنْصَرَانِ) görnüşinde.

Erkek jynsynyň dogry görnüşiniň köplügi: (اَلأَنْصَرُونَ) görnüşinde.

Erkek jynsynyň kadasyz/nädogry görnüşiniň köplügi: (اَلأَنَاصِرُ) görnüşinde.

Aýal jynsynyň täkligi: (أَلنُّصْرَى en-nusra) görnüşinde.

Aýal jynsynyň ikiligi: (أَلنُّصْرَيَانِ en-nusraýani) görnüşinde.

Aýal jynsynyň kadaly/dogry görnüşiniň köplügi: (أَلنُّصْرَيَاتُ en-nusraýat) görnüşinde.

Aýal jynsynyň kadasyz/nädogry görnüşiniň köplügi: (أَلنُّصَرُ en-nusar) görnüşinde ýasalýar.

Mimli masdaryň
Wagt-orun bildirýän doldurgyjyň aýratynlyklary
(إسم الزمان و إسم المكان)

Wagt doldurgyjy: Iş-hereketiň ýüze çykan wagtyny bildirýär.

Orun doldurgyjy: Iş-hereketiň ýüze çykan ýerini bildirýär.

Wagt-orun bildirýän atlar (ismi-zaman we ismi-mekan) işliklerden ýasalýar. Üç harply işlikleriň wagt-orun doldurgyjyny ýasamak üçin iki galyp ulanylýar:

I galyp: (مَفْعَلٌ) galypy. Üç harply (süläsi) işligiň häzirki zaman şekiliniň "aýnul-fygyly" üstünli ýa-da oturly bolsa bu galyp ulanylýar.

Mysallar:

مَلْعَبٌ	يَلْعَبُ	لَعِبَ
Oýunyň wagty, oýunyň ýeri, oýun meýdany	Oýnaýar, oýnar	Oýnady
مَخْرَجٌ	يَخْرُجُ	خَرَجَ
Çykylýan wagty, çykylýan ýeri	Çykar, çykýar	Çykdy

II galyp: (**مَفْعِلٌ**) galypy. Üç harply (sülәsi) işlikleriň häzirki zaman şekiliniň "aýnul-fygyly" astynly bolup gelse bu galyp ulanylýar.

Mysallar:

مَجْلِسٌ	يَجْلِسُ	جَلَسَ
Oturulýan wagty, oturulýan ýer	Oturýar, oturar	Oturdy
مَوْصِلٌ	يَصِلُ	وَصَلَ
Barylýan wagty, barylýan ýer	Barýar, ýbarar	Bardy

Dört harply (rubagy müjerret) we goşma işlikleriň (mezit) wagt-orun bildirýän doldurgyçlarynyň (ismi-zaman we ismi-mekan) ýasalyşy:

Dört harply (rubagy müjerret) we goşma işlikleriň (mezit) wagt-orun bildirýän doldurgyçlarynyň (ismi-zaman we ismi-mekan) formalary doldurgyç/obýekt (ismi-mefgul) aňladýan atlaryň galypy bilen birmeňzeş bolýar.

Mysallar:

Wagt-orun doldurgyjy	Ortak işligiň gaýdymy	Häzirki zaman işligi	Öten zaman işligi
مُكْرَمٌ	مُكْرَمٌ	يُكْرِمُ	أَكْرَمَ
Hödür etmegiň zamany, hödür etmegiň ýeri	Hödür edilen	Hödür edilýär	Hödür etdi
مُسْتَخْرَجٌ	مُسْتَخْرَجٌ	يَسْتَخْرِجُ	اِسْتَخْرَجَ
Çykartmagyň wagty, çykartmagyň ýeri	Çykardylan	Çykardýar	Çykardy

Bellik: Obýekt/doldurgyç bilen wagt-orun doldurgyjy (ismi zaman we ismi-mekan) deňeşdirme derejesini bildirmek üçin wagt-orun doldurgyjyň (ismi-zamanyň we ismi-mekanyň) soňuna getirilende (**فِيهِ**) goşulmasy goşulyp ulanylýar. **Meselem**: مُكْرَمٌ فِيهِ (özüne hödür edilen kişi) diýlip aýdylýar. Sözüň soňundaky (**فِيهِ**) goşulmasy bu sözüň obýekti (ismi-mefgul) däl-de wagt-orun doldurgyçdygyny (ismi-zaman we ismi-mekan bolup gelendigini) görkezýär.

Ulaltmaderejesini bildirýän sypatyň ýasalyşy (مبالغة إسم الفاعل)

Ulaltma derejesindäki sypatyň/adyň ýasalyşy: Haýsyry bir obýektdäki aýratynlygyň juda köp mukdardadygyny we haýsydyr bir kişiniň bir alamatynyň juda

köp ýüze çykýandygyny görkezýän sypat/at derejesi. Bu atlar süläsi işlikden ýasalanlaryň aýratyn galyplary bolýar. Bu galyplar iş ýüzünde ulanmak arkaly öwrenilýär (olaryň hemmsei “semagy” kabul edilýär). Ýagny islendik işligi haýsydyr bir galypa salyp ulaltma derejesindäki atlar ýasalýar. Aýal jynsy we erkek jynsy üçin aýratyn galyp bolmaýar. Sypatyň soňky harpynyň ahyryna “taýy-tenis” (aýal jynsyna degişli “te” harpy) getirilmek arkaly aýal jynsy ýasalýar.

Ulattma derejesiniň galypy	**فَعَّالٌ**
Akyll adam şerlileriň söhbetini juda köp terk edijidir	**اَلعَاقِلُ تَرَّاكٌ صُحْبَةَ الأَشْرَارِ**

Ulaltma derejeli atlaryň (mubalagatu ismi-fagyl) galyplary: Ulaltma derejesinädiki atlaryň jemi on bir sany galypy bolýar. Indi şol galyplary ýeke-ýekeden seljereliň:

I galyp: (فَعَّالٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallara garap geçeliň:

كَذَّابٌ	وَهَّابٌ	تَوَّابٌ
Juda ýalanjy	Juda eli açyk, köp bagyşlaýan	Tobany köp kabul edýän

II galyp: (فَعَّالَةٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallara garalyň:

سَيَّارَةٌ	فَهَّامَةٌ	عَلاَّمَةٌ
Köp gezýän, köp aýlanýan	Juda düşünjeli	Köp bilýän

III galyp: (فَعُولٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallara seredeliň:

غَيُورٌ	طَهُورٌ	جَسُورٌ
Juda gabanjaň	Juda arassaçyl	Juda nert

IV galyp: (فَعِيلٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary garap geçeliň:

سَمِيعٌ	رَحِيمٌ	عَلِيمٌ
Juda gowy eşidýän	Juda merhemetli	Köp bilýän

V galyp: (فَاعُولٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallara seredeliň:

سَاكُوتٌ	فَارُوقٌ
Juda gürlemezek	Köp tapawutlandyrýan

VI galyp: (فِعِّيلٌ) galypy. Bu galypa şu mysallary getirmek bolýar:

فِسِّيقٌ	ظِلِّيمٌ	صِدِّيقٌ
Juda erbet/günäkär	Juda zalym	Juda dogruçyl

VII galyp: (فُعَالٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary getirmek bolýar:

كُبَارٌ	شُجَاعٌ	ضُخَامٌ
Juda uly	Juda batyrgaý	Juda semiz

VIII galyp: (فُعَلَةٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary getirmek bolýar:

نُوَمَةٌ	لُمَزَةٌ	هُمَزَةٌ
Köp uklaýan	Köp ýazgarýan	Köp kemsidýän

IX galyp: (مِفْعَالٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary getirmek bolýar:

مِضْيَاعٌ	مِتْلاَفٌ	مِقْدَامٌ
Köp zaýalaýan	Köp isripçil, tygşytsyz	Juda galjaň

X galyp: (مِفْعِيلٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary getirmek bolýar:

مِعْطِيرٌ	مِنْطِيقٌ	مِسْكِينٌ
Hoşboý ysy köp ulanýan	Juda owadan gürleýän	Juda garyp

XI galyp: (تِفْعَالٌ) galypy. Bu galypa degişli şu mysallary getirmek bolýar:

تِكْلاَمٌ	تِبْيَانٌ
Köp gürleýän	Köp düşündirýän

Kiçeltmäni aňladýan sypatyň/adyň ýasalyşy
(إسم التصغير)

Kiçiligi, azlygy görkezmek, söýgüni beýan etmek ýa-da kemsitmek maksady bilen ulanylýan sypat.

Kiçeltmäni bildirýän at (ismi-tasgyr): Türkmen dilinde kiçeltmäni bildirýän sypatyň deregine ulanylýar. Kiçeltme, söýgülilik aňlatmak ýa-da kemsitmek maksady bilen atlar kiçeltme galypy bilen ýasalýar. **Meselem** “çoga” sözüniň deregine “çagajyk”, “bala” sözüniň deregine balajyk diýlende oňa bolan merhemet we mähir, “bäbek” sözüniň deregine “bäbejik” diýlende oňa bolan sözgüňi bidirmek, “oglan” sözüniň deregine “oglanjyk”, “mugallym” sözüniň ornuna “mugallymjyk” diýlende oňa bolan kemsitme we kiçeltme duýgularyny beýan edilýär.

Ýasalyşy:

1. Üç harply atlar “جُنَيْدٌ” ←“جُنْدٌ”, “رُجَيْلٌ” ← “رَجُلٌ”, “عُبَيْدٌ” ← “عَبْدٌ” mysallarynda bolşy ýaly **فُعَيْلٌ** galypyna öwrülip ismi-tasgyr ýasalýar.

2. Dört harply atlar “زُوَيْرِقٌ” ← “زَوْرَقٌ”, “عُسَيْكِرٌ” ← “عَسْكَرٌ”, “مُسَيْجِدٌ” ← “مَسْجِدٌ” mysallarynda bolşy ýaly **فُعَيْعِلٌ** galypyna geçirilip ismi-tasgyr ýasalýar.

3. Bäş ýa-da has köp harpdan emele gelen atlar “أُصَيْطِب” ← “إِصْطَبْل”, “عَنْدَلِيب← ” “عُنَيْدِل”, “سُفَيْرِج” ←” سَفَرْجَل ” mysallarynda bolşy ýaly ilkinji dört harpy **فُعَيْعِلٌ** galypyna geçirilip ismi-tasgyr ýasalýar.

4. Bäş harply bolup dördünji harpy gowşak bolanlar “عُصَيْفِير” ← “عُصْفُور ”, “مُفَيْتِيح ” ← “مِفْتَاح” mysallarynda bolşy ýaly **فُعَيْعِيلٌ** galypyna öwrülip ismi-tasgyr ýasalýar.

Ikinji harpy “elif” bolan atlar kiçeltme ýasalanda kada laýyklykda “elif” harpy “waw” harpyna öwrülýär.

Mysal: “شُوَيْهِدٌ” ← “شَاهِدٌ”, “بُوَيْبٌ” ← “بَابٌ”, “خُوَيْلِدٌ” ← “خَالِدٌ ”

Aşakdaky atlaryň keçeltme galyplarynyň (ismi-tasgyrynyň) ýasalyşy. **Mysal üçin**: “رَبِيٌّ” “رَبٌّ”, “مَالِيٌّ” “مَالٌ”, “تِينِيٌّ” “تِينٌ”, “زَيْتُونِيٌّ” “زَيْتُونٌ”, “كَاتِبِيٌّ” “كَاتِبٌ”, “نَحْلِيٌّ” “نَحْلٌ”, “مِفْتَاحِيٌّ” “مِفْتَاحٌ”, “زَبَرْجَدِيٌّ” “زَبَرْجَدٌ”, “مَجْلِسِيٌّ” “مَجْلِسٌ”, “عَسْجَدِيٌّ” “عَسْجَدٌ”, “يَاقُوتِيٌّ” “يَاقُوتٌ”

Ismi-tasgyr	**إسم التصغير**
Söýgi, näziklik, kiçeltme, azlyk we kiçiligi alamatlandyrmak maksady bilen ulanylýan sözler	**Bellik**: Aý we Gün sözleriniň ismi-tasgyry ýasalmaýar. Ikinji harpdan soň säkin “**ýa**” (يْ) getirilip ýasalýar.
Serçe	عُصْفُورٌ
Saýrap duran serçejik gördüm	رَأَيْتُ عُصَيْفِرًا يُغَرِّدُ

a. Üç harply atlardan ýasamak üçin **فُعَيْلٌ** galypy ulanylýar:

قَلَمٌ	Galam →	قُلَيْمٌ	Galamjyk, kiçijik galam
جَبَلٌ	Dag →	جُبَيْلٌ	Dagjagaz, kiçijik dag
عَبْدٌ	Gul →	عُبَيْدٌ	Guljagaz, kiçijik gul
نَصْرٌ	Ýardam etmek →	نُصَيْرٌ	Azajykk ýardam etmek
حَسَنٌ	Hasan →	حُسَيْنٌ	Hasanjyk

b. Dört harply atlardan ýasamak üçin **فُعَيْعِلٌ** galypy ulanylýar:

دَفْتَرٌ	Depder →	دُفَيْتِرٌ	Kiçi depder, depderjik
مَنْزِلٌ	Öý →	مُنَيْزِلٌ	Kiçi ew, ewjik
بُلْبُلٌ	Bilbil →	بُلَيْبِلٌ	Kiçi bilbil, bilbiljik
مَسْجِدٌ	Metjit →	مُسَيْجِدٌ	Metjitjik, kiçijik metjit

ç. Bäş harply we has köp harply atlardan **فُعَيْعِيلٌ** galypynda ýasalýar. Gowşak harply sözlerden gowşak harplary “ýa” (ي) harpyna öwrülip ýasalýar.

مِفْتَاحٌ	Açar →	مُفَيْتِيحٌ	Kiçijik açar, açarjyk
عُصْفُورٌ	Serçe →	عُصَيْفِيرٌ	Kiçijik serçe, serçejik
قَنْدِيلٌ	Çyra, ýag çyra →	قُنَيْدِيلٌ	Kiçijik çyra, çyrajyk

Kiçeltmäni aňladýan adyň aýratynlyklary: Esasy maglumatlar beýan edilenden soň aşakdaky galypda ulanylýan ismi-tasgyrlaryň giňden ulanylýan görnüşlerine degişlidir.

Dört harpdan köp harply atlardan ýasalanda dördünjiden soňky harp düşürilip ýasalýar.

Mysal üçin:

عَنْدَلِيبٌ	Bilbil →	عُنَيْدِلٌ	Kiçijik bilbil, bilbiljik
سَفَرْجَلٌ	Aýwa →	سُفَيْرِجٌ	Kiçijik aýwa, aýwajyk

Kiçeltme galypy (smi-tasgyr) ýasaljak sözüň soňunda gelýän aýal jynsyna degişli alamatlar (ي اء ة), ýa-da has at we sypatlardaky (آنِ) goşulmalar bolşy ýaly saklanyp galýar.

Mysal üçin:

قَلْعَةٌ	Gala →	قُلَيْعَةٌ	Kiçijik gala, galajyk
هِرَّةٌ	Pişik →	هُرَيْرَةٌ	Pişijek
بُشْرَى	Buşlyk →	بُشَيْرَى	Söýünjijik
حَمْرَاءُ	Gyzyl →	حُمَيْرَاءُ	Gyzylja
سَمْرَاءُ	Gara, garaýagyz→	سُمَيْرَاءُ	Garaja, garaýagyzja
سَلْمَانُ	Selman →	سُلَيْمَانُ	Selmanjyk
عُثْمَانُ	Osman →	عُثَيْمَانُ	Osmanjyk
سَكْرَانُ	Serhoş →	سُكَيْرَانُ	Az-owlak serhoş
كَسْلاَنُ	Ýalta →	كُسَيْلاَنُ	Az-owlak ýalta, ýaltarak

Iş ýüzünde/gepleşik dilinde ulanmak arkaly ornaşan aýal jynsyna degişli sözleriň ismi-tasgyry ýasalanda aýal jynsyna degişli alamat bolan aýlawly “te” (ة) harpy gaýtadan ýüze çykýar:

شَمْسٌ	güneş →	شُمَيْسَةٌ	günjagaz
أَرْضٌ	ýer →	أُرَيْضَةٌ	ýerjjagaz
عَيْنٌ	göz →	عُيَيْنَةٌ	gözjagaz

(فَاعِلٌ) we (فَاعِلَةٌ) ölçegindäki “elif” harpy “waw” jarpyna öwrülip ýasalýar:

عَالِمٌ	alym →	عُوَيْلِمٌ	alymjyk, kiçijik

			alym
جَارِيَةٌ	gyrnak →	جُوَيْرِيَةٌ	kiçijik gyrnak, gyrnajyk

Orta harpy gowşak harply atlara degişli mysallar:

بَابٌ	gapy →	بُوَيْبٌ	gapyjyk, kiçijik gapy
خَالٌ	daýy →	خُوَيْلٌ	daýyjyk

Soňky harpy gowşak harply ada degişli mysallar (esmaul-hamsanyň, ýagny bäş sany gowşak harply adyň düşürilip ýazylýan harpy, ýagny “waw” harpy gaýtadan ýüze çykýar hem-de “ýa” harpyna öwürülip ýazylýar:

أَبٌ	أَبَوٌ	أُبَيٌّ	kakajan
أَخٌ	أَخَوٌ	أُخَيٌّ	doganjan

Mysallar:

سَبَحَ الْأَوْلَادُ فِي نُهَيْرٍ نَظِيفِ الْماَءِ.	Çagalar arassa suwly derýajykda ýüzdüler.
اَلْوَرْدَةُ الْحُمَيْراَءُ مُنْتَشِرَةٌ عِنْدَناَ.	Gyrmyzy güljagaz bizde giňden ýaýran.
سُمَيَّةُ أَوَّلُ شَهِيدَةٍ فِي التَّأْرِيخِ.	Sümeýýe taryhda ilkinji gahryman enedir.
شاَهَدْتُ أَباَ الْوُلَيْدِ فِي السُّوقِ.	Çagajygyň kakasyny bazarda gördüm.
قَفَلَ الْخَادِمُ الْباَبَ بِقُفَيْلٍ جَدِيدٍ.	Hyzmatkär gapyny täzeje gulpjagaz bilen gulplady.
قَفَلَ الْخَادِمُ الْباَبَ بِقُفَيْلَيْنِ جَدِيدَيْنِ.	Hyzmatçy gapyny iki sany täzeje gulpjagaz bilen gulplady.
عُبَيْدَةُ بْنُ الْجَراَّحِ قاَئِدٌ عَظِيمٌ.	Ubeýde ibn Jerrah uly baştutandyr.

Gural aňladýan adyň ýasalyşy
(ismi-alet) (إسم الآلة)

Bir işin edilmeginde ulanylýan gurala at bolup hyzmat edýän söz diýmekligi bildirýär. Wagt doldurgyjy (ismi-zaman) bilen orun doldurgyjynyň (ismi-mekan) “mim” (م) harpy üstün arkaly ýasalýan bolsa gural aňladýan adyň (ismi-alet) “mim” harpynyň hereketi astynyň kömegi bilen ýasalýar. Üç harply işligiň düýp derejesi (sülasi müjerret maglum) we täsirini geçirýän işliklerden ýasalýan we iş ýüzünde ulanmak arkaly (semagy) öwrenilýän üç sany galypy bolýar:

مِفْعَالٌ	مِفْعَلَةٌ	مِفْعَلٌ

(مِفْعَلٌ) galypyndaka degişli mysallar:

بَرَدَ ـُ	Törpüledi	مِبْرَدٌ	Ige
نَبَرَ ـِ	Galdyrdy, beýgeltdi	مِنْبَرٌ	Münber
كَسَرَ ـِ	Döwdi	مِكْسَرٌ	Döwýän gural, döwüji
صَعِدَ ـَ	Çykdy, beýgeldi	مِصْعَدٌ	Lift (galdyrýan gural)
مِهْجَرٌ	Mikroskop	مِقْلَى	Saç
مِثْقَبٌ	Deşiji gural	مِحْلَقٌ	Sakal alýan/sakal syrýan

(مِفْعَلَةٌ) galypyndaka degişli mysallar:

لَعِقَ	ýalady	مِلْعَقَةٌ	çemçe
طَرَقَ	urdy	مِطْرَقَةٌ	çekiç
سَطَرَ	Çyzgy çyzdy	مِسْطَرَةٌ	Jetwel, çyzgyç
كَنَسَ	Süpürdi	مِكْنَسَةٌ	Süpürge, sübse
مِرْضَعَةٌ	Emzikli çüýşe	مِحْفَظَةٌ	Torba
مِنْشَفَةٌ	El süpürgiç	مِنْضَدَةٌ	Stol
مِظَلَّةٌ	Kölegelik, güneşlik, saýawan	مِرْوَحَةٌ	Perwana, wentilýator
مِغْرَفَةٌ	Kepgir	مِمْفَلَةٌ	Oklaw
مِمْلَحَةٌ	Duzluk, duzdan, duz gaby	مِدْفَأَةٌ	Peç

(مِفْعَالٌ) galypyndaka degişli mysallar:

نَظَرَ	Seretdi	مِنْظَارٌ	Dürgi
فَتَحَ	Açdy	مِفْتَاحٌ	Açar
وَزَنَ	Çekdi	مِيزَانٌ	Terezi
كَاَلَ	Ölçedi	مِكْيَالٌ	Ölçeg
رَأَى	Gördi	مِرْآةٌ	Aýna
كَوَى	Daglady	مِكْوَاةٌ	Ütük
مِصْبَاحٌ	Lampa	مِمْحَاةٌ	Pozguç
مِزْمَارٌ	Surnaý, tüýdük	مِرْحَاضٌ	Tualet
مِذْيَاعٌ	Radio	مِرْصَادٌ	Teleskop

Käte gural aňladýan at (ismi-alet) ýokarydaky galyplardan daşary hem gelip bilýär:

سِكِّينٌ	Pyçak	شَوْكَةٌ	Çarşak
قَلَمٌ	Galam	فَأْسٌ	Palta

Müsüriň Arap dil guramasynyň agzalary “**فَعَّالَةٌ** ” galypynyň gural aňladýan (ismi-alet) galypyny ýasamak üçin ulanyp boljakdygy barasynda umumy pikire gelipdirler.

ثَلاَّجَةٌ	Doňduryjy	غَسَّالَةٌ	Kir maşyn
شَوَّايَةٌ	Et gyzardyjy gural (yzgara)	خَرَّامَةٌ	Blender

Mysallar:

أَكَلَ الرَّجُلُ الطَّعَامَ بِالْمِلْعَقَةِ.	Adam nahary çemşe bilen iýdi.
طَرَقَ الْحَدادُ الْحَدِيدَ بِالْمِطْرَقَةِ.	Demirçi ussa demiri çekiç bilen urdy.
فَتَحَتِ الْمَرْأَةُ الْبابَ بِالْمِفْتاحِ.	Aýal gapyny açar bilen açdy.
بَرَدَ الْحَدادُ الْحَدِيدَ بِالْمِبْرَدِ.	Demirçi ussa demiri ige bilen törpüledi.
كَنَسْناَ الأَرْضَ بِالْمِكْنَسَةِ.	Ýeri süpürge bilen süpürdik.
اَلْمِكْوَى آلَةٌ حَدِيثَةٌ.	Ütük häzirkizaman serişdesi.
وَضَعْتُ مِحْفَظَتِي عَلَى الْمِنْضَدَةِ.	Torbamy stoluň üstünde goýdum.

Masdarlarlaryň görnüşleri: ýasama (muştak) atlar

Ýasama atlar: Ýasama (muştak) atlar başga sözlerden (masdardan) ýasalan atlardyr. Bular subýekt (ismi-fagyl), ulaltma derejesi (mubalagatu ismi-fagyl), doldurgyç/obýekt (ismi-mefgul), ortak işliginiň sypaty (syfaty-müşebbehe), deňeşdirme derejesi (ismi-tafdyl), degişlilik bildirýän at (ismi-mensup), kiçeltmäni görkezýän at (ismi-tasgyr), wagt doldurgyjy (ismi-zaman), orun doldurgyjy (ismi-mekan) we gural aňladýan at (ismi-alet) ýaly görnüşlerden ybaratdyr.

Bulardan subýekti (ismi-fagyl), ulaltma derejesini (mübalagatu ismi-fagyl) we obýekt (ismi-meful) sözlemde ulanylyşlaryny, olaryň sözlemiň haýsy agzasy bolup gelýändigini öňki temalarymyzda seljeripdik. Masdardan başlamak şerti bilen beýleki atlaryň görnüşleri we sözlemde ulanylyşy şu görnüşde bolýar:

Masdar: Öten zaman ýa-da häzirki zaman ýaly haýsydyr bir zaman formasy bilen baglanyşygy bolmaýan, ýöne sözlemde subýektiň ornuna ulanyp bolýan we haýsydyr bir iş-hereketi aňladyp gelýän söz. Sözlüklerde öten zaman we häzirki zaman işliklerinden soň üçünji orunda getirilýär. Işlikleriň we ähli ýasama (muştak) sözleriň köküni emele getirýär.

Mysal üçin:

ذِكْرٌ	Ýatmalak, ýatlamak, ýatlamaklyk	جُوعٌ	Ajykmak, ajykma
اِجْتِماعٌ	Jemlemek, jemleme,	طَلَبٌ	Islemek, isleme

	jemlemeklik		
إِكْرَامٌ	Hödür, hödür etmek	خَلْقٌ	Ýaratmak, ýaratma, ýaradyş

Işlikleriň masdarlary mimli masdar (ismi-zaman, ismi-mekan) we ýasama masdar diýlip birnäçe toparda seljerilýär:

Işlikleriň masdarlary: Işlikler: üç harply (üç harply (sülәsi), dört harply (rubagy) bäş harply (humasy) we alty harply (südäsi) bolýar. Üç harply (sülәsi) işlikden beýleki işlikleriň masdar galyplary kadaly we anyk galyplarda ýasalýandygy sebäpli olar öňki temalarymyzda seljerildi. Olar ýasalanda kabul edilen ölçeglerde we galyplarda kadasyna laýyklykda ýasalýar. Üç harply (sülәsi) işligiň masdary bolsa diňe sözlüklerden (ýa-da diliň ulanyjysyndan eşitmek/diňlemek arkaly) öwrenilýär we olary gündelik gepleşik dilinde ýygy ulanmak arkaly wagtyň geçmegi bilen özleşdirilýär. Häzirlikçe bolsa gürrüňi edilýän üç harply işlikleriň masdarlary bilen baglanyşykly meselelere içgin garap geçeliň. Her bir işlik azy bir masdardan emele gelýär. Nätänyň sözi ýa-da işligi gören wagtymyz ony sözlüklerden baş harpyndan ugur alyp gözlemeli bolýar. Çünki işlikler arap dilinde taýýarlanan sözlüklerde türkmen diliniň düşündirişli sözlüklerinde bolşy ýaly işligiň nämälim şekilinde (masdar görnüşinde) getirilmeýär. Umumy kabul edilen kadanyň ýokdugyna garamazdan aglaba ýagdaýda işlikleriň öňi bilen öten zaman işliginiň III şahs tәkligi, yz ýanyndan bolsa köp halatda ortanjy harpyny alamatlandyrýan çyzygyň üstüne işligiň görnüşiniň hereketi ýerleşdirilýär we häzirki zaman işliginiň formasy getirilýär. Şol amalatlar "ـِـ , ـُـ , ـَـ" görnüşinde üç şekilde berilýär. Yz ýanyndan bolsa şol sözüň masdary getirilýär. Terjimesinde umuman öten zaman işliginiň manysy bilen bir hatarda masdarynyň manysy ýerleşdirilýär. Işligiň üç harpdan ybarat bolan düýp formasy (öten zaman, häzirki zaman we masdary bilen bilelikde) getirilenden soň astynda şol işlikden ýasalan bir harp, iki harp goşulyp gelýän şol işligiň dürli many özgermelerine eýe bolan görnüşleri ýerleşdirilýär.

Mysal üçin:

ذَهَبَ ـَ ذَهَابٌ	gitdi	حَضَرَ يَحْضُرُ حُضُوراً	geldi
أَذْهَبَ يُذْهِبُ إِذْهَابًا	gidirdi	أَحْضَرَ يُحْضِرُ إِحْضَاراً	getirdi

Masdar işligiň atlaşan formasy bolup, iki görnüşde ulanylýar. Haýsydyr bir at bolup galyplaşan mana eýe bolýar ýa-da işligiň at manysyny düzüminde jemleýär. **Meselem**: (خَلَقَ) kökünden ýasalan masdar (خَلْقٌ) hem ýaratmak manysyny hem-de ýaratma işiniň manysyny bildirýär.

Umumy pikir edinmek nukdaýnazaryndan masdarlaryň dürli galyplaryndan kabirlerini şu görnüşde sanamak bolar:

Galypy	**Masdar**		**Häzirki zaman işligi**	**Öten zaman işligi**
فَعْلٌ	أَمْرٌ	Buýurmak	يَأْمُرُ	أَمَرَ
	زَرْعٌ	Ekin ekmek	يَزْرَعُ	زَرَعَ

	قَوْلٌ	Sözlemek	يَقُولُ	قَالَ
	سَيْرٌ	Ýöremek	يَسِيرُ	سارَ
فِعْلٌ	ذِكْرٌ	Ýatlamak, sözlemek	يَذْكُرُ	ذَكَرَ
فُعْلٌ	كُفْرٌ	Inkär etmek	يَكْفُرُ	كَفَرَ
فُعُولٌ	خُرُوجٌ	Çykmak	يَخْرُجُ	خَرَجَ
	سُجُودٌ	Sejde etmek	يَسْجُدُ	سَجَدَ
	دُخُولٌ	Girmek	يَدْخُلُ	دَخَلَ
فَعَالٌ – فَعَالَةٌ	ذَهَابٌ	Gitmek	يَذْهَبُ	ذَهَبَ
	سَمَاعٌ	Eşitmek	يَسْمَعُ	سَمِعَ
	ضَلاَلٌ – ضَلاَلَةٌ	Azmak, azaşmak	يَضِلُّ	ضَلَّ
فِعَالٌ – فِعَالَةٌ	قِيَامٌ	Turmak	يَقُومُ	قَامَ
	كِتَابَةٌ	Ýazmak	يَكْتُبُ	كَتَبَ
	زِيَارَةً	Zyýarat etmek	يَزُورُ	زَارَ
	هِدَايَةٌ	Ýol görkezmek	يَهْدِي	هَدَى

Mimli masdar
(المَصْدَرُ المِيمِيُّ)

(Ismi-zaman we ismi-mekan): Başynda artyk “mim” harpy getirilen masdar. Üç harply (sülási) işlikleriň wagt-orun bildirýän doldurgyjy (ismi-zaman we ismi-mekan) galyplary birmeňzeş bolandygy üçin bilelikde seljerilýärler. “Ismi zamanyň” mazmunynda wagt nygtalýandygy sebäpli şol ada eýe bolupdur, “ismi-mekanyň” manysynda bolsa ýer nygtalýandygy sebäpli “ismi-mekan” diýlip atlandyrylypdyr. Bu galyp iki şekilde ýasalýar:

مَفْعِلٌ	مَفْعَلٌ

a. (مَفْعَلٌ)

Bu galyp ýasalanda häzirki zaman işliginiň ortanjy harpy üstünli ýa-da oturly işlikleriň “mimli” masdary wagt-orun bildirýän doldurgyç (ismi-zamany we ismi-mekany) bu “**مَفْعَلٌ**” şekilinde ýasalyp ulanylýar.

كَتَبَ ـُـ	مَكْتَبٌ	Ýazmak, ýazylýan ýer we ýazmgyň wagty (mekdep, býuro)
لَعِبَ ـَـ	مَلْعَبٌ	Oýnamak, oýnalýan ýer we oýnalýan wagt (oýun

		meýdançasy)
سَكَنَ ـُ	مَسْكَنٌ	Ýaşamak, ýaşalýan ýer, ýaşalýan wagt (mesgen)
ذَهَبَ ـَ	مَذْهَبٌ	Gitmek, gidilýän ýer, gitmegiň wagty (mezhep)
طَبَخَ ـَ	مَطْبَخٌ	Bişirmek, bişirilýän ýer we bişirmegiň wagty (aşhana)
دَخَلَ ـُ	مَدْخَلٌ	Girmek, girilýän ýer, girilýän wagt (girelge)
خَرَجَ ـُ	مَخْرَجٌ	Çykmak, çykylýan ýer we çykylýan wagt (çykalga)

Haýsydyr bir zadyň köp bolýan ýa-da haýsydyr bir işiň ýygy edilýän ýerini görkezmek maksady bilen sözüň soňuna aýlawly “te” harpy (taýy-merbuta - ة) goşulyp ýasalýar.

Mysal üçin:

دَرَسَ	Ders geçdi	مَدْرَسَةٌ	Köp ders geçilýän ýer we wagt (mekdep)
كَتَبَ	Ýazdy	مَكْتَبَةٌ	Köp ýazylan ýer we wagt (kitaphana, stol)
قَبَرَ	Gömdi	مَقْبَرَةٌ	Köp gömülýän ýer we wagt (gabyr, mazarçylyk)
طَبَعَ	Çap etdi	مَطْبَعَةٌ	Köp neşir edilýän ýer we wagt (çaphana, neşirýät)
حَكَمَ	Höküm etdi	مَحْكَمَةٌ	Köp höküm edilýän/çykarylýan ýer we wagt (kazyýet)
مَلَكَ	Eýe boldy, eýeçilik etdi	مَمْلَكَةٌ	Köp eýeçilik edilýän ýer we wagt (patyşalyk).

Şeddeli (muzagaf) we ortanjy harpy gowşak harply (yllatly) işlikleriň hem “mimli” masdar, wagt-orun bildirýän atlar (ismi-zaman we ismi-mekanlary) umuman bu galypda aýlawly “te” (taýy-merbuta - ة) arkaly ýasalýar:

خَافَ	Gorkdy	مَخَافَةٌ	Gorkmak, gorkynyň ýeri we wagty
سَرَّ	Begendi	مَسَرَّةٌ	Begenmek, begenmegiň ýeri we wagty

b. (مَفْعِلٌ)

Häzirki zaman işliginiň ortanjy harpy astyn bolan işlikler bilen baş harpy gowşak bolan işlikler bu topara degişli bolup gelýär:

جَلَسَ ـِ	Oturdy	مَجْلِسٌ	Oturmak, oturulýan ýer, oturmagyň wagty (mejlis)
نَزَلَ ـِ	Düşdi	مَنْزِلٌ	Düşmek, düşülýän ýer, düşülýän wagt (öý, menzil)

وَضَعَ يَضَعُ	Goýdy	مَوْضِعٌ	Goýmak, goýulýan ýer, goýulýan wagt (ýer, orun)
وَقَفَ يَقِفُ	Durdy, aýak üstünde durdy	مَوْقِفٌ	Durmak, durulýan ýer we durulýan wagt (duralga)
وَلَدَ يَلِدُ	Dogurdy	مَوْلِدٌ	Dogurmak, dogrum ýeri we dogrulýan wagt (dogulma)
وَعَدَ – يَعِدُ	Wada berdi, söz berdi	مَوْعِدٌ	Söz berilýän ýer, söz berilýän wagt (duşuşyk ýeri)
يَسَرَ ــِ	Humar oýnady	مَيْسِرٌ	Humar oýnamak, humar oýnalýan ýer, humar oýlanýan wagt (humarhana)

Aşakdaky işlikler bolsa kadadan daşary häzirki zaman işliginiň ortanjy harpynyň oturlydygyna garamazdan "**mimli**" masdary, wagt-orun aňladýan at (ismi-zaman we ismi-mekany) köp halatda (**مَفْعِلٌ**) galypynda ýasalýar.

Mysal üçin:

سَجَدَ ــُ	sejde etdi	مَسْجِدٌ	Sejde etmek, sejde edilýän ýer we sejde etmegiň wagty (metjit, sejdegäh)
شَرَقَ ــُ	dogdy	مَشْرِقٌ	Dogmak, dogmagyň ýeri we dogmagyň wagty (gündogar)
غَرَبَ ــُ	batdy	مَغْرِبٌ	Batmak, batýan ýeri we batýan wagty (günbatar)

Käbir üç harply (süläsi) işlikleriň masdarlary bolsa soňunda aýalwly "te" (taýy-merbuta - ة) ýazylýar.

Mysal üçin:

عَرَفَ ــِ	Bildi, tanady	مَعْرِفَةٌ	Bilmek
غَفَرَ ــِ	Bagyşlady	مَغْفِرَةٌ	Bagyşlamak
وَعَظَ يَعِظُ	Wagyz berdi, nesihat etdi	مَوْعِظَةٌ	Ögüt bermek

Ýasama masdar
(المصدر الجعلي)

Sözüň soňky harpyny astyna öwrüp yzyna (**يَّةٌ**) masdar ýasaýjy goşulmanyň getirilmegi arkaly ýasalýan, hal we sypat bolup gelýän masdara ýasama masdar diýilýär.

Mysal üçin:

اَلإِنْسانُ	Ynsan	اَلإِنْسانِيَّةُ	Ynsanlyk
اَلْمَسْؤُولُ	Jogapkär	اَلْمَسْؤُولِيَّةُ	Jogapkärçilik
اَلْجاهِلُ	Nadan	اَلْجاهِلِيَّةُ	Nadanlyk
اَلْحاكِمِيَّةُ	Hakimýet	اَلأُلُوهِيَّةُ	Ylahlyk

اَلرُّبُوبِيَّةُ	Pwerwerdigärlik, hudaýlyk (replik)	اَلْقَوْمِيَّةُ	Milletparazlyk
اَلْحَنَفِيَّةُ	Hanafylyk	اَلْوَهاَّبِيَّةُ	Wähhäbilik
اَلْمَدْرَسِيَّةُ	Okulla baglanyşykly	اَلاِشْتِراَكِيَّةُ	Sosializm
اَلشُّعُوبِيَّةُ	Halkçylyk	اَلْعِلْماَنِيَّةُ	Laisizm
اَلصِّناَعِيَّةُ	Senagatçylyk, sanagat bilen baglanyşykly	اَلْبَحْرِيَّةُ	Deňizçilik

Masdarlaryň sözlemde ulanylyşy:

Masdarlar sözlemiň eýesi (mübteda), habary, subýekti (fagyl) ýa-da obýekti (mefgul) we beýlekiler ýaly sözlemiň haýsydyr bir agzasy bolup gelýär.

بَكَي الطِّفْلُ مِنَ الْجُوعِ.	Çaga açlygyndan aglady.

Masdaryň ýerine (أَنْ) we işlik getirip bolan halatynda masdarlar işlik ýaly (şibhi-işlik) amal edip, subýekt (fagyl) we ýöneliş düşümde doldurgyç (mefgulun-bih) kabul edýär.

Mysal üçin:

يُرِيدُ الرَّجُلُ أَنْ يَزُورَهُ.	Ol adam ol ýeri zyýarat etmek isleýär.
يُرِيدُ الرَّجُلُ زِياَرَتَهُ.	Ol adam ony zyýarat etmek isleýär.
خاَلِدٌ كَثِيرُ النَّصْرِ صَدِيقَهُ. خاَلِدٌ كَثِيرُ أَنْ يَنْصُرَ صَدِيقَهُ.	Halyt dostuna köp ýardam edýär. (Halydyň dostuna ýardymy juda köp.)

Bärde "صَدِيقَهُ " kesgitli harpy bolan "النَّصْرِ " masdarynyň ýöneliş düşümde doldurgyjy (mefgulun-bih) bolup gelipdir.

Masdar tenwinli bolup gelen halatynda bolsa işlik ýaly amal edýär.

إِطْعاَمٌ يَتِيماً خَيْرٌ (أَنْ يُطْعِمَ الْمَرْءُ يَتِيماً خَيْرٌ).	Ýetimi doýurmak haýyrlydyr.

Bärde **إِطْعاَمٌ** masdary işlik ýaly (şibhi-fygyl) we **يَتِيماً** hem doldurgyç bolup gelipdir.

Masdarlar umuman subýekte eýelik düşümde eýerip gelýär. Subýekt bilen masdar ýanaşyp gelende masdar eýelik düşümde eýelik ediji bolup gelýär (muzaf bolýar) we subýekt (fagyl) hem eýelik edilýän (muzafun-ileýh) bolup gelýär:

خَلْقُ العاَلِمِ	Alymyň oýlap tapmagy/tapyşy
دُخُولُ الرَّجُلِ	Adamyň girmegi/adamyň girişi
بَعْثُ الْخَلِيفَةِ	Halyfyň ugratmagy, ugradyşy
صِدْقُ الْمَرْءِ عِزٌّ (أَنْ يَصْدُقَ الْمَرْءُ عِزٌّ).	Kişiniň dogruçyllygy mertebedir.
قِراَءَةُ الإِنْساَنِ سَبَبٌ لِكَماَلِهِ. أَنْ يَقْرَأَ الإِنْساَنُ سَبَبٌ لِكَماَلِهِ.	Kişinin ybadat etmegi kämilliginiň kepilidir.

Eger haýsydyr bir masdara subýekt (fagyl) hem-de doldurgyç (mefgul) baglanyp gelse, subýekt (fagyl) eýelik düşümde (mejrur) eýeçilik edilýän (muzafun-ileýh) bolup masdardan soň gelýär, doldurgyç (mefgul, obýekt bolsa ýöneliş düşümde (mansup) ýagdaýda onuň yzyna eýerip gelýär.

Mysal üçin:

خَلْقُ العَالِمِ الآلَةَ	Alymyň guraly oýlap tapmagy
دُخُولُ الرَّجُلِ الْبَيْتَ	Adamyň öýe girişi/girmegi
بَعْثُ الْخَلِيفَةِ رَسُولاً	Halyfyň ilçi ýollamagy

Masdarlar käte ýyllaryň dowamynda özleşdirilen/ornaşan/dolanyşyga giren (semagy) aýal jynsyna degişli sözler hökmünde kabul edilýärler.

Mysal üçin:

قَالَ أَهْلُ العِلْمِ : طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ طَالِبٍ وَ طَالِبَةٍ.	Parasatly alymlaryň biri “Ylym öwrenmek her bir talyp oglana we talyp gyza hökmanydyr” diýipdir.
شَرِبَ الرَّجُلُ شَرْبَاتٍ عَدِيدَةً.	Ol adam ençeme gezek (öwran-öwran) içdi.

Masdarlar köp halatda sözlemde doldurgyç (mefgul) bolup gelýär. Hususan-da doldurgyjyny (mefgulyny) predloglaryň (harfy-jeriň) kömegi arkaly kabul edän işlikler masdarlar bilen juda ýygy ulanylýar.

Mysal üçin:

مَنَعَ مِنْ	..bir zady gadagan etdi.
مَنَعَهُ أَحْمَدُ مِنَ الدُّخُولِ.	Ahmet oňa girmegi gadagan etdi.
دَعاَ إِلَى	..bir zada çagyrdy.
دَعاَهُمْ إِلَى الْخُرُوجِ.	Olary çykmaga çagyrdy.
أَمَرَ بِ	..bir zady buýurdy.
أَمَرُوناَ بِالسَّماَعِ.	Bize diňlemegimizi tabşyrdylar.

Gaýtalanmagy aňladýan masdar
(مصدر للمرة)

Mukdary (sany we gezegi) beýan etmekde ulanylýan masdaryň görnüşi. Üç harply (süläsi) işlikden (**فَعْلَةٌ**) galypynda ýasalýar. Haýsydyr bir iş-hereketiň näçe gezek edilendigini görkezýär:

ضَرَبَ	urdy	ضَرْبَةً	bir gezek urmak
أَكَلَ	iýdi	أَكْلَةً	bir gezek iýmek

ضَرَبَ الرَّجُلُ اللِّصَّ ضَرْبَةً	Ol adam ogryny bir gezek urdy.

ضَرَبَ الرَّجُلُ اللِّصَّ ضَرْبَتَيْنِ	Ol adam ogryny iki gezek urdy.
أَكَلَ الْوَلَدُ أَكْلَةً	Çaga bir gezek iýdi.
أَكَلَ الْوَلَدُ أَكْلَتَيْنِ	Çaga iki gezek iýdi.

Görnüşi ýaly täklik galypy (**فَعْلَةً**) şekilinde ýasalýar. Ikilik galypy oňa sazlaşykda bolup (**فَعْلَتَيْنِ**) şekilinde, köplük galypy bolsa (**فَعَلاَتٍ**) görnüşinde ýasalýar:

ضَرَبَ الرَّجُلُ اللِّصَّ ضَرَباَتٍ عَدِيدَةً	Ol adam ogryny birnäçe gezek urdy.
أَكَلَ الْوَلَدُ أَكَلاَتٍ عَدِيدَةً	Çaga birnäçe gezek iýdi.
أَكَلَ الْوَلَدُ ثَلاَثَ أَكَلاَتٍ	Çaga üç gezek iýdi.

Goşma we düzme (mezit) işlikleriň birgezekleýin masdary (masdary-binaýy-merresi) öz işlikleriniň masdarlaryna aýlaly ‘‘te’’ (taýy-merbuta -ة) harpy getirilip ýasalýar:

اِبْتَسَمَ يَبْتَسِمُ اِبْتِساَمٌ	ýylgyrdy	اِبْتِسَامَةٌ	bir gezek ýylgyryş
اِنْطَلَقَ يَنْطَلِقُ إِنْطِلاَقٌ	eňdi, gitdi	اِنْطِلاَقَةٌ	bir gezek gidiş

Masdaryň soňunda (ة) bar bolsa, bir gezek emele gelişi beýan etmek üçin soňuna (واَحِدَةٌ) sözi goşulýar:

رَحِمَ يَرْحَمُ رَحْمَةٌ	Merhemet etdi, rehim etdi	رَحْمَةٌ واَحِدَةٌ	Bir gezek merhemet etmek
أَجاَبَ يُجِيبُ إِجاَبَةً	Jogap berdi	إِجاَبَةٌ واَحِدَةٌ	Bir gezek jogap bermek

Täri, ýagdaýy we görnüşi aňladýan masdar
(مصدر للنوع)

Hili (neneňsi, nätüýsli) aňladýan masdaryň görnüşi. Türkmen dilinde ýagdaýy bildirýän meňzetme aýyrgyjyna çalym edýär. Iş-hereketiň boluş/emele geliş tärini/görnüşini aňladýan masdar. Üç harply (sülasi) işlikden (**فِعْلَةٌ**) galypynda ýasalýar.

Mysal üçin:

ضَحِكَ يَضْحَكُ	güldi	ضِحْكَةً	gülmegiň görnüşi
خَلَقَ يَخْلُقُ	ýaratdy	خِلْقَةً	ýaratmagyň täri/görnüşi
مَشَى يَمْشِي	ýöredi	مِشْيَةً	ýöremegiň görnüşi

مَشَى الْوَلَدُ مِشْيَةَ الرَّجُلِ.	Çaga uly adamyňky ýaly ýöredi (uly adama çalymdaş ýaly ýöredi).
جَلَسَ التِّلْمِيذُ جِلْسَةَ الْمُعَلِّمِ.	Okuwçy mugallym ýaly oturdy.

فَتَحَ الرَّجُلُ الْبَابَ فِتْحَةَ اللِّصِّ.	Ol adam gapyny ogrynyň açyşy ýaly açdy (ogry ýaly ýuwaşlyk bilen açdy).

Masdary-müewwel
(المصدر المؤول)

Masdarlyk goşulmalaryndan biriniň öňünde ýazylan sözlemiň manysyny masdara öwürmäge hyzmat edýän adalga masdary-müewwel diýilýär. Bu masdar ýasaýjy goşulmalaryndan (أَنْ) işlik sözleminiň, (أَنَّ) goşulmasy bolsa at sözleminiň manysyny masdara öwürýär. Öňki derlerimizde özleşdirişimiz ýaly bu goşulmalar masdar temasyny seljerýändigimiz sebäpli sözlemde ulanylyşynyň üstünde gaýtadan durup geçeliň.

a. (أَنْ) masdarlyk goşulmasynyň kömegi arkaly işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar).

(أَنْ) aglaba ýagdaýda öten zaman we häzirki zaman işlikleriň öňünde getirilýär we olaryň manylaryny masdara öwürýär, öňki temalarymyzda jikme-jik işleýşimiz ýaly häzirki zaman işliginiň ahyrky harpyny üstüne öwürýär (nasp edýär).

Aşakdaky sözlemlere üns berilse masdarly sözlem bilen (أَنْ) işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar) birmeňzeş manynýy aňladýar, ikisi-de sözlemde subýekt (fagyl), subýektiň ornuna gelen obýekt (naýyby-fagyl), sözlemiň eýesi (mübteda), habary, ýöneliş düşüm doldurgyjy (mefgulun-bih) ýa-da predlog (harfy-jer) bilen ahyrky harpy astyna öwrülen (mejrur) bolup gelýär.

Türkmen diline -mak, -mek we bu masdar manysyndaky “k” harpynyň deregine -gyň, -giň, -gy, -gi ýaly şahslara görä degişli goşulmalar goşulyp esasy sözleme baglanyp gelýärler.

= يَسُرُّنِي صِدْقُكَ.	يَسُرُّنِي أَنْ تَصْدُقَ

“Dogruçyl bolmagyň meni begendirdi” sözleminde أَنْ goşulmasynyň kömegi arkaly işlikden ýasalan ýasama masdaryň (müewwel masdaryň) ýeke özi aýratynlykda sözlemiň agzasy bolup gelipdir we subýekt (fagyl) görnüşinde ulanylypdyr.

= يُعْلَمُ نَقْصُ الْماءِ.	يُعْلَمُ أَنْ يَنْقُصَ الْماءُ

“Suwuň kemelmegi (egsiljekdigi) biliner” sözlemi أَنْ goşulmasynyň kömegi bilen işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar) subýektiň onuna gelen obýekt (naýyby-fagyl) görnüşinde gelipdir.

= فِعْلُكَ الْوَاجِبَ خَيْرٌ لَكَ.	أَنْ تَفْعَلَ الْوَاجِبَ خَيْرٌ لَكَ

“Öý işiňi etmegiň seniň üçin haýyrly bolar”sözleminde أَنْ goşulmasynyň kömegi bilen işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar) sözlemiň eýesi (mübteda) bolup gelipdir.

= اَلإِحْسَانُ فِعْلُكَ الخَيْرَ.	اَلإِحْسَانُ أَنْ تَفْعَلَ الخَيْرَ

“Ýagşylyk haýyrly işi etmekdir” sözleminde أَنْ goşulmasynyň kömegi bilen işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar) habar görnüşinde gelipdir.

= طَلَبَ التِّلْمِيذُ الْكِتابَةَ.	طَلَبَ التِّلْمِيذُ أَنْ يَكْتُبَ

“Okuwçy ýazmak isledi” sözleminde أَنْ goşulmasynyň kömegi bilen işlikden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar) ýöneliş düşümde doldurgyç (mefgulun-bih) görnüşinde gelipdir.

= رَغِبْتُ فِي سَفَرِهِ.	رَغِبْتُ فِي أَنْ يُسافِرَ

“Onuň ýolagçy bolmagyny isledim” sözleminde أَنْ goşulmasynyň kömegi bilen işlikden ýasalan ýasama amasdar (müewwel masdar) predlogyň (harfy-jer) kömegi arkaly (mahallen) ahyrky harpy astyn bolup (mejrur) gelipdir.

b. (أَنَّ) bilen at sözleminden ýasalan ýasama masdar (müewwel masdar): (أَنَّ) “inne we doganlary” temasy işlelende (إِنَّ) goşulmasynyň ortada gelen ýagdaýyny görkezýändigi beýan ediler. Ýöne bu goşulma at sözleminiň öňünde gelýär we sözleme masdar manysyny berip, subýekt (fagyl), ýöneliş düşümde doldurgyç (mefgulun-bih), subýektiň ornuna geçen obýekt (naýyby-fagyl) ýa-da eýelik ediji-eýelik edilen (jar-mejrur) ýaly ýeke element bolup gelýär. Türkmen diline –magyň, -megiň, -dygyny, -digini, -magyny, -megini goşulmalarynyň kömegi bilen terjime edilýär.

= يَسُرُّنِي نَشاطُكَ.	يَسُرُّنِي أَنَّكَ نَشِيطٌ

“Seniň işjeň bolmagyň (janly hereket etmegiň) meni begendirdi” sözleminde أَنَّ goşulmasynyň kömegi bilen at we habardan emele glen ýasama masdar (müewwel masdar) subýekt (fagyl) görnüşinde gelipdir.

= عَلِمْتُ نَجاحَ التِّلْمِيذِ.	عَلِمْتُ أَنَّ التِّلْمِيذَ ناجِحٌ

“Okuwçynyň üstünlik gazanandygyny bildim” sözleminde أَنَّ bilen at we habardan emele gel ýasama masdar (müewwel masdar) ýöneliş düşümde doldurgyç (mefgulun-bih) görnüşinde gelipdir.

= عُرِفَ بَراءَةُ السَّجِينِ.	عُرِفَ أَنَّ السَّجِينَ بَرِيءٌ

“Tussagyň günäsizdigi anyklandy” sözleminde أَنَّ goşulmasynyň kömegi bilen at we habardan emele gelen ýasama masdar (müewwel masdar) subýekt (fagyl) görnüşinde geldi.

= وَظَّفْتُهُ لِأَمانَتِهِ.	وَظَّفْتُهُ لِأَنَّهُ أَمِينٌ

“Ynamdar bolandygy üçin ony wezipelendirdim” sözleminde أَنَّ goşulmasynyň kömegi bilen at we habardan emele gelen ýasama masdar (müewwel masdar) predlog (harfy-jer) bilen eýelik düşümde (mejrur ýagdaýda) geldi.

Bellik: (أَنْ) masdarlyk goşulmasy diňe bir häzirki zaman işliginiň öňünde gelmeýär, ol öten zaman işliginiň öňünde hem gelýär. Öten zaman ýa-da häzirki zaman işligi bilen bilelikde wagt doldugyjy bolan (قَبْلَ) we (بَعْدَ) goşulmasynyň yz ýanyndan ýanaşyp getirmek ýygy ulanylýar. Bu doldurgyçlar gönümel işlik bilen baglanyp gelmeýär, aýratynam (أَنْ) goşulmasy bilen birigip gelýär:

سَآكُلُ طَعَامِي قَبْلَ أَنْ أَكْتُبَ واَجِبِي.	Öý işimi ýazmazdan öň naharymy iýmekçi.
سَآكُلُ طَعَامِي بَعْدَ أَنْ أَكْتُبَ واَجِبِي.	Öý işimi ýazanymdan soň naharymy iýmekçi.
بَعْدَ أَنْ وَقَفَتِ التِّلْمِيذاَتُ بَدَأْنَ الأُناَشِيدَ.	Okuwçylar turandan soň sena okamaga başladylar.
بَعْدَ أَنْ حَضَرتِ التِّلْمِيذاَتُ بَدَأْنَ الأُناَشِيدَ.	Okuwçylar gelenden soň sena okamaga başladylar.
بَعْدَ أَنْ حَضَرَ الطُّلاَّبُ بَدَأُوا الأُناَشِيدَ.	Okuwçylar gelenden soň sena okamaga başladylar (aýal jynsy).
بَعْدَ أَنْ حَضَرَ الطُّلاَّبُ بَدَأُوا التَّجاَرِبَ	Okuwçylar gelenden soň barlaga başladylar (aýal jynsy).
بَعْدَ أَنْ وَصَلَ الأُسْتاَذُ بَدَأَ الْخُطْبَةَ.	Mugallym gelenden soň leksiýa okamaga başlady.
ماَذاَ فَعَلْتَ بَعْدَ أَنْ سَمِعْتَ كَلاَمَ واَلِدِكَ ؟	Kakaň aýdanlaryny eşideniňden soň näme etdiň?
قَرَأَ الْطُّلاَبُ بَعْدَ أَنْ أَذِنَ الْمُعَلِّمُ لِلقِرَائَةِ.	Azançy namaz okamak üçin azany okandan soň möminler namazy berjaý etdiler.
اِشْتَرَي واَلِدِي هَذاَ الْكِتاَبَ بَعْدَ أَنْ طاَفَ بِجَمِيعِ الْمَكْتَباَتِ فِي الْمَدِينَةِ.	Kakam bu kitaby şäherdäki ähli kitaphanalara aýlanyp çykandan soň satyn aldy.

(أَنْ) haçan-da masdarlyk goşulmasy bolup gelende onuň sözlemde ýerine ýetirýän ýene-de bir wezipesi ýüze çykýar. Şol wezipe sözlemiň manysynyň özgermeginde juda ähmiýetli bolup, aglaba ýagdaýda (أَنْ) buýruk işliginiň öňünden gelýär we manysyny masdara öwürip masdar sözlemini esasy sözlem bilen baglanyşdyrýar we “-diýip” goşulmasynyň kömegi bilen terjime edilýär. Bu (أَنْ) goşulmasy arap dilinde “müfessera” beýan ediji (**الْمُفَسَّرَةُ**) ýa-da “harfy-tefsir”

düşündiriji harp diýlip atlandyrylýar. Oňa eýerip gelen sözleme bolsa tefsir (beýan ediji we düşündiriji) sözlem diýilýär.

نَادَيْتُ أَنْ اِجْلِسْ.	“Otur” diýip gygyrdym.
أَشَارَ الضَّابِطُ أَنِ اهْجُمُوا.	Serkerde “hüjüm ediň” diýip el salgady.
فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ.	Musa pygambere “Hasaňy deňize ur” diýip wahyý etdik.

Jyns at we täkligi aňladýan at
(إسم للجنس و الوحدة)

Jyns at we birmeňzeş jynsdaky ähli obýektlery bildiriýän at: Türkmen dilinde jyns atlar bir jynsa, görnüşe degişli zatlaryň umumy atlarydyr. **Meselem**: at, düýe, goýun, sygyr, erik, alma... Jyns atlar predmet bildirýän anyk atlara we düşünje bildirýän abstrakt atlara bölünýär. **Meselem**: at, eşek, düýe, sygyr, goýun, geçi – haýwan atlary; çopan, işçi, mugallym – kesp-kär atlary: erik, alma, üzüm, badam – miweleriň atlary; azatlyk, garaşsyzlyk, gaýgy, gam, alada, ünji, şatlyk, begenç, guwanç, ynam... düşünje atlarydyr. Edil türkmen dilinde bolşy ýaly arap dilinde hem jyns atlar dürli görüşlere bölünýär, emma olar sözüň soňuna aýal jynsyny aňladýan goşulma arkaly ýasalmagy bilen tapawutlanýar.

Mysal üçin:

شَجَرٌ	Agaç (agaç jynsy)	سَمَكٌ	Balyk (balyk jynsy)
نَجْمٌ	Ýyldyz (ýyldyz jynsy)	وَرَقٌ	Ýaprak (ýaprak jynsy)
نَمْلٌ	Garynja	تُفَّاحٌ	Alma

Bulardan haýsydyr biri göz öňünde tutulan wagty şol adyň soňuna aýlawly “te” (taýy-merbuta -ة) harpyny goşup görkezip bolýar.

Mysal üçin:

شَجَرَةٌ	Haýsydyr bir agaç	سَمَكَةٌ	Haýsydyr bir balyk
نَجْمَةٌ	Haýsydyr bir ýyldyz	وَرَقَةٌ	Haýsydyr bir ýaprak
نَمْلَةٌ	Haýsydyr bir garynja	تُفَّاحَةٌ	Haýsydyr bir alma

أَكَلْتُ سَمَكاً.	Balyk iýdim (goýun eti we şuňa meňseş däl).
أَكَلْتُ سَمَكَةً.	Bir sany balyk iýdim.
رَأَيْتُ شَجَرَةً.	Bir sany agaç gördüm.

Jyns görkezýän at (ismul-jyns) hususan-da tebigy, hakyky zatlardaky haýsydyr bir jyns obýektini görkezýän at. Her bir adyň/sözüň soňuna (ة) goşulmasy goşulanda

“ismul-wahdeti” gelip çykýar. Bu grammatik kadany gepleşik dilinde ýygy we yzygider ulanmak arkaly özleşdirmek bolýar.

Mysallar:

1. كانَتْ أَوْرُوباً فِي جَهْلٍ تامٍّ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ . اَلْعَدْلُ أَنْ تَحْكُمَ بِالْحَقِّ . اَلْعَدْلُ حُكْمُكَ بِالْحَقِّ.

2. نَهَضَ الْحِصانُ مِنَ الأَرْضِ بَعْدَ أَنْ سَقَطَ . جَلَسَ الْمُدَرِّسُ عَلَى مَقْعَدِهِ مُتْعَباً بَعَدَ أَنْ شَرَحَ الدَّرْسَ.

3. تَكَلَّمَ الطاَّلِبُ كَلاَماً جَمِيلاً . بَعْدَ أَنْ وَصَلَ الأُسْتاذُ بَدَأَ التَّجارِبَ.

4. كاَنَ الرَّجُلُ يَبْحَثُ عَنْهُ لِقَتْلِهِ .كاَنَ الرَّجُلُ يَبْحَثُ عَنْهُ لِسُؤاَلِهِ .

5. ماذاَ تُفَضِّلُ ؟ اَلسَّكَنُ فِي وَسَطِ الْمَدِينَةِ أَمْ خاَرِجَ الْمَدِينَةِ ؟

6. أَخْبَرَهُ بِسَرِقَةِ الْخَرُوفِ . أُرِيدُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى بَلَدِي لِقَضاَءِ أُسْبُوعَيْنِ هُناَكَ.

7. أُفَضِّلُ قَضاَءَ عُطْلَةِ الصَّيْفِ فِي بَلَدِي لأَنَّ الطَّقْسَ يَكُونُ جَمِيلاً فِيهاَ .

8. مَتَى أَرْسَلَ الصَّحَفِيُّونَ الْخِطاَباَتِ؟ . أَرْسَلَ الصَّحَفِيُّونَ الْخِطاَباَتِ بَعْدَ سَفَرِهِمْ بِأُسْبُوعَيْنِ.

9. هَلْ كاَنَ ماَ تَأْخُذُهُ كاَفِياً لِشِراَءِ كُتُبِكَ (هَلْ كاَنَ الَّذِي تَأْخُذُهُ كاَفِياً لِشِراَءِ كُتُبِكَ)؟

10. أَعَدَّ التَّلاَمِيذُ حَقاَئِبَهُمْ قَبْلَ عَوْدَتِهِمْ إِلَى الرِّياَضِ . أَ تُفَضِّلُ قِراَءَةَ الْقَصَصِ أَمْ قِراَءَةَ الدُّرُوسِ.

11. أَخْبَرَتْ فاَطِمَةُ واَلِدَهاَ بِقِراَءَةِ الْكِتاَبِ . أَخْبَرَتْ فاَطِمَةُ واَلِدَهاَ بِأَنَّهاَ قَرَأَتِ الْكِتاَبَ .

12. أَخْبَرَنِي أَصْدِقاَئِي بِأَنَّهُمْ زاَرُوا الأُسْتاَذَ . أَخْبَرَنِي أَصْدِقاَئِي بِزِياَرَةِ أُسْتاَذِهِمْ .

13. أَخْبَرْتُ أَخِي بِأَنَّنِي كَتَبْتُ الدَّرْسَ . أَخْبَرَهُ بِأَنَّ الْخَرُوفَ قَدْ سُرِقَ .

14. أَخْبَرَتْكَ بِأَنَّ الْكِتاَبَ قَدْ أُخِذَ . أَخْبَرْتُهاَ بِأَنَّ الكِتاَبَ قَدْ قُرِئَ .

15. أَخْبَرُوناَ بِأَنَّ الْخَرُوفَ قَدْ ذُبِحَ . أَخْبَرُوناَ بِأَنَّ الْحَلْوَى قَدْ أُكِلَتْ.

16. لَمْ يُصَدِّقُوا ذَهاَبَ الْمُدَرِّسِينَ . لَمْ يُصَدِّقُوا أَنَّ الْمُدَرِّسِينَ قَدْ ذَهَبُوا .

17. لَمْ يُصَدِّقُوا أَنَّ الأُخْتَيْنِ قَدْ تَزَوَّجَتاَ. لَمْ يُصَدِّقُوا زَواَجَ الأُخْتَيْنِ .

18. لَمْ يُصَدِّقُوا زِياَرَةَ الْوَزِيرِ لِلْمَدْرَسَةِ . لَمْ يُصَدِّقُوا أَنَّ الْوَزِيرَ قَدْ زاَرَ الْمَدْرَسَةَ .

19. لَمْ يُصَدِّقُوا خُرُوجَ الْمَرْضَى مِنَ الْمُسْتَشْفَى . لَمْ يُصَدِّقُوا أَنَّ الْمَرْضَى قَدْ خَرَجُوا مِنَ الْمُسْتَشْفَى.

20. ماذاَ شاَهَدْتُمْ أَثْناَءَ وُقُوفِكُمْ فِي الْمِيناَءِ ؟ أَثْناَءَ وُقُوفِناَ فِي الْمِيناَءِ شاَهَدْناَ السُّفُنَ . أُنْظُرْ هَذِهِ صُورَةُ السُّفُنِ . لَقَدْ شاَهَدْتُهاَ أَثْناَءَ وُقُوفِي فِي الْمِيناَءِ .

21. ماذاَ شاَهَدْتُمْ أَثْناَءَ جُلُوسِكُمْ فِي الْحَدِيقَةِ ؟ أَثْناَءَ جُلُوسِناَ فِي الْحَدِيقَةِ شاَهَدْناَ الْحاَدِثَ . أُنْظُرْ هَذِهِ صُورَةُ الْحاَدِثِ . لَقَدْ شاَهَدْتُهُ أَثْناَءَ جُلُوسِي فِي الْحَدِيقَةِ.

22. لاَ شَكَّ فِي أَنَّ الأَدَبَ واَجِبٌ . أَعْتَقِدُ أَنَّ الإِنْساَنَ قاَدِرٌ علي الصَّبْرِ.

Terjimesi:

1. Ýewropa şol döwürde nadanlygyň düýnübe baryp ýetipdir. Adalat hak/hakykat bilen höküm etmegiňdir. Adalat haka/hakykata laýyk höküm sürmegiňdir.
2. Büdüränden soň at ýerden turdy. Mugallym dersi düşündirenden soň ýadap ýerine oturdy.
3. Okuwçy ýerlikli çykyş etdi. Mugallym gelenden soň barlaglara başlady.
4. Ol adam ony öldürmek üçin gözleýärdi. Ol adam ony (bir zady) soramak üçin gözleýärdi.
5. Nämäni halaýaňyz? Şäheriň merkezinde ýa-ad şäheriň çetinde ýaşamagy?
6. Guzynyň ogurlanmagyny (ogurlanandygyny) oňa habar berdi. Ol ýerde iki hepdeläp bolmak üçin ýurduma gitmek isleýärin.

7. Tomusdaky rugsadymy ýurdumda geçirmekligi isleýärin. Çünki howa ol ýerde juda oňat bolýar.
8. Žurnalistler hatlary haçan ugratdy? Žurnalistler hatlary sapara çykmazyndan iki hepde soň ugratdy.
9. Alýan hakyň (aýlygyň) kitaplaryny satyn almak üçin ýeterlik bolýardymy? (Birmeňzeş sözlemiň)
10. Okuwçylar Riýada dolanmalaryndan öň el goşlaryny taýýarladylar. Hekaýatlary okamagy ýa-da dersleri okamagy halaýaňmy?
11. Patma kakasyna kitaby okandygyny habar berdi. (Birmeňzeş manyda).
12. Dostlarym maňa halypany görendiklerini aýtdylar. Dostlarym maňa halypany görmäge gidendiklerini aýtdylar.
13. Doganyma dersi ýazandygymy habar berdim. Oňa guzynyň ogurlanandygyny aýtdym.
14. (Ol aýal) saňa kitabyň alnandygyny habar berdi. Oňa kitabyň okalandygyny habar berdim.
15. Bize guzynyň soýulandygyny habar berdiler. Bize datlynyň iýlendigini habar berdiler.
16. Mugallymlaryň gidendigine ynanmadylar. Mugallymyň gidenine ynanmadylar.
17. Iki gyz doganyň durmuşa çykandygyna ynanmadylar. Iki gyz doganyň äre çykanyna ynanmadylar.
18. Ministriň mekdebi görmäge barandygyna ynanmadylar. (Birmeňzeş manyda).
19. Syrkawlaryň keselhanadan çykandygyna ynanmadylar. (Birmeňzeş manyda).
20. Deňiz kenarynda duran wagtyňyz näme gördüňiz? Deňiz kenarynda durkak gämileri gördük. Seret, bu gämileriň suraty. Olary deňiz kenarynda durkam gördüm.
21. Seýilgähde oturan wagtyňyz näme gördüňiz? Seýilgähde otyrkak hadysa bolanyny gördük. Seret, bu bolan hasysanyň suraty. Ony seýilgähde otyrkam gördüm.
22. Edepli bolmagyň zerurdygy (gereklidigi) ikuçsyz. Ynsanyň sabyr etmäge çydam etjekdigine ynanýaryn.

Arap dilinde masdarlaryň ýasalyşy we olaryň görnüşleri (masdar temasynyň dowamy)

Masdar المَصْدَرُ: Masdar, zaman formalaryna bagly bolmaýan, islendik hadysany, ýagdaýy bildirýän söz. Dürli gurluşa eýe işlikleriň masdarlaryny yzygiderlikde seljereliň:

Üç harply düýp işlikleriň masdarlary: (مَصْدَرُ الأَفْعَالِ الثُّلاَثَةِ المُجَرَّدَةِ)

Üç harply düýp işlikleriň masdarlary üçin dürli galyplar bolýar. Olary öwrenmek üçin sözlüklerden peýdalanmaly. Zerur bolan ýagdaýynda bu işlikleriň manylaryna görä käbir belli masdar galyplarynyň ulanylýandygy anyk bolup durýandygy sebäpli üç harply düýp işligiň esasy masdar galyplaryny beýan edeliň:

a. فِعَالَةٌ

Sungat, hünär, iş bildirýän üç harply düýp işlikleriň masdarlarynyň galypy:

صَبَغَ reňkledi – يَصْبُغُ reňklär – صِبَاغَةٌ reňkleme, reňkleme sungaty
نَسَجَ dokady – يَنْسُجُ dokar – نِسَاجَةٌ dokmaçylyk
وِزَارَةٌ wezirlik
خِلاَفَةٌ halyflyk
رِئَاسَةٌ baştutanlyk
طِبَاعَةٌ çaphanaçylyk
نِجَارَةٌ agaç ussaçylygy
حِدَادَةٌ demir ussaçylygy
إِمَامَةٌ ymamlyk
خِتَانَةٌ sünnetçilik
حِلاَقَةٌ sertaraşlyk
وِلاَيَةٌ häkimlik
صِيَاغَةٌ zergärlik
طِبَابَةٌ lukmançylyk
تِجَارَةٌ aluw-satuw, täjirçilik
زِرَاعَةٌ ekerançylyk, daýhançylyk

b. فِعَالٌ

Uzaklaşma, sklanma, çekinme bildirýän masdarlaryň galypy. Bu masdarlaryň ýekeje galypy bolýar, bu baplar juda seýrek ulanylýar.

نِفَارٌ gorkmak, ürkmek
فِرَارٌ gaçmak, gaçyş
شِرَادٌ gaçmak, azaşmak
عِقَابٌ jeza
فِرَاقٌ aýrylmak, aýrylyk
إِبَاءٌ islegsizlik, ret etmek

ç. فَعَلاَنٌ

Hereket, gymyldy, endik bildirýän işlikleriň masdar galypy.

جَرَيَانٌ akmak
طَيَرَانٌ uçmak, uçuş
غَلَيَانٌ gaýnamak
فَضَيَانٌ daşmak
هَيَجَانٌ çaýkanmak
جَوَلاَنٌ aýlanmak

d. فَعِيلٌ we فَعَالَةٌ

Öten zamany فَعُلَ galypynda bolan işlikleriň masdarlary umuman bu galypdan ýasalýar.

سَهُلَ ýeňilleşdi – سُهُولَةٌ ýeňillik

لَطَافَةٌ näziklik

بُطُولَةٌ gahrymançylyk

رَصَانَةٌ durnuklylyk, ygrarlylyk

صُعُوبَةٌ kynçylyk

طَرَاوَةٌ täzelik

مَلاَحَةٌ gözellik

نَظَافَةٌ tämizlik

رَزَانَةٌ agraslyk

شَجَاعَةٌ batyrgaýlyk

صَرَاحَةٌ açyklyk, tämizlik

f. فُعْلَةٌ

Reňk bildiren işlikleriň masdar galypy.

زُرْقَةٌ mawylyk

خُضْرَةٌ ýaşyllyk

صُفْرَةٌ sarylyk

حُمْرَةٌ gyrmyzylyk

g. فَعَلٌ

Öten zamany **فَعِلَ** galypynda bolan gaýdym derejesi derejesiniň masdary umuman bu galypdan ýasalýar.

بَلِهَ akmalaşdy– بَلَهٌ akmaklyk

فَرِحَ şatlandy – فَرَحٌ şatlyk

فَشِلَ başarmady – فَشَلٌ şowsuzlyk

هَرِمَ garrady – هَرَمٌ garrylyk

عَطِشَ suwsady – عَطَشٌ suwsuzlyk

غَضِبَ gaharlandy – غَضَبٌ gahar

h. فُعُولٌ

Öten zamany فَعَلَ galypynda bolan işlikleriň masdary umuman bu galypda ýasalýar.

دَخَلَ girdi – دُخُولٌ girelge

وَصَلَ bardy – وُصُولٌ barmak

هَجَمَ hüjüm etdi – هُجُومٌ hüjüm

قَعَدَ oturdy – قُعُودٌ oturmak

مَرَّ geçdi – مُرُورٌ geçmek

خَرَجَ çykdy – خُرُوجٌ çykalga

i. فَعْلٌ

Öten zamany فَعَلَ we فَعِلَ galypynda bolan täsirini geçirýän işlikleriň masdary umuman bu galypda ýasalýar.

ضَرَبَ urdy – ضَرْبٌ uruş

كَسَبَ gazandy – كَسْبٌ gazanmak, gazanç

فَهِمَ aňlady,düşündi – فَهْمٌ aňlamak, düşünmek

قَتَلَ öldürdi – قَتْلٌ öldürmek

نَصَرَ ýardam etdi – نَصْرٌ ýardam etmek

أَخَذَ aldy – أَخْذٌ almak

Dört harply düýp işlikleriň masdarlary

(مَصْدَرُ الأَفْعَالِ الرُّبَاعِيَّةِ المُجَرَّدَةِ)

Bu işlikleriň masdalary üçin esasy iki galypda ýasalýar.

a. فِعْلاَنٌ

زَلْزَلَ sarsydy- يُزَلْزِلُ sarsylyýor – زِلْزَالٌ sarsylmak

b. فَعْلَلَةٌ

دَحْرَجَ ýuwarlady – يُدَحْرِجُ ýuwarlyýor – دَحْرَجَةٌ ýuwarlamak

Dört harply goşma-ýasama işligiň masdary

(مَصْدَرُ الفِعْلِ الرُّبَاعِيّ المَزِيدِ فِيهِ)

Bu masdarlaryň ýejeke galypy bolýar.

a. تَفَعْلُلٌ

تَزَلْزَلَ sarsyldy – يَتَزَلْزَلُ sarsylýar – تَزَلْزُلٌ sarsylmak

Bellik: اِفْعِلاَّلٌ we اِفْعِنْلاَلٌ baplary juda seýrek ulanylýar.

Üç harply işlikden ýasalan işlikleriň masdarlary

(مَصَادِرُ الأَفْعَالِ المَزِيدَةِ عَلَى الثُّلاَثِي)

Bu masdarlaryň hemmesi kadaly bolup, belli bir ölçegi bolýar. Geçilen temalarda seljerilen bu işlikleriň masdarlarynyň görnüşleri barasynda mysallar.

البَابُ	المَصْدَرُ	المُضَارِعُ	المَاضِي
إِفْعَالٌ	إِحْسَانٌ	يُحْسِنُ	أَحْسَنَ
تَفْعِيلٌ	تَقْدِيمٌ	يُقَدِّمُ	قَدَّمَ
مُفَاعَلَةٌ فِعَالٌ	مُقَاتَلَةٌ قِتَالٌ	يُقَاتِلُ	قَاتَلَ
اِفْتِعَالٌ	اِجْتِمَاعٌ	يَجْتَمِعُ	اِجْتَمَعَ
تَفَعُّلٌ	تَقَدُّمٌ	يَتَقَدَّمُ	تَقَدَّمَ
اِنْفِعَالٌ	اِنْكِسَابٌ	يَنْكَسِرُ	اِنْكَسَرَ
تَفَاعُلٌ	تَظَاهُرٌ	يَتَظَاهَرُ	تَظَاهَرَ

اِفْعِلاَلٌ	إِعْوِرَارٌ	يَسْتَغْفِرُ	اِسْتَغْفَرَ
اِسْتِفْعَالٌ	اِسْتِغْفَارٌ	يَسْتَغْفِرُ	اِسْتَغْفَرَ
اِفْعِيلاَلٌ	اِحْمِيرَارٌ	يَحْمَارُّ	اِحْمَارَّ
اِفْعِيعَالٌ	اِحْدِيدَابٌ	يَحْدَوْدِبُ	اِحْدَوْدَبَ
اِفْعِوَّالٌ	اِجْلِوَّاذٌ	يَجْلَوِّذُ	اِجْلَوَّذَ

Ýasama masdar
(المَصَادِرُ الصِّنَاعِيَّةُ)

Arap dilinde ýöňmeden üýtgemeýän (jamyt) sözleriň soňuna “يّة” masdar ýasaýjy goşulmasynyň goşulmagy arkaly hal we sypaty alamatlandyrýan masdarlary ýasapdyrlar, bu hili/görnüşli masdarlara ýasama masdar “المَصْدَرُ الصِّنَاعِيُّ” diýilýär.

الجَاهِلُ nadan – الجَاهِلِيَّةُ wagşylyk, wagşyçylyk

المَسْؤُولُ jogapkär – المَسْؤُولِيَّةُ jogapkärçilik

المَفْعُولِيَّةُ ortak işligiň gaýdymyderejelilig

الفَاعِلِيَّةُ ortak işliklik

الجَبَرِيَّةُ jebir etmeklik

اللَّصُوصِيَّةُ ogurlyk

Kada: Goşalanan/şeddelenen (muzagaf) işlik täsirini geçirýän bolsa häzirki zaman işliginde umuman aýnul-fygyly (ortanjy harpy) otur arkaly hereket goýulýar. Has takygy نَصَرَ babynda ýasalýar.

Goşalanan/şeddelenen (muzagaf) işligiň gaýdym derejesi bolsa häzirki zaman işliginde aýnul-fygyly astyn arkaly, ýagny işlik ضَرَبَ babynda ýasalýar.

Täsirini geçirýän işlik:

يَشُقُّ – شَقَّ ýarmak, ýyrtmak

يَمُدُّ – مَدَّ uzatmak

Täsirini geçirmeýän işlik:

يَعِفُّ – عَفَّ namysly bolmak

يَخِفُّ – خَفَّ ýeňilleşmek, ýeňil bolmak

Arap dilinde sözlem,
sözlemiň ýasalyşy we gurluşy

Gutarnykly manyny aňladýan söz düzümlerine sözlem diýlip atlandyrylýar. Arap dilinde sözlem ikä bölünýär:

a. At sözlemi

b. Işlik sözlemi

At bilen başlanýan sözlemlere at sözlemi, işlik bilen başlanýan sözlemlere bolsa işlik sözlemi diýlip atlandyrylýar.

اَلْوَلَدُ رَكِبَ الْحِصاَنَ	(Çaga ata mündi).
اَلْبِنْتُ رَكِبَتِ الْحِصاَنَ	(Gyz ata mündi).

Bu mysallarda sözlemler at bilen başlandygy üçin at sözlemi bolup gelipdir.

رَكِبَ الْوَلَدُ الْحِصاَنَ	(Çaga ata mündi).
رَكِبَتِ الْبِنْتُ الْحِصاَنَ	(Gyz ata mündi).

Bu mysallarda bolsa sözlem işlik bilen başlandygy üçin işlik sözlemi diýlip atlandyrylýar.

Arap dilinde umuman sözlemler işlik sözlemleri görnüşinde ýasalýar. Islendik sözlem öňi bilen işlik bilen başlanýar, soň eýe (subýekt/fagyl), soň bolsa eger zerurlyk bolsa doldurgyç (mefgul) diýlip atlandyrylýan sözlemiň beýleki agzalary bilen dowam üsti ýetirilýär.

الْحِصاَنَ	الْوَلَدُ	رَكِبَ
Doldurgyç	Sözlemiň eýesi	Işlik

Sözlemde aýratyn nygtamak isleýän zadymyz gönümel eýäniň özi bolup durýan bolsa onda eýäni sözlemiň başyna ýerleşdirmek bolar, bu ýagdaýda bolsa sözlem işlik sözlemine däl-de at sözlemine öwrüler. At sözleminiň elementlerine bolsa eýe (mübteda) we habar (eýäniň yzyndan getirilip ol barada habar berýän) diýlip atlandyrylýar. Sözlemiň eýesi (mubteda), aslyýetinde, at sözleminiň eýesiniň ornunda ulanylýar. Diňe at sözlemi bolandygy üçin onuň elementleriniň ady çalşyrylyp ulanylýar.

Mysal üçin:

الْحِصاَنَ	رَكِبَ	اَلْوَلَدُ
Doldurgyç	Işlik görnüşli habar	Sözlemiň eýesi (mübteda, fagyl

Mysallardan görnüşi ýaly ýokardaky berlen işlik sözleminde, öten zaman işliginiň erkek jynsynň III şahsyň we aýal jynsy III şahsyň tükligi saýlanyp alnypdyr.

G O Ş U N D Y

Arap diliniň ýazuw we gepleşik dilinde ýygy ulanylýan 1000 sany işlik

لَمَّ - يَلُمُّ	شَكَلَ - يَشْكُلُ	تَضَمَّنَ - يَتَضَمَّنُ	أَتَمَّ - يُتِمُّ
لَهَا - يَلْهُو	شَمَلَ - يَشْمُلُ	تَطَلَّبَ - يَتَطَلَّبُ	أَثَارَ - يُثِيرُ
لَيسَ -	شَمِلَ - يَشْمَلُ	تَعَاوَنَ - يَتَعَاوَنُ	أَثَّرَ - يُؤَثِّرُ
لَيِسَ - يَلْيَسُ	صَوَّرَ - يُصَوِّرُ	تَعَرَّفَ - يَتَعَرَّفُ	آثَرَ - يُؤْثِرُ
مَالَ - يَمِيلُ	ضَمَّنَ - يُضَمِّنُ	تَعَمَّلَ - يَتَعَمَّلُ	أَجْرَى - يُجْرِي
مَثَّلَ - يُمَثِّلُ	ضَمِنَ - يَضْمَنُ	تَعَيَّنَ - يَتَعَيَّنُ	أَجِلَ - يَأْجَلُ
مَثَلَ - يَمْثُلُ	طَرَّفَ - يُطَرِّفُ	تَقَدَّمَ - يَتَقَدَّمُ	أَجَلَّ - يُجِلُّ
مَحَلَ - يَمْحَلُ	طَفَّلَ - يُطَفِّلُ	تَكَوَّنَ - يَتَكَوَّنُ	أَجَّلَ - يُؤَجِّلُ
مَحِلَ - يَمْحَلُ	طَلَبَ - يَطْلُبُ	تَمَّ - يَتِمُّ	أَحَّدَ - يُؤَحِّدُ
مَدَّنَ - يُمَدِّنُ	عَامَ - يَعُومُ	تَمَثَّلَ - يَتَمَثَّلُ	أَحْدَثَ - يُحْدِثُ
مَدَى - يَمْدِي	عَامَلَ - يُعَامِلُ	تَوَجَّدَ - يَتَوَجَّدُ	أَخَّرَ - يُؤَخِّرُ
مَكَّنَ - يُمَكِّنُ	عَبَّرَ - يُعَبِّرُ	تَوَصَّلَ - يَتَوَصَّلُ	أَدَّى - يُؤَدِّي
مَكُنَ - يَمْكُنُ	عَبَرَ - يَعْبُرُ	تَوَفَّرَ - يَتَوَفَّرُ	أَذَنَ - يَأْذَنُ
مَنَحَ - يَمْنَحُ	عَدَّدَ - يُعَدِّدُ	جَبَّ - يَجُبُّ	أَذِنَ - يَأْذَنُ
مَنَعَ - يَمْنَعُ	عَدِمَ - يَعْدَمُ	جَدَا - يَجْدُو	أَذَّنَ - يُؤَذِّنُ
نَاسَ - يَنُوسُ	عَرَّضَ - يُعَرِّضُ	جَرَى - يَجْرِي	آذَنَ - يُؤْذِنُ
نَشَرَ - يَنْشُرُ	عَرَضَ - يَعْرُضُ	جَعَلَ - يَجْعَلُ	أَذْهَبَ - يُذْهِبُ
نَظَّرَ - يُنَظِّرُ	عَشَّرَ - يُعَشِّرُ	جَيِدَ - يَجْيَدُ	أَرَى - يُرِي
نَظَرَ - يَنْظُرُ	عَشَرَ - يَعْشُرُ	حَالَ - يَحُولُ	أَشْكَلَ - يُشْكِلُ
نَظَّمَ - يُنَظِّمُ	عَقَّدَ - يُعَقِّدُ	حَدَّ - يَحَدُّ	أَصْبَحَ - يُصْبِحُ
نَظَمَ - يَنْظِمُ	عَقَدَ - يَعْقِدُ	حَدَّ - يَحُدُّ	اِعْتَقَدَ - يَعْتَقِدُ
نَعَّمَ - يُنَعِّمُ	عَقِدَ - يَعْقَدُ	حَدَّ - يَحِدُّ	أَعَدَّ - يُعِدُّ
نَعَمَ - يَنْعُمُ	عَلَّمَ - يُعَلِّمُ	حَدَّثَ - يُحَدِّثُ	أَعْرَبَ - يُعْرِبُ
نَعُمَ - يَنْعُمُ	عَلِمَ - يَعْلَمُ	حَدَثَ - يَحْدُثُ	أَعْلَمَ - يُعْلِمُ
نَفَّسَ - يُنَفِّسُ	عَلَى - يَعْلِي	حَدُثَ - يَحْدُثُ	أَعْمَلَ - يُعْمِلُ
نَفُسَ - يَنْفُسُ	عَلِيَ - يَعْلَى	حَرِبَ - يَحْرَبُ	أَقْدَمَ - يُقْدِمُ
نَفِسَ - يَنْفَسُ	عَمَّلَ - يُعَمِّلُ	حَسَبَ - يَحْسُبُ	أَكْثَرَ - يُكْثِرُ
نَقَصَ - يَنْقُصُ	عَمِلَ - يَعْمَلُ	حَسُبَ - يَحْسُبُ	أَكَّدَ - يُؤَكِّدُ
نَقَّلَ - يُنَقِّلُ	عَنَّ - يَعِنُّ	حَسِبَ - يَحْسَبُ	أَلَّ - يَأَلُّ
نَقَلَ - يَنْقُلُ	عَنَدَ - يَعْنُدُ	حَقَّ - يَحُقُّ	آلَ - يَأُولُ
نَهَجَ - يَنْهَجُ	عَنَّفَ - يُعَنِّفُ	حَقَّ - يَحِقُّ	أَلَّ - يَؤُلُّ
نَوَّعَ - يُنَوِّعُ	عَنُفَ - يَعْنُفُ	حَكَّمَ - يُحَكِّمُ	أَلَا - يَأْلُو

أَلْحَقَ - يُلْحِقُ	حَكَمَ - يَحْكُمُ	عَنَى - يَعْنِي	هَدَفَ - يَهْدُفُ
أَمَرَ - يَأْمُرُ	حَوَّلَ - يُحَوِّلُ	عَنِيَ - يَعْنِي	هَلَّ - يَهُلُّ
آمَرَ - يُؤَامِرُ	حَوِلَ - يَحْوَلُ	غَيَّرَ - يُغَيِّرُ	هَمَّ - يَهُمُّ
أَمَّرَ - يُؤَمِّرُ	خَطَرَ - يَخْطُرُ	فَعَّلَ - يُفَعِّلُ	هَنَّأَ - يُهَنِّئُ
أَمْكَنَ - يُمْكِنُ	خَطُرَ - يَخْطُرُ	فَعَلَ - يَفْعَلُ	وَاقَعَ - يُوَاقِعُ
أَمَّمَ - يُؤَمِّمُ	دَاخَلَ - يُدَاخِلُ	فَقَأَ - يَفْقَأُ	وَجَبَ - يَجِبُ
أَمَّنَ - يُؤَمِّنُ	دَخَّلَ - يُدَخِّلُ	فَقَدَ - يَفْقِدُ	وَجَّهَ - يُوَجِّهُ
آمَنَ - يُؤْمِنُ	دَخَلَ - يَدْخُلُ	فَقَّرَ - يُفَقِّرُ	وَجُهَ - يَوْجُهُ
آنَ - يَأُونُ	دَعَمَ - يَدْعَمُ	فَقَرَ - يَفْقُرُ	وَصَفَ - يَصِفُ
اِنْبَغَى - يَنْبَغِي	دَفَعَ - يَدْفَعُ	فَقُرَ - يَفْقُرُ	وَضَعَ - يَضَعُ
أَنَى - يَأْنِي	دَوَّرَ - يُدَوِّرُ	فَقِرَ - يَفْقَرُ	وَطَنَ - يَطِنُ
أَنِيَ - يَأْنَى	دَوَّنَ - يُدَوِّنُ	قَالَ - يَقُولُ	وَطَّنَ - يُوَطِّنُ
اِهْتَمَّ - يَهْتَمُّ	ذَكَّرَ - يُذَكِّرُ	قَامَ - يَقُومُ	وَفَدَ - يَفِدُ
أَوْجَدَ - يُوجِدُ	ذَكَرَ - يَذْكُرُ	قَبَّلَ - يُقَبِّلُ	وَفَى - يَفِي
أَوَّلَ - يُؤَوِّلُ	رَأَى - يَرَى	قَبِلَ - يَقْبَلُ	وَفَّى - يُوَفِّي
أَيَّنَ - يُؤَيِّنُ	رَجَّلَ - يُرَجِّلُ	قَتَّلَ - يُقَتِّلُ	وَقَّتَ - يُوَقِّتُ
بَانَ - يَبِينُ	رَجِلَ - يَرْجَلُ	قَتَلَ - يَقْتُلُ	وَقَدَ - يَقِدُ
بَحَّرَ - يُبَحِّرُ	رَصَدَ - يَرْصُدُ	قَدَّ - يَقُدُّ	وَلِيَ - يَلِي
بَحَرَ - يَبْحَرُ	رَغَمَ - يَرْغَمُ	قَدَّرَ - يُقَدِّرُ	وَهَى - يَهِي
بَحِرَ - يَبْحَرُ	رَقَّمَ - يُرَقِّمُ	قَدِرَ - يَقْدَرُ	يَتَّمَ - يُيَتِّمُ
بَدَأَ - يَبْدَأُ	زَالَ - يَزَالُ	قَدَّمَ - يُقَدِّمُ	يَتَمَ - يَيْتِمُ
بَدَا - يَبْدُو	سَبَّبَ - يُسَبِّبُ	قَدَمَ - يَقْدُمُ	يَتُمَ - يَيْتُمُ
بَذَلَ - يَبْذُلُ	سَلَّمَ - يُسَلِّمُ	قَدُمَ - يَقْدُمُ	
بَعِدَ - يَبْعَدُ	سَلِمَ - يَسْلَمُ	قَدِمَ - يَقْدَمُ	لَمَّ - يَلُمُّ
بَعَّضَ - يُبَعِّضُ	سَنِهَ - يَسْنَهُ	قَلِقَ - يَقْلَقُ	لَهَا - يَلْهُو
بَلَّ - يَبُلُّ	سَوَّفَ - يُسَوِّفُ	قَوَّمَ - يُقَوِّمُ	لَيَسَ -
بَلَّدَ - يُبَلِّدُ	شَانَ - يَشِينُ	كَانَ - يَكُونُ	لَيِسَ - يَلْيَسُ
بَلَدَ - يَبْلُدُ	شَخَّصَ - يُشَخِّصُ	كَلأَ - يَكْلُؤُ	مَالَ - يَمِيلُ
بَهَا - يَبْهُو	شَخَصَ - يَشْخَصُ	كَوَّنَ - يُكَوِّنُ	مَثَّلَ - يُمَثِّلُ
تَابَعَ - يُتَابِعُ	شَعَّبَ - يُشَعِّبُ	كَيَّفَ - يُكَيِّفُ	مَثَلَ - يَمْثُلُ
تَحَدَّثَ - يَتَحَدَّثُ	شَعَبَ - يَشْعَبُ	لاَنَ - يَلِينُ	مَحَلَ - يَمْحَلُ
تَحَقَّقَ - يَتَحَقَّقُ	شَعِبَ - يَشْعَبُ	لَكَّ - يَلُكُّ	مَحِلَ - يَمْحَلُ
تَشَكَّلَ - يَتَشَكَّلُ	شَكَّلَ - يُشَكِّلُ	لَكِنَ - يَلْكَنُ	مَدَّنَ - يُمَدِّنُ
أَبْقَى - يُبْقِي	أَبْلَغَ - يُبْلِغُ	أَشَارَ - يُشِيرُ	آلَمَ - يُؤْلِمُ
أَبِيَ - يَأْبَى	أَخَّذَ - يُؤَخِّذُ	أَشْعَرَ - يُشْعِرُ	أَمَّ - يَؤُمُّ

اِتَّخَذَ - يَتَّخِذُ	أَرَادَ - يُرِيدُ	أَشْهَرَ - يُشْهِرُ	أَمَلَ - يَأْمُلُ
اِتَّصَلَ - يَتَّصِلُ	اِسْتَخْدَمَ- يَسْتَخْدِمُ	اِضْطَلَعَ - يَضْطَلِعُ	أَمَلَّ - يُمِلُّ
اِتَّفَقَ - يَتَّفِقُ	اِسْتَطَاعَ - يَسْتَطِيعُ	اِعْتَبَرَ - يَعْتَبِرُ	أَمَّلَ - يُؤَمِّلُ
أَتَى - يَأْتِي	اِسْتمَرَّ - يَسْتَمِرُّ	اِعْتَمَدَ - يَعْتَمِدُ	أَمُنَ - يَأْمُنُ
أَحَبَّ - يُحِبُّ	أَسَرَ - يَأْسِرُ	أَعْلَى - يُعْلِي	أَمِنَ - يَأْمَنُ
اِحْتَاجَ - يَحْتَاجُ	أَسَرَّ - يُسِرُّ	اِقْتَرَحَ - يَقْتَرِحُ	اِنْتَظَرَ - يَنْتَظِرُ
أَخْبَرَ - يُخْبِرُ	أَسِفَ - يَأْسَفُ	أَلْزَمَ - يُلْزِمُ	اِنْتَهَى - يَنْتَهِي
أَخَذَ - يَأْخُذُ	أَسَفَّ - يُسِفُّ	أَلَّفَ - يُؤَلِّفُ	أَهَمَّ - يُهِمُّ
آخَذَ - يُؤَاخِذُ	أَسْمَعَ - يُسْمِعُ	أَلِمَ - يَأْلَمُ	أَوَّدَ - يُؤَوِّدُ
أَوْلَى - يُولِي	تَحَمَّلَ - يَتَحَمَّلُ	أَحْرَزَ - يُحْرِزُ	أَصْدَرَ - يُصْدِرُ
بَالَغَ - يُبَالِغُ	تَحَوَّلَ - يَتَحَوَّلُ	أَحْضَرَ - يُحْضِرُ	أَصُلَ - يَأْصُلُ
بَحَثَ - يَبْحَثُ	تَدَخَّلَ - يَتَدَخَّلُ	أَخْرَجَ - يُخْرِجُ	أَصَّلَ - يُؤَصِّلُ
بَشَّرَ - يُبَشِّرُ	تَذَكَّرَ - يَتَذَكَّرُ	أَدْخَلَ - يُدْخِلُ	أَطْلَقَ - يُطْلِقُ
بَشَرَ - يَبْشُرُ	تَرَّكَ - يُتَرِّكُ	اِدَّعَى - يَدَّعِي	أَظْهَرَ - يُظْهِرُ
بَشَرَ - يَبْشِرُ	تَرَكَ - يَتْرُكُ	أَذْكَرَ - يُذْكِرُ	اِعْتَرَفَ - يَعْتَرِفُ
بَكَّلَ - يُبَكِّلُ	أَبَدَ - يَأْبِدُ	اِذَّكَرَ - يَذَّكِرُ	أَعْطَى - يُعْطِي
بَلَّغَ - يُبَلِّغُ	أَبَّدَ - يُؤَبِّدُ	أَرْسَلَ - يُرْسِلُ	أَعْلَنَ - يُعْلِنُ
بَلَغَ - يَبْلُغُ	أَبَرَّ - يُبِرُّ	أَرَّضَ - يُؤَرِّضُ	اِفْتَرَضَ - يَفْتَرِضُ
بَيَّتَ - يُبَيِّتُ	أَتَاحَ - يُتِيحُ	اِزْدَادَ - يَزْدَادُ	أَقَرَّ - يُقِرُّ
تَأَتَّى - يَتَأَتَّى	اِتَّسَمَ - يَتَّسِمُ	اِسْتَحَقَّ - يَسْتَحِقُّ	أَلَقَ - يَأْلِقُ
تَبَادَلَ - يَتَبَادَلُ	اِتَّضَحَ - يَتَّضِحُ	اِسْتَمَعَ - يَسْتَمِعُ	أَلْقَى - يُلْقِي
تَبَقَّى - يَتَبَقَّى	آتَى - يُؤَاتِي	اِسْتَنَدَ - يَسْتَنِدُ	اِنْطَبَقَ - يَنْطَبِقُ
تَبَيَّنَ - يَتَبَيَّنُ	آتَى - يُؤْتِي	أَسْرَعَ - يُسْرِعُ	اِنْطَوَى - يَنْطَوِي
تَحَدَّدَ - يَتَحَدَّدُ	أَجَدَّ - يُجِدُّ	أَسْمَى - يُسْمِي	أَهْدَفَ - يُهْدِفُ
أَوْصَى - يُوصِي	تَتَبَّعَ - يَتَتَبَّعُ	تَدَهْوَرَ - يَتَدَهْوَرُ	أَجَّرَ - يُؤَجِّرُ
أَوْضَحَ - يُوضِحُ	تَجَارَّ - يَتَجَارُّ	تَزَايَدَ - يَتَزَايَدُ	آجَرَ - يُؤْجِرُ
أَيَّدَ - يُؤَيِّدُ	تَجَاوَزَ - يَتَجَاوَزُ	تَسَبَّبَ - يَتَسَبَّبُ	اِحْتَفَظَ - يَحْتَفِظُ
بَاءَ - يَبُوءُ	تَجَمَّعَ - يَتَجَمَّعُ	تَسَنَّى - يَتَسَنَّى	أَحَقَّ - يُحِقُّ
بَاسَ - يَبُوسُ	تَجَنَّبَ - يَتَجَنَّبُ	تَشَارَكَ - يَتَشَارَكُ	أَحْمَلَ - يُحْمِلُ
بَرَّ - يَبِرُّ	تَحَسَّنَ - يَتَحَسَّنُ	تَشَاوَرَ - يَتَشَاوَرُ	اِخْتَارَ - يَخْتَارُ
بَقِيَ - يَبْقَى	تَحَصَّلَ - يَتَحَصَّلُ	اِتَّبَعَ - يَتَّبِعُ	اِخْتَتَمَ - يَخْتَتِمُ
بَلاَ - يَبْلُو	تَحَكَّمَ - يَتَحَكَّمُ	اِجْتَمَعَ - يَجْتَمِعُ	أَخْضَعَ - يُخْضِعُ
بَنَى - يَبْنِي	تَخَبَّرَ - يَتَخَبَّرُ	أَجَرَ - يَأْجُرُ	أَدْرَجَ - يُدْرِجُ
تَاحَ - يَتِيحُ	تَخِذَ - يَتْخَذُ	آجَرَ - يُؤَاجِرُ	أَدْرَكَ - يُدْرِكُ
أَوْصَى - يُوصِي	أَسْفَرَ - يُسْفِرُ	اِكْتَشَفَ - يَكْتَشِفُ	بَدِلَ - يَبْدَلُ

أَدَلَّ - يُدِلُّ	اِسْوَدَّ - يَسْوَدُّ	أَكْرَهَ - يُكْرِهُ	بَوَّلَ - يُبَوِّلُ
اِرْتَدَى - يَرْتَدِي	أَصْلَى - يُصْلِي	أَكَلَ - يَأْكُلُ	تَتَرَّكَ - يَتَتَرَّكُ
اِرْتَفَعَ - يَرْتَفِعُ	أَطَّرَ - يُؤَطِّرُ	أَلْعَبَ - يُلْعِبُ	تَثَبَّتَ - يَتَثَبَّتُ
اِرْتَكَبَ - يَرْتَكِبُ	أَعَادَ - يُعِيدُ	اِنْتَقَلَ - يَنْتَقِلُ	تَجَاهَلَ - يَتَجَاهَلُ
أَرْضَى - يُرْضِي	أَفَادَ - يُفِيدُ	اِنْخَفَضَ - يَنْخَفِضُ	تَجَرَ - يَتْجُرُ
اِسْتَشارَ - يَسْتَشِيرُ	أَفْضَى - يُفْضِي	أَنْشَأَ - يُنْشِئُ	تَجَزَّأَ - يَتَجَزَّأُ
اِسْتَعْرَضَ - يَسْتَعْرِضُ	أَقْبَلَ - يُقْبِلُ	بَالَ - يَبُولُ	تَحَرَّكَ - يَتَحَرَّكُ
اِسْتَفَادَ - يَسْتَفِيدُ	اِقْتَضَى - يَقْتَضِي	بَدَّلَ - يُبَدِّلُ	تَحَفَّظَ - يَتَحَفَّظُ
اِسْتَهْدَفَ - يَسْتَهْدِفُ	أَقْسَمَ - يُقْسِمُ	بَدَلَ - يَبْدُلُ	تَخَرَّجَ - يَتَخَرَّجُ
أَسَّسَ - يُؤَسِّسُ	أَسْفَرَ - يُسْفِرُ	اِكْتَشَفَ - يَكْتَشِفُ	تَرَتَّبَ - يَتَرَتَّبُ
أَدَلَّ - يُدِلُّ	تَسَامَحَ - يَتَسَامَحُ	تَعَارَضَ - يَتَعَارَضُ	تَخَصَّصَ - يَتَخَصَّصُ
تَخَصَّصَ - يَتَخَصَّصُ	تَسَلَّمَ - يَتَسَلَّمُ	تَعَالَى - يَتَعَالَى	تَرَتَّبَ - يَتَرَتَّبُ
تَخَلَّصَ - يَتَخَلَّصُ	تَصَوَّرَ - يَتَصَوَّرُ	تَسَامَحَ - يَتَسَامَحُ	تَدَفَّقَ - يَتَدَفَّقُ
تَطَلَّعَ - يَتَطَلَّعُ	تَرَاجَعَ - يَتَرَاجَعُ		

Arap dilinde ulanylýan sanlaryň görnüşleri

Arap dilinde ulanylýan sada sanlar we olaryň ýazylyşy

Aýal jynsyna degişli sanlar	Erkek jynsyna degişli sanlar	Arap dilinde ýazylyşy	Türkmen dilinde ýazylyşy
وَاحِدَةٌ – إِحْدَى	وَاحِدٌ – أَحَدٌ	١	1
اِثْنَتَانِ – اثْنَتَيْنِ	اِثْنَانِ – إِثْنَيْنِ	٢	2
ثَلاَثٌ	ثَلاثَةٌ	٣	3
أَرْبَعٌ	أَربَعَةٌ	٤	4
خَمْسٌ	خَمْسَةٌ	٥	5
سِتٌّ	سِتَّةٌ	٦	6
سَبْعٌ	سَبْعَةٌ	٧	7
ثَمَانٍ	ثَمَانِيَةٌ	٨	8
تِسْعٌ	تِسْعَةٌ	٩	9
عَشْرٌ	عَشَرَةٌ	١٠	10
صِفْرٌ	صِفْرٌ	٠	0

11-den 20 aralygyndaky düzme sanlar we olaryň ýazylyşy

Aýal jynsyna degişli sanlar	Erkek jynsyna degişli sanlar	Arap dilinde ýazylyşy	Türkmen dilinde ýazylyşy
إِحْدَى عَشَرَةَ	أَحَدَ عَشَرَ	١١	11
اِثْنَتَا عَشَرَةَ	اِثْناَ عَشَرَ	١٢	12
ثَلاَثَ عَشَرَةَ	ثَلاَثَةَ عَشَرَ	١٣	13
أَرْبَعَ عَشَرَةَ	أَرْبَعَةَ عَشَرَ	١٤	14
خَمْسَ عَشَرَةَ	خَمْسَةَ عَشَرَ	١٥	15
سِتَّ عَشَرَةَ	سِتَّةَ عَشَرَ	١٦	16
سَبْعَ عَشَرَةَ	سَبْعَةَ عَشَرَ	١٧	17
ثَمَانِيَ عَشَرَةَ	ثَمَانِيةَ عَشَرَ	١٨	18
تِسْعَ عَشَرَةَ	تِسْعَةَ عَشَرَ	١٩	19
عِشْرُونَ	عِشْرُونَ	٢٠	20

Üns beriň: a. 11 düzme sanda (**أَحَدٌ**) sözüniň aýal jynsy (**إِحْدَى**) görnüşinde ulanylýar.

إِحْدَى عَشرَةَ	أَحَدَ عَشَرَ

b. 12 düzme sanyň erkek jynsynda iki sanyň ikisinde-de “te” harpy ulanylmaýar, aýal jynsynda bolsa iki sanyň ikisinde-de aýal jynsynyny alamatlandyrýan “te” ulanylýar:

اِثْنَتاَ عَشَرَةَ	اِثْناَ عَشَرَ

Mukdar sanlaryň ýazylyşy

١	1	٢	2	٣	3
٤	4	٥	5	٦	6
٧	7	٨	8	٩	9
١٠	10	١١	11	١٨	18
١٠٠	100	١٢٣	123	١٠٠٠	1000
١٩٨٩	1989	٤٥٨	458		

Tertip sanlar

Islendik zadyň tertibini görkezmek maksady bilen ulanylýar. Birinjiden galan sanlaryň erkek jynsy "ة" goşulmasyz, aýal jynsy bolsa "ة" goşulmaly ulanylýar.

Erkek jynsyna degişli	Aýal jynsyna degişli	Türkmen dilinde
اَلأَوَّلُ	اَلأُولَى	Birinji
اَلثَّانِي	اَلثَّانِيَةُ	Ikinji
اَلثَّالِثُ	اَلثَّالِثَةُ	Üçünji
اَلرَّابِعُ	اَلرَّابِعَةُ	Dördünji
اَلْخَامِسُ	اَلْخَامِسَةُ	Bäşinji
اَلسَّادِسُ	اَلسَّادِسَةُ	Altynjy
اَلسَّابِعُ	اَلسَّابِعَةُ	Ýedinji
اَلثَّامِنُ	اَلثَّامِنَةُ	Sekizinji
اَلتَّاسِعُ	اَلتَّاسِعَةُ	Dokuzynjy
اَلْعاشِرُ	اَلْعاشِرَةُ	Onunjy
اَلْحادِيَ عَشَرَ	الْحادِيَةَ عَشَرَةَ	On birinji
اَلْثانِي عَشَرَ	اَلثَّانِيَةَ عَشَرَةَ	On ikinji
اَلثَّالِثَ عَشَرَ	اَلثَّالِثَةَ عَشَرَةَ	On üçünji
اَلرَّابِعَ عَشَرَ	اَلرَّابِعَةَ عَشَرَةَ	On dördünji

Arap dilinde 11-den 20-i aralygyndaky tertip sanlar

Aýal jynsyna degişli	Erkek jynsyna degişli		
إِحْدَى عَشَرَةَ	أَحَدَ عَشَرَ	١١	11
اِثْنَتَا عَشَرَةَ	اِثْناَ عَشَرَ	١٢	12
ثَلاَثَ عَشَرَةَ	ثَلاَثَةَ عَشَرَ	١٣	13
أَرْبَعَ عَشَرَةَ	أَرْبَعَةَ عَشَرَ	١٤	14
خَمْسَ عَشَرَةَ	خَمْسَةَ عَشَرَ	١٥	15
سِتَّ عَشَرَةَ	سِتَّةَ عَشَرَ	١٦	16
سَبْعَ عَشَرَةَ	سَبْعَةَ عَشَرَ	١٧	17

ثَمَانِيَ عَشَرَةَ	ثَمَانِيَةَ عَشَرَ	١٨	18
تِسْعَ عَشَرَةَ	تِسْعَةَ عَشَرَ	١٩	19
عِشْرُونَ	عِشْرُونَ	٢٠	20
إِحْدَى عَشَرَةَ	أَحَدَ عَشَرَ	١١	11
اِثْنَتَا عَشَرَةَ	اِثْناَ عَشَرَ	١٢	12
ثَلاَثَ عَشَرَةَ	ثَلاَثَةَ عَشَرَ	١٣	13
أَرْبَعَ عَشَرَةَ	أَرْبَعَةَ عَشَرَ	١٤	14
خَمْسَ عَشَرَةَ	خَمْسَةَ عَشَرَ	١٥	15
سِتَّ عَشَرَةَ	سِتَّةَ عَشَرَ	١٦	16
سَبْعَ عَشَرَةَ	سَبْعَةَ عَشَرَ	١٧	17
ثَمَانِيَ عَشَرَةَ	ثَمَانِيَةَ عَشَرَ	١٨	18
تِسْعَ عَشَرَةَ	تِسْعَةَ عَشَرَ	١٩	19
عِشْرُونَ	عِشْرُونَ	٢٠	20

1-den 100-e çenli arap sanlary we olaryň ýazylyşy

Türkmen dilinde ýazylyşy	Türkmen dilinde ýazylyşy	Arap dilinde ýazylylyşy	Arap dilinde ýazylylyşy
Nol	0	٠	صفر
Bir	1	١	واحد
Iki	2	٢	اثنان
Üç	3	٣	ثلاثة
Dört	4	٤	أربعة
Bäş	5	٥	خمسة
Alty	6	٦	ستة
Ýedi	7	٧	سبعة
Sekiz	8	٨	ثمانية
Dokuz	9	٩	تسعة
On	10	١٠	عشرة
On bir	11	١١	أحد عشر
On iki	12	١٢	اثنا عشر
On üç	13	١٣	ثلاثة عشر
On dört	14	١٤	أربعة عشرة
On bäş	15	١٥	خمسة عشر
On alty	16	١٦	ست عشرة
On ýedi	17	١٧	سبعة عشر

On sekiz	18	١٨	ثمانية عشر
On dokuz	19	١٩	تسعة عشر
Ýigrimi	20	٢٠	عشرون
Ýigrimi bir	21	٢١	واحد وعشرون
Ýigrimi iki	22	٢٢	إثنان وعشرون
Ýigrimi üç	23	٢٣	ثلاثة وعشرين
Ýigrimi dört	24	٢٤	أربع وعشرين
Ýigrimi bäş	25	٢٥	خمسة وعشرين
Ýigrimi alty	26	٢٦	ستة وعشرين
Ýigrimi ýedi	27	٢٧	سبعة وعشرون
Ýigrimi sekiz	28	٢٨	ثمانية وعشرين
Ýigrimi dokuz	29	٢٩	تسعة وعشرون
Otuz	30	٣٠	ثلاثون
Otuz bir	31	٣١	ثلاثون واحد
Otuz iki	32	٣٢	اثنين وثلاثين
Otuz üç	33	٣٣	ثلاثة وثلاثين
Otuz dört	34	٣٤	أربعة وثلاثين
Otuz bäş	35	٣٥	خمسة وثلاثين
Otuz alty	36	٣٦	ستة وثلاثين
Otuz ýedi	37	٣٧	سبعة وثلاثون
Otuz sekiz	38	٣٨	ثمانية وثلاثون
Otuz dokuz	39	٣٩	ثلاثين تسعة
Kyrk	40	٤٠	أربعون
Kyrk bir	41	٤١	أربعون واحد
Kyrk iki	42	٤٢	اثنين وأربعين
Kyrk üç	43	٤٣	ثلاثة وأربعون
Kyrk dört	44	٤٤	أربعة وأربعون
Kyrk bäş	45	٤٥	خمسة وأربعين
Kyrk alty	46	٤٦	ستة وأربعين
Kyrk ýedi	47	٤٧	سبعة وأربعون
Kyrk sekiz	48	٤٨	ثمان وأربعين
Kyrk dokuz	49	٤٩	تسعة وأربعون
Elli	50	٥٠	خمسون
Elli bir	51	٥١	واحد وخمسون
Elli iki	52	٥٢	إثنان وخمسون

Elli üç	53	٥٣	ثلاثة وخمسون
Elli dört	54	٥٤	أربعة وخمسين
Elli bäş	55	٥٥	خمسة وخمسون
Elli alty	56	٥٦	ستة وخمسون
Elli ýedi	57	٥٧	سبعة وخمسين
Elli sekiz	58	٥٨	ثمانية وخمسون
Elli dokuz	59	٥٩	تسعة وخمسون
Elli altmyş	60	٦٠	ستون
Altmyş bir	61	٦١	إحدى وستين
Altmyş iki	62	٦٢	اثنان وستون
Altmyş üç	63	٦٣	ثلاثة وستون
Altmyş dört	64	٦٤	أربعة وستون
Altmyş bäş	65	٦٥	خمسة وستون
Altmyş alty	66	٦٦	ستة وستين
Altmyş ýedi	67	٦٧	سبعة وستين
Altmyş sekiz	68	٦٨	ثمانية وستين
Altmyş dokuz	69	٦٩	تسعة وستين
Ýetmiş	70	٧٠	سبعون
Ýetmiş bir	71	٧١	سبعين واحد
Ýetmiş iki	72	٧٢	اثنان وسبعون
Ýetmiş üç	73	٧٣	ثلاثة وسبعون
Ýetmiş dört	74	٧٤	أربعة وسبعين
Ýetmiş bäş	75	٧٥	خمسة وسبعون
Ýetmiş alty	76	٧٦	ستة وسبعين
Ýetmiş ýedi	77	٧٧	سبعة وسبعون
Ýetmiş sekiz	78	٧٨	ثمانية وسبعين
Ýetmiş dokuz	79	٧٩	تسعة وسبعون
Segsen	80	٨٠	ثمانون
Segsen bir	81	٨١	ثمانون واحد
Segsen iki	82	٨٢	ثمانين اثنين
Segsen üç	83	٨٣	وثلاثة وثمانين
Segsen dört	84	٨٤	ثمانون أربعة
Segsen bäş	85	٨٥	خمسة وثمانون
Segsen alty	86	٨٦	ستة وثمانون
Segsen ýedi	87	٨٧	سبعة وثمانون

Segsen sekiz	88	٨٨	ثمانية وثمانون
Segsen dokuz	89	٨٩	وتسعة وثمانون
Togsan	90	٩٠	تسعون
Togsan bir	91	٩١	تسعين واحد
Togsan iki	92	٩٢	تسعين اثنين
Togsan üç	93	٩٣	ثلاثة وتسعون
Togsan dört	94	٩٤	تسعين أربعة
Togsan bäş	95	٩٥	تسعين خمسة
Togsan alty	96	٩٦	ستة وتسعون
Togsan ýedi	97	٩٧	تسعون سبعة
Togsan sekiz	98	٩٨	ثمانية وتسعين
Togsan dokuz	99	٩٩	تسعة وتسعين
Ýüz	100	١٠٠	مِائَةٌ

3-den 10 aralygyndaky drob sanlar “**فُعُلٌ**” galypynda ýasalýar:

ثُلُثٌ	خُمُسٌ	سُبُعٌ	تُسُعٌ
Üçde biri 1/3	1/5	1/7	1/9
رُبُعٌ	سُدُسٌ	ثُمُنٌ	عُشُرٌ
٤/١	٦/١	٨/١	١/.١
Dörtde bir 1/4	1/6	1/8	Onda biri 1/10

Çen-takmyn mukdar sanlary “üçläp” sandan “onlap” sana çenli **فُعَالُ** ýa-da (**مَفْعَلُ**) galyplarynda ýasalýar. Bu galyplardan gelen çen-takmyn sanlary düşüm boýunça üýtgemeýär (gaýry munsarif), ýagny astyn we tenwin almaýar:

مَوْحَدُ	Biläp	أُحادُ
مَثْنَى	Ikiläp	ثُناءُ
مَثْلَثُ	Üçläp	ثُلاَثُ
مَسْبَعُ	Ýediläp	سُباَعُ
مَعْشَرُ	Onlap	عُشاَرُ
فَدَخَلُوا مَثْنَى وَ ثُلاَثَ وَ رُباَعَ	Ikiläp, üçläp we dörläp girdiler.	

Sada sanlaryň gaýtalanmagy bilen çen-takmyn sanlary ýasamak bolýar

Aýal jynsyna degişli	Türkmen dilinde	Erkek jynsyna degişli
واَحِدَةً واَحِدَةً	Bir-birden	واَحِداً واَحِداً
اثْنَتَيْنِ اِثْنَتَيْنِ	Iki-ikiden	إِثْنَيْنِ اثْنَيْنِ
ثَلاَثَةً ثَلاَثَةً	Üç-üçden	ثَلاَثاً ثَلاَثاً
عَشْرَةً عَشْرَةً	On-ondan	عَشْراً عَشْراً

عِشْرِينَ عِشْرِينَ	Ýigrimi-ýigrimiden	عِشْرِينَ عِشْرِينَ

Arap dilinde 100-den ýokary düzme sanlar

Ýüz ýigrimi bäş	Ýüz ýigrimi	Ýüz on bir	Ýüz on	Ýüz bir
مِاءَةٌ وَخَمْسَةٌ وَ عِشْرُونَ	مِاءَةٌ وَعِشْرُونَ	مِاءَةٌ وَاَحَدَ عَشَرَ	مِاءَةٌ وَ عَشَرَ	مِاءَةٌ و وَاحِدٌ
Alty ýüz	Bäş ýüz	Dört ýüz	Üç ýüz	Yki ýüz
ستماءة	خمسماءة	اربعماءة	ثلاثماءة	مِائَتَانِ
Iki müň	Müň	Dokuz ýüz	Sekiz ýüz	Ýedi ýüz
الفان	الف	تسعماءة	ثمانماءة	سبعماءة
Ýedi müň	Alty müň	Bäş müň	Dört müň	Üç müň
سبع آلاف	ست آلاف	خمس آلاف	اربع آلاف	ثلاث آلاف
Ýigrimi müň	On bir müň	On müň	Dokuz müň	Sekiz müň
عِشْرُون اَلْف	احد عشر الف	عشر آلاف	تسع آلاف	ثماني آلاف
		Iki ýüz müň	Ýüz müň	Ýigrimi bir müň
		مائتا الف	ماءة و الف	وَاحِد وَ عِشْرُونَ اَلْف

الأَمْثِلَةُ المُخْتَلِفَةُ

Arap dilinde ulanylýan 24 galyp

1.	نَصَرَ	فِعْلٌ مَاضٍ	مَعْلُومٌ	نَصَرَ	نَصَرَا	نَصَرُوا	نَصَرَتْ	نَصَرَتَا	نَصَرْنَ	نَصَرْتَ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُمْ	نَصَرْتِ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُنَّ	نَصَرْتُ	نَصَرْنَا
			مَجْهُولٌ	نُصِرَ	نُصِرَا	نُصِرُوا	نُصِرَتْ	نُصِرَتَا	نُصِرْنَ	نُصِرْتَ	نُصِرْتُمَا	نُصِرْتُمْ	نُصِرْتِ	نُصِرْتُمَا	نُصِرْتُنَّ	نُصِرْتُ	نُصِرْنَا
2.	يَنْصُرُ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ	مَعْلُومٌ	يَنْصُرُ	يَنْصُرَانِ	يَنْصُرُونَ	تَنْصُرُ	تَنْصُرَانِ	يَنْصُرْنَ	تَنْصُرُ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرُونَ	تَنْصُرِينَ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرْنَ	أَنْصُرُ	نَنْصُرُ
			مَجْهُولٌ	يُنْصَرُ	يُنْصَرَانِ	يُنْصَرُونَ	تُنْصَرُ	تُنْصَرَانِ	يُنْصَرْنَ	تُنْصَرُ	تُنْصَرَانِ	تُنْصَرُونَ	تُنْصَرِينَ	تُنْصَرَانِ	تُنْصَرْنَ	أُنْصَرُ	نُنْصَرُ
3.	نَصْرًا	أَلْمَصْدَرُ		نَصْرًا	نَصْرَانِ	نَصْرَاتٌ											
4.	فَهُوَ نَاصِرٌ	إِسْمُ الفَاعِلِ		نَاصِرٌ	نَاصِرَانِ	نَاصِرُونَ	نُصَّارٌ	نُصَّرٌ	نَصَرَةٌ	نَاصِرَةٌ	نَاصِرَتَانِ	نَاصِرَاتٌ	نَوَاصِرُ				
5.	وَ ذَاكَ مَنْصُورٌ	إِسْمُ المَفْعُولِ		مَنْصُورٌ	مَنْصُورَانِ	مَنْصُورُونَ	مَنْصُورَةٌ	مَنْصُورَتَانِ	مَنْصُورَاتٌ	مَنَاصِرُ							
6.	لَمْ يَنْصُرْ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ جَحْدُ مُطْلَقٍ	مَعْلُومٌ	لَمْ يَنْصُرْ	لم يَنْصُرَا	لم يَنْصُرُوا	لَمْ تَنْصُرْ	لم تَنْصُرَا	لم يَنْصُرْنَ	لم تَنْصُرْ	لم تَنْصُرَا	لم تَنْصُرُوا	لم تَنْصُرِي	لم تَنْصُرَا	لم تَنْصُرْنَ	لم أَنْصُرْ	لم نَنْصُرْ
			مَجْهُولٌ	لَمْ يُنْصَرْ	لَمْ يُنْصَرَا	لَمْ يُنْصَرُوا	لَمْ تُنْصَرْ	لَمْ تُنْصَرَا	لَمْ يُنْصَرْنَ	لَمْ تُنْصَرْ	لَمْ تُنْصَرَا	لَمْ تُنْصَرُوا	لَمْ تُنْصَرِي	لَمْ تُنْصَرَا	لَمْ تُنْصَرْنَ	لَمْ أُنْصَرْ	لَمْ نُنْصَرْ
7.	لَمَّا يَنْصُرْ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ جَحْدُ مَسْتَغْرَقٍ	مَعْلُومٌ	لَمَّا يَنْصُرْ	لَمَّا يَنْصُرَا	لَمَّا يَنْصُرُوا	لَمَّا تَنْصُرْ	لَمَّا تَنْصُرَا	لَمَّا يَنْصُرْنَ	لَمَّا تَنْصُرْ	لَمَّا تَنْصُرَا	لَمَّا تَنْصُرُوا	لَمَّا تَنْصُرِي	لَمَّا تَنْصُرَا	لَمَّا تَنْصُرْنَ	لَمَّا أَنْصُرْ	لَمَّا نَنْصُرْ
			مَجْهُولٌ	لَمَّا يُنْصَرْ	لَمَّا يُنْصَرَا	لَمَّا يُنْصَرُوا	لَمَّا تُنْصَرْ	لَمَّا تُنْصَرَا	لَمَّا يُنْصَرْنَ	لَمَّا تُنْصَرْ	لَمَّا تُنْصَرَا	لَمَّا تُنْصَرُوا	لَمَّا تُنْصَرِي	لَمَّا تُنْصَرَا	لَمَّا تُنْصَرْنَ	لَمَّا أُنْصَرْ	لَمَّا نُنْصَرْ
8.	مَا يَنْصُرُ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ نَفْيُ حَالٍ	مَعْلُومٌ	مَا يَنْصُرُ	مَا يَنْصُرَانِ	مَا يَنْصُرُونَ	مَا تَنْصُرُ	مَا تَنْصُرَانِ	مَا يَنْصُرْنَ	مَا تَنْصُرُ	مَا تَنْصُرَانِ	مَا تَنْصُرُونَ	مَا تَنْصُرِينَ	مَا تَنْصُرَانِ	مَا تَنْصُرْنَ	مَا أَنْصُرُ	مَا نَنْصُرُ
			مَجْهُولٌ	مَا يُنْصَرُ	مَا يُنْصَرَانِ	مَا يُنْصَرُونَ	مَا تُنْصَرُ	مَا تُنْصَرَانِ	مَا يُنْصَرْنَ	مَا تُنْصَرُ	مَا تُنْصَرَانِ	مَا تُنْصَرُونَ	مَا تُنْصَرِينَ	مَا تُنْصَرَانِ	مَا تُنْصَرْنَ	مَا أُنْصَرُ	مَا نُنْصَرُ
9.	لاَ يَنْصُرُ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ نَفْيُ إِسْتِقْبَالٍ	مَعْلُومٌ	لاَ يَنْصُرُ	لاَ يَنْصُرَانِ	لاَ يَنْصُرُونَ	لاَ تَنْصُرُ	لاَ تَنْصُرَانِ	لاَ يَنْصُرْنَ	لاَ تَنْصُرُ	لاَ تَنْصُرَانِ	لاَ تَنْصُرُونَ	لاَ تَنْصُرِينَ	لاَ تَنْصُرَانِ	لاَ تَنْصُرْنَ	لاَ أَنْصُرُ	لاَ نَنْصُرُ
			مَجْهُولٌ	لاَ يُنْصَرُ	لاَ يُنْصَرَانِ	لاَ يُنْصَرُونَ	لاَ تُنْصَرُ	لاَ تُنْصَرَانِ	لاَ يُنْصَرْنَ	لاَ تُنْصَرُ	لاَ تُنْصَرَانِ	لاَ تُنْصَرُونَ	لاَ تُنْصَرِينَ	لاَ تُنْصَرَانِ	لاَ تُنْصَرْنَ	لاَ أُنْصَرُ	لاَ نُنْصَرُ
10.	لَنْ يَنْصُرَ	فِعْلٌ مُضَارِعٌ تَأْكِيدُ نَفْيِ إِسْتِقْبَالٍ	مَعْلُومٌ	لَنْ يَنْصُرَ	لَنْ يَنْصُرَا	لَنْ يَنْصُرُوا	لَنْ تَنْصُرَ	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ يَنْصُرْنَ	لَنْ تَنْصُرَ	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ تَنْصُرُوا	لَنْ تَنْصُرِي	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ تَنْصُرْنَ	لَنْ أَنْصُرَ	لَنْ نَنْصُرَ
			مَجْهُولٌ	لَنْ يُنْصَرَ	لَنْ يُنْصَرَا	لَنْ يُنْصَرُوا	لَنْ تُنْصَرَ	لَنْ تُنْصَرَا	لَنْ يُنْصَرْنَ	لَنْ تُنْصَرَ	لَنْ تُنْصَرَا	لَنْ تُنْصَرُوا	لَنْ تُنْصَرِي	لَنْ تُنْصَرَا	لَنْ تُنْصَرْنَ	لَنْ أُنْصَرَ	لَنْ نُنْصَرَ
11.	لِيَنْصُرْ	أَمْرُ الغَائِبِ	مَعْلُومٌ	لِيَنْصُرْ	لِيَنْصُرَا	لِيَنْصُرُوا	لِتَنْصُرْ	لِتَنْصُرَا	لِيَنْصُرْنَ								
			مَجْهُولٌ	لِيُنْصَرْ	لِيُنْصَرَا	لِيُنْصَرُوا	لِتُنْصَرْ	لِتُنْصَرَا	لِيُنْصَرْنَ							لِأُنْصَرْ	لِنُنْصَرْ
12.	لاَ يَنْصُرْ	نَهْيُ الغَائِبِ	مَعْلُومٌ	لاَيَنْصُرْ	لاَيَنْصُرَا	لاَيَنْصُرُوا	لاَتَنْصُرْ	لاَتَنْصُرَا	لاَيَنْصُرْنَ								
			مَجْهُولٌ	لاَيُنْصَرْ	لاَيُنْصَرَا	لاَيُنْصَرُوا	لاَتُنْصَرْ	لاَتُنْصَرَا	لاَيُنْصَرْنَ							لاَأُنْصَرْ	لاَنُنْصَرْ
13.	أُنْصُرْ	أَمْرُ الحَاضِرِ	مَعْلُومٌ							أُنْصُرْ	أُنْصُرَا	أُنْصُرُوا	أُنْصُرِي	أُنِصُرَا	أُنْصُرْنَ		
			مَجْهُولٌ							لِتُنْصَرْ	لِتُنْصَرَا	لِتُنْصَرُوا	لِتُنْصَرِي	لِتُنْصَرَا	لِتُنْصَرْنَ	لِأُنْصَرْ	لِنُنْصَرْ
14.	لاَ تَنْصُرْ	نَهْيُ الحَاضِرِ	مَعْلُومٌ							لاَتَنْصُرْ	لاَتَنْصُرَا	لاَتَنْصُرُوا	لاَتَنْصُرِي	لاَتَنْصُرَا	لاَتَنْصُرْنَ		
			مَجْهُولٌ							لاَتُنْصَرْ	لاَتُنْصَرَا	لاَتُنْصَرُوا	لاَتُنْصَرِي	لاَتُنْصَرَا	لاَتُنْصَرْنَ	لاَأُنْصَرْ	لاَنُنْصَرْ
15.	مَنْصَرٌ	إِسْمُ الزَّمَانِ وَ إِسْمُ المَكَانِ		مَنْصَرٌ	مَنْصَرَانِ	مَنَاصِرُ											
16.	مِنْصَرٌ	إِسْمُ الآلَةِ		مِنْصَرٌ	مِنْصَرَانِ	مَنَاصِرُ											
17.	نَصْرَةً	مَصْدَرُ الْمَرَّةِ		نَصْرَةٌ	نَصْرَتَانِ	نَصْرَاتٌ											
18.	نِصْرَةً	مَصْدَرُ الْهَيْئَةِ		نِصْرَةٌ	نِصْرَتَانِ	نِصْرَاتٌ											
19.	نُصَيْرٌ	إِسْمُ التَّصْغِيرِ		نُصَيْرٌ	نُصَيْرَانِ	نُصَيْرُونَ	نُصَيْرَةٌ	نُصَيْرَتَانِ	نُصَيْرَاتٌ								
20.	نَصْرِيٌّ	إِسْمُ المَنْسُوبِ		نَصْرِيٌّ	نَصْرِيَّانِ	نَصْرِيُّونَ	نَصْرِيَّةٌ	نَصْرِيَّتَانِ	نَصْرِيَّاتٌ								
21.	نَصَّارٌ	صِيغَةُ المُبَالَغَةِ لِإِسْمِ الفَاعِلِ		نَصَّارٌ	نَصَّارَانِ	نَصَّارُونَ	نَصَّارَةٌ	نَصَّارَتَانِ	نَصَّارَاتٌ								
22.	أَنْصَرُ	إِسْمُ التَّفْضِيلِ		أَنْصَرُ	أَنْصَرَانِ	أَنْصَرُونَ	أَنَاصِرُ	نُصْرَي	نُصْرَيَانِ	نُصْرَيَاتٌ	نُصَرُ						
23.	مَا أَنْصَرَهُ	فِعْلُ التَّعَجُّبِ الأَوَّلُ		مَا أَنْصَرَهُ	مَا أَنْصَرَهُمَا	مَا أَنْصَرَهُمْ	مَا أَنْصَرَهَا	مَا أَنْصَرَهُمَا	مَا أَنْصَرَهُنَّ	مَا أَنْصَرَكَ	مَا أَنْصِرْكُمَا	مَا أَنْصَرَكُمْ	مَا أَنْصَرَكِ	مَا أَنْصَرَكُمَا	مَا أَنْصَرَكُنَّ	مَا أَنْصَرَنِي	مَا أَنْصَرَنَا
24.	وَ أَنْصِرْ بِهِ	فِعْلُ التَّعَجُّبِ الثَّانِي		وَ أَنْصِرْبِهِ	وَ أَنْصِرْبِهِمَا	وَ أَنْصِرْبِهِمْ	وَ أَنْصِرْبِهَا	وَ أَنْصِرْبِهِمَا	وَ أَنْصِرْبِهِنَّ	وَ أَنْصِرْبِكَ	وَ أَنْصِرْبِكُمَا	وَ أَنْصِرْبِكُمْ	وَ أَنْصِرْبِكِ	وَ أَنْصِرْبِكُمَا	وَ أَنْصِرْبِكُنَّ	وَ أَنْصِرْبِنِي	وَ أَنْصِرْبِنَا

PEÝDALANYLAN EDEBIÝATLAR

Grammatika degişli kitaplar

1. Arapça Dilbilgisi. Sarf-Nahiw. B.Topaloglu - H.Kahraman.
2. Arapça Dilbilgisi. Mehmet Maksudoglu.
3. Arapça Dili Dilbilgisi. Hasan Akdag.
4. Arap Dilinde Edatlar. Hasan Akdag.
5. Arap Dilinde Fiiller. Hasan Akdag.
6. Arap Dilinde Baglaçlar we Terkipler. A.Kazym Ürün.
7. Arapça Çewiri Kylawuzu. Emrullah Işler we Musa Ýyldyz.
8. Arapça Okuma Kitaby. M.Maksudoglu. Ensar neşriýat. -Ankara 2011.
9. Arapça kelime we jümle ýapysy. Edhem erkoç. Çorum.
10. Awamil we izah. Birgiwi Muhammet Efendi.
11. Arap ülkelerinde başlangyç we orta mekdep okuwçylary üçin ataýarlanan hereketli çagalar üçin hekaýalar. Jantaş Ýaýynlary.
12. Bende Arapça Ögreniýorum. Sarf Nahiý. Ensar Neşriýat.
13. el-Arabiýýe beýne ýedeýk. Suudi Arabistan ýaýynlary.
14. el-Kawaidul-esasiýýe lil-lugatil-arabiýýwe (arap dilinde). Seýýit Ahmet el-Haşimi.
15. el-Kawaidul Arabiýýe el-Müýessere. Jantaş Ýaýynlary.
16. el-Minhaj fil-kewaidi wel-irab (arap dilinde). Muhammet el-Antaky.
17. el-Muntahab (sarf) wel-muktadab (nahw). Osmanly dilinde. Mehmet Zihni Efendi.
18. Emsile, bina, maksut we terjümesi (terjime eden Arif Erkan).
19. en-Nahwul-wadyh , Ali el-Jarim , Mustafa Emin.
20. Jamiud-durusil-arabiýýe. I, III tom (arap dilinde). eş-Şeyh Mustafa el-Galaýyny.
21. Ileri Dilbilgisi (I, II tom). Yusuf Uralgiraý.
22. Mebadiul-arabiýýe I-IV tom, arap dilinde. Muallim Reşit eş-Şartuny.
23. Modern Metinler. Azmi Yüksel.
24. Mujemu-kawaidil-lugatil-arabiýýe fi jedawile we lewhat , Entuwan ed-Dehdah.
25. Sarf Nahiw. M.Meral Çörtü.
26. Sarf-Nahiw Ilmi. Mehmet Talu.
27. Türkçe Dilbilgisi. Ahmet Köklügiller.

Arap dilinde ýazylan tesktlere degişli gollanmalar

1. Arap ülkeleriniň başlangyç we orta mekdepleri üçin taýýarlanan hereketler bilen üpjün edilen kitaplar. el-Mutalagatul arabiýýe (dört tom). el-Kyraetur-reşide (dört tom).
2. el-Kawaidul Arabiýýe el-Müýessere we el-Kyraetul Arabiýýe el-Müýessere. Jantaş ýaýynlary.
3. Kendi kendine Modern Arapça Ögretimi (on iki tom). Jantaş.
4. Kolaý Arapça (العَرِبِيَّة المُيَسَّرةُ) Nizameddin Ibrahimoglu. -Ankara 2011.

Sözlükler

Arapça-türkçe sözlükler

1. Ahteri-Kebir (osmanly dilinde). Mustafa Ahter. –Stambul 2009.
2. Arapça Edatlar we Deýimler Sözlügü. M.Sadi Çögenli, Mustsfa Kiliçli.
3. Arapça Türkçe Sözlük. Serdar Mutçaly. Dagarcyk neşriýat. –Stambul 2014
4. Arapça Türkçe Sözlük. Erol Aýýyldyz. Ensar neşriýat. –Stambul 1996.
5. Arapça-Türkçe (Ýeni lugat). Abdullah Yegin. Ýeni Asya ýaýynlary. –Ankara 1993.
6. Arapça ýeni kamus. B.Topoglu, H.Karaman. –Stambul 2010.
7. el-Mewarid Arapça Türkçe Sözlük. Mewlut Sary. –Stambul 2013.
8. Kamus Terjümesi (osmanly dilinde). Müterjim Ahmet Asym. –Stambul 1998.

Türkçe-arapça sözlükler

1. el-Mewarid Türkçe-Arapça Sözlük. Mewlüt Sary. –Stambul.
2. Safsafiý Sözlügü. Türkçe-Arapça. Safsafy A.Mursy. –Sttambul.
3. Türkçe-Arapça Sözlük. Erol Aýýyldyz. Ensar neşirýat. –Stambul.
4. Türkçe Arapça Kapsamly sözlük. Emrullah Işler, Ibrahim Özaý. Fejr Ýaýynlary.

Arapça-rusça sözlükler

1. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь:— 3-е изд.—М., 2001

Arap dilindäki sözlükler

1. el- Mugjemul wasyt. Müsür Arap Dili Akademiýasy. –Kair. –Stambul 2010
2. el-Münjid fil-luga. Luwis Maluf. –Beyrut, Tähran 2005
3. el-Mugjemul-araby el-esasi. –Pariž 1997
4. er-Raid. Jubran Mesud. Beýrut 2002
5. el-Munjidul-ebjedi. Daruş-şark. –Beyrut 2014

Arap diliniň fonetikasy

Onlaýn çeşmeler:

1. Arabicpod101 saýtynyň “Arabic Alphabet Made Easy” wideokurslar.
2. “Говорящий учебник” (Gepleýän gollanma). Arap diliniň fonetikasyna degişli internet sahypasy.
3. “Baby Mama Learner” (Сообщество Алины Дудик). Arap diliniň grammatikasyna mahsus internet sahypasy. Arap dilini täze öwrenmäge başlanlar üçin.
4. “Language Heroes” taslamasy. Beýlei diller bilen bir hatarda arap dilini öwrenmek üçin internet sahypasy.

Arap diliniň fonetikasyna degişli rus dilinde ýazylan gollanmalar

1. Ковалёв А.А., Шарбатов Г.Ш. “Учебник арабского языка”.
2. Лебедев В.Г., Тюрева Л.С. “Практический курс арабского литературного языка. Вводный курс”.

Arap diliniň dürs ýazuwy

1. Арабский язык. Пропись. Алфавит, чтение, письмо (Издательство “Диля”).
2. “Харисова Г.Х. Арабская пропись”
3. Imran Alawiýe Arabic without tears.

Iňlis dilinde onlaýn çeşmeler

1. BBC Xtra (Arabic Podcast).
2. CultureTalk on LangMedia.
3. Arabic in your pocket.

Rus dilinde arap dili boýunça gollanmalar

1. Лебедев В.Г., Тюрева Л.С. “Практический курс арабского литературного языка. Нормативный курс”.
2. Ибрагимов И.Д. “Интенсивный курс арабского языка”.
3. Учебно-методический комплект по арабскому языку “Аль-‘арабийа байна ядайк”.

Rus dilinde ýazylan arap diliniň grammatikasyna degişli gollanmalar

1. Белкин В.М. Арабская лексикология. -М., 1975.
2. Берникова О.А. Арабская грамматика в таблицах и схемах.
3. Болотов В.Н. Арабский язык. Справочник по грамматике.
4. Гранде Б. М.Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении.—М., 2001.
5. Дубинина Н. В.Глаголы арабского языка. Правильные и неправильные корни.—М., 2005.
6. Ковалев А. А., Шарбатов Г. Ш.Учебник арабского языка.—М.: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 1999.
7. Сарбулатов И. Занимательная сарфология (арабская морфология).
8. Сегаль В. С.Начальный курс арабского языка.—М.: Изд. ИМО, 1962.
9. Финкельберг Н.Д. Арабский язык. Курс теории перевода. -М., 2004.
10. Хайбуллин И.Н. Грамматика арабского языка. Краткое изложение. .—М., 2009.
11. Халидов Б. З.Учебник арабского языка.— Ташкент: Изд. “Укитувчи”, 1977.
12. Чернов П.В. Справочник по грамматике арабского литературного языка. —М., 1995.
13. Юшманов Н.В. Грамматика литературного арабского языка. .—М., 1964; 1999.
14. Яковенко Э.В. Неправильные глаголы арабского языка. —М., 2000.

Arap diliniň dürli şiwelerine degişli internet maglumatlary.

1. Аравийская группа диалектов (Кувейт, Ирак, Саудовская Аравия, Бахрейн, Катар, ОАЭ, Оман, Йемен):

Işlis dilinde arap dilini öwrenmek boýunça internet sahypalary

1. Accent on Iraq
2. Alkalesi Y. Iraqi Phrasebook
3. Alkalesi Y.M. Modern Iraqi Arabic
4. Arabic Dialect of Sana’a (Advanced Dialogues)
5. Blanc H. Communal Dialects in Baghdad
6. Clarity B.E., Stowasser K., Wolfe R.G. Dictionary of Iraqi Arabic (English-Arabic)
7. CRE — Iraqi Arabic from English.

8. De Jong Rudolf E. A Grammar of the Bedouin Dialects of Central and Southern Sinai.
9. Defense Language Institute. Arabic Basic Course. Iraqi Dialect
10. FSI. Saudi Arabic Basic Course. Urban Hijazi Dialect
11. Holes C. Colloquial Arabic of the Gulf and Saudi Arabia: A Complete Language Course
12. Ingham Bruce. Najdi Arabic: Central Arabian
13. Khoshaba M. Iraqi Dialect Versus Standard Arabic
14. Mutahhar Abd al-Rahman, Watson J. Social Issues in Popular Yemeni Culture (book+audio)
15. Qafisheh H.A. A Basic Gulf Arabic: Base on Colloquial Abu Dhabi Arabic (book+audio)
16. Qafisheh H.A. Yemeni Arabic 1
17. Qafisheh H.A. Yemeni Arabic 2
18. Qafisheh Hamdi A. A Short Reference Grammar of Gulf Arabic
19. Scenes from Yemeni life (Yemeni dialect)
20. Van Wagoner M.Y., Satterthwait A., Rice F. Spoken Arabic (Saudi)
21. Woodhead D.R. Dictionary of Iraqi Arabic (Arabic — English)
22. Египетско-суданский арабский язык:
23. Abboud P., Lehn W. Beginning Cairo Arabic
24. Abdel-Massih E.T. Egyptian Arabic: A Comprehensive Study, vol.I-IV
25. Absi S.A., Sinaud A. Basic Chad Arabic. Spoken Chad Arabic
26. Anwar Mohamed Sami. Be and Equational Sentences in Egyptian Colloquial Arabic
27. CRE — Arabic from English
28. Defense Language Institute. Arabic Basic Course. Egyptian Dialect
29. Khalafallah A.A. A Descriptive Grammar of Saɛi: di Egyptian Colloquial Arabic
30. Louis S. Kallimni ‘Arabi Aktar. An Upper Intermediate Course in Spoken Egyptian Arabic
31. Louis S. Kallimni ‘Arabi Bishweesh: A Beginners’ Course in Spoken Egyptian Arabic
32. McGuirk Russell. Colloquial Arabic of Egypt
33. Mitchell T.F. Colloquial Arabic
43. Pimsleur Egyptian Arabic: Level 1
35. Smith I., Ama M.T. A Dictionary of Juba Arabic and English
36. The Rough Guide to Egyptian Arabic Dictionary Phrasebook
37. Wightwick J., Gaafar M. Colloquial Arabic of Egypt
38. Wightwick J., Gaafar M. Michel Thomas Method: Arabic Advanced Course (Egyptian arabic)
39. Wightwick J., Gaafar M. Michel Thomas Method: Arabic Vocabulary Course
40. Wightwick J., Gaafar M. Teach Yourself Arabic Conversation
41. Wightwick J., Gaafar M. Arabic Verbs & Essentials of Grammar

42. Магрибская группа диалектов (Марокко, Алжир, Тунис, Ливия):
43. Abdel-Massih E.T. Advanced Moroccan Arabic
44. Abdel-Massih E.T. An Introduction to Moroccan Arabic
45. Amor Taoufik Ben. A Beginner’s Course in Tunisian Arabic
46. Ben Abdelkader Rached and others. Tunisian Arabic
47. Boudlal Abdelaziz. The Prosody and Morphology of a Moroccan Arabic dialect
48. Cherif A.A., Boukbout M., Mahmoudi M., Ouhmouch A. Moroccan Arabic (Darija)
49. Chours Abdessalem. Competency Based Language Education Curriculum Guide
50. Heath J. Jewish and Muslim Dialects of Moroccan Arabic
51. Talmoudi F. The Arabic Dialect of Susa (Tunisia)
52. Левантийские диалекты (Сирия, Ливан):
53. Cowell M.W. A Reference Grammar of Syrian Arabic
54. Crow F.E. Arabic Manual. A colloquial handbook in the Syrian dialect
55. Defense Language Institute. Arabic Basic Course. Syrian Dialect.
56. Feghali M.N. Spoken Lebanese
57. Foreign Service Institute. Levantine Arabic Pronunciation
58. Instant Immersion. Arabic Eastern. Colloquial Arabic.

Iňlis dilinde işewürler üçin arap dili

Onlaýn çeşmeler

1. Basic Arabic for Business.

Rus dilinde işewürler üçin arap dili

1. Дубинина Н.В., Ковыршина Н.А. Учитесь писать деловые письма.
2. Боднар С.Н. Арабский язык. Жанр коммерческих деловых бумаг и их языковая специфика
3. Яковенко Э.В. Практический курс перевода.
4. Ибрагимов И.Д, Пособия по темам “Экономика”, “Политика”, “Социальные проблемы”.
5. Майбуров Н.А., Майбуров Н.К. Читаем и переводим арабскую газету.

M A Z M U N Y